1924 ANUL XVI. APRIL. No. 4

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri No. 3

1924

VIAŢA ROMINEASCA apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 300 lei.—jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei.—Pentru străinătate: un an 500 lei; jumătate de an 250 lei. Numărul 50 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimițînd suma *prin mandat poștal*.

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1924 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an .	400 lei
Pentru particulari:	
Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 „
Un număr	30 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	500 lei
Pe jumătate an	250 „
Un număr	50 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 65 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921 și 1922 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de:

100 lei colecția pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922
200 „ „ „ 1923
inclusiv spesele de porto.

Administrația.

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LVIII

ANUL XVI

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURA „VIAŢA ROMÎNEASCĂ."

1924

Cauzele și perspectivele revoluției ruse

V *

Revoluția și războiul

Atitudinea celor patru guverne succesive, care au „cîrmuit" Rusia până la întronarea regimului bolșevic, e în așa flagrantă contrazicere cu situația obiectivă și cu problemele puse în fața lor de revoluție, încît cetitorii îmi vor erta abuzul de documentație, la care sînt silit să recurg în acest capitol pentru a-mi justifica concluziile.

Rar s'au întîmplat în istorie cazuri cînd un guvern își întoarce spatele cu atîta tenacitate dela adevărul clar și „omului din stradă". Prefer dar să fiu acuzat de exces de dovezi, decît să fiu bănuit de judecată pripită sau de părtinire,—mai cu samă că lămurirea acestui fapt e indispensabilă chiar pentru justa înțelegere a mersului caracteristic al revoluției ruse.

In adevăr, nu poate fi un contrast mai izbitor, ca acela ce răsare între lozincele aruncate de revoluție și politica de războiu a guvernului provizoriu.

Mulțimea, care *a săvîrșit revoluția*, a eșit în stradă cu strigătul de raliare—„jos războiul".

Revoluția a fost, desigur, efectul necesar al incompatibilității dintre structura învechită a Imperiului și noile condiții de viață socială. Poporul rus, dacă nu vroia să piară, trebuia, și fără războiu, să treacă prin revoluție.

Războiul însă nu numai că a vădit această incompatibilitate și pentru cel mai smerit dintre lucrătorii de fabrică, pentru cel mai întunecat dintre țărani, cași pentru cel mai supus dintre soldați, dar prin consecințele lui imediate a precipitat catastrofa,

---

* v. „*Viața Romînească*", 1923, Numerele 10—11. 12, și 1924, No. 1

care altfel ar mai fi putut întîrzia cu cine știe cîți ani sau chiar decenii. Paralizia aparatului de stat determinată de războiu, imposibilitatea materială de a continua lupta ca și imposibilitatea morală de a-i pune capăt, au creat o situație tragică din care nu putea fi altă eșire decît revoluția *imediată*.

Aceasta explică și violența exploziei, care a prefăcut în cenușă regimul țarist, și acțiunea ei corozivă asupra psihicei populare.

In acest sens d-nii Stanchevici, Nabocov, Rodzianco, etc. aveau dreptate afirmînd că revoluția a fost în primul rînd o răscoală militară, o răzvrătire împotriva războiului.

Dar tocmai pentru aceste motive, după revoluție *cea dintâiu* chestie pusă la ordinea zilei, nu putea fi decît lichidarea războiului.

S'ar părea că față de situația concretă, atît pe front cît și „în dos", nu poate fi nici o îndoială în ce privește necesitatea de a găsi cît mai grabnic o soluție compatibilă cu interesele vitale ale statului și ale poporului rus.

Din memoriile d-lui Paléologue cași din alte mărturii neîndoelnice, știm că foști primi miniștri, ca Witte și Cocovțov, generali ca Stackelberg, Wrangel și Ignatiev, parlamentari *conservatori* ca Gucicov și Rodzianco, înalți demnitari și curteni apropiați de țar ca Breancianinov, Evreinov sau Bezac, mari industriași și financiari ca Putilov sau Ozerov, nu se sfiau să declare miniștrilor străini, că războiul trece peste puterile Rusiei, care merge spre o catastrofă inevitabilă. *

Fostul președinte al Dumei Imperiale, M. V. Rodzianco, decedat zilele trecute în exil, vorbește în memoriile sale categoric despre descompunerea armatei ruse cu mult *înainte de revoluție*, despre cei *un milion și jumătate* de dezertori care se numărau încă din anii 1915—1916, despre predarea unităților întregi la inamic, despre paralizia aparatului productiv, despre lipsa catastrofală de arme și muniții, etc. încît el se crede în drept să afirme că în aceste condiții, „chiar de nu ar fi fost revoluția, războiul tot ar fi fost perdut și ar fi fost încheiată pacea separată, probabil, și mai rușinoasă, ca cea din Brest-Litovsc". **

Guvernul provizor cunoștea bine situația. D. Gucicov, care este citat în memoriile fostului ambasador francez printre primii prevestitori ai catastrofei, exercita în acest guvern funcțiile de ministru de războiu. Nu-i lipseau guvernului și alte informații autentice.

Chiar în primele zile după revoluție, generalul Cornilov rezumă starea de lucruri pe front, pe care a găsit-o revoluția, în termenii următori:

„Lipsa extraordinară de provizii, încît în armată bîntue

* Cf. „*Viața Romînească*", 1923 No. 7, p. 85 urm. și No. 10–11, p. 14 urm.

** Cf. „*Viața Romînească*", No. 10–11, p. 11 urm.

„tifosul și scorbutul; dezorganizarea transporturilor, care face cu „neputință operațiile necesare, încît diviziile nu pot fi aruncate spre punctul necesar și cu mare greutate *pot să se strecoare prin strîmtorile căilor ferate*; imposibilitatea de a duce „la poziții artileria *din lipsă de cai*" etc. *

Generalul Alexeev, care în momentul abdicării țarului Nicolae II a fost șeful său de stat major, adică generalisimul real al armatelor de pe front,—funcție pe care a exercitat-o de drept și după revoluție,—a declarat la conferința din Moscova:

„Armamentul oștirilor ruse a fost defectuos *dela începutul* „*războiului*. In Rusia a lipsit acea putere industrială, care să „facă posibilă exploatarea bogățiilor ei naturale, aparatul productiv, cași organizația tehnică necesară pentru conducerea unui „mare războiu modern. Ofensiva generalului Brusilov din Iunie „1916 nu și-a putut atinge scopul strategic tocmai fiindcă i-a „lipsit utilajul tehnic trebuincios pentru a-i acoperi înaintarea... „Armata rusă *din vara anului 1916* (adică înainte chiar de intrarea Romîniei în acțiune) *nu mai era capabilă să întreprindă* „*vre-o ofensivă*"... **

Dacă astfel au stat lucrurile înainte de căderea vechiului regim, putea oare să rezulte din faptul însuși al revoluției vre-o îmbunătățire? Putea guvernul provizor, avea vre-o nădejde de a crea, în clocotul stihiilor populare, aparatul productiv și organizația tehnică, pe care nu le avea nici Rusia țaristă? Avea el, în aceste condiții, mijloace nu numai de a opri procesul de desagregare dar de a reconstrui și dezvolta toată organizația economică și *administrativă* în măsura necesară pentru conducerea serioasă a unui mare războiu modern, ca să nu mai vorbim de condiții *morale?*

Iarăși, s'ar părea că la aceste întrebări nu poate fi decît un singur răspuns.

Defunctul M. V. Rodzianco, în memoriile citate, insistă de mai multe ori,—pentru a-și explica sau scuza „combinațiile",—că el își dădea samă că „revoluția în toiul războiului va duce *inevitabil* la prăbușirea și disoluțiunea Rusiei", *** că „revoluția în timpul războiului va duce inevitabil întâiu la disoluția armatei, iar apoi și la cea a statului", **** și că—„a schimba ordinea de stat și ordinea socială legată de aceasta,—a provoca această zguduire și în același timp a duce cu bine războiul până la sfîrșit—asemenea acțiune *ar fi mai presus de puterile și energia oricărui popor*"... *****

* *Stanchevici*, „Amintiri", p. 105.

** *M. Philips Price*,—„Die russische Revolution", p. 85. Citez această importantă lucrare a cunoscutului corespondent al marelui ziar englez „*Manchester Guardian*" în traducerea germană, fiindcă nu am la îndămînă originalul. Cf. și Miliucov, loc cit., partea II, p. 137 urm...

*** „*Arhiva revoluției ruse*",—v. VI, p. 46.

**** Ibid., p. 51.

***** Ibid., p. 68.

Și desigur, războiul modern singur cere încordarea tuturor puterilor unui popor. Națiunile cele mai civilizate și bogate ca Anglia și Franța, au ajuns, după multe peripeții tragice, la sfîrșitul lui atît de istovite, încît înseși rezultatele victoriei rămîn problematice.

Deasemeni revoluția, care tinde la reclădirea din temelie a ordinei sociale și politice, ar pune și fără războiu la grea încercare vitalitatea însăși a oricărei națiuni.

In Franța din veacul al XVIII-lea, revoluția nu a izbucnit, ca în Rusia, în timpul războiului, ci războiul s'a născut *din triumful revoluției*. Și totuși necesitățile războiului au dus la o dictatură militară și la cezarism,—încît dobîndirile revoluției au fost discutate aproape un veac!

Și ce erau războaele Republicei și ale lui Napoleon,—chiar din punctul de vedere pur tehnic, fără să mai vorbim de extenziunea și intensitatea sforțărilor,—în comparație cu războiul modern?

Precum și din punctul de vedere al problemelor pur politice, ce comparație poate fi între Franța de atunci și Rusia de astăzi?

Pedeoparte: un stat cu o populație—numai cu vre-o 20 milioane,—unitar din punct de vedere național, cultural și religios, și care nu cunoștea acuitatea conflictelor sociale moderne; iar pe dealtă parte: un imens conglomerat de 180 milioane, care cuprinde atîtea neamuri deosebite prin originea și istoria lor, ca și prin religia și cultura lor,—dela hoarde sălbatece, care stau la nivelul celor mai înapoiate triburi africane, până la grupări etnice, care pot rivaliza cu cele mai civilizate societăți ale Apusului!

Dacă mai adăogăm toate complicațiile de ordine socială, aduse de dezvoltarea industrială modernă,—ne dăm sama că problemele ridicate de revoluția rusă aveau altă envergură decît cele din Franța din veacul al XVIII-lea. Și pe deasupra, pentru rezolvirea acestor probleme, guvernul prințului Lvov nu putea găsi măcar sprijin în vre-o Adunare Națională, ca guvernele revoluționare franceze!

In aceste condiții, ce popor ar fi în stare să ducă spre bun sfîrșit de front și revoluția și războiul?

Dar nu se poate spune măcar, cum credea un publicist rus, că „sau războiul trebuia să ucidă revoluția, sau revoluția să ucidă războiul".

In adevăr, războiul nu putea ucide revoluția, fără mai întăiu să se sinucidă el însuși.

Discutind posibilitățile represiunii revoltei din Mart 1917 din Petrograd, generalul Lucomski, care prin funcțiile lui în Marele Cartier general cunoștea bine situația, scrie:

„Era în afară de orice discuție, că trimiterea unor deta- „șamente neînsemnate de pe frontul de Nord și pe cel de Apus „nu va da nici un rezultat.

„Iar pentru a organiza trupe destul de numeroase și si- „gure ar fi fost nevoe de vre-o 10—12 zile. In acest răstimp „revoluția s'ar fi întins peste tot în dosul frontului și desigur „s'ar fi început dezordinile și în unele unități ale trupelor de „front.

„Este absolut sigur că am fi fost siliți să ducem lupta și „pe front și în dosul lui. Iar aceasta nu era cu putință.

„Prin urmare, hotărîrea de a înăbuși revoluția prin forța „armelor, înecind în singe Petrogradul și Moscova, nu numai „că amenința cu încetarea luptei împotriva inamicului pe front, „dar nici nu era cu putință decît tocmai *în cazul încetării lup- „tei, prin încheerea păcii separate*." *

Dacă afirmația generalului Lucomski este exactă pentru *acel* moment, adică pentru guvernul Țarului Nicolae II,—ea cu atît mai puțin poate fi discutată în situația în care se afla guvernul provizor, după triumful revoluției.

Nu discut aici dacă, *în orice caz*, represiunea avea vre-o *șansă de reușită*,—faptele au dovedit contrariul.

Dar triumful revoluției, și consecințile ei fatale, e evident că au trebuit să „ucidă războiul".

Putea fi ertată vre-o iluzie în această privință?

Din guvernul provizoriu făcea doar parte, și încă în calitate de *Ministru de Războiu*, cum am spus, același d. Gucicov care, încă înainte de revoluție își dădea sama de imposibilitatea în care se găsea Rusia de a continua războiul.

După revoluție el nu și-a putut schimba această părere.

Defunctul V. Nabocov, care și el, ca secretar general al Consiliului de Miniștri și ca fruntaș ascultat al partidului cadet, avea multă greutate în sfaturile guvernului provizoriu, ne povestește un incident caracteristic.

„Sînt adînc convins, scrie el, că un războiu cu cît de pu- „ține șanse de reușită era pur și simplu necompatibil cu acele „probleme, pe care revoluția le punea în fața țării, și cu con- „dițiile în care aceste probleme urmau să fie rezolvite. *Cred că „și Gucicov avea aceiași convingere.*

„Imi aduc aminte că discursul său pe această temă, în șe- „dința din 20 Mart, [Adică numai patru zile după constituirea „guvernului provizoriu!] respira atîta desnădejde, încît la între- „barea lui despre impresiile mele în această privință, i-am răs- „puns, că după părerea mea, dacă judecata lui asupra situației „este justă, din ea nu poate fi altă concluzie decît *necesitatea „păcii separate cu Germania*"...

Gucicov nu a confirmat această concluzie, dar nici nu a obiectat nimic, ci s'a mărginit să propue d-lui Nabocov să asiste la conversația prin fir direct cu generalul Alexeev rămas în funcția de generalisim, (în urma retragerii Marelui Duce Nicolae Nicolaevici, numit de Țar în momentul abdicării).

* „*Arhiva r. r.*",—v. II, p. 22.

„Comunicările generalului Alexeev,—urmează d. Nabocov,—„au fost *extrem de pesimiste* [din declaraţiile generalului Ale-„xeev, reproduse mai sus, ne dăm sama de motivele acestui pe-„simism]. In acea colosală zăpăceală, produsă din primele zile „ale revoluţiei, el a semnalat elementele descompunerii ulteri-„oare şi enorma primejdie care ameninţa armata... Gucicov—şi „aceasta e caracteristic—e cel dintâiu din sînul guvernului pro-„vizoriu, care a ajuns la convingerea, că truda guvernului pro-„vizoriu e fără nădejde şi inutilă şi *că acesta trebue să plece.*

„Cred că Gucicov, dela început, în adîncimea cugetului lui „socotea totul pierdut şi rămînea numai *par acquit de cons-„cience*"...*

Cînd ceva mai tîrziu, d. Nabocov a arătat aceluiaşi minis-tru o scrisoare a generalului Ignatiev, în care acesta spunea că „trebue să ne dăm cu claritate sama, că războiul este sfîrşit, că nu mai putem şi nu vom mai duce războiul pentrucă armata se ridică ca o stihie împotriva *lui*; oamenii cuminţi trebue dar să găsească mijlocul de a lichida războiul cu bine, altfel se va pro-duce catastrofa",—(cităm mai departe textual):

„El (Gucicov) a cetit scrisoarea şi mi-a restituit-o, zicînd „că el primeşte o grămadă de asemenea scrisori. Şi ce crezi „d-ta în această privinţă ?—l-am întrebat eu. El numai a dat din „umeri şi mi-a răspuns că nu ne rămîne decît *să avem nădejde „în vre-o minune.* Dar [adăogă d. Nabocov] minunea nu s'a să-„vîrşit, procesul şi-a urmat calea naturală şi necesară şi a dus „la sfîrşitul natural şi necesar"...**

In afară de d-nii Gucicov şi Nabocov şi *mulţi alţi* membri ai guvernului provizoriu împărtăşeau pesimismul lor,—între alţii însuşi Kerenski, caşi ministrul de industrie Conovalov, care a fost şi mai categoric decît celelalţi,—afirmînd, că „guvernul care va şti să dea Rusiei pacea se va bucura de o enormă populari-tate şi va deveni foarte puternic".***

Comandanţii armatei nu puteau ascunde guvernului situaţia dezastruoasă de pe front.

In Aprilie 1917,—abia o lună după revoluţie,—a avut loc la Pscov o consfătuire a comandanţilor de fronturi şi a şefilor lor de stat major. Tabloul, care rezultă din descrierile lor, întrece orice închipuire: dezertarea în masă, vînzarea armelor şi a mu-niţiilor de către unităţi întregi, fraternizarea cu inamicul—fără să mai vorbim de lipsurile de ordin tehnic, care şi ele au fost natural nemăsurat agravate în urma revoluţiei.

Dar, cum spune amiralul Colceac, care a luat parte la cons-fătuire,—„nimeni nu a putut propune nici o măsură pentru a opri „descompunerea frontului şi a găsi vre-o eşire din această situaţie...

* „*Arhiva r. r.*", — v. I, p. 40—42 *passim*.
** *Ibid.*, p. 75.
*** *Ibid.*, p. 82, cf. şi *Stancheviei*, op. cit., p. 112; „*Arhiva r. r.*", — v. VII, p. 10—11.

„*Astfel* consfătuirea numai a constatat faptul descompunerii ar-„matei, fără să elaboreze vre-un plan de luptă împotriva acestui „fenomen"... *

In Iunie se numărau oficial *peste cinci milioane de dezer-tori,*—iar soldaţii, care mai stăteau pe front nu mai formau o armată, ci cum spune generalul Crasnov, „o gloată, care nu era primejdioasă pentru inamic, ci pentru ţară". **

Toate aceste erau dar cunoscute comandamentului militar caşi guvernului.

Dar felul cum reacţionau şi comandanţii şi guvernanţii faţă de această situaţie poate fi caracterizat de mărturisirea amiralu-lui Colceac înaintea comisiunii de anchetă.

„Pentru mine a devenit clar (în urma consfătuirii din Pscov, „*din April 1917*), că războiul, la drept vorbind, *trebue socotit „ca pierdut*, şi *eu în chip absolut n'am putut hotărî ce ar fi „trebuit întreprins pentru a continua acest războiu...* Totuşi... „am socotit că *noi nu putem sfîrşi războiul şi trebue să-l con-„tinuăm cu orice preţ.* Niciodată gîndul despre necesitatea de „a sfîrşi războiul nu mi-a venit în cap şi eu nu am putut primi „o astfel de soluţie.. Cu toţii am crezut că războiul trebue con-„tinuat în ori şi ce chip şi cu orice preţ"... ***

Războiul e pierdut, nimeni nu putea spune ce trebue de făcut ca să mai poată fi continuat, totuşi nimănui nu-i venea în cap nici gîndul de a-l sfîrşi: războiul trebuia urmărit „până la sfîrşit în orice chip şi cu orice preţ".

Aceasta era şi atitudinea primului guvern provizoriu şi a gu-vernelor de coaliţie care i-au urmat, până la sosirea bolşevicilor, —chiar atunci cînd generalul Verhovski, *ministrul de războiu* în cabinetul d-lui Kerenski, afirmă deschis în consiliul de miniştri, în comisiunea de războiu sau în consfătuirile fruntaşilor politici, că nu mai există nici-o posibilitate materială şi morală pentru a-ceasta,—cum ne arată fostul secretar al consiliului de miniştri:

„El (Verhovski) a desfăşurat înaintea noastră tabloul, ce ne „era cunoscut în parte, al desăvîrşitei descompuneri a armatei, al „situaţiei desperate a aprovizionării şi în genere a furniturilor „militare, al pieirii contingentului de cai (în artilerie şi cavalerie), „al complectei ruini a căilor de comunicaţie,—ajungînd la con-„cluzia: *în aceste condiţii nu se mai pot duce mai departe o-„peraţii militare şi toate încercările de a continua războiul pot „numai apropia catastrofa*"... ****

Această atitudine nu s'a schimbat chiar atunci cînd coman-danţii depe front raportau despre situaţia catastrofală a trupelor lor. Voiu cita numai faptele înregistrate de un singur comandant

* „*Arhiva r. r.*", — v. X, p. 222.
** *Ibid.*, v. I, p. 129. Cf. *M. Philips Price*, op. cit., p. 159.
*** *Arhiva r. r.*, v. X, p. 225 şi 241.
**** „*Arhiva r. r.*", — v. I, p. 81; cf. *ibid.*, p. 47; *Stancheviei*, loc. cit., p. 254; şi *M. Philips Price*, op. cit., p. 165.

de corp de armată depe frontul de Nord, * publicate în „Arhiva revoluției ruse":

„Fără să mai vorbim despre starea morală a trupelor, și „despre descompunerea frontului, noi nu mai sîntem în stare să „ne asigurăm cheltuiala zilnică a munițiilor și cheltuim rămășițele... „Caii pier și nu avem cu ce duce munițiile pe linie... Tranșeele „se risipesc, culuarele de comunicații sînt pline de apă; peste „tot murdărie și excremente; *comitetele* se zbat în zadar să men„ție vre-o ordine sanitară;.. blindajele s'au transformat în cote„neţe de porci... Trecem printr'o gravă criză (de aprovizionare... „Sistemul cel vechiu de colectare și de transport al proviziilor „pe front e distrus... Acum rația de pine e redusă la un pfund „și jumătate (600 grame,—mai tîrziu ea ajunsese, uneori la un „pfund,—*400 grame,—de soldat !), aprovizionarea cu carne a „încetat*, cu grăsimile stăm prost, cu furajul pentru cai și mai „prost.. In regiunea Ivanovo—Vozneseusc lucrătorii au pus mîna „pe fabrici și au gonit pe fabricanți; așa ceva s'a produs și în „regiunea carboniferă a Donețului. *Unele linii de căi ferate sînt „aproape de complectă op:re din cauza istovirii depozitelor „de cărbuni și a deteriorării în masă a locomotivelor...*

„...Aprovizionarea armatei ajunge tot mai grea; căile ferate „șchiopătează grozav; posibilitatea rechizițiilor și a furniturilor „forțate a trecut în domeniul trecutului îndepărtat; se întîmplă „situații că pîne și făină, chiar pentru rații reduse, să ajungă „numai pentru 2—3 zile... In armata noastră avem pîne și pes„meți numai *pentru patru zile*, iar nici o nouă aprovizionare nu „se mai poate prevedea; armata și intendența au declarat că *sînt „neputincioase să mai facă ceva.* Am poruncit Intendentului „corpului meu de armată să invite pe reprezentanții Evreilor și „pe președinții administrațiilor de voloste și să le spună, ce „poate amenința populația, dacă în oștire va izbucni răscoala „de foamete (!)... Cu chiu cu vai, am putut extorca făină pentru „două zile, dar în urmă s'a lămurit desăvîrșita neputință a admi„nistrațiilor de voloste de a mai porunci ceva... Am poruncit, „pentru orice ocazie, să se cumpere, unde se vor găsi, conserve, „pește, pesmeți, și chiar bomboane, în loc de zahar...

„Căile ferate au început din nou să trosnească subt presi„unea maselor de soldați concediați sau cu totul liberați din ser„viciu, care s'au repezit acasă ca o stihie; în vagoanele încăr„cate peste orice măsură, se rup resorturile, se sparg podelele; „se produc o mulțime de nenorociri... *Nici o putere nu mai poate „opri acest uragan ce se mișcă spre răsărit*"... **

* Pe frontul de sud-vest și mai cu samă pe frontul romînesc al armatei ruse,—apropiat de grînarele Basarabiei și ale Ucrainei, situația nu a fost atît de desperată,—și din cauza aceasta disoluția aici s'a manifestat mai tîrziu și a putut fi încercată în Iunie ofensiva lui Kerenski,—în ce condiții însă, vom vedea.

** „*Arhiva r. r.*",—v. XII, pp. 203. 206, 212, 222, 227, 240 și 242.

Față de această situație, cum se putea răsfrînge asupra psihicei populare politica urmată de guvernul provizoriu?

Masele populare au săvîrșit revoluția protestînd împotriva războiului. După mărturiile atît de competente, ca a generalisimului Alexeev și a fostului președinte al Dumei Imperiale, nici Rusia țaristă nu a avut posibilitate materială de a continua războiul, din cauza organizației economice rudimentare și a lipsurilor tehnice; aceste lipsuri au accelerat procesul de descompunere a armatei. Soldații au început înainte de revoluție, cum ne arată d. Paléologue, să se răscoale și să se dedea la excese pe front și în dos, —chiar la Petrograd, (între altele încă în Decembre 1916, s'au răsculat și la Cetatea Albă două regimente de rezervă, săvîrșind numeroase prădăciuni și asasinate,—și răscoala nu a putut fi potolită decît prin intervenția regimentelor de cazaci, trimise în grabă din Odessa)

Și la strigătul de „jos războiul" al revoluției, guvernul care, după expresia d-lui Miliucov, era redus să sancționeze numai „*generațiunile spontane în sfera dreptului public*", care nu avea nici o bază morală, cași nici-o bază legală și nici o putere materială, nu găsește alt răspuns decît că—„războiul nu poate fi continuat dar trebue dus pănăla sfîrșitul victorios!"

In capul ministerului de afaceri străine, în guvernul provizoriu, se afla d. Miliucov, care nu numai că afirma că războiul nu se poate sfîrși fără anexarea la Rusia a Constantinopolului, a Traciei, a Bucovinei, a Galiției și a Poznaniei (pentru ca în Imperiul rus să intre „Polonia întregită")—etc., dar „eri încă susținea că *Prusia orientală* trebue să formeze o nouă gubernie rusă *Ostzeisca* (Ostsee)!!..*

Am văzut, că revoluția nu a clătinat poziția lui în această privință. **

Pentru a judeca consecințele acestei atitudini e destul să citâm cuvintele unui om care nu poate fi bănuit de lipsă de simpatie pentru șeful cadeților.

„Socot,—scrie defunctul Nabocov,—că înțelegerea greșită a „însemnătății pe care războiul a avut-o ca factor al revoluției, „și ignorarea tuturor consecințelor pe care revoluția a trebuit să „le aducă în ce privește războiul,—amîndouă au jucat un rol „fatal în istoria evenimentelor din 1917... Desigur, dela singura „recunoaștere că războiul descompune Rusia nu ne-ar fi mai ușor. „Nici un înțelept,—nici atunci, nici mai tîrziu,—nu ar fi găsit mijlocul „de a-l sfîrși, fără o enormă pierdere, morală și materială, pentru „Rusia. Insă dacă din primele săptămîni cei în drept ar fi recu„noscut lămurit că războiul pentru Rusia este sfîrșit, fără nici „o nădejde de îndreptare,—ar fi fost în chestia aceasta funda„mentală o altă orientare și—cine știe?—catastrofa s'ar fi putut, „probabil, preveni"...***

* *Stanchevici.*—loc. cit., p. 97.

** v. „Viața romînească",—1923, No. 10–11, p. 29 urm.

*** „*Arhiva r. r.*",—v. I, p. 41.

D. Miliucov trecea cu o orbire îndărătnică peste toate considerațiile. Cînd corespondentul marelui ziar englez „Manchester Guardian" l'a întrebat cum privește el lozinca revoluționară de „pace fără anexiune și despăgubiri", el a răspuns categoric că Rusia nu poate renunța nici la Constantinopolul cu strîmtorile, nici la anexiuni pe sama Austro-Ungariei și a Germaniei.*

Față de inzistențele delegaților Sovietului, care încercau să-i zmulgă vre-o declarație liniștitoare pentru masele populare, care exercitau o enormă presiune asupra Sovietului, ministrul de Afaceri străine al guvernului provizoriu nu se sfia să-i amenințe cu fulgerele aliaților, dela care căuta să obțină comunicări în acest senz.**

Pentru ca să justifice această acțiune, d. Miliucov, și cei care l-au urmat în politica lui de războiu, ignorînd intenționat situația materială a armatei, căutau să înfățișeze descompunerea acesteia, numai ca un rezultat al acțiunii dizolvante a Sovietului muncitorilor și soldaților, a comitetelor și a comisarilor de pe front, sau a propagandei «defetiste».

Sînt întemeiate aceste acuzații, în măsura care ar justifica politica războinică?

Faptele dovedesc altceva.

In faza inițială a revoluției Sovietul, pentru a nu-și pierde și umbra de popularitate, își permitea în adevăr manifestări platonice de pacifism, arunca lozinca unei „păci drepte" fără anexiuni și despăgubiri, promitea realizarea acestor revendicări prin acțiunea partidelor socialiste, care urmau în vederea aceasta să-și trimită reprezentanții la un congres (la Stokholm), încerca să impună guvernului diferite formule acceptabile, măcar în aparență, pentru mulțime,—dar în realitate *dădea guvernului provizoriu tot concursul ce îi sta în putință.*

Insuși d. Miliucov subliniază bunavoința cu care, dela început, delegații Sovietului au acceptat condițiile necesare pentru conducerea războiului.***

Chiar un partizan hotărît al politicei războinice, a fost silit să recunoască:

„Democrația moderată, în cap cu Kerenski (ce să mai spunem de d. Miliucov?) nu vrea să înțeleagă toată adîncimea „răzvrătirii populare, nu-și dă sama că dacă nu ar fi fost comitetul executiv (al Sovietului), care este totuși atît de atacat, „*frontul întreg s'ar fi prefăcut în cenușă din primele zile ale „revoluției*, fiindcă numai Comitetul mai dă mișcării maselor „oarecare organizație și un înțeles al cerințelor vieții de stat. Ce „ar fi fost fără el? Un haos!"...****

Celebrul „decret No. 1", care „distrugea disciplina?"

* *M. Philips Price*, - op. cit. p. 15–16.
** *Ibid.*, – p. 32.
*** Cf. „*Viața Romînească*", 1923, No. 12, p. 266–267.
**** *Stanchevici*,—"Amintiri", p. 78.

„*Dar* acesta,—spune tot d. Stanchevici,—era destinat nu„*mai* garnizoanei Petrogradului, unde toate au fost și fără el răs„*turnate* cu picioarele în sus și unde orice preț nu era prea „scump, numai pentru a aduce soldățimea neînfrînată în oarecare „ordine".*

Iar un general atît de „contra-revoluționar" ca vestitul fost ataman al cazacilor de Don, unul din actorii principali ai „aventurii lui Cornilov", generalul Crasnov, aduce în această privință o mărturie și mai prețioasă:

„După revoluție—chiar *și fără decretul No. 1*—între ofi„țeri și soldați s'a săpat o prăpastie. Pentru soldați revoluția „însemna libertatea, iar libertatea—*negația războiului* (sub„liniat de autor). După revoluție și după abdicarea împăratului, „*războiul a dispărut din înțelegerea soldatului*... Soldatul era „obosit de războiu, viața de tranșee i s'a urît până la moarte, „îl trăgea acasă, la pămîntul lui, pe care, în sfîrșit, putea pune „mîna... Soldatul aștepta și înțelegea numai un singur cuvînt, și „acest cuvînt era—*pacea* (*subliniat de autor*)"...**

Sovietul, dacă nu vroia să se prăbușească îndată în neant—celace de altfel ar fi distrus tot odată și guvernul provizoriu,—nu putea să nu țină samă de psihologia maselor. Soldații se ridicau ca un singur om, proletariatul orașelor cași țărănimea clocoteau, „delegații fronturilor țineau discursuri patetice despre situația armatei și se plîngeau de neclaritatea atitudinei Sovietului".***—„masele se răzvrăteau acuma nu numai împotriva guvernului ci și *împotriva Sovietului*"!...****

Intransigența d-lui Miliucov nu făcea cu putință vre-un *compromis* care să *poată salva măcar în* aparență situația. In urma unor demonstrații violente în străzile Petrogradului, d. Miliucov a fost silit să se retragă,—dar Sovietul în fond a cedat pe toată linia, cu toate că d. Tereșcenco, care l-a înlocuit la ministerul de externe, a dus linia războinică și cu mai multă dezinvoltură, iar d. Kerenski, ajuns în același timp ministru de războiu, a început să insiste asupra necesității unei ofensive pe front.

Situația Sovietului a fost cu atît mai tragică, cu cît fruntașii lui au fost pacifiști din convingere. Acesta a fost chiar unul din motivele pentru care Sovietul, dînd sprijin guvernului, nu vroia la început să împartă răspunderea guvernării, și să delege pe membrii săi în guvern.*****

Dar subt imboldul socialiștilor aliați, care au venit în dele-

* *Ibid.*, p. 99.—Acest lucru rezultă de altfel chiar din textul Decretului: cf. „Chrestomația istorică a revoluției ruse", publicată de *S. Piontcovski*, p. 52.
** „*Arhiva r. r.*", v. I, p. 120.
*** *V. Stanchevici*, loc. cit., p. 12? și 127.
**** *Ibid.*, p. 114.
***** *V. Stanchevici*,—op. cit., p. 96 urm.

gații numeroase din Franța, Anglia și Italia, Sovietul s'a hotărit în urmă să-și delege reprezentanți în guvern, și să lanseze chiar un apel către soldați, în care să stărue și asupra eventualei ofensive.

„Nu se poate apăra frontul, sună acest apel,—dacă sînteți „hotărîți cu orice preț să stați nemișcați în tranșee. Se întîmplă „că numai printr'o ofensivă se poate respinge sau preveni ofen- „siva inamicului. Cîteodată cînd aștepți atacul, însamnă că aș- „tepți smerit moartea... Țineți minte aceasta, tovarăși-soldați! „Jurînd să apărați libertatea poporului rus, nu refuzați acțiuni „ofensive, pe care le poate cere situația pe cîmpul de răz- „boiu"...*

Că astfel Sovietul a înțeles de a veni în ajutor „politicii partidelor burgheze", nu poate fi nici o îndoială.

„Acestea din urmă (partidele burgheze),—spune corespon- „dentul englez citat,—au cerut Sovietului nu numai consimțămîn- „tul lui la o ofensivă pe front, ci și dezarmarea unei părți din „garnizoana Petrogradului și *trimiterea celeilalte* pe cîmpul de „bătălie, precum și înlocuirea lor prin batalioanele *sigure* de ca- „zaci și ofițeri, cași dezarmarea muncitorilor din districtul Petro- „gradului. Țeretelli a impus acceptarea rezoluției de către co- „mitet și prin aceasta a obținut sancțiunea oficială a Sovietului „pentru politica partidelor burgheze".**

Dar mulțimea cerea ca Sovietele să participe la guvernare, „să primească puterea", nu pentru a duce războiul, ci tocmai ca o garanție *pentru o grabnică încheere a păcii!*

In ce situație era pus Sovietul în această privință față de masele populare, se poate vedea din incidentul tragico-comic povestit de d. Miliucov.

In primul guvern de coaliție, prezidat tot de prințul Lvov, socialiștii din Soviet, care manifestau atîta aversiune pentru răspunderile puterii, au intrat în minoritate. Linia generală a politicii guvernamentale, prin aceasta, era evident puțin schimbată. Masele adînc nemulțumite de această politică au început să ceară cu violență crescîndă ca Sovietul „să primească puterea" de a binelea,—crezînd că numai atunci aspirațiile lor vor găsi satisfacție.

La 4 Iulie 1917 lucrurile au luat o întorsătură serioasă.

„Palatul Tauridei (unde își ținea ședințele Sovietul),—scrie „d. Miliucov,—a devenit un adevărat centru de luptă. In cursul „zilei întregi veneau mereu gloate înarmate, cerind cu minie ca „Sovietul să ia însfîrșit puterea... Din palat a eșit Cernov, unul „din reprezentanții Sovietului în guvern, ca să mai liniștească mul- „țimea... El a început un lung discurs asupra activității miniștri- „lor socialiști... Din mulțime i se striga: *declarați îndată că „pămîntul trece la poporul muncitor, iar toată puterea la So-*

* *Ibid.*, p. 122 și *S. Piontcovski*, „Chrestomația istorică", p. 100.
** *M. Philips Price*, op. cit., p. 60.

„viete!—O namilă de muncitor s'a repezit și băgîndu-și pum- „nul în fața ministrului striga ca un turbat: «primește puterea „cînd ți se dă... (urmează inițialele care acopere o oribilă sudalmă)» În „mijlocul urletelor mulțimii, mai mulți indivizi l-au înșfăcat pe „Cernov și l-au tîrît spre un automobil,—alții îl trăgeau înapoi „spre palat. Cîțiva marinari din Cronstadt, sfîșiind în bucăți „haina ministrului, l-au aruncat, însfîrșit, în automobil și au de- „clarat că nu-i vor da drumul până ce Sovietul nu va lua toată „puterea"... *

Pe bietul ministru și conducător al Sovietului l-a scăpat numai intervenția la timp a d-lui Troțki, care pe atunci nu avea trecere în Soviet, dar se bucura de oarecare popularitate printre marinarii din Cronstadt.

Acest incident arată însă cît de șubredă a fost în acest timp autoritatea Sovietului.

Și *trebue să recunoaștem că furiile mulțimii nu erau lipsite de temelu față de atitudinea echivocă a Sovietului*, tocmai în chestia care agita adînc masele.

In acest moment Sovietul ajunsese un organ în adevăr reprezentativ al muncitorimii, al țărănimii și al soldățimii, ales pe baza unei anume platforme și a unor anume obligații. Acestei platforme și acestor obligații social-democrații menșevici și social-revoluționarii își datoreau majoritatea covîrșitoare din Soviet.

Participarea la guvern a reprezentanților Sovietului, deasemeni a fost justificată, față de mulțimea care l-a ales, prin declarațiile lui solemne asupra programului de guvernămînt.

Un istoric englez al revoluției ruse, un observator pătrunzător și obiectiv, scrie:

„Blocul *revoluționar-democratic* (din Soviet) a hotărît să „participe la guvernul de coaliție în credința că vor fi realizate „anume condiții, bine precizate. Prima din aceste condiții „era o declarație hotărîtă și neîndoelnică din partea Aliaților că „ei acceptă *programul revoluționar de pace*; a doua condiție „era *imediata convocare a unei conferințe socialiste internațio- „nale*. Cu aceasta s'ar fi mulțumit pe atunci cei mai mulți,—și „de aceia muncitorimea orașelor de provincie, țărănimea și sol- „dații din garnizoane,—afară de Petrograd,—au susținut (în ale- „geri pentru Soviet) pe menșevici și pe social-revoluționari... Ni- „mănui,—cu excepția puținilor veterani ai revoluției, în Crons- „tadt, și a unor fabrici din Petrograd—nu i-a venit o serioasă „îndoială —că menșevicii și social-revoluționarii n'ar putea în a- „devăr realiza promisiunile lor: pacea fără anexiuni și despăgu- „biri, pămînt pentru țărani și controlul fabricilor de către mun- „citori".**

* *P. Miliucov*, „Istoria revoluției ruse", p. I, p. 244; cf. și „Arhiva r. r.", v. X, p. 16 și *Piontcovski*, „Chrestomația", p. 131 urm..
** *M. Pilips Price*, op. cit, p. 47.

Numai pe temeiul acestor promisiuni ei și-au căpătat mandatele din Soviet.

Dar în dorința de a sprijini politica „partidelor burgheze" Sovietul și miniștrii socialiști au mers împotriva angajamentelor celor mai solemne, până la sacrificarea garnizoanei revoluționare și la dezarmarea muncitorilor din Petrograd, cași la aprobarea ofensivei pe front.

Această sancțiune dată „politicei burgheze", venea, desigur, în conflict cu promisiunile în care s'a încrezut mulțimea.

Același publicist englez, corespondent al unui ziar, „burghez" și străin de luptele politice din Rusia, ne spune:

„Acest act a fost fatal pentru democrația revoluționară din „Soviet. Dacă ea a fost sinceră în declarațiile sale, ea era „datoare, înainte de a da orice sancțiune de această natură, să in„siste asupra îndeplinirii condițiilor, subt care ea și-a trimis „reprezentanții în guvernul de coaliție. In acest moment critic „Sovietul a fost îndreptățit să ceară garanții că Aliații își vor „da oficial consimțimîntul la convocarea conferinții din Stokholm. „El era apoi îndreptățit să le ceară declarația asupra condiți„ilor de pace în conformitate cu programul revoluționar. Nu„mai fiind în posesia acestor garanții și declarații, ar fi fost „el în drept să-și dea consimțimîntul la ofensivă". *

Vom vedea ce consecințe a avut această lipsă de garanții.

Dar în urma acestor dovezi de bunăvoință dusă până la abnegație poate fi oare îndreptățită învinuirea că Sovietul ar fi fost de vină pentru slăbiciunea guvernelor prezidate de prințul Lvov și d. Kerenski, cași cauza disoluției armatei?

Nu poate fi Sovietul mai curînd acuzat,—cum ne dă să înțelegem și d. Philips Price,—că el, prin declarațiile sale revoluționare și pacifiste, numai *înșela masele*, pentru ca, *împotriva voinții lor*, cu atîta hotărîre și violență afirmate, să sprijine politica acestor guverne și să le dea putința de a continua războiul?

De fapt, partidele din stînga, care au dominat în Soviet până la biruința bolșevicilor, și-au legat soarta de *partidele* burgheze, care au fost reprezentate în primul guvern provizoriu și în guvernele de coaliție, și înfrîngerea acestora însemna și înfrîngerea lor.

In orice caz, fără sprijinul Sovietului, guvernul provizor probabil nici nu s'ar fi putut naște; de asemeni Stanchevici are dreptate să spună că fără Sovietul din Petrograd frontul „s'ar fi prefăcut în cenușă în cîteva zile".

Tot așa de puțin justificate sînt acuzațiile aduse comitetelor soldățești și comisarilor de pe front.

Desigur însăși existența acestor comisari și comitete soldățești e un simptom grav,—ea învederează boala adîncă de care sufereau armatele ruse.

* *Ibid.* p. 60—61.

Totuși comisarii și comitetele soldățești nu numai că nu au precipitat disoluția frontului, dar numai mulțumită lor, se poate spune că s'a mai putut salva pentru un timp după revoluție oarecare fantomă de armată rusă.

In primul rînd, toți observatorii nepărtinitori, chiar dintre adversarii comitetelor de pe front, atestă că aceste comitete n'au fost decît una din acele „generații spontanee în sfera dreptului public", împotriva cărora d. Miliucov se plînge și în ce privește administrația provincială, și pe care guvernul, din care el făcea parte, trebuia, de voe de nevoe, să le „sancționeze".

Comandamentul nu numai că nu avea nici un mijloc să le împiedice, dar chiar numai mulțumită lor își putea exercita oarecare umbră de autoritate.

„De fapt,—spune d. Stanchevici,—totul se reducea la aceia, „că toate autoritățile militare—și Marele Cartier General, și toate „administrațiile, și ministerul de războiu—*înregistrau numai*, prin „ordine și regulamente, *etapele succesive ale descompunerii*, după „ce aceste etape *au fost săvîrșite spontan de către armată*...

„E inept și inutil să discutăm acum, dacă sînt admisibile „comitete într'o armată. Nimeni, nu numai în ministerul de răz„boiu, dar probabil și în sînul Sovietelor înseși, niciodată nu se „îndoia că, în genere vorbind, comitetele constitue un rău... Insă „situația era astfel, încît *nu exista un regiment care—fără îm„potrivirea comitetelor—nu ar fi arestat îndată pe toți șefii* „săi. Pentru acest motiv *comandamentul însuși insistă să fie* „*create comitetele, văzînd numai în acestea salvarea sa*. Ca „*rezultat final*, desigur comitetele puteau duce numai la zdrun„cinarea și dezagregarea armatei și a întregului sistem militar. „Insă în primele timpuri *numai ele au scăpat armata de auto„combustiune, de disoluțiunea fulgerătoare a frontului*; comitetele „de pe front au apărut în același timp, cîte odată *înainte de comi„tetele garnizoanei din Petrograd*,—peste tot în mod spontan, „cu de la sine putere, și *de cele mai multe ori prin inițiativa* „*comandamentului*. Ordinul generalisimului Alexeev a legalizat „funcționarea comitetelor, ordinul ministrului de războiu Guci„cov le-a reglementat. Insă viața nu intra în cadrul strict al „regulamentelor, și Kerenski a fost silit să sancționeze *dreptul* „*obișnuelnic*, după care ele se înfiinjau de fapt. Insă, în fond, „*comitetele nici nu aveau nevoe de asemenea sancțiune*. Toate „aceste *Rumceroade, Iscomituze, Iscomzape, etc.* (contracțiunea „diferitelor denumiri de comitete de fronturi), au devenit o forță „covîrșitoare și invincibilă în viața armatei *înainte ca Petrogra„dul sau Marele Cartier General să fi aflat măcar despre e„xistența lor*. De fapt, înainte de luna Mai, toată armata a „fost *comitetizată* de jos până în vîrf...

„Comitetele au fost expresia cea mai vădită a *boalei so„ciologice incurabile*, care submina armata, *semnul paraliziei* „*sale, a morții sale sigure*"...*

* *V. Stanchevici*, „Amintiri", p. 145—147, *passim*.

Desigur! Dar orice încercare de a opera această gangrenă, în împrejurările de fapt, ar fi dus la moartea instantanee a bolnavului: el nu mai avea zile decît atît cît mai putea dura și boala,—fiindcă *armata nu s'a îmbolnăvit pentrucă au apărut comitetele, ci acestea au apărut pentrucă armata era bolnavă.*

Toate acestea sînt și mai adevărate în ce privește pe comisarii de pe front.

In judecata contemporanilor asupra revoluției, adesea trebue să constatăm asemenea confuzie între cauze și efecte.

Avem numeroase mărturii din partea comandanților militari, care nu pot fi bănuiți de simpatii pentru comitetele de pe front, care confirmă spusele d-lui Stanchevici.

Voiu cita numai pe doi, pe un colaborator al generalului Cornilov, fostul Ataman al Cazacilor de Don, generalul Crasnov, și pe generalul Budberg, comandant de corp de armată, un vehement contra-revoluționar, care a făcut în urmă parte din Statul Major al Amiralului Colceac, în Siberia.

„Dela începutul revoluției,—spune generalul Crasnov,—eu „am luptat împotriva comitetelor... Dar acum am fost silit zile „întregi să stau de vorbă cu comitetele și să fac vizite comisa„rului de pe lîngă corpul meu de armată și ajutorului său, și a„ceasta a fost *de o neapărată necesitate...* Inaintea mea stătea „problema—de a salva pe ofițeri, de a mai însănătoșa corpul „de armată, de a restabili în el ordinea măcar în așa măsură ca „el să nu fie primejdios pentru populația pașnică. *Acest lucru, „în starea în care a ajuns corpul de armată, îl puteau face nu„mai comisarii...* Și Stanchevici, și Voitinski (comisari) și Sa„vițki (reprezentantul comitetului), mai cu samă cei doi dintăiu, „au primit cu multă simpatie, și chiar cu cordialitate sarcina grea „și delicată de a îmblînzi pe soldați și pe Cazaci și a-i împăca „cu ofițerii... Cu ajutorul lor, după sforțări și trudă de dimineață „până în noapte, ajungeam ca unitățile să-și întoarcă pe șefii „goniți și să li se supună"..*

Generalul Crasnov povestește în altă parte pe larg cum comisarul Th. Linde și-a sacrificat viața într'o încercare de a salva ordinea pe front.**

Jurnalul generalului Budberg notează de asemenea, aproape zi cu zi, faptele care dovedesc acțiunea necesară sau utilă a comitetelor sau a comisarilor; citez la întîmplare:

„Tot mai des și mai des se repetă cazurile, în care tru„pele refuză hotărît să meargă la schimb în tranșee... Intr'o ju„mătate de zi, cît am stat azi în Dvinsc, la Statul Major al ar„matei și în comitetul de armată*** au venit trei rapoarte des„pre asemenea refuzuri de a merge la schimb, iar un regiment din „corpul XIX a declarat că în genere nu se va mai duce în „tranșee... *Membrii comitetului de armată aleargă ca turbații, „stăruind, rușinînd, convingînd, și cîteodată chiar amenințînd, „și cu mari sforțări tîrăsc pe recalcitranți în tranșee...*

„M'am zbuciumat ziua întreagă în automobil; am început „cu regimentul de Sursc, care până în timpul din urmă a fost „menținut în ordine relativă și condus cu mult tact de tînărul co„mandant, colonelul Masiurevici, *cu concursul binevoitor al co„mitetului de regiment,* cuminte și gospodăros, care ajuta pe „comandant unde trebuia și nu se amesteca unde nu se cuve„nea... Președintele comitetului de divizie Fașer (un soldat cu„minte și care stă pe un teren sănătos) și reprezentanții comi„tetelor altor regimente, sosiți odată cu mine, au căutat cu toate „mijloacele să convingă gloata întunecată și lașă, dar argumen„tele lor parcă se izbeau într'o pernă... Astfel *se rupe ultimul „firicel* de care ne-am mai ținut până acum,—*autoritatea comi„tetelor alese...* Autoritatea lor (a comitetelor și a comisarilor) „s'a veștejit repede; cîtă vreme puteau vorbi pe placul gloatei, „li se făceau ovații, dar cînd au fost siliți să vorbească și des„pre datoriile slujbei și să încerce măsuri de constringere, s'a „sfîrșit cu ei, și ei își dau samă despre aceasta; acum situația „lor nu e mai bună ca a noastră, a comandanților...

„Cei mai mulți comisari sînt ofițeri, revoluționari din Mart, „care s'au ridicat în *meetinguri* prin discursuri și filipice; mulți „din ei *voesc sincer să oprească descompunerea,* dar acum e „prea tîrziu și ei nu mai pot veni la capăt cu instinctele nein„frînate ale gloatelor întunecate...

„E puțină nădejde ca actualul comitet al armatei a V-a, „foarte rezonabil și gospodăros, să se poată menține fiindcă el „și-a perdut orice autoritate în fața trupelor descompuse; el *ce„rea îndeplinirea datoriei, muncă și exerciții reglementare,* el „vorbea mereu despre obligațiile ostășești, *stăruia pentru conti„nuarea războiului* și recurgea la forță și la represiuni împotriva „nesupunerii... Conducătorii vechiului comitet Hodorov și Vilenev „sînt oameni prea deștepți și în afară de comun și, în limitele „îngăduite lor, ei *au făcut mult bine și nu puțin au oprit des„compunerea trupelor;* dar nu le-au ajuns puterile pentru a se „orienta asupra viitorului... ei nu au avut destulă pătrundere ca „să înțeleagă toată primejdia mortală și toată lipsa de nădejde „în ofensiva din Iunie și ca, fără teamă de reproșuri, *să ceară „cu hotărîre și cu autoritate contramandarea ei...** Dar în orice „caz noi, comandanții de pe front am avut putința să lucrăm cu

* *Arhiva r. r.*, v. I, p. 131, *passim.*

** *Ibid.*, p. 105 urm; cf. și p. 140.

*** Armata rusă întreagă se împărțea în *fronturi*, acestea în *armate*, care erau alcătuite din *corpuri*, *divizii* etc.. In consecință erau comitete de front, de armată, de corp, etc..

* E caracteristic că acest general crede că răspunderea pentru ofensivă cade nu numai asupra guvernului, care a hotărît-o, și asupra comandamentului, care a executat-o, ci și asupra bietelor comitete soldățești, pentrucă nu ar fi avut *pătrunderea* necesară de a cere, cu *hotărîre și autoritate*, contramandarea ei!

„acest comitet, care, cu mult tact, nu se amesteca unde nu era „treaba lui şi în multe ne-a fost de ajutor; socialiştii revoluţio„nari din capul lui *au pornit repede pe calea cea dreaptă şi „cuminte şi au încercat cu bună voe ceia dela ce s'a dat în lă„turi până şi guvernul ţarului*...

„In şedinţa comitetului corpului de armată reprezentanţii „tuturor trupelor au declarat că soldaţii cer pacea imediată şi de„mobilizarea, măcar cu preţul supunerii la *trei Wilhelmi deodată* „(comunicarea reprezentanţilor diviziei a 120-a); reprezentanţii „comitetelor de regimente au făcut cunoscut că situaţia lor a „ajuns desperată, că soldaţii îi scuipă, îi batjocuresc şi îi ame„ninţă cu linşarea“...*

Dacă nu m'aşi teme că abuzez prea mult de răbdarea cetitorului, aşi putea înmulţi asemenea mărturii pânăla infinit.**

Socot însă că am lămurit pe deplin că,—dacă situaţia obiectivă pe front şi în ţară rămînea neschimbată,—şi nu era în puterea guvernului să o schimbe,—desfiinţarea atît a Sovietului, cît şi a comitetelor şi a comisarilor pe front, nu numai că nu ar fi înlesnit politica guvernului dar, cum s'a exprimat generalul Budberg, ar fi rupt şi „ultimul firicel“, de care atîrna această politică.

Acest firicel a şi fost rupt din vina guvernului care prin actele sale a reuşit să ruineze autoritatea acestor „organe revoluţionare“, în prima lor formaţie,—tocmai fiindcă ele au susţinut politica lui războinică, *împotriva sentimentului popular unanim*. Astfel favoarea maselor a fost cîştigată de alte elemente şi cu aceasta a fost hotărîtă şi soarta guvernului „democratic“ şi a politicii sale.

Lovitura hotărîtoare a fost dată de vestita ofensivă din Iunie 1917,—ultima acţiune de oarecare envergură a armatei ruse,— „ofensiva lui Kerenski“.

Am văzut că până şi generalul Budberg aduce învinuire *comitetelor* că nu au ştiut să o împiedice!

Care dar a trebuit să fi fost judecata maselor în această privinţă?

Această ofensivă, prin condiţiile în care a fost realizată şi prin rezultatele ei, a avut o înrîurire atît de fatală asupra mersului revoluţiei încît sîntem datori să ne oprim un moment asupra ei.

In ce condiţii, în adevăr, a fost întreprinsă „ofensiva lui Kerenski“?

Un om de încredere al d-lui Kerenski, trimis anume într'o regiune a frontului să agite pentru ofensivă, spune:

„O enormă impresie mi-au făcut neajunsurile tehnice, care „săreau în ochi. Regiunea aceasta, care după planul de ofensivă „a avut o prea mare însemnătate, *nu a fost deloc pregătită pen„tru atac*. Despre vre-o pregătire a terenului nu a fost *nici gînd*, „—spre prima linie de tranşee a trebuit să mergem printr'o vale „descoperită, *dealungul* căreia se culcau şrapnelele inamicului. „Regimentul pe lîngă care am trecut şi care urma să pornească „la atac *nu avea mitraliere*.. Cred că în starea aceasta a părţii „tehnice, fiind dat şi focul intens de artilerie al inamicului, *atacul „nu ar fi putut avea şanse de reuşită nici cu cea mai bună „stare morală a trupelor*“ ***

* „Arhiva r. r.“.—v. XII, p. 200, 204, 205, 210, 212, 221, 224 şi 237.
** Cf. şi mărturiile amiralului Colceac în „*Arhiva r. r.*“, v. X, p. 216 şi 227.

Comandamentul regiunii a avut acelaşi părere:

„Comandantul armatei, generalul Danilov, a căutat tot timpul „să dovedească Marelui Cartier General că ofensiva nu are nici-o „şansă.. Comandanţii corpurilor şi ai diviziilor respective declarau deschis că ei nu văd şanse de succes pentru această ofen„sivă întreprinsă, după părerea lor, *numai din motive politice*“...**

In această situaţie, prin predica personală pe front a ofensivei de către ministrul de războiu însuşi, afirmă corespondentul lui „Manchester Guardian“:

„Kerenski şi-a putut atinge scopul numai.. *cu sprijinul co„mitetelor soldăţeşti din tranşee!* De altfel el a putut reuşi „numai mulţumită promisiei *că această înaintare va fi de fapt „ultima şi că după ea pacea va fi asigurată*. Cuvîntarea lui a „fost mereu întreruptă din partea soldaţilor de strigăte: *spune-ne „pentru ce luptăm noi?*.. Kerenski a fost întrebat apoi ce cu„prind tratatele secrete... şi dacă guvernul de coaliţie respinge „participarea Rusiei la această afacere şi renunţă la revendicarea „Constantinopolului? El a putut numai să răspundă la aceasta, „că atîta vreme cît Aliaţii nu publică partea tratatelor care îi „priveşte, publicarea acestora de către guvernul de coaliţie ar „însemna o călcare a regulelor de bunăcuviinţă, el a putut apoi „numai să asigure, că *conferinţa din Stokholm va aduce lumină „în întunericul acestor tratate secrete*“... ***

Cu alte cuvinte ministrul, cu tot concursul comitetelor depe front, nu a reuşit să smulgă soldaţilor consimţimîntul la ofensivă decît făgăduindu-le *că prin aceasta se asigură pacea grabnică şi că vestita conferinţă internaţională a partidelor socialiste va fi însfîrşit convocată la Stokholm!*

Totuşi, şi cu aceste mijloace, puţine regimente au fost convinse:

„Insfîrşit,—urmează corespondentul englez,—personalitatea „lui Kerenski a reuşit, cu cea mai mare trudă, să obţină consim„ţimîntul unei părţi a armatei pentru această *ultimă* ofensivă. „Regimentele dispuse să înainteze au fost selecţionate, adunate „în regiunea hotărîtă şi întărite cu batalioanele speciale de atac, „care au fost alcătuite din ofiţerii *cadeţi*, din cazaci şi din aşa

* *V. Stancheviei*,—„Amintiri“, p. 155.
** *Ibid.*, p. 164.
*** *M. Philips Price*, op. cit., p. 72.

„numita *divizie sălbatecă* de Tătari. Restul armatei a refuzat ho-„tărît să înainteze măcar un pas şi a declarat că oamenii sînt „obosiţi de războiu, că voesc să plece acasă şi doresc să împartă „moşiile marilor proprietari.

„In aceste condiţii a început... ofensiva. Austriacii surprinşi „de ea au fost împinşi înapoi puţini chilometri şi au fost luate „cîteva localităţi şi sate. Dar atunci a fost pusă chestia, dacă „pot fi aduse întăririle necesare pentru a releva trupele care au „executat lovitura. Ceasuri se scurgeau, dar *nici întăriri, nici „provizie, nici muniţii nu veneau*. Germanii au trimis grabnic „ajutor Austriacilor şi, în faţa contraatacului lor, liniile ruseşti „s'au prăbuşit ca nişte căsuţe de cărţi de joc. După aceasta a „urmat un general *sauve qui peut*, şi debandada a degenerat în „răscoale şi pogromuri. Cu acest prilej a suferit mai cu samă „Tarnopolul, care a fost devastat de soldaţii fugari. Pogromul „din Tarnopol a fost trimbiţat de presa burgheză rusă în toată „lumea, pentru ca prin comparaţie, ea să poată lăuda curajul şi „disciplina trupelor germane *inamice* şi să încarce pe soldaţii „proprii cu insulte"...*

Acest sfîrşit lamentabil,—inevitabil în condiţiile tehnice şi morale în care ofensiva a fost interprinsă şi condusă,—a avut urmări incalculabile,—şi mai cu samă faptul că ea a *putut* fi îndrăznită de guvern şi de comandament, cu ştiinţă, în *asemenea* condiţii!

Ultima nădejde, dacă nu de a mai însănătoşa armata dar cel puţin de a-i mai stavili descompunerea, a fost iremediabil pierdută.

Vechii conducători ai Sovietului şi ai comitetelor, caşi comisarii de pe front, compromişi prin concursul dat guvernului şi comandamentului, n'au mai putut exercita înrîurirea lor salutară asupra maselor, sau au fost goniţi.

Popularitatea personală a d-lui Kerenski, autorul principal al ofensivei,—care era încă foarte mare, din timpul cînd a figurat ca „ostatec al democraţiei în guvernul provizoriu", a fost ruinată,—şi odată cu ea au dispărut şi umbra de autoritate şi ori ce prestigiu al guvernului de coaliţie.

Mînia şi ura maselor împotriva „partidelor burgheze" au ajuns la paroxism.

In această privinţă astăzi nu mai sînt două păreri, — dar şi din primul moment mulţi generali ruşi nu şi-au ascuns judecata aspră asupra „aventurii lui Kerenski".

Aşa, de pildă, generalul Budberg scrie în jurnalul său citat, subt data de 7 Noembre 1917 (în ziua chiar a victoriei bolşevicilor în Petrograd):

„Dacă d. Kerenski ar fi găsit în sine destulă minte şi cu-„raj, pentruca în Iunie să fi spus hotărît Aliaţilor că noi nu „sîntem în stare de a întreprinde vre-o ofensivă, noi am fi stat

* *Ibid.*, p. 73.

„şi astăzi ferm la Petrograd şi bolşevicii nu ar fi ajuns stăpîni „în Rusia"... *

De aceiaşi părere este şi d. Philips Price, care işi închee astfel expunerea de mai sus:

„Prăbuşirea pe frontul de Sud-West însemna pentru guver-„nul de coaliţie o lovitură mortală... In acelaşi timp, căile fe-„rate se dezorganizau tot mai mult şi puteau tot mai puţin sa-„tisface nevoile transportului, şi tot mai multe industrii încetau „din lipsă de materii prime. Oricine simţea că Rusia a ajuns „la marginea unei ameţitoare prăpăstii"... **

„*Oricine* simţea"?

Dar cum s'a resfrînt acest sentiment general asupra acţiunii guvernului?

După nenorocita ofensivă, prinţul Lvov a fost silit să plece definitiv din guvern, în urma unor tulburări din Petrograd, şi d. Kerenski a format al doilea guvern de coaliţie, în care el însuşi a luat portofoliul de războiu şi cel de marină.

Dar şi noul „guvern provizoriu", şi partidele pe care se *răzima, tot* îşi închideau încă ochii pentru a nu vedea prăpastia.

Nici din rezultatele ofensivei din Iunie aceşti „conducători" n'au ştiut să tragă concluzia necesară!

Armata, otrăvită de patimi ucigătoare,—o cloacă de răzvrătire şi ură,—infesta atmosfera întregii vieţi publice; oraşele fierbeau; satele erau cuprinse de o anarhie neînfrînată; focarele activităţii economice se stingeau unul după altul; dar marele Soviet din Petrograd,—dominat încă de „democraţia revoluţionară", pierzîndu-şi cu fiecare zi tot mai mult ascendentul asupra mulţimii, —se mulţumea cu aceiaşi frazeologie revoluţionară şi pacifistă, lansa apeluri disperate către socialismul internaţional în numele „păcii drepte, fără anexiuni şi despăgubiri", purta cu vorba despre conferinţa din Stokholm masele ajunse în stare de „lavă incadescentă" şi... sprijinea guvernul d-lui Kerenski, cu miniştrii săi „burghezi", care,—silit în mijlocul acestui infern şi al acestui haos, caşi precedesorii săi, să se mărginească, după vorba d-lui Miliucov, la „sancţionarea generaţiilor spontanee în sfera dreptului public",—căuta totuşi să rezolve cadratura cercului,—să găsească *mijlocul* să împace imposibilitatea materială şi morală de a continua războiul cu „hotărîrea solemnă" de a-l duce până la „sfîrşitul victorios"...

Dar simţindu-şi terenul fugit de subt picioare, noul Arhimed avea nevoe de un punct de reazăm pentru a răsturna pămîntul... fără pîrghie!...

In căutarea dar a soluţiei miraculoase, d. Kerenski s'a hotărît să convoace o „conferinţă de stat", alcătuită din membrii celor patru Dume (care au funcţionat dela 1906 încoace), din

* „*Arhiva r. r.*", — v. XII, p. 245.
** *Op. cit.*, p. 74.

marii şefi ai armatei, din delegaţii Sovietului pan-rus, din fruntaşii tuturor partidelor politice, din reprezentanţii instituţiilor de autonomie locală, ai cooperativelor şi altor „organizaţii obşteşti", etc.

Conferinţa de stat trebuia să dea d-lui Kerenski ceia ce nu aveau guvernele provizorii precedente, prezidate de prinţul Lvov, şi ceia ce avea şi mai puţin guvernul său: un surogat al „Adunărilor Naţionale" din Franţa revoluţionară, care oarecum să-i legitimeze formaţia şi să-i sporească autoritatea morală.

Apoi, conferinţa urma... să rezolve şi cadratura cercului.

Guvernul însă nu mai avea curajul să convoace această conferinţă la Petrograd.

Dacă în capitala de pe malul Nevei, în apropierea imediată de vulcanul Cronstadtului, dela revoluţie încoace nu mai conteneau demonstraţiile de stradă, la care întotdeauna luau parte soldaţi, marinari şi muncitori înarmaţi purtînd inscripţii ca „jos războiul", „jos guvernul burghez", „toată puterea Sovietelor", etc. şi adesea se produceau conflicte sîngeroase, — însă după ofensiva din Iunie, pe la jumătatea lui Iulie, aceste demonstraţii înarmate au luat aproape un caracter de adevărat războiu civil; şi numai pentrucă şi partidele extremiste, şi chiar bolşevicii, nu socoteau încă venită ziua lor, guvernul s'a mai putut menţine *

In August situaţia s'a agravat încă. Cam în prima săptămînă a acestei luni ajunsese în Rusia vestea că guvernele aliate au refuzat definitiv membrilor partidelor socialiste şi muncitoreşti eliberarea paspoartelor pentru mult aşteptata conferinţă internaţională din Stokholm.

Dar masele ruseşti pusese în această conferinţă socialistă de pace ultima lor nădejde de a sfîrşi războiul grabnic «pe calea constituţională», şi de a ajunge în acelaşi timp la sancţiunea definitivă a „dobîndirilor revoluţiei" !

Pentru a asigura convocarea acestei conferinţe, Sovietul a fost autorizat să sprijine guvernul de coaliţie şi să-şi delege chiar reprezentanţii în guvern.

D. Kerenski nu a reuşit, cum am văzut, să determine o parte din armată la *ultima* ofensivă, decît afirmînd, în numele guvernului, că ea este necesară pentru a asigura reuşita conferinţei din Stokholm, care ar urma să se adune neîntîrziat spre a stabili condiţiile muncitorimii internaţionale pentru „pacea dreaptă, fără anexiuni şi despăgubiri"...

Ce rol a jucat pentru mulţimea rusă nădejdea în conferinţa muncitorească pentru pace, se poate vedea din întîmplarea povestită cu mult umor de d. Philips Price.

La începutul ofensivei din Iunie corespondentul englez a asistat la un „meeting" al marinarilor flotei baltice, la care au luat

* Cf. *P. Miliucov*, — „Istoria revoluţiei ruse", partea I, p. 239 urm. şi *M. Philips Price*, op. cit., p. 69 urm.

parte şi mulţi soldaţi din garnizoanele învecinate, convocat de delegaţii Sovietului din Petrograd, în scopul de a potoli spiritele, agitate de vestea despre ofensivă.

Delegaţii Sovietului, abundînd în locuri comune despre „pacea dreaptă", insistau mai cu samă asupra însemnătăţii ofensivei, din punctul de vedere al pregătirii pentru conferinţa din Stokholm.

Marinarii şi soldaţii nu se prea arătau entuziasmaţi de asemenea discursuri. Unul din soldaţi a întrebat dacă ţările aliate nu vor înţelege ofensiva ca o dovadă că Rusia ar renunţa la programul său de „pace revoluţionară" ? Altul: „cine ne garantează că şi acum sîngele soldaţilor noştri nu curge numai pentru planurile anexioniste ale guvernelor aliate ? "

La aceste întrebări, oratorii răspundeau mereu că adunarea în curînd a conferinţii socialiste internaţionale la Stokholm e chezăşia sigură că sîngele rusesc nu se va mai vărsa pentru scopuri imperialiste, etc.

„Dar, — insistă o voce, — ce se va întîmpla dacă conferinţa din Stokholm va fi *sabotată* ?"

„Prezenţa reprezentanţilor democraţiei revoluţionare în guvernul de coaliţie e o garanţie că această conferinţă se va aduna negreşit", — a răspuns delegatul Sovietului (un socialist-revoluţionar).

Soldaţii şi marinarii, încruntaţi şi vădit puţin convinşi, s'au împrăştiat în tăcere.

Dar în aceiaşi sară, discuţiile au trebuit să fie reluate pe bordul unui vas, al cărui echipagiu votase o rezoluţie ameninţătoare. In mijlocul discuţiilor, un marinar deodată exclamă, arătînd cu degetul pe d. Philips Price, care îşi lua în tăcere notele de reportaj:

„Să binevoească Englezul de colo să ne spună, dacă guvernul englez primeşte principiul păcii fără anexiuni şi despăgubiri ?"

Englezul, om cinstit, răspunde:

„Pe cît cunosc, nici unul din guvernele aliate încă n'a declarat oficial că ar fi primit principiile programului rus de pace, şi, încît mă priveşte, eu mă îndoesc că aceste principii vor fi primite vreodată".

Acest răspuns a stîrnit o furtună de indignare, şi bietul corespondent era cît pe ce să fie arestat, cu delegatul Sovietului împreună, ca ostateci pentru buna purtare a aliaţilor şi a guvernului de coaliţie. Numai ameninţarea cu bombardarea de pe celelalte vase, a dat putinţa prea zelosului gazetar şi tovarăşului lui din Soviet să scape teferi. *

Numai promisiunea Conferinţei din Stokholm dădea „democraţiei revoluţionare" din Soviet şi guvern mijlocul de a-şi mai păstra oarecare ascendent asupra maselor.

* *M. Philips Price*, op. cit., p. 64 urm.

Uşor ne putem închipui dar efectul produs de vestea despre refuzul paspoartelor.

Din acest moment, zilele influenţii „democraţiei revoluţionare" chiar în Soviet au fost numărate.

In aceste condiţii, evident mediul Petrogradului nu era potrivit pentru adunarea „Conferinţei de stat",—şedinţele acestui surogat de „Adunare Naţională" ar fi putut prea uşor deslănţui din nou furiile mulţimii.

Guvernul a convocat dar conferinţa la Moscova pentru ziua de 27 August 1917 (st. n.).

Dar il aştepta şi acolo o deziluzie.

Generalul Cornilov, numit de curînd generalisim, a hotărît, subt cuvîntul de a asigura liniştea în timpul lucrărilor conferinţei, să trimită de pe front trei regimente de cazaci la Moscova.

Dar Sovietul local din Moscova, prinzînd de veste despre trimiterea acestor trupe, a însărcinat Sovietul din oraşul Kaluga, prin care ele urmau să treacă în calea lor spre Moscova, de a opri trenurile respective. Celace s'a şi făcut cu binevoitorul concurs al „ceferiştilor", fără ca nimeni să se sinchisească de ordinele guvernului.

Pe de altă parte, ca protestare împotriva războiului şi ca avertisment, a fost declarată de către proletariatul Moscovei greva generală pentru 24 ore, care a şi reuşit cu o uimitoare unanimitate,—nu a lucrat nici o fabrică, s'a stins lumina, s'au oprit tramvaele, etc..

„Cu acest prilej,—observă corespondentul străin citat,—trebue să stabilim faptul interesant că în acea vreme 90 la sută „din muncitorii Moscovei au fost adversari hotărîţi ai bolşevicilor, pe care îi socoteau ca agenţi germani,—dar nu mai puţin „ei urmau fără să ştie, tactica predicată de aceştia...

„Această manifestare muncitorească a fost o gravă lovitură „adusă prestigiului conferinţei de stat. Aceasta a fost convocată la Moscova, pentrucă se credea că astfel ea va fi sustrasă „influenţelor tulburătoare a Petrogradului revoluţionar. Şi iată „faptele au dovedit că nici o localitate nu poate fi socotită imună „faţă de acest microb"...*

Rezultatele conferinţei din Moscova le vom rezuma tot după lucrarea citată a publicistului englez, pentru a ilustra impresia produsă de ea asupra unui spectator neprevenit şi străin de luptele politice din Rusia.**

Declaraţia generalului Alexeev, reprodusă mai sus, în care el afirmă că armata rusă a fost incapabilă de vre-o ofensivă încă din 1916, „din cauza neajunsurilor aparatului productiv şi a organizaţiei tehnice", *** îi suggerează d-lui Philips Price următoarea observaţie:

* *M. Philips Price*, op. cit., p. 82—83.

** Cf. şi *P. Miliucov*, „Istoria revoluţiei ruse", partea II, p. 134 urm.

*** V. mai sus, p. 7.

„Discursul generalului Alexeev la conferinţa din Moscova „dădea cea mai concludentă dovadă din cîte mi-a fost dat să „aud, că pentru starea de lucruri care a dominat în armata rusă „în 1917 nu sînt responsabili bolşevicii, fiindcă această stare a „existat cu mult înainte de vremea decînd am auzit măcar vorbindu-se despre bolşevici"...*

După vechiul generalisim rus, cuvîntul a fost luat de noul numit, generalul Cornilov, care n'a fost mai puţin impresionant:

„El şi-a început cuvîntarea într'un ton ferm soldăţesc cu „declaraţia că el nu are nimic de a face cu politica. El a venit „aci numai pentru a spune adevărul asupra situaţiei, în care se „află astăzi armata rusă. Disciplina, pur şi simplu, nu mai există. Soldaţii atacă nu numai proprietatea statului, dar şi a „persoanelor private, şi cutreeră ţara prădînd şi săvîrşind tot „felul de silnicii. Armata rusă ameninţă să ajungă o mai mare „primejdie pentru populaţia paşnică a provinciilor de West, decît „cum ar putea fi în caz de invazie, armata germană... Depozitele „existente de hrană şi de furaj sînt atît de neînsemnate şi starea transporturilor e atît de gravă încît nu numai că de multă „vreme nu a mai fost posibilă nici o ofensivă, dar chiar poate „fi îndoială, dacă e măcar cu putinţă o demobilizare ordonată a „armatei", etc...

„Această declaraţie,—adaogă corespondentul,—a fost ascultată de toată lumea cu respirarea suspendată"...

Concluzia trasă din ea de publicistul unei ţări conducătoare a Antantei e semnificativă:

„Din gura unui şef de armată *antantofil* am auzit astfel „aici, că *Rusia efectiv nu mai este în stare de a continua „războiul*"...*

Dar generalii şi partidele din dreapta?

Purtătorul lor de cuvînt a fost Atamanul cazacilor de Don, generalul Caledin. Cuvîntarea acestuia se rezumă în somaţia, ca, în vederea restabilirii capacităţii combative a armatei „guvernul de coaliţie să desfiinţeze toate Sovietele, atît pe front caşi în restul ţării"...

Această eşire vehementă s'a produs într'o adunare la care au fost doar invitaţi să ia parte şi membrii Sovietului, al cărui sprijin singur mai putea da zile guvernului!

Preşedintele comitetului executiv al Sovietului panrus, d. Ciheidze, a primit însă lovitura cu multă filozofie:

„Sovietul muncitorilor, ţăranilor şi soldaţilor ruşi,—a aruncat el în răspuns,—întrupează acea putere în ţară, care a săvîrşit revoluţia şi care singură îi poate asigura o dezvoltare „neîmpiedicată... El singur a ferit ţara să nu cadă cu totul în „anarhie. Şi de cîte ori numai el a fost silit să apere pe ofiţerii,

* *M. Philips Price*, op. cit., p. 86.

** *Ibid.*, p. 86—87.

„în felul generalilor Cornilov şi Caledin, împotriva gloatelor ne-„înfrînate de soldaţi!"...

Apoi d. Ciheidze a cetit rezoluţia comitetului executiv central, care a fost de o „extremă moderaţie" şi care „invită toate elementele patriotice şi democratice ale ţării să găsească o platformă comună, şi asigură din partea democraţiei revoluţionare, reprezentate în Soviet, că nu-i va lipsi voinţa colaborării între toate clasele societăţii".

„*Democrația revoluționară,*—comentează această cuvîntare „publicistul englez,—primind o palmă pe obrazul drept, încerca, „evident, să-şi împace adversarii, oferindu-le şi pe cel stîng"...*

După un discurs acrimonios al d-lui Maclacov, unul din leaderii „cadeţilor", la adresa democraţiei revoluţionare din Soviet, se ridică d. Ţeretelli, inspiratorul de fapt al numitei democraţii:

„Noi, cei din Soviet,—a exclamat el,—sîntem gata oricînd „să ne unim în munca comună cu toate elementele societăţii „care vor manifesta o sinceră dorinţă de a salva ţara şi revoluţia. „A venit momentul cînd este nevoe de toate forţele vii ale ţării. „Cine este gata să se pună în serviciul cauzei comune? Eu sînt „sigur de răspunsul favorabil din această parte",—şi oratorul arată spre stînga, unde şedeau reprezentanţii sovietului: „dar",—arătînd spre dreapta, unde erau băncile membrilor celor patru Dume şi ai partidelor burgheze: „va veni oare acest răspuns şi „din acea parte?"

Un fruntaş al „cadeţilor", d. Bublicov, sare din loc, adresîndu-se spre delegaţia Sovietului:

„Am auzit frumoasele cuvinte ale stimatului d-voastră fruntaş, care nu pot rămînea fără răspuns. Dacă din rîndurile „d-voastră s'a putut ridica în Rusia un asemenea om, noi nu vom „rămînea mai prejos!..."

Aci oratorul se coboară de pe tribună, se apropie de Ţeretelli şi-i strînge cu căldură mîna.

Un entuziasm indescriptibil cuprinde o mare parte din Adunare.**

Dar a venit rîndul şi d-lui Reazanov să-şi spună cuvîntul, în numele „extremei stîngi din Soviet",—adică al bolşevicilor.

El nu şi-a luat însă titulatura de bolşevic, „fiindcă,—spune d. Philips Price,—în acest moment nimeni nu ar fi îndrăznit să vorbească pe faţă în numele acestei grupări, cu toate că de fapt 90 la sută din populaţia muncitorească împărtăşea aceleaşi idei, cum dovedea chiar greva generală de 24 ore, care chiar atunci se întindea peste tot în afară de sala conferinţei".

Declaraţia lui însă a arătat îndată reversul medaliei:

„Noi vom aştepta vremurile, a spus el,—care ştim că nu „mai sînt departe. Dacă cele spuse de comandantul suprem des-

* *Ibid.*, p. 88.
** *Ibid.*, p. 89.

„pre starea armatei sînt adevărate, atunci socotim că vor trece „prea puţine luni până cînd războiul de pe frontul oriental va „înceta dela sine. Nu este rolul nostru să prescrim reguli de „conduită celor două grupări de faţă,—celor din dreapta sau „celor din stînga. Noi cei din extrema stîngă nu avem decît să „*aşteptăm scadenţa fatală cu braţele încrucişate*"...

A urmat o tăcere glacială..."*

Nu mă voiu opri asupra scenelor ce s'au desfăşurat în urmă: atacuri violente, insulte grozave, tumult infernal... Un „esaul" (sergent) de cazaci a tăgăduit cu violenţă generalului Caledin dreptul de a vorbi în numele căzăcimii de Don şi şi-a afirmat credinţele revoluţionare împotriva războiului...

După trei zile de dezbateri inutile, conferinţa a fost încheiată cu o cuvîntare isterică a d-lui Kerenski, care departe de a găsi „platforma comună" şi un program pozitiv de guvernămînt, numai a jignit inutil pe cei din dreapta şi a nemulţumit adînc pe cei din stînga.

Ieşind din sala conferinţei, corespondentul englez a dat într'un colţ de stradă peste o vie discuţie într'un grup numeros de „burghezi", soldaţi, lucrători şi ţărani, care au rezumat într'o ediţie populară, conferinţa din sălile Cremlinului:

„Pentru ce nu vă duceţi la lucru? Rusia merge spre ruină iar poporul rus petrece în trîndăvie",—întrebă un „burghez".

„Cum pot eu să-mi muncesc ogorul, dacă mi-a rămas un singur cal, şi acela e beteag",—răspunde un ţăran.

„Toţi caii noştri au fost luaţi pentru războiu, şi acum eu cu fratele meu ne zbatem în datorii",—spune altul.

„În orice caz,—răspunde burghezul,—poţi cel puţin merge pe front şi lupta pentru Rusia".

„Dar pentru ce să luptăm noi pentru Rusia dacă nu ne trebue războiul?",—exclamă un soldat,—care ar fi putut adăugi şi—„nu sîntem în stare să-l ducem".**

Întrebarea a rămas fără răspuns aici, cum a rămas fără răspuns şi în „conferinţa de stat"...

Surogatul de Adunare Naţională a suferit astfel un complect *fiasco*.

Dar guvernul şi fruntaşii „partidelor burgheze" n'au simţit nevoia, sau nu s'au simţit în drept, sau poate, prinşi într'un angrenaj fatal, nici nu au avut puterea să se abată dela calea apucată la începutul revoluţiei.

Ei nu au învăţat nimic la Moscova. Ei n'au înţeles măcar ceiace a putut înţelege cel dintâiu ziarist străin,—că primejdia nu venea din partea Sovietului, care, blînd ca un mieluşel, îşi „oferea obrazul stîng, cînd era lovit în cel drept",—nici măcar din partea bolşevicilor, care se mulţumeau „să aştepte vremea lor cu bra-

* *Ibid.*, p. 90.
** *Ibid.*, p. 93.

țele încrucișate" și nu se bucurau în acel moment, ca partid, de nici o trecere nicăeri.

Adevărata primejdie izvora din psihologia maselor, provocată de *situaț a obiectivă* în țară și pe front,—psihologie care s'a manifestat neîndoelnic și în timpul conferinții, în oprirea samavolnică a regimentelor de cazaci trimise la Moscova, în proclamarea grevei generale, cași în scenele tumultoase din adunare și în discuțiile populare din toate colțurile de stradă.

Sovietul, numai jonglînd cu lozinca „păcii fără anexiuni și despăgubiri",cu greu își putea menținea încă oarecare prestigiu, dar în fiecare zi mulțimea era tot mai puțin dispusă să se mulțumească cu pacifismul platonic, care acoperea realitatea veleităților războinice.

Guvernul era mai lipsit ca oricînd de autoritate morală și de putere materială.

Și totuși, și după conferința din Moscova, din cercurile conducătoare nu se auzea decît un strigăt: represiune, reînființarea pedepsei cu moartea, desființarea Sovietelor!

Guvernul Kerenski, ținînd samă de aceste clamori, a decretat din nou pedeapsa cu moarte pe front.

Dar care a fost rezultatul?

Chiar atunci cînd, prin excepție, se ajungea la o condamnare, nu se găsea nimeni care să execute sentința de moarte,—dacă totul nu se isprăvea prin măcelărirea judecătorilor. Astfel, și după reînființarea pedepsei cu moartea, *nu a fost înregistrat un singur caz de execuție pe front!*

Și e natural, după spiritul și litera legii, cum mărturisește un fost comisar general de pe front, *cel puțin trei pătrimi din armată ar fi meritat pedeapsa cu moarte.* Pe cine dar să execuți în asemenea condiții și prin cine?*

In desperare de cauză, pierzînd orice încredere în Kerenski, „partidele burgheze" și-au pus toată nădejdea într'o dictatură militară, și au găsit pe dictatorul salvator în persoana „popularului" general Cornilov, noul comandant suprem care, *asigurîndu-și concursul tuturor comandanților de pe front*, a somat pe Kerenski să desființeze Sovietul din Petrograd și să reintroducă pedeapsa cu moarte nu numai pe front ci și în toată țara. Cînd Kerenski, după oarecare șovăire, dîndu-și sama cît de desperată ar fi asemenea încercare, a refuzat să urmeze somației, generalisimul, sprijinit de întreg comandamentul superior, s'a răzvrătit și a pornit împotriva Petrogradului o întreagă armată, subt comanda generalului Crimov, un ofițer energic și îndrăzneț (e unul din conspiratorii „loviturii palatiste" cu Marii Duci împotriva Țarului Nicolae II).

Dar rezultatele acestei încercări nebune au putut numai vădi utopismul iremediabil al politicii războinice.

* *Stancevici*, op. cit., p. 192. 194 urm. și p. 208 cf. și generalul *Budberg*. „Arhiva r. r.",—v. XII, p. 228 urm...

Manifestul generalului Cornilov prin care, în numele armatei și al patriei, el declară războiu guvernului Kerenski,—„care lucrînd în deplin acord cu statul major german, *(sic!)* omoară armata și clatină țara înăuntru"—a apărut la 9 Septembre 1917 (st. n.)*

Guvernul părea pierdut. Popularitatea premierului Kerenski, în urma șovăelilor sale și, mai cu samă, a ofensivei din Iunie era mult compromisă,—el simțea un gol în jurul său.

Asupra Capitalei au fost îndreptate mai multe corpuri de armată, care se răzimau pe întreg frontul de Nord:

„Situația guvernului,—spune d. Stanchevici,—părea extrem „de gravă, dacă nu chiar desperată. Pe toate drumurile care duc „spre Petrograd stăteau trupele Marelui Cartier. Statele majore „ale tuturor fronturilor erau cîștigate pentru Cornilov. La Petro„grad, Kerenski ședea singur în Palatul de Iarnă, *părăsit de „toată lumea.* Soldații din garnizoana Petrogradului nu vroeau „să iasă nicăeri din oraș. Se părea că toate condițiile erau în „favoarea Marelui Cartier general"...**

Chiar membrii guvernului provizoriu cereau lui Kerenski să-și dea demisia și să treacă președinția generalului Alexeev! ***

„Kerenski și guvernul provizoriu,—confirmă generalul Cras„nov,—nu știau ce să mai facă și se gîndeau la fugă,—împotriva „lor au pornit doar Cazacii și divizia sălbatecă, cu intrepidul Cor„nilov în cap!... Dar... întreprinderea lui Cornilov s'a prăbușit „înainte de a se fi început"!...****

In trei zile, la 12 Septembre,—cași cruciada din Mart a „dictatorului" țarist, generalul Ivanov, campania contra-revoluționară a generalului Cornilov a fost lichidată,—și tot așa de lamentabil, fără să fi ajuns la o singură luptă, aproape exclusiv prin acțiunea spontanee a macagiilor, a mecanicilor sau a telegrafiștilor...

Epopea generalului Cornilov a fost pe larg povestită de unul din eroii ei principali, generalul Crasnov, comandantul corpului I de cavalerie, din avangarda trupelor trimise la cucerirea Petrogradului.

E impresionant cum descrie el agonia armatei contra-revoluționare pe drum în eșeloanele căilor ferate:

„La fiecare oprire, cînd eu, cînd aghiotantul Gheneralov „eșiam în stație și treceam pe lîngă eșeloanele de dragoni, și „peste tot vedeam aceiași scenă: unde pe linie, unde în vagoane, „lîngă caii lor negri sau murgi, ședeau sau stăteau dragonii mei, „iar printre dînșii se agita vre-un individ vioiu în manta soldă„țească. Se auzeau frînturi de fraze:

„—Tovarăși,—ce faceți voi!... vroiți iar să faceți drepți „înaintea ofițerilor, ca să vă scoată dinții cu pumnul?...

* *P. Miliucov*,—„Istoria revoluției ruse", partea II, p. 241; *Fiontovski*. „Chrestomația istorică a r. r.", p. 166.

** *Stanchevici*, op. cit., p. 233.

*** *P. Miliucov*, op. cit., partea II, p. 253.

**** „*Arhiva r. r.*",—v. I, p. 121.

„Tovarăşi! Generalul Cornilov este pentru disciplină şi pentru pedeapsa cu moarte!...

„Tovarăşi!... Cornilov vrea să vă ducă în războiu pentru apărarea capitalului internaţional, iar *Kerenski vrea pace!...*

„Dragonii tăceau, însă feţele lor deveneau tot mai întunecate şi mai întunecate"...*

Argumentul suprem—Cornilov vrea războiu, Kerenski vrea pace!

Pe de altă parte stăruiau „tovarăşii dela căile ferate":

„Cîteodată înaintea trenului erau desfăcute şinele...

„Cîteodată, după un ordin nu se ştie cum şi dela cine ve„nit, la un eşelon era ataşată pe neaşteptate o locomotivă şi-l „ducea două, trei staţii, patruzeci, şasezeci chilometri şi apoi eşia „la iveală că el se află undeva cu totul la o parte, pe vre-o „linie de garaj, fără locomotivă, fără furaj pentru cai şi fără „hrană pentru oameni...

„La 30 August (12 Septembre) diferitele unităţi ale cava„leriei din avangarda generalului Crîmov stăteau paşnice in va„goane,—pe alocuri în neputinţă măcar de a descărca caii din „lipsă de debarcadere,—razna prin staţiile şi garajele a *opt linii* „*deosebite de cale ferată* (urmează enumerarea acestor linii) „Trupele erau astfel împrăştiate la Novgorod, Ciudov, Dno, „Pscov, Luga, Gatcina, Gdov, Iamburg, Narva, Wesenberg şi prin „toate staţiile şi garajele intermediare! Nu numai şefii de divizii, „dar şi comandanţii de regimente *nu mai puteau şti unde anume* „*se află escadroanele şi companiile lor!* Aici a dus transportul pe „calea ferată a armatei, trimise pentru războiu civil. Oamenii îşi „dădeau bine sama de lipsa de orînduealâ şi de destrăbălarea din „jurul lor şi... au început să-şi aresteze pe ofiţeri şi şefi"...**

Dar acest rezultat nu s'a datorit numai „indivizilor vioi în manta soldăţească" şi „tovarăşilor dela căile ferate".

D. Stanchevici, care a avut prilejul să observe de aproape ceiace se petrecea pe frontul de Nord,—cel mai apropiat de Petrograd şi care deci avea însemnătate hotărîtoare,—scrie:

„Intreprinderea lui Cornilov era inadmisibilă (pentru guvern) „chiar prin faptul că ea era cu desăvîrşire deznădăjduită. Chiar „dacă el ar fi reuşit să ocupe Petrogradul şi să pună mîna pe „toate statele majoare ale armatei,—el nu ar fi putut ajunge la „capăt cu armata însăşi, în care toate elementele active s'ar fi „ridicat împotriva noii autorităţi. Chiar dacă toată ofiţerimea ar „fi susţinut unanim noul guvern, ea nu ar fi putut face nimic, „fiindcă, soldaţii ar fi opus neîncrederea lor... In cazul cel mai „bun, în caz de acţiune mai bine organizată a tuturor forţelor „contra-revoluţionare, frontul ar fi pierit în pojarul războiului ci„vil. Dar nici atîta n'a fost.

* *„Arhiva r. r."*,— v. I, p. 119.
** *Ibid.*, p. 121–122, *passim.*

„M'au convins în această privinţă evenimentele petrecute „pe frontul de Nord. Marele Cartier, în orbirea lui, a crezut că „ajunge să se asigure de sprijinul generalului Clembovscki, co„mandantul frontului de Nord, pentru ca să poată dispune şi de „armata frontului. Insă Marele Cartier a scăpat din vedere pe „Saviţchi... L-a scăpat din vedere, pur şi simplu, fiindcă nimeni „nici nu l-a cunoscut pe Saviţchi. Insă în momentul conflictului „sergentul Saviţchi s'a dovedit mai puternic decît comandantul „frontului de Nord, generalul Clembovschi...

„Dacă Clembovschi ar mai putea încă sta pe gînduri, apoi „garnizoana, deşi selecţionată de însuşi Clembovschi, n'a şovăit „un singur minut. Saviţchi, necunoscut până atunci de nimeni, „putea să se adreseze cu încredere celui dintâiu grup de soldaţi, „de cazaci, sau chiar de ordonanţe,—cu orice ordin,—chiar pen„tru arestarea comandantului *en chef*,—şi ordinul lui ar fi fost „executat prompt şi cu stricteţă... Şi Saviţchi a rămas astfel stă„pîn pe situaţie"...*

Era destul ca sergentul Saviţchi, şi chiar cel dintâiu soldat sau ordonanţă să dea ordine în numele revoluţiei şi al păcii, ca să fie ascultat imediat de toată armata, şi acest soldat să fie mai tare decît însuşi generalisimul!

Astfel guvernul d-lui Kerenski nici nu avea nevoe să trimită un singur soldat împotriva armatei generalului Crîmov, pentru ca acesta să fie înfrînt în trei zile şi silit să-şi curme zilele cu un glonte de revolver, iar generalisimul Cornilov, destituit telegrafic, să se trezească în închisoare.

Aşa dar, d. Kerenski a triumfat, şi la funcţiile sale de prim-ministru, ministru de războiu şi ministru de marină, şi-a putut adăogi şi funcţia de generalisim.

Dar triumful acesta nu a izvorît din puterea lui Kerenski, ci din slăbiciunea contra-revoluţiei şi a ideii de războiu, întrupate de generalul Cornilov.

Pe Kerenski nu l-a apărat nimeni, el a rămas singur dezorientat şi izolat la Palatul de iarnă. Dar Petrogradul revoluţionar, care reprezenta pentru mulţime ideia de pace, a avut apărători în toţi soldaţii armatei lui Cornilov, care arestau şi chiar măcelăreau pe comandanţii trupelor sale trimise împotriva capitalei, în toţi telegrafiştii, care nu-i expediau telegramele, în toţi lucrătorii şi funcţionarii căilor ferate, care îi rătăceau trenurile, în toţi ţăranii, care desfăceau în cale-i şinele drumului de fer,—*în toată Rusia răzvrătită şi dornică de pace!*

Insăşi ridicarea unui civil la rangul de generalisim a fost primită de masele populare ca un simbol anti-războinic, al „ideii de pace"!**

Dar l-a deschis însfîrşit ochii d-lui Kerenski însuşi triumful lui în aceste condiţii?

I-au deschis măcar ochii urmările epopeei Cornilovîene?

* *Op. cit.*, p. 236, 239-240, *passim.*
** *Cf. Generalul Crasnov*,—în „Arhiva r. r.", v. I, p.

După această nenorocită aventură, în adevăr, a dispărut şi ultima picătură de forţă vitală din armata rusă, cîtă mai era...

Dacă faptul că în Mart ofiţerimea a aderat la revoluţie „cu cinci minute întîrziere" săpase o prăpastie între şefi şi masa soldăţească, acum răscoala generalilor i-a desemnat ca *duşmani ai poporului*.

„Autoritatea comandamentului,—ne spune acelaşi cronicar, „—a fost nimicită pentru totdeauna. Masa soldăţească, care a „văzut că un general, un comandant suprem s'a ridicat *împo-* „*triva revoluţiei*, s'a simţit înconjurată din toate părţile de tră- „dare, şi în orice purtător de epolete a văzut pe un trădător. „Iar cei care căutau să o convingă de contrarul, i se păreau de- „asemeni trădători. Şi acelaşi general Danilov, care cu puţin îna- „inte se lăuda că armata lui se preface (cu ajutorul comitetelor „şi al comisarilor) într'o universitate militară, acum spunea, că „armata zace în fundul abisului"... *

Comitetele şi comisarii de pe front erau siliţi acuma să-şi cheltuiască toată energia nu pentru a ridica capacitatea combativă a trupelor, ci pentru a împiedica măcar masacrarea în masă a ofiţerilor. Dar autoritatea lor s'a tocit şi ea. Vechile comitete au trebuit să dispară, unul după altul, cedînd locul altora, care corespundeau mai adequat psichologiei maselor.

Cu toate acestea, şi acum, după sfîrşitul jalnic al generalului Cornilov, directivele politicei generale în Rusia nu s'au schimbat. Cercurile conducătoare continuau să stărue asupra necesităţii de a duce războiul „până la sfîrşitul victorios", statele majoare combinau noi planuri de ofensivă, şi cu toţii spre a justifica această atitudine, tunau împotriva „propagandei defetiste", care ar fi fost singura cauză a răului!

Voiu fi silit să revin asupra propagandei defetiste, cînd vom cerceta cauzele succesului bolşevicilor. Aici mă voiu mărgini la puţine observaţii.

Această propagandă a fost în adevăr foarte intensă. Dar ea, cum am mai spus, a fost *efectul* şi nu cauza prăbuşirii militare,—sau mai bine zis, ea a fost, evident, numai o manifestare exterioară a procesului adînc de descompunere a armatei şi de dezagregare politică şi socială a ţării.

„Defetismul" într'o formă sau alta a existat peste tot după trei ani de războiu. La Kienthal şi la Zimmerwald au fost reprezentate toate ţările beligerante. Dorinţa de represiune din partea guvernului şi a comandamentului nu a fost mai puţin energică în Rusia ca aiurea, şi propaganda şi agitaţia războinică n'a fost mai puţin vie.

Dar pentru ce numai în Rusia propaganda împotriva războiului a găsit acest răsunet irezistibil în masele populare, încît orice încercare de stăvilire s'a dovedit zădarnică?

* *Ibid*, p. 243.

Pentrucă o propagandă „defetistă" este, prin firea lucrurilor, o *propagandă revoluţionară*, şi o propagandă revoluţionară nu poate reuşi decît atunci cînd revoluţia ajunge *necesară* pentru salvarea naţiunii,—dar atunci ea nici nu poate fi reprimată, decît doar cu însuşi preţul vieţii naţionale.

În aceste condiţii însă, „propaganda" cea mai eficace izvorăşte nu atît din acţiuni individuale, cît din *realităţile* vieţii politice şi sociale,—pentrucă o situaţie revoluţionară *întotdeauna* va da naştere şi „propagandei", dar *nici-o propagandă* nu poate creia singură o situaţie revoluţionară, cînd aceasta nu este dată dela sine, în condiţiile istorice (în deosebire de celace cred de obiceiu apărătorii „ordinei", prin intervertire între efect şi cauză).

Am putea da o formă paradoxală acestui adevăr elementar: o propagandă revoluţionară nu poate fi eficace decît cînd este... *inutilă!* Cu alte cuvinte: cînd şi fără propagandă, în *sensul propriu al cuvîntului, înseşi realităţile vieţii* ar duce la *revoluţie,—fiindcă atunci prin forţa lucrurilor* orice manifestare *a vieţii* publice, chiar orice act al *autorităţii*, chiar represiunea serveşte cauzei revoluţionare,—deşi, bineînţeles, tocmai pentru acest motiv toată lumea atunci „face propagandă".

Şi aceasta era situaţia în Rusia în genere şi în special—în ce priveşte „propaganda defetistă".

Însemnările generalului Budberg sînt foarte elocvente în această privinţă.

Generalul Budberg, cu tot numele lui nemţesc, a fost un germanofob ireductibil; în toată revoluţia el nu vede decît o diabolică maşinaţie germană, şi în propaganda pe front, pe care o denunţă pe fiecare pagină a jurnalului său, găseşte numai agentura comandamentului german. Pe de altă parte, ca monarhist intransigent, el nu deosebeşte nuanţele opoziţiei împotriva regimului ţarist, pune subt acelaşi nominativ pe „cadeţii, cadeţoizii, octobriştii şi revoluţionarii de toate culorile, din vechile şi noile formaţii", şi urăşte deopotrivă „pe toţi aceşti Lwovii, Gucicovii, Rodzianco, Kerenski, Leninii şi Troţchi", în toţi vede deopotrivă defetişti şi cheamă asupra lor „din tot sufletul, o mînă uriaşă, care să arunce din circulaţie pe toate aceste autorităţi încoronate şi descoronate, pe toţi aceşti declamatori şi palavragii"... *

Într'un cuvînt, un om „de toată nădejdea".

Dar ca om, care în tot timpul războiului a stat în contact cu trupa, el nu-şi poate face iluzii asupra faptului material: desăvîrşita incapacitate combativă a armatei ruse.

Am văzut mai sus constatările lui în ce priveşte condiţiile materiale pe front şi în dosul lui, de asemenea recunoaşterea acţiunii utile a comitetelor şi a comisarilor.

În ce priveşte însă planurile de ofensivă, el scrie:

„Încă *din Maiu* (adică numai două luni după începutul re- „voluţiei), am ajuns la convingerea că unica eşire din situaţia de-

* „*Arhiva r. r.*", v. XII, p. 215, 218, 237 şi 264.

„zastroasă ar fi trecerea imediată la *armata de voluntari*, con-„cediindu-se toţi soldaţii care vor să plece acasă. Toţi n'au să „plece, iar dacă ar pleca, acesta ar fi semnul hotăritor *că nu „mai este cu putinţă de a continua războiul*"...*

Cunoaştem judecata acestui general asupra ofensivei din Iunie.

Iar peste o lună după escapada generalului Cornilov, subt data de 9 Octombre, jurnalul lui notează:

„Am aflat în Dvinsc, că... statul Major al comandamentu-„lui frontului pregăteşte nu ştiu ce plan pentru o nouă ofensivă... „Ofensiva din Iunie a arătat doar destul că din punctul de ve-„dere militar, noi sîntem iremediabil bolnavi şi că nu ne mai pu-„tem gîndi la astfel de ofensivă... generalisimul civil (Kerenski), „a crezut probabil sincer că puterea cuvîntului poate produce un „efect în această grandioasă oroare, care este războiul modern"...

Arătînd apoi condiţiile materiale ale frontului, urmează:

„Toate aceste condiţii pun toate visurile despre ofensivă „în categoria utopiilor cu desăvîrşire irealizabile şi în acelaşi timp „prea primejdioase, în care ne-am putea prea uşor îneca. Însă „comandanţii şi şefii noştri de stat major trăesc în lună, în ui-„tarea desăvîrşită a realităţii, nu ţin sama de loc şi de timp, „nu cunosc trupele, starea lor şi condiţiile vieţii şi ale serviciu-„lui lor; evident, în această situaţie sînt cu putinţă idioţiile şi ab-„surdităţile de tot soiul şi de tot calibrul...

„Poate am mai putea să stăm în tranşee, dar numai oa-„menii cu desăvîrşire smintiţi pot visa la ofensive... Orice vorbă „despre pregătirea pentru vre-o acţiune ofensivă va face... din noi „nişte duşmani infinit mai periculoşi şi mai odioşi pentru soldaţii „noştri decît pe nemţii care stau în tranşee...

„Rezultă o absurditate idioată (*sic!*), nespus de sumbră şi „nesfîrşit de primejdioasă; noi tot mai gîndim sau ne prefacem, „că încă reprezentăm ceva, pe cînd nu mai sîntem nimic, sau „sîntem un iremediabil nimic...

„Anarhia şi pogromele se revarsă asupra ţării ca un uriaş „val; autoritate reală nu mai există; puteri şi mijloace de luptă „împotriva anarhiei nu există şi nu au de unde veni. Cuştile „sînt deschise, fiarele sălbatece au scăpat şi conducătorii sînt si-„liţi să fugă dinaintea lor, aruncînd sălbătăciunii mereu prăzi „nouă; nu mai e chip să opreşti fiarele, şi cu atît mai puţin să „le întorci în cuşcă. Se produce un crah cum nu a mai văzut „istoria, trosnesc şi se rup toate închegările, se prăbuşesc zidu-„rile şi se rostogolesc pietrele; se repetă visul lui Nabucodono-„sor. Situaţia e aşa de grozavă şi catastrofa vine atît de verti-

* *Ibid.* p. 202. O concepţie foarte originală a cărei realizare ar fi dus, din nenorocire, la rezultatul că,—dacă toţi sau prea mulţi soldaţi ar voi să plece acasă (ceiace în Rusia s'ar fi întîmplat la sigur), dovedind astfel imposibilitatea de a continua războiul,—Rusia ar fi fost silită să trateze pacea, fiind *cu desăvîrşire dezarmată în faţa inamicului!*

„ginos, că acum nici *Varegii** nu ne vor mai putea scăpa chiar „dacă ar voi...

„...Şi la Petrograd ei flecăresc cu însufleţire, că armatele „noastre «*sînt însetate după ofensivă şi că nemţii subt presiu-„nea avangardelor noastre dau înapoi*». Ce mişel trebue să fii „ca să ajungi la aşa minciună!"...**

Ce „defetist" ar putea spune mai mult? Şi trebue altă explicare pentru „propagandă" sau pentru răsunetul ei pe front? Nu sînt acestea însemnări de general chiar cea mai teribilă „propagandă defetistă"? Şi mai era nevoe, la drept vorbind, şi de altă propagandă?

Dacă generalul Crasnov scrie într'un ton mai puţin apocaliptic, mai rece şi mai sobru, el nu e mai puţin categoric.

Şi acest general de cazaci ne povesteşte multe întîmplări, care dovedesc în ce hal de descompunere ajunsese armata chiar la începutul revoluţiei. Voiu cita numai un caz petrecut încă *în April 1917,—vre-o lună numai după revoluţie*:

„*A restabili disciplina* nu mai era cu putinţă. Toţi au ştiut „că infanteria, care urma să înlocuiască la poziţii cavaleria, mer-„gea cu enorme scandaluri. Soldaţii şi-au tras în vînt cartuşele „ce le-au fost împărţite, iar lăzile cu cartuşe le-au aruncat în „rîul Stiri, declarînd că ei nu vor să se bată şi nu se vor bate „cu inamicul. Un regiment a fost surprins în mers de sărbăto-„rile Paştelor. Soldaţii au cerut să li se dea ouă şi cozonaci. „Comandanţii de companie şi comitetul de regiment s'au aruncat „prin satele dimprejur să caute ouă şi făină, dar într'o regiune „devastată de războiu n'au putut găsi nimic. Atunci soldaţii au „hotărît să împuşte pe comandantul regimentului pentru lipsa „de prevedere şi îngrijire. Comandantul a fost pus lîngă trun-„chiul unui copac şi o companie întreagă a venit să-l execute. „El a stat în genunchi înaintea soldaţilor şi a jurat că şi-a dat „toate silinţele, şi că nu-i vina lui, şi numai după umilinţi grozave „şi crude ofense şi-a scăpat viaţa. Totul a rămas nepedepsit"...***

Însuşi generalul Crasnov a fost arestat de soldaţi, la 4 Mai 1917 (numai două luni după revoluţie), şi a scăpat ca prin minune.

Faţă de asemenea fapte, generalul Crasnov caşi generalul Budberg, încă din luna Mai 1917, a tras concluzia cuvenită:

„A fost clar,—spune el, că armata nu mai există, că ea a „pierit, că *trebue cît mai grabnic*, cîtă vreme încă e cu putinţă, „*încheiată pacea*, şi această masă de oameni săriţi din minţi „trimisă acasă şi repartizată prin satele lor. Am scris în acest „sens rapoarte; comandamentul mai apropiat, comandantul cor-„pului, toţi cei care stau în raporturi imediate cu soldaţii, le pri-

* Adică aliaţii: aluzie la cronica lui Nestor, după care Varegii au întemeiat statul rus, scăpînd poporul de anarhie.

** *Ibid.*, p. 198–207, *passim*.

*** „*Arhiva r. r.*", v. I, p. 98.

„meau cu simpatie, însă mai sus,—în Statul Major, generalul Ba-„luev, şi în ministerul de războiu, în fruntea căruia venise A. Th. „Kerenski,—le priveau cu neîncredere...

„Soldaţii toţi au hotărît în capul lor, că războiul e sfîrşit"...*

„Psichologia ţăranului şi a Cazacului era simplă până la „grosolănie: *Jos războiul! Dă-ne pacea şi pămîntul,—pacea prin „telegraf!* Dar ordinile (generalului Cornilov) chemau cu stă-„ruinţă la războiu şi victorie"...**

Chiar Cazacii nu au putut rezista acestei atmosfere:

„Ei aveau un singur gînd, un singur vis—*acasă!* Oamenii „aceştia erau pierduţi pentru orice luptă, pe orice front. Am scris „Atamanului Caledin (şeful imediat) consideraţiile mele. I-am scris, „că după ce am trăit pe front toate ororile descompunerii ar-„matei, avînd comanda imediată a diferitelor trupe, am ajuns la „concluzia că şi Cazacii au ajuns la desăvîrşita incapacitate com-„bativă, că unicul mijloc de a reda vre-o putere oştirii noastre „ar fi—să fie concediaţi cu toţii acasă, să fie recrutat în locul lor ti-„neretul, care n'a fost în contact cu frontul actual, şi care să fie „instruit dela început după o bună metodă"...***

„Puterea o va avea acela care va da pacea acestei mul-„ţimi, o va goni acasă, şi apoi va începe să creeze o nouă forţă „militară, mai disciplinată, şi mai puţin răzvrătită"...****

Aşi putea cita şi mulţi alţi generali încercaţi care au ajuns la aceiaşi convingere: războiul nu se mai poate duce, fiindcă vechea armată a murit; trebue creată din temelie o nouă armată din voluntari, sau chiar exclusiv din elemente nouă, ferite de contactul cu gloata demoralizată prin războiu şi revoluţie.

Pentru ca o asemenea operaţie să fie cu putinţă, se presupun însă evident, multe condiţii, şi în orice caz ea nu poate fi săvîrşită în timp de războiu.

Dar fantomele de guverne, lipsite de orice autoritate şi viaţă, care se perindau la Petrograd, caşi comandamentul superior, se sbăteau orbeşte în acelaşi cerc vicios: *războiul este imposibil, dar trebue dus până la sfîrşitul victorios!*

Chiar după ce s'au manifestat pe deplin urmările fatale ale răzvrătirii lui Cornilov, „Amintirile" d-lui V. Stanchevici ne raportează următorul fapt:

„Şi în acea vreme, cînd noi la Marele Cartier General pri-„meam zilnic grămezi întregi de telegrame, care zugrăveau si-„tuaţia desperată a frontului şi destrămarea complectă a organi-„zaţiei militare, Tereşcenco (ministrul de externe) şi-a ţinut dis-„cursul, în care dovedea că, deşi inamicul e gata să ne întindă „mîna pentru pace, dar noi ne vom mai războì. Profitînd de „sosirea lui Tereşcenco la cartier, eu i-am arătat nămolul de te-

* *Ibid.*, p. 99 şi 100.
** *Ibid.*, p. 114.
*** *Ibid.*, p. 186.
**** *Ibid.*, p. 276.

„legrame primite în ziua sosirii lui, şi care toate vorbeau despre „necesitatea de a încheia imediat pacea, dar el m'a luat de sus, „—şi nici nu a stat de vorbă cu mine decît vre-o cinci minute!..."*

Şi scriitorul a fost mîna dreaptă a „generalisimului" Kerenschi, şeful guvernului!

Cînd generalul Verhovski, ajuns ministru de războiu a îndrăznit să privească adevărul în faţă, el a fost imediat înlăturat.

Cum poate fi explicată această atitudine?

Şi ce răsfrîngere fatală a trebuit ea să aibă asupra mersului revoluţiei?

Nu numai generalul Budberg îşi punea cu groază această întrebare:

„Ce va ajunge (în timp de războiu!) o ţară cu o populaţie „de 180 de milioane, fără guvern şi în această stare de com-„plectă disoluţie militară şi politică, pe care nimeni nu mai este „în stare să o oprească? Şi încă subt ameninţarea formidabilă a „unei armate de 12 milioane, cu desăvîrşire descompusă, fără „şefi şi fără disciplină, care nu mai voeşte să se bată şi e mi-„nată numai de un singur dor,—să plece cît mai curînd acasă!"...**

Vom vedea.

C. Stere

* *Op. cit.*, p. 253-254.
** „*Arhiva r. r.*", v. XII, p. 241.

Oblomov

Visul lui Oblomov

...Apoi se visă deodată băiat de vre-o treisprezece-paisprezece ani...

Invăţa în sat la Verhleovo,—la vre-o cinci verste dela Oblomovca,—la administratorul de acolo, Neamţul Stolz, care a deschis un mic pension pentru copiii de boeri din împrejurime.

Avea şi Neamţul un băiat, Andrei, cam de aceiaşi vrîstă cu Oblomov; apoi i-au mai dat un băiat care nu învăţa mai nimic şi suferea de scrofule, toată vremea şi-o petrecea cu urechile şi ochii legaţi şi se jelea într'una, în ascuns, că nu stă la babuşca, ci la străini, între nişte oameni fără de lege, că n'are cine să-l mîngie, n'are cine să-i dea şi lui o prăjitură.

Afară de aceştia, alţi copii în pension încă nu se aflau.

N'aveau ce să facă bieţii părinţi şi puseră pe răsfăţatul Iliuşa la carte. Toate astea pricinuiră lacrămi, ţipete, capricii. Insfirşit l-au dus.

Neamţul era om deştept şi aspru, ca mai toţi Nemţii. Poate că la aşa Neamţ ar fi prins ceva şi Iliuşa, dacă Oblomovca era la vre-o cincisute de verste dela Verhleovo. Dar aşa, cum să înveţe? Farmecul atmosferei dela Oblomovca, al traiului şi deprinderilor se întindeau până la Verhleovo; doar odinioară şi Verhleovo făcuse parte din Oblomovca; acolo, afară de casa lui Stolz, totul respira acelaşi lene străveche, aceiaşi simplitate de moravuri, linişte şi nemişcare.

Mintea şi inima copilului crescuse între icoanele, scenele şi obiceiurile locului şi oamenilor, înainte de a i se arăta cea dintâiu carte. Cine ştie, cît de timpuriu încolţeşte sîmburele minţii copilăreşti, cum să urmăreşti naşterea celor dintâiu impresii şi noţiuni ale copilului?

Poate pe cînd copilul abia îngîna cele dintâiu vorbe, sau poate nici nu le îngîna; poate nici nu umbla, ci se uita numai la toate cu privirea-i copilărească şi mută,—pe care cei mari o găsesc de obiceiu tîmpită,—poate de pe atunci încă vedea şi ghicea înţelesul şi legătura fenomenelor din juru-i, dar nu ştia să şi-o spue—nici lui, nici altora.

Poate că Iliuşa demult băga de samă şi înţelegea ce vorbesc, ce fac cei din juru-i: cum tata în pantaloni de pluş, în scurteică de postav ruginiu vătuită, atîta treabă făcea toată ziua, că se plimba dintr'un colţ într'altul al odăii cu mînile la spate, trăgea tabac şi se ştergea cu batista, iar mama trecea dela cafea la ceaiu, iar dela ceaiu la masă; că tatei nici nu-i trecea prin minte niciodată să vadă cîte clăi s'au cosit ori secerat şi să ceară socoteală cuiva; dar ia să nu-i dea îndată batista, că făcea un tărăboiu, de răsturna toată casa.

Poate că mintea-i copilărească hotărîse demult că aşa *trebue să trăiască şi el cum trăesc cei mari. Şi cum era să mai hotărască altfel?*

Dar cei mari cum trăiau? Pusu-şi-au întrebarea vreodată: la ce e dată viaţa? Dumnezeu ştie. Şi ce răspuns îşi dădeau? Probabil nici un răspuns: lucrul ăsta se părea prea simplu şi clar.

Nici n'au auzit de aşa zisa viaţă plină de muncă, despre oameni cu sufletul frămîntat de griji mistuitoare, care cutreeră lumea,—naiba ştie după ce,—dintr'un colţ în altul, sau îşi consacră viaţa muncii veşnice şi fără sfîrşit.

Cu greu credeau cei dela Oblomovca şi în zbuciumări sufleteşti; nu luau drept viaţă nici vîrtejul de năzuinţi fără capăt; se temeau ca de foc de pornirile patimilor; şi pe cînd în alte părţi trupul omenesc se consumă de munca vulcanică a mistuitorului foc sufletesc, sufletul dela Oblomovca înota liniştit şi neturburat în grăsimea unui trup molatic.

Viaţa nu punea pe faţa lor, ca la alţii, nici tiparul zbîrciturilor timpurii, nici urmele unor lovituri şi distrugătoare dureri morale.

Aceşti oameni buni nu înţelegeau viaţa decît ca un ideal de repaus şi de lene, turburate din cînd în cînd de întîmplări neplăcute ca: boli, pagube, certuri şi cîteodată—muncă.

Munca o luau drept pedeapsă impusă încă străbunilor noştri, şi n'o puteau suferi; sau ori de cîte ori era cu putinţă, socoteau drept o datorie să scape de ea.

Nu-şi băteau capul cu întrebări întunecoase, intelectuale sau morale: deaceia erau şi înfloritori de sănătate şi de voie bună, deaceia şi trăiau aşa de mult; bărbaţii la patruzeci de ani erau încă băeţi tineri, bătrînii nu se luptau cu o moarte grea şi chinuitoare, şi după ce trăiau până nu mai puteau, mureau parcă fără să bage nimeni de samă, stingîndu-se cu încetul şi dîndu-şi suflarea din urmă pe nesimţite. Deaceia se şi zice că înainte oamenii erau mult mai zdraveni.

Da, de bună samă mai zdraveni: înainte vreme nu se grăbeau să explice copilului sensul vieții, să-l pregătească pentru viață ca pentru ceva complicat și greu; nu-l chinuiau cu cărți, care deșteaptă în minte o sumedenie de întrebări, căci întrebările rod sufletul și inima-și scurtează viața.

Modelul vieții era pregătit și lăsat moștenire de părinți, iar aceștia o primiseră,—tot gata,—dela bunic, iar bunicul dela străbunic, cu legămînt de a-l păstra întreg și neatins, ca un foc al Vestei. Cum se făcea și ce se făcea pe vremea străbunicului și bunicului,—la fel se făcea și de tatăl lui Ilia Iliici, așa se face poate și azi la Oblomovca.

Și atunci la ce erau să se gîndească, de ce erau să se frămînte? Ce să afle, ce țeluri să urmărească?

Nu era nevoe de nimic: viața trecea pe alături ca o apă lină. N'aveau de făcut, decît să stea pe malul acestei ape și să observe neînlăturatele fenomene, care pe rînd și dela sine se desfășurau dinaintea fiecăruia.

...Și iată că închipuirii lui Ilia Iliici începură,—așa cum dormea,—să i se înfățișeze pe rînd,—ca niște icoane vii,—mai întăiu cele trei acte ale vieții care s'au jucat și în familia lui, și a rudelor, și a cunoștințelor: nașteri, nunți, înmormîntări.

Apoi se întinse un șir împestrițat de alte acte mai mici, vesele sau triste: botezuri, zile onomastice, serbări de familie, lăsat de frupt, lăsat de sec, mese zgomotoase, întruniri de rude, felicitări, lacrimi și zîmbete oficiale.

Totul se îndeplinea cu atita punctualitate, atît de grav și de solemn. I se înfățișau chiar persoane cunoscute, cu mina lor la felurite ceremonii, cu grija și ostenelele lor. Dă-le pe mînă o pețitorie cît de delicată, o zi onomastică sau o nuntă cît de solemnă: ți-o fac după toate rînduelile, fără să scape un punct. Care și unde să șadă, ce și cum să se servească, cine cu cine să meargă la ceremonie, sau să păzească *semnele*—nu se pomenea să se facă greșeală la Oblomovca.

Dar cum știau să hrănească copiii! Destul să te uiți ce cupidoni rumeni și grei purtau și duceau după ele mamele de aici. Mamele de aici știau una și bună: copiii să fie grăsuți, bălălori și sănătoși.

Nu vroiau să știe de primăvară, dacă n'au fript mai întăiu un ciocîrlan. Cum să nu știe și să nu facă cineva atita lucru?

Aici e viața lor, aici e toată știința, aici bucuriile și durerile; deaceia și evită orice alte griji și necazuri, și nu cunosc alte bucurii; viața mișună de asemenea întîmplări importante și neînlăturate care aduc o hrană nesfîrșită minții și inimii.

Cu ce bătăi de inimă așteptau ceremoniile, ospățurile, procesiile. Apoi după ce botezau, cununau sau îngropau omul, uitau de om și de soarta lui și se cufundau în apatia obișnuită, din care îi scotea o nouă întîmplare—o aniversare, o nuntă, îngropare...

Deîndată ce se năștea copilul, cea dintăiu grijă a părinților

era să îndeplinească cît mai exact, fără a scăpa cel mai mic amănunt, toate ceremoniile cerute de buna cuviință, adică să dea după botez un ospăț; apoi începea îngrijirea copilului.

Grija cea mare a mamei și dădacăi era să-l hrănească bine, să-l păzească de răceli, de diochiu și alte împrejurări neprielnice. Osteneala cea mare era să-l vadă totdeauna vesel și mîncînd mult.

De îndată ce bunducul nu mai avea nevoe de dădacă și era mare, în inima mamei lua loc dorința tainică de a-i găsi o tovarășă,—iarăși cît mai zdravănă, mai rumănă.

Venea iar epoca ceremoniilor, ospățurilor, însfîrșit nunta; aici se concentra tot interesul vieții.

De aici încolo începeau repetițiile: nașterile, ceremoniile, mesele, până cînd vre-o îngropare schimba decorația, dar pentru scurt timp: persoanele cedau locul altora, copiii ajungeau mari, se căsătoreau, dădeau naștere altora—și tot așa, mereu, după același program, viața urma, ca o pînză necurmată și neschimbată, întrerupîndu-se pe nesimțite numai la marginea mormîntului.

Veneau, ce e drept, uneori și alte griji, dar cei dela Oblomovca le întîmpinau de cele mai multe ori cu o nemișcare stoică; și grijile, după ce se roteau cîtva timp deasupra capetelor, zburau pe alături,—ca niște paseri care, dînd de un părete și căutînd zădarnic un adăpost, mai flutură din aripi, se mai lovesc zadarnic de piatra vîrtoasă și trec înainte.

Așa, odată de pildă, o parte din galerie căzu și îngropă subt ruine o cloșcă cu pui: era s'o pățească și Acsinia, femeia lui Antipa, care se așezase acolo cu fusul. Din fericire în clipa asta se dusese după niște ață.

In casă se auziră țipete: toți alergară, mari și mici și se îngroziră la gîndul că, în locul cloștei cu pui, se putea plimba pe aici însăși cucoana cu Ilia Iliici.

Ingroziți, se învinovățeau unul pe altul: că nu s'au gîndit mai demult, că unul n'a băgat de samă, că altul n'a dat ordin să se facă reparația, că un al treilea n'a reparat.

Toți erau cuprinși de mirare, că s'a prăbușit galeria, deși în ajun se miraseră că ține așa de mult!

Incepură griji și discuții, ce-i de făcut; au deplîns cloșca cu puii și s'au împrăștiat cu încetul care încotro, interzicîndu-se lui Iliușa cu străşnicie de a se apropia de galerie.

Apoi peste vre-o două săptămîni se dădu poruncă lui Andriușca, lui Petrușca, lui Vasca, să ducă scîndurile prăbușite, cu parmaclîc cu tot, lîngă șuri, ca să nu stea în cale. Acolo stătură uitate până în primăvară.

Bătrînul Oblomov de cîte ori le vedea din fereastră, îndată se gîndea la reparație; chema dulgherul, începea să se sfătuiască cu el, cum să facă mai bine: să ridice o galerie nouă, sau să dărîme și ce a rămas. Apoi îl lăsa să plece, adăugînd:

— Du-te, mă mai gîndesc eu.

Lucrurile ținură tot așa până cînd Vasca sau Motca înștiință pe boer că azi, pe cînd el, Motca, se urca în galerie, colțurile se desfăcuseră cu totul de părete și că te pomenești că se prăbușesc cu totul.

Atunci fu chemat meșterul, pentru o consfătuire mai temeinică, după care urmă hotărîrea să se sprijine partea rămasă a galeriei, prin lemnăria dela partea căzută,—celace se și făcu pela sfîrșitul aceleiași luni.

— E-e! D'apoi galeria ține ca nouă!—zicea bătrînul către nevastă.—Uite cît de frumos a așezat Fedot bîrnele: parcă-s coloanele dela casa mareșalului! Iaca așa: acuma ți-ine!...

Cineva fu de părere că, iaca ar fi bine ca boerul să meremetisească încaltea și poarta, să dreagă și cerdacul, că așa, printre trepte, intră în pivniță nu numai pisicile, ci chiar și porcii.

— Da, da, trebue,—zise Ilia Ivanovici cu grijă, și se duse îndată să inspecteze cerdacul.

— In adevăr, vezi cum s'a hodorogit cu totul,—zise boerul, atingînd cerdacul cu un picior și făcîndu-l să se clatine ca un leagăn.

— D'apoi se clătina el de cînd l-au făcut,— observă cineva.

— Ce are a face că se clătina?—zicea Oblomov.—Dar vezi că tot nu cade, deși stă fără meremet de șaisprezece ani. Bine l-a mai făcut atunci Luca! Așa meșter—înțeleg și eu... a murit—Dumnezeu să-l erte. Azi s'au stricat: nu mai fac așa...

Și se preocupă de alte gînduri, iar cerdacul se leagănă,—zice-se,—și azi, și tot nu cade.

Strașnic meșter trebue să fi fost acel Luca, de bună samă!

De altfel trebue să dăm dreptate boerilor noștri: uneori cînd venea vre-o belea sau neplăcere, erau foarte neliniștiți, se aprindeau, se supărau: că mă rog, cum se poate să lași așa? Trebue luate măsuri îndată. Și nu vorbeau, decît cum să repare, de pildă, podețul de peste șanț, sau să împrejmuiască grădina, ca să nu intre vitele,—să strice pomii, căci o parte din gard a căzut cu totul.

Odată Ilia Ivanovici, plimbîndu-se prin grădină, a ajuns cu grija până acolo, încît a ridicat,—opintindu-se și gemînd,—cu mîna lui, gardul căzut, și a poruncit grădinarului să pue îndată două prăjini: mulțumită acelei energii a lui Oblomov, gardul ținu toată vara, și numai zăpada din iarnă îl culcă iar la pămînt.

Chiar pe podeț fură așezate trei scînduri, deîndată ce Antipa se rostogoli în șanț cu cal și butoiu. N'apucă Antipa nici să se însănătoșeze, cînd podul fu gata.

Vacile și caprele s'au ales cu puțin după noua cădere a gardului: apucaseră să mînince numai tufele de coacăză și se puseseră să jupească al zecelea teiu, iar până la meri nici n'au apucat să ajungă, cînd urmă dispoziția să se așeze gardul mai adînc și să se înconjoare chiar cu un șanț.

De altfel au pățit-o și cele două vaci, și capra, care au fost prinse făcînd stricăciuni: zdravăn le-au mai ciomăgit coastele!...

Se visează Ilia Ilici în întunecosul și marele salon al casei părintești, cu vechi fotolii de frasin, veșnic acoperite cu îmbrăcăminte de pînză, cu enormul, pocitul și vîrtosul divan acoperit cu catifea verde spălăcită, plină de pete, cu un mare fotoliu acoperit cu piele.

Incepe o lungă sară de iarnă.

Mama stă pe divan, cu picioarele strînse subt ea, și împletește alene un ciorap de copil, căscînd și scărpinîndu-și capul din cînd în cînd cu o andrea.

Lingă ea stă Nastasia Ivanovna cu Pelagheia Ignatievna, și aplecate pe lucru, coasă cu sîrguință pentru sărbători, ceva pentru Iliușa, sau boerului, sau pentru ele.

Boerul cu mînile la spate se plimbă prin odae încolo și încoace, pe deplin mulțumit, sau se așează pe un fotoliu și după ce stă puțin, începe iar să umble, ascultînd cu luare aminte sunetul propriilor lui pași. Apoi trage un tabac, se șterge cu batista și iar trage.

Odaia e abia luminată de o singură luminare de său, și încă și asta se admite numai în sările de toamnă și iarnă. In lunile de vară toți căutau să se culce și să se scoale fără lumină, în lumina zilei.

Se făcea așa, parte din deprindere, parte din economie. Cu orice lucru care nu se făcea în casă, cei dela Oblomovca erau grozav de zgîrciți.

Tăiau bucuros un curcan cît de bun, sau o duzină de pui la sosirea unui musafir, dar să pue o boabă de stafidă mai mult, nu s'a pomenit, și se îngălbeneau dacă același musafir s'ar fi gîndit să-și mai toarne singur puțină băutură.

De altfel asemenea cazuri de corupție nu prea aveau loc; o făcea doar vre-un spînzurat, pierdut în stima oamenilor; dar asemenea oameni nu erau lăsați nici să intre în curte.

Nu, nu așa erau moravurile locului: pe aici musafirul, după a treia cinste nici nu se atingea de nimic. Știa foarte bine că o pofteală conținea mai mult rugămintea de a renunța la felul de mîncare, sau la băutura oferită, decît la gustarea ei.

Nu pentru oricine se aprindeau două luminări: luminarea se cumpăra la oraș cu bani și, ca orice lucru cumpărat, se păstra subt lacătul stăpînei. Bucățelele de luminare erau numărate cu băgare de samă și păstrate.

In deobște bani nu se cheltuiau, și oricît de trebuincios ar fi fost un lucru, bani pentru el se scoteau cu mare durere de inimă, și încă dacă cheltuiala era neînsemnată. O cheltuială mai mare era însoțită de gemete, plîngeri și zarvă.

Cei din Oblomovca preferau să îndure tot felul de lipsuri, decît să cheltuiască bani.

Deaceia şi divanul din salon era demult plin de pete, deaceia şi fotoliul de piele al lui Ilia Ivanovici se zicea numai că-i de piele; în realitate era mai mult de cîlți sau de sfori: din piele a rămas un singur petec pe spătar; restul s'a prefăcut în bucăți şi a dispărut de vre-o cinci ani; tot din pricina asta poate sînt strîmbe şi toate porțile, se clatină şi cerdacul; căci să plătească deodată două-trei sute, sau cinci sute de ruble pentru lucrul cel mai trebuincios, se părea aproape o sinucidere.

Aflînd că un tînăr moşier din vecini a fost la Moscova şi a plătit pentru o duzină de cămăşi trei sute de ruble, douăzeci şi cinci de ruble pentru cizme şi patruzeci de ruble pentru vestă, cu ocazia nunții, bătrînul Oblomov îşi făcu cruce şi zise grăbit, că „asemenea cavaler ar trebui băgat la închisoare".

In general pentru adevărurile politico-economice, despre nevoia unei circulări mai vii a capitalurilor, despre producția intensivă şi schimbul produselor, erau surzi. In toată naivitatea sufletească înțelegeau şi puneau în practică o singură întrebuințare a capitalurilor—să le țină în cufăr.

Pe fotolii, în salon, în diferite poziții, şed şi suflă greu locuitorii sau vizitatorii obişnuiți ai casei.

O tăcere adîncă domneşte de obiceiu între convorbitori: toți se văd zilnic; comorile sufleteşti sînt demult stoarse reciproc şi aflate, iar noutățile din afară—puține.

Linişte; nu se aud decît paşii ghetelor greoaie, lucrate acasă, ale lui Ilia Ivanovici, decît sunetele surde ale ceasornicului de pe părete, aşezat în cutie, şi din cînd în cînd o ață ruptă de mîna, sau dinții Pelaghiei Ivanovnei sau Nastasiei Ivanovnei...

Aşa trece uneori cîte o jumătate de ceas; doar de cască vre-unul mai tare, face semnul crucii peste gură şi zice: Doamne miluieşte!

Cască apoi vre-un vecin, apoi altul, deschizînd gura încet, ca după comandă; şi tot aşa: jocul contagios al aerului în plămîni îi atinge pe toți; ba vre-unuia îi dau chiar lacrămi.

Sau Ilia Ivanovici se apropie de fereastră; se uită afară şi zice cu oarecare mirare.

— Is numai cinci ceasuri, şi ce întuneric!

— Da,—răspunde vr'o unul,—pe vremea asta totdeauna e întuneric; încep serile lungi.

Iar primăvara se bucură că s'au mărit zilele. Dar dacă ai întreba, la ce-s bune zilele mărite, nimeni n'ar răspunde.

Şi iar tăcere.

Incearcă vre-unul să ia mucul dela luminare, o stinge cumva, şi deodată tresar cu toții.

— Un musafir neaşteptat!—zice careva îndată.

Uneori cu ocazia asta începe vre-o conversație.

— Cine să fie?—zice stăpîna casei.—Oare n'o fi Nastasia Fadeevna? De-ar da Dumnezeu!... Dar nu, până în sărbători nu vine ea. Ce bucurie ar mai fi! Cît ne-am îmbrățişa, cît am mai plînge împreună! Şi la polunoşniță am merge, şi la liturghie împreună... Dar unde m'aşi ține eu de Nastasia Fadeevna! Geaba, cu toate că-s mai tînără.

— Dar oare cînd a fost la noi?—întreabă Ilia Ivanovici; —mi se pare, după Sfîntul Ilie?

— Ce vorbeşti, Ilia Ivanovici? Veşnic le încurci. N'a aşteptat nici... *Semicul*.

— Parcă prin postul Sînpetrului a fost pe aici,—răspunde Ilia Ivanovici.

— Aşa eşti tu veşnic!—zice cucoana ca dojană.—Discuți —te faci numai de rîs...

— Ei, cum n'a fost la Petrovca? Incă se tot făceau plăcinte cu bureți: îi plac...

— D'apoi asta-i Maria Onisimovna. Ei îi plac plăcintele cu bureți—cum de nu ții tu minte! Şi chiar Maria Onisimovna a stat nu până la Sfîntul Ilie, ci până la Prohor şi Nicanor!

Socoteala timpului se făcea totdeauna după sărbători, după anotimpuri, după întîmplările din familie, fără a se ținea samă nici de luni, nici de date. Se făcea aşa, poate şi din pricină că toți, afară de Oblomov, încurcau şi numele lunilor şi datele.

Ilia Ivanovici se dă învins, şi din nou toată societatea se cufundă în piroteală. Iliuşa, strecurîndu-se după spatele mamei, piroteşte şi el, sau doarme chiar de-abinelea.

— Da,—zice vre-unul din musafiri, oftînd din adînc: iaca chiar bărbatul Mariei Osipovnei, răposatul Vasilii Fomici, cît de zdravăn era,—Dumnezeu să-l erte,—şi tot a murit. N'a trăit nici şaizeci de ani:—putea să trăiască o sută!

— Toți o să murim, care—cînd o vrea Dumnezeu,—zice Pelagheia Ivanovna, oftînd.—Unul moare, altul...—iaca Chlopovii, abia au timp să boteze; Ana Andreevna cică iar a născut —ăsta e al şaselea.

— Numai Ana Andreevna?—zice stăpîna casei.—Să se însoare frate-său—să vezi copii, să vezi bucluc! Se ridică şi cei mici—tot a gineri calcă. Mai sînt şi fetele—de unde atîția gineri? Azi toți umblă după zestre, şi tot în bani!...

— Ce vorbiți voi?—întrebă Ilia Ivanovici,—apropiindu-se de convorbitori.

— D'apoi iaca cică...

Cineva îi repetă ce s'a vorbit.

— Aşa-i viața omenească!—zice Ilia Ilici sentențios.—Unul moare, altul se naşte, un al treilea se căsătoreşte, iar noi—uite, îmbătrînim: an cu an—zi cu zi nu se potriveşte. Dece-i aşa!.. Ce-ar fi să fie azi ca eri, iar eri ca mine!.. Trist cînd te gîndeşti...

— Cei bătrîni îmbătrînesc şi mai mult, cei tineri cresc...—zice cineva dintr'un colț.

— E bine să ne rugăm mai bine lui Dumnezeu, şi să nu ne gîndim la nimic!—observă stăpina casei cu severitate.

Aşa-i, aşa-i,—zice cu ton fricos şi grăbit Ilia Ivanovici, care se pregătise să filozofeze, dar începu din nou să umble în colo şi în coace.

Tac din nou mult timp; se aud numai împunsăturile acului. Uneori tăcerea e ruptă de stăpina casei.

— Da, e întuneric afară. Iaca, dacă dă Dumnezeu să ajungem la Crăciun, mai vin de ai noştri: nici nu prinzi de veste cum trece timpul. Numai de ar veni Melania Petrovna: să vezi şotii! Ce nu născoceşte? Să toarne plumb, să topească ceară, să alerge pe afară: scoate din minţi toate fetele! Născoceşte atîtea... aşa... zău.

— Da, damă de lume!—zice cineva din convorbitori.—Acum trei ani s'a apucat să se dea şi cu tălpigii * depe *gorchi*. Cînd şi-a rănit o sprinceană Luca Savici...

Toţi se desmorţiră, se uitară la Luca Savici şi izbucniră în hohot.

— Dar cum s'a întîmplat, cu Luca Savici? Ia povesteşte-ne,—zice Ilia Ivanovici, şi—să moară de rîs!

Toţi continuă să rîdă; s'a trezit şi Iliuşa şi rîde şi el.

— Ei, ce să mai povestesc?—zise Luca Savici, încurcat,—Alexei Naumici le tot născoceşte. N'a fost nimic!

— E-e!—începură cu toţii,—cum n'a fost nimic? D'apoi noi am murit? Dar fruntea, fruntea! Se vede şi azi semnul...

Şi izbucniră în hohot.

— Dar de ce tot rîdeţi?—îngîna Luca Savici la intervale.—Eu nici nu... dar ticăiosul de Vasca mi-a dat nişte... *tălpigi vechi*: Ei, s'au desfăcut subt mine şi eu... ştii...

Hohotul îi acoperi vocea! Zădarnic încerca el să isprăvească povestirea păţaniei; hohotul se răspîndi în toată societatea, ajunse pănă în antreu şi pănă în odaia slugilor, cuprinse toată casa; toţi îşi aduseră aminte de această întîmplare nostimă, rîd toţi, rîd mult, deavalma, nespus—ca zeii din Olimp... Deabia se potolesc, vre-unul iar începe, şi hohotul începe din nou...

În sfîrşit cu mare greutate se potolesc.

— Dar de data asta te mai dai cu... tălpigii la sărbători?—întreabă Ilia Ivanovici după o tăcere.

Un nou hohot izbucneşte, ţinînd vre-o zece minute.

— Doar să poruncesc lui Antipa în post să facă alţi... tălpigi—îi scapă iar lui Oblomov;—că-i place grozav lui Luca Savici, nu mai poate de nerăbdare...

Dar hohotul companiei nu-l lăsă să sfîrşească.

— Dar oare mai sînt de vre-o treabă...?—rosti cineva, abia stăpînindu-şi rîsul.

Iar rîsete.

Rîseră încă mult; însfîrşit începură cu încetul a se potoli: unul îşi ştergea lăcrămile, altul nasul, un al treilea se îneca de tusă şi scuipa, deabia rostind:

* Franc Ski. N. trad.

— Doamne păzeşte! Cu flegma asta... să mori... de rîs, zău. Parcă-l văd: pe burtă, cu faldurile caftanului în toate părţile...

Urmă apoi hohotul din urmă şi cel mai grozav, apoi totul se linişti. Unul oftă, altul căscă în auz, şi totul se cufundă în tăcere.

Din nou se auzea numai bătaia minutarului, zgomotul cizmelor lui Oblomov şi trosnetul uşor al unui fir de aţă, rupt cu dinţii.

Aici Ilia Ivanovici se opri deodată în mijlocul odăii, îngrijat, ţinîndu-se cu o mînă de vîrful nasului.

— Ce o mai fi şi asta? Ia priviţi. Un mort?... Mă mănîncă vîrful nasului...

— Doamne păzeşte!—zise cucoana.—D'apoi asta-i a mort, dacă te gîdelă la nas? Cînd e a mort, te gîdilă rădăcina nasului. Iaca, aşa uiţi tu mereu, Ilia Ivanovici. Iaca aşa ai să spui odată faţă de nişte musafiri, faţă de nişte străini... mai mare ruşine!

— D'apoi atunci ce înseamnă, cînd te mănîncă vîrful?—întrebă Ilia Ivanovici încurcat.

— Că ai să-i dai cu păhărelul. Mort: cum se poate!

— Mereu le încurc—zise Ilia Ivanovici.—De unde să le ţii minte pe toate? Ba nasul te mănîncă dintr'o parte, ba vîrful, ba sprîncenele...

— Dintr'o parte,—zise Pelagheia Ivanovna,—înseamnă veşti; te gîdelă sprîncenele—lacrămi; fruntea—ai să te închini: din partea dreaptă—unui bărbat, din partea stîngă—unei femei; te gîdelă urechile—ploaie; un cot—ai să dormi într'un loc străin; tălpile—drum...

— Bravo, Pelagheia Ivanovna!—zice Oblomov. Dar cînd s'o efteni untul—ce te mănîncă: ceafa?...

Damele începură să rîdă şi să şoptească; unii dintre bărbaţi zîmbeau; era gata să izbucnească un hohot, dar în odaie începu să se audă ceva ca mîrîitul unui cîne şi mornăiala unei pisici, gata a se arunca unul asupra altuia: răsună ceasornicul de pe părete..

— E, d'apoi ceasul e nouă!—zice Ilia Ivanovici cu bucurie şi mirare. Ia priveşte, nici nu prinzi de veste, cum trece vremea. Ei, Vasca, Vanca, Motca!

Se arătară trei feţe somnoroase.

— Dece nu puneţi masa?—întreabă Oblomov mirat şi încîudat. Nici nu vă gîndiţi la boeri! Ce staţi? Rachiu! Mai iute!

— Iaca de ce te mînca vîrful nasului!—zice îndată Pelagheia Ivanovna.— Ai să bei rachiu, ai să dai cu păhăruţul!...

După masă, schimbînd sărutări şi semnul crucii, se împrăştie pela paturile lor, şi peste capetele nepăsătoare vine domnia somnului.

Vede Ilia Ilici în vis nu o sară de felul acesta, nu două, ci săptămîni, luni şi ani întregi de asemenea zile şi sări.

Nimic nu turbura monotonia din Oblomovca, și nici locuitorii ei nu se simțeau apăsați de așa viață, nici altă viață, alte petreceri nu-și închipuiau; iar dacă și le-ar fi închipuit, le-ar fi gonit din minte cu groază.

Altă viață nici nu le plăcea, nici n'o doreau. Le-ar fi părut rău, dacă împrejurările ar fi adus o umbră de schimbare. Ar fi fost nemîngîiați, dacă ziua de mine era altfel decît cea de azi, iar poimîne altfel, decît mîne.

Variații, schimbări, întîmplări, după care umblă alții? Să le guste alții toate astea: ei cei din Oblomovca n'au nevoe de schimbări. Alții—treaba lor!

Cu întîmplările,—fie ele și avantajoase,—e numai bucluc: cer bătae de cap, griji, alergătură; nu te mai astîmperi: vinde, cumpără, sau scrie, mișcă-te. Mă rog, glumă-i?

De zeci de ani fosăie, dormitează, cască sau rîd de vre-o glumă nemeșteșugită de țară, sau adunîndu-se în cerc, își povestesc ce au visat noaptea.

Dacă visul a fost urît—toți cad pe gînduri; se tem fără glumă; dacă e un vis prorocitor—toți se bucură sau se întristează fără prefăcătorie, după vis. Dacă visul cere observarea vre-unui semn—îndată se iau măsuri cu tot dinadinsul.

Altfel joacă *duraciocul* sau *cozîrit**, iar sărbătorile, cînd vin musafiri,—bostonul; sau fac *gran-pasians*, ghicesc cu popa de *roșu*, cu dama de *treflă*, prezicînd vre-un *mariaj*.

Uneori vine pentru o săptămînă-două vre-o Natalia Fadeevna. La început bătrînele deapănă toată împrejurimea: care cum trăește, ce face; pătrund nu numai în viața de familie, în tainele de culise, ci chiar în gîndurile cele mai ascunse și planurile fiecăruia, îi intră în suflet, îl ocărăsc, osîndesc pe cei netrebnici, mai ales pe bărbații necredincioși; apoi înșiră fel de fel de întîmplări: zile onomastice, botezuri, nașteri, care ce fel de masă a dat, pe cine a poftit, pe cine nu.

Obosindu-se cu astea, încep să-și arăte care ce haine și-a mai făcut: rochii, mantelă, chiar fustele și ciorapii. Stăpîna se mai laudă și cu niscaiva pînzeturi, ațe, horbote de casă.

Dar se sfîrșesc și astea. Atunci își mai petrec vremea cu cafele, ceaiuri, dulcețuri. Apoi tac.

Șed mult timp, uitîndu-se una la alta, și numai oftează din cînd în cînd. Cîteodată una începe să plîngă.

— Ce-i cu tine, draga mea?—o întreabă îngrijată prietina.

— Ah, dragă...—răspunde prietina, oftînd din adînc.—Am supărat pe Dumnezeu, păcătoșii de noi. Nu-i a bine..

— O, nu mă mai îngrozi, scumpa mea!—o întrerupe gazda.

— Da, da,—urmează prietina.—Au venit zilele de apoi: merge-vor noroade asupra noroadelor, împărății asupra împărățiilor... Vine sfîrșitul!—rostește însfîrșit Natalia Fadeevna, și plîng amarnic amîndouă.

* Jocuri populare, analoage cu concina noastră.—Nota trad.

N'avea Natalia Fadeevna nici un motiv pentru asemenea încheere, nimeni n'a mers în contra nimănui, nici chiar cometă în anul acela nu s'a pomenit, dar bătrînele au uneori presimțiri...

. . . .

Numai rareori asemenea viață e turburată de vre-o întîmplare neobișnuită, cînd ard, de pildă, cu toții, cu casă cu tot, dela mic până la mare.

De boli aproape nici pomină, nici în casă, nici în sat; doar de nemerește vre-unul cumva în vr'un par, prin întuneric, sau cade din șura cu fîn, sau o scîndură de pe acoperiș cade și-l lovește peste cap.

Dar toate astea aveau loc rareori, și în contra unor asemenea întîmplări se întrebuințau mijloace încercate: partea lovită se freca cu scaiu sau cu leuștean, bolnavului îi dădeau să bea aghiazmă, sau îl descîntau, și totul trecea.

Dar bătaia la cap se întîmpla destul de des. Atunci toți zăceau deavalma la pat; se auzeau oftări, gemete; unul își punea la cap castraveți și se lega cu o cîrpă, altul își băga în urechi coacăză și mirosea hrean, un al treilea eșea la ger numai în cămașă, altul zăcea așa, pe podea, în nesimțire.

Astea se întîmplau periodic odată sau de două ori pe lună, fiindcă nu le plăcea să lese căldura să iasă fără nici un folos, și astupau coșurile, pecînd jucau încă flăcări ca în „Robert Diavolul". Nici de un cuptor sau sobă nu te puteai atinge cu mîna: te pomeneai că se ridică o beșică...

O singură dată monotonia vieții lor fu turburată de o întîmplare, înadevăr neașteptată.

Odată cînd, în urma odihnei de după masă, se adunaseră cu toții la ceaiu, sosi pe neașteptate un mujic din Oblomovca, întors din oraș, care începu să scoată ceva din sîn: abia scoase însfîrșit o scrisoare mototolită pe numele lui Ilia Ivanovici Oblomov.

Toți înlemniră: cucoana se schimbă chiar puțin la față; ochii și nasurile tuturora se îndreptară spre scrisoare.

— Ce comedie să fie? Dela cine?—rosti însfîrșit cucoana, mai liniștindu-se.

Oblomov luă scrisoarea și începu s'o sucească cu nedumerire, neștiind ce să facă cu ea.

— Dar de unde ai luat-o?—întrebă el pe mujic.—Cine ți-a dat-o?

— D'apoi la tîrg, la han, unde trăsesem,—răspunse mujicul,—de două ori, mă rog, veni dela poștă să întrebe, de nu-s oameni dela Oblomovca: cică o scrisoare pentru boer.

— Ei, și?...

— Ei, eu de colo—dau să mă ascund: soldatul s'a și dus. Dar m'a văzut dascălul dela Verhleovo și mă spuse. Iar vine. După ce veni iar,—începu să înjure, și-mi dete scrisoarea. Îmi luă și cinci copeici. Eu de colo—ce să fac cu ea, zic, cui s'o dau? Apoi cică milostivirii voastre.

— Să n'o fi luat!—zise cucoana supărată.

— Doar n-o luam. Ce ne trebue nouă, zic, scrisori? N'avem treabă cu scrisori: n'avem poruncă. Nu îndrăznesc—fugi încolo!... D'apoi începu să înjure rău tare soldatul. Umbla să se plîngă *Nacialstvei*. N'am avut încotro, şi...

— Dobitoc! —zise cucoana.

— Dela cine să fie?—zise Oblomov, pe *gînduri, examinînd* adresa.—O mînă cunoscută parcă, zău!

Şi scrisoarea începu să umble din mînă în mînă. Începură dezbateri şi presupuneri; dela cine şi despre ce putea să fie? Rămaseră nedumeriţi cu toţii.

Ilia Ivanovici porunci să i se aducă ochelarii. Ii căutară cu toţii vre-un ceas şi jumătate. Ii puse, şi acuma se gîndea să desfacă scrisoarea.

— Ce faci, Ilia Ivanovici!—il opri nevasta cu frică:—cine ştie ce scrisoare o fi. Te pomeneşti, ceva grozav, vre-o nenorocire. Vezi cum e lumea în ziua de azi! Ai vreme mîine sau poimîine—nu fuge...

Şi scrisoarea, împreună cu ochelarii, fu pusă subt lacăt. Toţi se aşezară la ceaiu. Scrisoarea ar fi stat ani de zile, dacă n'ar fi fost ceva prea neobişnuit, şi dacă n'ar fi emoţionat pe cei dela Oblomovca aşa de mult. La ceaiu, chiar a doua zi nu era altă vorbă, decît de scrisoare.

Insfîrşit nu se mai putură stăpîni; a patra zi se îngrămădiră cu toţii şi o desfăcură: cu mare îngrijorare Oblomov se uită la iscălitură.

— „Radiscev", ceti el.—E-e, d'apoi e dela *Filip Matfeici*!

— A-a! Iaca dela cine!... Dar cum de trăeşte până azi? Auzi, încă n'a murit! Ei, slavă Domnului. Ce spune?

Oblomov începu să citească în auzul tuturora. Lucrul se lămuri: Filip Matfeici ruga să i se trimită o reţetă pentru berea care se făcea aşa de bine la Oblomovca.

— Trebue trimis, trebue!—ziceau cu toţii.—Trebue scris! Trecură vre-o două săptămîni.

— Trebue scris, trebue!—repeta Ilia Ivanovici către nevastă.—Dar unde-i reţeta?

— Asta-i!—zise cucoana.—Trebue căutată. Lasă, ce atîta grabă? Iaca, dă Dumnezeu, vin sărbătorile, scăpăm de post; atunci îi scrii. Nici un zor...

— Bine zici. Ii scriu mai bine în sărbători,—zise Ilia Ivanovici.

In timpul sărbătorilor iar veni vorba de scrisoare. Ilia Ivanovici se hotărî; trecu în biurou, puse ochelarii şi se aşeză pe scaun.

In casă se făcu linişte de mormînt; se dădu poruncă oamenilor să nu bocănească, să nu facă zgomot. Scrie boerul! —ziceau toţi cu un aşa ton şi respect, cum se vorbeşte numai cînd e un mort în casă.

Deabia începu Ilia Ivanovici: „Prea Stimate Domn",—încet, strîmb, cu mîna tremurătoare şi cu atîta pază, parcă ar fi făcut un lucru primejdios,—cînd intră nevasta.

— Am căutat, am căutat—nu-i reţeta,—zise cucoana. Trebue căutată în odaia de dormit, în dulap. Dar cum ai să trimiţi scrisoarea?

— Trebue cu poşta,—răspunse Ilia Ivanovici.

— Dar cît costă până acolo?

Oblomov scoase un calendar vechiu.

— Patruzeci de copeici.

— Să arunci patruzeci de copeici pe fleacuri! Mai bine să aşteptăm,—n'o fi vre-o ocazie din tîrg? Spune mujicilor să întrebe.

— De bună samă mai bine cu vre-o ocazie,—răspunse Ilia Ivanovici, şi după ce lovi de cîteva ori condeiul de masă, îl băgă în călimară şi ridică ochelarii.

— Zău mai bine,—închee Ilia Ivanovici.—Nici-un zor: mai e *timp de trimes*.

Nu se ştie dacă *Filip Matfeici* a mai primit reţeta.

Ilia Ivanovici lua uneori şi cîte o carte în mînă,—orice carte, tot una. Ilia Ivanovici nici nu bănuia că cetirea e o cerinţă, şi o socotea drept lux, de care te poţi lipsi uşor, după cum poţi să ai un tablou pe părete, sau să nu-l ai, poţi merge la plimbare, sau nu: îi era tot una, orice carte o fi; o privea drept lucru destinat pentru distracţie, pentru a alunga urîtul, şi cînd nu-i altă treabă.

— Demult n'am cetit carte,—zicea uneori; sau schimba expresia: „ia să mai cetesc şi eu". Sau întîmplător, în treacăt cumva, dădea cu ochii de grămăjoara de cărţi rămase dela fratele său şi scotea vre-o una: fără alegere, ce s'o nemeri. De se nemerea Golicov, sau *Cartea nouă de visuri*, sau *Rossiada* lui Cherascov, * sau o tragedie a lui Sumarocov, ** sau insfîrşit un jurnal de acum trei ani: pe toate le ceteşte cu acelaşi plăcere, adăugind cîte odată:

— Uite ce-a mai născocit! Mare tâlhar! Fi-ţi-ar!...

Exclamaţiile astea se refereau la autori—profesie care în ochii lui Ilia Ivanovici nu se bucura nici de cea mai mică trecere. Ilia Ivanovici îşi însuşise chiar dispreţul pe care il aveau faţă de scriitori oamenii din vremea veche. Ca mulţi depe acea vreme, Ilia Ivanovici nici nu-şi închipuia pe scriitor, decît ca pe un chefliu şi pierde-vară, un beţiv şi caraghios, un fel de comedian.

Uneori din vre-o gazetă de acum trei ani cetea cîte ceva tare pentru toţi, sau numai le comunica ştirile.

— Iaca la Haga cică M. Sa regele a binevoit să se în-

* Cherascov trăeşte între anii 1737—1807.
** Sumarocov la 1718—1777. N. trad.

toarcă cu bine dintr'o scurtă călătorie. Și cu ocazia asta Ilia Ivanovici se uită la toți prin ochelari.

Sau:

— La Viena cutare ambasador și-a remis acreditările de bancă...

— Iar aici,—continua el,—spune că cică scrierile lui Janlis s'au tradus în limba noastră.

— Le traduce cred eu,—observă un mic moșier dintre auditori,—ca să mai scoată bani dela ai noștri, dela boeri...

. . . .

Iar bietul Iliușa demult umbla la Stolz, la școală... Lunea, cum s'a trezit, l-au și copleșit grijile. Aude vocea aspră a lui Vasca din cerdac:

— Antipa! Inhamă pe Surul. Să duci pe cuconaș la Neamț!...

Inima i-a tresărit. Se duce mîhnit la mama. Mama înțelege totul și caută să-i îndulcească hapul oftînd și ea și gîndindu-se că se desparte de el pe o săptămînă întreagă.

Nu știe cum să-l mai hrănească în acea dimineață; îi coc și chifle și covrigei, îi dau la plecare cărnuri sărate, aluaturi, dulcețuri, bomboane, prăjituri și tot felul de dulciuri, uscate și lichide, și chiar provizii de masă. Toate astea, fiindcă la Neamț masa nu-i grozavă.

— Acolo despre partea mîncării—puțină bucurie,—ziceau cei dela Oblomovca. La masă—supă, friptură, cartofi; la ceaiu —unt, iar la cină—*morgen früh*—pofta în cuiu...

De altfel Ilia Ilici visează mai mult acele zile de lunea, cînd n'auzea vocea lui Vasca, strigînd să se înhame, și cînd mama îi întîmpina la ceaiu cu zîmbet și cu o noutate plăcută.

— Azi nu pleci: Joi e sărbătoare mare; ce să cauți pe trei zile încolo și încoace?

Uneori îi declara pe neașteptate:

— Azi e săptămîna părintească. Nu-i de umblat la școală: coacem *blinî*. *

Alteori, luni dimineața, mama se uita cu luare aminte la fața lui și zicea:

— Nu știu ce-i cu tine pe ziua de azi: nu ți-s limpezi ochii. Ești bine? Și clătina din cap.

Ștrengarul șiret e sănătos tun, dar tace.

— Să stai acasă săptămîna asta,—zice mama; apoi—cum o da Dumnezeu.

Și toți din casă erau pătrunși de convingerea că învățătura și Sîmbăta părintească niciodată nu trebue să coincidă, și că sărbătoarea de Joi e o piedecă neînlăturată pentru învățătură pe toată săptămîna.

* Un fel de clătite, făcute din aluat dospit, mai obișnuite pe la sfîrșitul carnavalului. N. trad.

Numai vre-o slugă,—de pildă fata din casă, care a pățit ceva din pricina cuconașului, bombănea citeodată:

— Ui, ce neastîmpărat! De te-aș vedea dus la... Neamț!...

Altădată venea pe neașteptate la Neamț Antipa cu Pagul cunoscut, pela mijlocul, sau pela începutul săptămînii,—după Ilia Ilici.

— A venit Maria Savișna, sau Natalia Fadeevna, sau familia Cuzov cu copiii; cică să poftiți acasă.

Și vre-o trei săptămîni Iliușa sta acasă. Apoi nici nu prinzi de veste cum se apropie săptămîna patimilor, apoi Paștele; apoi cineva din familie hotărăște cumva că săptămîna de după Duminica Tomei nu se învață; mai rămîneau până în vară două săptămîni—nici nu face să mai pleci; iar vara Neamțul se odihnește și singur, atunci la toamnă...

Cînd cauți bine, Ilia Ilici a petrecut vre-o jumătate de an bine de tot. Și cît a crescut! Cum s'a încălat! Dar cum doarme. Drept dragul să-l privești; căci se băgase de samă de cei de acasă că Sîmbetele, cînd se întorcea dela Neamț, copilul era palid și slab.

— Ferească Dumnezeu!—zicea tata și mama.—Școala nu fuge, iar sănătatea n'o cumperi. Sănătatea e mai scumpă decît toate în viață. Nu vezi? Cînd vine dela învățătură, parcă s'a întors dela spital: s'a dus grăsimea săracuțului de copil! E și zglobiu, numai ar alerga!

— Da,—adăuga tatăl,—cu învățătura... bucluc! Te face neom!...

Și simțitorii părinți căutau toate prilejurile ca să ție copilul acasă. Prilejurile, pe lîngă sărbători, nu lipseau. Iarna li se părea frig; vara, să pleci în zori—nu face; uneori mai începea și ploaia; toamna—noroiu... Uneori Antipa dădea de gîndit: nici beat, dar nici treaz, și se uita așa de sălbatic; de n'ar eși vre-o nenorocire: de nu s'ar înmocirli sau răsturna undeva.

Căutau de altfel să dea acestor prilejuri aer de legalitate, atît în ochii lor proprii, cît mai ales în ochii lui Stolz, care nu știa să cruțe nici chiar pe față, și pentru asemenea încurajare a lenei îi trăgea cu *donnerwetter*...

Vremurile *Prostacovilor* și *Scotininilor* trecuseră demult. * Zicătoarea: „învățătura e lumină, neînvățătura—întuneric" cutreera satele și tîrgurile împreună cu cărțile răspîndite de anticari.

Bătrînii înțelegeau avantagiile învățăturii, dar numai din partea ei exterioară. Vedeau că acuma toți au început să ajungă oameni, adică să capete ranguri, cruci și bani, dar numai cu ajutorul învățăturii; că vechii *podiaci*, șurubarii deochiați în slujbă, îmbătrîniți în deprinderile și circiobăriile vechi, merg rău.

Începură a se răspîndi vești sinistre despre nevoia de-a ști nu numai scrisul și cetitul, ci și despre niște științi neauzite

* *Prostacov* și *Scotinin*: tipuri de Nápolii, de sirigoi vechi dintr'o cunoscută comedie a lui Fonvizin (1744-1792)

încă pe acea vreme. Intre un *consilier titular* şi un *assessor colegial* se deschidea o prăpastie, peste care era o singură punte: diploma.

Vechii slujbaşi, copii ai rutinii şi mituirii, începură să dispară. Pe mulţi care n'apucaseră să moară, i-au scos pentru necinste; pe alţii i-au dat în judecată. Cei mai norocoşi fură aceia care, deznădăjduind de noua stare de lucruri, s'au retras, sănătoşi şi nestingheriţi, pela colţişoarele lor bine chivernisite.

Oblomovii pricepeau lucrul ăsta şi înţelegeau avantagiile culturii, dar numai avantagiile ei văzute. Despre nevoia sufletească a învăţăturii aveau o idee încă nedesluşită şi îndepărtată, şi deaceia ar fi vrut să-i asigure lui Iliuşa deocamdată cîteva avantagii mai arătoase.

Se gîndeau şi la un mundir mai larg pentru Iliuşa, şi-l închipuiau şi consilier de curte; ba mama chiar—gubernator; dar toate astea ar fi vrut să le capete cumva mai eftin, cu şmecherii, —să înconjoare peascuns stîncile şi piedicile sămănate in calea învăţăturii şi înaintărilor, să le sară fără trudă, adică învăţînd, de pildă, „cîte ceva“,—nu până la sleirea sufletului şi trupului, nu până la pierderea binecuvîntatei grăsimi căpătate în copilărie, ci aşa, numai pentru a păstra formele prescrise,—pentru a dobîndi cumva un atestat, unde să se spună că Iliuşa a *trecut toate ştiinţele şi artele.*

Tot acest sistem de educaţie din Oblomovca întîmpina o puternică opoziţie in sistemul lui Stolz. Lupta era crîncenă din amîndouă părţile. Stolz lovea in adversari deadreptul, pe faţă şi cu încăpăţînare, iar aceştia se fereau de lovituri prin tot felul de şmecherii.

Victoria rămînea nehotărîtă; poate că încăpăţînarea nemţească ar fi învins împotrivirea şi îndărătnicia dela Oblomovca, dar Neamţul întîmpina greutăţi chiar printre ai lui: fiul lui Stolz îi strica pe Iliuşa, cînd suflîndu-i răspunsurile, cînd făcîndu-i traducerile.

Ilia Iliici vede aevea, şi viaţa-i de acasă, şi pe cea dela Stolz. Acasă, deabia s'a trezit, şi lîngă pat stă demult Zacharca, vestitul Zachar Trofimovici, camerdinerul lui de mai tîrziu.

Zachar, caşi dădaca odinioară, îi pune ciorapii, îi încalţă ghetele, iar Iliuşa, acuma băiat de paisprezece ani, atîta ştie: culcat, îi întinde, cînd un picior, cînd pe cellalt; iar dacă Zacharca n'a nemerit ceva-ceva, îi dă cu piciorul peste nas.

Dacă Zacharca nemulţumit se apucă să se plîngă—mai capătă şi dela cei mari.

Apoi îl piaptănă, îl îmbracă scurteica, introducînd braţele lui Iliuşa în mîneci cu băgare de samă, ca să nu-l prea deranjeze, şi-i aminteşte că trebue să facă cutare sau cutare lucru: după sculare să se spele,—şi aşa mai departe.

O vrea ceva Ilia Iliici—destul un semn din ochi,—şi treipatru slugi se aruncă îndată să-i îndeplinească dorinţa; de a

scăpat ceva din mînă, de a vrut să ia un lucru şi nu l-a ajuns, să aducă ceva, să alerge după ceva: ca copil vioiu ar vrea uneori să alerge, să facă singur, dar tata, mama şi vre-o trei mătuşi ţipă în cinci voci:

— La ce? încotro? Dar Vasca, dar Vasca, dar Zacharca, —ce treabă au? Ei, Vasca, Vasca, Zacharca! Ce staţi cu gura căscată? Vă dau eu!...

Şi nu reuşeşte Ilia Iliici să facă nimic pentru el.

Mai tîrziu găsi că-i şi mai bine aşa, şi învăţă şi el să strige:

— Ei, Vanca, Vanca. Dă cutare lucru, sau cutare. Nu vreau asta, dă-mi alta. Aleargă de adă!

Uneori iubitoarea grijă părintească îl plictisea chiar.

A luat-o la fugă, de pildă, pe scară, sau prin curte—în urmă-i se aud deodată zece voci desperate:—Ah, ah, susţineţi-l, opriţi-l! Are să cadă, are să se lovească... Stăi, stăi!

I-a venit în minte iarna să sară în antreu, sau să deschidă un geam—iar strigăte: vai, încotro? Cum se poate? N'alerga, nu umbla, nu deschide: te izbeşti, răceşti...

Şi Iliuşa cu mîhnire rămînea în casă, păzit ca o floare exotică într'o seră, şi caşi floarea de subt sticlă, creştea încet şi plăpînd. Puterile care-şi căutau o eşire, se îndreptau înlăuntru şi se opreau ofilindu-se.

Uneori însă se trezea aşa de vioiu, de sănătos şi de vesel. Simte că ceva joacă în el, fierbe,—parcă ar fi intrat un drăcuşor în el,—care mereu îl aţîţa, ba să se suie pe casă, ba să încalece pe Roibul, ca să alerge prin livadă, unde se coseşte fînul, sau să zădărască javrele din sat; sau îi vine deodată s'o ia la fugă prin sat, apoi pe cîmp, prin şanţuri, in mestecăniş, apoi să se arunce din trei sărituri în fundul rîpii, sau să se amestece cu copiii, ca să se joace cu bulgări de zăpadă,— să-şi încerce puterea...

Drăcuşorul îl aţîţă intr'una: Iliuşa se stăpîneşte cît poate, în sfîrşit nu-l rabdă inima,—şi deodată, iarna, fără şapcă,—ţup depe cerdac în curte, de acolo—în poartă, înhaţă în amîndouă mînile cîte un gologoş de zăpadă şi aleargă spre grămada de băeţi.

Vîntul rece parcă-i taie faţa, gerul îl pişcă urechile, în gură şi în gît îi suflă frigul, iar pieptul e cuprins de bucurie; aleargă de te miri de unde atîta iuţeală, ţipă, rîde cu hohot.

Iată şi băeţii. Iliuşa—poc cu gologoşul, dar pe alături— n'are deprindere; abia se gîndi să apuce alt gologoş—şi toată faţa îi e acoperită de o lostopană întreagă de zăpadă. Cade; îi şi doare,—din nedeprindere,— e şi vesel, şi rîde cu hohot şi-l podidesc lacrămile...

Iar în casă—scandal întreg:—unde-i Iliuşa? Strigăt, zgomot. Zachar a sărit ars în curte; după el Vasca, Mitca, Vanca —aleargă zăpăciţi cu toţii prin curte.

După dînşii—doi cîni care, cum se ştie, nu pot privi cu sînge rece un om care fuge.

Oamenii cu strigăte, cu urlete, cînii cu lătraturi,—aleargă prin sat.

In sfîrşit au ajuns la grupul de copii, începe pedeapsa: pe unul de păr, pe altul de urechi; unuia un pumn în ceafă; ameninţă chiar pe părinţi.

Apoi puseră stăpînire pe cuconaş, îl înveliră într'un cojoc luat în fugă deacasă, apoi în blana boerului, apoi în două plapome şi-l aduseră pe braţe, cu solemnitate, până acasă.

Acasă cu toţii îl credeau pierdut; şi acuma văzîndu-l întreg şi sănătos, nu mai pot de bucurie. Mulţumesc lui Dumnezeu cel Bun; apoi îi dau ceaiu de mentă, apoi de soc, mai spre seară ciaiu de mălin şi-l ţin vre-o trei zile în pat, pe cînd lui i-ar trebui un singur lucru: să se joace cu bulgări de zăpadă...

*

Deîndată ce horăiala lui Ilia Ilici ajunse la auzul lui Zachar, acesta sări depe cuptor cu băgare de samă, fără zgomot, eşi până în tindă în vîrful degetelor, încuie bine boerul şi plecă la poartă.

— A, Zachar Trofimovici, bine ai venit. Demult nu te vezi,—începură vizitii, feciori de casă, femei şi copiii de lîngă poartă.

— Dar cu al dumitale ce s'a întîmplat, a eşit?—zise portarul.

— Doarme—buştean, zise Zachar posac.

— Dar ce-i cu el?—întrebă unul din vizitii.—Cam devreme; pe aşa vreme s'ar părea... O fi bolnav..

— Bolnav!... S'a îmbătat—atîta-i tot,—zise Zachar cu aşa voce, că parcă ar fi convins de ce zice.—Mă credeţi? Singur a băut o sticlă şi jumătate de maderă, două sticle de cvas, şi acuma zace...

— Eh!—făcu vizitiul cu invidie.

— Dar ce i-a venit să se pună pe chef pe ziua de azi?—zise una din femei.

— Nu, Tatiana Ivanovna,—răspunse Zachar, aruncînd spre ea o privire piezişă;—nu numai pe ziua de azi: nu mai e bun de nimic,—ţi-i şi silă să mai vorbeşti...

— Caşi a mea!—zise femeea, oftînd.

— Dar ce zice, Tatiana Ivanovna, oare pleacă azi undeva?—întrebă vizitiul;—aşi da fuga până colo.

— Ţi-ai găsit să iasă!...—răspunde Tatiana Ivanovna.—Stă cu iubitul, nu se mai satură privindu-se...

— Vine cam des afurisitul,—zise portarul;—e plicticos noaptea. Toţi au eşit, toţi au intrat, numai el: totdeauna cel din urmă; ba încă înjură, dece s'a încuiat intrarea de paradă? Dar ce, am înebunit să-i păzesc intrarea?

— Ce dobitoc, fraţilor!—zise Tatiana,—Mai rar! Ce nu-i

dărueşte! Şi ea: ca o păuniţă; şi umblă aşa, vajnic; dar să vezi ce fuste şi ce ciorapi poartă... ruşine să priveşti! Nu-şi spală gîtul cîte două săptămîni, faţa-şi boeşte... Uneori păcătueşti, zău, cînd te gîndeşti: „Sărmana de tine, mai bine ai pune o basma pe tine, ai merge la mănăstire, la rugăciune"...

Toţi, afară de Zachar, începură să rîdă.

— Bravo, Tatiana Ivanovna, ştie să nemerească!—aprobară voci.

— Zău,—urmă Tatiana Ivanovna.—Cum de se mai apropie boerii de una ca asta?...

— Incotro?—o întrebă cineva.—Ce legăturică ai acolo?

— Ii duc rochia la croitoreasă. O trimite, mă rog, cucoana!... Cică i-i largă. Şi apoi cînd începem cu Duniaşa să-i strîngem cărnurile, nu mai eşti bună de nimic trei zile: îţi rupi mînile! Dar plec, să ne vedem sănătoşi deocamdată.

— Să ne vedem sănătoşi,—repetară cîţiva.

— Să ne vedem sănătoşi, Tatiana Ivanovna,—zise vizitiul. Vino deseară.

— D'apoi nu ştiu cum să fac. Poate viu... dar să ne vedem sănătoşi.

— Să ne vedem sănătoşi! ziseră cu toţii.

— Cu bine şi cu fericire,—adăugă ea, îndepărtîndu-se.

— Să ne vedem sănătoşi, Tatiana Ivanovna!—mai strigară vizitiii.

— Cu sănătate!—strigă ea din depărtare.

După plecarea Tatianei, Zachar parcă-şi aştepta rîndul. Se aşeză pe stîlpul de tuciu de lîngă poartă şi începu să bălăbănească din picioare, uitîndu-se posomorît şi distrat la lumea care trecea,—care pe jos, care în trăsură.

— Ei, ce zice al dumitale pe ziua de azi, Zachar Trofimovici?—întrebă portarul.

— Ca întotdeauna: turbează de grăsime,—zise Zachar;—şi tot din pricina ta, din mila ta am suferit atîtea cu locuinţa. Turbează cînd aude de mutare...

—Eu, ce-s vinovat? Din partea mea—poate să stea şi un veac; parcă eu sînt stăpînul? Am poruncă... Dacă aşi fi eu stăpînul, dar nu-s eu...

— Şi ce, înjură?—întrebă unul din vizitii.

— Aşa înjură, că nu mai ştii cum îţi mai dă Dumnezeu putere să le înduri...

— D'apoi ăsta e boer bun, dacă înjură,—zise un fecior de casă, deschizînd, cu scîrţîit, o tabachere rotundă,—şi mînile întregii companii, afară de Zachar, se îndreptară spre tabac. Incepu tragerea, strănutarea şi scuipatul.

— Dacă înjură, e mai bine,—urmă acelaşi;—cu cît înjură mai tare, cu atît mai bine. Barem dacă înjură, nu te bate. Nu cum am stat eu la unul: nici nu ştii încă pentru ce,—cînd colo, te-a şi înhăţat de chică.

Zachar aşteptă cu dispreţ până sfîrşi acesta, şi îndreptindu-se cătră vizitiu, urmă:

— Numai ca să te facă de rîs, aşa, degeaba; lui ce-i pasă?

— E moftoros, se vede? întrebă portarul.

— He-e!—scîrţîi Zachar răguşit şi închizînd ochii.—Aşa de moftoros—o nenorocire. Că cutare lucru nu-i aşa, că cutare-i pe dos; că nici să mergi nu ştii, nici să serveşti, că strici totul, că nu curăţi, că furi, că mănînci... Ptiu, fi-ţi-ar!... Cum s'a năpustit azi... o ruşine! Şi pentru ce? Rămăsese o bucăţică de brînză încă din săptămîna cealaltă—ruşine s'o arunci unui cîne; nu, să nu te atingi! Intreabă: unde-i?—Nu-i, zic. Incepe: eşti bun de spînzurat, zice, bun de ars în smoală fierbinte, să te sfîşie cu cleştele înroşite; să bage o ţeapă de plop în tine. Şi numai nu te loveşte, numai nu te loveşte!... Ce credeţi, fraţilor? Mai dăunăzi îi opării, nu ştiu cum, un picior cu nişte apă fierbinte, dar ştiţi cum a ţipat! De nu săream îndărăt, mă izbea cu pumnul în piept! Dar ştii, cît pe ce...

Vizitiul clătină din cap, iar portarul zise:

— Boer iute, nu sufere!

— Dacă înjură, e bun,—zise flegmatic acelaşi lacheu. Mai rău cînd nu înjură. Altul se uită la tine, se uită, şi deodată—haţ de chică! Nici n'ai înţeles dece.

— Dar geaba,—zise Zachar, fără să bage în samă vorbele lacheului, care-l întrerupsese,—piciorul tot nu l-a trecut; îl tot unge cu alifie; las să ungă!...

— Al naibei boer!—zise portarul.

— Ferească Dumnezeu!—zise Zachar.—Asta are să facă odată moarte de om; zău face! Pentru un fleac te înjură de... Nici nu-mi vine să zic. Ba azi a mai născocit una: „eşti un veninos", zice. De unde le găseşte!...

— D'apoi astea... Fleacuri,—zise acelaşi lacheu.—Slavă Domnului, dacă înjură. Să-i dea Dumnezeu sănătate! Cînd tace să vezi: tu treci, el se uită, se uită, şi deodată—haţ! Cum era, unde am stat eu. Cînd înjură, e bine...

— Aşa-ţi trebue,—obiectă Zachar supărat.—Eu ţi-aşi face-o şi mai rău.

— Cum te înjură Zachar Trofimovici: îţi zice drac chel?—întrebă un piciu de cazacioc de vre-o cincisprezece ani.

Zachar întoarse capul încet şi opri asupra cazaciocului o privire turbure.

— Ia bagă de samă!—rosti el înţepat.—Eşti prea tînăr băiete, prea clănţos? Eu nu mă uit că eşti de al generalului. Indată de ureche! Şterge-o la locul tău!

Cazaciocul se îndepărtă la vre-o doi paşi, se opri şi se uita la Zachar cu zîmbet.

— Ce arăţi dinţii?—hîrîi Zachar furios.—Stai, nu scapi tu, îţi lungesc eu urechile! O să vedem, mai rînjeşti?

In timpul acesta, de subt gang alergă un enorm lacheu, în

frac de livrea, descheiat, în pasmanterii şi ghetre. Se apropie de cazacioc, îi dădu mai intâiu o palmă, apoi îl numi dobitoc.

— Dar pentruce, Matfei Moiseici?—zise cazaciocul, uluit şi ruşinat, ţinîndu-se de falcă şi clipind des.

— A-a! Incă mai vorbeşti?—răspunse lacheul.—Eu te caut prin toată casa, şi tu aici!

Il luă de chică cu o mînă, îi plecă apoi capul şi-l lovi peste ceafă de trei ori: metodic, rece, fără grabă.

— Boerul a sunat de cinci ori,—adăugă el ca morală. Mă înjură pe mine pentru un căţel ca tine! Şterge-o!

Şi-i arătă poruncitor spre scară. Băiatul stătu o clipă ca într'un fel de nedumerire, clipi de cîteva ori, se uită la lacheu, şi văzînd că n'are la ce se aştepta, decît la repetarea celor întîmplate, scutură din cap şi plecă spre scară cu capul zburlit.

Ce triumf pentru Zachar!

— Aşa, aşa, Matfei Moiseici. Dă-i, dă-i!—adăugă el mulţumit. Tot mai trebuia... Brava, Matfei Moiseici. Mulţumesc. E prea ascuţit... Iaca „drac chel"! Mai rînjeşti?...

Mulţimea rîdea cu hohot, simpatizînd zgomotos cu lacheul, care bătuse pe cazacioc, şi cu Zachar, bucuros de această bătae. Nu simpatiza numai cu cazaciocul.

— Iaca, tocmai aşa se întîmpla cu boerul meu de mai înainte,—începu acelaşi lacheu, care mereu întrerupsese pe Zachar:—tocmai cînd te gîndeai cum să petreci puţin, el—parcă ar fi ghicit la ce te gîndeşti, trece pe lîngă tine, şi cînd te apucă... iaca aşa, ca Matfei Moiseici pe Andriuşca. Mare treabă, dacă înjură? Mare treabă că ţi-a zis „drac chel"!...

— Pe tine te-ar fi înhăţat şi boerul lui,—răspunse vizitiul,—arătînd pe Zachar:—ia uite ce pîslă pe cap! Dar pe Zachar Trofimovici de ce să-l apuce? Capul... ca dovleacul. Doar de aste două bărbi depe obraji... Aşa, are de unde.

Toţi începură să rîdă cu hohot. Zachar rămase izbit de această ocară a vizitiului,—singurul cu care avusese o conversaţie mai prietinoasă.

— D'apoi cînd oiu spune boerului,—începu să hîrîe Zachar cu furie la vizitiu,—găseşte de ce să te înhaţe şi pe tine: îţi netezeşte el barba; n'o vezi că toată-i cu ţurţuri?...

— Dar vajnic mai e boerul tău, dacă se apucă de netezit bărbi pela vizitiii străini! Mai bine faceţi-vă rost de vizitiii voştri, apoi neteziţi; că grozavi mai sînteţi!

— Doar n'o să luăm vizitiu un potlogar ca tine!—hîrîi Zachar. Nu faci tu să fii măcar înhămat la trăsura boerului meu!

— Ce mai boer!—observă batjocoritor vizitiul.—Unde l-ai mai dezgropat şi tu?

Toţi începură să rîdă: şi el, şi portarul, şi lacheul, şi apărătorul înjurăturilor.

— Rîdeţi, rîdeţi!—zbieră Zachar.—O să vedeţi, cînd oiu

spune boerului!—Și tu,—se adresă el portarului,—trebuia să astîmperi pe hoții ăștia, nu să rizi. Dece ești pus aici? Ca să faci regulă! In loc de regulă... Las că te spun eu boerului: așteaptă puțin...

— Ei, lasă, destul, Zachar Trofimovici,—zise portarul, căutînd să-l liniștească;—ce ți-a făcut?

— Cum îndrăznește să vorbească așa de boerul meu?—răspunse Zachar înfierbîntat, arătînd spre vizitiu.—Știe el cine-i boerul meu?—adăugă el cu ton de adîncă cucernicie. *D'apoi tu*,—se adresă el vizitiului,—nici în vis n'ai văzut asemenea boer: bun, cuminte, frumos. Și al tău?—O mîrțoagă flămîndă. Mai mare rușine, cînd ești din curte cu iapa cea murgă. Niște cerșetori! Mîncați ridichi cu cvas! Nu-ți vezi mantăluța depe tine? Numai găuri!...

Trebuie observat că mantaua vizitiului n'avea nici o gaură.

— Așa ceva nu mai găsești,—îl întrerupse vizitiul, zmulgînd cu îndemânare o bucată din cămașa lui Zachar, — eșită la subsuoară, cu totul înafară.

— Destul, destul!—zise portarul, întinzînd brațele între ei.

— A-a, te apuci să-mi rupi îmbrăcămintea!—strigă Zachar, scoțînd afară și mai mult din cămașă. Las că vede el boerul! Uitați-vă, fraților, ce mi-a făcut: mi-a rupt haina!

— Cică eu!—zise vizitiul, cam speriat.—Trebue să-l fi scuturat boerul.

— Să bată un asemenea boer!—zise Zachar.— Așa suflet bun—aur, nu boer; să-i dea Dumnezeu numai sănătate. Stau la el ca în împărăția cerului: nici nu știu de nevoi; nu mi-a zis odată dobitoc, trăesc în belșug, în liniște, mănînc dela masa lui, mă duc unde-mi place—așa lucru! La țară—casa mea, grădinuța mea, hrana mea; toți țăranii mi se închină până în brîu. Eu administrator, eu majordom!... Și voi cu al vostru...

De necaz nu-i ajungea voce, ca să-și distrugă îndeajuns protivnicul. Se opri o clipă, ca să-și adune puterile,—să găsească un cuvînt mai veninos, dar din pricina fierei adunate nu-l găsi.

— Da, să vedem cum ai s'o scoți la capăt cu haina: *am să te învăț eu să mai rupi haine...*—abia rosti el în sfîrșit.

Atingînd boerul, l-au atins și pe Zachar. Ii treziră și ambiția și amorul propriu: devotamentul trezit se arătă cu mare putere. Zachar era gata să stropească cu venin nu numai pe protivnic, ci și pe stăpînul lui și pe rudele lui,—pe care nici nu le cunoștea, nici nu le știa, dacă există,—și cunoștințele. Zachar repetă acuma cu o mare exactitate toate bîrfelile și clevetirile auzite tocmai dela vizitiu.

— Și voi, și boerul vostru—niște golani, niște jidani—mai rău decît nemții. Bunicul vostru? Il știu: slugă la un negustor de vechituri. Eri seară eșeau dela voi musafirii... mă gîndeam, n'or fi niscaiva pungași! Ți-i milă să privești. Mama a vîndut haine furate și învechite.

— Destul, destul!—căută să-l potolească portarul.

— Să știi,—zicea Zachar.—Al meu—slavă Domnului, boer de baștină; prietenii—generali, conți, prinți. Ba încă nu pe orice conte îl pune cu el la masă: altul mai așteaptă în antecameră... Vin tot *literați*...

— Ce-o fi asta, măi frate: *literați?*—întrebă portarul dorind să pună capăt certelor. Tot niscaiva cinovnici?

— Nu, un fel de domni așa, care singuri născocesc ce le trebue,—explică Zachar.

— Și ce fac acolo, la voi?—întrebă portarul.

— Ce să facă? Unul cere ciubucul, altul Cheres...—zise Zachar, și se opri, văzînd că mai toți zîmbesc cu ironie.

— Niște... pungași, toți cîți sînteți,—rosti Zachar în fugă,—aruncînd asupra tuturora o privire piezișă.—Ai să înveți cum să rupi hainele. Mă duc să spun boerului!—adăugă el, și plecă îndată spre casă.

— *Astîmpără-te. Mai stăi!*—strigă portarul.—Zachar Trofimovici, *mergem la berărie. Te rog, hai!*

Zachar se opri în loc, se întoarnă iute și, fără să se uite la public, eși în stradă. Fără să întoarcă capul o clipă, ajunse la ușa micii berării din față; aci se întoarse, aruncă o privire întunecată asupra întregii companii, și mai întunecat făcu semn la toți să-l urmeze, și dispăru în dosul ușei.

Dispărură și ceilalți: care în berărie,—care pe acasă; rămase numai lacheul.

— *Mare* treabă, chiar dacă spune boerului? - reflecta el flegmatic, deschizînd încet tabacherea.—Boerul e bun, se vede după toate,—înjură. *Atîta! Mare treabă!* Altul numai se uită, se uită și—de chică!...

XI

Pe la ciasul patru și ceva Zachar deschise cu băgare de samă antreul și, pe vîrful degetelor, se strecură în odaia sa; de aici se apropie de ușa boerului, lipi urechea de ușă, apoi se lăsă jos și privi prin gaura cheei.

In biurou se auzea o horăială regulată.

— Doarme,—șopti el:—trebue trezit; în curînd e ceasul patru și jumătate.

Tuși și intră în biurou.

— Ilia Ilici! Ilia Ilici!—începu el încet, oprindu-se lîngă capul lui Oblomov.

Horăiala urma înainte.

— Știu că doarme! Ca o piatră. Ilia Ilici!

Zachar trase pe Oblomov ușor de mînecă.

— Sculați, ceasul e patru și jumătate.

Drept răspuns Ilia Ilici numai mormăi, dar nu se trezi.

— Sculați-vă, Ilia Ilici! Rușine!—începu Zachar cu voce mai tare.

Nici un răspuns.

— Ilia Iliici!—repetă Zachar, trăgînd boerul de mînecă.

Oblomov întoarse puţin capul şi cu greutate deschise spre Zachar un ochiu, în care se vedea cît de colo viitoarea paralizie.

— Cine-i?—întrebă Oblomov cu voce răguşită.

— Eu. Sculaţi-vă!

— Fugi încolo!—bombăni Ilia Iliici, şi se cufundă din nou într'un somn adînc.

In loc de horăială, începură a se auzi şuerături prin nas. Zachar îl trase de poală.

— Ce vrei?—întrebă Oblomov fioros, deschizînd deodată ochii.

— Mi-aţi poruncit să vă trezesc.

— Bine, ştiu. Ţi-ai făcut datoria, acuma marş! Restul mă priveşte...

— Nu plec,—zise Zachar, trăgîndu-l din nou de mînecă.

— Nu-u, nu mă necăji,—începu Ilia Iliici cu ton supus şi, înfundîndu-şi capul în pernă, începu să sforăie.

— Nu se poate, Ilia Iliici! Eu cu mare bucurie, dar nu se poate.

Şi tot căuta să atingă pe boer.

— Fă-ţi atîta milă, lasă-mă,—rostea Ilia Iliici cu ton cît mai convingător, deschizînd ochii.

— Milă! Pe urmă singuri o să vă supăraţi că nu v'am trezit...

— O, Doamne! Ce om!—protesta Oblomov.—Ei, lasă-mă să dorm măcar un minut; mare treabă un minut! Ştiu eu singur...

Ilia Iliici tăcu deodată, doborît de somn.

— Ştii numai să dormi ca un buştean!—zise Zachar, sigur că boerul nu-l aude.—Uite, cum doarme! La ce te-ai mai născut pe lumea asta? Dar scoală odată, dacă-ţi zic...—strigă Zachar.

— Ce? Ce?—începu Oblomov furios, ridicînd capul.

— Că... dece adica, cuconaşule, nu v'aţi scula?—începu Zachar cu ton moale.

— Nu! Cum ai zis? A? Cum îndrăzneşti?...

— Ce-am?...

— Să vorbeşti obrăznicii...

— Vi s'a năzărit în somn... zău, în vis!

— Tu crezi că eu dorm? N'ai grijă, aud eu totul.

Dar adormi din nou.

— H-m... vai de capul tău!—rosti Zachar desperat.—Ca un butuc... Mi-i silă să te privesc! Uitaţi-vă oameni buni!... Ptiu!...

— Sculaţi, Sculaţi!—începu Zachar deodată cu o voce sperioasă;—Ilia Iliici, uitaţi-vă ce-i în jurul nostru!

Oblomov ridică deodată capul, se uită în juru-i şi se culcă din nou, oftînd adînc.

— Lasă-mă în pace!—rosti el grav.—Ţi-am poruncit să mă trezeşti; acuma ridic porunca—ai înţeles? Mă trezesc singur cînd mi-o plăcea.

Alte dăţi Zachar îl lăsa în pace, adăugînd:

— Dormi, dracu să te ia!

Uneori însă nu-l lăsa, şi nu-l lăsă nici acuma.

— Sculaţi, sculaţi!—începu să strige cît putu, şi-l apucă de poală şi de mînecă.

Oblomov sări deodată în picioare şi se aruncă asupra lui Zachar.

— Stăi, că te învăţ eu să deranjezi boerul cînd vrea să se odihnească!...

Zachar o luă la fugă, iar Oblomov abia la al treilea pas se trezi cu totul şi începu să se întindă, căscînd.

— Adă... cvas,—începu Ilia Iliici, întrerupîndu-şi căscatul.

Aici, chiar dela spatele lui Zachar, cineva izbucni în hohot. Se uitară amîndoi.

— *Stolz! Stolz!*—strigă Oblomov încîntat, aruncîndu-se spre musafir.

— Andrei Ivanovici!—rosti Zachar, rînjind.

Stolz se ţinea de coaste: văzuse toată scena.

(Traducere din ruseşte de A. Frunză)

(Va urma)

I. Gonciarov

Jean Jaurès

Lui Scaevola Zăgănescu

Ne plus jamais le revoir, lui qui fut le plus grand des coeurs, le plus vaste des génies, le plus noble des caractères.

Anatole France

Despre Jaurès nu se poate vorbi decît cu pietate şi respect. Figură iluminată şi magică, în care se oglindeau glorioase şi irezistibile, aspiraţiile milenare ale omului; suflet adînc şi suav, făcut din dragoste şi nădejde; cuvînt înaripat şi tandru făceau din Jaurès un „erou" căruia tragedia morţii i-a adus aureola martirului.

Personalitatea sa, de dimensiile vaste ale animatorilor legendari, a dominat o epocă scurtă dar semnificativă din istoria Franţei. Infiinţarea republicei se datoreşte, mai ales, pasiunii *invincibile* a lui Gambetta; caracterul ferm şi autoritar al lui Valdek-Rousseau a consolidat-o. Ea trebuia să primească un conţinut democratic şi umanitar subt impulsia generoasă a lui Jaurès.

La sfîrşitul secolului trecut, parlamentul francez era frămîntat de ecourile vii ale vechiului regim monarhic. Ele se manifestau cîteodată prin opoziţia majorităţii la orice proect de ameliorare socială, prin măsuri crude de represiune sau chiar prin veleităţi făţişe de autocratism purtate până în cea mai înaltă magistratură a republicei. Pe deasupra, luptele religioase, din cauza rezistenţei clerului şi a vechilor lui privilegii, luau un caracter acut şi divizau, în animozităţi generale, toată opinia publică. Ministerele erau efemere; iar dispoziţia grupurilor parlamentare, într'o perpetuă schimbare.

In ultimii ani, forţele democratice au sporit, reprezentînd în parlament un element redutabil. Cabinetul Casimir Perier a fost răsturnat fiindcă ministrul Jonnart n'a acordat lucrătorilor dela căile ferate concediu pentru a participa la un congres. In acelaşi vreme însă agitaţiile anarhiste se multiplică şi devin periculoase. Bakunin găseşte numeroşi discipoli în Franţa. Preşedintele republicei, Carnot, este victima lor. Opinia publică se cutremură, iar parlamentul discută măsurile necesare. Această întîmplare devine un eveniment important în istoria partidelor de stînga, căci discuţia împrejurul legilor contra propagandei anarhiste cimentă uniunea între socialişti şi radicali. Apelurile lor la libertate înfrigurară naţiunea, iar atmosfera deveni avantajoasă gesturilor de graţie şi uitare. Poporul îşi scutura ultimele lanţuri ale teroarei. Gérauld Richard, care insultase pe Casimir Perier, preşedinte al republicei, fu condamnat un an, apoi ales deputat.

Un institutor, prigonit de autorităţi pentru opiniile lui *socialiste*, devine deputat de *Marsilia*. Regimul republican era *definitiv stabilit* şi *„noua generaţie nu mai simţea nevoia uniunii pentru a apăra republica"*.

Proletariatul începuse să se organizeze. Guesde îi oferea toată forţa sa tenace şi amară, iar Briand predica, cu glasu-i de sirenă, mitul grevei generale.

Socialismul însă era fărămiţat în nenumărate grupuri şi partide. Trebuia o mînă energică, un devotament aprins şi inepuizabil, o forţă antrenantă care să dea socialismului vigoarea solidarităţii şi avîntul largilor lui aspiraţii. In această atmosferă *apăru* Jaurès.

* * *

L'histoire — et il est digne d'être retenu par elle — dira ce qu'il fut.

Viviani

Jean Jaurès s'a născut la 3 Septembre 1859, la Castres, în regiunea calmă şi majestoasă numită Languedoc. Guizot, A. Comte şi La Fayette sînt fii iluştri ai aceluiaşi ţinut, care dădu lumii aşa dar genii echilibrate, în care spiritul aşezat şi adînc se împletea cu pasiunea entuziastă a libertăţii.

Tatăl lui Jaurès, un om robust şi inteligent, cunoscu dificultăţile soartei şi încercă, fără mare succes, mai multe întreprinderi comerciale. Mama lui era cunoscută pentru temperamentul ei pios şi delicat, pentru caracterul ei drept şi măsurat. Jaurès i-a purtat veşnic un cult profund şi o dragoste tandră.

In familia sa, Jaurès avea, pe lîngă negustori şi cîţiva oameni de litere, doi amirali.

Nu este, desigur, prea fantezist să recunoşti în temperamentul unui om reflectele discrete ale locului unde a trăit. Jau-

rès și-a făcut copilăria și tinerețea pe plaiurile unde s'a născut. Castres este o localitate industrială, unde munca și modestia resemnată caracterizează viața omului. Casele înalte și făcute din piatră cenușie dau o impresie netulburată și rece. Cîteva mănăstiri, clădiri sumbre și tăcute, adaugă o notă austeră, unui peisagiu serios și grav, mărginit de o coamă negricioasă de munte și de un colț de cer albastru închis. Aerul este uscat și rece, iar soarele scaldă, în vară, raze calde și colorate în apele liniștite ale unui rîu. De jur împrejur, cîmpii bogate în cereale, unde în serile tîrzii de vară răsuna slava solemnă a ultimei rugi. De aici a cules Jaurès acea dragoste infinită pentru natură, ale cărei imnuri triumfale au răsunat până tîrziu în discursurile sale. Lunile de vară și le petrecea tolănit pe lanuri. Parfumul sănătos al erburilor i-a fortificat pieptul, iar viziunea vastă și străvezie a cerului i-a nutrit avîntul. Jaurès cunoștea natura după înțelesul lui Goethe: „a cunoaște natura însemnează să simți în ea suflul lui Dumnezeu".

Călătoriile rustice prin ținuturile pitorești din Languedoc au fost totdeauna marea plăcere a lui Jaurès. Avea amorul nestinjenit și grandios pentru puterea naturii și surprindea în mișcarea ei ritmul profund și misterios. Sensibilitatea lui era primitivă, neprefăcută. N'avea nimic din subtilitățile exasperate ale modernilor, nici melancolia stearpă a înfrînților. Iubea murmurul izvoarelor, iubea valurile mării și nopțile cu lună, asculta duioșat clocotul vieții țărănești și cetea cu pasiune pe Homer și Virgiliu.

In sîngele lui Jaurès se furișau poate fire îndepărtate dintr'o veche ereditate bască și celtică la care s'au adăugat ușoare elemente grecești. Apoi, în spiritul său s'ar fi pierdut ecourile luptelor pentru libertate care au frămîntat demult ținutul granitic al Languedocului.

Studiile lui Jaurès au fost serioase și strălucite. Ele au început la Castres, în pensiunea obscură a unui eclesiastic, care îi dă primele noțiuni de latină. Apoi, devine elev al liceului din același localitate, unde deține primul rang. Foarte tînăr cetea cu ușurință latinește, cunoștea limbile greacă și germană. Profesorul de filozofie îl trata ca prieten. Pe vremea aceia chiar, era familiarizat cu capodoperile antice și franceze și din cunoștința lor adîncă, din frequentarea lor zilnică, și-a tras Jaurès, mai tîrziu, gustul său curat, maniera sa clasică, perspectivele sale vaste. Cred că dragostea pentru natură și o adîncă cultură clasică sînt cele două elemente fundamentale ale personalității lui Jaurès.

Elev înaintat, pe cînd făcea mîndria profesorilor din provincie, a fost „descoperit" de un inspector școlar, Félix Deltour, care a devenit binefăcătorul său. Ajutat părintește de acesta și sfătuit cu grijă, Jaurès devine elev al liceului Louis le Grand, unde se prepară pentru Școala Normală.

Deltour era un reacționar și un credincios. El asculta ne-

mișcat evangheliile și visa să reinstaleze pe tronul glorios al Franței un vlăstar al Casei de Orleans.

Succesele răsunătoare ale protejatului său i-au fost o caldă și justă recompensă, dar viața publică a lui Jaurès i-a adus decepții amare. Dela liceu, la vîrsta de 19 ani, Jaurès a trecut la Școala Normală, unde a reușit primul, în același serie cu Bergson. Aici darul său oratoric a făcut deliciile camarazilor. Vechea și nobila școală de pe „muntele" St. Geneviève are tradițiile sale. Intre altele, fiecare recrut trebue să suporte un chin. Jaurès a fost suit pe sobă și de acolo trebuia să pronunțe un discurs. Intr'o clipă, marele orator a improvizat o cuvîntare, care a inspirat colegilor un entuziasm delirant.

La școala normală, Jaurès a păstrat metoda și gusturile sale. N'a avut niciodată sistemul penibil și stăruitor al erudiților. Se plimba des, visa și își continua lecturile clasice. Morillat, coleg și amic al său, astăzi decan al facultății din Grenoble, scrie despre el:

„J'ai peu connu d'âme plus simple, plus naturelle. Ce qui me frappait en lui et ce que nous admirions surtout, avec sa merveilleuse puissance de parole, c'était le fond de culture classique qu'il possédait, et sa prodigieuse faculté de mémoire".

Jaurès se interesa depe atunci de politică. Opiniile sale erau republicane, dar nu dezvăluiau încă pe viitorul socialist. Cîteodată venea dela Cameră repetînd cu putere pasagiile eloquente din discursurile pronunțate.

Era neglijent și fără grija banului. Nu știa ce e moda și pălăriile sale rupte și informe erau celebre. Vara, alerga la țară, unde preocupări rustice și zile liniștite de vis îi dădeau o bucurie candidă. Cîteodată ajuta la lucrul cîmpului și scria, mîndru și satisfăcut, prietinilor: „Je serais un des nourriciers de l'espèce humaine".

După ce a trecut cu succes examenul de agregație, a fost numit profesor de filozofie la liceul din Albi. Aici, activitatea sa s'a bifurcat. Preocupările curat intelectuale s'au aliat cu o vie luptă politică. Curînd, a cîștigat o mare autoritate și universitatea din Toulouse l-a chemat ca „maître de conférences". Lecțiile sale au luat amploare prin bogăția unei rare informații și suflul de profundă credință care le anima. In același vreme, Jaurès lucra la tezele sale de doctorat. Pe deoparte, el scria o teză despre „la réalité du monde sensible", unde temperamentul său viguros și unitar, dragostea primitivă de natură, precum și o concepție optimistă până la lirism înlocuiau îndoelile, ori scepticismul filozofic printr'o atitudine afirmativă care mergea până la superficialitate... Jaurès n'avea un spirit filozofic. Teza sa se resimte de influența romantică a revoluției și de aceia naturalistă a lui Balzac ori Zola, pe care Jaurès îi cetea asiduu. Apoi maniera oratorului sau a omului politic, care procedează prin afirmații masive și categorice, trebuia să aibă o înrîurire

nefastă asupra operii filozofice a lui Jaurès. Ea descopere însă pagini de o mare frumuseță literară.

Janet spunea: „depuis trente ans je proffesse la philosophie et c'est la première fois que je vois un homme aussi naïf que Jaurès croyant sérieusement que le monde sensible existe".

Cealaltă teză a lui Jaurès se cheamă „Les origines du socialisme allemand" și studiază bazele socialismului in operele lui Luther, Kant, Fichte și Hegel. Jaurès se atașează deja socialismului prin scopurile lui idealiste; el îi găsește un larg conținut moral. In socialismul german, zice el, este cuprinsă o *filozofie*, care definește libertatea ca veritabila bază a egalității oamenilor. Iată un Jaurès, romantic și orator, care interpretează doctrina lui Marx, după prescripțiile biblice și avînturile secolului al XIX-lea și care poartă grija formulei eloquente până în limbajul aspru al materialismului.

Trebue să remarcăm de acum care este substratul cultural al doctrinei politice a lui Jaurès de mai tîrziu și să reținem acest element religios al ei. El o să ceară totdeauna libertatea oamenilor ca o condiție permanentă a egalității lor și o să devină campion al păcii. *Sistemul lui va fi dominat de aceste imperative morale, iar considerațiile materialiste și economice vor fi numai pretexte.*

Alegerile se apropiau și atracția lor, cași stăruințele generale au dat lui Jaurès adevărata cale. Candidat republican în Tarn, el făcu o propagandă triumfală și programul său înaintat precum și talentul său excepțional îi asigurară succesul. La vrîsta de 26 de ani era deputat și ducea în Camera franceză, subt aspectul delicat al timidității, un mare avînt, un glorios talent și o nesfîrșită dragoste de oameni. Era învățat, dar îi lipsea experiența, era inteligent, dar nu cunoștea abilitatea.

„Quand je suis entré au parlement, je peux dire que je sortais du collège".

* * *

Jaurès a vécu—et il est mort pour un idéal de justice sociale et d'humanité affranchie.

Lévy Bruhl

Dela această dată, Jaurès se consacră politicii. O scurtă întrerupere, simple șovăeli fără importanță, reflecții adînci și solitare i-au dat pasiunea, i-au cristalizat temperamentul. Viața lui devine preț al acestei întreprinderi; vicisitudinile și gloria ei aruncă peste fruntea acestui servitor lauri de izbîndă sau coroane de violete ca în tragicul poem al lui Lamartine. Sufletul său delicat și mătăsos crește cuprinzînd suferințele universale, se simplifică adîncindu-se într'o singură și elementară aspirație, se asprește în această nobilă ambiție, dar păstrează pentru ceasurile de dulce melancolie, tresăriri suave ca un acord de harpă.

Discursul său de debut n'a fost o revelație generală. El cuprindea ramificații îndepărtate ale unei gîndiri democratice și republicane și informația cam pedantă a unui intelectual scrupulos. Perioadele sale erau cadențate și pline de culoare, dar n'aveau încă nici bogăția ingenioasă și fragedă a imaginilor de *mai tîrziu*, nici căldura antrenantă și inspirată a unei *convingeri definitive* și unitare. Pe acea vreme, Jaurès făcea parte dintr'un grup republican oportunist, a cărui doctrină a fost depășită de discursul său. Apoi, Camera franceză era încă dominată de elocința rece și măsurată a lui Valdek Rousseau și obișnuită cu intervențiile repezi și caustice ale lui Clémenceau.

Numai Dechanel își pronunța discursurile ceremonioase într'o formă literară și avîntată, dar el păstra totdeauna tonul ușor al diletantului. Discursul lui Jaurès cuprindea, chiar de atunci, accentele străvezii dintr'un imn adresat muncii și ecourile *plutitoare* ale acestui principiu de justiție din care și-a făcut un *mit*. „*Il est donc parfaitement légitime*, si la protection s'impose à nous pour le salut de l'agriculture, de faire que cette protection aille, non pas au capital foncier, mais au travail rural".

Camera nu i-a adoptat amendamentul, dar ziarele socialiste celebrau o nouă achiziție pentru doctrina lor. Ele ghiciseră marele talent al lui Jaurès și, făcîndu-i o promptă invitație, îi întindeau frățește mîna. A doua zi, tînărul deputat urca timid scările întunecoase ale clubului socialist.

Gîndesc, cîteodată, că o fi fost în această întîmplare un element *puternic și misterios* care a contribuit să determine orientarea politică a *lui Jaurès*. Tînăr și ambițios, deprins cu succese sigure și triumfale, impresionat de atitudinea rezervată a grupului din care făcea parte, Jaurès și-a aruncat privirile spre cei care îl aclamau. Sufletul său sincer și abundent avea nevoe de confiență și cordialitate; socialiștii i le-au oferit cei dintâiu. Cine știe dacă o fatalitate implacabilă nu o fi avut acest onest capriciu! Doctrina sa de mai tîrziu se resimte până în momentele tragice de această îndoială. La baza gîndirii lui Jaurès a stat totdeauna un respectuos și nezdruncinat sentiment pentru instituțiile republicane și o grijă tandră și discretă pentru origina sa națională. O nevoe curat oratorică, cași stimulentele fatale ale vieții publice i-au atribuit o ușoară efervescență, care, în ochii avizi sau superficiali ai unora, avea caracterul revoluționar.

Studiul de față nu vrea să fie nici erudit, nici complect. Iată dece nu vom urmări amănunțit formarea cotidiană a gîndirii marelui om. Singura noastră ambiție este să prezentăm cetitorilor silueta adevărată a lui Jaurès. Regretul nostru este adînc că nu-i putem păstra strălucirea și pasiunea pe care le-a avut personalitatea sa.

Devenit „oficial" socialist, Jaurès duce o viață de luptă și de abnegație. Partidul era condus, mai ales, de Guesde, iar statul său major număra figurile ilustre ale conducătorilor de astăzi ai burgheziei franceze: Millerand, Briand și Viviani.

Intre Jaurès și Guesde erau deosebiri fundamentale de temperament. Ele s'au tradus printr'o adversitate surdă, sau prin polemici publice.

Psichologia lui Jaurès se caracterizează prin acest amor inepuizabil de oameni, printr'o dorință adincă și neinfrinată de a aduce umanitatea la o stare de satisfacție egală și generală, prin această nădejde romantică și biblică de a inlocui suferințele nenumărate printr'o libertate universală, principiu fecund, din care va răsări neindoios onoarea și prosperitatea societății. Sufletul său era refractar la orice violență și la răzbunare, el se înrudea de aproape cu Tolstoi și in marile sale discursuri, răsunau aceleași accente de blindeță și de infrățire ca in romanele profunde ale filozofului rus. Socialismul lui Jaurès s'a născut din belșugul sufletului său. El spunea ca *Michelet*: „Si tous le êtres, et les plus humbles, n'entrent pas dans la cité, *je reste dehors*". Iată acest fond imens de dragoste umană, de ideal *pus*, *generos*, *în* slujba societății. Jaurès nu putea suferi nicio dictatură, deaceia cerea cu forță ameliorarea radicală a regimului capitalist, care transformînd munca în sclavagiu, suprimă libertatea și degradează omul.

Solidaritatea claselor pe baza unui principiu de libertate este, deocamdată, propoziția elementară din sistemul lui Jaurès. „La domination d'une classe est un attentat à l'humanité".

Socialismului lui Jaurès i-am zice *moral, după factorul* preponderent din gindirea sa. El se distinge de acel socialism *economic*, în care considerațiile materialiste predomină orice factor de idealitate și de psihologie. Jaurès nu l-a ignorat, dar adoptîndu-l ca argument, ca exemplu în doctrina sa, i-a suportat cu dificultate conținutul vulgar și a simțit parcă nevoia să se explice: „on ne peut couper l'humanité historique en deux, et dissocier en elle la vie idéale et la vie économique". Cine nu simte regretul din această frază, pe care, dealtfel Jaurès l-a *formulat* precis: „L'histoire, en même temps qu'elle est un phenomène qui se déroule selon une loi mécanique, est une aspiration qui se réalise selon une loi idéale".

Mai tirziu, cînd personalitatea lui Jaurès dobîndește toată amploarea și marea sa autoritate, cînd asimilizează toate nădejdile intr'o aspirație unică, ea se concentrează intr'o idee caracteristică, vastă și elementară: *pacea*. Aceasta este forma definitivă a evoluției lui Jaurès, este ultimul său strigăt, este chiar strigătul său de lebădă.

Guesde era un om aspru și tălos. Vorba sa era amară, fața sa debilă și încrețită. Un spirit de contradicție diabolic îi nutrea dorința pătimașă de răzbunare. Acești doi oameni, Jaurès

și Guesde, de dimensiuni inegale, personificau cele două psichologii ale socialismului: *Socialism prin dragoste, socialism prin ură*. Cel dintâiu, plin de avînt și de credință, inspirat de principiile nemuritoare de justiție și libertate, căutînd în experiența istorică învățămintele sacre ale luptelor pentru emancipare, își arunca, transfigurat, privirea pacifică peste clocotul lumii; cel din *urmă*, aplecat pe el însuși, înăsprit de durerile lui anonime, *purtînd în suflet* toată suferința molcomă a unor generații și în *ochi priviri* sumbre, este acaparat de pofta justă și barbară a răzbunării. Guesde era intrasigent și revoluționar; Jaurès, reformist și liric, spunea: „le chef-d'oeuvre humain veut que l'humanité tout entière vienne mirer en lui son âme changeante". Orice s'ar spune, psihologia lui Jaurès nu era a unui revoluționar. Viața sa comodă cași onorurile și succesul cu care îl mingiia burghezia republicană au contribuit să-i mlădie personalitatea și să contrabalanseze exagerările pe care i le-ar fi imprimat frămîntările violente ale intrunirilor proletare sau supralicitația ipocrită a *teoreticianilor* ocazionali.

Pe *lingă* această *bază morală*, socialismul lui Jaurès avea o structură metafizică. El îl ridica chiar la rangul de metodă universală și îi atribuia virtuțile bizare ale unui panaceu. „Quand le socialisme aura triomphé, les hommes comprendront mieux l'univers". Este desigur în toate afirmațiile sale ceva din lirismul său natural, care dă frazelor flacără și prestigiu, și din spiritul său religios, care le acordă cu pietate o valabilitate nezdruncinată.

Din punct de vedere politic, Jaurès s'a format subt auspiciile ultimelor victorii republicane asupra convulsiilor monarhiste și asupra clericalismului. El a crescut în atmosfera de destindere națională care a urmat dezastrului dela Sedan, dar care se răzima pe suferințele patriotice dela 1870. Până în ceasul morții, a purtat în adincul sufletului aceste două sentimente, căci Jaurès a fost *patriot* și *republican*. In ambele privințe însă a dat sentimentelor o largă și umană cuprindere. Era republican cînd concepțiile burgheziei retrograde și capitaliste căutau să sufoce organizarea liberală a națiunii, sau cînd comploturile comuniste amenințau chiar existența ei; era patriot cînd, după toate încercările pacifice de înfrățire, patria sa era periclitată de agresiunea unui imperialism străin.

El a crezut totdeauna că republica este singurul cadru politic care putea cuprinde conținutul moral și economic al socialismului. Deaceia se întreba—cu oarecare ardoare—cum toți republicanii nu sînt socialiști.

„Je m'imaginais que tous les républicains, en poussant à bout l'idée de la République, devaient venir au socialisme".

Republica era viciată însă de supraviețuirea unor instituții perimate și de forța injustă a clasei capitaliste. Ea ar trebui să fie forma ideală a democrației, în care suveranitatea po-

porului fiind o realitate, privilegiile de clasă n'ar mai putea exista.

Era normal ca din asemenea concepții să izvorască *reformismul* lui Jaurès. Aceasta este desigur tactica sa în fața problemelor de realizare politică. El a susținut-o, fără înconjur, în nenumărate ocazii și și-a sprijinit pe ea atitudinea hotăritoare pe care a luat-o în vestitul congres dela Amsterdam.

„Cazul Millerand" care a frămîntat cu o violență și tenace pasiune partidul socialist, a fost un prilej public pentru Jaurès să apere sitemul colaborării parlamentare și al ameliorării legale și progresive a instituțiilor republicane. Caracterul democratic și republican al lui Jaurès, altoit pe sufletul său generos și pe pietatea sa inepuizabilă, încoronat de o concepție *dinamică*, evolutivă, — a fost o piedică invincibilă în fața torentelor revoluționare. „Il faut que la révolution future procède aussi par des voies de légalité et de lumière. L'organisation du proletariat en parti de classe n'implique aucunement le recours à la violence".

Este desigur în acești termeni o ușoară contradicție, dar ea se explică prin grija lui Jaurès de a face concesii formale vocabularului proletarian, păstrînd însă integrală doctrina sa evoluționistă.

În preajma congresului dela Amsterdam, cele două grupuri socialiste din Franța își adunau forțele și își fortificau argumentele. Jaurès, căruia freamătul personalității sale optimiste îi dădea accente lirice, își mîngîia iluzia nebiruită a unei victorii sigure. Edgar Milhaud, teoreticianul sever și erudit dela Geneva, făcu într'adins călătoria până la Paris ca să poarte marelui orator solia cumințe și credincioasă a convingerilor sale așezate. Cuvintele sale se rostogoleau, rare și grele. Vocea sa timidă se desprindea în accentele solemne ale confesiei. Și două ore, Jaurès ascultă nemișcat, profesia de credință a doctului reformist, care îl implora să nu uite niciunul din argumentele evoluționiste pe care o viață devotată și austeră de cercetare amănunțită i le descoperise.

Apoi, iluminat, exclamă: „desigur, acestea toate trebuesc spuse și, luînd o foae de hîrtie, notă: „*les choses ne se font pas toutes seules*".

Anecdotă adevărată, care arată toată convingerea lui Jaurès și care adună într'o vorbă populară toată tactica sa socialistă.

Violența îi displăcea instinctiv și, dacă viața sa a fost închinată luptei și spiritul său dominat de procesul de devenire, revoluția a rămas totdeauna înafară de procedeele sale. „L'appel révolutionaire à la force ne peut être aujourd'hui pour le prolétariat *qu'une prodigieuse mystification*".

Lenin are dreptate: „revoluția nu este o idilă. Cine nu o vrea în întregime este inamicul ei". Jaurès a fost inamicul ei și Franța, pacifică și republicană, găsise în el cel mai strălucit avocat pe care l-a avut vre-o țară de cînd Demostene a apărat onoarea vechei Elade și până astăzi.

Jaurès a fost patriot. Scriind acest cuvînt ar trebui să iau o pană nouă și minunată, care să picure peste litere și cuprinsul lor special. Căci patriotismul lui Jaurès era cea mai limpede și mai abundentă sursă a unui umanitarism real și pasionant. Nobilul său ideal de înfrățire umană nu avea nici-un fir de snobism, nici-o urmă de nihilism negru și veninos, de semidoctism barbar. El se revărsa abundent și clar din belșugul sufletului său uriaș, care într'un elan cordial depășea granița țării sale. El era prisos de patriotism, era cult închinat realităților etnice, era o gigantică urare de pace. „L'humanité nouvelle ne sera riche et vivante que si l'originalité de chaque peuple se prolonge dans l'harmonie totale, et si toutes les patries vibrent à la lyre humaine".

Șovinismul, această antipatie imperialistă și exasperată, dădea lui Jaurès fiori reci de moarte. El vrea să inspire patriei orgoliul legitim că resfrînge în ea, în reflecte naționale, o pulsație a vieții planetare. Cu cîtă suavă delicateță povestea Jaurès bucuria pe care a simțit-o cînd la congresul internațional dela Amsterdam i s'a strigat: „Trăiască Franța!" Ambiția lui ar fi fost ca această urare frenetică să se fi multiplicat într'o reciprocă și formidabilă formulă.

Jaurès a conceput internaționalismul ca un progres direct al naționalismului, nu ca o contradicție a lui. Aceste două sentimente sînt de aceiași natură. Ați văzut cercurile concentrice care se fac pe suprafața de sticlă a unei ape moarte tulburată de căderea unei pietre? Cercurile nasc unele din altele, se înconjoară grațioase și cuprind până departe toată fața apei.

Jaurès zicea el însuși: „un peu d'internationalisme éloigne de la patrie; baucoup d'internationalisme ramène. Un peu de patriotisme eloigne de l'International; beacoup de patriotisme y ramène".

Controversa actuală din Franța asupra poziției pe care ar fi luat-o Jaurès în fața războiului și a revoluției comuniste este artificială și servită numai de argumente electorale.

Amintirea lui Jaurès exercită încă un rar prestigiu asupra maselor socialiste și diversele fracțiuni și partide îl revendică, de aceia, cu gelozie. De altfel nu există nicio îndoială. Răspunsul îl dă Trotzki fără dificultate: „El ar fi ocupat, desigur, poziția patriotică".

Cînd numărul anilor dă lui Jaurès vigoarea definitivă, clocotul personalității lui se liniștește, viața se cristalizează, se simplifică, se concentrează într'o năzuință unică și fundamentală. Ea însemnează încoronarea supremă a vieții lui generoase și îndrăgostite. Doctrina lui Jaurès se ridică la înălțimea senină a unei religii. El devine apostol al păcii. Toată ființa sa este pusă în serviciul sacru al acestei idei. El o urmărește hipnotizat și exclusiv. Îi închină imnuri glorioase sau pline de pietate și îi

dedică tot talentul său memorabil și convingerea sa frenetică. Cînd vorbește, pare iluminat și chinuit; vorbele î se dezlipesc din trup și fiecare frază e înviorată de un fior.

Pătruns de presentimentul viitorului, Jaurès ajunge obsedat de el. El și-l apropie într'atît, încît îndepărtatele lui perspective îl fascinează.

Optimismul lui nativ îl hrănește continuu și el este cuprins de lirismul ideii de pace. El o slujește cu uitare și cu candoare. Crezînd în virtuțile ei de cucerire, crede și în virtuțile îndoelnice ale omului. El o propovăduește pretutindeni: în altare sau pe pămînt sterp și își imaginează totdeauna că vraja ei va înfrînge instinctele noastre și tirania unei moșteniri milenare. Adevărat lirism al ideii, cînd Jaurès, liberat de jugul inoportun al consecinții, o poartă până în brutalitatea politicii și uită chiar mizeria unei societăți, care i-a inspirat cele dintâiu deziderate. El face din pasiunea sa fatalitatea irezistibilă a umanității întregi și o identifică cu visurile vagi în care se complace epoca sa. A fost poate o supremă milă a naturii, cînd a răpit pe acest apostol umanității, tocmai în momentul în care răzvrătirea acesteia se răzbuna contra clemenței lui.

* * *

> Erit igitur eloquens is qui in fors causisque civilibus ita dicet ut probet, ut delectet, ut flectat.
>
> *Cicero*

Jaurès orator va figura în istoria lumii. Numele său va sta alături de a lui Demostene și Cicero atîta vreme cît umanitatea va închina cuvîntului respectul și supunerea ei. Elocința sa avea calitățile și răsunetul larg al oratorilor antici. El era făcut să vorbească mulțimilor, umanității și vocea sa tuna în sala imensă dela Trocadero sau în vastele arene dela Nimes ca și aceia a lui Demostene cînd, în piețele publice din Atena, invoca gloria antică pentru salvarea patriei.

Marea forță a elocinței lui Jaurès sta în voința sa de acțiune. Discursurile sale erau pline de o acțiune debordantă, și frămîntate de pasiunea sa activă și profundă. El punea în ele toată ființa sa, tot idealul său, toată puterea religioasă care îl anima. Fiind născut orator, el se realiza în discursuri, pe care le împletea din vigoarea majestoasă a personalității sale și din farmecul delicat al unei sensibilități poetice. Jaurès avea un corp mare și puternic; figura vastă și înconjurată de barbă, lua cîteodată un aspect sălbatec. Cînd vorbea, revărsa în valuri o energie primitivă și antrenantă, perioadele se rostogoleau cadențate și se înlănțuiau într'o dialectică inextricabilă. Era grandios, irezistibil. Laforgue, adversarul lui, îl zicea „le diable fait homme"; iar alții îl chemau „la bête oratoire", amintind denumirea dată

lui Demostene. Este, în adevăr, între acești doi oratori o mare asemănare. Ambii, de dimensiuni gigantice, purtînd în ei pasiunea clocotitoare a unei nobile idei, erau făcuți să vorbească lumii. Discursurile lui Demostene erau făcute nu numai să răscolească în sufletele Atenienilor orgoliul nobilei lor tradiții, dar accentele lor trebuiau să ajungă peste valurile mării, până pe coastele Asiei și să tulbure petrecerile somptuoase ale bogaților regi ai Perșilor. Ele trebuiau să-și spargă ecourile în stîncile Macedoniei și să amintească lui Filip că corupția Greciei nu poate birui pofta ei de viață. Intr'o formă limpede ca orizonturile îndepărtate ce se vedeau de pe Partenon, discursurile lui Demostene cuprindeau ceva din forța și violența dramei antice. Ca toată viața Greciei, ele erau dominate de fața tragică a lui Nemesis.

Jaurès vorbea umanității și propovăduia, peste valul de indiferență religioasă și de cruzime materialistă care o cuprinsese, o nouă religie. Vocea sa trebuia să birue prejudecăți milenare, să înduplece suflete împietrite și să ceară drept la viață pentru milioane de desmoșteniți. Discursurile sale aveau pe lîngă forță, și grația creștină și cochetăria oratorică a veacului al douăzecilea.

Cunoașterea naturii și cultura clasică au dat discursurilor lui Jaurès ținuta lor admirabilă. Ele au fost totdeauna de o concizie austeră, dar împodobite cu imagini proaspete și juste. Căci imagina la Jaurès nu era numai o ornamentație retorică ci servea chiar ca argument. „Rappelez-vous la grande image du poète antique: la poussière est la soeur alterée de la boue! et dites-vous bien que toute cette brûlante poussière de fanatisme anarchiste qui a aveuglé quelques miserables sur les chemins, est la soeur de cette boue capitaliste et politicienne que vos prescriptions legales sont séchée".

Antiteza luminii și a umbrii, clarul de lună, măreția întreagă a naturii au inspirat lui Jaurès minunatele lui imagini. Memoria sa inepuizabilă arunca în lumina actualității fapte istorice, păstrîndu-le toată semnificația lor fermecătoare sau tragică.

Astfel e compus discursul către tinerime,[1] unul din cele mai frumoase din cîte au fost vreodată pronunțate. Discursurile erau totdeauna gîndite și informația bogată și precisă nu pierdea nimic în avînturile civice ale elocinței sale. El avea o dialectică ingenioasă și totdeauna nouă, care alerga vioae și robustă dela fapte banale pânăla principii eterne și servea o invenție subtilă și fecundă. Vorba lui Jaurès era sonoră, armonioasă și cadențată și se rostogolea ușoară în mișcări patetice. El avea cultul cuvîntului și cîteodată, subt influența fluidică și

1 A se vedea „Pages choisies" de Jaurès. Rieder & Co. éditeurs, apoi „Discours parlementaires" și diverse broșuri cu discursurile cele mai importante ale lui Jaurès.

pătrunzătoare a naturii, improviza adevărate imnuri pe care le adresa soarelui ori lunii sau solitudinii misterioase care îl înconjura. Cel mai des însă vorbea ca să convingă și atunci auditorul fascinat, hipnotizat îl asculta nemișcat oprindu-și aproape respirația. Apoi, după un moment de reculegere, care îl deștepta din beatitudine, torente triumfale de aplauze proclamau bucuria lui frenetică.

* * *

In istoria gîndirii franceze, apariția lui Jaurès are o semnificație specială. El intră în viața publică, unde joacă un rol covîrșitor, în epoca cînd spiritul renanian exercită tiranica sa influență. Maniera relativismului săpa ultimele autorități și farmecul unui diletantism cochet și grațios îmbătase întreaga generație.

Credința era minată și în locul vechiului spirit religios, sterp și anchilozat de bătrîneță, societatea franceză punea o amăgitoare indiferență fals științifică. Cîțiva intelectuali însă începuse să se emancipeze și filozofia lui Bergson, cu accentele ei mistice, da prestigiu cîtorva nații.

Jaurès, apostol al păcii, era un exemplu pasionat de credință. El canaliza ezitările contemporane spre o reîntoarcere religioasă și proclamînd mitul libertății, încerca o revenire civilizată la formele antice de reprezentare palpabilă a divinității.

Un nebun a înfipt un pumnal blestemat în pieptul marelui tribun, în ziua cînd fanfarele anunțau, în accente consternate, mobilizarea Franței. Așa s'a stins Jaurès, cavaler al umanității, martir al păcii.

Constantin I. Vișoianu

Studii nouă asupra trecutului Basarabiei *

I

In 1813, țarul Alexandru I, într'un „ucaz" (decret) trimis lui Viazmitinov, ministru de poliție, spunea că Basarabia, această regiune nou-cîștigată, cere „o întocmire și o mai bună îngrijire. [1] Amiralul Ciciagon, într'o scrisoare adresată guvernatorului din Basarabia, ne descopere și motivele acestei deosebite îngrijiri: „Trebue, scria el, să-i facem pe locuitorii Basarabiei să simtă foloasele ocîrmuirii părintești și darnice și să știm cu iscusință să atragem băgarea de samă a popoarelor mărginașe asupra acestei Oblastie". [2]

Cum vedem, intențiile stăpînirii rusești în 1813 nu se mărgineau la momentul de față și treceau departe, peste hotarele Basarabiei.

In vederea acestor împrejurări ar fi fost lucru firesc de așteptat că noua regiune va fi deamăruntul cercetată și studiată, cel puțin de către agenții stăpînirii nouă, pentru a înlesni acea „mai bună îngrijire" la care se gîndea țarul. Dar așa ceva nu s'a întîmplat în tot cursul veacului trecut, și Basarabia și la sfîrșitul veacului XIX a rămas aproape necunoscută de Ruși, cum era la începutul lui. Aflăm că „Anuarul Rusiei" („Ejegodnic Rossii"), tipărit de către comitetul central statistic al ministerului de interne în 1910, vorbind de neamurile ce locuesc în Basarabia,

* „Istoria Basarabiei" de Ion I. Nistor, 1923. — „Cultura romînească în Basarabia subt stăpînirea rusă", de Ștefan Ciobanu, 1923.

1 „Operele Comisiei savante a arhivelor din Basarabia" (Trudi Bessarabscai ucionoi arhivnoi comissii"), vol. II, p. 35.

2 L. A. Casso, „Rușii la Dunăre și înființarea Oblastiei Basarabiei" (Rossia na Dunae i obrazovanie bessarabscai oblasti"), 1913, p. 197.

nu spune nici un cuvînt despre Moldoveni, cu toate că ei constitue majoritatea covîrşitoare a populaţiei din Basarabia. In ce priveşte trecutul Basarabiei, ea chiar în 1909, în actele oficiale, împreună cu toată Moldova veche, era socotită ca făcînd parte întregitoare din Imperiul Bizanţului. [1]

Cu toate acestea, ca regiune mărginaşă a vastului imperiu rusesc şi mai cu samă în vederea bogăţiilor ei naturale, precum şi a vieţii ei originale, Basarabia atrăgea din cînd în cînd băgarea de samă a oamenilor de ştiinţă, îndemnîndu-i la descrieri şi cercetări. Pe la sfîrşitul veacului al XIX-lea, mulţumită muncii unor oameni localnici, numărul acestor lucrări a fost sporit foarte mult, aşa că în 1912, cînd s'a împlinit o sută de ani dela anexarea Basarabiei, cu prilejul acesta s'a găsit cu putinţă a se întocmi un fel de indice bibliografic, unde au fost arătate scrierile privitoare la Basarabia. [2]

Nu e vorbă, sînt de folos şi aceste indice, deşi în ele nu găsim decît o simplă enumerare a lucrărilor despre Basarabia. Ar fi însă de dorit ca oamenii competenţi să ne dea o descriere mai largă a acestor izvoare, cu privire la trecutul Basarabiei. O astfel de lucrare ar înlesni mult orientarea viitorilor cercetători, mai cu samă avînd în vedere că unele din aceste izvoare astăzi au devenit rarităţi bibliografice, iar altele, cum sînt de pildă lucrările întreprinse de „Societatea istorico-arheologică Biser." şi de „Comisia savantă a arhivelor guv. Basarabia" ne pot sluji de călăuze în privinţa arhivelor locale. Şi munca viitoare în această direcţie trebue să fie ajutată, căci n'a fost o altă vreme, cînd astfel de cercetări ar fi fost mai cu putinţă şi mai de folos, mai necesare ca acuma. De bună samă, oricine astăzi la noi s'ar apuca să muncească asupra istoriei Basarabiei, n'ar fi apăsat de concepţii străine adevărului istoric, care i-ar cere interpretări greşite sau riscate, cum era pe vremea Ruşilor, şi totodată el are la dispoziţia sa toate izvoarele adunate în arhivele nu numai locale, basarabene, ci şi acele de peste Prut. Pe de altă parte, în tot trecutul Basarabiei, am putea zice—chiar şi al ţării romîneşti întregi, n'a fost un alt moment cînd cunoaşterea trecutului a fost atît de trebuincioasă şi importantă cum ea este în zilele noastre. Căci viaţa nouă pe care o porneşte neamul romînesc întregit nu poate fi întocmită fără să aibă trecutul ca temelie, iar acesta va deveni temelie trainică numai atunci cînd va fi cunoscut în mod serios şi fără părtinire.

Plecînd dela aceste consideraţii, trebue să spunem, că trecutul provinciei noastre se împarte în două perioade: cea veche, până la anexarea Basarabiei de către Ruşi în 1812, şi cea nouă,

1 Casso, op. cit., p. 228.

2 N. C. Moghilianschi, „Materiale pentru un indiciu al lucrărilor privitoare la Basarabia" (Materiali dlia ucazatelia literaturi po Bessarabii"), Chişinău, 1912.—N. D. Draganov, „Bessarabiana", Chişinău, 1912.

până la revoluţia rusească din 1917. Intre aceste două perioade, învederat, e mare deosebire în mai multe privinţe. In perioada întâia, Basarabia a împărtăşit soarta Moldovei vechi, luînd parte la viaţa ţării întregi cu acele mici deosebiri prin care se caracterizează viaţa unei regiuni mărginaşe. In a doua perioadă, Basarabia a căzut în condiţii cu totul nouă, fiind nevoită, timp de un veac, să primească înrîuriri străine, fără să aibă comunicaţia organică de mai înainte cu Moldova de peste Prut. Lungimea acestor perioade de asemenea, n'a fost acelaşi. Pe lîngă aceasta, învederat că şi izvoarele istoriei lor sînt deosebite: toată perioada întâia e cuprinsă în actele şi documentele Moldovei, ce se păstrează în arhivele de peste Prut; perioada a doua, fiind mai scurtă şi cea mai de samă, are o mare parte de izvoare în arhivele Chişinăului.

Credem însă că la cele arătate am putea adăoga încă o deosebire şi anume: trecutul Basarabiei, până la 1812, astăzi are mai mult un interes teoretic, completînd cunoştinţele noastre asupra acestei provincii şi explicînd unele laturi ale vieţii ei ulterioare, pe cînd istoria Basarabiei după anexarea ei de către Ruşi, pe lîngă interesul teoretic, mai are şi o însemnătate, dacă se poate zice,—practică: trecutul Basarabiei de subt Ruşi e cheia prezentului acestei provincii. Intre Basarabia de astăzi şi până la 1812, luată în aceleaşi hotare geografice, e o mare deosebire. In veacul al XIX-lea Basarabia a trecut prin încercări şi a suferit înrîuriri pe care nu le-a cunoscut mai înainte. Deci avem tot dreptul să zicem că Romînul basarabean de astăzi nu e acel din 1812; şi oricît am studia perioada veche a Basarabiei, noi nu o vom cunoaşte, nu vom pricepe nevoile şi cerinţele ei de astăzi, dacă nu ne vom opri cu cea mai mare băgare de samă asupra vieţii ei subt Ruşi.

Fireşte că aceste deosebiri s'au răsfrîns şi asupra studiilor acestor perioade, atît celor de peste Prut, cît şi acelor de dincoace de Prut. Istoricii de peste Prut nu se ocupau aproape de loc cu istoria Basarabiei până în 1812, deoarece pentru ei până la data aceasta nici nu exista Basarabia în înţelesul de astăzi. Aceasta o vedem chiar la d. Z. Arbore în lucrarea căruia [1] partea istorică e foarte slabă. O singură excepţie aflăm în cartea d-lui prof. Iorga, [2] care a eşit de subt tipar în 1912. In ce priveşte autorii lucrărilor ruse, nici ei nu se ocupau cu istoria veche a Basarabiei: unii (Ruşii) crezînd că nici nu au nevoe de ea, alţii (istoricii basarabeni) neavînd la îndămînă izvoarele trebuincioase.

Cam acelaşi lucru am putea spune şi despre perioada a doua. Istoricii de peste Prut, dela sine se 'nţelege, aveau cel mai viu interes pentru viaţa Basarabiei subt Ruşi, însă nu puteau să o

1 „Basarabia în sec. XIX", Bucureşti, 1899.

2 „Basarabia noastră".

studieze, neavînd putința să pătrundă în arhivele locale. Autorii de dincoace de Prut, în oarecare măsură, se aflau în condiții mai bune, stînd mai aproape de izvoare, însă unii, cei ruși de origină, se interesau mai mult de latura oficială a vieții basarabene, alții abia începuse munca în arhive, pe urmă și unii și alții, chiar să fi vrut, nu ar fi putut trece peste concepția oficială asupra provinciei noastre, asemenea nu le-ar fi fost îngăduit să scoată la lumină din arhivele locale toată realitatea istorică.

Astfel, trecutul nu ne-a lăsat nouă nici o lucrare mulțumitoare cu privire la istoria Basarabiei în tot cuprinsul ei și până la marea revoluție rusască. Și din acest punct de vedere, nevorbind de alte motive, lucrările d-lui prof. I. Nistor și a d-lui Șt. Ciobanu eșite de subt tipar în anul curent, cînd toate piedicile pentru astfel de lucrări, putem zice, au căzut, sînt cum nu se poate mai binevenite. Credem deci că e interesant să cunoaștem ce fel de noutăți introduc aceste lucrări în istoriografia basarabeană.

II

Cartea d-lui prof. Nistor, „Istoria Basarabiei", cuprinde tot trecutul Basarabiei și se imparte în două părți aproape egale: intâia—„Dela origine până la 1812" (p. 1—242), a doua—„Dela răpire până la dezrobire" (p. 245—436). In amîndouă părțile, autorul urmărește viața Basarabiei în toate laturile, stăruind să dea o cît se poate mai întreagă icoană a ei, însă în trăsături generale. In privința aceasta, foarte interesantă e partea întâia. Desfășurînd înaintea cetitorului trecutul depărtat al Basarabiei, autorul urmărește pas cu pas evenimentele variate ce au avut loc în această regiune și izbutește să dovedească că ea n'a fost decît o parte întregitoare a trupului vechei Moldove, că ea, împreună și la fel cu toată Moldova de peste Prut, a fost obiectul celei mai mari grijii a domnilor moldoveni și locuitorii ei luau parte însemnată la toate treburile țării până și la așezarea domnilor în scaunul Moldovei (Orheienii) și la apărarea țării de asupririle străinilor și de cruzimea și lăcomia ocîrmuitorilor localnici.

Credem că cu cel mai viu interes va fi cetită această bucată din cartea d-lui Nistor, mai cu samă de către basarabeni. Am zice mai mult: chiar s'ar cuveni ca ei toți să o consulte, și cu o cît mai mare băgare de samă. Noi basarabenii, trecuți prin școlile rusești, am învățat prea mult și deseori istoria și geografia marelui imperiu rusesc și, în ce privește Basarabia, ne-am deprins să credem că ea nu are trecutul ei, niciodată n'a avut viața ei proprie și istoricește a luat ființă odată cu sudul istoric al Rusiei, ca o parte neînsemnată a lui, lipsită de orice individualitate. A sosit vremea cînd e cu putință și trebue să ne lepădăm de astfel de rătăciri impuse nouă de către străini, și să ne adăpăm dela izvorul adevărului. Un ajutor bun și interesant pentru aceasta îl aflăm în cartea d-lui prof. Nistor, cu atît mai mult, că ea e scrisă cu multă căldură și cu mare bunăvoință față de basarabeni.

Partea a doua a cărții d-lui Nistor, privitoare la Basarabia de subt Ruși, mărturisim, ne satisface mai puțin. Planul lucrării și'n această parte rămîne același, cu intenția de a cuprinde toate laturile vieții. Pare însă că autorul interpretează greșit unele fapte, altele sînt redate nu tocmai exact, și ca rezultat, tot mersul istoric al vieții ni se înfățișează într'o lumină nu tocmai îndestulătoare.

Vom releva unele cazuri.

III

In Basarabia de subt Ruși, atît în starea ei civilă, cît și în viața bisericească, s'au petrecut multe și mari schimbări. Bineînțeles că aceste evenimente au avut cauzele lor, care, în privința complexității, trebuia să corespundă cu efectele provocate. D. Nistor, vorbind de aceste fapte, pare că le prea simplifică, și adese ori ne inspiră ideia cum că faptele acestea nu ar fi decît un simplu rezultat al unei voințe personale.

In anii 1828—29 în ocîrmuirea Basarabiei, și nu numai a Basarabiei, ci și a altor oblastii rusești, aflăm mari schimbări reacționare. Aceasta ne-o explică d. Nistor prin faptul că urmașul lui Alexandru I, „Nicolae I era un autocrat din creștet până'n talpă căruia lumea ideilor nobile și umanitare îi rămăsese necunoscută. Ațîțat de cinovnicii săi îngîmfați, corupți, inculți și intoleranți, el inaugură în Basarabia, cași în celelalte oblastii, sistemul restricțiilor politice și naționale" [1] Mai departe, d. prof. ne spune că „la 1861, Februarie 8,.. apăru ucazul de dezrobire și împroprietărire a clăcașilor, ucaz ce izvorî din mărinimozitatea țarului Alexandru II-lea". [2]

Asemenea, în viața bisericească, măsurile care au fost luate pentru organizarea ei, aparțineau, după d. prof. Nistor, inițiativei personale a arhipăstorilor. Imbunătățirile făcute de către mitrop. Gavriil se explică prin faptul că întâiul arhipăstor al Basarabiei a fost „un aprig apărător al cauzei moldovenești în Basarabia" și „se găsea în fruntea marilor patrioți care luptară pentru dobîndirea autonomiei Basarabiei, și pentru păstrarea și conservarea caracterului ei moldovenesc" [3] Urmașul lui Gavriil, arhiereul Dimitrie Sulima „deși rus de felul său, n'a încercat să despoaie biserica basarabeană de străvechiul ei caracter moldovenesc". [4] Arhiereul Irimarh „nici el nu opri întrebuințarea limbii moldo-

1 P. 269.
2 P. 311.
3 P. 327.
4 P. 320.

venești în biserică. [1] „Incercarea de a desnaționaliza poporul prin cuvîntul Domnului s'a făcut numai subt urmașul lui Antonie în cîrmuirea sufletească a norodului basarabean. Acesta era arhiereul Pavel... Subt noul cap bisericesc începu să se accentueze tot mai pronunțat tendința de rusificare a bisericei moldovenești din Basarabia". [2] Tot atît de hotărîtoare a fost și voința celorlalți arhierei în Basarabia—Antonie, [3] Vladimir, [4] Serafim [5]

Incît privește faptele de mai sus, luate din istoria *rusă*,—reacționarismul depe vremea lui Nicolae I, precum și dezrobirea clăcașilor—ele au avut mai multe cauze în trecut și nici într'un chip nu pot fi atribuite personal împăraților Nicolae I și Alexandru II.

Reacționarismul din epoca lui Nicolae I, în mare măsură a fost pregătit încă depe vremea lui Alexandru I și rădăcinile sale le-a avut în politica generală a Europei depe atunci („Sfînta Alianță"), precum și în împrejurările vieții lăuntrice din Rusia (complotul contra regimului). [6] Dezrobirea clacașilor (Țiganilor ?) stă în legătură cu dezrobirea țăranilor ruși care a fost înfăptuită în acelaşi an 1861, 19 Fevr., și care a fost provocată de generala stare economică a imperiului rus. [7]

Neexactitatea privitoare la rolul arhiereilor din *Basarabia* în viața ei religioasă și națională pare a fi și mai învederată.

E lucru cunoscut, că încă depe vremea lui Petru cel Mare Rușii încep politica lor asupra peninsulei Balcanului. Ținta acestei politice a fost Constantinopolul cu Bosforul, și evident că în mersul ei, principatele romînești nu erau decît o etapă, un moment, care însă stătea în strînsă legătură cu problema de fond —ocuparea Constantinopolului. Din aceasta rezultă, că dacă în unele cazuri, politica Rușilor în Balcani părea a fi cam șovăitoare și nu tocmai hotărîtă, cum ziceau unii scriitori ruși [8] dar, vorbind îndeobște, în veacurile XVIII și XIX din partea Rușilor toată vremea vedem același „Drang nach Süden", început de Petru cel Mare, care față de țările romîne se manifesta într'o năzuință statornică și neascunsă de a le încorpora imperiului rus.

Ținînd samă că biserica în Rusia nu era un așezămînt indiferent din punct de vedere al intereselor politice, ci dimpotrivă —o unealtă puternică pentru susținerea acestor interese, trebue să presupunem, că toate schimbările care se făceau în viața bisericească a Basarabiei erau dictate de politica generală a Rusiei, și nicidecum de bunăvoința arhipăstorului acestei regiuni. Pentru a recunoaște aceasta, ar fi destul să ne oprim asupra momentelor mai de samă în viața bisericii basarabene din veacul trecut. Credem că aceste momente erau trei: vremea mitropolitului Gavriil Bănulescu (1812—1821), a lui Pavel Lebeden (1871—1882) și a lui Serafim Ciceagon (1909—1913).

1 P. 330.
2 P. 331.
3 P. 330.
4 P. 336—7.
5 P. 340 1.
6 N. Șilder, „Imparatul Alexandru I", v. IV, p. 337—348, 366—368, M. Pocronschi. „Istoria Rușilor din vremurile vechi". 1912, v. IV, p. 314—315.
7. M. Pocronschi, op. cit., v. V, p. 36 86.
8. A. N. Pipin, „Chestia slavă după părerile lui Iv. Acsacov". Rev. „Viesinic Evropi". 1886, No. 4, p. 784.

La început, am văzut cum Alexandru I înțelegea acea politică care trebuia să fie dusă în Basarabia. Părerea personală a lui Alexandru I tocmai se potrivea cu cerințele politicii depe atunci, care cu drept cuvînt avea vechiul scop să trezască simpatiile Moldovei și Valahiei către Rusia. [1] Dar pentru a înfăptui această politică în viața bisericească, fața cea mai potrivită pentru acea vreme era nu rusul Ambrosie, arhiepiscopul Ecaterinoslavului, [2] ci anume Gavriil Bănulescu. Un Pavel Lebedev, orice talent ar fi avut, ar fi fost cu neputință în 1812 pe scaunul arhipăstoresc al Basarabiei, cum dealtfel și un Gavriil Bănulescu, ca arhiereu, nu ar fi putut avea loc în Basarabia în anii 1871—82, cu toată energia lui și cu toată slujba credincioasă pe care a avut-o față de Ruși.

Legătura strînsă dintre activitatea arhipăstorilor basarabeni și politica generală a Rusiei, și mai cu multă evidență se ivește în vremea lui Pavel Lebedev (1871—1882).

Pe atunci în Rusia ajunsese la mare putere, în chestiile politice, epigonii slavofililor care stăruiau să influențeze nu numai viața lăuntrică a statului rusesc, ci și politica lui externă. In Moscova mai demult (1859) se înființase un „Comitet Slav de binefacere", care în 1877 a fost transformat în „Societatea slavă de binefacere din Moscova" [3] în fruntea căreia era vestitul publicist Ivan Acsacov. Activitatea desfășurată de această societate, precum și de „Comitetul" de mai înainte, trecea departe peste limitele arătate în modestul lor titlu, atingea problemele mari politice și a fost recunoscută de țar, din partea căruia se bucura de toată încrederea, ca o operă folositoare pentru toată cauza slavă. [4]

Pe cînd se urzea războiul ruso-turc din 1877—78 și în tot timpul lui, Acsacov la adunările „Societății slave", care adesea erau și publice, rostea cuvîntări înfocate, care prin telegraf se răspîndeau printre frații slavi din Balcani și prin toată Rusia, explicînd și sprijinind intențiile politicei imperiale.

In cuvîntările acestea, Acsacov era pătruns de ideia demnității și puterii imperiului rus. [5] El își aduce aminte cum printr'un groaznic strigăt al poporului rus: „Nu mai departe!" au fost oprite atacurile biruitoarelor oștiri turcești, cînd „aceștia erau

1 A. Xenopol, „Războaele dintre Ruși și Turci", v. I, p. 66.
2 A. Stadnițchi, „Mitrop. Gavriil Banulesco-Bodeni", p. 68—70.
3 Operele lui I. S. Acsacov, v. I, p. 265.
4 Ibid., p. 258—260.
5 Ibid., p. 270.

gata să zdrobească eroica barieră rusească, cu atita muncă şi dragoste creată de către Ruşi în Serbia. [1] In privinţa luptei cu Turcii, el declară că războiul, atit pentru ţar cit şi pentuu poporul rus, e dictat de către conştiinţă [2] şi e o necesitate istorică [3] un proces al formării istorice a Rusiei [4] e războiul pentru credinţă, pentru pravoslavnicii creştini, care pe lingă toate sînt de acelaşi neam cu poporul rus, e pentru cei asupriţi şi chinuiţi de răii duşmani ai lui Hristos, de aziaţi, de musulmani, care din vechime au subjugat ţările creştine. [5] In patriotica sa însufleţire, Acsacov ajunge până acolo, că lui i se arată cum dincolo de hotarele ruseşti fîlfîe drapelul rusesc, desfăşurat „pentru a reintoarce libertatea drepturilor omeneşti acelor pravoslavnice neamuri slave, care sînt asuprite, umilite şi dispreţuite de către Europa mîndră de instrucţia ei. [6]

Cînd s'au început insuccesele războiului şi pe urmă concesiile silite la congresul din Berlin, Acsacov a recunoscut că Ţarigradul încă nu e curăţit de „murdăria aziată" şi problema Rusiei încă nu e hotărîtă pe depliu, şi cu toate acestea stăpînirea otomană în Europa e zdrobită pe veci, chiar dacă Turcia ar mai continua să existe... Că nu s'au făcut toate şi aşa cum ar fi trebuit, sînt de vină Austria, Anglia, însă Rusia „nu va rămînea nepăsătoare faţă de acea zavistie care ţese intrigi şi urzeşte comploturi contra libertăţii şi dreptului Slavilor, precum şi faţă de încercările de a căpăta sau împărţi teritoriul european al Turcilor şi de a pune mîna pe Dardanele". [7]

Am citat aceste cuvinte ale lui Acsacov, pentrucă, după mărturisirea oamenilor competenţi, tocmai glasul lui pe atunci în Rusia avea mare autoritate în chestia slavă, şi anume la dînsul putem afla cea mai bună exprimare a părerilor predominante, privitoare la mişcarea slavă de atunci. [8] Dealtfel singur Acsacov, într'o cuvîntare, spune că erau vorbe că războiul din 1877—8 a fost provocat sau chiar impus Rusiei de către îndrăzneţul „Comitet Slav". [9]

Şi aici nu era nici o greşală: manifestul, prin care războiul a fost declarat, întru toate repetă cuvîntările lui Acsacov. Tot ce a spus Acsacov despre motivele războiului, scopurile lui, de popor şi ţar, despre starea Slavilor subjugaţi, de nevrednicia şi păgînătatea Turcilor, toate le aflăm şi în manifest. [10]

1 Ibid., p. 249.
2 Ibid., p. 273.
3 Ibid., p 271.
4 Ibid., p. 275.
5 Ibid., p. 273.
6 Ibid., p. 265.
7 Ibid. p. 281.
8 A. N. Pipin, „Chestia slavă după părerile lui Iv. Acsacov", v. Revista „Vestitorul Europei" (Viestnic Evropa") 1886. No. 8 p. 778.
9 Operele lui I. S. Acsacov, v. I, p. 270.
10 „Operele Societ. istor.-arheolog. biser. din Basarabia", v. VII, p. 255—256.

Ce atitudine avea faţă de toate aceste chestii şi evenimente arhiereul din Basarabia? Cu drept cuvînt putem să spunem că Pavel Lebedev, cu cea mai mare exactitate, repetă cuvintele rostite de vestitul preşedinte al „Societăţii slave" din Moscova. In cuvîntările lui Pavel, rostite cu ocazia trecerei armatei ruseşti prin Basarabia, putem zice, aflăm nu numai ideile lui Acsacov, dar şi stilul lui, şi sentimentele lui înflăcărate.

Şi Pavel vorbeşte de „popoarele creştine, călcate de călcâiul islamului, pe care le-a iubit numai ţarul cu credinciosul lui popor", şi aduce aminte, cum nu demult cuvîntul împărătesc, a oprit vărsarea de sînge şi a scăpat pe Serbia sfîşiată de pieirea desăvîrşită". Scopul războiului din 1877—8, şi după Pavel a fost acela, ca oştirile ruseşti „cu desăvîrşire să zdrobească sau zdrobitor să zgudue până la temelie porţile iadului, care cu mîndrie se numesc Inalta şi Strălucita Poartă şi cu scumpul sînge rusesc să răscumpere şi cu foc şi fier să scape pe cei subjugaţi de asprul asupritor". Şi Pavel crede că oştirile ruseşti vor trece peste acel hotar, până la care a ajuns Nicolai I, care la Adrianopol a dictat Porţei pace. Şi Pavel vorbeşte de acea cale deschisă înaintea oastei ruseşti, care e călcată de piciorul Ruşilor, pomeneşte şi de Dunăre, care dela început a fost iubită de poporul rus. [1]

Din faptele arătate, precum şi din toată activitatea lui Pavel, credem, rezultă, că el, ca reprezentant al Bisericei basarabene n'a fost decît un agent credincios al ocîrmuirii ruseşti în activitatea căruia se oglindea politica generală a imperiului.

Acelaşi lucru trebue să spunem şi despre al treilea arhiereu Serafim Ciceagov. Lupta lui cu preoţimea basarabeană, intenţiile lui centraliste, urmărirea Moldovenilor, marea prietinie cu conducătorul „adevăraţilor ruşi" vestitul Cruşevan, concepţia lui de un monarhism absolutist—toate acestea ne arată în el o vrednică slugă a guvernului rusesc din 1910—13, cînd reacţionarismul ajunsese la culme. Şi pentru un observator nepărtinitor, e clar că oricine ar fi fost Serafim ca om, orice păreri şi calităţi ar fi avut personal, el nu ar fi putut ca arhiereu să ducă altă politică în acea vreme.

Din cele spuse reese în mod firesc, că nu arhiereii basarabeni creiau acea politică pe care noi o vedem în activitatea lor, ci dimpotrivă, politica cerută de interesul imperiului ţarist aducea pe scaunul arhipăstoresc al Basarabiei pe acei prelaţi care cu mai mare succes puteau să o înfăptuiască în viaţă. Aceasta e o împrejurare foarte însemnată şi tocmai în ea se află cheia pentru adevărata apreciere atît a activităţii arhipăstorilor din Basarabia, cît şi a personalităţii lor.

IV

Ne vom opri asupra laturii religioase în viaţa Basarbiei.

1 Ibid, p. 249 258.

Mai sus am vorbit că biserica în Rusia a jucat un rol foarte mare luînd parte însemnată la toate afacerile statului. Ţinînd samă totodată că stăpînirea rusească, potrivit cu interesele politicii generale, nu putea să ia, cu privire la Basarabia, nici o măsură întîmplătoare, e uşor de înţeles că biserica, cu toate instituţiile şi cu toţi reprezentanţii ei, a fost pentru viaţa basarabenilor un puternic factor a cărui influenţă cuprindea nu numai partea pur religioasă, dar—poate şi mai mult—şi alte laturi ale vieţii.

În privinţa aceasta, o latură foarte interesantă şi însemnată fără îndoială a fost viaţa clerului basarabean şi mai cu samă activitatea preoţimii din punct de vedere social şi economic. Avem în vedere cele ce s'au petrecut şi s'au făcut prin congresele eparhiale ale preoţimii. Aceste congrese au luat fiinţă încă pe vremea lui Pavel, în mod regulat; în fiecare an se adunau şi cu vremea au devenit un organ influent prin care se înfăptuia voinţa clerului întreg, în ce priveşte şcolile spirituale din Basarabia, asemenea şi averile bisericeşti, înmulţirea şi administrarea lor.

A mai fost însă şi altă împrejurare aici: *congresele acestea au fost şi un puternic factor care mult a contribuit la deşteptarea preoţilor, la obişnuirea lor cu obştească muncă solidară*, la constituirea lor într'o anumită tagmă pe trainica temelie a unor anumite interese economice.

Cu părere de rău însă constatăm că, în cartea d-lui profesor Nistor, această parte a vieţii bisericeşti din Basarabia e cu totul scăpată din vedere.

În ce priveşte viaţa propriu zis religioasă din Basarabia una din cele mai importante chestii fără îndoială este acela a rolului mănăstirilor.

E greşit să ne închipuim că mănăstirile basarabene au fost şi sînt nişte instituţii cu totul izolate de viaţa înconjurătoare, unde-şi găsesc adăpost unicele persoane care au rupt orice legătură cu viaţa întreagă şi cu poporul dimprejur. Adevărat, mănăstirile basarabene vara nu se transformă în „staţiuni climaterice", înlocuind liniştea şi sfinţenia lăcaşurilor dumnezeeşti prin grija şi interesele de piaţă. Dar a fost şi este altă formă de comunicaţie între mănăstire şi popor: aceasta e calea rugăciunii, calea religioasă. Tocmai mănăstirile basarabene *nici odată* n'au încetat de a fi pentru norod şcoală de educaţie religioasă, un lăcaş de mîngîere sufletească prin rugăciuni, care rugăciune aici la mănăstire se crede mai curată, mai puternică, mai pătrunzătoare, mai bine primită la Dumnezeu. Rolul mănăstirilor în viaţa religioasă a Basarabiei e cu atît mai interesant şi mai însemnat pentru noi, cu cît acest rol mai mult privea tocmai populaţia romînă din Basarabia, şi credem că o cercetare mai amănunţită în privinţa aceasta ne-ar da foarte multe explicări privitoare la psihologia Romînilor basarabeni de astăzi.

Trebue să mărturisim că şi chestia mănăstirilor în cartea d-lui profesor Nistor a rămas nedesluşită.

Încă o notă.

Cu privire la limba moldovenească în biserică, d. profesor Nistor scrie: „În timpul păstoriei sale (arhiereul Antonie) s'a respectat încă în biserici limba moldovenească pe lîngă cea rusă, folosindu se prin biserici încă cărţile romîneşti eşite din tipografia arhidiecezană din Chişinău. „Pănă la 1871",—zice Ştefan Ciobanu, „toate actele bisericeşti, toate izvoadele făcute prin sate erau scrise în romîneşte". [1]

Mai departe ne vom mai opri asupra acestei chestii. Aici ne vom permite numai să răspundem că informaţia aceasta a d-lui Ciobanu, pe care, după cum se vede, o împărtăşeşte şi d. profesor Nistor, precum şi altele ca aceasta, de pildă—afirmaţia scriitorului rus Durnovo, că, „toate cărţile sfinte de pe la bisericile moldoveneşti, tipărite cu litere chirilice în limba moldovenească, au fost depuse la mitropolia din Chişinău, unde arhiepiscopul Pavel, în timp de 7 ani le-a ars încălzind cu ele palatul mitropolitan", [1] —aceste informaţii nu sînt decît o simplă legendă—de atîtea ori repetată fără nici un temeiu.

Ar fi de dorit ca să curmăm odată pentru totdeauna cu legende în istoria Basarabiei, cu atît mai mult, cu cît trecutul Basarabiei nici nu are nevoe de astfel de născociri, căci, la drept vorbind, ce poate să fie mai legendar decît un veac de viaţă a unui popor întreg fără drept de cuvînt, fără voe de a-şi cunoaşte neamul, fără putinţă de a avea legături conştiente cu *lumea!* [2]

Ca să isprăvim cu chestia religioasă, mai adăogăm că nu ne-am putea asocia la toate cele spuse de către d. profesor despre sectarismul religios în Basarabia, în special despre aşa zisul „Inochentism".

Fără îndoială, mişcarea lui Inochentie nu poate fi scăpată din vedere în viaţa Basarabiei din veacul XIX-lea. Mai mult. În tot trecutul Romînilor basarabeni, poate n'a fost un alt eveniment, care să ne descopere cu atîta putere sufletul moldoveanului, sbuciumat şi apasat de vremurile vitrige. Cu părere de rău însă trebue să spunem că mişcarea aceasta încă n'a fost cercetată în toate laturile ei, nici chiar materialul trebuincios nu e adunat, aşa încît nu e uşor să te orientezi în toată mişcarea aceasta misterioasă şi complicată. Nu avem tendinţa să intrăm aici în amănuntele evenimentului. Am dori numai să arătăm, că după cît putem judeca asupra faptului, ţinînd sama de actele cunoscute, interpretarea d-lui profesor Nistor pare a fi neîndestulătoare.

Mai înainte de toate, în ce priveşte istoria exterioară a evenimentului, nu e tocmai exactă părerea d-lui profesor, cum

1 Op., cit., p. 331.
2 Ibid., p. 332.

că „sectarismul religios", ce s'a manifestat mai cu samă în mișcarea călugărului Inochentie, a fost o urmare a operei nesocotite a lui Serafim. [1] Nu am putea îngădui această părere chiar din punct de vedere cronologic.

De bună samă, Serafim a sosit în Chișinău întăiași dată în 28 Octombre 1908. [2] Iar într'o adresă a lui, trimisă în Septembre 1910, cum se vede,—unui înalt demnitar din Petrograd, probabil—Ober procurorului Sinodal, Serafim scrie: „*Acum un an și jumătate unii preoți au început a mi se plinge că prin parohiile lor umblă pe jos și cu căruța oameni, mai mult femei, care în numele călugărului Inochentie din mănăstirea Bălții, cunoscut în Basarabia ca frate („poslușnic") din mănăstirea Dobrușii, de o moralitate îndoelnică și dat afară, cheamă pentru închinare la Balta, unde este înmormîntat preotul Teodosie Levișchi, care se proslăvește prin minuni și vindecări*". [3] Același a comunicat Serafim și Sinodului. [4]

Din alte acte [5] se constată, că pelerinajul Moldovenilor din Balta în unele locuri s'a început în toamna anului 1909. De aici putem trage concluzia că „Inochentismul" s'a început în Basarabia pe la începutul anului 1909 sau chiar pe la sfîrșitul anului 1908, cu alte cuvinte—abia după cîteva luni dela sosirea lui Serafim în Basarabia. Cînd însă cetim în actele din 1910 că „din diferite puncte ale Basarabiei în fiecare zi se pornesc spre Balta cîte cîteva mii de țarani și calea de fier se plînge că „nu ajung vagoane" [6] pentru acești pelerini, atunci ne întrebăm, oare putea „Inochentismul" într'o jumătate de an sau chiar într'un an întreg să se răspîndească într'așa măsură? Nu credem, mai ales avînd în vedere firea Moldoveanului nostru prea conservatoare. Fără îndoială, terenul pentru această mișcare a fost pregătit mai demult. Mult amar a trebuit să se așeze în sufletul Moldovenilor noștri, ca la urma urmei mii dintre ei, cum se zice, să-și ia lumea în cap și să se pornească la un drum de sute de chilometri!

Credem că prin aceasta cade și altă ipoteză a d-lui profesor, cum că, „Inochentismul" ar fi avut un caracter național și a fost provocat de impunerea slujbii rusești". [7]

De fapt în mai multe sate moldovenești slujba dumnezeească se făcea în moldovenește, prin urmare în realitate nu avea loc acea înstrăinare de biserică din pricina rusificării de

1 Ibid., p. 340—341.
2 „Oper. Societ. istor.-arheol. biser. din Basarabia", v. VIII, p. 34.
3 Arhiva Consistor. din Chișinău, Dosarul Sfatului Misionar al Eparh. Chișinăului despre așa zisa „Mișcarea din Balta". Raportul lui Serafim din 24 Sept. 1910, No. 572.
4 Ibid., Raportul lui Serafim din 24 Septembre 1910, No. 572.
5 Ibid., Raportul lui Serafim din 5 Noembre 1910, No. 435.
6 Ibid., Raportul preot. Velian din Com. Tocuz, din 16 Noembre 1910.
7 I. Nistor, Op. cit., p. 340—341.

care vorbește d. profesor. Că Inochentie vorbea ascultătorilor basarabeni în moldovenește e adevărat. Asemenea nu putem tăgădui, că dacă nu ar fi propovăduit în limba Moldovenilor, ei nu i-ar fi atras. Dar propovăduirea în limba moldovenească nu ar fi fost destulă pentru a provoca acest sectarism. Mulți preoți făceau slujba dumnezeiască și propovăduiau în moldovenește și cu toate acestea, în închipuirea norodului, n'au ajuns sfinți și profeți, ca Inochentie. Invederat că pentru aceasta se mai cereau și alte împrejurări care lipseau în activitatea acestor slujitori ai altarului, și aveau loc la Inochentie.

Toate aceste considerații ne aduc la convingerea că pricina „Inochentismului" e mult mai adîncă și mai complicată. Rădăcinile acestei mișcări extrem de interesante trebuesc căutate departe în trecut, precum și urmările ei, vorbind în deobște, vor trece departe de acea dată cronologică—războiul mondial cu radicalele prefaceri aduse de el,—pe care d. profesor e înclinat să o socoată ca dată a sfîrșitului aventurii lui Inochentie. [1]

V

Ne permitem a mai releva cîteva din afirmările, aflate în cartea d-lui profesor Nistor, care ne par nu tocmai exacte.

D. profesor scrie: în 1889... s'a introdus în Basarabia instituția «zemski neacealnicilor» care uneau ambele atribuții administrative și judecătorești, în persoana lor. Măsura aceasta s'a luat, după însăși mărturisirea lui Batiușcov pentru a „*stîrpi obiceiurile priincioase Moldovenilor, de care ei continuau să se bucure și după anexare*". [2]

Afirmația repetată aici de d. profesor Nistor pare a fi puțin întemeiată: instituția „zemschi nacealnicilor" în Basarabia ca și în Rusia, a avut rădăcinile ei în politica reacționară a lui Alexandru III. Scopul ei a fost restrîngerea marilor reforme democratice ale lui Alexandru II prin restabilirea puterii economice a boerilor, [3] ceiace astfel într'o măsură oarecare și se înfăptuia, de oarece la posturi de „zemschi nacealnici" de obiceiu se numeau nobilii dintre proprietarii acelor moșii unde posturile se aflau. Nu mai vorbim că pentru ei se făceau cele mai mari înlesniri în privința cenzului și a pregătirii îndeobște.

In alt loc d. profesor Nistor afirmă că „sistemul restricțiilor politice și naționale", inaugurat în Basarabia, cași în celelalte oblastii, de către țarul Nicolae I, duse la răscoala decabriștilor și a Polonilor (1830) [4]

Și aici e o neexactitate. Mișcarea decabriștilor și-a avut

1 Ibid. p. 343—344.
1 Ibid. p. 272.
2 M. Pocrovschi, op. cit., v. V, p. 283—285.
3 I. Nistor, op. cit., p. 269.

începuturile în a doua jumătate a domniei lui Alexandru I, după expediţiile armatei ruseşti prin Europa, cînd începuse reacţionarismul lui Alexandru I, în legătură cu „Sfînta Alianţă". Pe la sfîrşitul domniei acestui împărat erau conspiraţii bine organizate cu programuri, cu sucursale etc. 1 Prin urmare răscoala Decabriştilor (14 Decembre 1825) a fost nu rezultatul „sistemului" lui Nicolae I, ci cauza sau, mai bine zis, una din cauzele acestui sistem.

Mai departe.

D. profesor Nistor parcă ar împărtăşi afirmaţia lui Batiuşcov că *până la 1871*, cînd pe scaunul episcopal veni P. S. Pavel, *în unele mănăstiri şi biserici* slujba dumnezeiască se făcea în graiul moldovenesc, asemenea şi afirmaţia lui Durnovo că *toate cărţile sfinte* de pe la bisericile moldoveneşti au fost arse din porunca lui Pavel. 2 Şi cu toate acestea, d-sa recunoaşte marele merite naţionale şi culturale, ce preoţimea basarabeană şi le-a cîştigat în timpul stăpînirii ruseşti", asemenea dragostea şi devotamentul ei pentru biserică, ţară şi limba moldovenească... 3

Aici parcă ar fi o contrazicere. De bună samă, dacă numai *până 'n 1871* slujba bisericească se făcea în limba moldovenească şi numai *în unele* mănăstiri şi biserici, dacă *toate cărţile* bisericeşti în limba moldovenească au fost arse, ce mai putea face preoţimea în privinţa bisericii, ţării şi limbii moldoveneşti? Ce mijloace de propagandă-naţională îi mai rămînea?

Tot despre arhiereul Pavel, d. profesor Nistor ne povesteşte următoarele:

„Iperzelosul arhiereu îşi puse în gînd să stingă cu desăvîrşire candela aprinsă a creştinismului moldovenesc în Basarabia, surghiunind din eparhie pe clericii moldoveni, care nu înţelegeau să se lepede de limba strămoşească ca Iuda de Hristos. Din ceata acestor martiri ai credinţii şi a convingerilor lor fac parte clericii Vasilii Zubcu, Ion Untu, Dimitrie Tutunaru, Ion Popovici, Grigore Gallin şi alţii care au fost mutaţi spre pedeapsă la Pscov, Luck, Simferopol, Minsc, şi alte locuri indepărtate, de unde cuvîntul lor moldovenesc nu mai putea turbura opera netrebnică de rusificare a arhiepiscopului Pavel". 4

Ne permitem să spunem că şi aici, în ce priveşte persoanele arătate, se află o mare neexactitate: după cum ne mărturisesc martorii oculari ai acelor evenimente, lucrurile s'au petrecut cu totul altfel şi în alte împrejurări. E o interesantă pagină din trecutul Basarabiei, care şi ea are locul ei în istoria provinciei noastre. Ne vom opri un moment asupra acestor fapte.

1 N. Şilder, op. cit., v. IV, p. 337–348, 366–368. – Marele cneaz Nec. Mihailovici, „Impar. Alecsandru I", p. 328, 335. – A. Pipin, „Mişcările obşteşti în Rusia subt Alecsandru I", p. 345–468

2 I. Nistor, op. cit., p. 332.

3 Ibid., p. 348.

4 Ibid., p. 332.

Arhiereul Pavel a ocupat scaunul arhipăstoresc în Basarabia *din 1871* până în 1882. 1 Tocmai în aceşti ani în Rusia era foarte răspîndit poporanismul („narodnicestvo"), un curent puternic, care într'o formă impunătoare întrunea unele păreri ale slavofililor vechi cu idei nouă revoluţionare. Mulţumită reacţiunii politice, care s'a început după 1866, concepţia poporaniştilor, în scrierile vestitului publicist Mihailovschi, a căpătat un caracter mai practic, aflînd un mare sprijin în cercurile conspirative cum erau acele ale societăţii „Narodnaia Volia". Ideile revoluţionare ale acestor poporanişti se răspîndeau pretutindeni cu mult succes; au ajuns şi până la seminariul teologic din Chişinău.

Pe atunci seminariştii aveau dreptul să se inscrie la Universitate făcînd numai patru clase de seminar, fără cl. V şi VI. Intre alţii, isprăvind patru clase, a părăsit seminarul din Chişinău, în 1870, şi un elev Nicolae Zubcu, care s'a inscris la universitatea din Petersburg. Fiind urmărit pentru cugetarea sa liberă (idei socialiste), Nicolae Zubcu, după ce a isprăvit studiile superioare, a emigrat peste Prut în România, şi de acolo trimetea cărţi şi reviste („Vperiod" „Nabat") socialiste, în limba rusă, unor elevi basarabeni din Chişinău care aveau cu el contact. Intre aceşti din urmă erau Constantin Ursu, de origină din cătunul Ceretea, de lîngă Nisporeni, elev din liceu, pe urmă timp de cîţiva ani student la universitatea din Chiev şi emigrant în România din motive politice; seminaristul Petre Brahă, care pentru idei socialiste a fost trimis la „poselenie" (exilat) la Siberia şi după aceia, întorcîndu-se în Basarabia, potrivit cu concepţia *poporanistă* rusească, s'a „dus în popor", s'a aşezat în com. Ialoveni jud. Chişinău, unde a deschis o ferărie; Filip Codreanu, elev din clasa III a seminarului din Chişinău, şi alţii. Din aceleaşi motive poporaniste, Codreanu din clasa III a părăsit seminarul, ca „narodnic", ca să lucreze pentru popor, şi a fost numit ca învăţător la Nisporeni, unde nu încetă să se intereseze de chestiile socialiste. Fiind aproape de graniţa de atunci, la o distanţă de 15–20 chilometri, Codreanu între altele, era şi un fel de mijlocitor între Nicolae Zubcu şi colegii lui din Basarabia, procurînd acestora cărţi socialiste de peste Prut. Cînd s'a văzut urmărit de agenţii stăpînirii ruseşti, Codreanu a plecat peste Prut, unde a intrat la Universitatea din Bucureşti, la facultatea de medicină.

Cărţile venite de peste Prut dela Nicolae Zubcu, Codreanu le trimetea la Chişinău prin un dascal dela Ulmu, tatăl lui Petre Brahă. Cînd autorităţile au aflat de îndeletnicirea acestui „dascal", el a fost exilat împreună cu feciorul-său Petru.

Peste cîtăva vreme Nicolae Zubcu a murit peste Prut şi tovarăşii lui au trimes cărţile lui în Basarabia lui Vasile Zubcu, frate cu Nicolae,—care făcînd un an studiile la Academia din Moscova, pe atunci era preot la Vărzăreşti de lîngă Prut.

1 „Oper. Societ. ist.-arh. biser. din Basarabia", v. VII.

Fiind înștiințat despre sosirea unui colet cu cărți la Chișinău, Vasile Zubcu a trimes după el pe un sătean Ion Dulea. Acesta a fost urmărit de agenții siguranței, însă totuși a adus lui Zubcu cărțile.

O vreme tulbure în Rusia, au fost anii 1880—81, cînd funcționa „Inalta Comisiune" prezidată de Loris-Melicov, avînd ca scop urmărirea socialiștilor.

Peste cîtăva vreme, în Vărzărești au venit mai mulți jandarmi, au înconjurat casa lui Zubcu, i-au făcut o percheziție și toate cărțile le-au găsit aruncate în pod. Zubcu a fost arestat și dat pe mîna parchetului, iar mulțumită intervenirii lui Pavel, el a fost judecat nu de autoritățile civile, ci de stăpînirea bisericească, care l-a trimis la mănăstirea Suzdal—locul de exil pentru clerici învinuiți de crime politice.

Nu mult după aceasta, în urma unei cereri a soției lui Zubcu, el a fost eliberat și a primit loc de paroh în eparhia Rostavului, unde a și rămas.

Grigore Galin a fost subdirector al seminarului Teologic din Chișinău, a avut studii superioare (a făcut academia). El nu se ocupa cu chestii naționale, și din Chișinău a fost mutat în legătură cu acea mișcare politică dintre elevi, în urma unei crime făcute de un elev, care a stricat portretul lui *Alecsandru* II (i-a scos ochii). Ne aflînd pe cel vinovat, autoritățile l-au transferat pe Gr. Gallin în 1878 la Simferpol, ca subdirector în locul lui Ciucleţchi Pavel, care a fost adus la Chișinău. Implinind anii de slujbă până la pensie, Galin s'a dus la Minsc, unde pe atuncea arhiereu era Varlam Cerniavschi colegul lui Galin de slujbă în seminarul din Chișinău; acolo a fost numit șef al catedralei, în care funcție a stat până la moarte.

In ce privește Daniil (nu Dimitrie) Tutunariu și Ion Popovici, ei nu erau clerici: întâiul a fost subdirector la școala spirituală din Chișinău, al doilea tot acolo—director („smotritel"). Din Chișinău au fost mutați nu din motive naționale, nici politice, ci pentru abuzuri grave în slujbă. Popovici a fost transferat la Sluțc abia în 1885, peste trei ani după ce a părăsit Pavel Chișinăul. Tutunariu a fost mutat la Pscov. [1]

Cu privire la epoca lui Alecsandru III, d. profesor Nistor scrie: „Alexandru al III lea abandonă ideile constituționale ale tatălui său și restabili vechiul autocratism moscovit... Reprezentantul acestui sistem în Basarabia era vlădica Pavel, care închisese tipografia eparhială, oprise întrebuințarea limbii moldovenești în slujba dumnezeiască" etc. [2]

Parcă nu e tocmai exact. Subt „vechiul autocratism moscovit" d. profesor, credem, are în vedere autocratismul lui Nicolae I, dar în 1855 acest sistem s'a isprăvit cu urcarea pe tron

1 „Oper. Societ. ist.-arh. biser. din Basarb.", v. IX, p. 156—157, 162—163 (datele cronologice).
2 p. 390.

a țarului *Alecsandru* II, cu care s'a început epoca marelor reforme și care a domnit până în 1881. Cînd însă a venit la tron țarul Alexandru al III-lea (1882), Pavel împlinise deja zece ani de arhipăstorie în Basarabia, așa că opera lui netrebnică era isprăvită în 1881. Nu mult după acela, în 1882, el a și părăsit Basarabia. Prin urmare Pavel nu putea să fie reprezentantul „vechiului sistem moscovit", și în activitatea lui a avut un alt izvor de inspirație.

Vom adăuga că tipografia eparhială a fost închisă nu de Pavel, ci de urmașul său Serghie. [1] Prin urmare nu e exactă afirmația d-lui profesor Nistor, cum că Serghie ar fi „reînființat chiar și tipografia arhidiecezană, instalînd-o la mănăstirea Chițcani sau „Noul Neamț". [2]

Trecînd la epoca mai nouă, la „renașterea curentului național în Basarabia după întâia revoluție din Rusia", d. profesor Nistor vorbește pe larg despre cele petrecute la noi în acea vreme. Aici însă pe noi ne-a surprins un lucru. In informațiile privitoare la acea mișcare, [3] unde sînt amintite multe fapte și persoane mai mult sau mai puțin însemnate, noi nu aflăm nici un cuvînt despre profesorul Constantin Stere. D. profesor Nistor are dreptate, cînd spune că, în jurul «„Basarabiei" (gazetei) găsim grupați pe cei mai mulți dintre intelectualii basarabeni... însuflețiți de cele mai frumoase sentimente naționale și democratice» [4] Credem că astăzi s'ar putea adăoga că acel curent, din toate cîte au avut loc atunci, a fost și cel mai sănătos și mai corespunzător cu cerințele vieții, căci tocmai el a fost îndreptățit de mersul istoriei. Cu toate acestea, ar fi o greșală de crezut că puterea și sufletul acestei „frumoase mișcări naționale dară și democratice tot odată", [5] a fost în acel grup de intelectuali basarabeni pe care îl arată autorul.

De atunci au trecut aproape douăzeci de ani. Mulți din cei ce au luat parte la acea mișcare și astăzi se află în viață luptînd pe același teren. Și cu toate acestea, cu părere de rău constatăm că noi încă nu avem o descriere complectă și nepărtinitoare a celor petrecute, cași cum acele fapte nu ar avea nici o însemnătate pentru trecutul nostru. In diferite cazuri—în cameră, în ziare și reviste,—mulți basarabeni nu odată ș'au adus aminte de acea epocă, dar n'am putea spune că s'a vorbit atîta și așa cum s'ar fi cuvenit. Ca martor ocular al acelor petrecute mă simt dator să declar că în cele spuse, cea mai mare nedreptate s'a făcut față de d. profesor Constantin Stere.

De d. Stere nimeni aproape n'a vorbit, pe cînd ideia gazetei „Basarabia" d-sa ne-a adus-o, tinerii amintiți în car-

1 „Oper. Societ. ist.-arh. biser. din Basarab", v. I, p. 6—10.
2 Op. cit., p. 334.
3 *Ibid.*, 389—405.
4 *Ibid.*, p. 397.
5 *Ibid.*

tea d-lui Nistor de dinsul au fost adunaţi, sprijinul cel mai puternic şi neschimbat dela el l-am avut, legătura cu ţara de peste Prut numai printr'însul se făcea. Dar şi mai mult. D. profesor Stere n'a fost numai iniţiatorul şi sprijinitorul acestei activităţi, ci şi povăţuitorul cel mai solid şi însemnat al acestui grup de tineri intelectuali basarabeni, şi în mai multe chestii. Cine erau aceşti tineri? Unii—naţionalişti romantici, alţii—democraţi înflăcăraţi în înţelesul acelei epoce entuziasmate, cu sentimente largi şi idei nedesluşite, mai mulţi sinceri Moldoveni cu sufletul legat de satul moldovenesc, dar fără idei precise. Cine din aceşti tineri putea să viseze de acele schimbări orbitoare care au avut loc în anii 1917—18? Cui din ei le venea prin minte acele mari probleme politice care cu atîta putere şi repejiune au fost hotărîte de viaţă? Singur d. Constantin Stere şi ca cugetător a fost cel mai adînc, şi ca om politic—cel mai prevăzător. Ne aducem aminte de adunările pe care le-am avut cu d-sa în locuinţa subsemnatului, în locuinţa d-lui profesor Vasilie Slovov pe str. *Renilor*, uneori la răposatul Andronovici. Acolo au fost dezbătute multe chestii privitoare la viitoarea soartă a Basarabiei. Şi atunci anume de d-sa întâiaşi dată ne-a fost aruncată ideia unirii, ideia unei legături strînse, *nu numai culturale* ci şi politice, între Basarabia şi ţara de peste Prut. *„Ori voi la noi, ori noi la voi, altfel nu putem trăi!"* ne-a spus la o adunare d. Stere, şi aceasta într'adevăr a fost momentul deşteptării conştiinţii naţionale a tineretului basarabean, deşi adîncul înţeles al acestei povestiri numai evenimentele ulterioare ni l-au descoperit.

Să nu uităm că toate acestea d. Constantin Stere le făcea şi le propovăduia la noi atunci, cînd în Rusia se 'ncepuse marea reacţiune, cînd în Chişinău veghea vestitul Cruşevan, sprijinit de toţi agenţii stăpînirii ruseşti, care aflînd de venirea lui Stere în Chişinău s'a grăbit să scrie în gazeta „Drug" despre emisari politici veniţi de peste Prut.

In vederea acestor fapte nu ne sfiim să spunem că dacă unii basarabeni, martori ai celor petrecute în 1906, din interese politice sau mai bine zis politicianiste, ori din pricina altor împrejurări nu se simt în putere să arăte tot adevărul descoperit şi fără părtinire, pentru oameni de ştiinţă aceste piedici, am crede, nu s'ar cuveni să existe: istoria trebue să cunoască adevărul neschimbat care va rămînea ca o mustrare pentru cei neconştiincioşi şi nesocotiţi, şi ca o pildă şi povaţă pentru cei conştienţi şi cinstiţi.

Ultimele pagini (407—436) ale lucrării sale, d. profesor Nistor le consacră evenimentelor din 1917—18. Nu ne vom opri asupra acestui capitol: evenimentele sînt prea mari şi pe de altă parte—prea proaspete, ca să fie cu putinţă a le studia şi a le explica în toate amănuntele şi în toată complexitatea lor sine ira et studio, în felul acela, cum ne cere istoria.

(Urmează)

Neculae Popovschi

Martie

Afară-i vînt şi plouă iar mărunt;
La geam bat picuri mari aduşi de vînt.
Pe stradă e pustiu ca pe pămînt,
Şi cerul tot e vînăt şi e crunt.

Tot scîrţie-o portiţă la lucarnă.
De eri nu esă nimenea din casă.
Se-aprind şi ziua lămpile pe masă,
Mocnit şi palid ca şi astă iarnă.

Nu ştiu de-i toamnă sau e primăvară,
Că 'n mine anotimpurile toate
Is numai peisagiile schiţate
In cartea mea de clasa 'ntăi primară.

Pe-o creangă neagră de salcim uscată
Stau două ciori lingă-un cuibar de an
Cu pliscurile 'ntinse 'n cerul van
Ca după primăvara aşteptată.

Noi doi ca urmăriţi de nu ştiu cine,
Ne-am inculat noi singuri in odae,
Privim tăcuţi prin geamul ud de ploae
Spre primăvara care nu mai vine
Şi 'n amîndoi acelaşi gînd se-arată:
Că n'are să mai vie niciodată...

Demostene Botez

Roş, galben şi albastru

(Roman)

I.—*Sol, sol, sol, mi bemol... fa, fa, fa, re!...*

Arcuşele se cabrară pe coarde ca o turmă de girafe sălbatice, prinse intr'o plasă de sirmă ghimpată şi spaima lor răsună ca nişte lovituri surde in poarta imblinzitorului de bestii umane şi note muzicale. Albastru şi multiplicat ca fumul pipelor pe sfirşite, ecoul abecedarului simfonic sbură din cutiuţele de lemn, drept în sus, ca sufletul sinucişilor cu dinamită. Odată ajunse în tavanul roş-pompeian al Ateneului, toate aceste fire imaginare se îndoiră ca nişte undiţe, la vederea cărora delfinii de aur îşi încovoiară spinarea şi spaima lor se contopi cu spaima arcuşelor din orchestră, care de data asta rămăseseră inerte ca giturile unor girafe impăiate. Şi se făcu tăcere... In sala Ateneului nu mai era nimeni. Dispăruse şi orchestra şi publicul. Un singur auditor mai rămăsese in fotoliul 49. Eram eu. Şi peste mine cupola edificiului cobora vertiginos ca un balon sferic, incendiat in spaţiu de un trăsnet. Voiam să ţip; dar cu un singur ţipăt nu poţi înlătura un pericol. Voiam să fug, dar braţele fotoliului mă inlănţuiau ca o femee stupidă şi sentimentală. Undiţele albastre prinseseră delfinii galbeni şi gipsul decorativ trăgea după el toată această minusculă mare de flacări. Spectacolul era grandios şi deprimant. Cataclismul se mutase de data asta in spaţiu şi afară de mine singur, in spaţiu nu mai exista decit roş, galben şi albastru...

. . . .

Mă deşteaptă vocea proprietăresei care in timpul visului, imi bătuse in uşă, parodiind fără să vrea inceputul simfoniei a V-a.

Era grăbită şi speriată. Se intimplase oare ceva neobişnuit?... De cînd se începuse războiul, obişnuinţa cotidiană se schimbase şi ea după prescripţiile stării de asediu.

Sar jos din pat şi mă uit la ceas. E ora două şi jumătate,

sau, după orarul oficial, paisprezece şi jumătate. E ziuă dar. In odaia mea însă, e întuneric. Ferestrele sînt căptuşite cu hîrtie albastră, precauţie inutilă contra Zepellinului care vizita Bucureştii numai noaptea.

Aprind lumina electrică şi deschid uşa. Doamna Charlota Grümberg, dă buzna în odae şi se repede să deschidă fereastra.

— Ce e? Ce s'a întîmplat?

— Ceva teribil.

— Ard Bucureştii?... S'au aprins bombele incendiare?

— Ai să vezi, ai să vezi... Poftim, priveşte...

Şi din cadrul ferestrei, mai agitată ca a şaptea nevastă a lui Barbă-Albastră, doamna Grümberg se apleacă spre stradă, lungindu-şi gîtul în direcţia pieţii Sfîntul Anton.

— Spune dacă ai mai văzut aşa ceva... Mai mare ruşinea!... O să rîdă de noi ofiţerii aliaţi...

Curios, mă apropii de ea, privesc în stradă şi parcă nu-mi vine să cred ochilor. Revolta proprietăresei mele, era în parte justificată.

Mai mulţi gardişti şi comisari de poliţie asaltează magazinele de pe strada Carol, smulgînd drapelele naţionale pe care nu ştiu de ce, negustorii le arboraseră peste tot ca la *10 Mai*. Intreaga stradă nu e decît o vastă agitaţie de *roş, galben şi albastru*. Celelalte colori aproape nu mai există. Se aud ţipete şi chiar înjurături. Din cînd în cînd, se sparge şi cîte un geam. Nedumerirea unora măreşte revolta altora. Mulţimea anonimă începe să umple strada. Un tramvai cu cai, s'a oprit în faţa Poştei şi nu mai poate înainta. Conductorul strigă şi sună clopotul desperat. Ferestrele s'au deschis peste tot. In cadrul lor, capetele femeilor speriate se agită confuz ca un cird de gişte care te ameninţă dela distanţă. Balcoanele sînt tixite. Toată lumea se întreabă cu privirea, cu gestul şi cu vorba. Dar autorităţile poliţieneşti, fie că nu vor să dea nici o lămurire, fie că nu cunosc nici ele cauza pentru care li s'a dat ordin să curăţe oraşul de tricolorul naţional. Nimeni nu ştie de ce şi pentru ce...

E de ajuns să arunci însă o singură piatră în baltă, ca orăcăitul broaştelor să tacă pe dată...

Din dealul Mitropoliei, primul dangăt de clopot se rostogoleşte peste oraş, greoiu şi resemnat ca un tren de marfă ce s'ar fi prăbuşit într'o prăpastie. Urmează apoi altele şi altele tot mai dese. Odată cu ele, ţignalele gardiştilor săgetează somnolenţa văzduhului cu impertinenţa lor de femei isterice.

Pe măsură ce semnalele de alarmă măreau cacofonia acestui duet lugubru, strada Carol se golea tot mai grabnic de mulţimea curioşilor care o invadase cîteva minute mai 'nainte. Gloata compactă se topea ca o pastilă de sublimat corosiv într'un lighean cu apă fiartă. Cît ai clipi din ochi, în stradă nu mai rămăsese nimeni. Cetăţenii anonimi şi reprezentanţii forţei publice intraseră parcă în pămînt. Tramvaiul cu cai dispăruse şi el. Bal-

coanele păreau acum nişte colivii goale, iar ferestrele căptuşite cu hîrtie albastră, pleoapele unor călugăriţe în rugăciune. Vitrinele magazinelor se îndoliară şi ele subt carapacele obloanelor de tinichea şi hîrşîitul lor de ferăstrău, însîngeră parcă şi mai mult rănile nevindecate încă, ale oraşului.

Cinci minute mai tîrziu, pe stradă nu mai rămăsese decît bucăţi răzleţe de stofă tricoloră, sfîşiate din drapelul naţional: Roş... Galben... şi Albastru!...

Aeroplanele duşmane veneau să bombardeze iar Bucureştii...

Inchid fereastra şi cu prestanţa exagerată a unui erou de operetă, încerc să-mi liniştesc proprietăreasa care a început să tremure.

Relaţiile dintre mine şi doamna Charlota Grümberg sînt de aşa natură, că în prima săptămînă după ce m'am mutat la dînsa, i-am zis „Coană Lotty" iar după alte trei zile „dragă Lotty". Doamna Grümberg este o văduvă de treizeci şi patru de ani, socotiţi după vîrsta domnişoarei Viki, singurul ei copil, care a împlinit cincisprezece ani în ziua declarării războiului. Are părul galben auriu ca ţăriţele de lemn, faţa rumenă ca o turtă dulce spoită cu sirop de zahăr ars, ochii albaştri ca sticlele de apă gazoasă, nasul scurt şi insinuant cu nările expuse ca două lanterne de automobil şi buzele cărnoase, obraznice şi răsfrînte ca ghizdurile unei fîntîni. E înaltă, corpolentă, solidă şi totuşi, admirabil proporţionată. Braţele ei albe şi generoase aşteaptă parcă să te prindă ca un colac de salvare, într'un naufragiu pe mare, iar degetele argintii şi roze, par două legături de sparanghel pe taraba unui negustor de legume. Picioarele fine şi delicate suportă cu graţia unor socluri minuscule pulpele stilizate ca două coloane clasice, pe cornişa cărora, frontonul şoldurilor elastice şi nervoase, complectează arhitectura minunată a acestui templu feminin destinat cultului profan.

Lotty are, ca sălbaticii din Africa centrală, preferinţe numai pentru lucrurile care i-au violentat atenţia. Ii place cinematograful, caramelele de ciocolată, esenţa de roze şi pantofii americani cu tocul drept şi scurt – probabil o veche obsesie moştenită dela bărbatu-său, care era reprezentantul fabricelor „*Walk Over*", „Hanan" şi „King George".

Pe mine mă iubeşte fiindcă seamăn (deşi nu am în vine nici un strop de sînge semit) cu un văr al ei, pe care l-a iubit la nebunie cînd era fată mare. N'a putut să-l ia de bărbat însă, fiindcă văru-său era violoncelist şi nu cîştiga îndeajuns. Din cauza asta, Mauriciu Polak s'a sinucis chiar în ziua nunţii ei cu Solomon Grümberg. Şi bărbatu-său, care era bogat şi ertător, a reuşit s'o vindece mai repede de cum şi-ar fi închipuit, de amintirea vie a primului ei amor defunct.

Cînd m'a văzut pe mine însă, a tresărit din nou caşi cum s'ar fi găsit faţă în faţă cu mortul de acum şaptesprezece ani. Cînd am întrebat-o de preţul odăii, a închis ochii, s'a sprijinit de speteaza

unui scaun și cu vocea bemolată ca un tremolo de violoncel (bine înțeles) mi-a răspuns oftind:

— Cît vrei să-mi dai dumneata...

M'am mutat fără să știu cît am să plătesc și de trei ani, prețul odăii mele a variat după dispoziția sufletească a fiecărui din noi. Lotty e o femee ideală. Eu o iubesc fiindcă e caldă și dulce ca o ceașcă de ciocolată cu frișcă.

Aeroplanele dușmane zburau acum pe deasupra casei noastre. Le auzeam miriitul motoarelor ca preludiul unui lătrat de cîne. Bateriile noastre antiaeriene își ințețeau bubuiturile. Dela începutul războiului însă, nici un aeroplan dușman nu fusese doborit, nici unul nu fusese scos din luptă. Cîte veneau, atîtea plecau. Era o distracție macabră la care cei de sus nu luau parte decît ca spectatori inviolabili și aproape chiar invizibili. Blestemul celor de jos nu-i putea nici ajunge, nici emoționa. Și spectacolul acesta se repeta în fiecare zi, cu o precizie exasperantă, la aceiași oră, cu același număr de bombe aruncate asupra orașului și cu aceiași inutilă intervenție a obuzelor romînești, fabricate în arsenalele apărării noastre naționale. Tragedia noastră cotidiană se banalizase într'atît că publicul începuse cu timpul să ridă ca la o piesă de Caragiale.

Simt că Lotty e supărată pe mine. Eu nu mă știu vinovat cu nimic. Dar mai știu că de cîteori este supărată pe mine, Lotty are perfectă dreptate. Sînt un incorigibil. Iubirea femeilor îmi deviază acul busolei sufletești. La mine, steaua Polară, s'a mutat în hemisferul austral. Cînd e supărată, Lotty scrîșnește din dinți și își presează buzele ca niște Dardanele în miniatură. De data asta, Arhipelagul nu-și mai amestecă apele cu Marea de Marmara.

— De ce ești supărată, Lotty?

— Și de ce n'ași fi?...

— Te plictisește războiul?

— Ce am eu cu războiul!...

— Ți-e frică de bombe?

— Parcă frica te păzește de moarte?...

După cîteva duzini de întrebări și răspunsuri în felul celor de mai sus, reușesc să aflu că azi dimineață, pe cînd dormeam, m'a căutat o femee acasă. Pentru prima oară, o femee vine la mine acasă. De trei ani, singura femee care intră în odaia mea, e Lotty. Cu celelalte mă întîlnesc la cafenea, la redacție, la hotel sau la ele acasă. Sînt curios să știu cine a fost.

— N'a spus cum o cheamă?

— A spus că știi tu cine este.

— Și cum era? Tînără, bătrînă?...

— Iaa!.. o biată fetiță... o mucoasă!... A spus că este elevă la conservator.

Dela conservator cunoșteam poate zece eleve, nu una singură. Lotty însă, nu-mi dă răgaz s'o ghicesc.

— Ea, a spus.. Dar cine poate ști dacă este așa?... Mie mi-a făcut o impresie foarte proastă. Așa eleve de conservator, nu se găsesc decît pela bariera Moșilor...

Mă jur că nu mi-am dat întîlnire acasă cu nici o femee, că dintre elevele dela conservator nu cunosc decît pe sora unui coleg de redacție care de altfel, este logodită cu un ofițer de pe frontul de Nord, și care probabil că a și plecat din București în Moldova ca să fie mai aproape de el.

Ne împăcăm după un anume protocol pe care de trei ani, îl respectăm cu sfințenie. Ce femee delicioasă e Lotty!... Eu o iubesc fiindcă e caldă și dulce ca o chiflă rumenă, abia scoasă din cuptor!...

După ce s'a convins că fusesem străin de vizita elevei de conservator, mi-a destăinuit mica ei răzbunare.

— Cînd mi-a spus: Vreau să vorbesc cu domnul Mircea Băleanu, mi-a rîs în față...

— Și tu ce-ai făcut?

— Ce să fac?... Parcă puteam s'o bat!... I-am răspuns: *Nu mai stă aici domnișoară dragă... s'a mutat de frica bombelor mai spre mahala...*

*

În momentul acela, sirenele fabricelor începură să sune mai răgușite ca olifantul lui Roland la Roncevaux. Aeroplanele dușmane își făcuseră obișnuita plimbare de după amiază și plecaseră. Orașul începea să-și trăiască iar parodia vieții impusă de înaltele rațiuni de stat.

La ora patru, trebuia să fiu la biuroul cenzurii, unde guvernul adăpostise cîțiva dintre intelectualii cei mai de samă ai țării. Intelectual însemna: scriitor, ziarist, artist plastic, muzicant, actor, profesor, advocat, doctor și la nevoe chiar militar activ. Eu unul întruneam aproape toate titlurile și calitățile cerute unui bun cenzor—eram scriitor, ziarist, advocat și pe deasupra, prieten bun cu ministrul instrucției publice, șeful cenzurii. Biuroul cenzurii cași Marele sau diferitele alte cartiere mai mici ale armatei, serveau de refugiu dezertorilor cu „bilet de voe". Aici se găsea cea mai mare parte din amatorii războiului, pe vremea neutralității. Era natural deci ca statul să se îngrijască de soarta acestor superbi vizionari, pe care aurul german nu-i putuse corupe.

Cei care propovăduisem intrarea în acțiune pentru întregirea neamului, ne îndeletnicim acum cu cea mai calmă și stupidă dezagregare a propriei noastre ființe. Deslipim plicurile și cetim scrisorile ce nu ne sînt adresate nouă. Profanăm toate podoabele sanctuarelor sufletești: dragostea celor care se cheamă, curiozitatea celor care se așteaptă, nerăbdarea celor care se caută și nedumerirea celor care se chinuesc. Fiecare din noi, este un fel de bărbier al Regelui Mydas care a descoperit niște noi urechi

de măgar, necunoscute încă marelui public. Nimeni nu-şi poate însă potoli mîncărimea de limbă. Şi sălciile vorbareţe, cresc peste tot—pe străzi, prin cafenele, prin biurouri, prin tramvaie şi chiar pe front.

Mă simt obosit. N'am dormit toată noaptea. Am jucat pocker cu colegii dela cenzură. Până pela miezul nopţii, eram în pierdere şi nu puteam pleca. După miezul nopţii, eram în cîştig şi iar nu puteam pleca. Cînd se lumina de ziuă, am vrut să plec, dar nu mi-am găsit biletul de liberă circulaţie. Dela pocker ne-am dus cu toţii direct la biurou. Nu ştiu ce-au făcut ceilalţi. Eu însă pe la ora zece, m'am făcut bolnav şi-am venit acasă, să mă culc. Dacă nu mă deştepta Lotty, puteam dormi până seara. Aşi fi pierdut însă spectacolul din stradă şi poate că visul meu s'ar fi desfăşurat în decorul altor colori decît cele naţionale.

In sală mă întîlnesc cu domnişoara Viki. Fata seamănă cu mama la păr, la ochi, la nas şi la gură. Cu timpul probabil că are să samene şi la corp. Dela tată-său n'a moştenit decît obrajii pistruiaţi şi încăpăţînarea omului de afaceri, de a nu renunţa la nimic din ce şi-a pus în gînd.

Cu domnişoara Viki sînt în veşnică ceartă. Am prins-o de cîteva ori, uitîndu-se prin gaura broaştei. Nu ştiu pe cine spionează—pe mine sau pe mamă-sa? Copiii au simţurile mult mai dezvoltate ca oamenii maturi. Bănueşte oare ceva, sau este o simplă deprindere de copil prost crescut? Dacă ar avea mai mult decît cincisprezece ani, curiozitatea ei m'ar încînta poate. Cum însă nu-i dau nici o atenţie, mă simt oarecum jenat cînd trebue să-i ascund prezenţa mamă-sei în odaia mea. Cînd îi aduc bomboane englezeşti, strîmbă din nas caşi cum i-aşi da să mănînce chinină, iar mărţişorul pe care i l-am dat anul acesta, după ce a trecut luna Mart şi l-a legat la piciorul stîng pe subt ciorap. Poate că domnişoara Viki este un copil precoce. Lotty însă, crede că toate aceste mici extravaganţe, sînt influenţa pensionului. Dar pensioanele s'au închis odată cu declararea războiului şi Viki îşi continuă acum studiile acasă, cu Lotty şi cu mine.

Mi-aduc aminte de un principiu biologic: „Necesitatea crează organul". Dacă Lotty n'ar fi avut o fată, eu nu aşi fi făcut niciodată pe profesorul de istorie şi dacă Viki n'ar fi avut numai cincisprezece ani, profesorul n'ar mai fi fost poate, chiriaşul mamei sale.

— Bonjour Viki.
— Bonjour Mircea.
— Cum stăm cu istoria?
— Am ajuns la lupta dela Nicopole.
— Unde creştinii au fost bătuţi de Turci?
— Fiindcă Mircea Basarab şi-a trădat aliaţii...

Răspunsul domnişoarei Viki mă plesneşte ca un bulgăre de zăpadă drept în frunte. Nu cumva eleva începuse să ştie mai multă istorie decît profesorul?...

O mîngîi în treacăt şi mă grăbesc să cobor în stradă. In poarta casei însă, mă aşteaptă o nouă surpriză. Agenţii unui birou de pompe funebre, ţintuesc tocmai o perdea de doliu pe echisonul căreia îmi citesc iniţialele numelui meu: **M. B.**. Nu-mi vine să cred ochilor. Dacă la Bucureşti poţi avea într'o singură zi numai atîtea surprize, ce trebue să fie oare pe front?...

Mă apropii timid de unul din ciocli şi-l întreb:

— Cine a murit, vă rog?
— Un domn de-aici, de sus... A fost omorît de bombe.
— Nu cumva ştiţi cum îl cheamă?
— Moritz Braunstein...

Răsuflu adînc şi uşurat de cea mai stranie nedumerire ce avusesem până atunci în viaţă. Era locatarul dela etajul al III-lea de care auzisem cu o zi înainte că fusese rănit de o bombă chiar în faţa Poştei.

Pornesc grăbit pe calea Victoriei spre Capşa. Până la ora patru aveam timp să culeg şi ultimele noutăţi dela marele cartier al sedentarilor.

Aici găsesc mobilizate toate forţele disponibile ale inutilităţii omeneşti. Majoritatea o formează ziariştii şi pensionarii.

De ziarişti nu se mai simte nevoe fiindcă ziarele nu mai pot publica decît ce le îngădue cenzura. Faptele sînt şablonate după chipul şi asemănarea comunicatului oficial şi al informaţiilor dictate „nec varietur". Cît despre comentariile scrise cu apă de *„fleurs d'oranger"* nu mai vorbesc. Ele întrec în banalitate şi platitudine pe cel din urmă analfabet guvernamental.

Adevăraţii candidaţi la sinucidere însă, sînt pensionarii. De cînd s'a declarat războiul, cea mai sinistră parodie de activitate o desfăşoară octogenarii. Soluţiile lor sînt ca sentinţele Curţii de casaţie. Păsuiţii morţii, au devenit şampionii vieţii. In lipsa celor care trebue să trăiască, fiecare din ei, încearcă să se justifice pentruce n'a murit încă.

Intr'un cerc mai zgomotos se discută întîmplarea din strada Carol. Aflu însfîrşit şi eu pentruce negustorii arboraseră tricolorul naţional pe care poliţia romînească avea să-l întîmpine pentru prima oară poate, cu brutalitate, necuviinţă şi amendă.

Unul din ajutorii de primar ai capitalei, adusese la Palatul de justiţie vestea unei mari victorii romîneşti pe Argeş. Ştirea se împrăştiase ca fulgerul. Până să ajungă la centru însă, ştirea trebuia să treacă, fatal, mai întâiu pe strada Carol, Şelari şi Lipscani. Negustorii în majoritate Evrei, crezuseră că momentul e bine venit pentru o spontană manifestaţie de simpatie şi lealitate faţă de ţara în care nu trăiau încă cu titlul de cetăţeni legali. Ştirea însă, era falşă. Imbecil sau extrem de distrat, ajutorul de primar minţise sau fusese minţit. Adevărul era altul. Armata noastră suferise o nouă înfrîngere, graţie neglijenţei sau trădării unui general care fusese chiar destituit şi trimis în judecata curţii marţiale. In primul moment, exuberanţa patriotică

a negustorilor din strada Carol, fusese interpretată ca o manifestație de simpatie față de puterile centrale, spre care majoritatea sentimentelor evreești, oscilase pe față tot timpul neutralității noastre. Cînd s'a aflat de isprava ajutorului de primar, era prea tîrziu. Simbolul patriei fusese terfelit de însăși puterea executivă a statului.

În cafenea nu se discuta decît gafa poliției. Acesta era de altfel singurul fapt la ordinea zilei. Noua noastră înfrîngere nu mai impresiona pe nimeni. Opinia publică se obișnuise să privească situația cu resemnarea unui bolnav ce trebue operat de apendicită. Trădarea generalului produsese la început oarecare senzație. Nedumerirea bucureșteanului însă nu trăește decît „*ce que vivent les roses*". Îndepărtata origină străină a trădătorului, motiva în deajuns gestul omului cu chipu-i de general romîn...

Cei cîțiva care încearcă să însuflețească discuția, renunță copleșiți de indiferența celor mai mulți. La Capșa, respectul virstei primează greutatea rațiunii. Fiecare din ei leagă evenimentele prezente de amintirea unui pretins eroism personal. Închiși hermetic în borcanele de sticlă *ale trecutului*, s'au pomenit deodată cu etichetele șterse de frecătura anilor. *Dulceața* de cireșe amare se confundă cu belteaua de gutui și *magiunul* de prune cu șerbetul de zahăr ars. Luați în total sau în parte, aspectul personalității lor rămîne același. Dinastia Ptolomeilor, scrie pe bucățelele de zahăr cubic, istoria întregirii neamului romînesc!..

La masa din fund, un căpitan în rezervă perorează:

— Pe vremea mea, cînd am trecut Dunărea la șaptezeci și șapte...

Dela o masă de alături însă, îl înfundă un fost prefect în Basarabia:

— Cînd l-a văzut Vodă Cuza, așa dirz, l-a zis: Bravo băete!... Na trei galbeni să te duci la Țarigrad și să...

Și n'am mai auzit nimic. Am eșit din cafenea cu un zimbet pe buze și cu o piatră de moară pe suflet.

Tîrziu de tot, sau poate mai curînd chiar decît m'aștept, mă vedeam și eu într'un fotoliu de bunic sau la o masă de cafenea, în mijlocul alor mei sau într'un azil de bătrîni, povestind cași ei, ce s'a întîmplat pe vremea cînd eram... Da. Cînd eram mobilizat la biroul cenzurii, aeroplanele dușmane bombardau Bucureștii de cîte două ori pe zi. Tunurile noastre înghețaseră la Arhanghel, iar escadrilele aeriane, se rătăciseră pe Volga. Aliații ne mîngîiau cu bilețele dulci trimise prin telegrafia fără fir, iar Rușii cîntau „*Boje Țaria hrani*" și așteptau ordin să se bată și ei odată—cu Nemții sau cu Romînii, le era egal. Armata noastră plecase la războiu pregătită ca pentru o vînătoare de epuri. Și ca nepoții de mai tîrziu să poată pricepe mai bine cum se bătuseră bunicii lor în prima fază a războiului pentru întregirea neamului, le voiu cetì din poveștile conquistadorilor spanioli, pasajul cucerirei Perului de către Francisco Pizarre.

Călăreți necunoscuți îmbrăcați în fier, coborîră de pe stîncile Anzilor. Unul din ei purta stindardul Castiliei și Francisco Pizarre călărea în fruntea lor. Incasul Atahualpa îi aștepta cu douăzeci de mii de Peruvieni. Tovarășii lui Pizarre nu erau decît trei sute. Peruvienii însă nu mai văzuseră până atunci cai. Ei credeau că cele două animale—călărețul și calul—fac o singură ființă, un fel de zeitate nouă cu două capete. Și Atahualpa care se considera el însuși un zeu, înaintă în litiera lui de aur, înconjurat de marii preoți, de fecioarele templului și de soldații goi înarmați cu lănci de lemn. Credea că la vederea lui, ființele necunoscute vor fi orbite de măreția și strălucirea spectacolului și vor îngenunchia umilite în fața stăpînului suprem al munților de aur. Pizarre însă ridică spada, invocă pe sfîntul Iacob și călăreții șarjară în timp ce preoții cîntau „*Exurge Domine*". Armata oamenilor goi, fuse parte distrusă, parte pusă pe fugă, iar Atahualpa căzu prizonier. Ca să-și poată recăpăta libertatea, incasul învins dădu spaniolului învingător, tot aurul său personal, apoi tot aurul supușilor săi și în fine, tot aurul Anzilor Peruvieni. Dar aurul, cași păcatul, este tot o născocire a diavolului. El întunecă mintea și pietrifică inima, exagerează nevoile vechi și crează pofte nouă. Și cînd Atahualpa nu mai avu ce să-i dea, induioșat de suferința prizonierului său, Pizarre îl dădu pe mîna Inchiziției..

*

Cupola Ateneului ce se prăbușise peste mine, în vis, devenea astfel simbolul realității nemărturisite. Bătăile în ușă, cu care Lotty parodiase fără să vrea începutul simfoniei a V-a, răsunau de data asta mult mai puternic în ușa zăvorită de minciunile trecutului, a unui neam întreg.

Nu știu cine era, ce dorea, cît cerea și până cînd avea de gînd să mai bată încă... Ecoul luptelor de pe front însă, îmi asurzea urechile ca niște ciocănele de țambal cu nume și sonorități diferite: sol, sol, sol, mi bemol.. fa, fa, fa, re!..

II.—Secretele șefului de cabinet

Toto Radian, unul din șefii de cabinet ai ministrului de interne, îmi este prieten. Dela el știu tot ce nu se poate afla la biuroul cenzurii.

Decînd s'a declarat războiul, cei doi șefi de cabinet fac de noapte mare, cu rîndul, chiar acasă la ministru. Telefonul zbirnie toată noaptea și telegramele cifrate, de cele mai multe ori, reclamă rezolvări urgente și chiar imediate.

La noapte știu că e rîndul prietinului meu. Mă duc să-l văd. Simt nevoia să stau de vorbă cu cineva, care mi-ar putea umple golul din suflet cu o știre nouă—bună sau rea; n'are impor-

tanţă. Presimt că în jurul meu se pregăteşte ceva în ascuns. Ştiu bine că şi eu caşi alţii nu sîntem decît un fragment din fresca decorativă a unui zid cuprins de igrasie. Aceiaşi soartă ne aşteaptă pe toţi. Fiecare însă, trebue s'o întîmpine cu prestigiul propriei lui personalităţi. Cînd ai posibilitatea s'o bănueşti, te mîngîi cu aparenţa unei dezrobiri conştiente. Evenimentele neaşteptate însă, pun stăpînire pe tine ca un pumnal ce te-a lovit în timpul somnului. Un roman tipărit complect într'un volum, rămîne de multe ori cu filele dela mijloc netăiate. Un roman tipărit în fascicole însă, se ceteşte capitol cu capitol, filă cu filă, rînd cu rînd. Simt dar nevoia să-mi anticipez necunoscutul zilei de mîne, să-mi complectez bănuelile sufletului cu controlul ochilor şi al urechilor şi să mă apropii de omul cu care m'aşi putea întregi.

Ministrul de interne locueşte în strada Scaune. Drumul cel mai scurt, este dar, prin dosul Poştei, strada Stavropoleos, Banca Naţională, Bursa, statuia lui Mihai Viteazu, Universitatea, statuia lui Ion Brătianu şi strada Batiştea până în strada Scaune.

Noaptea, oraşul e sinistru. Nu sînt nici tramvaie, nici trăsuri. Din gările dela periferie, fluieratul locomotivelor nu mai pătrunde ca altădată până în inima capitalei. Un tren fără fluerat de locomotivă, e ca o pălărie de muschetar fără penaj. Aproape nu se mai aude nici uruitul vagoanelor. Şi cu toate acestea, noaptea, circulaţia pe C. F. R. e mai intensă ca ziua.

Din cînd în cînd, un automobil cu farurile stînse trece pe lîngă tine ca o furtună. În toată această înscenare de film senzaţional, nu se petrece însă nimic misterios. În automobil nu poate fi decît un reprezentant al autorităţilor militare sau civile. Statul a rechiziţionat toate automobilele particulare.

Gardiştii stau lipiţi de ziduri ca nişte „*ex-voto*"-uri pe care poliţia capitalei i-a închinat sfinţilor Constantin şi Elena, patronii Bucureştilor.

Lumini aprinse nu se văd pe nicăeri. Felinarele sînt vopsite cu negru, iar ferestrele caselor, oblojite cu jurnale sau hîrtie colorată par bolnave de brîncă. Pe unde scapă din casă întîmplător cîte o şuviţă de lumină în stradă, fereastra pare un ochiu zbanghiu. Până şi ţigara aprinsă, e ordin s'o ţii ascunsă în podul palmei ca pe o perlă nedeşghiocată încă din stridia bolnavă.

Toto e singur. Afară de o servitoare şi gardianul dela poartă, nu mai e nimeni în casă. Familia ministrului se mutase la moşie, în Moldova, chiar a doua zi după prima bombardare aeriană, iar ministrul plecase misterios ca de obiceiu în oraş, probabil ca să vegheze ca Sfînta Genevieva pe somnul agitat al bietei Capitale. În schimb, lăsase numărul telefonului unde trebuia anunţat în caz cînd ar fi fost nevoe de dînsul. Ciudat lucru însă, numărul acesta nu era trecut în cartea telefonică, deşi domnişoara dela centrală, te punea imediat în legătură cu el, oricînd l-ai fi cerut, atît ziua cît şi la orice oră tîrzie din noapte

Sosisem la timp. Şeful de cabinet avea ştiri de o gravitate excepţională şi pe deasupra, mai avea nevoe şi de serviciile mele.

— Bine c'ai venit, îmi strigă el cînd mă văzu intrînd pe uşă. Mă gîndeam tocmai ce-am să mă fac toată noaptea singur şi cu sufletul sfîşiat de atîtea emoţii.

— Ştiri proaste ?

— Dezastru!...

— Spune repede... Ce s'a mai întîmplat ?

În primul moment Toto mă luase cu asalt. În clipa în care trebuia să înceapă însă destăinuirile, se opri brusc şi mă privi cu spontaneitatea vorbitoare a unor lanterne electrice.

— Jură-mi că nimeni altul afară de tine...

— Am înţeles. Ţi-o jur...

— Dacă s'ar afla mîne la cafenea, e nenorocire... Să ştii...

— Insişti degeaba... Doar m'am jurat. Afară de mine n'o să ştie nici tata chiar, de-ar învia...

— Iată ce este.

Şi şeful de cabinet resfiră pe birou cîteva telegrame cifrate, pe subt rîndurile cărora adăogase cuvintele corespunzătoare din dicţionar.

— E una pe care n'am putut-o descifra bine. E vorba însă de mobilele şi colecţiile de artă dela Palat... Ştii că Peleşul a fost ridicat şi trimes la Iaşi...

— Crezi că Nemţii s'ar fi atins de ceva din Castelul Regelui Carol şi al Carmen-Sylvei ?...

— Paza bună, trece primejdia rea. Acum se evacuează şi cele două palate din Bucureşti. Căderea capitalei, e chestie de cîteva zile numai. Guvernul însă ascunde adevărul ca să nu se producă panică. Ministerele au început să-şi împacheteze arhivele. S'au şi făcut liste de funcţionarii care trebue să meargă la Iaşi. Nu-i ducem pe toţi fiindcă n'avem unde să-i plasăm. Plevuşca o să rămînă aici, să lucreze subt ordinele unui girant al fiecărui minister. Am ales tot unul şi unul. Numai filo-boşi. Mîne noapte, la ora zece, pleacă din gara Mogoşoaia primul tren cu familiile funcţionarilor dela ministerul nostru... Dar să ştii că toate lucrurile astea se fac în secret. E cuvînt de ordine... Cine nu ştie să-şi păstreze gura, rămîne la Bucureşti cu Nemţii.

Îl întreb atunci cu oarecare temere ca şi cum n'aşi fi vrut să-mi calc cuvîntul dat.

— Dar cu noi dela cenzură, ce-aveţi de gînd să faceţi ?

— Probabil că n'o să vă evacuăm nici pe voi toţi. Trebue să ne restrîngem pe cît putem. La Iaşi n'o să fie nevoe de atîţia... De altfel, o să găsim şi pe acolo caşi pe aici, destui „învăţaţi".

Revoltat de ce s'ar fi putut întîmpla, ridicai tonul.

— Să ştii că eu nu rămîn cu Nemţii nici mort. Mai bine cer să fiu trimis pe front !...

Toto mă privi speriat:

— Dar cine-ţi vorbeşte de tine ?... Tu mergi cu siguranţă la Iaşi...Urmezi guvernul, familia regală şi drapelul ţării... Cum o să rămîi la Bucureşti cu Nemţii ?.. Tocmai tu care i-ai injurat o viaţă întreagă ?... Nu vezi că nu se poate ?... Eşti copil să-ţi închipui astfel !... Şi-afară de asta, cum o să te lase Ministrul tocmai pe tine la Bucureşti ?...

Deşi extrem de banale, argumentele şefului de cabinet aveau aparenţa cauzelor cîştigate. Şi Toto continuă :

— Nu e însă vorba de tine ci de altcineva : *trebue să anunţ numaidecît pe Jenny să-şi facă bagajul imediat şi să plece mîine noaptea cu primul tren. Vreau să scap de-o grijă şi s'o ştiu la adăpost din vreme.*

Doamna Jenny Vasilescu, nevasta unui colonel depe front, era amanta prietinului meu, din ziua mobilizării, cînd îi fusese prezentată chiar de bărbatu-său, un văr al ministrului de interne. Şi cum luna de miere, la amanţi, se prelungeşte tot timpul cît durează şi dragostea, era natural ca Toto să se gîndească înainte de toate la Jenny.

— Fă-mi te rog un serviciu, dragă Mircea, îmi zise el cu oarecare reticenţă în voce

Incepusem parcă să ghicesc. *Ridicai din umeri şi cu acelaşi* lipsă de entuziasm, răspunsei :

— Dacă e posibil ; cu plăcere... Te mai îndoeşti ?

— Iată ce vreau să-ţi cer. Tu poţi circula toată noaptea. Ai bilet de voe. Nu ?...

Dădui din cap în chip afirmativ.

— Vreau s'o anunţ pe Jenny chiar în noaptea asta. Cînd trebue să plece la drum, femeile nu sînt niciodată *gata la ora fixată. Mi-e teamă că n'are să aibă destul timp să-şi facă bagajul.* Mîine cînd am s'o pot vedea eu, o să fie prea tîrziu. Nu vreau să-i telefonez fiind-că mi-e teamă să nu ne-asculte cineva pe fir... Fii drăguţ şi dă tu o fugă până în strada Nisipari... E abia zece şi jumătate. Nu cred să se fi culcat... Uite, o anunţ eu la telefon că vii. Comunică-i ce-ţi spusei. Ţin absolut să plece cu primul tren de mîine noapte. De asta cel puţin, sînt sigur că pleacă. Celelalte însă... Dumnezeu ştie !...

Ghicisem exact. Imi venea să zîmbesc şi să-i scuip în frunte, fraza lui Molière :

— *Tu l'as voulu Georges Dandin !*

Imi păstrai însă calmul şi demnitatea omului *hotărît* să ducă sacrificiul până la capăt.

— S'a făcut... N'ai nicio grijă. Intr'un sfert de ceas, sînt acolo. Telefonează-i numai să ştie că vin.

Toto îmi strînse mîna cu căldură şi grăbit porni cu mine spre uşă. In clipa însă cînd să ne despărţim, mă scutură de mîneca hainei.

— Apropos... Uitasem să-ţi spun...

— Altă nenorocire ?

— Da şi nu... Cum vrei s'o ei... Mi-ai dat însă cuvîntul de onoare că lucrurile astea rămîn între noi...

— Iar te'ndoeşti de mine ? Doar ţi-am jurat !...

— Ştii că Laurenţiu Blebea e spion german ?

— Nu se poate !

— Ba se prea poate. Am raportul detaliat dela Siguranţa generală. Persoana din dosarul Günther trecută cu 100.000 de lei, subt iniţialele L şi B este nenea Laurenţiu al nostru !...

— Extraordinar !...

— Ba ceva şi mai extraordinar e că a şi dispărut... Nu ştiai ?... Se crede că s'a strecurat printre rîndurile duşmanului.

La surpriza asta nu mă aşteptam pentru nimic în lume. Bănuiam bunăoară că Bucureştii au să fie ocupaţi de Nemţi. Dar că Blebea ar fi putut fi spion... trădător de patrie !... A, nu... asta niciodată !... Noutatea asta nu-şi putea găsi loc în capul meu, după cum trupele noastre nu-şi puteau găsi încă puncte de rezistenţă pe front.

Laurenţiu Blebea era prietinul nostru. *Transilvănean* de origină, dar venit în regat de copil mic, Blebea ne cunoscuse în clasa V-a la Liceul Lazăr, după ce sfîrşise gimnaziul din Tîrgovişte. De-atunci încolo, mersese cu noi mînă în mînă, din liceu în universitate şi după licenţă, în barou, în gazetărie şi în virtejul manifestaţiilor politice cu caracter naţional, care marcase personalitatea vieţii noastre de toate zilele, din ultimii ani. In timpul neutralităţii, Blebea fusese unul din cei mai dinamici animatori ai maselor populare, oridecîteori venea vorba de înfăptuirea idealului naţional. Visul lui Mihai Viteazu, era visul lui de toate... zilele. In „Garda demnităţii naţionale" Laurenţiu Blebea era penajul alb al Regelui Enric al IV-lea în lupta dela Ivry. La declararea războiului, ceruse să fie angajat ca voluntar şi trimis pe front cu prima companie de vînători ce avea să dea ochii cu duşmanul. Prietinii şi admiratorii lui însă, îl puseseră la adăpost. Un Laurenţiu Blebea nu trebuia să moară în mod stupid, de glonţul rătăcit al vre-unui honvez. La biroul cenzurii putea fi mai de folos atît fraţilor de subt jugul maghiar cît şi cercurilor diriguitoare din Romînia liberă. Blebea vorbea curent şase limbi şi scria cu uşurinţa rîndunicii care încondeiază luciul apelor calme, cu hieroglifele sborului ei fantezist...

Iată dar cu adevărat un secret, pe care trebuia să-l păstrez numai pentru mine, chiar dacă nu mi-aşi fi dat cuvîntul.

*

In stradă, acelaşi întuneric, aceiaşi linişte, acelaşi lipsă de viaţă, acelaşi nedumerire repetată veşnic : Unde-or fi oare Bucureştii ?...

Deocamdată, Bucureştii mei sînt în strada Nisipari !

Grăbesc paşii fără să ştiu dece. Ba, da... Acum ştiu.. Dacă

gonesc nebuneşte, însamnă că cineva încearcă să mă ajungă din urmă. Pe mine instinctul nu mă înşeală niciodată. Eu percep realitatea în dublu exemplar. Prima ediţie nu se pune în vînzare niciodată. E o ediţie de lux, tipărită pentru amatori numai. Publicul se mulţumeşte cu ediţiile obişnuite pe care le poate cumpăra în orice librărie. Şi Toto în momentul acesta, ceteşte şi el caşi mine, ultima noutate din vitrina realităţii; cetim împreună, dar citim pe ediţii diferite.. Ochii lui mă urmăresc parcă prin întuneric, mă ajung şi mă ard în spate ca *răsuflarea fierbinte a smeului din basmele populare.* Am ajuns însă la timp. Uşa mi s'a deschis şi lumina din casă m'a înghiţit lacomă parcă de aşteptarea bucuriei sigure. Apoi în urma mea, s'a făcut iar întuneric, iar linişte, iar absenţă totală şi din mlaştina nedumeririi mute, a crescut deodată o pădure întreagă de arbori lungi şi încovoiaţi ca nişte semne de întrebare.

Doamna Jenny Vasilescu mă întîmpină îmbrăcată într'un Kimono japonez de mătasă neagră, căptuşit cu mătasă verde şi presărat de ibişi brodaţi cu tot felul de culori: aripile cu fir de mătase roză.

Amanta prietinului meu, oscilează între 40 şi 45 de ani. Din părul ei negru, cîteva şuviţe *albe* şerpuesc *lipsite* de orice disciplină, caşi rîurile dintr'un atlas geografic. *In lumina* globului electric ascuns de un abat-jour violet, ochii ei negri capătă o uşoară nuanţă de scrobeală albastră şi privirile ei severe, mi se lipesc parcă pe frunte, pe obraji şi pe guler, ca nişte mărci postale pe un plic cu adresa indescifrabilă. Are nasul fin, lung, ascuţit şi alb ca lama unui cuţit de argint, gata să-i tae în două, buzele subţiri, uscate şi rumene ca un cataif bine prăjit. E înaltă ca un obelisc şi impunătoare ca o piramidă. Vocea ei gîlgîe ca un clarinet şi mişcările corpului o îndoae ca pe o floare a soarelui în asfinţit. Nu ştiu dacă e din cauza vîrstei, a fizicului sau a sufletului pe care nu i-l cunosc încă; dar personalitatea fiinţei sale are ceva asemănător cu clipa în care ziua se îngînă cu noaptea.

Amanta prietinului meu mă primeşte în odaia de culcare. Fotografia colonelului (în mărime naturală) mă priveşte nedumerită din cadrul ei auriu de deasupra patului—probabil fiindcă nu mă cunoaşte încă. In noaptea aceia, mă vede intrînd pentru prima oară în odaia de culcare a nevestei sale. *Patul larg,* pentru două persoane, păstrează pe una *din laturi, forma* corpului ce-i mototolise cuvertura verde cu trandafiri roşii. Perna corespunzătoare, e scofîlcită ca un crater de vulcan. Pe măsuţa de noapte, globul electric luminează eticheta unui tub de sticlă cu pastile de „Adalină" şi titlul unui roman francez: *„Notre Dame de Voluptés sans nombre".* Intr'un colţ al odăii, lavoarul îşi deschide braţele să cuprindă parcă mai bine garnitura de porţelan alb cu floricele albastre şi mai ales, generozitatea ligheanului în pîntecele căruia aşteaptă nerăbdător ibricul plin cu apă.

Pe etajera de marmoră neagră se înşiră ca figurile de şah, tot felul de sticle cu parfum, apă de colonie, apă de gură, tubul cu pastă, peria de dinţi, săpunul şi borcănelul cu *„Crême Simon"* iar subt etajeră, umilită ca o elevă pedepsită să stea în genunchi, oftează o maşină cu spirt pentru încălzit apa. Alături pe scînduri, bideul pudic îşi ascunde graţia concavă subt un prosop special. Tipicul „Salve" cusut cu arnici roşu, pare o inscripţie funebră pe minusculul mormînt al condamnaţilor la moarte prin anticipaţie. Celelalte prosoape atîrnă întocmite curat şi neîntrebuinţate încă, pe spinarea unui suport de aluminiu.

Doamna colonel Jenny Vasilescu nu cunoaşte încă scopul vizitei mele neaşteptate. In primul moment pare jenată. In jena ei însă, ghicesc mai repede o atitudine calculată. E jena demnităţii suverane pe care ar afecta-o bunăoară fata „boerului" surprinsă stînd de vorbă în fundul grădinii cu băiatul primarului din sat.

Amanta lui Toto, simte nevoia să se explice, să se scuze chiar.

— *Mă ertaţi* că vă primesc aici, dar celelalte odăi sînt aşa de reci, aşa de pustii... De cînd s'a început războiul, nu-mi mai vine nimeni în casă...

Cunoşteam formula. De cînd s'a'nceput războiul, faptele curente caşi problemele excepţionale se explică şi se rezolvă cu aceiaşi formulă tipică: *de cînd s'a'nceput războiul..."*

Până mai eri, toată lumea ştia dece trebue să înceapă odată şi la noi războiul. De cînd îl purtăm în spinare însă, greutatea nebănuită, toată lumea se întreabă, de ce-o fi început războiul? A început fiindcă trebuia să înceapă; dar dece trebuia să înceapă, nimeni parcă nu-şi mai poate aduce aminte. Caşi mulţi alţii, l-am propovăduit şi eu fără să-l fi dorit, l-am salutat fără să-l aplaud şi l-am judecat fără să-l condamn. Ştiam că războiul este însăşi imaginea vieţii, că el nu este acelaşi pentru toată lumea şi că efortul colectiv al sufletului omenesc, n'are să-i poată unifica niciodată, nici aspectul, nici mecanismul, nici raţiunea.

Războiul este un obiect de artă, deopotrivă de inutil şi preţios. Un lucru este cu atît mai scump cu cît este mai rar. Colecţionarii de lucruri scumpe sînt tot atît de rari caşi darul special de a nu vedea la fel ca toată lumea. Cînd însă, oamenii aceştia rari îşi expun colecţiile curiozităţii publice, mulţimea comună cască gura şi sufletul fiecărui anonim simte nevoia să se înfrăţească cu al celui care poartă cu adevărat un nume. Războaele sînt ca muzeele naţionale, în care nu ştii de către cine şi de unde, au fost adunate atîtea podoabe. Unele au fost dăruite, altele cumpărate, altele furate. Dar toate la un loc, formează blocul compact al preţiozităţii unui popor, pe care indivizii răzleţi nu ar fi putut-o pune niciodată în valoare. Deoparte şi de alta, există şi morţi şi răniţi şi scăpaţi teferi. Există dar exact ima-

ginea podoabelor dăruite, cumpărate sau furate. Dar pe deasupra acestor nomenclaturi personale, caşi in viaţa de toate zilele, există învingători şi învinşi...

De-aici incolo însă, încep să-mi declin competenţa de colecţionar pentru muzeul naţional. Rămîn la colecţia mea personală, în care cel puţin, ştiu că nu păstrez niciun lucru cumpărat. E drept că pe ici, pe colo, am furat şi eu cîte ceva. Majoritatea însă, mi-a fost dăruită cu trupul şi cu sufletul.

Nu ştiu dacă din războiul acesta, vom eşi învingători sau învinşi. Soarta poporului romîn nu stă în mînile mele. Dar în noaptea aceasta, eu trebue să fiu învingător!... Unde?... Acolo unde am fost sortit să mă găsesc. Războiul planează pretutindeni. Frontul nu este decît un simplu meridian militar pe care fantezia Belonei nu l-a fixat încă definitiv nicăeri. El poate fi schimbat după împrejurări şi la nevoe, poate trece chiar prin inima Bucureştilor...

De cînd s'a'nceput războiul, toate vechile orînduiri s'au schimbat şi doamna Jenny Colonel Vasilescu, nu mai primeşte vizite decît în odaia de culcare.

Ii explic scopul vizitei mele. Caut fraze cît mai lungi, cît mai obscure, cît mai alambicate. Aproape nu mă mai pot înţelege eu singur. Amanta prietinului meu însă, m'a înţeles. Ea nu găseşte niciun inconvenient să plece la Iaşi chiar în noaptea următoare. Apropierea ei de frontul armatei a IV-a unde luptă bărbatu-său, o mîngîe de apropiata cădere a Bucureştilor...

Ceiace mi se pare ciudat însă, e complotul nostru tacit contra lui Toto. Nu-i pronunţăm numele nici eu, nici ea. Eu nu vreau să insist asupra unui nume echivalent cu o indiscreţie. Ea probabil nu vrea să-mi spue mai mult decît îmi spusese Toto. Programul de a doua zi, fusese hotărît parcă de mine. Eu o preveneam de pericol, eu o trimeteam la Iaşi, eu îi rezervam locul într'un vagon oficial, eu veneam cu automobilul să-i iau bagajele de-acasă, eu o duceam la Mogoşoaia şi aşa mai departe, eu, eu, şi numai eu...

Nu ştiu ce se petrece în sufletul ei. De altfel, sufletul femeii nu trebue niciodată scos din carapacele lui de broască ţestoasă. Trebue să fie un lucru hidos. Şi ea caşi mine, simţim poate în momentul acela, prezenţa în odae a persoanei absente, la care ne gîndim amîndoi fără să-i pronunţăm însă numele... Dar care poate fi vina luptătorilor din primele rînduri?... Atît mai rău pentru cei din dosul frontului. Meridianul militar se schimbă cu o repeziciune vertiginoasă şi frontul celor două armate trece acum chiar prin strada Nisipari.

Un fluerat prelung ca un miorlăit de cotoi indecent, insultă majestatea funebră a Capitalei. Amanta prietinului meu tresare şi mînile ei reci se întîlnesc fără voe, cu mînile mele calde.

— Ascultă!... Iar vine...

Flueraturile se înmulţesc în timp ce clopotele dela Mitropolie se tîrăsc obosite parcă, să ajungă până la periferia oraşului.

Stingem lumina şi ridicăm transparentul.

Proectoarele electrice îşi plimbă pe cer fişiile de lumină ca nişte tulumbe de apă ce stropesc o grădină din „o mie şi una de nopţi". Tunurile au început să bubue şi ele şi sgomotul ăsta de infern, se concentrează parcă deasupra casei în care ne aflăm noi.

Vreau să es în stradă, dar două braţe moi şi reci ca pielea de şearpe, mă încolăcesc în pragul uşei. Nu-mi dau sama, dacă groaza de moarte e mai puternică decît pofta de carne...

Helicele Zepellinului se aud acum bătînd aerul ca o morişcă de şindrilă spînzurată de băiatul popei în vîrful bradului din poarta bisericei. Din cînd în cînd, proectoarele electrice îl prind ca într'un cleşte de foc. Şrapnelele noastre însă, se sparg prea jos. Şi Zepellinul se apropie neapărat ca o havană aprinsă din vîrful căreia, o mînă invizibilă l-ar scutura scrumul fierbinte pe noi.

Amanta prietinului meu tremură în braţele mele şi parcă îngînă o rugăciune. Era şi timpul!... *Zepellinul* a ajuns exact deasupra casei noastre, luminat ca un pridvor de mînăstire, în jurul căreia, o maică tînără, bate toaca de polunoşniţă.

Femeia din braţele mele se topeşte ca un iceberg în drum spre ecuator. Ii caut buzele şi-i sorb cu brutalitate răsuflarea scurtă şi agitată. Incerc să-i vorbesc, dar ea nu-mi răspunde. Elocvenţa tăcerii începe să-mi furnice trupul. Mă apropii cu ea de pat şi mă împiedic de pisica ascunsă până atunci, nu ştiu unde. Alarma ei stridentă, ca o muzicuţă de tinichea, ne trezeşte brusc din catalepsia momentului suprem de groază şi poftă reciprocă... Un urlet grozav coboară atunci din văzduh ca o Niagară apocaliptică şi o explozie formidabilă ne clatină păreţii, ne sparge toate geamurile şi ne asvîrlă pe amîndoi în pat — unul în braţele altuia...

Cîteva clipe după acea, corpurile noastre nu fac decît una şi aceiaşi closvîrte de carne inutilă, intrată în putrefacţie...

. . . .

Acum e linişte iar.

Bomba Zepellinului a dărîmat faţada casei vecine. Peste drum, locueşte ataşatul militar al Rusiei.

Pericolul a trecut. De-acum înainte nu mai are dece să se teamă. Mîne noapte, pe vremea asta va fi în drum spre Iaşi. Zepellinul şi aeroplanele duşmane, nu vin decît până la Bucureşti.

Ne şoptim lucruri fără importanţă. Ne vorbim mai mult cu gesturile. Aproape nu mai avem nimic să ne spunem. Epilogul unei victorii cîştigate cu consimţimîntul adversarului, e totdeauna penibil.

Spre ziuă, nevasta colonelului mă întreabă:

— Spune-mi drept... De ce-ai venit azi noapte la mine?

— Nu ţi-am spus? Fiindcă m'a trimis Toto...

— Şi altceva?...

— Altceva, nimic.

— N'ai venit cu niciun gînd ascuns ?
— 'Păi dacă nici nu te cunoșteam !...
Femeia din brațele mele, tresare jignită:
— Să știi că nu-mi placi. Prea ești sălbatic...
La rîndul meu, oftez plictisit și răspund cu o voce de flașnetă de panoramă :
— Parcă mai știu și eu cum trebue să fiu !... De cînd s'a început războiul...
In noaptea acela, aflasem toate secretele șefului de cabinet al ministrului de interne. Dar singurul meu secret din noaptea acela, prietinul meu n'avea să-l afle niciodată.

I. Minulescu

(Va urma)

Rugăminte

Cazi în genunchi... te roagă mult... imploră !
Vorbește-mi despre tot ce-i chinuit,
Coboară-mă o clipă 'n nesfîrșit
Și-apoi ușor m'alintă... ca o soră.

Inchide ochii brusc... ca două pungi,
Și brusc de veselie te desprinde,
Melancolia 'n gene o cuprinde,
Și genele prefă-le 'n strune lungi
Pe care un arcuș de lacrimi blînde
să cînte
Barbar și simplu-o arie tristă, sumbră.
Nu-mi aminti de lună și de soare,
Și spune-mi chiar că lumea e o mare
In care fiecare val e-o umbră.

Din rîsul tău o cruce făureşte,
Din vorbe bune cue lungi şi tari
Şi rîsul meu pe-al tău îl răstigneşte!

Colindă-mi gîndul rău cît poţi mai mult,
Iar rîsul mi-l arată bleg şi hîd.
Invaţă-mă de tot ce-i rîs... să rîd
Şi 'n vaete pămîntul să ascult.
. . . .

Taci... nu mai rîde... plîngi... dă-mi un ecou
Din cîteva măsuri de simfonie,
O clipă dă-mi ce-i trist în veşnicie.

Dar nu uita apoi să rîzi din nou,
Cu ochi deschişi să mă priveşti cochetă,
Din rîsul tău să faci iar un ecou
De chansonnettă.

B. M. Negruzzi

Consideraţii confortabile

— Disociare —

Acest cuvînt s'a întrebuinţat des în ultimul timp pentru a indica oarecare caracteristici (poate mai mult formale) ale teatrului german actual. Cuvîntul revine deopotrivă şi subt condeiul amic, caşi subt cel vrăjmaş (acesta din urmă reprezentat mai ales de critica parisiană cotidiană şi de aceia hauptmannomană berlineză). Pe alocurea chiar nu se mai pomeneşte de expresionism decît retrospectiv, aşa că noua poreclă de disociaţionism se bucură şi de misteriosul prestigiu al sistemelor esoterico-literare, caşi de avantajul de a îmbrăţişa în accepţia ei largă o bună cantitate de lucruri care se exclud sau se înţeleg între ele tot aşa de clar caşi contrariile conciliabile, de hegeliană memorie.

Cuvîntul a pornit dela pictură.

Mărturie, între altele, un curios volum „Der letzte Mensch" de Max Picard, scris în versete profetice, într'un stil deisolaltă clar şi alambicat, unde se găseşte împrăştiată o teorie a picturii nouă—în două vorbe cam aşa:

Impresia primă este descompusă, disociată de artist în elemente simple, din care el alege ca să exprime numai cîteva sau chiar unul singur, demulteori un singur gest, care în ochii lui rezumă tot, pe care el îl socoteşte ca cel mai expresiv. Din totalul impresiei el redă numai acest gest. De aici predilecţia pentru simbolic; de aici pictura de suflete, pictura de mişcări interioare, de idei...

Fără comentarii. Experienţa—se ştie—a dat rezultate mai mult lamentabile. Intenţiile ingenioase şi teoriile subtile s'au lovit în aplicarea lor de imposibilităţi tehnice. Un bluff, care nu a făcut decît să sporească neîncrederea în eficacitatea artei cu reţetă. Nu e de mirare că un teatru, care şi el afişa predilecţia pentru „gestul cel mai expresiv" a fost lovit în începu-

turile lui de acelaşi neîncredere. Dar între pictura aşa zisă expresionistă şi între teatrul botezat cîteodată cu acelaşi nume, legătura nu este decît ocazională. Mai mult: este chiar o deosebire de motive. Ceiace în pictură era o rătăcire şi un simplu joc fără temeiu, este în teatru o nevoe, izvorîtă din însăşi structura artei dramatice.

Aşi crede că o bună parte din tehnica noilor tendinţe s'ar putea astfel enunţa: transformarea elementului de *episodic* în creaţia dramatică. Sau, mai bine: o nouă întrebuinţare a acestui element. Şi asta cum? Iluminînd orice episodic cu o semnificaţie oarecare, pe care autorul, fără să o formuleze direct, o împrăştie în piesă. Piesa nu va fi prin asta nici pledoarie cu teză, nici alegorie cu program. Şi nici expunere rece de fapte. Mai mult decît asta, va fi o interpretare a forţelor mari ale vieţii—idei, instincte, intuiţii, evoluţii—care însufleţesc, deaolaltă oculte şi vădite, formele mici şi întîmplările banale ale existenţii. Episodicul nu va reprezenta decît multiplicitatea acestor forme şi nu va mai contribui atît la realizarea exterioară a piesei cît la realizarea semnificaţiei interioare, pentru care piesa este un suport.

Patetică reţetă literară? Este mai mult decît atît.

In teatrul realist şi naturalist, episodul ajunsese, într'adevăr să formeze, el singur, esenţa dramei, mijloc şi scop. Subt pretextul de a transpune viaţa telle quelle în opera de artă, teatrul ajunsese o înşirare de „vederi după natură" cu o intrigă şi un deznodămînt. Numai atît şi ar fi fost destul ca să îndrep·tăţească o reacţiune. Dar defecte mult mai adînci au apărut. Şi care deveneau cu atît mai evidente cu cît teatrul realist se apropia de perfecţie.

Drama realistă poartă în ea însăşi germenii propriei ei distrugeri. Contradicţii nevindecabile între drama realistă şi realism o fac să evolueze spre un simbolism, necesar justificării teatrului în general. Pentrucă esenţa teatrului este simbolul. Teatrul sufere de un non realism organic. In aparenţă dînd iluzia realităţii într'o măsură mai mare decît alte genuri literare, el o dă într'o măsură mai mică.

Totul s'ar putea rezuma într'o observaţie—în aparenţă de detaliu—dar care oglindeşte clar acest non-realism. Anume: contradicţia timpului dramatic cu timpul real. Teatrul dă iluzia realităţii mai puternic decît oricare altă artă—dar pânăla Timp. Teatrul nu poate reda decît rar—şi într'un număr aproape precis de cazuri—timpul aşa cum îl simţim în realitate. Teatrul nu poate da iluzia timpului. Teatrul deformează timpul, fără să ne iluzioneze. De exemplu: succesiunea *imediată* a momentelor esenţiale într'o piesă, de care vorbeşte Alfred Kerr (Das neue Drama, 1904). Tot astfel timpul lung, presupus că trece între acte. Intr'un roman trec ani de zile întorcînd cîteva pagini; trec săptămîni într'un cuvînt. Şi asta nu ni se pare con-

venţional. La teatru anii stau alături ca ceasurile pe cadran. Şi Cyrano îmbătrîneşte în antract. De ce ne grăbim să ne dăm sama că ne iluzionăm? Adevărul e că ceiace exprimă spaţiul alb dintre un sfîrşit şi un început de frază nu ajunge ca să umple intervalul dintre o lăsare şi o ridicare de cortină.

Teatrul nu poate stimula în noi închipuirea duratei trecute. El ne oferă numai durata pe care el o parcurge în cele cîteva ceasuri pe care le trăeşte împreună cu noi, durata materială. Teatrul este legat de ideia de prezent, de imediat, *de materializare, nu de deja materializat.* Teatrul poate *imita* trecutul; durata acestui trecut el n'o poate trăi, iluzia acestei durate nu ne-o poate reda. El *travesteşte* numai prezentul în trecut.

Ciudat sau nu—dar acest convenţional al teatrului nu ne loveşte decît tocmai atunci cînd teatrul caută să iasă din convenţional, adică în străduinţile lui de realism. Insăşi pretenţiile lui ne fac să-i descoperim imposibilităţile organice. Insă toate aceste imposibilităţi devin indiferente de îndată ce teatrul nu mai stărue în reproducerea realităţii stricte şi renunţă la cultivarea faptului divers.

Căci este clar că nu ne vom gîndi niciodată dacă „Hamlet" e „bine construit", dacă Peer Gynt moare la timp, dacă Hilda Wangel intervine la momentul oportun, dacă venirea la tron al lui Tête d'or este bine motivată... Ceiace nu cerem lui Shakespeare, lui Ibsen, lui Claudel, cerem însă lui Sardou, lui Bernstein. Şi cînd într'o piesă realistă de Hauptmann vin una după alta cinci scene „bine construite" şi toate „contribuind la efectul final" ne gîndim că, în ciuda oricărui realism, viaţa nu e nici bine construită, nici nu aleargă după efect final. Dar nu ne putem obişnui cu „Hamlet" fără stafie, nu cerem hîrtiile de identitate lui Tête d'or, pe Hilda Wangel n'o întrebăm de unde vine, puţin ne pasă dacă Solness ar putea exista sau nu, plimbîndu-se şi cumpărînd jurnale...

Teatrul nu este făcut pentru faptul divers. Esenţa teatrului este simbolul. Prin puterea lui excepţională de materializare el poate înfăţişa lucruri pe care alte arte nu le ating decît în treacăt, sau le suggerează fără să le facă palpabile şi prezente. Cu puterea lui de iluzionare, teatrul poate exprima mai mult decît alte arte. Acest „mai mult" trebue căutat şi exprimat. Scăpat de preocuparea copiei după natură şi a timpului real, teatrul se interiorizează, se adînceşte, dă viaţă ideilor, captează în el marile forţe morale şi sociale, le materializează; pune pe om în faţă cu ceiace e ocult în el, îl plimbă prin propriul lui suflet, îl face să colinde prin labirintul milenar al speciei, îl face să întrevadă realizarea imposibilului şi, cu infinitele lui mijloace de ficţiune şi iluzie, teatrul îi exprimă acest imposibil.

Aşadar—exteriorizare de sinteze sufleteşti, închegate din multiplicitatea elementelor obişnuite ale vieţii. Intr'un mănunchiu de dialoguri, de scene, într'o împreunare de episoduri în apa-

rență, poate, fără legătură necesară, ceiace leagă totul este semnificația ulterioară — pe care nu numai autorul, ci și intuiția spectatorului o elaborează. Se poate recunoaște în această dublă intrigă, aparentă și interioară, precum și în acest apel la intuiție, înrîurirea, veșnic adîncă, a lui Ibsen.

Mișcarea este departe de a fi unitară. Fără a fi prin asta sporadică. In Germania, naturaliști maladivi ca Arnolt Bronnen cu „Vatermord" elucubrație psihoanalitică, și Hans Henny Johnn cu „Pastor Ephraim Magnus" stau alături de figura originală și temerară a lui Georg Kaiser, după unii cel mai puternic reprezentant al noului teatru german. Nu lipsesc sarbedele alegorii metafizice ca „Der Kreis" al lui Kurt Heynicke, unde apare Charon, Omul, Cineva, o statue și Circuitul universal. Cițiva, ca Max Mohr cu „Improvisationen in Iuni" merg pe drumul croit odinioară de Frank Wedekind: „oameni pro-forma" și corpuri astrale — însă fără acel geniu al caricaturii și fără verva biruitoare cu care își însuflețea Wedekind păpușile. Mai clar și mai sigur, noulle tendințe se realizează în talentul ponderat și lucid al lui Fred Antoine Angermayer, autor a două piese: „Raumsturz" (Prăbușirea spațiului), și „Komödie um Rosa" — cea dintăiu, o viziune nihilistă închipuind sfîrșitul omenirii prin progresele ucigătoare ale Științei (presupunere care in războiul endemic al secolului pare să-și găsească aplicarea reală); cea de-a doua, o satiră minuțioasă și scormonitoare a unui pașnic tîrg a cărui spălătoreasă a murit din pricina unui avort (la care se simt părtașe toate notabilitățile orășelului, începînd cu primarul și sfîrșind cu preotul).

Expresionismul a fost! se grăbesc unii. Nu poate fi vorba decît de aruncarea unei firme pretențioase și nefolositoare. Rețetele bune care nu au dat în pictură (cu tot talentul unui Kokoschka) decît manierism pueril, s'au dovedit că corespund în teatru la o reacțiune necesară. Scăpat de faptul divers al naturalismului și de mania timpului real, împrospătat cu lirism, teatrul modern nu mai sufere nici-o poreclă și disprețuește, prin însăși firea lui, orice nume de școală. El caută să devie un teatru de adevăr cît mai absolut. Ii stă în față o nesfîrșită evoluție, care îi va aduce totodată și canalizarea într'o mișcare unanimă și echilibrată — atît cît cerebralismul anarhic și nevindecabila neliniște modernă îngădue o echilibrare.

Al. A. Philippide

Cronica rimată

Colocviu aerian

I

Popasul

Din păduri și de la baltă,
Zburătoare laolaltă
Poposesc pe înserat
La o margine de sat.

Vin cu larmă potolită
Peste pîlcuri de răchită,
Peste dealurile moarte,
De departe,
Și plutind coboară lin,—
Parcă's ninse din senin.

Zările 'necate 'n fum
Ca de spaimă stau cuprinse.
Cînd, cu gîturile 'ntinse,
Cocostircî grăbesc la drum.

Stol de rațe speriate,
Ostenite, fără glas,
Vin, frîngîndu-și la popas
Liniile ondulate
Și cu svon mărunt de toacă
Se coboară pe o răstoacă.

Și prigorii vin să doarmă
Pe-un copac.
Dar un strigăt de alarmă
Se înalță:
— Pitpalac!
Uite-i, vin! De prin podgorii,
De prin țarini, de prin stepe,
Primăvara albă 'ncepe
Să-și trimeată pețitorii...

Și cum trec pe sus cocoare
—Șiruri negre de hurmuz—
Unghiul fin și-l scriu pe zare
Ascuțit, apoi obtuz.

II

La Sfat

Din ograda unei case,
Pe subt gardul rar de spini,
Se strecoară curioase
Două rațe din vecini.

Iar un ciocîrlan moțat
S'a suit pe-un măr uscat,
Să se uite la străini.

Ciocîrlanul

— Ia priviți ce adunare!
Au venit cu mic și mare, —
Și măcar n'au întrebat
De-i primim la noi în sat.

O rață sălbatecă

— Să mă erți de-o vorbă proastă...
Am uitat, de-acum un an,
Că în satul de pe coastă
E primar un... ciocîrlan!
Noi venim din zarea blondă...

O raţă domestică

(Căutînd prilej de sfadă :)
— Vagabondă !
Hai cu mine în ogradă.
Tu nu poţi să ştii, cumnată,
Ce călduţ e în poiată
Şi ce bine-i cînd te saturi.

Raţa sălbatecă

— Foarte mulţumesc de sfaturi,
Nu sînt rob, să stau în cuşcă.

Raţa domestică

— Ce, pe tine nu te 'mpuşcă ?...
Tot acelaşi ni-i sfîrşitul.

Raţă sălbatecă

— Dar încalte mor
Din zbor,
Nu mă taie cu cuţitul !

Tu, ai hrană şi poiată,—
Dar a noastră-i lumea toată.
Cînd ne 'ntoarcem înapoi,
Vine vara după noi.
Iar cînd rugineşte stuhul,
Ne-adunăm risipele

Şi fugim, mîncînd văzduhul,
Cît ne ţin aripile !

Pe cînd domnul ciocîrlan
Singurel rămîne 'nfipt
Pe-un strujan,—
Noi ne stringem caravana
Şi, trecînd Mediterana,
Ne 'ndreptăm către Egipt...

Ciocîrlanul

— Dar plecînd nu ştii ce 'nsamnă
Dulcele sfîrşit de toamnă,
Fulgii moi cînd prind să cearnă...
Şi ce albă-i Doamna Iarnă
Cînd s'arată
Supărată,
Pustiind ogoarele
Şi 'ngheţînd izvoarele...

Măcălendri şi scatii
Argintii,
Sgriburesc pe subt troene,
Se sburlesc şi suflă 'n pene,—
Dar ei ştiu că, harnică,
Vine Vara darnică,
Risipind în calea ei
Soare cald şi ghiocei,
Muguri proaspeţi, gîze mici
Şi furnici...

III

Vine somnul...

Noaptea 'ncepe să coboare
Tonuri moi de acuarele
Şi aprinde 'n Carul-Mare
Şapte stele.

Ciocirlanul cel moţat,
Supărat,
Şi-a cătat şi el culcuş
Pe-o crenguţă de scoruş.

Raţele s'au dus acasă.
Numai cite-o rindunică,
Singurică,
Ciripeşte somnoroasă.

Şi cum lin o prinde somnul
Pe-un salcim cu frunza rară:
— De-o vrea Domnul,
Gata 's puii păn' la vară!

Otilia Cazimir

Miscellanea

Carnetul lunii:

Observaţii de bun simţ asupra culturii

„La culture c'est ce qui reste après avoir oublié ce qu'on a appris". Iată o definiţie izvorită pe alte ţărmuri şi perfect străină nouă. Repetată printre eruditii noştri savanţi, ea ar apărea ca un paradox eftin şi pe deasupra, enervant. Se ştie doar,— şi aceasta e credinţa unanimă,—că un om cult e acela care posedă multe cunoştinţe şi care le poate servi, pe toate, la orice ocazie. Cultura trebue să fie un repertoriu enciclopedic automat. Ea e sinonimă cu erudiţia, adică cu etalarea permanentă a avuţiei intelectuale prin citaţii, recitaţii şi note. Cu cit acest debit e mai variat, cu cit e mai disparat, cu atit stima pentru autor trebue să fie mai mare. Se inţeleg cu greu aici, la noi, articolele occidentale de 15—20 pagini de revistă, care nu conţin nici o citaţie.

Puţini inţeleg că cunoştinţele sint un mijloc, nu un scop. Transformările acestea ale mijlocului in scop sint foarte frequente in istoria moralei omeneşti. Cel mai la indămină exemplu ni se pare adoraţia avară a banului pentru ban. Sgircitul care adună comori fără să le utilizeze e un sărac mental, lipsit mai ales de imaginaţie. Asemenea şi eruditul. El se opreşte la prima în-

trebuinţare a averii sale şi nu-şi închipue o clipă, că ea poate să-i aducă senzaţii infinite, din infinite puncte de vedere.

După definiţia de mai sus, cultura e aproape identificată cu ignoranţa. Aproape, fiindcă nu e vorba de orice ignoranţă, ci numai de aceia care *urmează*, nu de aceia care *precede*, o înmagazinare de cunoştinţe. E vorba de reziduul acela, compus din predispoziţii fecunde, din virtualităţi îngrăşate cu viitor potenţial, pe care-l lasă exerciţiul reflecţiilor pe marginea lecturii. Odată ce cunoştinţele precis limitate au dispărut, rămîne *atitudinea* sufletească. Aceasta singură importă. Cultura trebue să însemne posibilitatea reacţiunii noastre sufleteşti. Rareori un om de mare şi exactă memorie e un om cu adevărat cult. Studenţii negri reproduc enorm şi exact. O memorie fidelă e duşmana culturii. Ea împiedică prefacerea, adăugarea acelei „atitude du moi" în faţa spectacolului existenţei.

Cîţi lectori au atitudini în faţa lecturilor? E şi firesc să nu le aibă. Reflecţia în marginea cetitului e o operaţie gratuită, inutilă şi reacţiunile nu se trezesc decît atunci cînd sîntem interesaţi, adică flataţi ori ameninţaţi. O idee trecută indiferent prin mintea noastră, fără să trezească o poziţie a individualităţii e pierdută pentru noi, chiar dacă memoria o păstrează pasiv. In schimb o alta, care ne excită atenţia şi interesul, din care adoptăm ce ne convine, devine proprietatea noastră. In viitor trebue să ne comportăm faţă de ea ca faţă de o proprietate, adică, trebue să o apărăm cu toate riscurile, cu toate pierderile. O idee nu-ţi poate produce adevărată cultură în suflet, decît dacă ai suferit pentru ea. Cheltuiala morală care ai făcut-o ca s'o păstrezi, îţi arată că o meriţi.

Ideia de valoare conţine în bună parte ideia de risc. Ca orice valoare, ideia adevărată nu se capătă, ci se cucereşte. Adevărul ei se constată şi se plăteşte cu o experienţă pe pielea proprie. Idealul culturii e martirajul. O idee pentru care n'ai suferit nu-ţi aparţine: e a societăţii, a ambianţei care ţi-a sugerat-o. Deaceia martirul creştin din primele veacuri ale erei noastre, sau jacobinul pios în credinţa lui, care a pregătit marea revoluţie, mi se par mai aproape de drumul culturii, decît cutare savant neamţ, îmbuibat cu mii de inscripţii siriace ori formule sanscrite, pe care nu le poate iubi, fiindcă n'a riscat nimic pentru ele. Deasemeni şi diletantul. Numai că acesta are o scuză în dragostea sa senzuală pentru idei. E un egoist, dar nu un indiferent. Cultura înseamnă *transformarea ideilor în sentimente.*

Pentru noi, începători în toate cele, asemenea consideraţii vor părea exagerate. Renunţînd la expoziţia publică a tot ce ştim, s'ar pierde cea mai însemnată din armele demagogiei culturale. Celace face o reputaţie populară, e zăpăcirea maselor cu tot bagajul de cunoştinţe, zvirlit deodată, ameţitor, la suprafaţă. *Odată creiată reputaţia*, ea se poate valorifica politiceşte. Doar *scopul ultim* e: prin erudiţie la politică. Succesul politic pare a fi singura şi ultima sancţiune a înobilării sufleteşti. Şi dece n'ar fi aşa?

Prea sînt vitale interesele în joc, pentru ca de dragul culturii adevărate să se renunţe la dulcea, ipocrita, comoda erudiţie.—*M. R.*

<u>*O critică tipografică*</u>

D. Sorin Negruzzi, avocat în Bucureşti, a studiat în epoca formaţiei d-sale, ca orice student romîn şi distins „dreptul şi filozofia". *Romînul*, idealist din fire, se resemnează greu la carierele prozaice. In cele mai vulgare ocupaţii, el îşi întreţine, undeva în suflet o oază de lumină spirituală. Şi fiindcă viaţa nu e un roman, d-sa a trebuit să facă avocătură din obligaţie şi psihologie din plăcere, trăgînd cu coada ochiului, concupiscent, la cerul azurat şi senin al filozofiei. Urmînd fidel destinul său dublu, d. S. Negruzzi are azi rara satisfacţie de a fi ajuns „le meilleur philosophe parmi les avocats" sau dacă vreţi şi invers: „le meilleur avocat parmi les philosphes".

Cu această excelentă pregătire, d-sa era perfect indicat să urmărească sever, peste tot, ca un judecător de instrucţie, diletantismul.

Intr'un articol publicat în „Revista vremii" (No. 4) d-sa începe o serie de articole,—din care nu ne-a dat decît unul preliminar,—contra studiului meu „Problema inconştientului" publicat în această revistă. Se începe bine înţeles cu mentalitatea profesiei no. 1, adică cu mici şi eftine abilităţi de bară, presărate şi cu oarecare reminiscenţe de polemică gazetărească, celace dovedeşte că, deşi d. S. Negruzzi exercită cu talent deja două profesii ar fi putut fi şi un bun jurnalist „par dessus le marché": un spirit universal rătăcit intr'un secol de specialitate, un elegant Pic de la Mirandolle al acestui veac de monoton taylorism. Cu această ocazie, intr'o serie de detalii per-

sonale: îmi face onoarea de a-mi spune că a auzit vorbindu-se bine de mine; în acelaşi timp plînge studenţii care ascultă cursurile mele, ne aduce mărturisirea intimă că se ocupă, în taină, demult, cu gravele probleme psihologice, în fine mă face complect ignorant, ca să poată avea ocazia să-mi ţină un curs de noutăţi, din acelea cu care epatează d-sa, desigur, colegii întru avocatură, dar care ar părea prea cunoscut unui elev de clasa VII de liceu, iniţiat la vre-un manual de psihologie.

Şi ca să-mi pue beţe în roate, d. Negruzzi se opreşte asupra unei mici inadvertenţe tipografice. Intr'un loc din studiul meu, s'a strecurat un lapsus: cuvîntul „ontogenic" figurează în locul celui de „filogenic". Repede, ca să nu peardă o aşa fericită ocazie, d. Negruzzi ne citează ca noutate pe Haeckel, ca să ne înveţe că aceşti doi termeni sînt opuşi, celace orice licean ştie.

Mai departe, d-sa îmi face o gravă acuzaţie, din faptul că am confundat nevrozele cu psihozele. Din diferenţa pe care o stabileşte d. Negruzzi, nici un cetitor nu va înţelege că există vre-o deosebire. Şi e şi greu să existe. De fapt majoritatea psihiatrilor întrebuinţează aceşti doi termeni ca sinonimi. Pierre Janet scrie o carte întitulată „Les nevroses" în care studiază toate cazurile trecute de d. Negruzzi printre psihoze.

E aşa de puţin fixată această terminologie, încît celebrul Kraepelin mai adaugă pe lîngă cei doi termeni şi pe acela de psihopatologie. I. H. Schultz, profesor la universitatea din Iena (Die seelische Krankenbehandlung, Iena 1922) îi întrebuinţează pe toţi pentru aceiaşi noţiune. De fapt singura clasificare obiectivă, ştiinţifică, care se poate face în bolile nervoase e aceia a maladiilor cu leziuni organice şi a maladiilor fără. Şi încă şi aceasta e foarte contestată, fiindcă nu se poate şti, dacă chiar în cazul maladiilor fără leziuni aparente nu e vorba de leziuni extrem de fine, imperceptibile pentru starea actuală a ştiinţei. De ce vrea d. S. Negruzzi, cu pregătirea d-sale juridico-psihologică, să aducă o lumină, care nu poate fi decît arbitrară, atunci cînd cei mai celebri psihiatri preferă să evite o clasificaţie de altfel inutilă?

Cu această ocazie d-sa îmi face şi o lecţie de erudiţie, citînd iarăşi noutăţi ca: Dejerine şi Gauckler, Pierre Janet (căruia i-am fost patru ani student), Hartenberg (lucrare de o valoare foarte dubioasă, din recomandarea căreia se vede lipsa de iniţiere

critică în bibliografia chestiei) şi alte manuale cunoscute şi răs-cunoscute. Ce-ar zice un economist specialist căruia un diletant i-ar recomanda să se iniţieze din... Ch. Gide sau un jurist din... Planiol? Dece nu mi-a recomandat d. Negruzzi printre aceste manuale rare şi „Psihologia" d-lui Găvănescul?

Şi d-sa, aşa de indicat, îmi reproşează că întrebuinţez surse vechi de cîteva decenii. Să se ostenească d-sa să consulte bibliografia adăugată în volumul în care am adunat articolele din „V. R.". Va găsi acolo foarte puţine lacune. Dar chiar în articolele din „V. R." destinate marelui public cult, deci ferite de erudiţie inutilă, am citat pentru fapte, mai ales: A. Hesnard: L'inconscient (1923), W. Rivers: Instinct and Unconscius (1920), Jung: Sur la Psychologie du processus inconscient (1919), Dwelshauvers (1916), H. Wallon (1920), Schleich (1920), Abramowski *(1914)*, *Freud (1912, 1914, 1919)*, Blondel (1914 şi 1923). Singura lucrare mai veche e *P. Janet: L'automatisme psichologique*, dar care în multe privinţe nu e învechită de loc. Celelalte, după cum se vede, sînt apărute între 2 şi 10 ani, în medie şase ani, deci nici măcar un deceniu. Aşi fi foarte curios să-mi citeze d. Negruzzi o singură sursă nouă neutilizată de mine.

In fine, către sfîrşitul articolului d. Negruzzi, din dorinţa de a mă combate cu orice chip se metamorfozează, de data aceasta, în filolog purist. Vedeţi ce complexă personalitate e d. Negruzzi! D-sa îmi reproşează că scriu „mai superior", atunci cînd superior e deja comparativ. Plecat dela o discuţie de idei, în care mă aşteptam ca să fiu combătut pentru idei, care, desigur, în materia aceasta sînt totdeauna discutabile, am ajuns la o problemă de stil şi de gramatică. Se spune curent şi „mai superior". In romîneşte nu există positiv pentru superior şi atunci comparativul a trecut ca pozitiv. Aceasta e limba vie, vorbită, care e un organism, adesea independent de regulile pedantismului gramatical. Dar d. Negruzzi cade în greşala etimologiştilor de pe vremuri.

Am susţinut această lungă discuţie pentru valoarea reprezentativă a cazului. E vorba mai mult decît de critica lipsită de comprehenziune şi generozitate intelectuală a d-lui Negruzzi, de atmosfera ştiinţifică a ţării noastre, în momentul trist, din acest punct de vedere, prin care trecem. O discuţie ştiinţifică, la noi în ţară e, ori o afirmare de grandomanie, ori plata unei rancune, ori, cînd e bună credinţă la mijloc,—uşurătate puerilă.

Cazul de față e o excelentă dovadă. Improvizat în psiholog, în loc să discute idei, d. Negruzzi se ocupă pe patru coloane să-mi denunțe greșelile de tipar și de gramatică, să spue ceva contra mea, orice s'ar găsi. Poate pe viitor, d-sa îmi va număra și virgulele scăpate din vedere.

Aștept cu neincredere și celelalte articole. Nu văd ce-ar mai putea aduce nou o discuție astfel începută. Cu toată *lipsa* de interes, îmi voiu face însă datoria până la capăt.—*M. R.*

Sport și literatură

In ultimul număr din „Le crapouillot", Dominique Braga consacră un articol, subt formă de imn, intitulat „Honneur du sport". Cetim printre altele: „Sufletul și corpul se leagă. Sufletul și corpul se îmbrățișează și corpul devine sufletesc. Prin sport naște un nou jurămînt... Principalul mobil al eticei creștine era vanitatea. Dînd individului, proprietar al sufletului, deținător al divinității, o înaltă idee de valoarea sa, creștinismul stimula: ori extrema umilință ori extremul orgoliu, ceiace e același lucru.

Emulația sportivă e de altă natură. Valoarea devine relativă, victoria circumstanțială. Forța nu poate exista decît condiționată de un record, grație unui antrenament... Metafizica sportivă e agnostică... etc., etc.".

După cum se vede e vorba, nici mai mult, nici mai puțin decît de o nouă religie. Dacă constatăm că o bună parte din scriitorii mai tineri în Franța și Germania, un Henry de Montherlant, un Fritz von Unruh, Paul Morand etc., sînt înainte de toate pătimași sportsmani, atunci ne dăm ușor sama, că rîndurile de mai sus nu sînt numai expresia unor preferințe personale sau temperamentale, ci glasul reprezentativ al unei epoci. Intr'un număr din „Nouvelle revue française", A. Thibaudet arată simptomele unui roman al energiei, formă contemporană a activismului febril care bîntue societățile timpului nostru. Gustul pentru contemplația leneșă dispare din ce în ce. Criza intelectualismului se invederează peste tot. Nu ne-o arată numai literatura energiei, dar și voluntarismul sau pragmatismul filozofic și mai ales,—un aspect practic,—criza profesiilor intelectuale. Realismul în carieră: iată orientarea tinerilor generații. S'a creat în tineret un fel de romantism ingineresc care-l fascinează. Invățămîntul literelor, umanismul e peste tot în scădere. Nu știm întru cît noua lege a învățămîntului secundar în Franța, cu preferința ei pentru clasicism, va stimula din nou gustul pentru ideologie. Decadența ideii se afirmă lent, dar serios dela o vreme încoace. In locul ei, se substituie ca etalon de cunoaștere și valorificare senzația. O mulțime de motive justifică noua transformare. Ideia presupune elaborări lente, confruntări sigure și serioase. Din contra, senzația e rapidă în informație, ne inițiază

promt și *variat*. Ne permite în plus adaptări mai multiple, mai *elastice*. *Aduce* cu ea și un coeficient de plăcere, reeșit din *facilitatea cu care* se realizează. Ideia e chinuitoare, maladivă, *obsedantă*. Senzația e stenică și reconfortantă.

Astfel sportul e numai una din formele senzualității moderne. El dă o cenestezie viguroasă, o suplețe apreciabilă, o sporire a individualității animalice, întovărășită de sentimentul puterii, de voința de a învinge și reuși: atîtea calități indispensabile azi. Cum literatura nu e decît expresia inconștientă a aspirațiilor colective nelămurite încă, gloria sportului trebue tălmăcită și ea ca o temă, ca un capitol din marea frescă a individualismului senzualist, care va da fizionomia unui neoromantism ce se prepară. Se pare că fiecare secol începe romantic, după cum maturitatea e precedată de generozitatea tinereței. Secolul al XIX a început cu romantismul contemplativ, cu portretul lui René sau Werther. Veacul nostru preferă pe cel activist și senzualist. La aurora vrîstelor se prepară programul pentru restul vieții.—*M. R.*

„Țiganiada" și Europa

Exagerarea este o calitate a firii omenești: întovărășește pe om pretutindeni, dela primii pași însoțiți de conștiință până în clipa cînd această conștiință dispare.

Raportul dintre exagerare și adevăr este egal cu raportul dintre cultură și incultură. Exagerarea își întinde aripile mai mult cu cît incultura este mai mare; și dimpotrivă, într'un loc în care cultura a străbătut în mers progresiv, în suprafață și în adîncime, se constată reducerea exagerării până la inexistență.

Am putea dar socoti exagerarea ca ceva propriu mediilor primitive ori unei culturi înapoiate.

Gloria lui V. A. Urechia îl neliniștește mult pe d. M. Dragomirescu, deoarece a prins cu o rară îndeminare—și încă demult!—cîteva procedee retorice facile, cu care acela își fermeca auditorul său pela 1859.

Transcriem aici... ad perpetuam rei memoriam, un pasagiu dintr'o comunicare făcută la societatea „științifico-literară" întemeiată de ilustrul său maestru:

„Țiganiada"—o spun din capul locului este cea mai însem-„nată epopee eroică-comică (sic!), nu numai din literatura noa-„stră—ceiace n'ar însemna mare lucru—ci din literatura universală.

„Cele mai cunoscute poeme de acest fel sînt: „Batracomio-„mahia" atribuită lui *Omer*, „La secchia rapita" a lui *Tassoni*, „„Le lutrin" a lui *Boileau*, „La pucelle" a lui *Voltaire*, „Reinecke „Fuchs" a lui *Goethe* și „Atta Troll" a lui *Heine*. Firește, fiind „vorba de epopei eroico-comice (sic!), vorbim numai de opere „în versuri. Altminteri, cea mai însemnată operă comică de na-„tură epică din Literatura universală este „Don Quijotte" de *Cer-„vantes*.

„Superioritatea „Ţiganiadei" se poate dovedi comparînd-o „cu operele epice de acelaşi fel, şi anume din punctul de vedere „al fondului, fondul fiind partea cea mai importantă dintr'o operă „de creaţiune".

Ajunge!..

Cine nu-şi aminteşte la cetirea acestor cuvinte de o poezie de Ienăchiţă Văcărescu şi de alta a lui Goethe, de un articol „critic" în care Ienăchiţă Văcărescu era desemnat pe vîrful Olimpului şi Goethe se străduia zădarnic să urce clina prăpăstioasă a muntelui?

In judicando criminosa est celeritas... ar spune iarăşi Publilius Syrus, dacă ar asista la spectacolul pe care trebue să-l suportăm noi.—*S. G.*

Intre Orient şi Occident

Din secolul XVIII şi până în preajma marelui războiu, forţele intelectualităţii germane se îndreptau către Occident, în special către Franţa. In decursul sec. XVIII-lea şi XIX-lea micile curţi germane se organizează şi se împodobesc după modele luate dela Versailles. Scriitorii, artiştii, cu excepţia filozofilor şi a muzicanţilor poate, iau de peste Rin, continuitatea vechii culturi greco-romane filtrată de temperamentul galic. Dacă politica oficială după 1870 e în animozitate cu Franţa, mediurile intelectuale stimează mai departe tot ce vine din Paris. Se considera atunci că exista o solidaritate, un suflet occidental făcut din confort, claritate, onestitate, politeţă. Către întărirea acestui edificiu concurau toată ambiţia şi tot orgoliul.

Marele cataclism de după 1914 a sfărmat orice solidaritate. Izolată şi învinsă, Germania n'a mai putut şi n'a mai voit să susţie solidaritatea occidentată. Coeficentul odată întrerupt a făcut posibile alte orientări. Elementul mistic al elementului slav din rasa teutonică s'a deşteptat şi ochii intelectualităţii s'au îndreptat către răsărit. Mulţi au recomandat literatura şi mentalitatea rusească. Alţii, ca O. Spengler, au prezis decadenţa occidentului.

Din toate aceste manifestări, se desprinde ca cea mai luminoasă, remarcabilul *Jurnal de călătorie al unui filozof* („Das Reisetagebuch eines Philosophen") al contelui H. von Kayserling. S'a vorbit foarte puţin la noi de această minunată operă, poate fiindcă s'a vorbit puţin şi în Franţa, de unde ne luăm de obiceiu judecăţile. Acolo, doar un spirit cu adevărat european ca al lui A. Thibaudet, a pomenit odată, în treacăt, de „una din cele mai frumoase opere filozofice ale sec. XX". Puţine opere pot da o iniţiare mai caldă şi mai exactă în mentalitatea extremului orient ca acest „Jurnal de călătorie", în care sînt trecute zi cu zi impresiile produse într'o senzibilitate profundă, de fiecare monument indian ori japonez. Şi sînt reconstruite cu această ocazie mentalitatea spirituală, gîndul religios ori metafizic care s'a exprimat în acest alfabet de piatră. Intenţia autorului e uşor militantă. Invăţătura orientală e veşnic opusă celei occidentale. Se denunţă individualismul şi raţionalismul excesiv apărut pe ţărmurile Mediteranei şi se arată cîtă fecunditate promiţătoare pot conţine grandioasele sisteme de metafizică şi religie extrem orientală. Ruşii sînt arătaţi ca intermediarii între aceste două culturi. Ei sînt vestitorii orientului în occident.

Cartea contelui H. Kayserling e în adevăr răscolitoare. Stilul său uşor profetic, păstrează incizivitatea occidentală.

Pentruca un nou adevăr să fie primit, el trebue exprimat în forma celor vechi. Orice tentativă de iniţiare orientalistă nu va izbuti decît dacă va face apel tot la vechile facultăţi de înţelegere. Altfel ar rămîne literă moartă pentru noi. „Jurnalul de călătorie al unui filozof" întrebuinţează cele mai nimerite mijloace pedagogice: ne stîrneşte curiozitatea şi ne facilitează comprehenziunea.—*X. Y.*

Antologia stilului modern

Dela o vreme încoace d. G. Topîrceanu îndreptat către alte orizonturi, ne amînă cu minunatele şi unicile sale, „cronici rimate". Efectul s'a produs: sîntem mai trişti şi noi şi poate şi cetitorii noştri. In timpurile grele în care trăim, mai ales aici în Iaşii noştri fără de operetă sau music-hall, ne ofilim, lipsiţi de minunata terapeutică a risului... In aceasta sîntem de altă opinie decît fraţii noştri ardeleni. Credem că risul e igienic şi mai ales moral, fiindcă dispensează de violenţă şi consolează printr'o inocentă acţiune, mizeria tristă a vieţii. Considerăm pe Rabelais, sau Beaumarchais, ca înţelepţi profunzi care au descoperit arta vieţii.

Ne-am gîndit atunci să oferim cetitorului—în lipsă de cronică veselă,—un succedanat oarecare şi am înfiinţat rubrica de faţă, în care vom reproduce extrase din felul cum se scrie acum în anumite cercuri. Pe dealtă parte, rubrica de faţă corespunde şi unei alte nevoi culturale.

Sîntem învinuiţi că ne dezinteresăm de noua evoluţie a artei romîneşti. Se pare că literatura noastră s'a schimbat şi că profeţi mîntuitori au şi apărut la orizont. După o formulă ce pare atribuită d-lui M. Dragomirescu, noua literatură s'ar îndrepta către directiva mistico-expresionisto-obscurantistă. După alţii, o revoluţionară reformă a la Arune Pumnul e pe cale de a schimba limba romînă. Se zice drumeţie în loc de călătorie, nemoarte în loc de nemurire etc.

Dăm cuvîntul „Ideii europene" (No. 141). E vorba de volumul „Lîngă pămînt" al d-lui A. Maniu:

„Nevinovăţia căutată cu fantazie, stampa cînd numai linie şi cînd numai un fel de piclă de atmosferă fără contur, cuvintele puse alături în prospeţimea lor colorată ca amnarul lîngă cremene, trubadurul schimbat de Minesäger, Provenţa senzuală cu Nordul aspru şi legendar, magarul care se face asin biblic de intrare în sfînta cetate, iar copilul de drum Isus, ritmuri sfărmate, asimetrice şi asindetice (hélas!), pe urma pasului de cadenţă legionară a unor bucăţi aproape gregore-alexandreşti, un senzibil amorf etc."...

Pe urmă se caracterizează volumul: „Dar impresia totală rămîne de legănare peste adîncuri, într'un leagăn de joc. Cel ce se dă rîde, noi abea ne ţinem suflarea. Cînd poezia e aşa de străvezie şi de pătrunsă de concret prefăcut, analiza ei nu poate aduce decît un „mai puţin" şi să depărteze în loc să apropie".

„Pe urma pasului de cadenţă legionară a unor bucăţi aproape gregore-alexandreşti"?

Orice comentarii ne-ar strica fericirea. Ne întrebăm numai dece nu apar cotidian asemenea delicioase rînduri? Citindu-le dimineaţa, am fi dispuşi toată ziua.—*X. Y.*

P. Nicanor et Co.

Recenzii

Cezar Petrescu, *Drumul cu plopi.* ed. „Cultura Naţională", Bucureşti.

Proza romînească de după războiu a înregistrat trei nume noi: Lucia Mantu, Ionel Teodoreanu şi Cezar Petrescu. Din aceşti trei scriitori, doi au ceva comun: talentul lor e filtrat de o puternică cultură literară.

Instinctul, puterea primitivă de observaţie şi creaţie sînt oprite în desfăşurarea lor obişnuită, canalizate, prefăcute, îndreptate către o concepţie ori un plan. Ei fac parte din familia scriitorilor artişti şi sînt mai aproape de Flaubert decît de Dostoewski ori Tolstoi.

La I. Teodoreanu sau Lucia Mantu, procedeul artistic e senzaţia. Ea redă intuitiv, direct şi rapid fragmente de realitate, care se leagă între ele ca asociaţiile de idei: prin asemănare ori vecinătate.

D. C. Petrescu, din contra, pleacă şi revine la idei. *El are totdeauna înainte ori o concepţie ori măcar o schemă, pe care o umple, pe urmă, cu realitate. D-sa face parte din autorii care înţeleg să se exprime dramatic, printr'o temă dată, cu o intrigă anumită, cu un deznodămînt logic calculat.*

În literatura modernă „subiectul" e în criză. Nu se mai grupează astăzi realitatea în jurul unui eveniment cu urmări complicate, dar totdeauna previzibile, (în aceasta stă inconvenientul subiectelor prea simetric construite), ca o cristalizare geometrică. Se lasă liberă curgerea disociată şi anarhică a existenţei, din a cărui puls se prind doar cîteva mişcări, adesea lăbărţat legate între ele.

D. Cezar Petrescu nu e pentru acest procedeu. D-sa îşi împarte materia într'un subiect, adică o face să intre într'un cadru mai dinainte *fixat,* şi prin aceasta lasă impresia că are totdeauna în minte întîiu subiectul şi pe urmă tratarea lui prin observaţii, sentimente, etc.

Detaliul anecdotic ori dramatic are totdeauna importanţă în nuvelele d-sale. El joacă rolul central şi dacă se poate spune *creator.* Personajele sînt create de acest eveniment.

In adevăr. Sînt două moduri de a concepe un conflict dramatic. In primul rînd el poate fi rezultatul ciocnirii dintre caractere diferite. In acest caz, cauza trebue căutată în firea personajelor, în temperamentul şi acţiunea lor. E o problemă de psihologie.

Dar se mai poate concepe acelaşi proces şi altfel. Un eveniment provocat de un simplu hazard poate determina pe viitor firea personajelor. Această întîmplare le poate atîrna greu în viaţă, le poate hotărî decisiv destinul, poate imprima caracterului lor o cută definitivă. Alţii oameni intră într'un făgaş hotărît numai împinşi de un simplu hazard! Unii îşi comandă destinul, alţii îl primesc. Unii sînt sclavii unei psihologii, alţii ai unei ambianţe ori, pur şi simplu, ai unei întîmplări. Unii sînt determinaţi de interior, alţii de exterior. Anatole France descrie în „Histoire contemporaine" cazul unui erou, Vercingetorix, care-şi schimbă tot caracterul, numai fiindcă s'a observat că posedă o păreche de mustăţi galice.

Aceasta din urmă e şi metoda d-lui C. Petrescu. Eroii săi sînt fără personalitate, nu pot domina evenimentele. Din contra, acestea din urmă îi domină, îi poartă legănaţi de capriciul lor. Virgil Miclescu din „Adevărul", îşi schimbă toată viaţa conjugală din cauza unei simple minciuni inofensive. El trebue să suporte dealungul vieţii tirania personajului imaginar Bunea - alias Putois, - pe care l-a creiat dintr'o necesitate ridicolă. Vidran din „Cariera lui Vidran" ajunge să-şi facă o strălucită carieră din legendele care se împletesc în jurul unei

deraleri. Din cîteva fapte banale, cu caracter de simplă anecdotă, nasc şi cresc împrejur, personage cu calităţi sufleteşti nebănuite până atunci.

*

Din această metodă de tratare artistică decurg o serie de consecinţe. In primul rînd eroii d-lui C. Petrescu sînt mediocri ca valoare sufletească. Nu sînt nici arivişti, nici declasaţi. Sînt pur şi simplu, anonimi modeşti ai vieţii de provincie, săraci, lipsiţi de voinţă şi de iniţiativă.

Viaţa provincială îi intoxichează lent cu monotonia ei, mutilîndu-le până la automatism sufletul. Plictiseala apasă, cu aripi de plumb, asupra lor. Repetarea stereotipă a aceloraşi acte, a aceloraşi conduite, îi suprimă încetul cu încetul. In tinereţă apar un moment aprigi, dîrzi plini de resurse, de energie, de ideal. Pe urmă viaţa îi îndoae încet, cu ochii în jos, către pămînt. Şi ei au iubit, au sperat, au clădit în vis. Nu s'ar zice însă, priviţi în banalizarea, mai tristă ca moartea, pe care le-o aduce vrista şi grijile. Mediocritatea tragică a acestor oameni, care şi suportă pasiv existenţa, pe care o singură schimbare în decorul lor de carton îi zăpăceşte, fantoşe de „guignol" fără voinţă, animaţi de sfori nevăzute, toate acestea amintesc de A. Cehow. Un pesimism potolit căruia îi place să-şi bată joc de iluziile tinereţei, o dezamăgire care se răzbună cu sarcasme, ridicînd vălul asupra banalităţii vieţii, iată, pare-se, concepţia de viaţă a autorului. *Tiranizaţi de viaţă*, eroii d-lui Cezar Petrescu n'au psihologie, *fiindcă n'au personalitate*. D-sa nu creiază nici tipuri, nici măcar portrete specifice. Indivizii pe care-i descrie sînt toţi la fel. Aceasta nu însamnă însă că d. Cezar Petrescu nu e psiholog. Insamnă numai că eroii d-sale au o singură psihologie: aceia a lipsei de psihologie. Şi că în acest gen excelează d-sa. Nu descrie *tipuri*, dar analizează perfect *atitudinile*. Un „tip" presupune o sistematizare raţională a unei serii de acte convergente, logice dintr'un anumit punct de vedere. Atitudinea însă n'are nici o consecvenţă, ea poate fi luată izolat şi e totdeauna reacţiunea sufletească a oamenilor fără caracter bine definit. D. Cezar Petrescu descrie iarăşi foarte bine *situaţiile*, adică complexul de atitudini diferite în jurul unui fapt oarecare, poziţia luată de fiecare erou în faţa acestui fapt, care-i modifică existenţa.

*

O a doua consecinţă a acestei metode artistice e relativă la formă. Dacă evenimentele sînt creatoare de caractere, dacă „subiectul" e în centrul preocupării, urmează că toată atenţia trebue îndreptată către tratarea lui, către perfecţia compoziţiei. D. Cezar Petrescu îşi compune subiectele cu o artă desăvîrşită. „Metier-ul", ştiinţa tehnică, sînt perfecte. Dozarea elementelor, legătura între ele, gradaţia, totul e desăvîrşit: Nu mai vorbim de stil care, deşi uşor impersonal, e de o rară puritate.

Din aceste variate însuşiri, literatura romînă a viitorului poate aştepta mult dela d. Cezar Petrescu.

M. Ralea

* * *

Adrian Maniu, *Lingă pămînt*, ed. „Cultura Naţională", Bucureşti, 1924, preţul 30 lei.

D. Adrian Maniu este unul din vajnicii luptători care au contribuit la reinoirea poeziei romîneşti pentru a cărei bun nume veghea Anghel.

Scrisul d-lui Maniu a însemnat dela început o reacţiune. El a însemnat contrariarea totală a materialului poetic banalizat. Prin această tendinţă, oarecum polemică, în însuşi conţinutul şi concepţia poeziei, d. Adrian Maniu exagerase, sărind dincolo de semnul unde socotea adevărata poezie.

Din această luptă, uneori înverşunată, haina de gală şi paradă a vechii poezii a trebuit să fie scoasă şi dusă la garderobă. Vocea poetului multă vreme declamatorie şi pompoasă ca o tiradă de tenor mediocru şi frumos, a început să devie simplă şi omenească.

D. Adrian Maniu este unul din cei care au înţeles dela început că poezia nu este ceva care trebue să se declame numai la teatru, la serbări naţionale sau la domnişoare cu ochii pierduţi în lună (dacă declaraţia se făcea în grădină) sau în plafon (dacă se făcea în casa părintească).

Versurile publicate în diverse reviste de vre-o 7–8 ani, sînt a-*dunate în acest volum*, ca nişte *bucăţele inegale dintr'o frescă veche cu gravuri simple în lemn negru.*

Volumul singur poate da măsura calităţii unui poet. El dă putinţa cercetării unei stări sufleteşti complexe. Variaţia de senzaţii acumulate, ca o variaţie de culori pe-un cîmp înflorit, poate numai documenta bogăţia sufletească a poetului.

Poezia d-lui Maniu are o remarcabilă simplitate în formă, şi o uimitoare complexitate în fond. Senzaţii ciudate şi subtile, sentimente adînci şi ucigătoare, o vagă presimţire de nefast plutind mistic peste peisagii, peste dragoste, peste tot, sînt redate de d. Maniu uneori prin o melodie suggestivă, printr'un ritm rar; – cu puterea emotivă cu care eşti mişcat de o bucată de muzică.

Sufletul meu, nufăr pe ape,
Gîndul de-acum, vai moleşit,
Viaţa zădarnic vrea să mă 'ngroape
Totu-i sfîrşit.
. . . .
Sufletul meu intră ca nufăru 'n ape
Tot mai adînc în el adîncit,
Totu-i departe, totu-i aproape,
Totu-i sfîrşit.

(Cîntec)

In „Cîntecul" acesta întreg, d. Maniu are ceva din tristeţa simplă şi demnă, ca a unei melodii auzită de departe, din versurile lui Verlaine. Caşi Verlaine, d. Maniu are uneori simplitate de suspin izbucnit deodată, o sinceritate de mărturisire instinctivă ca acea a unui agonisind, păstrînd o distincţie rară totuşi, ca într'o durere pe care n'are să ne-o spue niciodată.

In versurile acestui volum străbate o neliniştită tristeţă, stranie uneori, ca primită printr'un fenomen de spiritism, de parcă ar veni dela un suflet care stă la hotarul de unde nu ne vin decît presimţiri nelămurite. Iar uneori găsim accente de evlavioasă milă, izvorîtă parcă din o teamă nedesluşită de necunoscut, de mister.

Sensibilitatea d-lui Maniu populează peisajele cu un suflu misterios, de parcă spiritele ar umbla pretutindeni, reale ca'n mitologie sau nevăzute ca 'n ştiinţi oculte, orînduind destinul. Atmosfera aceasta de basm reiesă ciudat, prin nu ştiu ce meşteşug, dar desigur prin sensibilitatea poetului, şi creiază în cetitor un mediu similar de nervozitate febrilă:

„– Un înger a sunat din trîmbiţi: Primăvara"
. . . .
„Departe 'n munţi e încă iarnă-adîncă,
Dar munţii sînt atita de departe...
Şi-acolo îngerul o să învie pom şi stîncă
Şi numai sufletul o să rămîie 'n moarte"...

(Un înger a sunat).

„In bătaia vîntului
Iarba 'n valuri se desparte,
Iarba 'n valuri se desparte,
Și auzi urlînd departe
Cinele pămîntului".

(Peste zidurile albe).

Toamna a făcut inimi de aur din foi...
Nici o vorbă, nici un glas. Liniște tîrzie.
O pasăre se face mică în cerul ce o să fie
Alb, de ploi.
Inimă, potolește-ți sbuciumarea
Pămîntul are odihnă pentru toate,
Și în ceruri ades înorate
E în parte, uitarea.

Liniște în pămîntul unde semința veghiază,
Liniște în sufletul învins,
Liniște în foile ce s'au desprins,
Și în steaua care o să cază.

(Glas de Toamnă).

*

Sensibilitatea aceasta febrilă a d-lui Maniu duce în versurile sale la asociații de impresii disparate.

Normal este ca asociația de impresii sau senzații să fie logică; chemarea senzației asociate să aibă o legătură aproape reală în timp sau în spațiu. D. Maniu adună senzații disparate, cu o violciune de observație destrăbălată ca în împrejurările cu nervositatea crescută.

In „Cei șapte spînzurați" a lui Leonida Andreiev, unul din condemnați în gara în care trebuia să îmbarce pentru a fi dus la spînzurătoare, atrage atenția unui om de serviciu că felinaru-i fumegă. Această sinistră observație este în disociație cu preocuparea lui de moarte, și de toată teroarea dibuitoare a unui condamnat la moarte în ceasul cînd e transportat spre acel final.

Observația lui e o evadare de o clipă, care în loc să slăbească tragicul situației, îl crește enorm.

Asociațiile, sau mai exact, disociațiile de senzații din versurile d-lui Maniu sînt tot o evadare de această natură, și în orice caz denotă o sensibilitate similară.

Din cauza acestei sensibilități excepționale care recheamă deodată, fără control și grijă de împărechere, senzații din toate domeniile, poezia d-lui Maniu are de cele mai multe ori caracterul unor notații puse una lîngă alta.

„Ploaia a stins stelele toate
Și acuma cîntă cu degetele peste case
Ploaia se înțelește cu bunătate.

E întuneric, străzile sînt ude.
Acum dorm toate domnișoarele frumoase.
Și cine cîntă nici dracu n'aude.

Ploaia a stins stelele demult
Intuneric. Un cine sfărîmă oase.
Acum tăcerea pot să mi-o ascult.

(Ploaia a stins).

In alb întregul pomișor e îmbrăcat
Ca o fetiță care mîndră s'a gătit
Să meargă la biserica din sat.
(In săptămîna asta toți copiii au postit).

(Taină de Primăvară).

Plutesc sîngerate
Frunze ca inimi, mîini și săgeți.
Fundurile bolborosesc turburate,
Luntrea își vîră botul sprijinit pe lopeți.

Trestiile moatalice
Flueră. Dela o vreme,
Soarele, în răsărit, se teme.
Deodată, stolul gîștelor sălbatice.
Greu triunghiu, deschis, șovăind
Peste toamnă. In brumă,
Aerul sună de zbor, strigătul lor se sugrumă.
Fulgerul puștii coboară fulgi suri și albaștri rotind.

Și iarăși firea se face tăcută.
Apa mai tristă, cerul mai luminat;
Despletite în avînt tremurat
Două sălcii se sărută.

(26 August).

*

D. Maniu are în versuri o *limbă romînească curată și limpede*, cum nu s'a mai întrebuințat dela Eminescu încoace. Limba d-lui Maniu amintește *frăgezimea* și *claritatea* limbii din cronicari pe care d-sa a scuturat-o de arhaism.

Cîteva greșeli de verb ca „La nas cu strachine care *picurează*" sau „Un tremur *sctrîiește* cîntarea repezită" strică armonia îmbucurătoare a limbii, ca niște pete de grăsime pe-o scoarță romînească.

Volumul cuprinde și versuri inegale. D. Maniu este doar un poet adevărat și omogenitatea este un atribut al mediocrității.

In unele pasteluri, d. Maniu dă bucăți de-o frumusețe rară:

Sătulă e cireada toată. A 'ngenunchiat lîngă fîntînă.
Boi mari în freamătul de iarbă clipesc din ochii fumurii.
Izbind cu cozile în muște. Tălăncile domol se 'ngînă
Și greurii, scîntei de soare, s'au fugărit pe bălării.

Fîntîna cumpăna destinde ca o lăcustă. Ziua moare,
Un taur se ridică negru în seara galbenă mugind
Și-și roade coarnele de crucea ce tremură scîrțietoare
Cu un Christos ce 'n zugrăveală stă slab, urît și suferind.

(Crucile fîntînilor).

sau:

Trec ereți tărcați
In ceruri tovite
De munți despicați
Cu ape 'acrețite.
Ș'un romîn lungit
La foc de frunzare
De-odată răsare:
Pași, cînd tropotind,
Cînd foșnind încet,
L'or fi urmărind
In negrul brădet?

Pietre 'n rostogol
Pe poteca ruptă,
El cu pieptul gol
S'a gătit de luptă.

Țișnesc cerbi în fugă
Și vulpi de jărăștic,
Pe creangă îndrugă
Cocoșul sălbatic.

Puști fac larmă mare.
Cine l-a vîndut ?
Nu-i nici o scăpare,
Văile-au tăcut.

L-au ucis c'un plumb.

Potera-i plecată.
Pe cer un porumb
Scăparea își cată.

Dar ereți tărcați
În soare sfinții
L-au tot urmărit...

(Tîlharul).

Această poezie simplă în care simțim sbătîndu-se fiorul și ne-
liniștea unei urmăriri, are ceva din simplitatea grandioasă a unei po-
ezii populare, a unui fragment de istorie romînească sau a unui tablou
de demult.

De altfel evoluția formală a scrisului d-lui Maniu duce spre sim-
plitatea pe care o au icoanele străvechi, și chenarele mănăstirești.

Fondul lor ne lasă în suflet o turbure neliniște care poate în-
semna un succes pentru oricare poet.—și tot ceiace ne poate da ade-
vărata poezie.

Demostene Botez

* * *

Virgil Cioflec, *Luchian*, cu 60 ilustrații, ed. „Cultura Națio-
nală".

„Cultura Națională" a avut o minunată inspirație atunci cînd a ina-
ugurat prin monografia de mai sus, prima publicație de artă la noi
în țară. „Grigorescu" al lui A. Vlahuță, în ediție limitată acaparat de cei
cîțiva subscriitori, nu a pătruns niciodată în publicul mare. Alegerea
a fost și mai fericită fiindcă s'a oprit asupra lui Luchian, așa de ig-
norat încă în neîntrecutele sale însușiri. Grigorescu poate fi mai re-
prezentativ, mai național, senzibilitatea sa e mai poetică, dacă se poate
spune mai literară. Luchian însă e desigur mai artist, mai aproape
de specificitatea artei sale, concentrat până la rezumat în viziune, a-
dînc în expresie. Vizualitatea sa e pură și severă, elegantă fără dul-
cegărie ori manierism, ferită de elemente străine ori de dibuiri inutile.
Elementul său ideologic sau sentimental e redus, fiindcă nu vrea să
probeze nimic. Florile cu frumusețea lor gratuită l-au atras mai mult
decît orice. Culegînd din învățătura impresionismului parizian ori
münchenez doar elementele meseriei, le-a prefăcut prin legea tempera-
mentului său și a ambianței dela noi.

D. Virgil Cioflec ne schițează biografia sa tristă de melanco-
lic moldovean, chinuit de boală și de neputința ei, ne redă instructiva
și concepțiile sale despre artă, cuprinse în cîteva scrisori.

Ilustrațiile reușite, deși, poate, întunecate de un negru excesiv.

M. R.

* * *

Mihail Manoilescu, *Politica producției naționale*, Biblioteca
economică. „Cultura Națională", București.

Din cauze lesne de înțeles, problemele economice sînt azi și vor

fi încă multă vreme, în centrul preocupărilor ce domină politica noas-
tră. Cartea de față prezintă din acest punct de vedere un interes
deosebit și fără îndoială, autorul cunoscut prin remarcabile studii în
același domeniu, cași prin activitatea desfășurată ca director general
al industriei, era unul din cei mai indicați s'o compună.

Pătruns de ideia că problema fundamentală a dezvoltării noas-
tre industriale care trebue să iasă din faza anarhică ce a precedat
războiul, e acea a coordinării exploatării energiilor și materiilor pri-
me naturale, cași a evoluției ce rămîne a fi imprimată fiecărei ramuri
de industrie, d-sa fără a nesocoti rolul forțelor morale în viața eco-
nomică, începe prin a studia izvoarele noastre de energie și chestia
valorificării maxime a materiilor prime.

Stabilind în mod științific coeficientul de industrializare ce ex-
primă gradul în care o industrie multiplică valoarea materiilor prime,
oferite de bogăția materială a țării, d-sa găsește din acest punct de
vedere un maximum, în industria metalurgică (69%) și chimică (60%).
ce alături de tăbăcărie (54%) și industria textilă (52%) reprezintă la
noi industriile nobile, ce ținînd samă de criteriul propus, merită cu
deosebire încurajate de stat.

Cu aceiași matematică precizie, d. Manoilescu dovedește că un
lucrător industrial, crează anual valori de 7410 lei aur, pe cînd un
muncitor agricol deabia 334 ; randementul industriei e deci de 22 de
ori mai mare decît acel al agriculturii, fapt ce în faza de demaraj e-
conomic, cînd trebue să mărim cu orice preț bogăția noastră națio-
nală, nu e desigur lipsit de însămnătate.

D-sa face apoi un viu și amănunțit tablou al diverselor noastre
industrii, dela acea siderurgică și metalurgică până la industria lem-
nului, unde cîteva pagini însuflețite sînt consacrate artei naționale,
în domeniul mobilierului.

Problema refacerii industriale cași acea a despăgubirilor de
războiu sînt tratate deasemeni pe larg, subt aspectul lor economic ca
și juridic.

Discutabile desigur, dar îndrăznețe și suggestive mi se par con-
siderațiile sale asupra refacerii economice, prin exploatarea intensivă
a petrolului.

Energia furnizată de izvoarele epuizabile (cărbune, gaz metan,
petrol) poate fi cu succes înlocuită după d-sa, în țara noastră, de a-
cea inepuizabilă și permanentă a căderilor de apă. Prin captarea lor,
acestea sînt apte să dea o energie permanentă și gratuită, ce eco-
nomisește consumul petrolului. Pentru a face captarea, se cere însă
investirea unor capitaluri enorme, pe care numai o exploatare inten-
sivă a petrolului, le-ar putea procura. Din beneficiul ce reprezintă
valorificarea sa prin export, s'ar construi uzine hidro-electrice. De-
monstrînd cantitativ soluțiile propuse, d. Manoilescu arată că afectîn-
du-se timp de șapte ani 25% din beneficiul net al exploatării pentru
construirea uzinelor hidro-electrice, s'ar funda o putere hidro-elec-
trică capabilă să înlocuiască acea a mașinilor de aburi, pe care le
întreține azi păcura, ce ar dispărea astfel, ca combustibil.

Latura financiară a producției e studiată deasemeni, cu aceiași
claritate și competență. În ceiace privește amortizarea datoriei pu-
blice, d-sa înclină pentru o îndrăzneață și uriașă conversiune a da-
toriilor interne, iar în materie de impozite, e partizanul celui ce-
dular și progresiv pe venitul global, ce corespunde „interesului sta-
tului, fără a stinjeni puterea de viață a întreprinderilor, dacă nu se
fixează un minimum impozabil după semne exterioare."

În ceiace privește problema creditului industrial, d-sa e pentru
înființarea unui institut național, bine susținut de Stat și de Banca Na-
țională „condus însă într'un spirit de imparțialitate."

Ultimele capitole cuprind interesante considerații asupra expozi-
ției tîrg și a Rominiei în cadrul economiei europene.

Unul din meritele deosebite ale acestei lucrări, ce alături de
materialul informativ, bogat în date prețioase, schițează un vast și se-

ducător program de activitate economică și în care metoda și precizia științifică nu exclud un cald și juvenil avînt cași reale însușiri literare, e însă obiectivitatea și celace, cu un cuvînt nimerit, autorul numește, sinceritatea atitudinii.

In ceasul de criză ce traversăm, în clipa în care unii vorbesc de paralizia progresivă a vieții noastre economice, pe cînd alții îmbătați de formule magice și goale, dau dovadă de un optimism naiv, alteori interesat și ipocrit, d-sa e plin de încredere în perspectivele viitorului, fără a ascunde cu totul, nici scăderile și pericolele situației de azi.

O. B.

* * *

N. Drăganu, *Săsismele celor mai vechi manuscrise romînești* (Extras din *Dacoromania*, vol. III), Cluj, 1924.

C. Lacea, *Copiștii Psaltirii șcheiane*, (Extras din *Dacoromania*, III), Cluj, 1924.

Sînt unele particularități fonologice în vechile manuscrise romînești, care, cu toate ipotezele forțate emise la diferite intervale de specialiștii mai îndrăzneți, au rămas și astăzi neexplicate. Drept rezultat al acelor încercări avem, în afară de colecțiarea materialului exploatat de primul cercetător și reeditat—de cele mai multe ori cu erori și adesea fără nici un adaus—de cei de după el, și un spor considerabil de maculatură, menit să exaspereze pe profanii care, atrași de faima predecesorilor, se vor abate cu gînd curat pe aceiași cale.

Dd. Drăganu și Lacea au reușit să explice un mare număr de particularități ca influențe din partea Sașilor. Aceștia au fost scriitorii ori copiștii acelor texte vechi romînești și au introdus în limba romînă scrisă de ei, particularitățile proprii limbii lor.

Astfel se poate explica de exemplu apariția constantă în unele scrieri a cuvintelor *maire*, *taire* ori *minuine* (în loc de *mare*, *tare*, *minune*) ca influențe din partea Sașilor, al căror dialect în elementele de origină germană are această diftongare: *braichen* (brechen), *spraichen* (sprechen), *gailt* (Geld), *baich* (Bäche), *aich* (ich), etc. Tot așa apariția lui *a* aton în loc de *ă (facut)*: înlocuirea lui *ă* prin *u (su=să)* ori *o (flomăndu, sărbotoare)*; deasemenea *l* transformat în *l*: *kinilor* (cinilor), particularitate ce se observă obișnuit în pronunțarea limbii romîne de către străini.

D. Drăganu, pornind dela analiza unui manuscris găsit la Năsăud, a cercetat atent influența dialectului sas asupra diferitelor scrieri romînești din Ardeal, în special corespondențele orașelor de graniță cu cele două principate. Revelarea acestei influențe, constitue o reală contribuție pentru istoria limbii și literaturii noastre.

Studiul d-lui Lacea cuprinde alături de unele schimbări fonologice cercetate și de d. Drăganu, cîteva judicioase observații asupra imperfecțiilor ediției Psaltirii Șcheiane a d-lui Candrea și o notă a d-lui Pușcariu în care se dau directive pentru cercetări ulterioare.

I. Șiadbei

* * *

Giorge Pascu, *Viața și operele lui D. Cantemir*, București, „Cultura Națională", 1924, 98 pagini in 8°.

D. G. Pascu era indicat să scrie despre viața și activitatea literară a marelui învățat moldovean, cu ocazia aniversării acestuia. Nu numai situația d-sale de profesor de istoria limbii și literaturii vechi romînești, ci și pregătirea cealaltă, tot așa de necesară pentru alcătuirea unei astfel de lucrări, adică apropierea prin respect și admirație față de subiectul ei, îl impuneau ca biograf al lui Cantemir: din rîndurile cărții d-sale se degajă bucuria și mîndria Romînului chemat de împrejurări să înfățișeze opera uriașă a unui conațional. D. Pascu a comemorat așa zicînd de două ori pe Cantemir. Înaintea lucrării de față a pus la dispoziția publicului mare într'o formă inte-

leasă și atrăgătoare cea mai populară dintre scrierile domnitorului moldovean („Descrierea Moldovei. Traducere depe originalul latinesc la 200 ani dela moartea autorului (21 August 1723)". București, „Cartea Romînească", 1923).

Povestirea întîmplărilor mai însemnate din viața lui Cantemir, d. Pascu o face pe baza știrilor de tot felul găsite fie în înseși operele învățatului principe, precum Viața lui Constantin Cantemir, Istoria ieroglifică, Istoria imperiului otoman, fie la cronicarii vremii, ca Ion Neculcea, Axinte Uricariul, Neculaiu Costin ș. a. Numeroasele citații din aceste scrieri, amestecate cu propriile cuvinte ale autorului biografiei, dau narațiunii o savoare arhaică foarte plăcută. Șederea lui Cantemir ca ostatic la Constantinopol timp de 22 ani cu unele întreruperi a fost de cea mai mare însemnătate pentru pregătirea sa științifică: acestei practice, pe care deobiceiu o condamnăm, și cu drept cuvînt, fiindcă era umilitoare pentru demnitatea țărilor noastre, datorește Cantemir cultura sa puțin comună pentru vremea aceia. După biruința turcească dela Stănilești fuge în Rusia, unde rămîne până la moarte: două treimi din viață și le-a petrecut între străini, lucru tot atît de neobișnuit pecît de neobișnuită este însăși apariția lui ca învățat cu renume european.

După biografie, autorul trece la studiul operelor lui Cantemir, pe care le discută îndeajuns de amănunțit, astfel că se poate lua cunoștință de cuprinsul și caracterul fiecăreia. Căci d. Pascu s'a gîndit că scrierile lui Cantemir nu se citesc în întregime decît de către specialiști; lumea cealaltă găsește în informațiile date de d-sa destule lucruri, care s'o familiarizeze cu activitatea științifică a marelui învățat. Varietatea și bogăția culturii acestuia uimesc chiar pe un om din ziua de azi: „Prin profesori și prin lecturi proprii Dimitrie Cantemir căpătase cunoștinți vaste de literatură, filozofie, istorie și științi în următoarele limbi (afară de limba romînă): latinească, grecească modernă, turcească (literară numită tersi, și populară), arăbească, persană, italiană, rusească, pe care le și vorbea, și greacă veche, slavonă și franceză, pe care le înțelegea foarte bine (Vita, Tindal), fără a neglija și arta, - muzica (v. mai sus) și arhitectura (Tindal)" (pag. 17). Tot atît de felurite sînt domeniile în care a produs lucrări originale: filozofie, literatură, istorie, muzică, teologie, precum și limbile în care a scris: latină, romînă, rusă, turcă. Așa se explică relațiile lui cu învățații contemporani, care culminează în proclamarea l ca membru al Academiei din Berlin, (1714). Prin stăruințele acesteia și ale unor savanți străini iau naștere Descriptio Moldaviae și Historia moldo-valachica, devenită apoi Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor. Bogăția de informații din această ultimă operă ne-o arată bibliografia reprodusă de d. Pascu pe 2½ pagini (pg. 77-79): în total 154 autori consultați! Cantemir ar putea fi invidiat pentru asta de oricare istoric modern.

Lucrarea d-lui Pascu va aduce reale servicii publicului cetitor dela noi, care, decînd Istoria literaturii vechi romînești de N. Iorga nu se mai găsește în comerț, n'avea unde să se informeze despre activitatea strălucitului învățat romîn, care a fost voevodul Moldovei, Dimitrie Cantemir.

I. Iordan

* * *

L'abbé Th. Moreux, *Les confins de la science et de la foi*, Edit. O. Doin, 1924, Tome I, pag. 297.

Th. Moreux este așezat printre reprezentanții cei mai bine pregătiți ai științei exacte în Franța. Activitatea sa prodigioasă - în materie astronomică, matematică, etc. - constitue o suficientă garanție.

In ultima lucrare încearcă să stabilească raportul între știință și credință.

Spre deosebire de celace s'a scris până acum în acest domeniu, Moreux face o analiză - l-am spune - matematică a raportului.

Noțiunea de dogmă își are fundamentul în revelația divină. Până la apariția lui Christ, revelația a urmat o curbă ascendentă; învățătura Mîntuitorului a cristalizat dogma, oprind dezvoltarea revelației: „eu cred în Dumnezeu, Tatăl atotputernic, Creatorul cerului și al pămîntului, etc.", acesta este simbolul apostolilor, care închide în el expresia mai de samă a cristianismului.

S'a petrecut cu dogma creștină, același lucru pe care îl întîlnim în geometria clasică a lui Euclide, privitor la o serie de raporturi între triunghiuri, poligoane, conuri, etc., etc., limitînd pare-se – în chip absolut – cîmpul cercetărilor. Cu toate acestea „alături de teoremele principale, se stabilesc corolarii, deduse în mod logic din cele dintâiu" și ai căror fir – prin strădanii *repetate* – poate fi prelungit la infinit.

Ar fi firesc să vorbim de evoluție în geometria euclidiană? Evident că nu: orice deducție logică, prevăzută nu neprevăzută, este conținută, implicit, în cadrul bine hotărnicit de Euclide. Cunoștințele în acest domeniu se pot întregi, însă nu vor evolua niciodată.

Un proces analog se petrece în doctrina creștină.

„Propozițiile teologiei se înlănțuesc ca adevărate teoreme, avînd fiecare corolariile respective.

„Depositum custodi": păstrează comoara! Iată cuvîntul lui Pavel, adresat discipolului său, Timoteiu.

Biserica este depozitara oficială a adevărurilor relevate de Christ lui Petru și urmașilor săi.

Întreaga trudă a bisericii are ca țintă să păstreze cu credință și înțelepciune vechile dogme, să perfecționeze și să împodobească forma lor primitivă, să consolideze și să întărească formulele și explicațiile primite, confirmînd și definind cît mai limpede datele anterioare.

Acesta a fost tot rolul conciliilor bisericii creștine, ținute sub imboldul ereticilor: să incrusteze în inima vremii – prin scrieri autentice – ceiace tradiția singură a păstrat dela străbuni, încătușînd în cîteva cuvinte o bogăție întreagă de lucruri, iar adeseori – pentruca înțelegerea să fie mai lămurită – hotărînd printr'un cuvînt nou, sensul adevărat al dogmei, care nu conține nimic nou în sine.

În chipul acesta, tărîmul credinței apare imuabil, hotărnicit odată pentru totdeauna.

*

Rămîne să mărginim tărîmul cercetărilor științifice.

„Teoretic – scrie Moreux – știința nu are limite; ceiace ne rămîne de cunoscut este aproape nesfîrșit, în raport cu ceiace știm; pe fiecare zi, spiritul uman înregistrează noi progrese. Ar fi cu neputință să schițăm o îngrădire de netrecut științei: nici nu urmărim s'o facem. Munca noastră năzuește să fixeze limitele actuale ale științei, acelea – cel puțin – care pot să aibă raporturi conexe cu dogma." (pg. 16)

*

Ce-i știința, mai întâiu?

„Caracterul faptului științific este de a fi determinat sau determinabil. A determina un fapt, înseamnă a izbuti să-l legi de cauza sa imediată și a-l explica prin mijlocirea ei" (Claude Bernard: La science expérimentale).

A căuta cauza fenomenelor și a prevedea efectul unei cauze date și studiate, iată menirea științei.

De aici, adagiul banal: „Savoir, c'est prévoir".

Tot ceiace ese din acest cadru nu face parte din domeniul științei propiu-zise.

„Știința pozitivă – scrie Berthelot – nu urmărește nici cauzele prime, nici rostul lucrurilor; ea procedează stabilind fapte și înlănțuindu-le unele de altele prin relații imediate."

Verificarea experimentală constitue criteriul pe baza căruia clasificăm fenomenele în patrimoniul științific.

Tot ceiace nu rezistă metodului analitico-experimental face parte din domeniul ipotezii sau al metafizicii.

Și în legătură cu știința și ipoteza, H. Poincaré scria: „va veni o zi în care fizicienii se vor dezinteresa de cercetarea ultimei realități, inaccesibilă metodelor pozitive, și o vor lăsa pe sama metafizicienilor. Ziua nu a sosit încă; omul nu se resemnează cu ușurință în a ignora veșnic fondul lucrurilor. (Science et hypothèse, pag. 200).

Neputința științei pozitive de a depăși cadrul schițat mai sus și a desprinde cauzele finale – l'abbé Moreux o demonstrează – datorită calculelor geometrice, matematice, astronomice – până la evidență în domeniul cosmogoniei, în analiza genezii primelor elemente, în cercetarea materiei și energiei, a teoriei atomiste, etc.

Pretutindeni în precizarea ultimelor date sigure ale științei, autorul uzează de exemple – riguros exacte – din fizică și chimie.

*

Odată hotărîte marginile științei față de credință, raportul între aceste discipline ale gîndirii omenești poate fi conturat cu ușurință și precizie.

„Credința și rațiunea nu numai că nu pot fi discordante, ci dimpotrivă își dau ajutor reciproc: dreapta judecată demonstrează fundamentele credinței și, limpezită de lumina sa, ea dezvălue știința lucrurilor divine.

„Biserica nu poate fi potrivnică studiului artelor și științelor umane; dimpotrivă ea îl prilejuește și îl propagă în toate chipurile, întrucît Biserica își dă bine samă și nu dispreţuește foloasele, care izvorăsc pentru omenire din dezvoltarea și progresul științei.

„Biserica nu se opune ca fiecare ramură științifică să se slujească de propriile sale principii și metoda sa particulară; însă recunoscînd această dreaptă libertate, ea veghează cu grijă ca nu cumva vreuna dintre ele, depășindu-și hotarele firești și adevărate, să pătrundă și să turbure zădarnic imperiul divin al credinței" (Conciliul Vaticanului: Constitutio fidei, cap. IV).

*

Știință: date cucerite pe calea verificării experimentale a fenomenelor: legătură imediată dela cauză la efect.

Credință: date dobîndite prin revelație și păstrate prin tradiție: cîmpul *necondiționatului*, unde nu poți pătrunde cu gîndul, decît pe aripele inspirației divine.

Petre I. Ghiață

Revista Revistelor

Cugetul romînesc, (No. 1)

Pare reînoit în aspiraţii şi cu o cronică mai variată, mai ales în ce priveşte revistele. D. Gh. Cardaş continuă publicarea interesantei corespondenţe a lui I. Negruzzi prin revelarea scrisorilor primite prin 1885 dela Caragiale şi Vlăhuţă. Versuri de I. Pillat şi Demostene Botez.

Gîndirea.

O nuvelă de d. I. Minulescu: „omul cu inima de aur", în genul E. Poë, plină de vervă. O schiţă descriptivă mai aşezată de M. Beza. Versuri de L. Blaga şi I. Pillat. Cronica obişnuită căreia i-am reproşa, poate, nu ştiu ce ton liric, transparent până şi în cele mai obişnuite notiţe de simplă informaţie.

Omul zilei

Este d. Ramsay Mac Donald. Cine ar fi îndrăznit să prevadă că primul ministru al Angliei, cu apuntamente anuale de zece mii de lire va fi un copil ce a crescut în una din cele mai sărăcăcioase colibe dintr'un sărman sat de pescari, Lossiemouth? Copilul viotu ce alerga nebunatic pe malul năsipos al mării, ce întrecea pe toţi în jocurile cele mai violente şi născocea unele de o cutezanţă uimitoare – el a învăţat pe camarazii săi să sară dintr'un vîrf de copac în altul, ca veveriţele –, care într'o zi dezlegă pe furiş barca unui bătrîn pescar ce dormita şi se avîntă fără să ştie nimeni în largul mării.

Sărăcia l-a împiedicat să facă studii universitare. Cultura sa este de autodidact, dezvoltată mai mult în latura ştiinţiilor sociale; operele lui Henri Georges par să fi fost cărţile de căpătâi în anii adolescenţii sale.

La optsprezece ani intră în viaţa politică. In 1885, la Bristol, susţinînd o candidatură democratică, rosteşte primul său discurs în faţa a trei auditori, acolo unde acum cîteva săptămîni mii de muncitori îl aclamau. Pleacă apoi la Londra, unde cîştigă 12 şilingi pe săptămînă într'un „office" al Cetăţei; dar bucuria de a se găsi în centrul oricărei documentaţii îl face să uite mizeria şi greutăţile necontenite ale vieţii. In mansarda sa, lumina arde până tîrziu noaptea şi de multe ori zorii zilei îl găsesc aplecat pe operele lui Darwin, Spencer, Marx. La această şcoală de sforţări constante, subt presiunea nevoilor materiale ale vieţii, trecînd prin trudnice încercări, s'a format bărbatul de stat ce conduce astăzi cîrma imperiului britanic. El a cunoscut viaţa prin viaţă şi mulţimea prin contactul strîns cu ea.

Cînd mai tîrziu a intrat ca asistent la un laborator de chimie cu o leafă de 100 lire pe an, atunci s'a putut socoti mîntuit de grija traiului şi a putut să se ocupe mai mult de studii şi de propaganda socială.

Intr'o campanie electorală, la 1895, la Southampton, în care n'a obţinut decît 897 de voturi, a întîlnit la Pioneer Club pe miss M. E. Gladstone, tovarăşa vieţii sale, ce aparţinea unei familii cu idei politice conservatoare. Căsătoria sa fu tipul unei uniri complecte, fericite. Acum îşi începu călătoriile şi străbătu imperiul britanic împreună cu soţia sa. Cînd se afla în Londra, locuinţa sa din Lincoln's-Inn-Fields se umplea de socialişti, artişti, scriitori.

In 1906 este ales deputat şi devenî şeful partidului muncitorilor. Primul său discurs din Camera Comunelor avu un astfel de succes, încît Joseph Chamberlain îi trimise o lungă scrisoare de felicitări iar W. T. Stead îl salută ca pe omul viitorului. Cariera parlamentară nu l-a împiedicat de a continua o activă propagandă în sînul partidului său, pe care aproape îl crease; oricum, viaţa lui dela 1906 încoace se confundă cu istoria lui Labour-Party, care cîştigă scaunele cele mai disputate şi adeziuni tot mai numeroase, cînd la 1914 izbucneşte războiul.

In vestita şedinţă a Camerei, Mac Donald se pronunţă pentru neutralitate. Din pricina asta fu pus în minoritate în propriul său partid şi trebui să cedeze rolul de leader d-lui Arthur Henderson.

In tot timpul duratei războiului se consacră sforţării pacifiste. Nu că ar fi dorit înfrîngerea Antantei, căci ştia că asta ar fi fost ruina democraţiei; dar studia necontenit problema păcii, urmărea evenimentele pîndind prilejurile din care s'ar fi putut naşte o potolire; elabora un program de reconciliaţie. Astfel împreună cu patru amici, Charles Travelyan, E. D. Morel, Norman Angell şi Arthur Ponsonby, fundă Union of democratic Control, ce lupta împotriva diplomaţiei secrete şi care azi numără milioane de aderenţi. O pildă spre a se vedea cît de justificată e asemenea luptă: dacă Anglia, la sfîrşitul lui Iulie 1914, publica tratatul secret de alianţă cu Franţa, poate războiul n'ar fi început.

In alegerile din 1918, Mac Donald pierdu scaunul de deputat pe care-l recîştigă în Noembre 1922. Ales şef al Opoziţiei Majestăţii Sale, el trebuia să fie chemat la cîrmă din moment ce comitatele şi burgurile au trimis la Westminster un partid travailist mai puternic şi mai numeros ca cele două vechi partide istorice. Acesta este evenimentul cel mai important în istoria Angliei dela moartea lui Carol I. Nu putem înşira toate repercusiunile profunde, imediate sau îndepărtate, pe care el le poate avea. Dar... un singur lucru e deajuns: membru al Internaţionalei socialiste, el cunoaşte personal principalii militanţi ai partidelor socialiste din lumea întreagă şi poate vorbi popoarelor peste capul guvernelor lor.

Viaţa sa păstrează simplitatea dinainte; locueşte tot Lincoln's-Inn-Fields şi ia adesea metropolitanul ca să se ducă la Cameră.

(Paul Franck. *Revue Mondiale*, Martie, 1924).

Originile lui André Chénier

Toţi biografii săi spun invariabil, că A. Chénier s'a născut dintr'o mamă greacă şi dintr'un tată consul general al Franţei la Constantinopole, iar moda de a explica talentul prin influenţe de rasă şi un fericit atavism îşi găsea în această afirmare un bun sprijin. Decît ascendenţa greacă a poetului nu e de loc probată. „Autorizat de părintele Marengo, stareţul mănăstirei Sf. Petru din Constantinopole, să cercetez archivele, am putut vedea că tatăl poetului n'a fost niciodată consul în Turcia şi că mama sa se pogora dintr'o familie latină sau francă, cum se

zice acolo. Mănăstirea are lîngă ea un han ce-i aparţine şi care în veacul al XVIII-lea servea ca antrepozit de mărfuri şi locuinţă pentru neguţători. Intr'una din odăile boltite ale acestui han s'a născut poetul la 20 Octombre 1762. Archivele mănăstirei păstrează nu numai actele civile ale populaţiei france, dar şi vechile condici în care călugării însemnau chiriile plătite de locatari cu arătarea apartamentului ocupat de ei, astfel că putem identifica însăşi partea hanului ocupată de familia Chénier. Pe vremea aceia, Pera era centrul comerţului european şi acest comerţ era francez. Colonia franceză de aici, compusă din Languedocieni şi Provensali, fusese creată în urma tratatului încheiat la 1532 între Suleiman şi Luiza de Savoia.

Părintele poetului, Ludovic Chénier, n'a fost consul pentrucă această funcţie a fost înfiinţată numai în epoca Restaurării; el n'a fost decît neguţător de postavuri. Născut la Montfort lîngă Tuluza, orfan la 20 de ani, fără avere dar cu mare ambiţie, intră comis în casa Lavabre şi Dussol, neguţători de postav şi se îmbarcă la 2 August 1742 pentru Constantinopole. Intreprinzător şi ager, pozitiv în speculaţiile sale, îşi făcu iute o situaţie independentă. Reuşi să se strecoare în intimitatea ambasadorului francez, contele des Alleurs, risipitor şi cu veşnică nevoe de bani, căruia îi puse cu generozitate punga sa la dispoziţie. Mulţămită creditului debitorului său, fu numit de confraţii săi deputatul postăvarilor pe care-i reprezenta pe lîngă ambasador. Cînd la 1754 Des Alleurs moare, îl însărcinează verbal să gireze afacerile şi să dea socoteală ministerului; îndeplineşte funcţia de girant pănă la 1757. Cererea sa de a fi numit oficial însărcinat de afaceri al Franţei este respinsă. Ca să se mîngîie, se însoară. Posedăm actul său de căsătorie, redactat în latineşte. Soţia sa se numea Elisabeta Llomaca. Mormintele familiei Llomaca se află la bisericele St. Petru şi St. Gheorghe din Galata. Orice vrei s'a spus despre această familie, afară de ce este esenţial: că era catolică. Acest singur fapt ne arată că nu putea fi greacă de origină. Lucrul este evident dacă ne gîndim că Turcii clasau deosebitele naţionalităţi cucerite după religie şi că interziceau cu desăvîrşire prozelitismul. Deoparte erau musulmanii, dealta creştinii raya. Aceştia din urmă se împărţeau în ortodocşi— Grecii, Armenii gregorieni, Maroniţii din Liban, Melkiţii din Siria, Chaldeii din Mesopotamia şi în catolici, care se numeau cu un nume general naţiunea latină sau francă.

Grecii catolici nu se află decît dela anexarea Cicladelor la regatul grec; aceste insule au o populaţie de origină italo-franceză, care formează în mijlocul concetăţenilor lor o societate moralmente deosebită.

Numele Llomaca, ortografiat cu doui *l*, pare a indica o îndepărtată origină catalană; în orice caz numele de Santi ce-i este alipit, arată o obîrşie latină. Ca toţi pogorîtorii familiilor france, Llomaca erau supuşi raya, dar în calitate de catolici se bucurau de protecţia regelui francez. Caşi alte multe familii catolice, Llomaca şi-au pus viaţa în slujba Franţei: mulţi din ei au îndeplinit funcţia de dragomani. Bunicul de mamă al copiilor Chénier figurează printre elevii şcoalei de limbi înfiinţată de Colbert pentru a scoate dragomani consulatelor din Scalele Levantului. Tatăl Elisabetei Llomaca era un notabil giuvaergiu şi avea prăvălie în bazarul din Stambul. Fusese în Franţa la 1742 unde însoţise pe un trimes al sultanului şi avea scrisori de ale sale ce probează că era acoperit de paşaport francez. Se căsătorise cu o latină originară din Ragusa şi avea patru fete: una din ele fu mama poetului André Chénier, cealaltă bunica lui Adolphe Thiers, fost preşedinte al republicei franceze după 1870. Portretul Elisabetei Llomaca ne arată o frumuseţă levantină cu faţa albă ca laptele, ce face şi mai negri ochii săi negri şi sprincenele bolte; trupul zvelt e îmbrăcat într'o bogată mantilă încinsă la brîu, mînecile îi atîrnă dela cot în jos şi lasă să se vadă dantelele unei cămeşi de mătasă din Brusa. Cînd s'a căsătorit cu Louis Chénier, avea 22 de ani. La 1765 Louis Chénier, în grija de a da copiilor o educaţie în raport cu averea sa, părăsi orientul fără gînd de reîntoarcere şi fără părere de rău. Soţia lui însă, care nu vorbea decît greceşte şi puţin italiana, se găsi într'o societate cu totul străină. Fu socotită în Franţa drept o greacă din Constantinopole şi ea lăsă această legendă să se acrediteze. Copiii săi învăţară greaca ca limbă maternă. André, ce n'avea decît trei ani cînd a venit în Franţa fu întreţinut în dragostea pentru ţara ce n'o cunoscuse, de mama lui care nu s'a mîngîiat niciodată că a trebuit s'o părăsească. Crezîndu-se grec după mamă, cultura sa fu influenţată aşa încît îi mlădiă gîndirea şi idealul său de poet. A studiat elina cu pasiune şi-şi nota confidenţele cu alfabetul grec. Nostalgia mamei a trecut în sufletul neliniştit al poetului: a visat toată viaţa Constantinopolul şi nu l-a putut vedea.

(Bertrand Bareilles. *Mercure de France*, April, 1924).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Albert Thibaudet, *Le Bergsonisme,* Ed. de la Nouvelle Revue Française, Paris.

In aceastâ lucrare, nu găsim teorii bergsoniene expuse sau discutate pentru a fi admise sau înlăturate, ci bergsonismul asimilat de o viguroasă putere intelectuală, care-l prelungeşte în direcţiile estetice, morale, religioase şi istorice. Aceste prelungiri nu sînt însă aplicaţii. Filozofia lui Bergson nu se aplică, ci odată ce palpitaţia esenţială pe care tenziunea bergsoniană o trece în noi prin simpatie, printr'un fel de osmoză, gîndul nostru se naşte din natura particulară a fiecărui obiect studiat. Bergsonismul este o filozofie de tehnică, şi cel mai mare merit pe care l are este că ne permite să adoptăm faţă de problemele morale o atitudine asemănătoare cu acea a savantului în faţa problemelor materiei. Mai exact, ne permite să introducem un maximum de pozitivitate în aceste intuiţii libere ale spiritului, care preced mersul domol al ştiinţei. Graţie lui Bergson, pionierii nu mai sînt *în afara legii*, dimpotrivă, în ei se naşte impulsia interioară care ne duce dincolo de lege, către o lege nouă şi mai exactă.

Edmond Jaloux, *L'Esprit des Livres,* (1-re série), ed. Plon, Paris.

Edmond Jaloux precizează în prefaţa primului său volum de critică, felul cum înţelege să judece pe contemporani.

In metoda lui intră ca factor principal timpul: criticul nu trebue să se grăbească. Dela distanţă şi fără concesii prieteneşti, el trebue să judece calm, dar cu respect. A citi cu simpatie, adică fără o idee preconcepută, înseamnă a judeca sincer. Un autor care îşi dă osteneala să scrie o carte, merită întotdeauna o atenţie dezinteresată din partea criticului, la fel cu a savantului atunci cînd îşi cercetează materialele de experienţă.

Cu ajutorul curiozităţii, simpatiei şi forţei de spirit, Edmond Jaloux izbuteşte să ne dea *o idee* completă şi precisă asupra *cărţilor* de care se ocupă. Cele cîteva pagini consacrate lui *Paul Valery*, romancier, sînt limpezi şi juste. Acele consacrate lui Proust sînt entuziaste, dar păstrează totuşi o perfectă măsură.

M. Sommerfeld, *Hebbel und Goethe,* F. Cohen, Bonn.

Un studiu asupra importanţei şi rezultatelor influenţei marelui Goethe asupra lui Hebbel. Concluzia este că exemplul poetului dela Weimar a impresionat pe Hegel

mai mult decît se crede de obiceiu, dar aceasta l-a făcut să apuce un drum periculos, care nu era prielnic temperamentului şi mijloacelor sale. De aici eşecul lui Hebbel atunci cînd a încercat să reînoiască drama germană.

Henri Schück, *Histoire de la litterature suédoise,* tradusă de Lucien Maury, Ed. Leroux, Paris.

Este prima carte în limba franceză, care dă un tablou general al literaturii suedeze. Autorul, profesor de istorie literară, aruncă la început o privire asupra tuturor literaturilor occidentale. Se ocupă apoi de scriitorii suedezi Bellman şi Strindberg. Din perioada contemporană studiază pe Heidenstaman, Harfeldt şi Selma Lagerlöf. D. Schück nu trage nici o concluzie cu privire la orientarea actuală a literaturii suedeze. Arată în schimb influenţele literaturilor străine asupra celei suedeze şi mai ales influenţa literaturii franceze.

Ivan Bounine, *Le calice de la vie,* traduction de Maurice, ed. Bossard, Paris.

O culegere de nuvele în care se reflectă dramele şi amărăciunile din viaţa mujicilor şi nobililor scăpătaţi, într'un decor de izbe şi conace străvechi.

Ivan Bunin, meşter observator al realităţii, ştie să scoată chiar din vulgaritate şi dezolare, poezia tainică a lucrurilor. In descrierile lui de o melancolie dureroasă se reflectă nostalgia pămîntului natal, a stepelor nemărginite; iar subt atitudinea impasibilă, surprindem cîteodată o emoţie stăpînită.

O atmosferă de tristeţe, mister şi neliniştie se desprinde din cartea aceasta cu o ciudată putere de evocare. Caracterul personajelor şi mediul nu sînt determinate precis, ci numai suggerate prin trăsături succesive, prin nenumărate aluzii imponderabile.

Raymond Escholier, *La nuit,* ed. Ferenczi, Paris.

O fată oarbă, pe care o credem lipsită de orice mijloace şi fatal neştiutoare de tot ce se observă şi se vede, se arată puţin cite puţin extraordinar de bogată în vicleníi şi răutăţi, şi mai activă, mai stăpînă pe tainele ei decît o fiinţă normală. Ea îşi exploatează infirmitatea şi scoate din această lipsă fizică un plus de libertate şi de forţă. Oricît pare de subordonată fiinţelor mediocre care o înconjoară, ea îşi plimbă ironic misterul pe subt nasul lor şi până la sfîrşit, chiar pentru noi, va rămîne misterioasă.

Un roman de nuanţe, tratat cu multă siguranţă şi delicateţă.

Francis Jammes, *Le deuxième livre des Quatrains,* Mercure de France, Paris.

Je demeure fidèle a ma sincerité:
Jadis comme aujourd'hui cette lune
au beau globe
Eclairait dans mon coeur les rossignols d'été.

Poezia lui Jammes, totdeauna simplă, patriarhală, este aceeaşi pe care cetitorii o cunosc. Generaţii întregi au fost legănate de curgerea ei domoală. Volumul de acum întregeşte o operă demult consacrată.

CHESTIUNI SOCIALE

Paul Gaultier, *L'idéal moderne,* ed. Payot, Paris.

O serie de studii asupra chestiei morale, sociale şi religioase. Autorul caută să dovedească, cu o dialectică minuţioasă, că mai multe dintre conflictele de idei care împart societatea noastră în mai multe tabere — de pildă conflictul dintre ştiinţă şi religie — provin dintr'un intelectualism mai preocupat de formule decît de spirit. Un capitol special este consacrat cercetării conflictului dintre istorie şi credinţă; el dezvoltă ideia că „dacă istoria şi credinţa trebue să fie autonome fiecare pe terenul său, ele trebue să se îngrijească una de alta şi să se lumineze mutual în zona care le este comună".

I. Delevsky, *Antagonismes sociaux et antagonismes prolétaires,* ed. Marcel Giard, Paris.

După cîteva generalităţi asupra antagonismelor în natură, autorul trece în revistă diferitele antagonisme sociale: antagonisme de rasă, religie, clase, naţionale, profesionale.

Pentru I. Delevsky, antagonismele economice nu sînt decît un caz particular al antagonismelor sociale.

Diferitele antagonisme se pătrund mutual, e imposibil să vorbim de antagonisme absolute.

Cu un optimism surprinzător, d. Delevsky crede că conflictele dintre patroni şi lucrători iau o formă mai paşnică şi că proletariatul capătă din ce în ce mai mult conştiinţa caracterului său naţional.

ECONOMIE

Wright Harold, *Population*, Nisbet & Co., Londra.

Un volum din colecţia manualelor de ştiinţă economică publicate de Universitatea din Cambridge. Se expun faptele esenţiale privitoare la mişcările populaţiei. După ce autorul expune pe scurt teoriile lui Malthus, examinează cum populaţia Angliei este înrîurită de alimentaţie şi de materiile prime (cărbune, fer); apoi studiază chestia subt aspectul ei internaţional. Arată că emigraţia e un bun mijloc pentru a se evita şomajul în industrie. In situaţia actuală, autorul nu vede decît două remedii aplicate simultan: sporirea randamentului mînii de lucru şi restringerea natalităţii.

Eddy Shervood, *The new World of Labour*. George H. Doran, New-Jork.

Cu scopul de a studia situaţia industrială şi condiţia lucrătorilor în deosebite ţări, autorul a călătorit în 1922—23 în Extremul orient vizitînd China, Japonia, India şi în Europa, prin Franţa, Anglia, Italia şi Rusia.

In China, sînt uzini şi fabrici care s'ar putea lua drept model chiar în Europa, dar în genere muncitorii lucrează peste puterile lor, în condiţii cu totul primitive şi nesănătoase şi cu salarii foarte mici. Patronii chinezi sînt deobiceiu omenoşi şi uşor de convins; industria nu are aici acel caracter anonim ca în Occident, aşa că războirile între patroni şi muncitori se pot evita. Masele populare sînt profund nemulţumite şi în China şi în Japonia. Mişcarea sindicală se întinde în ambele ţări. In India au dat roade convenţiile asupra legislaţiei muncii indiene, făcute de organizaţia internaţională a muncii.

In ceiace priveşte Europa, autorul face deasemenea constatări instructive şi încurajatoare redînd aspecte politice, sociale şi industriale.

POLITICĂ

Turnor Christopher şi **Gilbert Bernard,** *Where are we going?*, Cecil Palmer, Londra.

In Marea Britanie toate partidele politice sînt conduse de grupuri cu interese pur urbane. Autorii cred că acest lucru este contra adevăratelor scopuri ale Democraţiei britanice şi fac un apel către toţi aceia a căror interese sînt la ţară să formeze un partid rural care să examineze programele politice din punctul de vedere al problemelor agricole.

COMPILATOR

Bibliografie

I. Popescu-Băjenaru. *Cartea omului matur*, (Abecedarul Adultului), edit. „Cartea Romînească", Bucureşti, Preţul 25 lei.

D. I. Ştefănescu, *Cum instalăm o grădină de legume*, (Biblioteca agricolă populară), edit. „Cartea Romînească", Bucureşti, Preţul 4 lei.

N. N. Beldiceanu, *Cea dintăi iubire*, (Biblioteca Minerva), editura „Cartea Romînească", Bucureşti, Preţul 4 lei.

Ioan Adam, *Vola Mării*, (Biblioteca Minerva), edit. „Cartea Romînească", Bucureşti, Preţul 4 lei.

D. D. Pătrăşcanu, *Decoraţia lui Vartolomei*, (Pagini Alese), Bucureşti, Preţul 2.50 lei.

Ad. Czerny, *Medicul educator al copilului*, Lucrare publicată în romîneşte de Dr. Horia Slobozian, edit. „Cartea Romînească", Bucureşti, Preţul 20 lei.

C. Motăş, *Boale parasitare la animale şi care se trec la om*, (Cunoştinţe folositoare), edit. „Cartea Romînească", Bucureşti, Preţul 30 lei.

Silviu Dragomir, *Fragmente din cronica sîrbească a lui George Brancovici*, „Cartea Romînească", 1924.

Silviu Dragomir, *Vlahii şi Morlacii*, Cluj, Imprimeria Bornemisa, 1924.

Andrei Rădulescu, *Publicitatea drepturilor reale imobiliare*, (Analele Academiei).

V. Pîrvan, *Histria*, (Analele Academiei).

G. Bogdan-Duică, *Gh. Lazăr*, (Analele Academiei).

I. Simionescu, *Fauna devonică din Dobrogea*, (Analele Academiei).

Dr. Edeleanu, *Procesul de rafinare cu bioxid de sulf lichid*, (Analele Academiei).

I. Nistor, *Pomenirea lui Dimitrie Vodă Cantemir*, (Analele Academiei).

S. Dragomir, *Originea coloniilor romîne din Istria*, (Analele academiei).

D. D. Pătrăşcanu, *Trei Comedii*, edit. Şteinberg, 1924.

P. Panaitescu, *Contribuții la biografia lui N. Balcescu,* edit. Convorbiri Literare, Buc. 1924.
E. Herovanu, *Impozitul Justiției,* Iași 1924.
Victor Morariu, *Novalis teoretician al romantismului,* Suceava, 1924.
Maior Pintea, *Planul și ghidul orașului București,* 1923.
Sonia Vladimir, *Jurnalul unei femei gravide,* edit. Aurore.
Al. Lepădatu, *Statul și biserica,* edit. Cărților bisericești.

Nouvelle revue française, Avril, 1924; *Mercure de France,* 1 Avril; *Revue mondiale,* 1 Avril; *Monde nouveau,* No. 2, 1924: *Biserica ortodoxă romînă,* Martie, No. 3: *Luminătorul,* No. 10: *Furnica,* No. 1; *Viața agricolă,* No. 6; *Tribuna de peste hotare,* No. 3; *Țara noastră,* No 14; *Ideia europeană,* No. 141; *Năzuința,* No. 9; *Natura,* No. 4; *Transilvania,* No. 1–2; *Rev. Soc. Tinerimea romînă,* No. 5–6; *Solidaritatea,* No: 7, 8, 9: *Grafica Romînă,* No. 4.

1924 ANUL XVI — MAI. No. 5

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 3

1924

VIAȚA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini. – Abonamentul în țară un an 300 lei. – jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei. – Pentru străinătate: un an 500 lei; jumătate de an 250 lei. Numărul 50 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimițind suma *prin mandat poștal*.

Reinoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1924 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 400 lei

Pentru particulari:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 „
Un număr	30 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	500 lei
Pe jumătate an	250 „
Un număr	50 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a *Revistei* D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 95 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921 și 1922 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de:

100 lei colecția pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922
200 „ „ „ 1923
inclusiv spesele de porto.

Administrația.

Roș, galben și albastru

(Roman)

III. — *Convertirea doamnei Grümberg*

E o dimineață de sfîrșit de toamnă, cu soare—soare mult și lacom ca pentru o despărțire mai lungă. In văzduh, parcă se fac pregătiri de plecare la fel cu cele din București...

Incă o noapte pierdută. N'am dormit aproape de loc. Incep să cred că o partidă de pocker e mai puțin obositoare ca o femee. Parcă ași fi beat. Picioarele mi se indoae ca niște macaroane opărite și ochii împăinjeniți încep să vadă toate firmele magazinelor, scrise în limba germană.

Sosesc la birou cel dintăiu și mă postez la ușa pe care servitorii au lipit o filă de registru, pe care s'a scris cu cerneală violetă:

„Șeful cenzurii". Șeful însă a sosit înaintea mea. Mă anunț și intru imediat.

Ministrul e tînăr, nervos și distrat. Vorbește cetind și te-ascultă fredonînd. După ce-ai sfîrșit ce-ai avut de spus, te întreabă de ce-ai venit. Tu începi să repeți și dacă întîmplător, repetirea conține două sau mai multe fraze, ultimele sînt totdeauna sacrificate. Ministrul n'are timp să asculte decît pe cea dintăiu. Decînd s'a început războiul, timpul se socotește dublu iar la biroul cenzurii chiar triplu. Noroc însă că prietinia noastră fură cîte ceva și dela unul și dela altul. Dela el, o clipă mai mult de atenție; dela mine, un accent mai mult de îndrăzneală.

— Am venit, Excelență, să vă întreb, pe noi cînd ne evacuați?

— Care voi?

— Noi, dela cenzură... Funcționarii ministerelor au primit ordin să plece la Iași.

Ministrul şi-a ridicat ochii din telegramele cifrate şi mă priveşte nervos.

— De unde ştii lucrul ăsta?

— La noapte pleacă din gara Mogoşoaia primul tren pentru Moldova.

— Foarte bine... Să plece sănătos.

— Şi noi?

— Voi o să plecaţi cînd o să fie nevoe... Am eu grijă.

— Apoi, distrat, continuă într'o altă ordine de idei.

— Ce-a fost azi noapte în strada Nisipari?

Tresar şi răspunsul meu repetă întrebarea lui.

— A fost ceva în strada Nisipari? Nu ştiu nimic.

— Cum se poate? N'ai aflat încă? Era să-l curăţe pe Tatarinoff.

— A, da, da... ştiu... Credeam însă că s'a 'ntîmplat altceva mai interesant...

Adevărul e că în strada Nisipari se întîmplase ceva şi mai interesant decît bombardamentul de azi noapte. Pe la cenzură însă, trec numai faptele care ar putea fi date publicităţii.

Prind ocazia să-i spun ce-aveam de spus.

— Excelenţă dragă, să nu vă supăraţi, dar eu, am să vă părăsesc...

Nu speram, obosit cum eram, să repurtez două victorii consecutive. Pentru a doua oară, ministrul îşi ridică ochii din telegramele cifrate şi mă plesneşte drept în frunte cu o frază umflată ca o minge de foot-ball.

— Ce? Eşti nebun?... Unde vrei să te duci?

— A!... Nu vă fie teamă, că nu mă duc pe front... Vreau să plec însă din Bucureşti. Vă rog să mă detaşaţi la biroul cenzurii din Iaşi. Mîne, poimîne, tot o să veniţi şi dumneavoastră. Lăsaţi-mă să plec măcar eu înainte... Mă duc să-mi fac detaşarea şi vin cu ea să mi-o semnaţi...

Ministrul îşi vîră iar nasul în telegramele cifrate şi pe aria „şapte gîşte potcovite" fredonează mormăind:

— Bine, bine... Du-te, du-te...

*

La ora zece şi jumătate, eram posesorul tutulor actelor justificative cu care puteam călători la Iaşi, unde până la noi ordine, rămîneam la dispoziţia biroului de cenzură din capitala Moldovei.

Îmi dau sama bine că plecarea mea din Bucureşti nu este decît o dezertare deghizată. Prietenii binevoitori mi-ar fi putut-o taxa chiar de laşitate. Dar laşitatea, caşi eroismul, nu suferă grade de comparaţie. Celor de pe front, le puteam acorda dreptul să vorbească de rău pe cei dela Bucureşti. Celor dela Bucureşti însă, nu le dam voe să ştirbească nimic din blocul la-

şităţii noastre compacte şi comune. Localităţile geografice nu-i pot nici micşora, nici mări valoarea. Laşitatea este de o uniformitate asomantă. O poţi pune în borcane cu etichete felurite. Dar ce folos? Ea rămîne veşnic aceeaşi elocventă cocardă unică, pe care cei dela Iaşi sau dela Bucureşti o poartă la fel cu cei dela Paris, Londra, Roma, Viena şi Berlin, prinsă în butoniera hainei civile sau militare, în partea stingă, de-asupra inimii. Nimeni nu se naşte erou, după cum nimeni nu bănueşte că s'a născut laş. Dar eroismul distruge şi laşitatea conservă. Cine pleacă de-acasă cu gîndul să fie erou, riscă să nu se mai întoarcă. Eu plec cu gîndul să mă 'ntorc. Dacă sînt laş fiindcă vreau să trăesc, atît mai bine... Trăiască laşitatea!...

Cedez dar eroilor aureola trecutului şi întreaga împărăţie a pioaselor aduceri aminte. Eu îmi rezerv nebulozitatea zilelor de mîne şi nerăbdarea sfîrşitului pe care vreau să-l trăesc la fel după cum l-am început. Mi-e sete încă de viaţă. O sorb cu lăcomia dezgheţului de primăvară şi parcă tot nu mă pot sătura. M'am ascuns în fundul pivniţei şi n'am să es de-acolo, până ce nu voiu goli butea de vin până la fund.

Cînd voiu fi sătul, îmi voiu permite luxul să fiu şi eu erou. Am să contribui probabil şi eu cu cîteva rînduri în cărţile de cetire ale elevilor din clasele primare. Voiu avea funeralii naţionale şi copiii eroilor de azi vor rămîne repetenţi dacă nu-mi vor şti biografia. Până atunci însă, nu dau voe nimănui să atenteze la libertatea laşităţii mele de a voi să trăesc. Nu vreau să mă gîndesc încă la formula eroismului cu care voiu emoţiona până şi pe antreprenorii de pompe funebre. Doresc să am nevoe de ea cît mai tîrziu posibil şi dacă se poate chiar la „Calendele greceşti"...

Plec aşa dar la Iaşi. E primul meu act de eroism. Laşitatea celor dela Bucureşti a început să mă certe cu mine însumi. Plec singur fiindcă eroismul este personal, nu colectiv. Mi-e teamă însă, că la Iaşi voiu găsi aceeaşi atmosferă ca la Bucureşti. Laşitatea e o boală contagioasă. Probabil că voiu găsi şi acolo o proprietăreasă, voiu avea colegi de biurou şi cu unul din ei, pe care îl voiu simţi mai aproape de sufletul meu, voiu lega o prietinie mai mult sau mai puţin interesată. Voiu schimba calea Victoriei cu strada Lăpuşneanu, voiu ceti ziarele cu douăzeci şi patru de ore întîrziere şi voiu privi evenimentele prin deschizătura unui unghiu obtuz. In schimb, nu voiu mai auzi claksonul automobilului regal, clopotele dela Mitropolie şi bateriile noastre antiaeriene—sinecuristele războiului.

Lotty mă întîmpină furioasă. Două nopţi de-arîndul n'am dormit acasă şi în lipsa mea, eleva dela conservator m'a căutat din nou. De data asta mi-a lăsat un plic „personal" pecetluit cu ceară *mauve*.

Domnişoara Gabriela Movileanu mă roagă să intervin pe lîngă directorul Teatrului naţional s'o angajeze ca probistă.

Regret. Dar cum sînt nevoit să plec la noapte, nu-i pot fi de nici un folos. De altfel, asemenea servicii nu se fac decît femeilor pe care le poți vedea mereu. Eu însă nu-mi pot amîna plecarea și domnișoara Gabriela probabil, n'are să vină după mine la Iași.

Vestea plecării mele neașteptate produce în micul apartament al doamnei Grümberg, exact emoția întregii capitale din ziua primului bombardament al aeroplanelor dușmane. Abia in momentul acela îmi dau sama cu adevărat, ce mare lucru este să poți fi erou. Lașitatea mea începe să oscileze între siguranța avantagiilor mele sentimentale și avantagiile siguranței mele personale.

Lotty plînge. Până astăzi n'am văzut-o încă plîngînd. Nu mi-am închipuit niciodată o femee plîngînd pentru mine. Lacrimile ei mă încîntă și mă umilesc în acelaşi timp. Ucigaşul nedescoperit încă, simte nevoia să aprindă o lumînare la icoana Maicii Domnului.

Lotty îmi aduce aminte că sînt un om care până atunci nu se întrebase încă, cine este. Imi promit solemn însă, că dacă nu va fi prea tîrziu, la Iași voiu sta de vorbă și cu înțeleptul Socrate.

Bagajul meu se compune dintr'un cufăr și două geamantane—rufe, haine, cîteva cărți, o coramanie, două estampe japoneze, un Iser și trei icoane. Lotty privește cu ochii umezi, cum se golește odaia de sufletul ultimilor ei trei ani. Ii las în schimb biblioteca aproape complectă, cîteva străchini vechi, un bronz de Brîncuș, prea greu să-l pot lua cu mine și afișele ilustrate ale lui Toulouze-Lautrec cu Aristide Bruant și Yvette Guilberte.

Ușa armoarului scîrție ca un rămas bun, zugrumat de o presimțire tristă. Rafturile miroasă a levănțică și „Cuire de Russie". Levănțica e parfumul trupului ei. Și trupul ei, trei ani de zile l-am păstrat parcă închis în acelaşi flacon cu parfum dela Guerlain.

Icoanele sînt pline de praf. Lotty le scutură cu religiozitatea unei călugărițe care îngenunche în fața altarului. Lotty nu crede în icoane. Dar icoanele sînt simbolul religiei mele. Și trei ani de zile, religia mea a fost religia ei.

Cînd le așez în cufăr, Lotty mă atinge ușor pe umăr. Parcă nu îndrăznește să-mi spună ce vrea. Mă întreabă în schimb cu ochii, cu sufletul și cu sfințenia clipei cînd se coboară un mort în groapă.

— Vrei ceva Lotty ?

— Le ei pe cîte-și trele ?

— Vrei să-ți las și ție una ?

Și Lotty izbucnește din nou în plîns. Vrea să păstreze și ea o icoană. O vrea pe sfînta Paraschiva, pe sfînta Vineri, pe sfînta Venera...

De unde știe Lotty lucrurile astea ? Unde le-a cetit ? Cine i le-a spus ? Cine i-a deschis sufletul să creadă și ea în ele?...

Ii las icoana cu mîndria perpetuării propriei mele stăpîniri în odaia asta, de unde plecam fără să știu dacă am să mai mă întorc vreodată.

Bagajul este gata. La ora cinci, vine un servitor dela cenzură să mi-l ducă la Mogoșoaia. La noapte se îmbarcă numai persoanele.

Afară e încă soare. In odae s'a întunecat însă ca într'o după amiază grăbită de toamnă tîrzie. Asfințitul de aici pregătește răsăritul de dincolo. Ne privim ca primii oameni goniți din raiul fericirii eterne. In jurul nostru, nimic altceva decît umbra propriei noastre nedumeriri. Drumurile care duceau la Roma, se întorc fiecare, spre locul de unde porniseră la început... Pe capacul cufărului boltit ca spinarea unui elefant sacru, ne alipim atunci sfioși ca într'o poveste de pe malul Gangelui, și porțile Nirvanei se deschid să ne adăpostească din nou împreună, dar numai pentru o singură clipă și pentru cea din urmă oară.

*

Cobor să-mi fac provizii pentru drum. Prețurile s'au întreit. Negustorii au început să ascundă marfa. O păstrează probabil pentru armata dușmană. Peste zece-cincisprezece zile, au s'o dea poate chiar gratuit.

Un coleg dela cenzură mă oprește în fața Terasei Oteteleșeanu.

— E adevărat că pleci la Iași?

— Adevărat, dar numai pentru cîteva zile. Am o misiune specială.

— Așa da, înțeleg și eu... Trebue să fie o plictiseală acolo... Ceva groaznic!... Și apoi știi că nu mai e nici un pericol. Situația s'a schimbat complect. Rușii au primit ordin să atace. De-acum să te ții!... Te pui cu colosul dela Nord ?... Ai văzut pe Hatmanul Cazacilor din Kuban ?... Un tip admirabil!... Un erou de tragedie clasică îmbrăcat în costum de operetă vieneză... Am tras cu el azi-noapte, un chef la Flora!... Știi ce frumos se vedea Zepellinul dela Șosea?... Ceva feeric!... Ne-a plictisit el destul—nu-i vorbă; dar acum i s'a înfundat și lui... N'ai aflat?... L-au doborît ai noștri azi noapte. Uite-l colo la „Independance". Hai să trecem să-l vedem...

Și colegul meu dela cenzură, mă ia cu mîna stîngă de braț și cu dreapta face un gest semnificativ strigînd:

— „Alivoar tățico... și să-mi scrii pe glaspapir!..."

In vitrina dela „Independance" o bucată de stofă cauciucată, ruptă neregulat și pe alocuri arsă și înegrită de fum, se răsfață obraznic, încurajată de afișul care o explică mulțimii de „cască gură":

„Fragment din Zepellinul doborit azi noapte
la Ciocăneşti
de bateriile noastre antiaeriene
dela fortul Chitila"

In faţa vitrinei, publicul se inghesue ca la pomană. Se fac glume şi chiar comentarii serioase. Se explică materialul din care e făcută invelitoarea unui Zepellin, se povesteşte cum s'a petrecut doborirea lui şi printre cele citeva sute de persoane care se perindează cu greu prin faţa vitrinei, se găsesc chiar şi foarte mulţi martori oculari ai acestei prime şi strălucite victorii a artileriei noastre antiaeriene.

Colegul meu dela cenzură este entuziasmat. Intră în vorbă cu toţi necunoscuţii care îi es în cale şi cu vocea de stentor afirmă, cu autoritatea atribuţiei sale oficiale, că dezastrul Zepelinului s'a petrecut aşa după cum il povesteşte un căruţaş din dosul Filantropiei.

Mie însă nu-mi vine să cred nimic din tot ce văd şi aud. Asistasem cu o zi inainte la terfelirea tricolorului naţional şi mă intrebam dacă învelitoarea Zepellinului din vitrină, nu este cumva tot opera vre-unui ajutor de primar imbecil. Eu rămîneam la informaţiile mele. Şeful de cabinet al ministrului de interne îmi spusese chiar mai mult decit trebuia. Şi Toto Radian nu şi-ar fi trimis amanta la Iaşi, dacă Bucureştii n'ar fi fost condamnat să cadă peste citeva zile.

Inaintea plecării, simt nevoia să mai văd odată oraşul în care mă născusem fără să-i fi putut închina nimic din dragostea pentru locul natal. Bucureştii mi-era străin ca un tată vitreg. Parodia asta de oraş somptuos şi ridicol ca o baligă uscată, depusă cîndva întîmplător între mocirlele dela Tei, Colentina, Floreasca şi Herăstrău, nu hrănise ani de-arîndul decit pe agenţii electorali ai diferitelor partide politice. Bucureştii n'au fost, nu sint şi probabil nu vor fi niciodată un oraş adevărat. Ca să poată trăi, oraşele, caşi oamenii, au nevoe de un anume organism: inimă, plămîni, aparat digestiv, căi respiratorii, sistem nervos, creeri şi tot celace un doctor în medicină ar putea spune mai complect decit mine. Bucureştii n'au nimic din toate acestea. Are numai un amestec de maţe pe care planul oraşului le numeşte străzi. Strimte şi sucite ca nişte gîturi de cocostirci sugrumaţi de eticheta grădinei zoologice, străzile Bucureştilor au pavajul pestriţ şi niciodată complect, plăcile de bazalt ale trotuoarelor sint mobile ca nişte clape de pian, felinarele sparte, rigolele pline de noroi şi canalele imputite. Locurile virane nu-şi au niciodată în regulă actele stării civile, iar clădirile din epoca troglodită, îşi prelungesc provizoratul la infinit cu certificatele de sănătate edilitară, liberate chiar de domnul primar care mai este în acelaşi timp şi corifeu politic, deputat sau senator, candidat la un portofoliu ministerial, mem-

bru în zece, douăzeci de consilii de administraţie şi multi-multi-multi milionar. Bucureştii îţi fac impresia unei imense grădini fără stăpîn. Pungaşii, vagabonzii, înfometaţii şi tot felul de oameni fără căpătăiu, intră în ea nesupăraţi de nimeni—unii să-i fure fructele iar alţii să-i murdărească peluzele cu produsul necesităţilor fizice. Pe harta Europei, capitala Romîniei este însemnată cu un rotogol mare cit bunăoară capitala Franţei sau a Angliei. Hărţile geografice însă, probabil că sint făcute de oameni care n'au călătorit niciodată. Deşi trece drept capitala Romîniei, Bucureştii propriu zis, nu sint ai nimănui, fiindcă Romînia însăşi nu este decit uzufructul unui cerc restrîns de oameni, care mine nu mai sint nici ei cei de astăzi. Mine însă, probabil că Bucureştii vor fi ai Nemţilor!...

Nu-mi plac Bucureştii. Dar despărţirea asta mă înduioşează. Calea Victoriei mai ales o să-mi aducă aminte totdeauna de fosforescenţa unică a femeilor ei!...

Am ajuns în faţa grădinii Ateneului. Hai să-l mai văd odată pe... Pe cine?.. Nu ştiu... Văd eu astăzi toate lucrurile răsturnate sau statuele ateneiştilor îmi răstoarnă noţiunea limitei, dela care sbierătul măgarului nu mai poate fi luat drept acompaniament de contrabas?...

Doamne, doamne!... mă gîndesc eu. Dacă fatalitatea a voit să vină Nemţii ca stăpîni la Bucureşti, dă-le cel puţin ideia să topească bronzurile astea inutile, care vatămă ochii celor vii şi pătează prestigiul celor morţi—Dumnezeu să-i erte!...

Mă doare în suflet perspectiva prezenţei duşmanului la Bucureşti. Dar ca bun patriot ce sint, nu văd altă soluţie să scăpăm de ruşinea monumentelor noastre artistice. Statuele din grădina Ateneului mai ales, parcă sint un joc de popici. Mai lipseşte butoiul cu bere, untul proaspăt şi legătura cu ridichi de lună!...

Figura alegorică de pe soclul poetului Şerbănescu, s'a îmbătat de alcoolul indiferenţei publice şi s'a rostogolit cu simbolul eternităţii în nisip. Traian Demetrescu, cioplit în marmoră, pare o biserică de caş... Mincaţi-ai opera autorule, împreună cu comitetul ei de recepţie!...

Puvis de Chavannes n'a putut picta marea frescă din sala Ateneului, fiindcă pontifii frumosului de pe vremea aceia, au găsit că cerea prea mult două sute de mii lei. In schimb însă, de ruşinea monumentelor ridicate mai tîrziu în grădină, Ateneul n'are să se poată plăti cît il vor ţine temeliile...

Plec mai departe. Dar Bucureştii sint aceiaşi peste tot. Aproape la fiecare colţ de stradă, statuile marilor oameni care îi cinstiseră în viaţă, se întrec care mai de care, să-i necinstească după moarte. *„De mortuis, nihil nisi bene"*. Dar atunci, ce rost mai au statuile astea oribile, cu care li se turbură eternitatea somnului de pe lumea cealaltă?... Ce bine e să nu fii erou!... Scapi de admiraţia urmaşilor şi de răsplata statuei inevitabile, cu care ţi se denaturează şi figura şi activitatea vieţii.

Nu mai vreau să mai văd nimic. Mă duc mai bine acasă. In odaia mea, voi găsi cel puțin atmosfera prielnică in care să-mi pot reconstitui fericirea mediocră dar complectă din ultimii trei ani. Războiul m'a oprit la jumătatea drumului. Nu știu unde ași fi putut ajunge. Imi dau samă însă, că deacum înainte, drumul începe să urce. Și cînd urci ți se pare că nu mai ajungi... Mă mîngie doar ideia că nu sînt singur. In situația mea se găsesc atîția alții încă, o întreagă pleiadă de egocentrici matriculați cu nume și grade deosebite, cași cum viața ar fi legiferarea unui serviciu militar obligator. Sîntem o clasă de oameni aparte, o categorie bine distinctă, sau mai precis, o întreagă generație. Sîntem generația celor sacrificați!... Mîine, efectele acestui sacrificiu, vor constitui poate, actele eroismului nostru de azi.

La încrucișarea bulevardelor cu calea Victoriei, mă opresc din nou. Spre Cotroceni apune soarele. E poate ultimul meu apus de soare din anul acesta, la București!...

Bulevardul Elisabeta se întinde drept ca un braț de atlet, în palma căruia, soarele pare o portocală de Jaffa. Colo, la dreapta, e Cișmigiul cu idilele scurte și obscure ale anilor de școală. Alături e liceul Lazăr. Acolo l-am cunoscut pe Laurențiu Blebea. Trădarea lui Blebea îndurerează parcă orizontul apusului. Mai departe, e Dîmbovița cu podul Sfîntul Elefterie. Acolo se descarcă iarna căruțele primăriei de zăpada ridicată de pe străzi. Vine apoi facultatea de medicină—corcitură arhitectonică și alături de ea, căsuța în stil romînesc a nu știu cărui om de gust. Proprietarul casei și arhitectul, se confundă însă, mai întotdeauna. Palatul Cotroceni țîșnește ca un tort de fisticuri în vitrina unei cofetării... De cînd s'a 'nceput războiul însă, cine mai mănîncă prăjituri?... Pîinea cea de toate zilele este și mai neagră, și mai mică, și mai scumpă și mai amară!...

Mă întorc acasă cu sufletul scămoșat de impresia recentă a unei înmormîntări. N'am îngropat pe nimeni. In jurul meu însă, pe zi ce trece, văd deschizîndu-se atîtea gropi, că una din ele nu se poate să nu fie pregătită pentru mine.

Lașitatea are o mare superioritate asupra eroismului. Te ține într'un contact mai des și mai apropiat cu dumnezeirea. Rugăciunea nu este decît exteriorizarea lașității. Simt nevoia să mă rog. Unde? In odaia mea a mai rămas o icoană—icoana sfintei Paraschiva pe care mi-a cerut-o Lotty. Deschid ușa cu capul plecat, așa cum se intră într'o biserică, și umilit încerc să-mi ridic ochii spre păretele dinspre răsărit. O lumină vie, nebănuită, necunoscută încă, mă încremenește în prag. Pupilele mi se dilată ca un gălbenuș de ou răscopt și sufletul îmi picură parcă printre buze ca un izvor scăpat din stîncă, pe jghiabul lui de lemn de brad.

Icoana era la locul ei, acolo unde timp de trei ani, stătuse nemișcată. De data asta însă, privirea sfintei Paraschiva, nu mai era încruntată ca mai înainte...

O candelă ardea dedesubtul ei!...

In odaia din care trebuia să plece un om, intrase un suflet!...

Chem pe Lotty. Convertirea evreicei mă umilise. Nu știam dacă sînt eu cauza. Dar autorul acestei strălucite convertiri, simțea că sarcina ce-i fusese încredințată fără să o fi cerut, întrece cu mult puterile lui sufletești. Eu nu puteam fi apostol, fiindcă apostolii nu propovăduesc în numele lor personal, ci în numele unei idei de care sînt stăpîniți. Stăpînul meu însă eram EU. Mie singur îmi fusese dat să mă supun și numai pe mine singur mă preamărisem după slabele dar depiinele mele putinți!... Cine putea fi dar apostolul?... Icoana lui Ion Botezătorul pleca cu mine la Iași...

— Mie mi-ai pregătit surpriza asta Lotty?

— Te supără?

— Nu... dar.. untdelemnul de candelă miroase greu... împute odaia...

— Lasă c'am să-l miros eu... n'ai să-l miroși tu.

— Cum așa?... Ai de gînd s'o ții aprinsă și în lipsa mea?

— Și dece nu?.. Parcă tu ai fost vre-odată credincios?... Sau ai să fii la Iași mai mult decît ai fost la București?... Cum vrei să-ți ajute Dumnezeu și sfinții dacă nu le-aprinzi la icoană și o candelă?... Icoana este doar un trup de lemn... Dumnezeul adevărat însă, este în lumina candelei!..

— Și te-ai gîndit la mine cînd ai cumpărat-o?

— La tine, la mine... tot una este.. O candelă în casa omului nu strică... N'ai auzit?.. De mîine nu ne mai dă electricitate de loc..

*

In antret îmi iau rămas bun dela domnișoara Viki. Vreau s'o sărut. Viki se ferește însă. Iși astupă fața cu ambele mîini, se trage înapoi și își tremură capul ca o frunză de plop. Lotty o ceartă.

— Nu-i frumos ce faci Viki... Sărută pe Mircea.

Dar Viki nu se supune. Răspunde numai prin deschizătura palmelor cu vocea gîngavă, cași cum i-ar fi rămas în gură un sîmbure de piersică.

— Pe copii, numai părinții îi sărută..

O rog atunci pe Lotty:

— Sărut'o din partea mea și urează-i s'o găsesc sănătoasă, cuminte, mare și frumoasă...

Pe scară însă, mă ajunge un troncănit grăbit de pași. E Viki.

— Ce s'a 'ntîmplat Viki?

— Nimic. Vreau să-ți dau ceva...

Și-mi întinde un mototol de foiță albă.

— Ce e asta?

— Ai să vezi... Dar să nu-l desfaci aici. Ține-l până după ce pleci... Și să-l păstrezi... Auzi?... Te rog s'o păstrezi și să mi-o arăți cînd ai să te întorci...

Mă simt înduioșat. Nu știu ce poate fi în foița asta de hîrtie albă. Dar parcă încep să ghicesc ce este în sufletul acestei copile de cincisprezece ani. O cuprind în brațe și de data asta, Viki se lasă în voia mea. O sărut apoi pe frunte, pe ochi și pe gură...

In stradă desfac pachețelul și curios mă chiorăsc prin întuneric să văd darul Vikei. E o cruciuliță albă — poate să fie chiar de argint — o cruce gamată, cu vîrfurile îndoite ca simbolul infinitului din svastica indică.

Darul neașteptat al unui copil e cea mai sigură proorocire de noroc. O pipăi cu emoție și dragoste și degetele mele îi mîngîie cele patru colțuri în care litera V — inițiala numelui ei — se repetă parcă mereu, la infinit, tot de cîte patru, patru, patru, patru ori...

IV. — *Armata rusă intră în acțiune*

Pe șoseaua Kiseleff, automobilele se țin lanț ca *în zilele* cînd sînt curse de cai. Dacă n'ar fi noapte, felinarele stinse și lanternele mașinilor căptușite cu foiță albastră, ai crede că războiul a trecut și viața de toate zilele și-a reluat mersul ei normal.

Ironia cerului se manifestă printr'o lună la primul pătrar și prezența complectă a stelelor după mărimea și importanța lor. Ai zice o reprezentație de gală, la care, din cauza întunericului din sală, nu se văd decît decorațiile înalților demnitari ai statului care umplu lojile și primele scaune cu bilete gratuite. Sînt singurele spectacole de altfel, unde asistența deși cu totul străină de ce se petrece pe scenă, face totuși parte integrantă din ansamblul spectacolului.

Gara Mogoșoaia e tixită de lume. Bărbați, femei, oameni maturi și copii, forfotesc, ținîndu-se de mînă să nu se piardă. „Orbii" lui Maeterlink au reușit în fine să se reprezinte și în România. Se vorbește pe șoptite și frazele scurte *sînt presărate* cu oftaturi lungi de parcă nu se mai sfîrșesc. Cei care se recunosc, se privesc prin întuneric cu resemnarea unui burghiu înțepenit într'o scîndură de stejar. *Frazele* care circulă mai des, sînt:

— Pe cine-ai lăsat acasă?...
— Unde-ai ascuns cazanul de rufe?...
— Ce-ai făcut cu lingurițele de argint?...
— Ți-ai luat cearșafurile de olandă?...

Gospodarii se mîngîie între ei:

— Ce-o *fi*, să fie!... Doar o să fie la fel pentru toată lumea...

Burlacii însă, trag numai cu urechea și cu coada ochiului.

Pentru ei formula „ce-o fi, să fie" n'are să fie la fel ca pentru toată lumea.

Șeful gării, un ofițer de rezervă, anunță că trenul pentru Iași se găsește pe linia a treia. Masa compactă de oameni amărîți, se revarsă cleioasă ca asfaltul peste primele două rînduri de șine. In ușa fiecărui vagon, un jandarm cercetează biletele de identitate...

Peronul se golește ca un joc de șah, după ce adversarii și-au mîncat majoritatea figurilor. De-oparte și de alta, n'au mai rămas decît regii, o regină, cîte un nebun, cîte un simplu pion. Șeful gării face pe regele. Măsoară peronul gării cu pași mărunți și după ce constată că s'a îmbarcat toată lumea, dă ordin să se atașeze și vagonul special de pe linia de garaj. In vagonul special se găsesc deja instalați o regină și un nebun, care îi ține de urît până la plecarea trenului. Eu nu mă grăbisem să mă 'mbarc fiindcă îmi aveam locul asigurat.

Doamna Jenny Colonel Vasilescu și Toto Radian nu se așteptau să mă vadă. Surpriza lor fredonează aceiași romanță, dar *transcrisă pe registre diferite*:

— Ce-i cu tine?
— Plec.
— Unde?... la Iași?...
— Da... Pentru cîteva zile numai... Sînt trimis într'o misiune specială.
— Asta s'o spui lu' Mutu, dragă... Te-ai și învîrtit... La repezeală... Brava ție!...

Amanta prietinului meu mă întreabă cu vocea lipsită de orice entuziasm.

— Aveți loc, domnule Băleanu?
— Da, doamnă... mulțumesc... Am o bancă întreagă.
— In vagonul oficial?
— Chiar în compartimentul de-alături...

Apoi, fiindcă nici ea, nici Toto, nu găsesc ce să mă mai întrebe, încep să-i întreb eu pe ei:

— Tu ce faci?... Cînd ai de gînd să vii?
— Știu și eu!... In orice caz, mult nu cred să mai întîrziem.
— Dar dumneavoastră, doamnă, aveți ceva rude pela Iași? Unde o să fiți găzduită?...
— N'am pe nimeni. Am luat însă o recomandație pentru șeful biroului de cartiruire.

Toto intervine:

— Dacă cumva ai vre-o neplăcere, dă-mi o telegramă imediat.

Iar eu, complectez:

— Veniți la mine la cenzură cînd aveți de comunicat cu Bucureștii...

După alte cîteva clipe de tăcere, doamna Vasilescu, mă întreabă brusc:

— Sinteţi singur, domnule Băleanu?
— Mai singur ca Iov după ce-şi pierduse averea...
— N'aţi luat cu dumneavoastră nici o coniţă?
— Vai, doamnă!... Ce întrebare?... Am eu mutră să călătoresc în doi?...
— Dar sălbatic mai sinteţi domnule Băleanu!... V'am mai spus-o eu şi aseară. V'aduceţi aminte? Mi se pare chiar că v'aţi supărat!...
— Şi întorcîndu-se spre Toto, îi explică:
— Ştii ce mi-a făcut aseară?... Nici nu vrea să intre în casă. Zicea că e grăbit. Nu-i vorbă, că dacă mai intirzia un sfert de ceas numai, îl apuca bomba la mine în stradă...

Pleacă trenul....

Toto s'a coborît. Eu şi amanta prietinului meu, am rămas să călătorim singuri. Regina şi-a pierdut nebunul de pe negru şi a rămas cu nebunul de pe alb. Toto e brun. Eu sînt blond...

Trenul se pune în mişcare fără nici o pregătire aproape. Nici un semnal de conductor, nici un fluerat de locomotivă, nici un „rămas bun", nici un „bun voiaj"... Parcă ducem cu noi un bolnav de lepră. Inaintea noastră, cineva agită un clopot de lemn. Zgomotul lui e destul de slab ca să nu deştepte pe cei care dorm şi destul de puternic ca să înlăture din calea noastră pe cei care s'ar putea molipsi. Nimic mai asemănător cu trenul nostru, ca îndepărtarea unui lepros dintr'un sat cu oameni sănătoşi.

In vagoanele trenului e întuneric, dar noaptea din sufletele noastre e şi mai neagră decît noaptea de afară. Mergem încet. Parcă abia ne mişcăm. Atîrnă oare aşa de greu tristeţea celor care pleacă, sau trenul s'a încurcat în păinjenişul Bucureştilor, care nu ne mai lasă să plecăm?

In compartimente, discuţiile fierb înăbuşite ca apa într'un samovar. Dar până mîne dimineaţă, samovarul o să se răcească şi în strecurătoarea cerului găurit de stele, n'are să mai rămînă decît amărăciunea frunzelor de ceai. Lichidul parfumat al momentului o să fie golit odată cu alcoolul primelor senzaţii şi trenul o să meargă mereu aşa, încet, încet de tot, tot mai încet, cît mai încet, până ce călătorii se vor deştepta în plina realitate a visului învăţat pe dinafară...

*

După o tăcere destul de lungă, în care timp fiecare ne gîndisem, probabil, la lucruri diferite, Jenny mă întreabă:
— Cum îl găseşti pe Toto?... Gentil băiat. Nu?...
— Cam simplu.
— E tînăr încă.
— Şi prost...

Amanta lui Toto nu se aştepta probabil la răspunsurile mele.

— Ştii că nu eşti deloc drăguţ cu prietinii dumitale?
— Eu spun totdeauna ce gîndesc.
— Eşti teribil... Incepe să-mi pară rău că te-am primit aseară.
— Ai remuşcări?
— Nu... Dar... Ori cum...
— Il iubeşti?
— O!... Ce idee!... Cum îţi închipui lucrul ăsta?... Nu sintem deloc potriviţi pentru aşa ceva. Nu-l vezi?... E aproape un copil.
— Un copil de vîrsta mea.
— A, nu... Tu eşti altceva... Eşti mai bărbat, mai sălbatic... mai... Lasă-mă 'n pace că eşti obraznic. Să ştii că m'ai supărat...

In timpul ăsta, mi-am dezbrăcat pardesiul şi am aprins o ţigară.
— Imi dai voe să stau cu dumneata?
— Dacă-ţi face plăcere...
— Nu te supără fumul de tutun?
— Nu, de loc...
— Mă aşez lîngă dînsa pe canapea. Ea se fereşte parcă s'o ating. Ii caut mîinile prin întuneric şi nu i le găsesc. Şi le-a ascuns la spate. O întreb:
— Unde-ţi sînt mîinile?
— Le-am pierdut.
— Cu ce-ai să te aperi atunci, cînd o să vrea cineva să te sărute?
— Cu dinţii.
— Hai să 'ncercăm atunci... . . . .
. . . .

Nu-mi plac femeile care cedează uşor, chiar cînd nu sînt interesate băneşte. Fructele viermănoase se desprind singure de pe cracă. Dar nici rezistenţa exagerată n'o pot suferi. Suprema cochetărie a femeii cînd ţi se dă pentru prima oară, este să-ţi zică ţie „nu" şi ei „da". In felul acesta se împacă reciproc amorul propriu al celor două sexe şi actul se săvîrşeşte conform ritualului profan, de către pontifi cu drepturi şi cu îndatoriri egale. Victoria este şi a unuia şi a altuia. Fiecare o apreciază în felul lui. Dar efortul unuia şi rezistenţa altuia nu sînt, în fond, decît *„pile ou face"* ai aceleiaşi monede cu efigia lui Eros.

N'am preferinţe pentru un anume gen de femee. Imi place numai „femeia" şi atîta tot. Pentru mine, femeia este un obiect de artă, ochit de un colecţionar priceput şi pătimaş. Colecţionarii de obiecte de artă nu sînt chiar cei mai păcătoşi dintre muritorii de rînd!... Unii colecţionează covoare persane, alţii estampe japoneze; unii, vechi obiecte bisericeşti, alţii vechi porţelanuri străine, unii, documente şi ediţii rare, alţii, icoane sau

fotografii obscene... Specialitatea pasiunii nu are nici o importanţă, fiindcă orice colecţionar este un hirotonisit cu darul sfînt. Pe mine însă, soarta colecţionarilor mă înduioşează. In viaţă, o colecţie bogată îţi satură sufletul cum ţi-ar sătura stomacul o masă bine garnisită. După moarte însă, colecţia trece în posesia rudelor, a statului sau a creditorilor. Singuri, colecţionarii de femei frumoase îşi duc colecţia cu ei în groapă!...

Lucrurile astea le explic amantei prietinului meu ca să-şi dea sama şi ea pentruce Toto este mai prost decît mine şi pentruce de azi noapte, pe mine mă găseşte mai bărbat decît pe Toto, deşi amîndoi avem aceiaşi vîrstă.

Ne despărţim tîrziu, după miezul nopţii.

— Vrei să te odihneşti şi tu? Eu trec în compartimentul meu să mă culc.

Ea îmi răspunde, fără să-mi răspundă:

— Eşti un nebun. Pentru prima oară mi se întîmplă aşa ceva în tren!...

Vreau să-i explic pentruce—fiindcă trenul nostru nu este un tren ca toate trenurile şi fiindcă trenurile decînd s'a 'nceput războiul...

Renunţ însă. Mi-e somn. Şi teroarea somnului e mai sintetică decît a Zepellinului... O culc pe canapea, o înfăşor în pătura de voiaj, o mai sărut odată şi o las singură în compartimentul ei.

*

La Focşani începe să se lumineze de ziuă. Potriveala asta pare un simbol. Răsăritul soarelui desparte iar Moldova de Muntenia. De aici înainte începe lumina, liniştea, libertatea... Pe Argeş însă, probabil că nu s'a crăpat încă de ziuă. La Bucureşti mai ales, noaptea cea mare, de abia de-acum începe cu adevărat.

Dela Mărăşeşti părăsim linia Siretului. Mergem la Iaşi pe linia Bîrladului. Trenul nostru merge tot aşa de încet caşi în timpul nopţii. Se opreşte în toate staţiile şi unde se opreşte, acolo parcă îl uită şi Dumnezeu şi personalul mobilizat pe loc la C. F. R.. Până să pornească din nou, cieteşti toată „Phedra" lui Racine. Incep să regret plictiseala lecturilor clasice din liceu!...

Zeci de trenuri militare se încrucişează cu trenul nostru, aproape în fiecare staţie. Intr'unele aşteptăm până trec la vale cîte două, trei şi chiar mai multe la rînd, din sfert în sfert de ceas.

Din Basarabia şi nordul Moldovei, armata rusă coboară spre Bucureşti în fragmente greoaie şi nesfîrşite ca nişte baloturi de marfă ce dispar în pîntecele unui Transatlantic. Comparaţia nu e deplasată. Deşi curgea mereu, caşi cum s'ar fi deschis cataractele cerului, armata rusă intra parcă în pămînt. Nimeni nu ştia unde se găseşte. Cartierele generale o vedeau numai pe hîrtie. Frontul însă, n'o văzuse nici măcar pe hartă. Armata Ţarului Nicolae era o armată-fantomă. Nu-i mai lipsea decît un Wagner rus şi „Olandezul zburător" putea să iasă din repertor pentru totdeauna.

Abia acum încep şi eu să-mi dau sama, ce înseamnă o armată care pleacă la războiu. Incep să văd cu ochii celace până acum nu văzusem decît din cele povestite. Armata romînă, n'o văzusem decît la 10 Mai. Excursia de plăcere dela 1913 în Bulgaria, nu-mi satisfăcuse decît amorul meu propriu de romîn şi mîndria mea de latin. „*Veni, vidi, vici!*" Dacă m'ar fi auzit Iuliu Cesar, sînt sigur că m'ar fi tras de urechi. Armata rusă însă, o văd, o sorb cu ochii şi o mistui cu toate simţurile laşităţii mele de combatant în dosul frontului...

Avea dreptate prietinul meu dela cenzură: „Te pui cu colosul dela Nord!..." Ce va face însă acest colos? Se va bate oare colosul şi pentru noi? A primit cu adevărat ordin să se bată?... Deocamdată, colosul se plimbă numai, bea ceai, mănîncă seminţe de floarea soarelui şi cîntă din gură şi din balalaikă...

Uniformitatea colosului ăsta mobil, te înspăimîntă. Imbrăcaţi la fel, aproape nu poţi deosebi pe ofiţeri de soldaţi. Hainele şi şepcile lor cenuşii au ceva din cromolitografiile cu tiraj nelimitat. Vai de bietul autor!... A căzut pe mîna unui editor bandit...

O deosebire există totuşi. Soldaţii se îmbată cu spirt ordinar, iar ofiţerii şi generalii cu rom, coniac şi la nevoe chiar cu apă de Colonia.

Amanta prietinului meu se topeşte după ei, dela fereastra vagonului. Nu coboară geamul, fiindcă i-e teamă să nu dea peste vre-unul rău crescut. Uniforma însă, cu nasturii dela manta şi cocarda dela şapcă, o hipnotizează ca nişte ochi de şarpe. Şi în fiecare nouă staţie, broasca simte parcă nevoia să cadă victimă unei reptile. Nevasta colonelului romîn a rămas sclava disciplinei militare pe care bărbatu-său probabil i-o localizase, în sentimentul de camaraderie, chiar pentru ofiţerii aliaţi.

Prezenţa mea în compartimentul doamnei Jenny Vasilescu, devine în anume momente, chiar jenantă. Modestele mele haine civile mă scot din luptă mai 'nainte de a începe atacul. Dintre cei care se perindă prin faţa ferestrei, aproape toţi mai bărbaţi, mai sălbatici şi mai puţin laşi decît mine. Chipiul diformează interiorul capului, dar conservă prestigiul aparenţei exterioare. Trebue să optez dar, pentru una sau pentru alta. Oricît m'aşi trudi să par altul decît fugarul din Bucureşti, îmi dau sama că e în zadar. Capul meu nu poate fi un cap de erou, nici chiar în urma celor două victorii consecutive, repurtate asupra nevestei colonelului romîn, amanta prietinului meu, şeful de cabinet al ministrului de interne.

In gara Crasna ni se înfundă și unora și altora. Evacuații din București nu mai pot merge spre Iași, iar a 18-a brigadă de cavalerie rusă, nu mai poate porni în ajutorul Bucureștilor. Ofițerii beți au devastat restaurantul gării, au golit toate sticlele de coniac, au arestat pe comandantul militar, au dezarmat milițienii romîni și au tăiat firele de telegraf...

Mulțumescu-ți Ție Doamne! Armata rusă a intrat în fine în acțiune!.. Colegul meu dela cenzură, de-acuma poate dormi liniștit... Soarta războiului începe să se schimbe!...

Unul dintre eroi este Romîn basarabean. E tînăr și frumos, înalt și subțire ca un clarinet și blond ca o papură uscată. Imi vine să cred că romînul-rus din Basarabia, trebue să fie un Neamț dela vre-un „Gesellschaft" din București! Se agită pe peron cu o sticlă de coniac într'o mînă, cu sabia scoasă din teacă în alta și vorbește romînește cu bucureștenii îngroziți:

— Eu nu sînt *bat*... Eu, moldovan adevărat... Romînu, țigan... Ptiu!...

Și se scuipă singur pe tunica cu panglica „negru și galben", insigna Crucei sfîntului Gheorghe...

Imi aduc aminte de „Sergentul" lui Vasile Alecsandri.

Și noi ne-am împotmolit tot cași el *„pe drumul de costișe ce duce la Vaslui*... și de-acolo, ceva mai departe, la Iași *Și nici că-i vine-a crede, cînd crucea Sfîntu Gheorghe, pe sînul lui o vede"*. Eu însă credeam, fiindcă i-o vedeam. Vasile Alecsandri nu crezuse fiindcă, probabil nu văzuse nici Crucea rusească pe sînul romînesc nici scena cu *„Colonelul dînd mîna cu sergentul"*.

Scandalul se potolește cînd începe să se însereze sau mai bine zis, cînd sosește un nou tren rusesc cu ofițerii treji. Se repară în grabă firele telefonice, se reia comunicația cu Vasluiul și cu Bîrladul și mersul trenurilor se restabilește după cum fusese hotărît, cu singura excepție a celor patru ore de întîrziere din gara Crasna.

Locomotivele flueră din nou. Iată-ne iar porniți—Romînii spre Iași, Rușii spre București...

Iar e noapte. In Moldova însă nopțile par mai puțin sinistre ca la București. Pe cer nu se văd decît stelele și același pătrar de lună cu care pornisem din gara *Mogoșoaia*. Reflectoarele electrice au dispărut și odată cu ele, *au amuțit* și bateriile ante-aeriene. In clipa asta poate, la București, ele au intrat din nou în acțiune. Regret pentru cei care au rămas acolo. Statul are însă nevoe de funcționari destoinici pentru care sacrificiul părăsirii căminului este egal cu o trimetere pe front. Și funcționarii aceștia, călătorim în momentul de față spre Cartierul general de mîine al celor ce trebuesc să conducă destinele țării dela adăpost. Până atunci frontul rămîne același meridian militar, pe care împrejurările îl pot împinge chiar pânăla Iași. Lașitatea noastră dar, e relativă, sau mai bine zis,

eroismul nostru este condiționat de imposibilitatea unei alte noi retrageri.

Ajungem la Iași pe la ora zece. Orașul e luminat. Lumea umblă pe străzi fără teamă, ca în vremurile de pace. Războiul n'a ajuns încă până la Iași...

Dăm fuga la biroul de cartiruire. Șeful biroului care este eșan, începe să se enerveze la vederea atîtor bucureșteni. E o adevărată invazie de lăcuste. Un evacuat țipa din fundul sălii:

— Și-o să vedeți ce-au să mai vină!... Ce-i astă-seară, nu-i nimic!...

Rumoarea cucerește mulțimea autohtonă. Liniștea Iașului patriarhal, amenință să se ducă la vale pe Bahlui. Zurbagiii dela Făgădău, din Dealul Spirei, Cuibul cu barză și Delea-Veche sînt în stare să strice tabietul bătrînului oraș domnesc, pentru care strada Lăpușneanu, Păcurarii și Sărăria fac mai mult de cît zece capitale ale Romîniei, la un loc. Moldovenii și în special eșenii, au ceva din pitorescul naivității grave a Francezilor din sud. Poate fiindcă la Iași miroase a usturoi cași pe întreaga coastă a Mediteranei dela Perpignan pânăla Villefranche. Reflecțiile cîtorva bătrîni eșeni, îmi amintesc raționamentul francezului din Marsilia: *„Si Paris avait une Cannebière, il serait une petite Marseille"*.

Adevărul era că Iașul nu cunoscuse încă războiul propriu zis. Din clipa aceia însă, proectilele de pe front începură să se spargă în timpanele celor adunați în jurul statuei lui Cuza-Vodă. Războiul pentru întregirea neamului romînesc, abia acum începea și în vechea capitală a *Moldovei*.

Doamna Jenny *Colonel Vasilescu căpătă bilet de cartiruire* în strada *Muzelor, peste drum de Spitalul Sfîntul Spiridon*, iar eu în *strada Lozonski*, lîngă *Seminarul Venianim Costake*.

Fără să fie ideală, odaia mea prezinta marele avantaj de a nu avea proprietăreasă. Proprietarul e văduv, fără copii și fără pensie dela Stat. Nu e mobilizabil și nu urăște pe bucureșteni, fiindcă evacuații nu vin de plăcere și dacă Statul găsește cu cale să-i aducă la Iași, înseamnă că tot statul o să le plătească și ceva mai mult decît leafa obișnuită.

Domnul Hacik Aivazian mă primește cu brațele deschise și cu cămașa fără guler. A sfîrșit tocmai masa și a gustat două, trei păhărele mai mult, dintr'un tămîios turbat. Pe vremea aceia la Iași, masa de seară ținea până peste miezul nopții, ca mai în toate orașele patriarhale și cu respect pentru tradiție. Domnul Aivazian este mijlocitor în tot felul de afaceri urgente, secrete și rentabile: vînzări, cumpărături, ipoteci, dobînzi convenabile și vorbe bune pe drum de seară. In felul său, noul meu proprietar este un adevărat erou. Războiul nu-l înspăimîntă și nu-l indispune. Războiul e o afacere ca oricare alta. Depinde cum știi s'o învîrtești. Și domnul Aivazian speră s'o ducă pânăla

capăt cu bine. Deocamdată l-a luat pe Ruşi în antrepriză. Rusul însamnă aur, nu glumă. Rubla rusească e de două ori şi jumătate mai mare ca leul romînesc. Şi dacă ştii cum să te porţi cu Rusul, poţi transforma fără nici o greutate rublele în lei, şi leii în ruble.

Nu s'a împlinit ora de cînd stau de vorbă cu d. Aivazian şi sîntem mai prietini de cum am fi copilărit împreună. Comparaţia însă, este exagerată, fiindcă proprietarul meu are vre-o treizeci de ani mai mult ca mine. Abia am început să mă desmeticesc de drum şi d. Aivazian propune să mergem la cafenea. I s'a sfirşit tocmai „meianjul" său de Moca cu Ceylon, că altminteri mi-ar fi preparat dînsul o gingirlie, cum nici la Constantinopol nu se poate lua totdeauna. Cafeneaua e la doi paşi, la Hotel Traian. De cînd au început să vină bucureştenii, cafeneaua stă deschisă până la miezul nopţii. Starea de asediu, este şi ea un fel de Janus cu două feţe. Cu una priveşte dincolo de Siret, cu alta dincoace...

Prima cunoştinţă pe care o întîlnesc în uşa cafenelei, e Laurenţiu Blebea. Regăsirea este neaşteptată, ne emoţionează parcă pe amîndoi. Aproape în acelaşi timp ne întrebăm şi unul şi altul:

— Decînd la Iaşi ?

— Eu de trei zile...

— Eu picai adineaori...

— Va se zică e adevărat ce se vorbeşte ?... Se evacuează Bucureştii...

— Tocmai evacuare nu... Dar, înţelegi... vorba de funcţionarii statului care nu mai pot lucra la birouri din cauza bombelor...

— Da tu ce cauţi la Iaşi ?...

In loc să-l iau eu de guler, trădătorul începuse să-mi ia el interogatoriul.

Domnul Aivazian rămăsese cu gura căscată, căutînd să se apropie cît mai mult de noi şi să intre în vorbă imediat ce i s'o prezenta ocazia. In momentul acela însă, nu-mi convenea să-l recomand lui Blebea pe noul meu proprietar, fiindcă pentru spionul Nemţilor voiam să ţin secret scopul venirii mele la Iaşi. Lăsai deci pe d. Aivazian să-mi aprecieze educaţia după cum i s'ar fi părut, iar lui Blebea îi răspunsei de data asta pe un ton, ceva mai ridicat.

— Eu ca eu .. Am venit într'o misiune specială... Dar tu?... Te ştiam la Bucureşti... Cu ce ocazie pe aici ?...

De data asta elocvenţa lui Blebea apropie de noi pe d. Aivazian care la început aproba cu capul, iar mai tîrziu repeta mereu:

— Brava Domnule!... Aşa este. Aveţi dreptate...

Blebea vorbeşte zgomotos şi caută să-şi creeze simpatii printre necunoscuţii din jurul lui.

— Eu, dragă, nu aştept ca tine să plec din Bucureşti cu misiune specială, că pe mine dacă m'apucă Nemţii acolo, mă curăţă la sigur. Eu nu sînt ca voi filo-francez pe comandă... Eu sînt Romîn transilvănean... Eu ştiu ce m'aşteaptă cînd or pune Ungurii mîna pe mine. Pe voi, cel mult, o să vă 'nchidă sau o să vă trîntească un picior undeva... Pe mine însă mă spînzură !... Cît sînge rău le-am făcut eu singur, nu le-aţi făcut voi cu toţii la un loc... Am mirosit eu în ce ape se scaldă guvernul. Umblă să se scape de noi acum... Până aici ne onora cu dragostea. Mă mir cum se mai ţine pe picioare calul lui Mihai Viteazu de cîţi nebuni am călărit pe el în ultimii doi ani !... Daţi-i băeţi înainte... Ţineţi trează conştiinţa naţională... A sunat ceasul desrobirei fraţilor de peste Carpaţi... Şi-acum ?... Să scape cine poate... Pardon!... Datoria guvernului e să se ocupe mai întâiu de cine trebue... Să ne scape mai întâiu pe noi, că dacă se 'ntîmplă să iasă altfel, nouă ni s'ar fi datorat liberarea fraţilor de dincolo, nu dumnealor care o învîrtesc, cînd albă, cînd neagră, după cum le convine...

Domnul Aivazian strînge mîna lui Blebea şi-l asigură de toată simpatia şi sprijinul său. Îi propune chiar să se mute la dînsul, dacă cumva nu e mulţumit de odaia unde stă. Blebea însă nu e patriot de „Sala Eforiei" şi n'a venit la Iaşi numai ca să fugă de frica Ungurilor. A venit să-şi aranjeze intrarea în şcoala militară dela Botoşani. Vrea să se ducă pe front pregătit să moară ca un erou, nu ca o victimă a politicianilor fără scrupule.

Spovedania lui Blebea m'a înduioşat şi pe mine. Cum l'am putut crede oare trădător, după o simplă vorbă aruncată în vînt de un şef de cabinet al unui ministru de interne?... Parcă Siguranţa generală a statului nu se poate înşela şi ea!... Incep chiar să cred că în timpul neutralităţii noastre, presa opoziţiei avea perfectă dreptate. Serviciul Siguranţei trebue complect reorganizat. Aşa cum se găseşte în momentul de faţă, nu mai poate corespunde menirii lui într'un stat cu pretenţii de civilizaţie. Ar fi o adevărată crimă să încredinţezi siguranţa Statului pe mîna unor astfel de oameni, care pretind că Laurenţiu Blebea este spion neamţ şi trădător de patrie...

Sosirea mea la Iaşi mă desbrăcase de tunica lui Nesus, purtată două zile şi trei nopţi cu intermitenţa acceselor de tusă măgărească. Laurenţiu Blebea era acelaşi!... Şi Laurenţiu Blebea era hotărît să moară pe front ca un erou, în timp ce eu, aveam să mă stafidesc la cenzură...

De-atîta laşitate nu m'aşi fi crezut niciodată capabil.

I. Minulescu

(Va urma)

Nelinişti

De primăvara ce-a venit deodată
Cîmpiile-au rămas nedumerite ;
Pădurile aşteaptă împetrite
Minunea ce-o să vie luminată.

E-o lungă aşteptare dureroasă.
Pe subt pămînt lucrează Dumnezeu ;
Il simt subt dealuri ca în pieptul meu
In ziua asta clară şi frumoasă.

Regretă 'n mine toţi strămoşii mei
Că intr'o zi au trebuit să moară
Şi astăzi este-atita primăvară
Şi soare 'n lumea asta fără ei.

Sau, în grădina părintească, poate,
Acei ce astăzi vor mai fi stăpini
Doboară jos cireşii cei bătrîni
Cu crengile cleioase şi roşcate.

De-acela Primăvara cresc în mine
Neînţelese, vagi melancolii,
Ca nişte 'ndepărtate melodii
Trezite undeva, de nu ştiu cine...

Demostene Botez

Studii nouă asupra trecutului Basarabiei

VI

Cartea d-lui Şt. Ciobanu—„Cultura romînească în Basarabia subt stăpînirea rusă"—priveşte numai veacul al XIX-lea şi e o interesantă complectare a studiului d-lui prof. Nistor. Pe cînd acesta din urmă descrie mai mult evenimentele politice şi schimbările care s'au petrecut în starea administrativă şi socială a Basarabiei, d. Ciobanu mai face un pas înainte şi stărue să ne descopere, după putinţă, starea sufletească a poporului basarabean, să ne arăte „un reflex al vieţii naţionale, care respiră cu deosebire în masele cele mari ale poporului de jos" (Prefaţa). Autorul are tot dreptul să creadă că cartea d-sale „nu epuizează întregul material". Totuşi trebue să recunoaştem că până la dînsul nimeni nu a izbutit să adune atîta material interesant şi să ne înfăţişeze în aşa măsură gîndirea şi simţimîntul romînesc în Basarabia din veacul al XIX-lea.

Acele nouă capitole, din care e compusă cartea d-lui Ciobanu, cuprind multe tipărituri bisericeşti în romîneşte, cărţi didactice, publicaţii periodice, starea limbii romîneşti în biserică şi instituţiile de stat din Basarabia, asemenea şi în şcoala basarabeană; un capitol (VII) ne tratează despre scriitorii basarabeni, altul (IX) despre „studiile ruseşti asupra trecutului şi culturii Romînilor"; un capitol special (VI) e consacrat „teatrului romînesc în Basarabia". Articolul I ne descrie „Basarabia în anul 1812" în legătură cu răpirea ei de către Ruşi.

Intr'adevăr, multe informaţii din cele tipărite în cartea d-lui Ciobanu sînt cunoscute mai demult, dar şi mai multe sînt adunate de autor şi întâiaşi dată sînt scoase la lumină. Critica eventuală, care a apărut până acuma, a arătat unele scăderi ale

lucrării d-lui Ciobanu (scăpări din vedere, neexactităţi şi altele), cu toate acestea credem că pentru oricine s'ar interesa de trecutul Basarabiei, această lucrare e de mare preţ, ca o singură culegere a unor „fărămituri ale sufletului romînesc", care până astăzi, fiind răzleţe şi rătăcite prin felurite reviste, ziare, cărţi învechite şi uitate, erau aproape cu totul necunoscute.

Pe lîngă informaţiile şi faptele pe care le aflăm în cartea d-lui Ciobanu, mult folos ne aduc şi acele chestii pe care ea le provoacă. Intr'adevăr, unele din aceste întrebări în studiul arătat rămîn nerezolvite, altele par a fi interpretate greşit, orişicum însă e de netăgăduit că aceste chestii sînt de mare interes şi mult vor ajuta la orientarea cetitorilor asupra trecutului Basarabiei.

Vom releva unele din aceste chestii.

VII

Cartea d-lui Ciobanu e intitulată „Cultura romînească în Basarabia subt Ruşi", iar în tot cuprinsul ei se vorbeşte aproape numai de diferite tipărituri, care, nici vorbă nu-i, privesc mai mult populaţia din oraşe şi pe intelectualii basarabeni. Un singur capitol, al VI-lea—despre teatrul romînesc, nu priveşte tiparul, dar şi el ne vorbeşte aproape numai de cele petrecute în oraşe. Se naşte o întrebare: ce a fost „cultura romînească în Basarabia subt Ruşi"? In ce consta ea? Chestia nu e atît de simplă şi atît de puţin importantă, cum, poate, se pare. Destul e să relevăm că tocmai în această cultură a fost „un sprijin în încercările cele grele ale înstrăinării prin care a trecut această frîntură răsăriteană a poporului nostru". (Prefaţa la cartea d-lui Ciobanu). Prin urmare aici nu avem un subiect abstract: e vorba de fapte reale şi concrete, care au avut o mare însemnătate în viaţa întregii regiuni. Răspunsul pe care îl aflăm în cartea d-lui Ciobanu pare puţin satisfăcător.

Noi cărturarii sîntem prea zeloşi de meseria noastră, de cărturărie, şi adesea sîntem dispuşi să credem, că numai ce vine din carte şi prin carte, are mare însemnătate. Pare că acest păcat îl are şi d. Ciobanu. De bună samă, cu ce drept d-sa, pornind a vorbi de cultura romînească în Basarabia, se mărgineşte aproape numai la activitatea cărturărească a intelectualilor? Cultura cuprinde toate laturile vieţii, iar viaţa e mult mai largă decît orice activitate intelectuală. Nu a fost mai puţin bogată chiar şi viaţa Moldovenilor basarabeni, cu toate apăsările şi urmăririle din partea străinului oblăduitor. Cea mai superficială ochire află aici o mulţime de fapte şi obiecte foarte preţioase din punct de vedere al culturii şi istoriei naţionale. Aceste fapte le aflăm în arhitectura unor clădiri vechi (biserici şi chiar case particulare), în pictură, în zugrăveala caselor moldoveneşti, nu

mai vorbim de obiceiurile moldoveneşti, de cîntecele şi mai cu samă de limba moldovenească — acest izvor nesecat al rominismului, care poate e menit să împrospăteze şi să învioreze limbajul schilodit şi ofticos al multor cărturari romîni de astăzi. Ne vor spune că toate acestea nu sînt decît elemente de cultură, care au rămas departe de calea istoriei. Fie aşa, dar — să ni se îngădue a întreba — acele fărămituri, de care se ocupă d. Ciobanu, nu sînt numai elemente şi mare a fost rolul lor în dezvoltarea vieţii? Afară de aceasta, şi d. Ciobanu recunoaşte, că anume aici, în masele poporului, „respiră viaţa naţională“, iar lucrările cercetate de d-sa n'au fost decît un „reflex“ (şi, vom adăuga, foarte slab) al acestei vieţi, atunci cum putem identifica întreaga „cultură romînească în Basarabia“ cu un singur reflex al vieţii naţionale?

VIII

Nu tăgăduim, tiparul aparţine şi el culturii, şi oricine, vroind a vorbi de o singură ramură a culturii romîneşti în Basarabia, are tot dreptul să se oprească numai asupra acestei laturi a vieţii naţionale. Şi aici însă e o întrebare: care anume tipărituri privesc cultura romînească în Basarabia? Din indicele întocmite de d-nii Druganov şi Moghileanschi vedem, de pildă, că despre Basarabia s'a scris mult şi în mai multe limbi. Care va fi criteriul pentru deosebirea publicaţiilor ce aparţin într'adevăr culturii romîneşti din provincia noastră? E neapărat nevoe să ne dăm sama în privinţa acestui criteriu, căci altfel riscăm sau să prea lărgim sau să prea micşorăm bogăţiile culturii romîneşti ale Basarabiei de subt Ruşi.

In cartea d-lui Ciobanu nu aflăm un răspuns clar şi precis la întrebarea noastră, nu găsim un principiu metodologic hotărît. Ciudat în privinţa aceasta ni se înfăţişează mai cu samă capitolul al IX-lea, care ne vorbeşte despre „studiile ruseşti asupra trecutului şi culturii Romînilor“. S'ar părea că într'o carte, cu titlul privitor la cultura romînească în Basarabia, nu vor fi arătate decît acele studii ruseşti care cel puţin privesc Basarabia, dacă nu anume viaţa romînească în ea. Insă nu e aşa. De fapt d. Ciobanu ne vorbeşte şi de alte lucrări, care au un subiect străin [1] şi numai autorul lor e basarabean. Ne-am fi putut aştepta după aceasta că d. Ciobanu ne va vorbi şi de alţi autori basarabeni care se ocupau cu subiecte străine Basarabiei, cum, de pildă, a fost P. A. Sîrcu, cu atît mai mult, cu cît acesta a eşit din sînul ţărănimii basarabene moldoveneşti şi în calitate de profesor al Universităţii din Petersburg a scris multe lucrări ştiinţifice, poate chiar şi mai importante decît unele din cele arătate pe p. 329. Dar despre lucrările acestui cunoscut învăţat nu aflăm nimic în cartea d-lui Ciobanu. Multe lucrări de felul acesta a lăsat şi A. I. Iaţimirschi, care şi el a fost basarabean şi avea în el şi sînge romînesc, [1] însă nici din aceste d. Ciobanu nu arată vre-una.

1 P. 329.

Fără îndoială, pentru autor nu putea să aibă şi n'a avut nici o însemnătate locul unde au fost scrise studiile ruseşti asupra trecutului şi culturii Romînilor, căci de pildă, vorbeşte pe larg de lucrările lui Iacob Hîncu (creştinătatea romînească şi gramatica ş. a.) care au fost tipărite în 1840, 1854 la Petersburg. [2] Asemenea d-sa scrie mult despre „Istoria Basarabiei“ de A. Nacco, tipărită la Odessa. [3] Dar atunci e greu de priceput, pentru ce nu sînt arătate de pildă, lucrările „Societăţii de istorie şi antichitate din Odessa“, unde a fost tipărite numeroase studii asupra Basarabiei şi de mare valoare ştiinţifică.

Pare că d. Ciobanu, vorbind despre „studiile ruseşti asupra trecutului şi culturii Romînilor din Basarabia“, a avut în vedere *mai mult* pe autorii care mai înainte de toate erau basarabeni-*romîni* sau cel puţin „aveau în el şi sînge romînesc“. [4] Ne îndoim dacă un astfel de principiu poate fi îndreptăţit într'o cercetare ştiinţifică. Fiind artificial şi de o natură cu totul străină subiectului, acest principiu în mod firesc trebuia uneori să aducă pe autor la un mod de tratare a materiei, care nu corespunde de loc cu valoarea ei. Aşa, de pildă, d. Ciobanu nu odată şi pe larg vorbeşte de lucrările ştiinţifice cu caracter istoric ale lui Alexis Nacco, cu toate că ele au apărut acum cincizeci de ani şi astăzi nu mai pot avea niciun interes. Mai mult. Despre „Istoria Basarabiei“ a lui Nacco, singur d. Ciobanu ne spune că lucrarea aceasta e „cea mai tendenţioasă operă apărută în ruseşte asupra Basarabiei“ şi „va intra ca o pagină tristă în istoria culturală a provinciei dintre Prut şi Nistru“ [5] iar pe de altă parte, d. Ciobanu se simte în drept să „treacă cu vederea“ numeroasele lucrări ale lui A. Stadniţchi. [6] Credem că procedarea aceasta în niciun chip nu poate fi îndreptăţită.

Oricare ar fi fost naţionalitatea lui Stadniţchi, oricum am privi ideile călăuzitoare ale sale, un lucru rămîne de netăgăduit. A. Stadniţchi a fost cel mai neobosit cercetător pe terenul istoriei Basarabiei. Pare că n'am greşi dacă am spune că tocmai el a fost chiar începătorul studierii ştiinţifice a arhivelor locale, care a lăsat şi cele mai numeroase (aproape vre'o *cincizeci*) lucrări asupra trecutului Basarabiei ce şi acum 'şi păstrează toată valoarea ştiinţifică. Vorbind la dreptul, toţi Basarabenii următori

1 P. 328.
2 P. 110–114.
3 P. 216–218; 322–323.
4 P. 328.
5 P. 322.
6 P. 328.

cercetători ai provinciei noastre n'au fost decit continuatori ai operei lui Stadniţchi, care în munca lor au fost însufleţiţi şi inspiraţi de lucrările acestuia. Cea mai mare parte din ei (Ion Halippa, Grigorie Vesti, Alexandru Cioiacu, Nicolae Stoicu) au fost chiar elevi de şcoală ai lui în adevăratul înţeles al cuvîntului. Să nu uităm totodată, că aproape toate lucrările lui Stadniţchi au fost tipărite în „Vedomostiile Eparhiei Chişinăului", prin care fără îndoială deşteptau în rîndurile preoţimii basarabene un viu interes faţă de trecutul acestei regiuni. Pe lingă toate acestea, *Stadniţchi* a fost şi basarabean, care, după cum spune şi d. Ciobanu „avea şi singe romînesc". [1] La cele spuse am mai adăuga, că valoarea cercetărilor lui Stadniţchi, cum credem, nu ar putea-o tăgădui, nici chiar d. Ciobanu, care nu mai puţin de *optsprezece* ori îl citează pe Stadniţchi în cartea sa. Poate că unele capitole ale d-sale nici nu ar fi putut fi scrise fără cercetările prealabile ale lui Stadniţchi. Atunci cu ce drept tocmai lucrările acestui muncitor sînt trecute cu vederea ?!

IX

Incă o chestie provocată de cartea d-lui Ciobanu, *aceia* privitoare la personalitatea întâiului arhipăstor al Basarabiei—mitropolitul Gavriil Bănulescu.

Despre Gavriil mult s'a scris, însă şi astăzi personalitatea lui rămîne nedeslușită. Părerile asupra lui variază între două extremităţi. Pe cînd unii cred, că Gavriil e unul din cei mai mari patrioţi romîni, care cu multă rîvnă şi folos a apărat cultura romînească în Basarabia, de alţii el este socotit ca un trădător al neamului, ca o „coadă de topor" a Ruşilor. D. Ciobanu declară că „nu ştie în ce măsură i se pot atribui (lui Gavriil) învinuirile care i se aduc" (p. 32), şi totodată adaugă că „ştiinţa romînească n'a fost tocmai dreaptă cu acest arhipăstor" (p. 36) şi crede, că „istoria nepărtinitoare va justifica activitatea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodeni şi pe lîngă titlul de organizator al eparhiei Basarabiei îi va atribui şi titlul nobil de păstrător al tradiţiei culturale romîneşti în Basarabia". [2]

Vom releva aici, că d. Ciobanu în aprecierea *mitropolitului* Gavriil, încît priveşte ştiinţa romînească, repetă exact părerea d-lui Stadniţchi. [3]

Nu îndrăznim să ne exprimăm în mod hotărît asupra acestui subiect: chestia e destul de complicată şi importantă şi ar merita o cercetare mai amănunţită. Pare însă că d. Ciobanu nu s'a prea grăbit, cînd atît de hotărît a declarat ştiinţa romînească „nu tocmai dreaptă" faţă de acest arhipăstor. Pentru un imperialist rus, cum a fost A. Stadniţchi în toate lucrările sale, Gavriil a avut nemărginite merite atît ca arhipăstor al Basarabiei, cît şi ca reprezentant al Moldovenilor—noi supuşi ai ţarului. Cu atît mai mult pentru un cercetător romîn, pentru un istoric al culturii şi al neamului romînesc chestia, credem, trebue să se prezinte cu totul altfel, în altă lumină.

1 P. 328.
2 p. 62.
3 A. Stadniţchi, „Gavriil Bănulescu-Bodeni", 1894, p. IX—XII.

De bună samă, să ne întrebăm, ce făceau intelectualii şi patrioţii romîni în alte părţi ale ţării pe atunci, cînd mitropolitul Gavriil cu colaboratorii săi ruşi (Petre Cuniţchi şi alţii) ocirmuiau biserica romînă din Iaşi, pe urmă—cea basarabeană din Chişinău ?

Peste munţi, „pe un pămînt de suferinţă", tocmai în ţara de naştere a mitropolitului basarabean, abia numai se desfăşurase luminata activitate a apostolilor ardeleni, care stăruiau să deştepte şi să întărească conştiinţa naţională sprijinindu-o prin meritate studii istorice şi filologice. Chiar dincoace de munţi, cu toate că împrejurările erau extrem de grele (era vremea fanarioţilor), între alte curente se întărea, creştea şi cel adevărat patriotic, care nu dorea nici oblăduirea rusească, nici starea subt turc, şi năzuia spre deşteptarea naţională pentru o viaţă neatîrnată,—acel curent sănătos, care mai tîrziu a izbucnit în mişcarea lui Tudor Vladimirescu. In astfel de împrejurări, Gavriil îşi părăseşte ţara, îşi pune puterile în slujba imperiului rusesc, şi atunci chiar, cînd ţara rămîne în mare cumpănă, sfîşiată prin anexarea Basarabiei, el trece la Ruşi...

E adevărat, aici în Basarabia el a desfăşurat o rodnică muncă, care a fost folositoare pentru poporul basarabean. Dar tocmai aici e şi întrebarea—ce scop urmărea el ? Cînd este vorba nu de folosul unei activităţi dar şi de aprecierea unei persoane, atunci nu putem evita chestia, ce fel de motive avea această persoană în activitatea ei. Se gîndea Gavriil la deşteptarea naţională a Romînilor basarabeni, sau tot ce făcea el pe terenul cultural în Basarabia, pentru dînsul nu era decît un mijloc pentru atingerea intereselor personale ? Se pare că fără lămurirea acestei chestii nu putem înţelege de loc persoana mitropolitului Gavriil, şi sîntem convinşi că arhivele păstrează mult material interesant, din care s'ar putea cunoaşte mai de aproape activitatea întâiului arhiereu basarabean. Ne vom permite aici să reproducem unele fapte.

In 1809, în urma unui „pricaz" al lui Prozorovschi, comandantul armatei ruseşti (cu prilejul începerii războiului ruso-turc), după înştiinţarea primită dela senatorul Cuşnicov, preşedintele Divanului, mitropolitul Gavriil a dispus, prin arhiereii eparhiali, că „dătoria tuturor deobşte şi a fieştecăruia pravoslavnic creştin este a ruga pre Dumnezeu pentru buna sporire şi biruinţă a pravoslavnicii oaste asupra duşmanilor crucii şi credinţii noastre".

Intre răspunsurile trimise mitropolitului Gavriil la această dispoziţie de către subtalterni, interesant este răspunsul episcopului Iosif din Argeş.

Inştiinţind pe Gavriil despre primirea dispoziţiei lui, episcopul Argeşului continuă: ...„iar pentru a se face sfinte rugăciuni pe la mănăstiri şi pe la biserici, pentru buna sporire şi biruinţa pravoslavnicii oşti asupra vrăjmaşilor crucii şi credinţii noastre, încă decind s'au pornit oştirile spre războiu s'au fost dat porunci de preasfinţitul mitropolit, atît în eparhia preasfinţiei sale cît şi la ale episcopilor, dar de vor fi avut de cine se urma pe la satele de afară pe la judeţe până acum nu se ştie, căci după marele zor ce au avut Divanul pentru căratul zaharelelor celor trebuincioase la oştiri fiind ţăranii mireni cu totul îngreoiaţi de dări, şi vitele lor cu totul obosite de podvezi şi căzute de boală, au fost dat poruncă ca deobşte să se ia cară şi vite ale ori cui vor fi, la care intrind şi preoţii a merge şi însuşi eu cu carele, socotesc că la multe locuri, multe biserici vor fi rămas şi fără slujbă la sfintele zile trecute, las a pomeni că unii au fost scoşi şi dela sfinte slujbe ale bisericii cu brinci, şi necinstiţi cu sudălmi, poate şi mulţi bătuţi, căci şi porunca straşnică au fost. Dar şi mirenii cînd au cît de puţină voe asupra părţii bisericeşti, îndată dau înlături prosopida evlaviei ceii mincinoase care arată cînd n'au putere la mînă, şi preste toate aceste după ce şi-au făcut rîndul şi s'au întors la casele lor cu cîte vite le-au scăpat de n'au murit în podvadă, iarăşi n'au odihnă, ci silindu-i ca să urmeze de rînd, şi nu sînt siliţi numai cei ce au cară şi vite, ci şi cei ce n'au, apoi de au rămas loc şi vreme de rugăciune, judece înalta înţelepciune a preasfinţiei tale. Cu toate acestea noi poruncile nu le vom da uitării, şi unde nu vor găsi loc, rămine ca milostivul Dumnezeu să împlinească lipsa, iar eu cu adîncă smerenie rămîn al preasfinţiei tale prea plecat fiu şi întru Hs. smerită slugă Iosif episcop Argeşului".[1]

Alt fapt.

In „Liturghia din 1815, August", tipărită „în exarhicească tipografie a Basarabiei, ce se află în sfînta Mitropolie a Chişinăului şi a Hotinului", la început aflăm o „învăţătură" a mitropolitului Gavriil. In „învăţătură" Gavriil spune între altele, că în această carte, în sinaxar, el a introdus şi pre acei sfinţi care s'au proslăvit în Rusia... „căci dători sîntem acum cînd prea bunul Dumnezeu au bine voit prin milostivirea prea Blagoscetivului împărat a toată Rosia Alexandru I a ne izbăvi de jugul Agarenilor şi a ne împreuna spre celelalte părţi acei de Dumnezeu păzite împărăţie a Rosiei, dători zic sîntem împreună cu cialalţi Pravoslavnici creştini din Rossia a cinsti şi a prăznui pe aceşti lui Dumnezeu plăcuţi sfinţi carii s'au sfinţit în Rossia... Pre aceştia dar cinstindu-i şi prăznuindu-i îi vom ruga cu dinadinsul ca să ne fie userdnici mijlocitori către stăpînul Hristos totdeauna pentru apărarea şi buna stare Pravoslavnicii Biserici, pentru... împăratul nostru Alexandru Pavlovici a toată Rossia... ca povăţuit fiind cu cereasca înţelepciune şi îmbărbătat cu putere de sus nouă—norocită stare şi petrecere, iar fraţilor noştri Pravoslavnicilor creştini—izbăvire de jugul celor străini de fel să dăruiască ca împreună mingîindu-ne să zicem: Izbăvire au trimis Domnul norodului său cel ce au dat tărie împăratului nostru şi au înălţat cornul unsului său".

[1] Arhiva Consistorului din Chişinău „Diels" No. 44, f. 22.

Confruntarea acestor mărturii scrise ne pare foarte instructivă. Sufletul măreţ şi nobil al arhiereului din Argeş noi de loc nu ni-l putem închipui despărţit de poporul romîn şi de soarta lui, oricît de tristă ar fi ea. Acesta a fost „Iosif de Argeş, cel mai vrednic dintre toţi clericii munteni".[1] Pe cînd mitropolitul Gavriil e fericit cu starea Basarabenilor subt Ruşi şi nu vede altă scăpare pentru Romînii de peste hotare, decît să fie şi ei alipiţi la imperiul străin... Oricît de rodnică ar fi fost activitatea lui pentru Basarabeni în împrejurările de atunci, trebue să spunem, că astfel de atitudine şi de concepţie nu ne poate satisface.

Credem că fapte de felul acesta s'ar putea găsi multe; asemenea credem că ele ne cer ca noi, cu cea mai mare precauţiune, să intrăm în judecată asupra persoanelor istorice şi mai cu samă atunci cînd lor li se aduc grele învinuiri, iar noi „nu ştim în ce măsură li se pot atribui învinuirile care li se aduc"...

X

Viaţa şi cultura romînească în Basarabia n'a încetat niciodată. Invederat însă că pe la începutul veacului al XIX-lea, îndată după anexarea Basarabiei de către Ruşi, cultura romînească era şi mai intensivă, mai adîncă, mai puternică. Se naşte întrebarea—care a fost factorul acestei culturi? De unde venea această putere şi statornicie a vieţii naţionale? In cartea d-lui Ciobanu cetim: „Cea mai puternică şi mai statornică instituţie în această privinţă a fost biserica. Preoţimea din Basarabia, trecută în mare parte prin şcoala dela Socola, constituia în vremurile acelea clasa intelectuală a Basarabiei, avea tradiţiile ei moldoveneşti şi avea cele mai strînse legături cu poporul"... (p. 35).

Nu putem tăgădui marele rol al preoţimii basarabene în istoria romînismului din Basarabia îndeobşte, cît şi la începutul veacului al XIX-lea. Dar cînd se pune întrebarea despre izvorul acestui rol, mai cu samă cu privire la acele vremuri depărtate, ne pare greşită afirmaţia d-lui Ciobanu.

Mai înainte de toate nu vedem probe cum că preoţimea basarabeană de atunci a fost „trecută în mare parte prin şcoala dela Socola".

Şcoala aceasta a fost înfiinţată în 1804, cu alte cuvinte—

[1] N. Iorga, „Istoria Bisericii romîneşti şi a vieţii religioase", v. II, p. 226.

abia cu 8 ani inainte de anexarea Basarabiei. Pe lingă aceasta, deşi până în 1812 seminarul nu şi-a întrerupt cursul, dar chiar anul 1806 a fost „fatal pentru şcoală, căci în acest an fundatorul ei Mitropolitul Veniamin... este nevoit a se retrage din scaun"... E adevărat că noi nu ştim nici cu cîţi elevi a început şcoala, nici îndeobşte cîţi elevi a avut ea în primii ani. Dar un lucru e cunoscut, că „până la suirea pe tron a lui Mihail Sturdza la 1834 totul era nesigur (în Socola), totul schimbător şi nestabil, totul în amorţire din cauza împrejurărilor". Asemenea aflăm că „acest institut chemat, după scopul nobilului fondator, (Veniamin) pune temeiul unei învăţături începătoare naţionale, din lipsa direcţiei complecte, în curs îndelungat n'au putut răspunde către scopul propus"... Mai mult: „din cauza nestatornicirii timpurilor şi a rezbelelor între Turcia şi Rusia propăşirea seminarului au scăzut aşa de mult, încît pe la 1820 numai un profesor se mai afla acolo"... [1] Iată ce ştiri aflăm în istorie despre şcoala din Socola.

Ne întoarcem la Basarabia.

In momentul anexării Basarabiei de către Ruşi, aici erau 775 de biserici parohiale. [2] Recensămîntul din 1817 a constatat la aceste biserici 1344 de preoţi, [3] şi e de crezut că în 1812 nu erau mai puţini. Putem oare admite ca majoritatea acestor preoţi să fi făcut şcoala mitropolitului Veniamin? Credem că nu, chiar dacă am presupune că toţi absolvenţii seminarului Veniamin dela înfiinţarea lui şi până la 1817 erau numiţi numai în Moldova de dincoace de Prut (Basarabia de astăzi), aceasta ar însemna că în fiecare an, chiar la început, isprăveau şcoala lui Veniamin 100 de absolvenţi, dar aceasta era cu neputinţă în împrejurările de care am vorbit mai sus.

Mai avem şi alte dovezi.

Pare că încă în 1809 mitropolitul Gavriil a introdus în viaţa bisericească a Moldovii multe forme ruseşti de cancelarie şi între altele şi aşa zise „Clirovîia Viedomosti", sau formulare de serviciu. Toţi preoţii erau obligaţi în fiecare an să prezinte aceste acte consistorului prin protopopii respectivi. In Arhiva consistorului din Chişinău s'au păstrat din 1812 vre'o nouă condici mari cu astfel de acte, aşa numite „forme de înştiinţare pentru slujitorii preoţi şi copiii lor parte bărbătească ce se află în satul *** ţinut *** la biserica cu hramu *** pe anul acesta 1812". Aici aflăm şi ştiri privitoare la pregătirea preoţilor pentru slujba lor. Formele obişnuite prin care se precizează această pregătire sînt următoarele: „bun la cetire şi cîntare", [4] „la cetire şi cîntare de

[1] C. Erbiceanu, „Istoricul Seminarului Veniamin din monastirea Socola", Iaşi, 1885, p. 34—40.

[2] Operele comisiunii savante a arhiv. guv. Basarabia, v. III, p. 230—296.

[3] Ib., p. 230.

[4] Arhiva Consistor. din Chişinău. „Condica înştiinţărilor". Ţinut. Orheiului. Protopopia protopopului Sp. Costin. 1812.

mijloc", [1] rare ori: „bun şi iară bun", [5] şi mult mai des: „la învăţătură prost", [1] „prost la cetire", [1] „ceteşte şi cîntă moldoveneşte prost, [2] „prost de tot la toate [3] etc. Foarte rar se pomeneşte de „şcoli pe la sate", [4] care au fost frecventate de slujitorii altarului. Să nu uităm, pe de altă parte, că în Seminarul lui Veniamin chiar la început se predau ştiinţele următoare: limba romînească, istoria, aritmetica, geografia şi teologia. [5]

Din confruntarea faptelor arătate, credem, se poate trage concluzia, că nu numai majoritatea, dar poate nici unul dintre preoţii basarabeni n'a văzut şcoala din Socola.

Fără îndoială, ţinînd sama de cele arătate, e greu de vorbit, cu privire la clerul depe acele vremuri, că el ar fi constituit o „clasă intelectuală" cu „tradiţii moldoveneşti" deosebite etc. Toată puterea lui de factor naţional depe atunci nu se deosebea cu nimic de acelaşi putere a poporului. Poate mai drept ar fi să spunem că această putere numai poporului aparţinea şi numai dela dinsul venea. Tot aceleaşi „forme de înştiinţare" ne arată că mai mulţi preoţi depe atunci erau chiar fii de ţărani.

XI

„Toată corespondenţa bisericească,—scrie d. Ciobanu,—toate actele bisericeşti, condicile, inventariile, actele stării civile se făceau numai în romîneşte şi în romîneşte se înaintau consistorului din „Chişinău". Această stare de lucruri a durat pânăla 1871... (p. 35).

Şi aici avem o mare chestie, anume acea a măsurilor prin care stăpînirea rusă stăruia să desnaţionalizeze Basarabia. Chestia e cu atît mai interesantă şi mai însemnată, cu cît priveşte întreaga politică rusească faţă de Romînia,—politica dictată de scopurile imperiului rus.

Incît priveşte acea latură a rusificării, care consta în limba corespondenţii bisericeşti, sîntem nevoiţi să spunem că afirmaţia d-lui Ciobanu nu are niciun temeiu. Chiar a priori ar fi greu de admis că în anii întâi după anexare tot ce priveşte ocîrmuirea bisericească, unde fireşte trebuiau să fie mulţi dregători ruşi, să se fi scris în romîneşte. Avem încă şi probe că n'a fost aşa.

Din 538 de „forme de înştiinţare", de care mai sus am vorbit şi pe care am avut ocazie să le cercetăm, 99 sînt scrise în

[1] Arhiva Consistor. din Chişinău. „Condica înştiinţărilor", Ţinut. Orheiului. Protopopia protopopului Sp. Costin. 1812.

[2] Ib. „Formele înştiinţării ce sînt în cuprinsul Protopopiei Protopopului Ioani et Bulcani", 1812, Ţinut. Lăpuşna.

[3] Ib. „Condica de formele înştiinţării", 1812, Ţinut. Sorocii. Protopopia protoiereului Alexandru Ştiucă.

[4] C. Erbiceanu, op. cit. p., 34.

[5] Ib. „Condica formelor", Ţinut. Lăpuşnii. Protopopia Protoiereului Gheorghe Balcu, 1812.

ruseşte. Şi altfel nici nu putea să fie, deoarece preoţii basarabeni nu cunoşteau aceste forme prea complicate pentru ei, iar pentru a introduce în biserica basarabeană orînduelí din Rusia, mitropolitul Gavriil a numit şi protopopi dintre Ruşi. [1] Adeseaori „forma înştiinţării" e scrisă în ruseşte, avînd şi semnătura protopopului rus, pe cînd tot acolo aflăm şi iscălitura romînească a preotului local. [2]

La cele spuse am mai adăuga că la unele biserici, aproape toţi clericii vechi au fost înlocuiţi de către *mitropolitul Gavriil* prin Ruşi aduşi din Poltava şi Ecaterinoslav. Aşa a *făcut mitrop.* Gavriil de pildă cu clerul soborului vechiu din Chişinău, unde din 18 clerici, 16 au fost aduşi din Rusia. [3] Cum putea acest cler să facă „toată corespondenţa bisericească" în romîneşte ?!

XII

Intre alte chestii din istoria culturii romîneşti în Basarabia, e foarte interesantă chestia cărţilor *romîneşti* trebuincioase pentru slujba bisericească.

După cum se ştie, rolul mai de samă *în răspîndirea* acestor cărţi l-a avut tipografia eparhială. Deşi *activitatea* acestei tipografii e studiată de mai mulţi cercetători şi multe cetim despre ea şi în cartea d-lui Ciobanu, credem însă că unele momente din istoria cărţii bisericeşti romîne în Basarabia rămîn deocamdată puţin desluşite. D. Ciobanu scrie : „Intre anii 1841—1852 în tipografia eparhială din Chişinău nu se mai tipăresc cărţi bisericeşti. Cel puţin datele pe care le-am putut culege, nu ne dau nici o indicaţie în această privinţă... *Se vede că nici nu era mare nevoe de cărţi romîneşti, întrucît cărţile tipărite de către Gavriil Bănulescu-Bodeni şi Dimitrie Sulima ajungeau pentru necesităţile eparhiei Chişinăului.* [4]

Pare că afirmaţia aceasta nu tocmai corespunde cu faptul relevat chiar de d. Ciobanu, cum că „*după un scurt interval* tipografia din Chişinău începe din nou să tipărească cărţi romîneşti. [5] Intervalul acesta n'a durat decît un an, fiindcă întâia carte tipărită după un interval a apărut în 1853. (v. ibid).

Afară de aceasta iată ce, ne-a povestit acum *cîteva luni,*

1 De pildă protoiereul T. Maliavinschi, care totodată a fost pus
şi supraveghetor asupra tuturor bisericilor şi clerului întreg din Basa-
rabia. V. P. Lolojchi. „Istoria Seminarului Teol. din Chişinău", 1913, p.
8. In ţinul. Hotinului, ocolul de sus, încă în 1807, de către mitrop. Ve-
niamin a fost numit protopop protoiereul Antonie Ioanov rus. „Formele
înştiinţării" dînsul le scria în ruseşte. Arhiva Consist. din Chişinău.
„Ciirovila Vedomosti" Jud. Hotin, 1811.

2 „Ciirov. vedom". Jud. Hotin, 1811.

3 Arh. Consist. „Ciirovila Vedom". Chişinău 1816.

4 Şt. Ciobanu, op. cit., p, 67—68.

5 Ib.

nouă un preot [1] în chestia cărţilor bisericeşti în Basarabia de subt Ruşi.

Pela 1855—70, după ce s'a închis graniţa Prutului, fiind hotarul între Romînia şi Rusia pe uscat, între satele Cotu-Mare şi Nemţeni (după războiul Crimeei), locuia în satul Vărzăreşti de lîngă Prut un dascal Ştefan Ulinici, cunoscut în împrejurime mai mult subt numele „dascălu Apleş". El se ocupa cu aceia că aducea în Basarabia cărţi bisericeşti pentru satele moldoveneşti din împrejurime, ajungînd aceste cărţi până pela Lozova şi alte localităţi. Cărţile erau tipărite la mănăstirea Neamţu. Dela mănăstire până la hotar le aduceau alţii, cum şi cine—nu se ştie. „Dascălu Apleş" trecea noaptea peste hotar, încarca desagii cu cărţi şi călare trecea înapoi. Calul îi era aşa de bun, că nu puteau să-l ajungă nici Cazacii care păzeau graniţa. De meseria „dascălului Apleş" mulţi ştiau, aşa că cine avea nevoe de anumite cărţi bisericeşti romîneşti, se adresa lui, comandîndu-i ce să aducă. La el acasă nu avea niciun depozit, aducea aproape numai cărţi comandate. Ce îi era de prisos, caşi cele comandate, până a le da celor ce le comandase, Apleş le ţinea ascunse. [2]

Aceiaşi tradiţie am auzit-o şi dela bătrînul protoiereu Vladimir Băltag, din com. Capuşna. Păr. Băltag ne-a arătat chiarşi o carte din cele aduse de dascălul Apleş pentru părintele Ştefan Baltag din Lozova, tatăl lui Vladimir. Această carte e „Ciaslov", tipărit la mănăstirea Neamţu în 1858, „în zilele Luminării Sale Prinţipului Nicolae Conache Vogoridi Cirmuitoriului Prinţipatului Moldaviei". Jos, pe marginea întâilor cîtorva pagini, am cetit următoarea notiţă scrisă cu mîna : „Aceasta Sf. şi Dumnezeiască carte, ce se numeşte ciasoslov este dreaptă a me şi a feciorilor miei nestrămutată, cumpărată cu drepţi banii miei patru galbini Austrieşti adecă 12 ruble argint şi spre adeverinţă am scris : 1859 anul luna Ianuarie în 25 zile în satul Lozova. Preotul Stefan Andreev Baltaga".

Din cele spuse reese că, cărţile romîneşti trebuincioase pentru nevoile bisericii din Basarabia se aduceau cu mult risc tocmai atunci, cînd aici slăbise activitatea tipografiei eparhiale". [3] Vasăzică, cărţile, tipărite în Basarabia mai înainte, nu ajungeau pentru necesităţile eparhiei locale. Sîntem deci nevoiţi să presupunem că, după cum se vede, pe lîngă împrejurările cunoscute până astăzi din documente, mai erau şi altele, de care atîrna răspîndirea cărţilor bisericeşti în Basarabia şi care poate mult împedicau activitatea tipografiei eparhiale chiar şi atunci cînd aceasta de drept funcţiona.

1 Păr. Const. Cazacu din com. Lozova Jud. Chişinău, un foarte bun cunoscător al limbii şi al culturii romîneşti din Basarabia.

2 Aceasta păr. Const. Cazacu a auzit pela 1885 dela dascălul Gheorghe Ulinici şi dela alţi locuitori ai com. Vărzăreşti, unde pe atunci păr. Cazacu era paroh.

3 Şt. Ciobanu, Op., cit. p. 67—70.

XIII

Cultura romînească în Basarabia, nu mai încape nici-o îndoială, a existat toată vremea și subt Ruși; Basarabenii aveau cea mai vie nevoe de dînsa și prin felurite căi își apărau și-și manifestau această nevoe. Pentru un istoric însă al acestei culturi, pe lîngă multe altele, e o chestie foarte importantă și anume: în ce fel de împrejurări această cultură a existat toată vremea și s'a dezvoltat. E ușor de înțeles că chestia aceasta e compusă din două întrebări: întîia—cum priveau străinii oblăduitori această cultură și cerințile culturale ale Moldovenilor basarabeni? Și a doua—dacă această cultură avea vre-un sprijin?

E de prisos să ne oprim asupra faptului, că pentru Ruși orice semn de cultură romînească în Basarabia era ceva nedorit, poate și primejdios. Și d. Ciobanu a avut toată dreptatea cînd întîile 35 de pagini le-a consacrat descrierii acelei stări în care se afla Basarabia în 1812, subliniind greutățile provenite din partea ocîrmuirii rusești, cu care era osîndit să se lupte rominismul în Basarabia. Dar ne întrebăm: astfel de greutăți au fost numai la începutul veacului al *XIX-lea*? Sau mai bine zis: împrejurările în care a trăit cultura romînească *la noi în cursul* v. XIX, toată vremea au fost aceleași? Iar dacă n'au fost *aceleași*, dacă în politica rusă față de Basarabia au avut loc mai multe schimbări, atunci e necesar de arătat în ce constau aceste schimbări? Care au fost cauzele lor? Întrebările acestea au foarte mare însemnătate și trebuesc rezolvite, căci altfel nu ne putem lămuri starea culturii romînești în Basarabia în diferite momente ale v. XIX, cum de pildă nu am fi putut înțelege cultura romînească dela începutul acestui veac, dacă n'am cunoaște faptele arătate pe pag. 1—35.

Cu părere de rău însă constatăm, că momentele ulterioare ale culturii romînești în cartea d-lui Ciobanu rămîn aproape nelămurite din punct de vedere al politicii rusești în Basarabia.

Confruntînd diferite articole ale cărții, aflăm că în istoria feluritelor ramuri ale culturii romînești aproape aceleași momente cronologice au fost mai însemnate—mai bune sau mai rele—pentru interesele rominismului. Așa vedem în anii *1850—60 activitatea* rodnică a tipografiei eparhiale (p. 69—70), *predarea limbii* romîne în școlile din Basarabia (p.p. 171—173), *teatrul* romînesc (pp. 185—6); în anii 1866—1867—decăderea activității tipografiei eparhiale (p. 70), suspendarea catedrei de limba romînă (pp. 170—178); în 1905—redeschiderea tipografiei eparhiale (p. 71), reînceperea predării limbii romîne în școli (p. 179 și urm).

E lucru firesc de presupus, că în acești ani în întreaga politică rusă au avut loc niscaiva evenimente care au provocat aceste schimbări și în politica Rușilor față de Moldovenii basarabeni, și aceasta cu atît mai ușor se putea de presupus, cu cît anexarea Basarabiei, precum și toată politica Rușilor în Basarabia,

cum am mai spus, n'a fost întîmplătoare și a fost dictată de toată politica Rușilor în Orientul apropiat. D. Ciobanu, după ce atît de frumos ne-a descris această parte a chestiei cu privire la începutul veacului al XIX-lea, aproape nimica nu ne spune de acele evenimente politice de care au fost provocate schimbările în politica Rușilor față de Basarabia din anii 60, 80, 905 etc. [1]

Cultura romînească în Basarabia, e clar, a avut rădăcinile ei *în tradiția culturală* rămasă la noi de pe vremurile vechi, încă până la anexarea ei de către Ruși. Nu mai încape, însă, nici-o îndoială, că și după 1812 această cultură a avut un mare sprijin, care cu felurite ocazii și subt variate forme venea de peste Prut. Nu mai vorbim de împrejurări întîmplătoare, cum puteau fi călătorii particulare, cărți care cu toată rigoarea cerberilor se strecurau pela noi de dincolo. În cursul v. XIX-lea au fost mai multe ocupații rusești, cînd vremelnic dispărea granița Prutului și toate mijloacele culturale de peste Prut ușor treceau în Basarabia, hrănind aici *tradițiile vechi romînești*. Învederat că istoricul culturii *romînești în* Basarabia nu poate trece peste aceste fapte, deoarece altfel cea mai de samă latură a subiectului va rămînea nedeslușită. D. Ciobanu, dacă nu ne înșelăm, o singură dată (p. 121) se referă la evenimentele de peste *Prut*. Foarte bine ne dăm sama, că nu e atît de ușor de precizat, cînd și ce anume s'a petrecut în privința asta. Nu mai puțin clar e, însă, că nu putem altfel concepe lucrurile, nu ne putem închipui „cultura romînească în Basarabia" în curs de un veac întreg înafară de orice legătură cu cultura de peste Prut, mai cu samă cînd chiar lucrările eșite de subt tipar în Basarabia, cum, de pildă, ale lui Nacco, Doncev, ne dovedesc această legătură.

Ne vom mărgini la observațiile făcute.

După cele spuse, repetăm convingerea noastră că lucrările d-lui prof. Nistor și d-lui Ciobanu vor fi de mult folos pentru acei care se interesează de trecutul provinciei noastre și vor sluji ca un îndemn pentru viitorii muncitori pe acest teren, provocînd mai multe chestii și probleme. Ca ultima dovadă că avem nevoe de noi cercetări cu privire la Basarabia, și ca o încheere a expunerii noastre, am mai adăoga ceva.

Încă de pe băncile școlii am învățat că istoria trecutului ne descopere cauzele și rostul prezentului.

Astăzi la noi în Basarabia se petrec multe evenimente noi. Cu toate că mai mult de cinci ani au trecut de cînd s'a făcut alipirea, între Romînii de dincolo și dincoace de Prut au loc neîncetate și dureroase neînțelegeri. Cele ce se petrec și vin de peste Prut la noi nu le pricepe chiar țărănimea, pătura cea mai

[1] Aceiași lipsă de un principiu metodologic precis o constatăm și în alte capitole ale cărții d-lui Ciobanu.

romînească. Viața bisericească până mai dăunăzi a fost foarte tulburată prin măsurile nepotrivite ce se luau de sus față de tot clerul basarabean; pe de altă parte—e neliniștită prin felurite abateri din calea ortodoxismului (răspîndirea baptismului și alt.) Ne-am fi putut aștepta că, cărțile d-lui prof. I. Nistor și Șt. Ciobanu, care după titlurile lor cuprind toată viața Basarabiei, ne vor face să înțelegem de unde vin aceste triste fapte. Dar în ele nu aflăm nici-o explicare, cașicum vorba ar merge cu totul de altă țară. Ne întrebăm, care-i cauza? *Ori lucrările amintite* nu cuprind toate laturile vieții basarabene în trecut, ori, chiar dacă le cuprind, le dau o interpretare greșită sau cel puțin neîndestulătoare? Dar poate are loc și una și alta?

Oricum ar fi, e învederat că pentru a cunoaște trecutul Basarabiei și a pricepe viața ei de astăzi avem neapărată nevoe de noi cercetări care, pe lîngă izvoarele cunoscute, ar mai căuta și altele, iar pe cele vechi le-ar examina cu mai multă strictețǎ, căci altfel vom fi nevoiți să repetăm greșelile vechi.

Nicolae Popovschi

Cel din urmă om

(marginalia pentru Expresionism)

În orbite ochii au rămas
Ca niște-aproape stinse scîntei —iar capul ras
Cu urechile ca două cioturi
De aripi își face vînt
Ca să sboare de pe umeri
Și să cadă, copt și palid, la pămînt...

În fața găurită de vărsat
Nasu-i moale, lung și straniu.
Înăuntru 'n dosul feții tupilat
Gîndul trebue să crească
Ca o inimă subt craniu...

Și—dacă o privești mai mult—e drept:
Fața are 'nfățișarea unui piept...

Nu-i greu să vezi pe fața vie-moartă
Că ochii nu-s ai feții care-i poartă,
Tot astfel cum urechile-s străine
De cap, iar capul stă pe umeri strimb
Și cu nasul fluturatic ca o coadă
Cu urechile în cumpănă se ține
Să nu cadă...

— Iată gura care ride
Altfel de cum ochii pling...
Dar chiar gîndul de subt frunte
Nu-i al gurei care ride
Nici al ochilor ce pling—

Ce s'a 'ntimplat? — Cîndva, odinioară,
Cînd capul sta pe trupul lui adevărat,
Un vînt l-a smuls din umeri și l-a lăsat să zboare..
(Și 'n vremea-acela, după cît se pare,
Toate capetele au zburat)

Tirîndu-și zborul silnic de păsări ostenite,
Fîlfiitoare trudnic din urechi,
Capetele izgonite
Nu-și mai găsiră trupurile vechi
— Și-așa se însoțiră din nou, la întîmplare,
Cu alte trupuri fără cap, rătăcitoare..

— Tot astfel nu-i nici glasul cel
Al gurii care l-a rostit;
Și glasul a zburat și el
Și 'n altă gură s'a adăpostit—

(Ar fi pe urmă că de-atunci de cînd
Va fi suflat acel zănatic vînt
Oamenii par numai,
Și nu sînt...)

...Și-acesta-i cel mai proaspăt Prometheu...
Până mai ieri homuncul de muzeu
— Dar decînd vîntul cel ciudat colindă
Il poți vedea în fiecare-oglindă...

(Iar toate-aceste le expune clar
„Der letzte Mensch" de Max Picard).

Al. A. Philippide

Venea o moară pe Siret..

— Roman —

(Fragment din Capitolul V) *

Ploaia stătuse, cînd Filip Nacovici descălecă de pe buestraşul lui alb, la scara curţii. Văzduhul însă era încă plin de neguri groase şi neclintite, aproape de pămînt. Erau ceasurile 9. Jean Cavalier sta la pîndă, fără îndoială, la un colţ de fereastră şi-i aştepta sosirea, căci îşi arătă îndată obrazul uscat în umbra antretului. Eşi în balcon c'o mutră plină de mirare şi de teamă.

„Boer *astepte*, zise el subţire, în romîneasca-i sisiită şi bizară.

— M'aşteaptă? Foarte bine, răspunse gros Nacovici. A primit la vreme scrisoarea mea?

— Primit... *la ceas şas...* vorbi Jean, arătînd şase degete la amîndouă mînile întinse. *Désiré imbrecat; maintenant astepte.*

— Aha... *désiré.. astepte...* îi răspunse Filip în franţuzeasca lui... Atunci spune-i, domnule Jean, c'am venit.. "

Cavalier se întoarse în loc; apoi se dădu grăbit şi respectuos la o parte. Boerul eşi din antret; cameristul dispăru pe unde venise boerul.

„Ce este, Filipe? întrebă repede Filoti, cu sprînceana încruntată. Cum a fost? Spune repede. Te-aştept de-un ceas...

— Apoi, cuconaşule, până ce-am cercetat, până ce-am rînduit s'aducă pe individ aici..

— Aha! îl aduce!" tresări Filoti şi făcu doi paşi spre parmaclicul balconului.

Cu ochi ascuţiţi, cu obrazul contractat şi cu buzele întredeschise şi întinse, arătînd dinţii, boerul rămase deodată neclintit, privind convoiul care sosea. Avea un fel de rînjet de răutate.

---

* Oameni şi împrejurări din Moldova, la sfîrşitul veacului XIX. Alt fragment—Capitolul I—a apărut tot aici, în No. 7 din 1923.

Cătră scara balconului, între ţărani cu sumane, înainta lunecînd cu opincile prin mîzgă Vasile Brebu. Era cu capul gol, cu camaşa desfăcută la piept. Coatele-i erau strîns legate la spate. Cu părul sbîrlit şi plouat, cu şuviţe lipite de frunte, cu stropituri de glod pe obraz, avea o înfăţişare spăriată şi sălbatică. Feciorii boereşti îl zmunciră, îl ghiontiră şi-l împinseră spre scară.

„Aduceţi-l aici!" strigă Filoti ameninţător.

Oamenii luară în piepturi pe prizonier şi-l răpeziră în sus, pe trepte. Filoti se dădu doi paşi înapoi şi-l cercetă pieziş.

„Cine eşti? Cum te cheamă? întrebă el scurt, înălţînd barba.

— Eu îs Vasile Brebu, mormăi flăcăul cu glas trudit. Is pîndar pe Halm...

— E slujbaş boeresc... lămuri Filip întrebarea din ochi a boerului.

— A, eşti slujitor... şi te-apuci de ticăloşii... Intri la coşerele boereşti... vrai să furi... vrai să omori oamenii! A sărit gardul la coşerele cele mari! strigă Filoti pufnind, cătră Costi, care tocmai atunci eşea, numai în halat şi cu ochii încă plini de somn. Ce fel de slujitor boeresc eşti tu şi ce-ai căutat acolo?...

— Am avut şi eu o treabă... grăi cu nepăsare Vasile şi-şi aţinti ochii în părete, deasupra boerului.

— A, eşti şi ticălos şi obraznic! tresări Filoti, frămîntîndu-se. Ai avut o treabă? şueră el apoi ascuţit. Ai avut o treabă?... Si cu mişcări convulsive, smunci din mîna lui Filip Nacovici harapnicul negru, şi lovi de două ori, cu iuţeală, pe ţăran. Ai avut o treabă? Ce treabă ai avut?..." scrîşnea el cu cruzime şi gîfîia.

Ţăranul îşi plecase capu 'ntr'o parte şi-şi înălţase umerile cătră obraji. Intâia lovitură îl plesnise peste grumaz; a doua îl arse peste obraz şi-i tăie buzele. Picături de sînge începură a se prelinge din mustăţi, căzînd pe pieptul păros.

Costi îngălbenise.

„Papa! încercă el. Ce faci?"

La un geam deschis din capătul ceardacului se auzi şi strigătul de uimire şi de milă al duducei Matilda. Filoti lepădă harapnicul şi privea fix într'o parte, mestecîndu-şi mînia în măsele. Voi să mai întrebe ceva şi văzu sîngele pe obrazul şi pe pieptul celui bătut.

„Luaţi-l! strigă el cătră feciorii boereşti. Duceţi-l la primărie. Să-l cerceteze şi să-l strîngă 'n chingi. Filipe, vină după mine; am a-ţi vorbi..."

In bibliotecă oftă deodată prelung, cu mînia stinsă, şi aţinti pe vechil cu privirile-i obosite.

„Ce-a fost, Filipe? Nu mi-ai spus cum a fost şi ce s'a întîmplat... Acesta este! rosti el deodată cu glas schimbat. Acuma-l cunosc.

— Pe cine, cuconaşule? întrebă şoptit şi cu grijă Nacovici.

— Cum cine? Omul pe care l-ai adus... L-am cunoscut cînd s'a uitat la mine spăriat după lovituri. In clipa aceia am mai

putut sta la îndoială; dar acum sînt sigur. Veneam dela coşere cu panerul. El s'a oprit în drum şi şi-a scos pălăria; şi se uita tot aşa de ciudat la mine. Vra să zică umbla, şi cerceta. Şi drumul pe care veneam eu a fost pentru el un indiciu... Nu erau acolo cîni? Nu erau păzitori?...

— Erau, cuconaşule, ca totdeauna... Dela o vreme, decînd şi dumneavoastră ştiţi, am rînduit în fiecare noapte doi străjeri.

— Ei?

— Ei, şi cînii au dat semnalul. Şi pe urmă au eşit şi străjerii din şopronul lor şi l-au prins.

— Şi nu-i aşa că nu încerca să intre la maşinist?

— Nu.

— Se 'nţelege! rînji Filoti, şi se plimba neliniştit pe dinaintea lui Nacovici.—Nu se putea hotărî să pue întrebările direct. —Ascultă, Filipe, trebue să mergem, să căutăm şi să cercetăm urmele în jurul căsuţei... Vreau eu să 'nţeleg şi să mă luminez.

— Nu-i nevoe, cuconaşule, răspunse grav vechilul. Am cercetat eu. După ploae era pămîntul moale şi se puteau vedea urmele. Am găsit prin livadă urma de opinci, întăiu la căsuţa lui Madolci maşinistul, pe urmă spre cealaltă căsuţă. Persoana care ne interesează n'a eşit, cuconaşule. A ţipat numai printr'un geam, printre gratii, şi străjerii înţelegînd, s'au răpezit şi l-au prins pe ticălosul acela..."

Boerul se înveseli brusc.

„Aşa s'au petrecut lucrurile, Filipe?

— Da, cuconaşule, precum vă spun.

— Şi nu s'a spăriat?

— Atuncea da, cuconaşule, dar pe urmă i-a trecut.

— Ascultă, Filipe, reluă boerul cu vioiciune. Nu trebue să mai întîrziem nici-o clipă,—ai înţeles? Nici-o clipă! Cheamă-mi imediat pe Şapsa. Trebue să plece şi s'o ducă cu primul tren la Iaşi. Am întîlnit şi pe Costi, de două ori, calare, pe drumurile mele. Toată istoria asta trebue să înceteze. Vreau să am linişte. Unde te duci?

— Mă duc să-l aduc pe Şapsa, cuconaşule.

— Bine, du-te,—hotărîrea mea este primul tren, ai înţeles? Dacă treci pela primărie, vezi ce fac aceia acolo. Nenorocitul acela nu mă mai interesează. Urmele acestea ale trecutului au să dispară cu totul cînd nu va mai fi aici..."

Urma să se plimbe. Voia să mai explice ceva lui Filip, c'un fel de bucurie a primejdiei trecute. Vorbele-i veneau pe buze.

— Persoana 'n chestie e alta, Filipe!—Dar zîmbi, stăpînindu-se şi făcu semn vechilului, cu dosul mînii, să plece.

Slujitorii cu omul legat, după ce eşiră dela curte, apucară pe uliţa mare, apoi cotiră în uliţa primăriei ş'o luară în lung. Era o zi de Sîmbătă, în vremea sărbătorii cuştelor, şi tîrgul era pustiu şi închis; totuşi prin geamuri strîmbe şi zoioase cîteva perechi de ochi observară grupa aceia de ţărani care umblau cu o-

pinci mari prin glod. Ghidale ghebosul eşi cel dintăiu ca din pămînt pe subt tărăbile lui şi privi, c'un cap mare şi spăriat, pe omul legat şi sîngerat. Privi neclintit cîteva clipe, apoi se întoarse şi intră repede de unde eşise, ca un guzgan în ascunzişul lui. Şi 'ndată eşi iar, c'o madamă groasă şi cu două fete subţiri şi slabe. Acuma erau patru, care priveau neclintiţi. Apoi se mişcară în lungul dughenilor, unde eşiseră alţi privitori. Parc'ar fi fost în tot tîrgul o telegrafie ascunsă, căci în uliţa cealaltă şi pornise mişcarea cînd apăru convoiul omului cu faţa grozavă şi plină de sînge.

Chiva croitorul, cel mai subţire şi mai deştept croitor din tîrg, eşi numai în jiletcă şi se repezi în drum. Văzu capete apărînd la deal şi la vale şi avu încredinţarea că s'a petrecut o mare poznă în tîrg. A fost poate tâlhărie, ori moarte de om! strigă el. Voi să plece înainte şi băgă de samă că-i fără pălărie; privi la cer şi-l văzu gata de ploae; sări doi paşi înapoi şi 'ncepu a cere cu glas disperat pălăria, întinzînd mînile spre cei din casă şi grăbindu-i. Eşi un băiat c'o gambetă cenuşie. După băiat, năvăliră alţi locuitori ai odăii: barbaţi, femei şi copii. Dar Chiva răcnea iar. Băgase de samă că-i numai în jiletcă. Îi trebuia surtucul numaidecît. Şi se frămînta iar, răcnind şi cerînd surtucul. Cînd veni şi surtucul, îl zmunci ş'o apucă după ucigaş, îmbrăcîndu-se din fugă şi zbătîndu-şi pe sus braţele. Cu gambeta cenuşie, cu surtucul de ultima modă şi cu favoritele lui englezeşti, Chiva ar fi putut părea un bărbat însemnat şi serios, dacă n'ar fi fugit aşa, într'un chip cu totul lipsit de demnitate, ca să afle cel dintăiu ce este, ce s'a întîmplat şi ce poate să fie. De pretutindeni, în lungul uliţei, grăbea o lume pestriţă. Tîrgul pustiu deodată căpătă viaţă.

Grupa de slujitori cu Vasile Brebu intră la primărie. În faţa acestei clădiri mari, vopsită cu galben, se strînseră lărmuind Ovreii. Se deşertaseră şi sinagogile în pripă. Ş'acuma se întrebau, presupuneau; iar se întrebau şi iar presupuneau; şi erau foarte aţîţaţi şi îngrijaţi.

Chiva nu mai putu răbda. Îşi potrivi mai bine gambeta cenuşie pe cap, trecu îndrăzneţ podeţul şi intră în casa comunală. Îndrăzniră şi alţii, însă numai până la uşă,—ş'acolo se chiorau prin crăpături şi prin geamurile murdare.

Ce poate să fie? Ce poate să fie?—Unele femei oftau şi se tînguiau.

Însfîrşit, Chiva se întoarse, vesel, radios şi important. Îl împresurară cu toţii, grămădindu-se unii peste alţii.

„Ce este, Chiva? Ce s'a întîmplat, Chiva? Şa! şa! tăceţi din gură! Nu poate Chiva să vorbească. Ce este? Ce s'a întîmplat?

— Nu s'a întîmplat nimic! răspunse Chiva, înălţînd la umeri palmele întoarse.

— Ce spune? Ce zice?

— Spune că nu s'a întîmplat nimic...

— Adică ceva s'a întîmplat, urmă Chiva rîzînd, dar deocamdată nu se ştie ce. Am vorbit chiar cu domnu' primar, şi cu domnu' notar. Este acolo şi Şapsa. Incă nu s'a făcut cercetare. E un om care a furat.

— Ce-a furat? Dela cine a furat?

— Tăceţi, bre, din gură! Nu vă spun că nu se ştie nimic? Ce sînt eu? Un prooroc? Eu sînt croitor subţire, nu sînt prooroc. Mai bine să vă spun o veste care am aflat-o chiar acum. A venit pe telegraf veste tocmai dela Bucureşti!"

Tîrgul tăcu uimit: O veste, pe telegraf, tocmai dela Bucureşti!

„Ce veste a venit pe telegraf tocmai dela Bucureşti? Chiva aista-i aşa un om care-i place să te vadă că nu mai poţi, şi deabea atunci spune jumătate! Ce veste a venit pe telegraf tocmai dela Bucureşti?

— A venit veste dela Bucureşti, zise cu bucurie Chiva, făcînd semne în juru-i cu cele trei degete împreunate dela mîna dreaptă, a venit o veste foarte mare! A venit o veste că boerul nostru se alege deputat ş'are să fie chiar şi ministru.

— Cum? Cine? ţipară toţi din toate părţile.

— Boerul nostru!

— Ei, ce-i cu boerul nostru? Noi n'am auzit nimica. Ce s'a 'ntîmplat cu boerul nostru?

— Are să fie ministru!

— Cum se poate! Auzi că boerul nostru are să fie ministru. A auzit Chiva în primărie. A venit telegramă dela Bucureşti!"

Toată lumea fu cuprinsă, la această veste, de o bucurie neexplicabilă.

„Staţi, staţi! zise Chiva, agitîndu-şi braţele şi cerînd tăcere. Intăiu şi 'ntăiu are să fie alegere de deputat. S'a făcut *loc vacant* la colegiul al treilea...

— Auzi... auzi... Ce-i asta loc vacant?"

Aceste două vorbe, căzute aşa în mijlocul idişului, apărură deocamdată ca o enigmă. Chiva avea obiceiul să-şi împestriţeze necontenit jargonul cu vorbe romîneşti.

„S'a făcut *loc vacant* la *colegiul al treilea*... urmă fără milă Chiva.

— Ce-i asta colegiul al treilea?.."

Cei mai mulţi însă ştiau ce-i colegiul al treilea. Se întoarseră şi ruşinară pe femei şi pe copii, care nu ştiau. „Cei care-s proşti şi nu ştiu, să tacă din gură! Spune, Chiva, mai degrabă! s'a făcut loc vacant la colegiul al treilea. Şi ce-i dacă s'a făcut loc vacant la colegiul al treilea?...

— Dacă s'a făcut loc vacant, răspunse Chiva, au să fie alegeri. Au să se strîngă alegătorii şi delegaţii ţăranilor la reşedinţa judeţului.

— Delegaţi... reşedinţa judeţului... reluau cu uimire şi plăcere ascultătorii.

— Ş'acolo au s'aleagă pe boer deputat..." sfîrşi fudul Chiva şi-şi dădu gambeta pe ceafă.—Simţind că concluzia aceasta nu stîrneşte cine ştie ce entuziasm, Chiva se hotărî să adaoge cîteva consideraţii personale asupra capitalei.

„Are să se ducă la Bucureşti ş'are să fie ministru, urmă el înfierbîntîndu-se. Acolo, la Bucureşti, e un tîrg mare şi frumos... Eu am fost la Bucureşti, şi cunosc. Ce este acolo! Bogăţii şi dugheni multe. Şi palate în toate părţile, şi boerii umblă numai în cupele. Cînd eram eu acolo, a fost 10 Mai... Şi a eşit Regele la paradă şi erau toţi miniştrii cu el. Şi boerul nostru are să fie ministru. Ş'are să stee cu Regele la paradă. Ş'au fost generali şi soldaţi... şi calaraşi... şi tunuri... Ş'au venit, au venit.. poate două ceasuri au venit. Ş'au fost copii care-au meers..." Chiva arăta cu mîinile ceva lung şi mult. Dar vestea lui nu mai avea farmec şi mulţimea se împrăştia încet-încet. Deodată începu să ploae. Atuncea şi el, caşi toţi cei din juru-i, o rupse la fugă spre casă, ţupăind prin glod şi sărind peste bălţi.

In odaia cea mare a primăriei, în „sala de consiliu", cum obişnuiau a zice funcţionarii, era murmur neîntrerupt de glasuri într'un fum de ţigări des ca o negură. Pe duşamele, fiecare adusese cîteceva din noroiul de-afară. Pufăiau şi se învîrteau prin mîzgă, discutînd vestea dela Bucureşti.

Iacob Alexandrescu îndeosebi era foarte dispus.

„Trebue să înţelegi, lămurea el notarului Gheorghiu, cu ocazia asta se ridică tîrgul. Avem un deputat ş'un ministru. Are altă importanţă".

Gheorghiu era un om cu fruntea îngustă şi teşită. Botul de momiţă şi posomorala neagră a obrazului îl făceau fioros, deşi tovarăşii lui îl cunoşteau drept om blajin. Era totuşi cam greoiu la înţelegere, şi 'ntr'o asemenea împrejurare, asta displăcea primarului.

„Uite, să-ţi spue şi domnu' Şapsa! strigă el. Domnu' Şapsa, este aşa cum spun eu, ori nu?

— Ce să fie, mă rog? întrebă vesel Şapsa, apropiindu-se şi pîndindu-i cu ochiul lui pe jumătate închis.

— Ii spun eu lui Gheorghiu că asta are importanţă pentru noi...

— Ce importanţă? mormăi Gheorghiu, rar, privind urît la dînşii. Boeru-i boer; ce are el cu noi? El se duce la Iaşi, ori la Bucureşti, şi şede acolo. Noi şedem aici, şi gata".

Gheorghiu făcea şi puţine gesturi şi arăta mîini grozave, cu degete terminate în nişte monturi noduroase şi rotunde. Şapsa întoarse cu teamă ochiul lui spre degetele acelea.

„Are dreptate şi domnu' notar.. zise Şapsa.

— Se 'nţelege că am. El şede acolo, noi aici, şi gata.

— El nici n'are nevoe să se intereseze, urmă Şapsa, zîmbind. El îi boer, şi gata. Dar ne putem interesa noi. Avem o afacere, avem o pricină, avem de cerut o autorizaţie, avem de luat un acciz: îl găsim, ne rugăm şi se face...

— Așa da, mormăi cu îndoială notarul.

— Asta-i altceva! strigă Iacobache, răsfirîndu-și favoritele. Eu vorbesc de onoarea pe care o avem noi. Avem un deputat, avem un ministru!" sfîrși el mîndru, arătînd cu dreapta un părete și cu stînga altul.

Șapsa își întoarse și la dreapta și la stînga ochiu-i pe jumătate închis. In păretele din fața ușii, deasupra biroului primarului, văzu o stampă veche, înfățișînd Capitoliul. Dincoace, lîngă ușă, era atîrnat un tablou de propagandă antialcoolică.

„Este și asta..." încuviință el cu jumătate de voce.

Funcționarii ceilalți, cu condeele după ureche, veniseră după Șapsa.

„Spun despre onoarea pe care-o avem... le lămuri Iacobache.

— Da se 'nțelege! izbucni furios casierul, omuleț rotund,— se 'nțelege! Eu decînd le spun! Cîte capitale de județ avem în țară?

— Treizeci și două! se grăbi să declare practicantul, tinerel cu mustața abia înfierînd.

— Treizeci și două! reluă cu putere casierul, privind cu mîndrie în juru-i de jos în sus. Și cîți miniștri avem?

— Șapte... zise primarele. Eu ce spun?

— Pardon! Vra să zică, numai șapte dintre capitale...

— Se 'nțelege! Se 'nțelege! strigă Iacobache. Eu ce spun? Noi, care nu sîntem capitală, și avem...

— Ș'apoi dacă nu sîntem capitală... mormăi iar neguros notarul. Leafa mi-o mărește? Chiria mi-o plătește? Eu tot nu 'nțeleg de ce vă bucurați așa de tare!... Eu îmi văd de treaba mea, și gata!"

Zvîrli țigara la dreapta, scuipă la stînga, și trecu la masa lui, subt tabloul de propagandă antialcoolică.

„Să știi că iar l-o muștruluit nevastă-sa... șopti Iacobache spre cei din juru-i, clipind dintr'un ochiu. Apoi trase pe Șapsa la o parte.—Ascultă, domnu' Șapsa, ai vorbit cu Fișel?

— Cu Fișel? L-am văzut pe Fișel.

— Eu nu te 'ntreb dacă l-ai văzut. Eu te 'ntreb dac'ai vorbit cu el. S'a apucat, de ziua boerului, s'amestece acolo o vorbă despre o afacere de crîșmă... Mi-a spus Nacovici. Apoi bine, mi se pare că sîntem înțeleși.

— Eu n'am fost acolo, cum ți-am spus, se apăra Șapsa. Dar ce are a face dac'a spus boerului? Am vorbit cu el. Afacerea se 'nțelege că trebue s'o facă cu dumneata și cu cuconu' Filip. Doar se știe că un hoț de Jidan nu poate deschide crîșmă pe numele lui.

— Lasă gluma, Șapsa; aici vorbim lucruri serioase... îl mustră Iacobache. Dacă i-ai vorbit, bine,—ca să se știe. Cînd a avea nevoe, cunoaște drumul la mine și la Filip. Mai stai? urmă el trăgîndu-l la fereastră. Acuși vine și Nacovici. Trebue să punem la cale din vreme chestia accizelor. E o afacere foarte bună, dar foarte delicată. Eu v'am spus: nu m'amestec decît cît trebue, căci sînt autoritate, dar altfel vă pot face toate înlesnirile, ca unor prietini..."

Șapsa zîmbea, privind pe fereastră.

„Ce este, Răducane? strigă apoi primarele către un om gros și cu obrazul buhav, care intrase răpede pe ușă. Șapsa tresări.

— Domnule primar... am adus pe omul cel cu chestia... despre care v'a trimes răspuns cuconu' Filip.

— Aha-aha! Ce-am uitat eu? Ce-am uitat eu? îngînă Iacobache, privind în podele, apoi în tavan. Să-l aducă aici!— Apoi se păli cu palma peste frunte.—Cum îl cheamă?

— E unu' Vasile Brebu, pîndar pe Halm.

— Apoi se 'nțelege, asta-i! Trimete răpede un vătăjel să-mi poftească la primărie pe frate-su Androne. Mi se pare mie că aici nu-i lucru curat. Trebue să fie o punere la cale a acelui Androne.

— *D'apoi, domnule primar, nu s'a 'ntîmplat cine știe ce...*

— Cum se poate! Nu s'a întîmplat cine știe ce, domnule subcomisar? Așa cercetare ai făcut dumneata?

— Eu n'am făcut nici-o cercetare, dar așa spun feciorii boerești. Nu-i nici lovire, nici prădăciune...

— Așa? nu-i nici prădăciune, nici lovire? Să vedem. Am făcut eu multe cercetări de-aceste ș'am descoperit ce nici cu gîndul nu gîndești... Trimete după Androne. Și adă-mi-l încoace pe vinovat..."

Cu trupu-i mare, prea strîns în uniforma jerpelită, subcomisarul eși, frecîndu-și gînditor nasul prea rumăn... După ce eși pe ușă, ridică supărat din umeri:

„Apoi dacă-i dumnealui mare și tare, dacă dumnealui face și cercetează... bombăni el, atuncea eu de ce-s pus aici?... Măi căpcăunule! strigă el către Nastratin. Zvîrle țigara și nu mai casca atîta. Du-te până la Androne Brebu și adă-l numaidecît aici. Il cheamă domnu' primar pentru cercetare. Te-ai dus? Ai venit?

— D'apoi că doară aici nu-i la militărie... mîrîi Nastratin, îndosind țigara.

— Ce-ai spus?

— Mă duc, domnu' comisar.

— Hai-hai, măi bețivule, c'acuși îți scot o măsea mai repede decît Zaharia bărbierul.

— Da,—mi-i scoate pe dracu'... urma a mîrîi vătăjelul, după ce eși pe ușă. Parcă tu duci la ureche? Nu bei toată noaptea la Ioina? Ferice de tine și de mâta care te-o făcut!..."

Subcomisarul aduse pe feciorii boerești la ușă, și împinse înlăuntru pe Vasile Brebu așa cum era, legat cot la cot și plin de sînge.

„Intră înlăuntru și răspunde!" îi strigă el punîndu-i mîna după cap și cercînd a-l brînci.

Omul era însă mare și voinic și părea că-l tîrîe după el pe subcomisar.

„Aista-i!" grăi Răducan, eșind la iveală.

Toți îl priviră în tăcere. Primarele își răsucea un mănunchiu de fire din barbă și obrazul lui stricat de vărsat avea încrețituri batjocoritoare.

„Tu ai comis fapta?" întrebă el.

Vasile își întoarse privirile în fund, unde era masa lungă a consiliului comunal, înconjurată de scaune. Acolo pe părete, în rame aurite, stăteau portretele suveranilor, care-i zîmbiră. Dar el nu știa cine-s.

„Tu ai comis fapta?" îl întrebă mai tare primarele.

Pîndarul își întoarse spre Iacobache brăzdătura vînătă de harapnic. Avea ochii ca 'ntr'o negură. Părea fără înțelegere și nesimțitor.

„Mă! se vîrî în el primarele, parcă voia să-l împungă. N'auzi ce te 'ntreb? Nu 'nțelegi?

— Nu 'nțeleg, cucoane... răspunse cu vocea-i obosită flăcăul.

— Cum nu 'nțelegi? Ce-ai căutat, măi, la coșere? Pe cine-ai vrut să prăzi? Pe cine-ai vrut să omori? Socoți că n'am să scot eu adevărul din gura ta? Am să-l scot cu tot cu măsele și cu limbă! Și am să-l strunesc și pe badea Androne. El îi caimacanu răutăților în comuna mea.

— Ce ai, cucoane, cu bădița Androne? El n'are nici-un amestec în treaba asta.

— Care treabă? Ce-ai căutat la coșere?

— Cucoane, nu-i vorba de nici-o prădăciune și de nici-o răutate!..." grăi hotărît Vasile Brebu și-și întoarse ochii în pămînt îndărătnic.

Iacobache icni: Ha-ha! și-și aținti ochii străpungători asupra omului. Răsuflă scurt pe nări fum, zvîrli țigara și se repezi să lovească.

„Nu da, cucoane!" răcni pîndarul, ridicînd deodată ochi fioroși.

In odae se făcu tăcere. Primarele se opri, cu acelaș icnit: Ha-ha! Și-și duse la favorite mîna cu care voia să lovească. „Stăm de vorbă noi singuri, într'un salon deosebit... adăogi el c'o voce dulceagă și stăpînită... Du-l, Răducane, la bașcă și-l mai cercetează până ce viu eu... Să mă înștiințezi cînd a sosi jupîn Androne... Să vezi ce frumos ai să arăți tu, măi băete, cum s'au petrecut toate..."

Vasile își plecase iar ochii și tăcea. Subcomisarul îl împinse dela spate spre ușă. Avea un rîs vesel, pentru sine, și-și umbrea nasul, ca să nu vadă primarele. „Dumnealui crede c'așa se cercetează... mormăi el. Mai bine ei pe om cu delicatețǎ, c'un pahar de vin și c'o poveste... Hai, măi băete, și mi-i spune mie. Eu sînt comisar și te 'ntreb, iar tu trebue să-mi spui.

— Da' n'am ce spune, domnule comisar.

— Apoi dacă n'ai ce spune, lasați-mă 'n pace, că eu am alte treburi. Eu îs altfel de om. Ce am eu să m'amestec între voi? Eu îs neam de boer, bre, ș'așa mi-a fost destinul, să-mi petrec viața aici, între țopîrlani. Da' am făcut cerere să mă mute iar. Nu mă lasă moșu-Grigoriță dela Eș. Vîrîți-l aici la bașcă, că eu am o leacă de treabă la Ioina. Poate căutai, bre, vre-o fată cu care te afli tu bine...

— Asta-i, cucoane! răspunse rîzînd unul dintre feciorii boerești.

— Asta-i, măi Vasile? întrebă vesel Răducan, și-și răsucea o țigară. Asta-i, bre, Vasile? Și-și ridică nasul rumăn spre flăcău. Aista-i un om primejdios, urmă el clătinînd din cap. Se uită urît și nu vrea să răspundă. Vîrîți-l acolo și 'nchideți bine ușa..."

Cînd intră Filip Nacovici în primărie, Iacobache încă nu se liniștise. Trăgea des fumuri din țigară și se plimba pe dinaintea meselor rîzînd și vorbind, însă demnitatea lui fusese adînc jignită. Ochiu-i tulbure avea halucinații sîngeroase. Totuși judecata rece îl îndemna la prudență.

„Pare om periculos... zise el cu liniște prefăcută, eșind întru întîmpinarea vechilului.

— Cine?

— Individul pe care mi l-ai trimes.

— Ași! îngînă alene și nepăsător Nacovici.

— Ascultă-mă ce-ți spun, cucoane. Eu cunosc oamenii.

— Bine, fă cum crezi de cuviință. Din partea boerului nu este nici-o pretenție.

— Asta-i încă una! strigă indignat Alexandrescu. Dar cu legea și cu rînduiala ce facem? Mîni vine să fure la mine; poimîni la dumneata..."

Nacovici ridică din umeri. Voi să răspundă ceva, dar se răsgîndi, lăsă totul baltă și trecu la Șapsa. Il apucă de-un bumb dela haină, îl trase la o fereastră și începu a-i șopti ceva hotărît, cu sprincenele încruntate.

„Cucoane, cînd îi am în mînă, pe el și pe frate-su, eu nu-i las! declară dedeparte Iacobache.

— Bine, bine!" îngînă Filip. Și urma a vorbi. Iar Șapsa asculta atent, cu urechea întoarsă spre el și cu ochiul ațintind dușamelele.

In după amiaza aceia Costi și Vasile Pușcașul trecură la Siret, cu docarul, avînd pe Stop între ei. Vremea se luminase. Un vîntișor iute cu zumzet de strune, mînase nourii către miazănoapte. Cînd lăsară tîrgul și începură a cobori coasta, ajunseră, între maghernițele dela margine, pe feciorii boerești, cu prinsul lor. Era tot sîngerat, zbîrlit și sălbatic. Umbla cu spatele încovoiat și luneca prin glod, cu opincile-i mari, la fiecare pas.

„Unde-l duceți? întrebă feciorul boerului.

— La coșere... se face cercetare. Vine și domnu' primar. Aduce și pe frate-su Androne.

— Acela ce vină are? N'a fost prins cu nimica.
— Nu știu...“ răspunse cu nepăsare feciorul boeresc.
Docarul trecu înainte. Pîndarul nici nu ridicase ochii. Merseră așa o vreme în tăcere. Apoi Costi întoarse capul spre pușcaș.
„Ascultă, Vasile, mie, drept să-ți spun, nu-mi prea place omul ista...
— Care om, cuconașule?
— Iacobache, primarele.
— A! Iacobache? Dă, se cheamă că-i omu' stăpînirii...
— Mi se pare că el consideră comuna ca un bun personal, care trebue să-i aducă venituri.
— Eu știu, cuconașule? îngînă nehotărît pușcașul. A fi fiind cum spui mata, da' noi sîntem niște țărani și nu ne pricepem. Are leafă tare bună, și-i în rînd cu boerii.
— Cum în rînd cu boerii, Vasile? Cu care boeri?
— Nu te supara, cuconașule, zîmbi Vasile. Boeri de cei mai mititei și mai proști. Da'-s destul de răi, bată-i mama cailor...“
Băiatul rîdea cu plăcere și plăti c'un pachet de tutun gluma pușcașului. Și urmară a vorbi, coborînd spre *tainicile zăvoaie* din văi...

Mihail Sadoveanu

Filozofia lui Immanuel Kant

La 22 April, anul acesta, s'au împlinit două secole dela nașterea genialului filozof german Immanuel Kant. Cu ocazia acestei aniversări, bibliografia filozofiei kantiene s'a îmbogățit cu cîteva publicații nouă; dar nu în așa măsură ca aceste publicații să atragă atenția în mod special. De mai bine de o sută de ani se publică asupra filozofiei lui Kant, tot așa de mult ca anul acesta. Kant nu este dintre scriitorii care se desgroapă cu ocazia unui centenar: el este în plină actualitate astăzi, cași pe timpul cît a fost în viață. Și nu numai în țara lui, ci în toată lumea cultă. Nu este un alt filozof în Europa, care să fi provocat prin scrierile lui atîtea discuții și atîtea construcții teoretice, ca el. Toți gînditorii mari ai Europei sînt, dacă nu influențați direct, determinați în tot cazul la o atitudine filozofică, prin Kant. Incepînd din secolul al XIX-lea s'ar putea chiar susține, că producția filozofică a fiecărui popor din Europa stă în raport cu înțelegerea pe care fiecare popor o are despre filozofia acestuia. Este cu atît mai originală producția, cu cît și înțelegerea lui Kant este mai adîncă. Francezii care au cunoscut pe Kant prin Ch. Renouvier, și Englezii, prin William Hamilton, vin în prima linie, fiindcă ei au avut parte de niște profunzi tălmăcitori ai spiritului kantian. Celelalte popoare au cunoscut pe Kant indirect, din aceia ce au scris discipolii discipolilor lui Kant. Filozofia italiană s'a inspirat mai mult din Hegel decît din Kant; filozofia daneză, olandeză, suedeză și norvegiană, din Fichte și Schelling; filozofia rusă din Hegel și Karl Marx; filozofiile celorlalte popoare, din izvoare încă și mai depărtate. Ele n'au originalitatea celei franceze și celei engleze. Filozofia romînă, de asemenea, întrucît a fost cu putință filozofiei să prindă rădăcini la un popor care a trăit în condiții atît de neprielnice culturii, cum a trăit poporul nostru, tot prin influența kantianismului a fost susținută. In el și-a găsit

inspirația Eminescu. Subt influența lui, deși colorată de Schopenhauer, a fost activitatea didactică a lui Titu Maiorescu. El singur a izbutit să formeze o tradiție filozofică în Universitățile noastre.

Cum se explică această însemnătate covîrșitoare a lui Kant în filozofia europeană? În chipul cel mai simplu. Filozofia lui Kant este nu numai un produs caracteristic al gîndirii europene, dar este însăși această gîndire, recapitulată în problemele ei esențiale, și pusă înaintea unor soluții îndrăznețe și originale, cum n'a mai fost ea pusă până astăzi. Kant răspunde aspirațiilor intime ale sufletului european. Acest suflet, în deosebire de acela pe care îl găsim la locuitorii continentelor dimprejur, are încredere în puterea rațiunii, pe urma dialecticii căreia el speră să dobîndească adevărul, și prin adevăr stăpînirea naturii. Acest suflet se mai concepe pe sine, ca de o esență superioară, și în consecință cere pentru indivizii în care el se întrupează, dreptul la o viață deasupra materiei. Europeanul este inventiv și conștient în determinările sale practice. El crede, că atît natura materială, cît și organizația societății omenești, se pot transforma și perfecționa. Deaceia el a început *prin* a se admira, *în timpul* civilizației eline, în rolul de artist, și a sfîrșit, *în timpul nostru*, prin a se admira în rolul de industrial și de reformator politic. Pentru un asemenea suflet nu putea fi problemă mai mare decît problema limitelor rațiunii: întrebarea, întrucît stă în puterea rațiunii făurirea lumii sensibile și a lumii morale? Încercările de a deslega această problemă se înșiră ca un fir roș peste toată dezvoltarea gîndirii europene. Dela Socrate și până la Leibniz n'a fost problemă mai centrală pentru filozofi. Toți și-au dat părerea asupra ei. Unii exagerînd, alții disprețuind puterea rațiunii. Între cei dintăiu avem pe metafizicianii idealiști și între cei din urmă pe sceptici. Metafizicianii nu vedeau nicio limită pentru puterea rațiunii. Ei socoteau dialectica drept instrumentul cel mai sigur, atît pentru găsirea adevărului cît și pentru fixarea idealului. Scepticii, dimpotrivă, vedeau numai limite. Atît adevărul, cît și motivele activității morale rezultă, pentru ei, din experiența simțurilor; rațiunea nu aduce dela sine nimic valabil. În secolul în care apare filozofia lui Kant, aceste două *direcții stau* față în față, fără putință de conciliare. Cea *dintăiu reprezentată* prin tradiția scolastică și prin școala lui *Descartes*, cea de a doua prin tradiția materialistă și prin scepticismul lui David Hume. Kant aduce cel dintăiu o deslegare valabilă, care stabilește o conciliare. Cîtă vreme va fi valabilă această deslegare,—aceasta se va vedea în viitor. Deocamdată ea rămîne, până ce în favoarea vechilor direcții nu se va produce un argument nou.

Așa se explică covîrșitoarea influență de care se bucură Kant în zilele noastre. Peste filozofia sa nu se poate trece, fie pentru a se reveni la sistemele filozofice vechi, fie pentru a se

construi altele nouă. Kant poate să fie combătut, chiar depășit; în nici un caz însă ignorat.

I

Încrederea în dialectica rațiunii nu trebue confundată cu încrederea în anticipațiile subiectivității. Pe aceasta din urmă o găsim nețărmurită dela primele licăriri ale conștiinței omenești. Cu cît este mai primitiv chiar sufletul omenesc, cu atît el este mai antropomorfic adică înclinat să vadă lumea prin prisma subiectivității sale. Rațiunea nu este însă subiectivitatea, ci este controlul asupra subiectivității prin judecată; este voința de a alege realul din aparență, eternul din schimbător. Această voință vine deodată cu cultura. Primii europeni, care au înțeles'o și propăvăduit'o altora, au fost, după cunoștințele noastre istorice, filozofii elini; înainte de toți, Socrate. Platon, discipolul acestuia, a definit-o ca instrumentul divin al cunoașterei realului. Acest real consistă într'o lume aparte de idei eterne și perfecte, la care omul se ridică prin rațiune. Exercițiul rațiunii este dialectica: arta de a scoate din date contradictorii aceia ce nu se contrazice, de a găsi eternul subt învălișul înșelător al sensibilității fiecărui individ. Continuatorul cel mai ilustru al lui Platon, Aristoteles a suprimat din filozofia sa, lumea ideilor, dar a lăsat rațiunii dialectica. Pentru Aristoteles, cași pentru Platon, rațiunea deosebește și fixează aceia ce este necesar și universal, și dă astfel sufletului omenesc puterea de a se ridica deasupra materiei la o viață organizată după principii și idealuri metafizice. Alături de Aristoteles n'au lipsit însă și detractorii dialecticei. Sofiștii negau valabilitatea adevărului pentru toți oamenii. Iar scepticii negau până și posibilitatea adevărului. Cultura antică a sfîrșit, după o îndelungată oscilație între idealismul raționalist și materialismul sceptic, prin a se pierde în misticismul oriental.

Acestei culturi îi urmează o lungă perioadă de dogmatism teologic: cultura medievală creștină. În această perioadă, dialectica este din nou exercitată, dar nu în voia ei liberă ca instrument de cercetare științifică, ci ca servă a credinței bisericești pentru justificarea dogmelor. Ea se alege, din toată această perioadă, cu deosebită agerime în prinderea subtilității gîndului, dar rămîne, în rezultate practice, fără niciun spor.

Renașterea antichității readuce libertatea dialecticei. Descartes, filozoful care începe era modernă, deschide dialecticii orizonturi nouă, dînd o nouă înțelegere cugetării și spiritului. Nici-un filozof până la dînsul nu-și pusese lămurit întrebările: în ce consistă certitudinea, și ce rol are funcția cugetării în stabilirea acesteia. Descartes face din cugetarea clară și distinctă criteriul înțelegerii certe, și prin aceasta implicit al științei. Cum însă cugetarea clară și distinctă caracterizează raționamentul matematic, devine matematica astfel instrumentul științei. Dialectica la acum

o îndrumare sigură, mai sigură decît o avusese la Platon, cu toate că şi acesta făcuse deseori apel la ilustraţiile geometricei. Drepturile raţionalismului se restabilesc, prin urmare, din nou cu Descartes. Şcoala acestuia domină un moment întreaga gîndire a Europei apusene. Dar, nu mult în urma lui, scepticismul găseşte un puternic sprijin în cercetările ştiinţelor biologice şi psihologice. Cugetarea, din care Descartes făcuse baza certitudinii, este explicată psihologiceşte de John Locke şi David Hume ca o simplă asociaţie de senzaţii. *Dialectica raţiunii este aservită sensibilităţii şi constrinsă să cedeze înaintea empirismului.* Astfel lupta veche dintre raţionalism şi scepticism ameninţa din nou să revină şi să osîndească la sterilitate filozofia europeană, cînd apare Kant.

II

Pentru a înţelege, cum se cuvine, filozofia lui Kant, nu este destul să arătăm poziţiile în care se găseau *sistemele* filozofice dinaintea lui, la care să adăugăm apoi *orizontul* nou al kantianismului; ci trebue se vedem, cum se oglindeau aceste filozofii în mintea însăşi a lui Kant; ce socotea *Kant*, că este *dovedit*, în aceste filozofii, şi deci în afară de discuţie, şi ce era *nedovedit*; ce era, în aceste filozofii, pentru el, esenţial, şi ce nu.

Incepem prin a arăta ce era, pentru Kant, dovedit şi deci în afară de discuţie din filozofiile timpului său.

Era, pentru el, dovedit, mai întâiu, că matematicele şi ştiinţele naturale, întrucît acestea se întemeiau pe matematică, cuprindeau in ele adevăruri necesare pentru toată lumea. Prin urmare raţionalismul avea, într'o privinţă dreptate. Mintea omenească posedă de fapt adevăruri, pe care ea le sprijină pe raţionament şi nu pe experienţă. Dar în acelaşi timp este tot aşa de dovedit, pentru el, că o conştiinţă omenească, întrucît se întrupează în individul om, nu poate cunoaşte ceva decît prin experienţa simţurilor. Descoperirea funcţiilor sistemului nervos, petrecută nu de mult înaintea lui Kant, dovedea aceasta cu prisos. Prin urmare, avea dreptate, într'o privinţă, şi scepticismul, cînd nu uită subiectivitatea individului.

In al doilea rînd, este în afară din discuţie pentru *Kant*, că aceia ce constitue comunitatea dintre *oameni are la bază* o realitate deosebită de realitatea fiecărui om in parte. Fără această comunitate n'ar fi posibilă nici înţelegerea dintre oameni, nici societatea omenească însăşi. In ce constă această comunitate, este o întrebare la care Kant dă diferite răspunsuri. Uneori (d. ex. în *Träume eines Geistersehers erläutert durch die Träume der Metaphysik,** 1766), el înclină spre o lume de forţe spirituale, care ar sta între ele în raportul de unitate; alteori (d. ex. în *Von den verschiedenen Racen der Menschen,*** 1775), el înclină spre dispoziţiile de rasă şi germenii hereditari, care ajung să se dezvolte la acela ce sînt în şirul de generaţii iar nu în individul izolat; alte ori, în sfîrşit, într'un fel de instinct de spontaneitate, care condiţionează sensibilitatea (în scrisorile către Marcus Herz şi în *De mundi sensibilis atque inteligibilis,**** 1772).

* Visurile unui vizionar explicate prin visurile Metafizicei.

Dar mai presus de orice, în afară de discuţie este pentru Kant părerea, că natura în întregimea sa este un cosmos armonic, ale cărui legi se condiţionează de o unitate. Unitatea aceasta este datorită unei forţe centrale, care uneori se confundă cu gravitaţia (aşa în primele scrieri subt influenţa lui Newton), alteori cu finalitatea organismelor (în scrierile din spre sfîrşitul vieţii); în tot cazul, natura nu se rezolvă într'un mecanism curat spaţial, cum credea Descartes, ci într'un dinamism efectiv cum credeau Leibniz şi Newton.

Esenţial în toate discuţiile filozofice din timpul său era pentru Kant faptul, că atît dogmatismul raţionalist, cît şi scepticismul empirist nu-şi acordau reciproc concesiuni, crezîndu-se fiecare în stăpînirea adevăratei metode de cercetare. Despre graniţele, în care dialectica raţiunii avea valoare, nu se întreba raţionalistul, precum nici empiristul nu se întreba de graniţele valorii experienţei; fiecare mergea până la ultimele consecinţe ale premiselor dela care pornea, chiar cînd aceste consecinţe duceau la adevărate antinomii. Cu deosebire antinomiile la care ajungeau raţionaliştii, erau pentru Kant, profesor de logică, obiectul unei continue reflexiuni. Incă dela primele sale lucrări (*Principiorum primorum cognitionis Metaphysicae nova delucidatio,**** 1755) el urmărea cu atenţie greşitele aplicaţii pe care în multe cazuri le aveau primele principii ale Metafizicei. Cu totul grav părea lui Kant cu deosebire faptul că în filozofia timpului său nu se putea găsi o bază teoretică sigură pentru morală şi religie. Rigorismul moral în care el fusese educat, precum şi aspiraţiile societăţii întregi în care trăia, cerea o soluţie radicală în contra scepticismului şi materialismului. In acelaşi timp însă o soluţie teologică era cu neputinţă. Progresele ştiinţei nu îngăduiau o revenire la dogmatismul scolastic. Kant trăia în secolul aşa numit al luminii; era pătruns de reforma religioasă a lui Luther, şi era contimporan cu mişcarea marei revoluţii franceze din 1789; împrejurări mai mult decît hotărîtoare ca să-l facă să simtă că o filozofie în care lipsea fundamentul moralei şi al religiei nu putea pretinde la guvernarea spiritelor. Trebuia o filozofie, în care credinţa să poată sta ală-

* Despre diferitele rase ale oamenilor.

** Despre lumea senzibilă şi inteligibilă.

*** O nouă elucidare a primelor principii de cunoaştere a Metafizicei.

turi de ştiinţă, egal de îndreptăţite şi una şi alta din punct de vedere teoretic.

Această filozofie este tocmai opera lui Kant. Originalitatea acestei filozofii stă în găsirea unei perspective de sistematizare a cunoştinţelor socotite ca dovedite, în lumina căreia afirmările care păreau mai înainte că se exclud, să se prezinte de aici înainte, într'o condiţionare necesară, ca părţile unei unităţi armonice. Perspectiva nouă a numit-o el transcendentalism. Sistematizarea: criticism transcendental. Denumirile amîndouă sună a ceva scolastic; în fapt ele însă acopăr gîndiri corespunzătoare ultimelor rezultate ştiinţifice din timpul lui Kant, poate chiar anticipaţii asupra viitorului. Să vedem în parte pe fiecare.

Transcendentalism este perspectiva din care judecă o cunoştinţă, cineva care nu se preocupă de origina psihologică a acesteia, ci de valoarea pe care ea poate să o aibă ca parte a unui sistem de adevăruri necesare şi universale. Origina depinde de experienţa fiecărui individ; valoarea, de acordul cu conştiinţa în genere a tuturor indivizilor. Orişice fapt petrecut într'o conştiinţă individuală, este implicit o ştiinţă despre ceva,— chiar în vis, individul are ştiinţă despre ceva; dar ştiinţă cu valoare de adevăr nu are individul decît în faptele care concordă cu condiţiile unei conştiinţe în genere, supra individuale. Această conştiinţă în genere, supra individuală, nefiind înzestrată cu simţuri, cum este înzestrată conştiinţa individului concret, nu-şi poate întrupa intuiţiile cum şi le întrupează individul concret; prin urmare, ea nu se bucură, de o experienţă aşa cum ne este dat să cunoaştem noi oamenii, fiecare în parte; cu toate acestea ea condiţionează experienţa fiecăruia dintre noi, fiindcă altfel nu s'ar explica valabilitatea experienţii noastre pentru toţi oamenii. Tot ce putem noi oamenii comunica prin cuvinte; tot ce putem subsuma subt noţiuni logice; tot ce putem formula în legi ştiinţifice; prin urmare orice cunoştinţă cu un caracter de obiectivitate, este eşită din împreunarea experenţei noastre subiective individuale cu condiţiile unei conştiinţe în genere. In afirmările noastre sînt două elemente deosebit: unul receptiv, datorit impresionabilităţii simţurilor, altul spontan, eşit din condiţiile imanente fiinţei noastre, ca părtaşă a unei conştiinţe în genere; unul *a posteriori*, adică produs după ce începe experienţa, altul *a priori* de odată cu începutul experienţei. Valabile pentru toţi oamenii sînt cunoştiinţele, întrucît cuprind elementul *a priori*, fiindcă acesta este elementul invariabil în toate conştiinţele omeneşti.

Este uşor de înţeles avantajul pe care il prezintă această perspectivă pentru a împăca divergenţa dintre raţionalism şi scepticismul empirist. In *Kritik der reinen Vernunft*,* 1781, vedem cum se face această împăcare. Atît raţionalistul cît şi scepticul erau până acum intransigenţi, fiindcă ei nu ţineau

* Critica raţiunii pure.

samă de limitele în care instrumentul lor de cercetare era îndreptăţit să se exerciteze. Raţionalistul credea inutilă experienţa simţurilor şi vrea să dobîndească toate adevărurile prin raţiune, fiindcă pentru el raţiunea avea un cîmp de extindere nelimitat; empiristul, tot aşa, pe poziţia opusă. Kant arată însă că raţiunea îşi are marginile determinate de elementul *a priori*; elementul *a posteriori* rămînînd în afară de ea pentru totdeauna. Elementul *a priori*, cel mai înaintat din cîmpul experienţei este constituit din formele de timp şi spaţiu, care pătrund ca un schelet în trupul intuiţiei sensibile, dîndu-i acesteia o structură uniformă pentru orişice conştiinţă: asupra acestor forme dialectica raţiunii este valabilă; dar dincolo de aceste forme, în cîmpul materialului sensibil primit de simţuri, ea nu are nici o valoare. Astfel asupra figurilor geometrice şi raporturilor numerice, care sînt construite din formele de spaţiu şi timp, se pot face deducţii raţionale, dar nu şi asupra însuşirilor de culoare, de sunet, de miros, etc. pe care le găsim împreunate cu corpurile în experienţă. In partea opusă experienţii simţurilor, adică, oarecum, peste formele *a priori* de timp şi spaţiu, vine intelectul cu noţiunile şi schematismul lui *a priori*, aici dialectica raţiunii este la locul său; dar Kant are grija să ne spună că rezultatele dobîndite de dialectică în acest cîmp pur al raţiunii leagă raţiunea numai, nu şi experienţa: adică aceia ce este dedus după toate regulile logice ale raţiunii poate fi fără existenţă în realitatea experimentală. Existent în realitatea experimentală este aceia ce se ridică pe datele intuiţiei simţurilor. Chiar figurile geometrice şi raporturile numerice nu ar putea constitui obiectul unei ştiinţe sigure, cum este Matematica, dacă n'ar fi cuprinse în structura intuiţiei. Cu un cuvînt, raţionalul fără intuiţie are tot aşa de puţină valoare pentru ştiinţă, cum are şi intuiţia fără elementul *a priori*. Fără controlul intuiţiei raţiunea cade în paralogisme, iar intuiţia fără elementul apriori dă un material subiectiv, fără valoare ştiinţifică. Raţionaliştii aduceau înainte ca argument al valabilităţii deducţiei raţionale în afară de orice amestec cu experienţa, existenţa ştiinţei matematice, care, după ei, şi-ar constitui obiectul din definiţii, şi ar găsi adevăruri nouă din simpla analiză a acestor definiţii. Eroare, susţine Kant. Matematicile duc la adevăr, fiindcă obiectul lor este format din construcţii intuitive de spaţiu şi timp. Dacă spaţiul şi timpul ar fi noţiuni abstracte, ele n'ar putea fi o bază pentru adevărurile evidente de sine. Intrebarea dar pe care şi-o puneau mai înainte raţionaliştii: cum este cu putinţă o ştiinţă a Matematicei, care se susţine numai pe raţionament? trebue să se schimbe în întrebarea: cum sînt posibile sintezele apriorice intuitive ale Matematicei, care să facă posibilă judecata ei sigură? Şi Kant răspunde: sînt posibile judecăţile sigure ale Matematicei, fiindcă sînt eşite din construcţiile intuitive ale formelor de spaţiu şi timp. Raţionamentul matematic nu scoate adevărul cel nou, analizînd conţinutul definiţiilor abstracte,

ci sintetizînd în judecată elementele pe care i le dau formele *a priori* ale intuiţie. Ştiinţă sigură este dar ştiinţa matematicilor, fiindcă ea numai poate porni dela judecăţi sintetice *a priori*; celelalte ştiinţe au în ele propriu zis o ştiinţă sigură numai în atîta, cît pot fi transpuse în judecăţi matematice.

Acesta este transcendentalismul pe care îl găsim în *Kritik der reinen Vernunft* demonstrat până în amănunt subt toate feţele. Perspectiva nouă pe care ne-o deschide această scriere ne lămureşte mult. Ridicîndu-ne deasupra experienţei, până la condiţiile de care depinde valabilitatea datelor acesteia pentru ştiinţă; scoborîndu-ne din înălţimea speculaţiunilor raţiunii până la rădăcina intuitivă de care orişice conştiinţă individuală este legată; alegînd domeniul pur al raţiunii de domeniul experinţei, putem înţelege însfîrşit cauza erorilor din filozofia dinaintea lui Kant. Ne explicăm pentruce Matematica are un loc privilegiat între celelalte ştiinţe; pentruce axiomele geometrice sînt evidente pentru toată lumea, şi pentruce orice altă ştiinţă, ca să ajungă la evidenţa Matematicei, trebue să împrumute judecăţile acesteia, fiindcă acestea sînt singurele care pornesc direct dela sinteze intuitive *a priori!* Ne explicăm însă, mai ales, pentru ce dialectica raţiunii cădea în atîtea rătăciri. Neţinînd samă de intuiţia dialectică apuca pe calea paralogismelor. Ea dovedea astfel: existenţa lui Dumnezeu, existenţa sufletului; existenţa nemuririi, etc. şi atîtea alte existenţe, care nu existau decît în speculaţia pură. In realitatea omenească nu există decît aceiace poate să îmbrace forma intuiţiei, şi din aceasta încă nu este valabil pentru ştiinţă decît aceiace se păstrează în perspectiva conştiinţei în genere.

Până aici avem perspectiva transcendentalismului; adică metoda lui Kant de a alege din rezultatele filozofiei timpului său aceiace o critică profundă lasă să trăiască mai departe. Dacă s'ar fi oprit Kant aici, el încă ar fi fost unul dintre cei mai iluştri cugetători ai Europei moderne. Sînt comentatori de ai săi care cred chiar că aceasta este partea cea mai importantă din întreaga sa operă. Kant nu s'a oprit însă aici. După 1781, cînd apare *Kritik der reinen Vernunft*, el publică alte scrieri, în care deşi metoda critică nu este înlăturată, prevalează totuşi tendinţa sistematizării prin ajutorul dialecticei raţionale. La *1788* apare *Kritik der praktischen Vernunft* *; la 1790, *Kritik der Urtheilskraft* ** la 1797, *Die Methaphysik der Sitten*,*** etc. scrieri care arată pe Kant într'o nouă lumină. Logica cedează acum înaintea intereselor morale. Kant, după ce a fixat limitele experienţei şi ne-a arătat că dincolo de aceste limite încetează obiectul ştiinţei, insistă în ultimele sale scrieri tocmai asupra do-

* Critica raţiunii practice.
** Critica judecăţii.
*** Metafizica moravurilor.

meniului de dincolo de experienţă. In marginile experienţei sensibile este ştiinţa, dincolo este morala. In ştiinţă avem judecăţile bazate pe elementul *a priori* constitutiv al experienţii; în morală avem judecăţile bazate pe elementul *a priori* regulativ numai pentru experienţă. In domeniul experienţei ştiinţifice domneşte determinismul cauzal riguros; în domeniul experienţii morale domneşte libertatea. In *Kritik der reinen Vernunft* domneşte grija grăniţării precise între intuiţie, intelect, raţiune; între experienţă şi condiţiile ei; între obiectiv şi subiectiv,—în scrierile publicate în urmă domneşte grija unificării sistematice, pentru a pune în evidenţă primatul voinţei şi al fondului moral omenesc. Kant a reclădit Metafizica după ce o distrusese prin critica transcendentală, zic comentatorii care nu vor să vadă în Kant decît pe autorul „Criticei raţiunii pure"; Kant s'a complectat prin ultimele sale scrieri în mod genial, zic comentatorii adepţi ai Metafizecei lui morale. Care au dreptate?

III

La această întrebare nu poate răspunde cineva mai bine decît prin o teorie împrumutată lui Kant însuşi: Fondul sufletesc al omului este aşa de bogat în dispoziţii şi germeni, că viaţa individului nu este suficientă ca să-l scoată pe deaintregul la lumină. De aceia istoria omenirii, în loc de a fi repetarea servilă a faptelor trecute, este o perpetuă renovare, fiindcă nesfîrşit este adîncul din care es conflictele între oameni. Aşa şi cu fondul filozofic al unui gînditor. Nicio scriere nu-l poate da în întreigme. Iar dacă este să se vorbească de unitatea gîndirii filozofului, nu în uniformitatea cartuţărească a materialului de construcţie trebue ea căutată, ci în origina conflictului care a provocat gîndirea lui dintru început.

In întrebarea de mai sus, de altmintrelea, nu străbate pe atîta grija comentatorului obiectiv de a avea o bună înţelegere a filozofiei lui Kant, pecît ambiţia continuatorului lui Kant, de a-şi vedea direcţia justificată prin selecţionarea teoriilor acestuia. Intrebarea a preocupat, în adevăr, cu deosebire pe acei care s'au crezut chemaţi să continue pe Kant. Aşa, în primul rînd pe Arthur Schopenhauer, după care Titu Maiorescu o impusese depe catedră şi la noi.

Important este, nu răspunsul la întrebarea formulată mai sus, ci răspunsul la întrebarea: găsim oare în origina gîndirii kantiene, în conflictul de idei, care a chemat la viaţă activitatea filozofică a lui Kant, justificarea sistematizării date în scrierile din urmă? La această întrebare nu putem răspunde decît afirmativ. Dela primele scrieri, Kant îşi tradează înclinaţia spre Metafizica pe care o găsim în *Kritik der praktischen Vernunft* şi în *Metaphysik der Sitten*. In *Allgemeine Naturge-*

schichte und Theorie des Himmels * scrisă în 1755, numeroase pagini vorbesc de nesfîrșita putere creatoare a divinității în legătură cu creația cosmosului din haosul primitiv; de ordinea providenții care leagă universul până în părticelele sale cele mai infime; de grandioasa privire care se deschide spiritului omenesc eliberat din lanțurile materiei și ridicat la contemplarea infinității cerului; de perfecționarea nesfîrșită a locuitorilor planetelor, perfecționare pusă în raport cu distanța dela soare, și de multe alte ca acestea, în termenii cei mai entuziaști. Kant nu este gînditorul, care vorbind de *dumnezeire, să fi putut zice: este o ipoteză de care nu am nevoe;* cuvinte care se atribue lui Laplace. Pentru el determinismul legilor universului este o problemă, care nu se rezolvă prin o constatare de fapt, ci care începe tocmai să-l chinuiască fiindcă este un fapt. De unde izvorăște acest determinism, și ce-l îndreptățește? Nu vine el din omogeneitatea originară a părticelelor universului, care se armonizează în structura unei inteligențe ce planează deasupra a tot ce ia ființă? Nu sînt legate în aceiași necesitate faptul, că universul trebue să *fie înțeles,* și faptul că universul este un tot armonic în constituția sa? Toate aceste întrebări nu și le pune un gînditor menit să *rămînă* în marginile stricte ale științei. Pentru așa ceva era menit un Auguste Comte, nu însă un Kant. August Comte, la o generație după Kant, se mulțumește să știe, că alături de cognoscibilul, pe care îl sistematizează el ierarhic, există și un incognoscibil; coexistența acestor două lumi așa de diferite nu-l neliniștește. Pe Kant, dimpotrivă, incognoscibilul îl atrage. Existența a ceva dincolo de marginile științei,—și fiindcă știința se confundă cu domeniul intuiției, dincolo de marginile intuiții, ca un necunoscut, îl turbură. Universul, pentru el este o unitate; deci părțile lui se condiționează reciproc. Ce este dincolo de intuiție, nu este fără raport cu intuiția. Necunoscutul este o condiție a cunoscutului. Atunci însă dincolo nu este propriu zis necunoscutul, ci este *numenul,* acel ceva care există, dar nu se dezvălue intuiției. *Numenul* este cu totul altceva decît incognoscibilul. Să-l vedem ce poate fi. Calea ipotezelor stă deschisă; ea stă deschisă încă din timpul lui Platon. Ce poate fi *numenul? Ideia? Forma* imanentă materiei? Substanța divină? *Monadele? Desigur* toate aceste ipoteze au fost cumpănite de Kant. Nici una dintre ele nu l-a împăcat. Fiecare se putea susține și se putea combate. Era însă una nouă, despre care cărțile de filozofie nu vorbeau, dar care era în spiritul vremii; o ipoteză care, în domeniul activității sociale și politice, frămînta sufletele, scoțînd din adîncul omenesc, pe care îl cunoștea așa de bine Kant, motive nouă de încredere în viitor; era ipoteza pe care o întrevăzuse Descartes, cînd afirma că toate conștiințele omenești sînt în fond identice; pe care o exprimase Jean Jacques Rousseau

* Istoria naturală generală și teoria cerului.

sub diferite forme: „conscience de la souveranité", „conscience sociale", „conscience de l'humanité".. dar de al căreia rost filozofic nu se întrebase încă nimeni. Kant, prin educația sa profund morală și religioasă, prin enciclopedicele sale cunoștințe, era pregătit să fie primul! *Numenul* este lumea conștiinței morale. Este voința autonomă în desăvîrșirea perfecțiunii. Ce ar fi pentru noi universul întreg, dacă el n'ar fi obiect al înțelegerii? Dar ce ar fi și înțelegerea lui, dacă n'ar fi valoarea înțelegerii? Cine dă însă o valoare înțelegerii? Voința omenească. Determinismul pe care îl constată omul în univers, este determinismul voit de el; fiindcă el găsește în acest determinism o valoare. Dacă nu ar fi în conștiința omenească sîmburele întrebării: ce are și ce n'are valoare?—nu ar fi știință, nu ar fi determinism. Voința omenească este îngrădită în aceia ce privește experiența prin mijlocirea simțurilor. În această lucrare există aceia ce ia forma intuiției. De această lume se ocupă știința propriu zisă. Dar în afară de intuiție, rămîne motivarea practică a faptelor voinței. Și aceasta nu întreagă. O parte din această motivare ține încă de lumea simțurilor. Urmărirea fericirii aparține acestei lumi. Mai există însă o motivare curată, pornită din fondul autonom al voinței de a urmări binele în sine; motivarea liberă. Aceasta constitue o lume aparte. Este lumea libertății, în care voința autonomă își urmărește propria sa perfecționare, neîngrădită de simțuri, neatrasă de scopuri materiale. Perfecționarea trebue să aibă un țel. Țelul este ideia divinității, pe care o poartă conștiința omenească în sine. Metoda perfecționării este rigorismul moral: lucrează așa, ca maxima voinții tale să poată fi aplicată în ori și ce moment, ca principiu al unei legiuiri universale.

Astfel ajunge Kant să dea filozofiei o sistematizare nouă direct opusă predecesorilor săi. Se trudiseră aceștia până la el să găsească o conformitate între cunoștințele omenești și natura lucrurilor din afară, între motivele activității morale și între scopurile de plăcere și fericire externă; Kant, răsturnînd perspectiva, arată dimpotrivă, că lucrurile din afară sînt produsul condițiilor care constituesc știința; că valoarea faptelor externe iese din legea formală a autodeterminării voinței. Idealul cu care începuse cultura elină, și care a rămas în urmă o aspirație neclintită a sufletului european; ideal, care făcea din om un artist creator tronînd în mijlocul naturii, cu putința să domine prin știință și să trăiască liber în condițiile voite de el, niciodată n'a fost mai bine sprijinit decît prin filozofia lui Kant. De aceia rămîne Kant reprezentantul cel mai caracteristic al spiritului european până astăzi. Actualitatea lui stă în contactul pe care îl păstrează încă cu acest spirit. Cît timp va dura optimismul european în puterea creatoare a minții și în autonomia voinței, se va aminti de Kant. Într'un viitor apropiat vor afla și democrații, cînd democrația nu va mai fi o profesie de politician, ci o

convingere luminată, că n'a fost gînditor, care să le fi înlesnit succesul în opinia publică, altul mai mult decît acelaşi Kant.

Kant este filozoful optimismului neţărmurit în progres, în perfecţiune, în pace eternă... El a găsit teoria cea mai ademenitoare pentru a face omului dorit până şi răul. Răul care se ascunde în adîncul sufletului omenesc este tocmai predestinat să scoată binele la lumină. Continuatorul său Hegel va zice: teza provoacă antiteza, pentru ca să se ajungă în urmă la sinteză. Iar Karl Marx va traduce acelaşi teorie în termeni de economie politică: producţia este cauza crizei, care la sfîrşit aduce o nouă organizare a producţiei. Optimism tare, fără replică. Atît timp cît va dura el, va dura şi influenţa kantianismului, dacă nu chiar filozofia aşa cum a sistematizat-o Kant.

C. Rădulescu-Motru

Oblomov

Partea II

I

Stolz era neamţ numai pe jumătate, după tată: mama era rusoaică; profesa legea pravoslavnică; limba natală era—rusească; o învăţă dela mama şi din cărţi, în auditoriile universităţii, în jocurile cu copiii din sat, în atingerea cu părinţii lor, în pieţele Moscovei. Limba germană o avea dela tată şi din cărţi.

Crescuse şi-şi căpătase educaţia în satul Verhleovo, unde tatăl său făcea pe administratorul moşiei. Dela opt ani Stolz se aşează împreună cu tatăl său la harta geografică, bucheriseşte pe Herder, pe Wieland, versuri din Biblie, şi adună totalurile socotelilor analfabete ale ţăranilor, mahalagiilor şi lucrătorilor de fabrici, iar cu mama ceteşte istoria sacră, învaţă pe dinafară fabulele lui Crilov şi descifrează, silabisindu-l, pe Telemac.

Dela nueluşa de arătat literele alerga, împreună cu alţi copii, să devasteze cuiburi, şi nu arareori în ora de clasă, sau în timpul rugăciunii, din buzunarul lui se auzea piuitul unui puiu de cioară.

Uneori se întîmplă că tata şade, după masă, subt un arbore în grădină şi-şi fumează pipa, iar mama împleteşte la vre-o flanelă, coasă pe canva,—şi deodată se aude zgomot din stradă, ţipete, şi o grămadă întreagă de oameni năvălesc în curte.

— Ce s'a întâmplat?—întreabă mama, speriată.

— Il aduc iar pe Andrei, sînt sigur,—zice tata cu sînge rece.

Portiţa se deschide, şi o mulţime de mujici, de femei şi copii năvălesc în grădină. De bună samă l-au adus pe Andreiu, dar—în ce hal! Fără ghete, cu hainele sfîşiate şi cu nasul turtit,—dacă nu al lui, al altui copil.

Mama se uita întotdeauna cu nelinişte cum dispare Andri-

ușa pe cîte o zi întreagă, și dacă nu intervenea tata să-l lase liber, l-ar fi reținut mereu lîngă ea.

Il spală, îl primenește, îl schimbă, și Andriușa umblă o zi întreagă așa de curățel, de frumos; dar seara,—ba uneori și dimineața,—iar îl aduce cineva: murdar, cu părul zburlit,—de nerecunoscut; sau îl aduc mujicii într'un car cu fîn, sau vine în luntre cu pescarii, adormit pe năvod.

Mamei îi dau lacrămi, dar tata—nimic, ba încă rîde.

— Are să fie un bun *bursch*, zdravăn *bursch!*—zice uneori Neamțul.

— Dar bine, Ivan Bogdanîci,—se plîngea ea uneori,—nu trece o zi să nu se întoarcă cu vre-o vînătae, iar mai dăunăzi—cu nasul plin de sînge.

— Ce băiat ar fi, să nu-și julească nasul,—lui, sau altuia?—zicea tatăl, rîzînd.

Mama plîngea cît plîngea, apoi se așeza la pian și căuta uitare în Herz: lacrămile îi curg una după alta peste clape. Dar iată că vine Andriușa, sau îl aduc: începe să povestească așa de vioiu, de iute, că o face și pe ea să rîdă; apoi e așa de deștept! In curînd a început să citească *pe Telemac* cași ea, și să cînte cu ea la patru mîni!

Odată dispăru pe o săptămînă întreagă: mama își secă ochii de lacrămi; tata însă—nimic: umblă prin grădină și fumează...

— Iaca, dacă ar fi dispărut băiatul lui Oblomov,—zice el, răspunzînd nevestei, care-i propunea să plece după Andriușa:—atunci aș fi ridicat tot satul și poliția zemstvei. Dar Andriușa—vine! Zdravăn bursch!

Adouazi găsiră pe Andriușa dormind liniștit în patul lui, iar subt pat—o pușcă și un funt de praf și de halîciuri.

— Unde ai fost? De unde ai luat pușca?—îl copleși mama cu întrebări.—Dece taci?

— Așa!—atîta fu tot răspunsul.

Tatăl întrebă: gata traducerea lui Cornelius Nepos în limba germană?

— Nu,—răspunse băiatul.

Tatăl îl luă cu o mînă de guler, îl scoase afară pe poartă, îi puse șapca pe cap și îl izbi cu piciorul din spate, făcîndu-l să cadă.

— Pleacă de unde ai venit,—adaugă Neamțul:—și în loc de un capitol, să vii cu două capitole traduse, iar pentru mama—învață rolul din comedia franțuzească, pe care ți-a dat-o: altfel să nu te arăți!

Andrei se întoarse peste o săptămînă și aduse și traducerea, învăță și rolul.

După ce crescu mai mare, tatăl începu să-l ia cu el în teleaga cu resorturi, îi punea hățurile în mînă și-i poruncea să meargă la fabrică, apoi la cîmp, apoi în oraș, pela negustori, pela autorități, apoi la vre-o argilă, pe care o lua pe deget, o mirosea,—uneori o lua chiar în gură,—îi dădea și băiatului s'o miroase, apoi îi explica ce e, la ce e bună. Altfel plecau să vadă cum se dobîndește potasa sau păcura, cum se topește slănina.

La paisprezece-cincisprezece ani copilul pleca singur cu teleaga, sau călare, cu geanta legată de șea, cu însărcinări din partea tatălui, și nu se pomenea să uite ceva, să încurce, să scape din vedere, să greșească.

— Recht gut, mein lieber junge!—zicea tata, după ce asculta darea de seamă și, netezindu-l cu mîna-i lungă pe umăr, îi dădea două-trei ruble,—după importanța afacerii.

Mama mult timp curățea apoi funingenea, praful, argila și grăsimile depe Andriușa.

Nu-i prea plăcea educația aceasta muncitorească și practică. Se temea să nu iasă din fiu-său un simplu *bürgher*, cum a fost tatăl. Toată nația nemțească o socotea drept o mulțime de adevărați mahalagii, nu putea suferi grosolănia, independența și mîndria cu care nemțimea își afișează drepturile-i milenare burgheze, întocmai cum își poartă coarnele o vacă, *fără să știe a le ascunde cînd trebue.*

După părerea ei, în toată nația nemțească nu-i și nu poate să fie nici un singur „gentelmen". Nu găsea în caracterul nemțesc nici o urmă de simțire, de delicateță, de îngăduință, nimic din ceva cu care se poate evita regula prescrisă și comună...

Atîta știu necioplitii ăștia: să dea buzna la ceiace cred ei că e „stabilit", ce le-a intrat lor în cap: sînt gata să spargă zidurî cu capul,—numai să iasă după „regulă".

Trăise ca guvernantă într'o familie bogată și avusese ocazia să vadă străinătatea, cutreerase Franța, Germania, și amesteca pe toți Nemții cu mulțimea de negustorași și negustori, de meseriași, de ofițeri, drepți ca bastoanele, cu figuri de soldați, de cinovnici cu mutre meschine,—oameni deprinși numai cu munca grea, numai cu agonisirea grea a banului, cu ordinea nesuferită, cu regula „pedantă" de toate zilele, cu mîni mari și grosolane, cu mutra mulțumită de mici burghezi, cu trăsături și vorbe grosolane.

„Oricum ai îmbrăca un Neamț",—se gîndea ea,—„îmbrace-se cu o cămașă cît de fină și de albă; poate să pue ghete de lac, să pue chiar mănuși galbene,—și tot parcă-i croit din toval; de subt manșetele albe es niște mîni aspre și roși; de subt costumul elegant te privește, dacă nu un brutar, apoi un cămăraș. Asemenea mîni parcă se cer singure, să ia sula, sau cel mult—arcușul într'o orchestră!"

Iar în fiu-său i se năzărea idealul boerului,—fie și parvenit, din starea de jos, din tată burghez,—dar fiu al unei ruse nobile, în tot cazul un băețaș curățel, cu o constituție admirabilă și delicată, cu minuți și picioare mici, cu fața curată, cu ochii limpezi și vioi,—cum a văzut ea în acea casă bogată și în străinătate, dar se înțelege, nu la nemți.

Cînd colo, să răstogolească aproape singur pietre de moară, să se

întoarcă acasă depe la fabrici, dela cîmp, cași tată-său: plin de său, de bălegar, cu mînile roșii, murdare și grosolane, cu apetit de lup!

Se puse să-i răteze unghiile, să-i frizeze părul, să-i facă gulere și manșete elegante; îi comanda bluze la oraș. Il deprinsese să se pătrundă de sunetele îngîndurate ale lui Herz, îi cînta despre flori, despre poezia vieții, îi șoptea despre viitorul strălucit,—cînd al unui oștean, cînd al unui scriitor; visa împreună cu el despre viitorul înalt, sortit unora...

Și tot acest vis trebuia să se prăbușească *în clănțănitul* mașinii de socoteli, în descifrarea murdarelor chitanțe mujicești și în atingerea cu lucrătorii de fabrici!

Incepu să urască până și mica teleagă, cu care umbla la oraș Andriușa, și mantaua impermeabilă, pe care i-o dăruise tatăl și mănușile verzi de căprioară—toate atributele unei vieți de muncă.

Din păcate, Andriușa învăța strașnic, și tata îl puse supraveghetor în micul său pension.

Meargă; dar îl puse și cu leafă, ca pe un simplu meseriaș,—curat ca la Nemți: cîte zece ruble pe *lună, făcîndu-l* să iscălească în condică!...

Fii pe pace, bună mamă: fiul tău a crescut pe *pămîntul* rus, nu în mulțimea burghezilor cu coarne de vacă, cu mîni care învîrtesc pietre de moară. In apropiere e Oblomovca: acolo e sărbătoare veșnică. Acolo de muncă fug ca de jug; acolo boerul nu se scoală în zori, nu umblă pela fabrici, pe lîngă piesele pline de untură și uleiu!

Dar și la Verhleovo se găsește o casă,—deși goală și închisă cea mai mare parte din an,—unde neastîmpăratul băețaș pătrunde adesea și vede săli și galerii lungi, pe păreți portrete întunecoase, și nu cu mulțumirea grosolană în trăsături, nu cu mîni roși și grosolane—vede ochi albaștri și languroși, păr pudrat, fețe albe și delicate, piepturi pline, brațe gingașe, cu vinișoare albastre, în manșete de muselină tremurătoare, rezămate cu mîndrie pe mînerul săbiei; vede un șir de generații nobile și inutile, apuse în moliciune, în țesături de mătasă, aur și *argint*, catifea și dantele.

Vede pe fețele lor cronica vie a *unor glorioase* vremuri, bătălii și nume; cetește *în ele povestea trecutului*, și nu din aceiea pe care i le-a povestit de o sută de ori tatăl său, trăgînd din pipă și scuipînd, despre viața din Saxonia,—o viață cu ridichi și cu cartofi, între grădina și piața de zarzavat...

Odată la doi-trei ani castelul acesta deodată se umplea de lume, fierbea de viață, de serbări, de baluri; noaptea în lungile-i galerii străluceau focuri.

Venea prințul cu toată familia: prințul, un om cărunt, cu fața veștejită de pergament, cu ochi stinși și ridicați, cu o frunte mare și chială, cu trei stele, cu tabatieră de aur, baston de trestie, cu mîner de ametist, în cizme de catifea; prințesa—o femee

măreață prin frumuseță, statură și trup,—de care parcă nimeni încă nu s'a apropiat, n'a îmbrățișat-o, n'a sărutat-o,—nici chiar prințul, deși avea cinci copii.

Părea mai sus decît lumea, în care se cobora odată la trei ani; nu vorbea cu nimeni, nu eșea nicăeri și ședea în odaia cea verde din colț, împreună cu trei bătrîne, sau venea prin grădină, pe jos, prin galeria acoperită până la biserică, și se așeza pe *scaun* în dosul unui paravan.

In schimb *în* casă, *în* afară de prinț și prințesă, era o lume întreagă, atît de vioae și de veselă, încît Andriușa, cu ochii lui albaștri de copil pătrundea deodată în trei sau patru sfere deosebite, observa cu lăcomie, cu toată mintea lui vioae, tipurile acestei lumi amestecate, cu figuri pestrițe de mascaradă.

Era aici prințul Pierre și prințul Michel. Cel dintâiu îndată îi arătă lui Andriușa cum se bate deșteptarea în cavalerie și în infanterie, care săbii și pinteni sînt pentru husari și care pentru dragoni, ce fel de culoare au caii fiecărui regiment, și in care trebue să te înscrii îndată după sfîrșitul învățăturii, spre a nu rămînea de ocară.

Celălalt, Michel, deîndată ce făcu cunoștință cu Andriușa, îl și așeză în poziție și începu să facă adevărate minunății cu pumnii, nemerind pe Andriușa, cînd peste nas, cînd în pîntece; apoi îi lămuri că e bătae englezească.

Peste vre-o trei zile, numai pe temeiul unei vioiciuni de țară și cu ajutorul unor mîni vînjoase, Andriușa îi turti nasul, și după sistemul rusesc, și după cel englezesc, fără nici o știință, căpătînd autoritate față de amîndoi prinții.

Mai erau două prințese, fetițe de unsprezece și doisprezece ani, înălțuțe, subțirele, gătite, care nu vorbeau cu nimeni, nu se salutau cu nimeni și se temeau de mujici.

Era guvernanta lor, m-lle Ernestine, care venea de bea cafea la mama lui Andriușa și o învăța să-i facă bucle lui Andriușa. Uneori îi lua capul, i-l așeza pe genunchi și-l stringea în papiote până la dureri, apoi cu mînile ei albe îl lua de amîndoi *obrajii* și-l săruta cu atîta dragoste!...

Mai era un Neamț, care tocea pe masă tabachere și nasturi, apoi un profesor de muzică; acesta era beat de Duminică *până în cealaltă Duminică*; apoi o droae întreagă de fete de casă, *în sfîrșit* o potae de cîni și de cățeluși.

Toate astea umpleau casa și satul de vuet, de freamăt, de zgomot, strigăt și muzică.

Pedeoparte Oblomovca, pedealta castelul princiar, cu largu belșug al vieții boerești, se întîlniră cu elementul nemțesc, și nu eși din Andrei, nici bursch de seamă, nici măcar filistin.

Tatăl lui Andrei era agronom, technolog, profesor. Dela tatăl său, fermier, luase lecții practice de agronomie, pela fabricile din Saxonia învățase technologia, iar la universitatea cea mai apropiată, unde erau vre-o patruzeci de profesori, căpătase

chemare de a preda ceiace,—de rău de bine,—îi băgaseră în cap cei patruzeci de înţelepţi.

Mai departe nu merse, ci se întoarse scurt îndărăt, hotărît să se apuce de treabă şi să se întoarcă la tatăl său. Acesta îi dădu o sută de taleri, un *rücksac* nou şi-i arătă cele patru zări.

De atunci Ivan Bogdanovici nu-şi mai văzu, nici ţară, nici tată. Şase ani călători prin Elveţia şi Austria, iar de douăzeci de ani trăeşte în Rusia şi binecuvintează soarta.

A fost la universitate şi a hotărît că şi fiu-său trebue să meargă tot la universitate, fără să-şi dea seamă că acea universitate va fi rusească, fără să se gîndească o clipă că universitatea rusească va produce o răsturnare complectă în viaţa fiului şi-l va îndepărta cu totul de cărarea, pe care i-o visase el.

Procedă simplu de tot: luă cărarea bunicului său şi o prelungi în linie dreaptă până la nepoţi, şi se linişti,—fără să bănuiască măcar că variaţiile lui Herz, visurile şi poveţele mamei, galeria şi buduarul din castelul princiar vor preface îngusta cărare nemţească într'un drum larg, la care n'a visat nici bunicul său, nici tatăl, nici el însuşi.

De altfel în chestiile astea nu era pedant, şi n'ar fi căutat să lasă numaidecît aşa cum ar vrea el; dar n'ar fi ştiut să aleagă pentru fiu un alt drum.

Puţin se gîndea la asta. Deci după ce tînărul se întoarse dela universitate şi stătu vre-o trei luni acasă, îi spuse că la Verhleovo el n'are ce mai căuta, că iată chiar pe Oblomov l-au trimis la Petersburg, că deci e timpul să plece şi el.

Dar ce să caute la Petersburg, dece nu putea să rămînă la Verhleovo şi să ajute pe tatăl său în administrarea moşiei,—despre aceasta bătrînul nu se întreba; ţinea minte numai că şi lui, după isprăvirea universităţii, tatăl său i-a arătat drumul...

Mama nu mai era pe lumea asta, şi n'avea cine se împotrivi.

In ziua plecării, Ivan Bogdanici dădu fiului o sută de ruble.

— Vei merge călare până la oraşul gubernial,—zise bătrînul;—acolo vei primi dela Calinnicov trei sute cincizeci de ruble, iar calul lasă-l la el. Iar dacă nu-i acasă, vinde calul; în curînd e acolo un bîlciu: ţi-l cumpără cu patru sute de ruble cu ochii închişi. Până la Moscova ajungi cu vre-o patruzeci de ruble; de acolo până la Petersburg şaptezeci şi cinci. Iţi rămîne destul. Apoi, cum ştii. Tu ai făcut cu mine afaceri, ştii prin urmare că eu am ceva bani, dar înainte de moartea mea, să nu contezi pe ei; şi eu am să mai trăesc probabil vre-o douăzeci de ani: doar de mi-o cădea în cap vre-o piatră. Candela arde bine, şi untdelemn e destul. Ai căpătat învăţătură bună: îţi sînt deschise toate carierele; poţi sluji, poţi face comerţ,—chiar scri, poate. Nu ştiu ce-ai să-ţi alegi, spre ce te simţi atras.

— Am să văd, dacă nu s'o putea începe cu toate deodată,—zise Andrei.

Bătrînul izbucni într'un hohot zgomotos şi începu să lovească pe fiu-său pe umăr cu atîta putere, că n'ar fi rezistat un cal. Andrei nici nu se sinchisi.

— Iar dacă nu te pricepi, dacă nu-ţi găseşti calea deodată, dacă e nevoe de sfat,—treci pe la Reingold: are să te înveţe. O!—adăugă el, ridicînd un deget în sus şi scuturînd din cap:—ăsta... ăsta... (vru să-l laude, dar nu găsi cuvîntul).—Am sosit din Saxonia împreună. Are o casă cu patru caturi. Am să-ţi spun adresa...

— Nu-i nevoe, nu-mi spune,—răspunse Andrei;—am să mă duc la el, cînd voiu avea o casă cu patru caturi, iar deocamdată merg şi fără dînsul...

Din nou lovituri pe umăr.

Andrei sări pe cal. De şea erau atîrnate două genţi: într'una era o manta de muşama şi se zăreau nişte cizme groase, bătute cu cuie, şi cîteva cămăşi de pînză dela Verhleovo, cumpărate şi luate după stăruinţa bătrînului; în cealaltă—un frac elegant de postav fin, un palton păros, o duzină de cămăşi şi o pereche de ghete comandate la Moscova, în amintirea sfaturilor date de mama...

— Acuma?—zise tatăl.

— Acuma?—zise fiul.

— Gata?—întrebă tatăl.

— Gata!—răspunse fiul.

Se uitară unul la altul în tăcere, căutînd parcă a se pătrunde unul pe altul cu privirea.

In jurul lor se adunase o grămadă de vecini, curioşi să privească cu gurile căscate, cum are să lase administratorul pe fiul său să plece între străini.

Tatăl şi fiul îşi strînseră mîna. Andrei porni în pas grăbit.

— Ai văzut afurisenie de Neamţ: nici urmă de lacrimă!—ziceau vecinii. Ia te uită la cele două ciori de pe gard: se prăpădesc cîrîind! Ii cîrîie ele, n'ai grijă!..

— Ce-i pasă lui de ciori! In noaptea de Ivan Capolo* umblă singur prin pădure! De ei nu se prinde, fraţilor. Un Rus nu scăpa!...

— Dar păgînul cel bătrîn!—observă o mamă.—L-a aruncat în stradă ca pe un pisoiu: fără o îmbrăţişare, fără un bocet!

— Stăi, Stăi, Andrei!—strigă bătrînul.

Andrei opri calul.

— A-a! S'a trezit inima!—se auzi în mulţime.

— Ce-i?—întrebă Andrei.

— E slabă chinga, trebue strînsă.

— Cînd ajung la Şamşevca. Ce să pierd timp? Trebuie să ajung cît se vede.

— Atunci...—zise bătrînul dînd din mînă.

---

* Serbare analoagă cu Rusaliile noastre. N. trad.

— Atunci...—repetă tînărul, dînd din cap şi, plecîndu-se puţin, se pregătea să dea pinteni calului.

— Ce cîni, ce cîni, zău! Parcă ar fi nişte străini! — ziceau vecinii.

Dar din mulţime se auzi deodată un bocet: o femee nu se putu stăpîni.

— Dragul mamei voinic! — rosti femeia ştergîndu-şi ochii cu colţul basmalei depe cap.—Sărmane copil! N'ai mamă, n'are cine să te blagoslovească... *Dă să-ţi fac cruce măcar eu, frumosul mamei!..*

Andrei se apropie de ea, sări depe cal, îmbrăţişă pe bătrînă, apoi vru să plece—şi izbucni în plîns, pe cînd femeia îi făcea semnul crucii şi-l săruta. In vorbele ei fierbinţi auzi o voce cunoscută, zări o clipă chipul dulce al mamei.

Îmbrăţişă femeia şi mai puternic, îşi şterse grăbit lacrămile şi sări pe cal; îl lovi peste coaste cu biciul şi dispăru în nourul de praf: după el porniră desperate, din două părţi deodată, două javre de curte şi începură să latre...

II

Stolz e de aceiaşi vrîstă cu Oblomov: are şi el *peste treizeci de ani*. A servit, a demisionat, s'a ocupat cu afaceri şi a ajuns, de bună seamă, cu casă şi cu bani. Ia parte la nu ştiu care societate, care trimite mărfuri în străinătate.

E în veşnică mişcare; are nevoe societatea să trimită un agent în Belgia, sau în Anglia—îl trimite pe el; trebue scris vre-un proect sau pusă în practică vre-o idee—îl aleg pe el. Stolz vizitează însă şi lume, are timp şi de cetit: cum reuşeşte să le facă toate astea—ştie Dumnezeu.

E alcătuit numai din oase, muşchi şi nervi: un adevărat cal englez de rasă. Uscăţiv. Obraji aproape n'are, adică are numai oase şi muşchi: de substanţe grase—nici semn; culoarea feţei închisă, neschimbată, fără urmă de roşeaţă; ochii, deşi cam verzui, dar expresivi.

Mişcări de prisos n'avea. Cînd stătea pe scaun, *stătea liniştit*, iar cînd vorbea—întrebuinţa atîta mimică, *cîtă trebuia*.

După cum n'avea în organism nimic de prisos, *tot aşa şi* în manifestările morale ale vieţii, căuta un *echilibru între partea* practică şi cerinţile sufletului. Cele două *părţi mergeau paralel*, încrucişîndu-se şi împletindu-se, *fără să* ajungă la noduri inextricabile.

Mergea cu pas sigur, voios; trăia după un buget stabilit, căutînd să întrebuinţeze fiecare zi şi fiecare rublă cu un control neadormit de fiecare minut,—al timpului cheltuit, muncii, puterilor sufletului şi inimii.

Chiar tristeţele şi bucuriile le trata parcă deopotrivă cu mişcările braţelor, cu paşii picioarelor, sau cum trata timpul, bun sau rău.

Ţinea umbrela deschisă cît timp ţinea ploaia, adică suferea cît ţinea neplăcerea, şi chiar pe aceasta o suferea fără supunere plecată, ci mai mult cu necaz, cu mîndrie, şi o îndura cu răbdare, numai fiindcă pricina fiecărei suferinţi şi-o atribuia sieşi, şi n'o atîrna ca un caftan într'un cuiu străin.

Chiar de o plăcere se bucura ca de o floare, ruptă în treacăt şi cît ţine aceasta,—cît încă nu s'a vestejit în mînă,—nebînd niciodată cupa până la acea picătură de amărăciune, de care dai la sfîrşitul fiecărei plăceri.

O înţelegere simplă, adică dreaptă şi admirată a vieţii, era statornica lui problemă pe care, căutînd s'o dezlege, o înţelegea cît e de grea, şi era mîndru şi fericit, de cîte ori i se întîmpla să observe o curbă în drumu-i şi să facă un pas drept.

„E lucru complicat şi greu să trăeşti simplu",—îşi zicea adesea,—şi îndată căuta unde-i curba, unde-i linia dreaptă, unde se înoadă şi se încurcă firul vieţii.

Se ferea ca de foc mai ales de imaginaţie,—acest tovarăş cu două feţe, una prietenoasă, alta duşmană,—cu atît mai bun *prieten, cu cît îl crezi mai puţin*, duşman primejdios, cînd adormi *încrezător în şoapta-i ademenitoare*.

Se temea de orice *fel de visări*, sau dacă intra în domeniul lor, intra cum intri într'o grotă cu inscripţia: *ma solitude, mon hermitage, mon repos*, ştiind ceasul şi minutul cînd o să ieşim de acolo.

Pentru visări, pentru enigme, pentru mistere, în sufletul lui nu era loc. Ceiace nu se supunea unei experienţe, unui adevăr practic, în ochii lui era înşelăciune optică, un reflex oarecare de raze şi colori pe retina ochiului, sau însfîrşit, un fapt, până la care rîndul experienţei încă n'a ajuns.

N'avea nici diletantismul care ţine să rătăcească în domeniul miraculosului, sau să facă pe Don-Quichotul în sfera teoriilor şi descoperirilor, cu o mie de ani înainte. Se oprea cu încăpăţînare în pragul necunoscutului, fără să manifeste, nici credinţa de copil, nici îndoiala faptului, ci aşteptînd apariţia legii şi, odată cu ea—şi cheia misterului.

Cu aceiaşi fineţă şi grijă îşi urmărea şi inima. Aici, după ce se poticni de mai multe ori, fu nevoit să recunoască, că sfera sentimentelor e încă o „terra incognita".

Andrei binecuvînta soarta, dacă în această regiune întunecoasă reuşea să deosebească la timp minciuna sulemenită şi palidul adevăr; nu se mai plîngea, dacă după o înşelăciune acoperită cu măestrie, se poticnea numai, fără să cadă, dacă i se bătea numai inima febril şi puternic, şi era fericit dacă nu sîngera, dacă nu-i eşeau sudori reci pe frunte şi nu se aşternea apoi pe viaţa lui, o lungă umbră pentru mult timp.

Se socotea fericit măcar cu atîta, că se putea ţine la aceiaşi înălţime şi că, zburînd pe patinile sentimentului, nu luneca peste graniţa, care desparte lumea sentimentelor de lumea min-

ciunii şi sentimentalismului, lumea adevărului de lumea ridicolu-
lui, sau dacă sărind îndărăt, nu sărea pe solul nisipos şi uscat
al nesimţirii, vorbăriei goale, neîncrederii, meschinăriei, uscă-
ciunii sufleteşti.

Chiar cind se simţea tirit de sentiment,—simţea pămintul
subt picioare şi destulă stăpinire de sine, ca să rupă la nevoe
totul şi să rămină liber. Nu se lăsa orbit de frumuseţea feme-
iască, de aceia nu uita şi nu umilea demnitatea sa de bărbat, nu
era sclavul nimănui, nu zăcea „la picioarele“ femeei, deşi nu în-
cerca nici bucuriile aprinse.

N'avea idoli, în schimb şi-a păstrat vigoarea sufletului,
puterea trupului, în schimb era curat şi mindru; un fel de vo-
ioşie şi putere deosebită adia în jurul lui, punînd pe gînduri pe
femeile cele mai îndrăzneţe.

Stolz înţelegea preţul acestor bune şi scumpe însuşiri şi
le cheltuia aşa de rar, încît trecea drept egoist şi om fără sim-
ţiri. Paza de porniri, arta de a nu eşi din starea normală, liberă
a sufletului, era acoperită de reproşuri, dar îndată era şi justi-
ficată de cel care se arunca în mocirlă dintr'o săritură şi dis-
trugea viaţa, şi a sa, şi a altora.

— Patimile? Patimile justifică totul,—ziceau toţi din juru-i:
—iar dumneata, în egoismul dumitale, te păzeşti numai pe dum-
neata: să vedem pentru cine.

— Mă păzesc în adevăr pentru cineva,—zicea el pe gîn-
duri, privind parcă în depărtare, şi continua să nu creadă în
poezia pasiunilor, nu se încînta de manifestările furtunoase şi
urmele lor distrugătoare, ci tot vroia să vadă idealul existenţei
omeneşti într'o viaţă înţeleasă şi condusă de controlul con-
ştiinţei.

Şi cu cît îl combăteau mai mult, cu atîta „stagna“ mai mult
în încăpăţinarea lui, dădea uneori,—cel puţin în discuţii,—în-
tr'un fel de fanatism puritan. Zicea că menirea normală a omu-
lui e—să trăiască cele patru sezoane ale anului, adecă cele patru
vîrste, fără salturi, şi să ducă vasul vieţii până în ziua din ur-
mă, nevărsînd zadarnic nici o picătură, şi că arderea egală şi
potolită a unui foc e mai bună, decît furtunoasele incendii, ori
cîtă poezie ar străluci în ele“. Ca încheere, adăuga că „ar fi
fericit, dacă ar reuşi să justifice convingerile sale prin propriu-i
exemplu, dar că nu nădăjduia să reuşească, fiindcă lucrul e prea
greu“.

Ţinea deci cu încăpăţinare calea odată aleasă. Nimeni nu
l-a văzut cufundat în gînduri bolnave şi chinuitoare; nu simţea
parcă chinurile mistuitoare ale unei inimi apăsate; nu suferea
sufleteşte, nu se pierdea în împrejurările complicate şi grele sau
nouă, ci se apropia de ele, ca de nişte foste cunoştinţi, parcă
trecea prin nişte locuri cunoscute.

Peste orice caz neprevăzut ar fi dat, îndată aplica metoda
potrivită cu împrejurarea,—ca o chelărească care îndată alege

din legătura cu chei atîrnate la brîu, tocmai pe cea potrivită
pentru o uşă sau alta.

În ajungerea unui scop punea mai presus de orice, stăru-
inţa: aceasta era în ochii lui un semn de „caracter“, şi celor
înzestraţi cu asemenea statornicie niciodată nu le refuza respec-
tul, oricît de mediocre ar fi fost scopurile lor.

— Ăsta e un om!—zicea Stolz.

De prisos să mai adăugăm că-şi urmărea ţelul, păşind cu
curaj peste toate piedicile, şi numai atunci renunţa la problema
dată, cînd în drum răsărea un pârete, sau se deschidea o pră-
pastie de netrecut.

Nu era capabil însă de curajul omului care sare peste pră-
pastii cu ochii închişi, sau dă peste pârete, la noroc. Stolz mă-
sura prăpastia sau zidul, şi dacă lipsea mijlocul sigur de a le
învinge, părăsea orice încercare, lăsînd lumea să creadă ce o vrea.

Pentru formarea unui asemenea caracter s'au cerut poate
şi nişte elemente atît de amestecate, din care s'a format Stolz.

La noi, mai înainte, oamenii de acţiune se turnau în cîteva
forme stereotipe, care puneau mîna pe mecanismul maşinei ob-
şteşti alene, cu ochii abia întredeschişi, şi o împingeau pe fă-
gaşul obişnuit, dormitînd, păşind pe urmele lăsate de predece-
sori. Dar iată că ochii s'au deschis din piroteală, se auziră paşi
vioi şi largi, se auziră voci de oameni vii... Cîţi Stolzi vor trebui
să răsară oare subt nume ruseşti!..

Dar cum se putea apropia asemenea om de un Oblomov,
la care orice trăsătură, fiecare pas, întreaga existenţă erau un
protest strigător în contra vieţii lui Stolz? La întrebarea asta s'a
răspuns, mi se pare, demult: că extremităţile, dacă nu-s un mo-
tiv de simpatie, cum se credea mai înainte, nu-s de loc o piedică.

Îi mai legau şi două puternice resorturi: copilăria şi şcoala;
apoi bunele, grasele mîngîieri cheltuite din belşug în familia lui
Oblomov pentru băiatul Neamţului, apoi rolul celui puternic,—pe
care îl îndeplinea Stolz pe lîngă Oblomov, din punct de vedere
şi fizic şi moral; şi însfîrşit,—şi mai presus de toate,—în firea
lui Oblomov era acel început curat, luminos şi bun, pătruns de
adîncă simpatie pentru tot ce-i bine, şi ce se deschidea şi răs-
pundea la chemarea acestei inimi simple, naive şi veşnic în-
crezătoare.

Oricine,—fie şi un caracter întunecos, rău,—ar fi aruncat o
privire,—întîmplător sau înadins,—în acest suflet curat şi copi-
lăresc, nu-i mai putea refuza dragostea; sau dacă împrejurările
împiedecau apropierea,—cel puţin o amintire bună şi durabilă.

Adesea scăpînd de afaceri, sau din lumea mondenă, dela o
serată, dela un bal, Andrei se ducea să mai stea pe largul di-
van al lui Oblomov şi, într'o conversaţie leneşă,—să-şi potolească,
să-şi mai odihnească sufletul înviforat şi obosit, şi totdeauna în-
cerca acel sentiment de odihnă pe care o simte, eşind din nişte
saloane superbe un om care intră subt propriu-i modest aco-

periş, sau întorcîndu-se dela frumuseţile naturii de sud,—într'un cring de mesteacăn, pe unde a umblat încă în copilărie.

III

— Bine te-am găsit, Ilia. Cit sînt de fericit că te văd! Ei, ce mai faci? Eşti bine?—întrebă Stolz.

— O, nu, nu-s bine, dragă Andrei,—zise Oblomov oftînd,—ce bine?...

— Ce, eşti bolnav?—întrebă Stolz îngrijorat.

— M'au dat gata ulcioarele; săptămîna trecută deabia mi-a trecut unul depe ochiul drept, şi acuma se aşează altul.

Stolz începu să rîdă.

— Atîta? Asta-i din pricina somnului.

— Dacă ar fi „atîta": mă prăpădesc arsurile. Să fi auzit ce mi-a spus mai adineaoari doctorul. „Pleacă, zice, în străinătate, că-i rău: poate să ai un atac de apoplexie".

— Şi ce gînd ai?

— Nu plec.

— Dece?

— Cum se poate! Ascultă numai cîte le mai înşiră: să stau nu ştiu unde pe munte, să plec în Egipt, sau în America...

— Ei, şi?—întrebă Stolz cu sînge rece.—In Egipt ajungi în două săptămîni, în America—în trei.

— Ei, dragă Andrei, şi tu eşti tot aşa. Un singur om cuminte mai rămăsese, şi a înebunit şi ăsta. Dar cine se duce în America şi în Egipt? Englezii: dar ăştia aşa-s făcuţi de bunul Dumnezeu; că acasă nici n'au unde trăi. Dar dela noi cine are să plece? Doar vre-un desperat, pentru care viaţa e o nimica.

— Mă rog, ce isprăvi grozave: să te aşezi în trăsură, sau în corabie, să respiri aer curat, să priveşti ţări străine, oraşe, obiceiuri, toate minunile... Tare mai eşti... Dar ia spune-mi, cum mai stai, ce mai e pela Oblomovca?

— Ah!...—rosti Oblomov, făcînd din mînă.

— Ce s'a întîmplat?

— Ce: nu mă cruţă viaţa!

— Şi slavă Domnului,—zise Stolz.

— Cum slavă Domnului? Dacă m'ar netezi pe cap, dar mă sicîie,—cum se legau diavolii din şcoală de cîte unul mai paşnic: cînd îl pişcă pe ascuns, cînd îi toarnă nisip peste cap... Nu mai pot!

— Tu eşti prea... paşnic. Ce s'a întîmplat?—întrebă Stolz.

— Două nenorociri.

— Ce fel de nenorociri?

— M'am ruinat cu totul.

— Cum se poate?

— Am să-ţi cetesc ce scrie starostele... unde-i scrisoarea? Zachar! Zachar!

Zachar găsi scrisoarea. Stolz o ceti şi începu să rîdă, probabil de stilul starostelui.

— Ce pehlivan de staroste!—zise.—A dat drumul mujicilor, şi se mai şi plînge! Mai bine să le dai paspoarte, să-i laşi să plece unde or şti.

— D'apoi aşa... atunci toţi au să caute...—zise Oblomov.

— Treaba lor,—zise Stolz nepăsător.—Cui i-i bine şi-i convine să stea pe loc, n'are să plece; dacă nu-i convine, nu-ţi convine nici ţie: la ce să-i ţii?

— Ai nemerit-o!..—zise Ilia Ilici.—La Oblomovca mujicii sînt paşnici, le place să stea pe loc: ce au să umble aşa?

— Dar tu nu ştii,—zise Stolz—că la Verhleovo vor să facă port şi se proiectează o şosea, încît nici Oblomovca n'are să mai fie departe de un drum mare, iar la oraş se face bîlciu...

— Dumnezeule!—zise Oblomov.—Atîta mai lipsea. Oblomovca era aşa de liniştită, la o parte, şi acum—bîlciu, drum mare! Au să se înădească mujicii la oraş, pela noi au să înceapă să umble negustorii... ne-am dus! O nenorocire!

Stolz începu să rîdă.

— Cum?—urmă Oblomov.—Mujicii erau... aşa şi aşa; nu se auzea nici de bine, nici de rău; oamenii îşi căutau de treabă, nu umblau după nimic. Acuma se corup! Au să înceapă ciaiuri, cafele, pantaloni de catifea, harmonici, ghete de vacs... puţină procopseală!

— Da, dacă o fi aşa, se înţelege, puţină procopseală. Dar ia fă o şcoală în sat.

— Nu-i prea de vreme? Cartea e vătămătoare pentru mujici; învaţă-i: te pomeneşti că nu mai ară.

— D'apoi mujicii au să cetească doar cum trebue să are—om ciudat, ce eşti! Dar ascultă: fără glumă, tu ar trebui să-ţi vizitezi satul anul ăsta.

— Da, ai dreptate, dar încă nu mi-i... planul...—observă Oblomov cu sfială.

— Nici-un plan; la ce? Tu dă-te numai: ai să vezi la faţa locului ce-i de făcut. Tu cam demult te încurci cu un fel de plan. Tot nu-i gata? Dar ce faci?

— E, dragă. Parcă numai atîta treabă aşi avea: cu moşia. Dar cealaltă nenorocire?

— Ce nenorocire?

— Mă alungă din casă.

— Cum te alungă?

— Aşa: pleacă, zice, şi pace bună.

— Ei, şi?

— Cum şi! Mi-am ros spatele şi coatele, sucindu-mă din pricina grijilor. Sînt doar singur: trebue, ba una, ba alta; ici să faci socoteli, colo să plăteşti. Mai vine şi mutatul! Banii se duc... o groază! Te pomeneşti că rămîn fără un gologan..

— Iaca aşa se strică oamenii: i-i greu să se mute!—rosti

Stolz cu mirare. Apropo de bani: ai mulți bani? Dă-mi vre-o cinci sute, trebue să trimit îndată: mîne iau dela contoarul nostru...

— Stăi. Să-mi aduc aminte. Nu demult mi-au trimis dela țară o mie, și acuma au mai rămas... stăi...

Oblomov începu să scotocească prin saltare.

— Iaca aici sînt... zece, douăzeci; iaca două sute de ruble... și încă douăzeci. Mai erau niște bani de aramă. Zachar!

Zachar sări de pe cuptor, după vechea rînduială, și intră în odae.

— Erau aici două grivene* pe masă, i-am pus eri..

— N'o mai sfîrșiți cu cele două grivene, Ilia Iliici! V'am spus că n'a fost nici un fel de grivnă...

— Cum n'a fost? Un rest dela portocale...

— I-ți fi dat cuiva și ați uitat,—zise Zachar, înturnîndu-se spre ușă:

Stolz începu să rîdă.

— Se cunoaște că sîntem dela Oblomovca!... *Nu știu cîți bani au în buzunar!*

— *Dar mai adineaori lui Mihei Andreici ce fel de bani* i-ați dat?—zise Zachar.

— A, da, iaca și Tarantiev a mai luat zece ruble,—se adresă Oblomov cu vioiciune către Stolz:—uitasem.

— Dece lași să intre la tine acest animal?—observă Stolz.

— Dacă l-ar lăsa numai...—se amestecă Zachar.—Vine ca la casa lui, sau la ciainărie. A luat cămașa și vesta boerească, și atîta le-am mai văzut! Mai adineaori a poftit după frac: „dă-mi-l să-l îmbrac"! Măcar dumneavoastră, cuconașule Andrei Ivanovici, dacă l-ați mai astîmpăra...

— Nu-i treaba ta, Zachar!—observă Oblomov sever.

— Dă-mi o coală de hîrtie de scrisori,—rugă Stolz,—să scriu un bilețel.

— Zachar, dă o coală: îi trebue lui Andrei Ivanovici,—zise Oblomov.

— D'apoi n'avem. N'am căutat adineaori?—se auzi Zachar din antreu, și nici nu mai veni în odae.

— Dă vre-o bucățică!—stărui Stolz.

Oblomov căută pe masă: nici urmă de hîrtie.

— Atunci dă-mi cel puțin o carte de vizită.

— Cărți de vizită: nu le am demult,—*zise Oblomov.*

— Ce-i cu tine?—întrebă Stolz cu ironie.—*Te pregătești* să faci treabă, scrii planuri. Ia spune-mi, te rog, umbli tu undeva, pe cine vizitezi, cu cine te vezi?

— Să umblu! Rar, mai mult acasă; iaca, planul mă nelinișteșe, acuma și locuința!... Noroc de Tarantiev, că și-a dat osteneala să caute...

— Vine cineva pela tine?

* 20 copeici, 50 bani. N. trad.

— Cum nu? Iaca Tarantiev, mai e Alexeev. Mai adineaori doctorul... A mai fost Penchin, Sudbinschii, Volcov...

— Eu nu văd la tine nici cărți,—zise Stolz.

— Iată o carte,—zise Oblomov, arătînd pe masă o carte.

— Ce-i asta?—întrebă Stolz, uitîndu-se la titlu: „O călătorie în Africa" S'a mucegăit și pagina la care te-ai oprit. Gazetă nu se vede... Cetești tu gazete?

— Nu, sînt mărunte caracterele, strică vederea... și nu-i nevoe: dacă e ceva nou—din toate părțile, una auzi toată ziua.

— Dar bine, Ilia!—zise Stolz, uitîndu-se uimit la Oblomov. Ia să-mi spui ce faci tu? Te-ai încolăcit ca o bucată de aluat, și stai nemișcat...

— Ai dreptate, Andrei, ca o bucată de aluat,—îngînă Oblomov trist.

— Dar mărturisirea e oare o îndreptățire?

— Nu, e numai un răspuns la vorbele tale; nu mă îndreptățesc,—zise Oblomov, oftînd.

— Trebue să eși din somnolența asta.

— Am încercat mai demult, n'am reușit. Acuma... la ce? Nimic nu mă mișcă, sufletul nu se aprinde, mintea doarme liniștit...—zice Oblomov cu un ton de amărăciune abia simțită.—Destul despre astea... Spune mai bine, de unde vii acuma?

— Din Chiev. Peste două săptămîni plec în străinătate. Hai și tu...

— Bine, poate...—hotărî Oblomov.

— Atunci șezi, scrie o cerere, mîne o și dai...

— Numaidecît mîne!— începu Oblomov, răzgîndindu-se.— Cum se grăbesc cu toții, parcă i-ar goni cineva din urmă! Să ne mai gîndim, să mai vorbim, apoi cum o da Dumnezeu! Poate că întîiu la țară; în străinătate mai pe urmă...

— Dece mai pe urmă? Doctorul nu ți-a spus? Scutură mai întîiu grăsimea depe tine, greutatea trupului; atunci va dispărea și somnolența sufletului. Trebue o gimnastică, și fizică și sufletească.

— Nu, Andrei, toate astea pe mine au să mă obosească: sănătatea-i slabă. Nu, mai bine lasă-mă, du-te și singur...

Stolz se uită la Oblomov, care stătea culcat, Oblomov se uita la el.

Stolz clătină din cap, iar Oblomov oftă.

— Ție, mi se pare, ți-i lene să și trăești?—întrebă Stolz.

— Bine ai zis: mi-i lene, Andrei...

Andrei se chinuia cu întrebarea, cum l-ar putea atinge, ca să-l doară, și ce-ar putea să-l doară, îl privi cîtva timp, apoi izbucni în hohot.

— Dar ce-i cu tine? Un ciorap de ață, altul de bumbac! —observă el deodată, uitîndu-se la picioarele lui Oblomov.—Și cămașa e îmbrăcată pe dos!

Oblomov se uită la ciorapi, apoi la cămașă.

— Adevărat,—îngînă Ilia Ilici.—Zachar ăsta mi-i trimis ca o pedeapsă! N'ai să mă crezi cît chin îndur dela el. Discută, răspunde obraznic, iar treabă—să nu-i ceri!

— Ah, Ilia Ilici!—zise Stolz.—Nu, eu nu te las aşa. Peste o săptămînă n'ai să te recunoşti. Chiar deseară am să-ţi comunic un plan amănunţit, ce am de gînd să fac şi cu mine şi cu tine, iar acuma—îmbracă-te. Aşteaptă, te scutur eu.—Zachar,—strigă el,—hainele lui Ilia Ilici!

— Incotro, mă rog? Ce vrei? Acuşi vine Tarantiev cu Alexeev, să stăm la masă. Apoi vroiam să...

— Zachar!—zise Stolz, fără să-l asculte.—Adă hainele!

— Ascult, cuconaşule Andrei Ivanîci: iacă, să fac numai ghetele,—zise Zachar înviorat.

— Cum? Până la ceasurile cinci ghetele nefăcute?

— Ba de făcute sînt făcute, încă din săptămîna trecută, dar boerul n'a eşit, şi s'au închis...

— Nu-i nimic, dă-le aşa, cum sînt. *Geamantanul meu să fie dus în salon; am să stau la voi. Mă îmbrac acuş, tu să fii gata Ilia. Stăm la masă undeva în trecere, apoi mergem în vre-o* două-trei case şi...

— Dar bine, tu... cum se poate, aşa, deodată... *stăi... să mă* gîndesc... nici nu-s ras...

— N'ai nevoe să te gîndeşti şi să-ţi scarpeni ceafa. Te razi pe drum, te duc eu.

— In case să mai intrăm?—strigă Oblomov amărît.—La nişte necunoscuţi! Ce ţi-a mai trăznit! Mă duc mai bine la Ivan Gherasimovici, n'am fost de vre-o trei zile.

— Cine-i acest Ivan Gherasimovici?

— Care a servit cu mine mai înainte.

— A, executorul acela cărunt... Ce cauţi acolo? Ce plăcere mai e şi asta, să-ţi pierzi timpul cu asemenea dobitoci?

— Cît de tare te exprimi tu uneori despre oameni, Andrei! Nu înţeleg. E un om cum se cade; atîta, că nu umblă în cămăşi de olandă...

— Ce faci la el? Despre ce vorbeşti cu el?—întrebă Stolz.

— E regulă, nu ştiu cum, e comod în casa omului ăstuia. Odăile micuţi, nişte divanuri aşa de adînci, te cufunzi cu cap cu tot,—de nici nu te vezi. Ferestrele acoperite cu desăvîrşire de edere, de cactuşi; canari—peste o duzină; trei cîni aşa de buni! Zacusca nu se mai ridică de pe masă. Gravuri care înfăţişează tot scene de familie... După ce ai venit, nu-ţi mai vine să pleci. Stai fără grijă, fără să te gîndeşti la nimic, ştii că lîngă tine e un om... se înţelege, nu-i un filozof; să schimbi cu el o idee—nici vorbă, dar e detreabă, bun, primitor, fără pretenţii, şi nici odată nu răspîndeşte pe seama ta vorbe rele!

— Şi ce faceţi?

— Ce să facem? Ne aşezăm unul în faţa altuia pe divanuri, cu picioare cu tot; el fumează...

— Dar tu?

— Fumez şi eu, ascult cum ciripesc într'una canarii. Apoi Marfa aduce samovarul...

— Tarantiev, Ivan Gherasimovici!—zise Stolz, stringînd din umeri.—Hai, îmbracă-te mai iute—îl grăbea el.— Iar lui Tarantiev, cînd o veni, să-i spui,—adăugă adresîndu-se către Zachar,—că nu mîncăm acasă, şi că Ilia Ilici nu mănîncă acasă toată vara, iar la toamnă are să aibă multă treabă, şi că nu poate să-l vadă...

— Am să spun, nu uit, spun totul,—răspunse Zachar; dar în privinţa mesei, ce porunciţi?

— Mănîncă sănătos împreună cu cineva.

— Inţeles, boerule.

Peste vre-o cinci minute Stolz eşi îmbrăcat, ras, pieptănat, iar Oblomov stătea melancolic pe marginea patului, încheindu-şi alene pieptul cămăşii şi neputînd nimeri cu butonii în găuri. Dinaintea lui, într'un genunchiu, stătea Zachar cu o gheată nefăcută,—parcă ar fi ţinut un fel de mîncare,—gata să-i îmbrace, şi aşteptînd până o sfîrşi boerul cu încheiatul pieptului.

— *Incă nu te-ai încălţat!*—întrebă Stolz uimit.—*Ei, mai iute, Ilia!*

— Dar unde? D'apoi la ce?—zise Oblomov, prăpădit de supărare şi mîhnire.—Ce să caut eu acolo? Am rămas de lume, nu mai am gust pentru agitaţii.

— Mai iute, mai iute!—îl grăbea Stolz.

(Traducere din ruseşte de A. Frunză) (Va urma)

I. Gonciarov

Minunea zefirului...

La primul dor al vieţii,
Cînd frageda răcoare
Cu razele de soare
In iarbă se mlădie,—
Cînd boabe mici de rouă lucesc de bucurie
Ca ochii ce privesc
Cum fluturi albi se joacă pe vîntul dimineţii,
Cum rozele zîmbesc,
O blondă dezmierdare
A cerului senin
Alunecă într'una ca apele dărnoale
Să simt cum se distramă, în limpezimea moale,
Cu-o dulce legănare,
Visarea unui chin...

Şi'n alba fericire,
Cînd bate în neştire
Aripa ei de flori,—
Cînd se ridică ruga mirezmelor smerite
Din cîmpuri înverzite
Spre îngeri din nori,
Zefirul suflă soare şi proaspăt se înclină,
Ca 'n rîuri aurite
Cu murmur de albină,
Să scalde dorul meu...

Şi-atunci, zîmbind cu 'ncetul, în legănări uşoare,
Pluteşte o lumină
Pe unde de răcoare:
Il văd pe Dumnezeu!..

Alexandru N. Nanu

Cauzele și perspectivele revoluției ruse

VI*

Tribulațiile și agonia guvernului provizoriu

Politica războinică a guvernului provizoriu nu poate fi explicată exclusiv prin sentimentele invincibile, de care ar fi fost dominate acele cercuri ale societății ruse care îl inspirau.

Desigur, războiul mondial, oricum am judeca substratul lui material, a creat în toate țările coalizate împotriva Puterilor Centrale, o ideologie specifică „antantistă", de care n'a fost și n'a putut fi străină și societatea rusă.

Dar am amintit, prin anticipație și în treacăt, că până și cel mai intransigent dintre antantiștii ruși, d. P. Miliucov, nu s'a sfiit să-și schimbe orientarea cînd interesul de partid i-a cerut o altă îndrumare a politicei externe.**

A venit momentul să arătăm că această schimbare de orientare nu a fost excepțională.

Dimpotrivă, — ea a fost caracteristică — pentru *majoritatea* Rusiei „contra-revoluționare". Am văzut că un publicist francez, d. E. Antonelli, un bun cunoscător al curentelor de opinie publică din Rusia, afirmă, că după triumful bolșevismului, n'a fost în Rusia „un singur burghez sau reacționar", care să nu fi fost gata să se arunce în brațele Germaniei, dacă aceasta ar fi dispusă „să restabilească ordinea", adică să reinstaleze la cirmă „partidele burgheze".***

Corespondentul ziarului „Manchester Guardian", de asemenea,

* v. „*Viața Romînească*", 1923, Numerele 10—11 și 12, și 1924, Numerele 1 și 4.

** Cf. „*Viața Romînească*", 1923, No. 10—11, p. 25 urm..

*** *E. Antonelli*, „La Russie Bolcheviste", p. 159.

nea, ne spune că din acest moment peste tot în cercurile „burgheze" se putea auzi aceiași dorință:

„De-ar veni Nemții să ne curățe de această uriciune".*

Această dispoziție sufletească a predominat nu numai la „marele public", dar și la bărbații de stat, care au ocupat situații înalte și care înainte își manifestau la fiecare pas credința neprihănită pentru cauza Aliaților.

Până și defunctul M. Rodzianco vorbea, și chiar înainte de căderea guvernului provizoriu, despre „purificarea" Petrogradului cu ajutorul Nemților...

Mai tîrziu, în Mai 1918 generalul B. Cazanovici, sosind în taină la Moscova pentru a solicita, în numele generalului Denichin, un sprijin financiar dela reprezentanții Antantei, găsește acolo, afară de d. Miliucov, a cărui orientație „germanofilă" se precizase pe atunci pe deplin, o întreagă organizație, „Centrul drept", din care făceau parte între alții, foștii miniștri țariști Crivoșein și Gurco, generalul Țihovici, amiralul Nemjev, prințul G. N. Trubețcoi, leaderul „cadet" P. B. Struwe, etc.. Această organizație își ducea „nemțofilia" așa de departe încît *era gata să propună tronul țarilor unui prinț german!...***

Desigur, schimbarea de orientare nu implică cituși de puțin vre-o simpatie pentru Germani. Îndată ce au pierdut cirma statului, bărbații politici, cași generalii ruși, „se orientau" spre Germania sau spre Antantă numai din considerații tactice, după cum sperau vre-un sprijin, dintr'o parte sau alta, *împotriva revoluției*. Războiul în sine a pierdut din acel moment orice interes pentru aceste cercuri.

D. M. Philips Price își rezumă astfel experiențele în această privință:

„Mi-am dat seama de caracterul internațional al acțiunii împotriva Sovietelor, cind am venit în contact cu cercurile burgheze și aristocratice din Moscova... Ascultînd conversațiile în „aceste cercuri, puteam avea impresia exactă asupra dispozițiilor „sufletești ale autocrației și ale burgheziei ruse din acele zile. „Unii erau pentru Germani, alții erau pentru Aliați. Dar nu-i interesa cituși de puțin cine la urma urmelor va birui în Europa „apuseană. Pentru ei exista numai o singură chestie — cum s'ar „putea împăca Anglia cu Germania pentruca dînșii să poată răsturna puterea *Sovietelor*, cu ajutorul ambilor beligeranți. Germanofilii credeau că Puterile Centrale vor putea, chiar în cazul

* *M. Philips Price*, „Die Russische Revolution", p. 192.

** „*Arhiva Revoluției ruse*", v. VII, p. 186, 191, 192, 194 și 197. — Dintre numeroasele mărturii asupra acestor „conversiuni", voiu aminti aici, în afară de cele citate în text, numai cîteva memorii datorite *contra-revoluționarilor*, și anume: Ducele *G. de Leuchtenberg* (din familia imperială rusă), în „Arhiva r. r.", v. VIII, p. 167 și 173; *B. Baicov*, ibid., v. IX, p. 207; *A. Izgoev*, ibid., v. X, p. 18 și 19; *N. N.*, ibid., v. X, p. 68—69; *N. M. Moghilanski*, ibid., v. XI, p. 96.

„înfrîngerii lor, să ajungă la Moscova şi să o libereze. Ei nu„mai se rugau lui Dumnezeu ca Aliaţii, în caz de victorie, să „lase Germanilor mînă liberă de a isprăvi cu Comisarii popo„rului. Antantofilii nu aveau nici o obiecţie în această privinţă... „Cîteodată privirile lor se îndreptau spre Extremul Orient. *Ştiţi*, „—m'a întrebat într'o zi unul din aceştia din urmă — *se zice că „Japonezii înaintează spre Ural şi că vor fi încă înainte de „Crăciun aici?* Ochii vorbitorului străluceau la gîndul că va „putea astfel reveni pe moşiile lui cu ajutorul baionetelor Gal„benilor. Iar după ce s-a lămurit, că Japonezii nu prea se gră„besc să înainteze la răsărit de lacul Baical, patrioticul fiu al a„ristocraţiei ruse m'a întrebat dacă nu cred eu că Francezii s'ar „putea lipsi de suficiente trupe africane sau Englezii de ceva „trupe indiene, pentruca să le trimită prin Caucazia în Rusia cen„trală? Germanii, Aliaţii, Japonezii şi Chinezii sau Negrii—toţi „erau bineveniţi în Rusia, numai dacă ei ar fi voit să-i restabi„lească în vechile lor privilegii şi să pedepsească cu fer şi singe „pe ţăranii lor răzvrătiţi". *

In aceste condiţii nu e de mirare că adesea *linia de demarcaţie* între cele două lagăre se ştergea şi *„fronturile"* se confundau.

Generalul Crasnov, atamanul Cazacilor de Don, de pildă, care se orientase spre Germania şi trimisese chiar o ambasadă la Berlin, organiza oştirea Donului cu ajutorul Nemţilor, dar în acelaşi timp, cum ne povesteşte el însuşi, o parte din armele şi muniţiile primite dela Nemţi o transmitea generalului Denikin, care organiza tot atunci o „armată de voluntari", pentru a „reconstrui frontul oriental" în favoarea Aliaţilor, dela care primea subvenţii! **

In realitate pentru aceşti germanofili şi antantofili exista un singur front—împotriva revoluţiei.

Argumentul pentru justificarea acestor ciudăţenii, ca să nu zicem mai mult, e cunoscut: *salus rei publicae!*

Dar pentru ce aceşti bărbaţi de stat şi generali nu şi-au adus aminte de acest clasic argument atunci cînd în adevăr *în mînile lor* erau destinele statului rus?

Aceiaşi întrebare, poate fi pusă şi *„democraţiei revoluţionare"* din Soviet, al cărei sprijin era indispensabil guvernului.

Această democraţie, cum spune d. *Antonelli*, afară de o infimă minoritate „defetistă" din convingere,—mulţi din fruntaşii ei au fost „zimmerwaldieni", în frunte cu d. Cernov, unul din principalii adversari ai bolşevismului. ***

Ales preşedinte al Adunării Constituante, *după triumful bolşevicilor*, d. Cernov doar nu s'a sfiit să propună în şedinţa de deschidere ca „tratativele de pace să fie imediat începute pe

* *M. Philips Price*, op. cit., p. 423–425, *passim*.
** *„Arhiva r. r."*, v. V, p. 204 urm.
*** *E. Antonelli*, op. cit., p. 63–64.

baza programului revoluţionar", *—ceiace în împrejurările de atunci putea duce numai la *pacea separată*.

Dar pentruce „democraţia revoluţionară" — cînd ea se putea rězima în această chestie pe întreg poporul rus şi cînd guvernul provizoriu nu se putea menţine fără sprijinul ei nici 24 ore,—se mărginea la eşiri polemice împotriva imperialismului Aliaţilor, la oftări după conferinţa din Stokholm şi la apeluri platonice pentru revizuirea tratatelor de alianţă? Pentruce ea nu a forţat guvernul provizoriu să-şi declare hotărît voinţa de pace,—în condiţii în care nici vorbă nu putea fi despre o „pace separată"?

Desigur, e întotdeauna puţin interesantă întrebarea: „ce ar fi fost, dacă ar fi fost ceiace n'a fost?"

Dar un lucru nu sufere discuţie. Convenţia din 9 Septembre 1914, care excludea pacea separată, nu poate avea decît un singur înţeles, şi anume, că nici unuia dintre Aliaţi nu-i este ertat de a începe pe sama sa tratative de pace cu inamicul, peste capul Aliaţilor,—ci fiecare din ei este ţinut să-şi manifeste voinţa de pace mai întâiu faţă de Aliaţi, pentruca *împreună* să fie stabilite condiţiile păcii generale.

Nici într'un caz convenţia nu poate fi interpretată astfel că ea ar recunoaşte dreptul unuia singur dintre Aliaţi să forţeze pe toţi ceilalţi, nici măcar tuturor să forţeze pe unul singur dintre ei să continue războiul, chiar dacă acesta ar duce la pieirea şi disoluţia statelor lor.

Nici un tratat nu poate cuprinde sau subînţelege *clauza de sinucidere*,—şi încă nu a fost găsit mijlocul de a sili un stat să ducă efectiv războiul, cînd nu vrea sau nu este în stare să-l ducă, decît cu preţul morţii. **

Ar putea cineva impune Englezilor sau Francezilor să ducă războiul *împotriva intereselor lor vitale?*

Desigur, caşi în toate chestiile de drept internaţional, şi în această chestie, între Aliaţi, ar fi hotărît, în ultima instanţă, raportul real de putere: ceiace şi-ar fi putut permite Anglia sau Franţa, n'ar fi fost îngăduit Serbiei sau Muntenegrului.

Dar în Mart 1917 armata rusă, deşi grav atinsă, constitua încă o forţă formidabilă. O politică *loială* dar energic pacifică dela început, ar fi strîns rîndurile în jurul guvernului provizoriu şi în armată şi în ţară, dîndu-i o bază solidă pentru acţiunea lui internaţională.

Cu atît mai mult, cu cît pe deoparte America nu intrase încă în războiu, iar pe de altă parte Austria făcuse deja demer-

* *M. Philips Price*, op. cit., p. 275.
** Din actele Anchetei Colceac rezultă, că între Rusia şi ceilalţi Aliaţi ar fi existat chiar o înţelegere „ultra-secretă", care ar fi recunoscut expres dreptul Rusiei de a eşi din războiu, *în caz de izbucnirea revoluţiei* (v. *„Arhiva r. r."*, v. X, p. 223). Nu-mi stă în putinţă să controlez faptul. Dar chiar dacă nu ar fi existat o convenţie de asemenea natură, situaţia, din punctul de vedere de drept, este aceeaşi *în fond*.

suri pentru pace separată, și chiar în Germania se manifestase un puternic curent pacific, care a dus la cunoscutele rezoluții în *Reichstag* din Iulie 1917,—în același timp în Anglia nu numai oameni ca d. Mac Donald, actualul prim-ministru, dar și însuși d. Lloyd George erau în acel moment dispuși spre conciliație.*

Și-a afirmat dar guvernul provizoriu voința de pace—*față de Aliați?*

Este admisibil ca, în condițiile arătate o declarare hotărîtă a voinții de pace din partea Rusiei să fi rămas fără răsunet în America,—în care o mare parte a opiniei publice se opunea intrării în războiu—cași în ambele lagăre beligerante?

In orice caz, chiar dacă guvernul provizoriu și-ar fi manifestat cu energie numai, cum se exprimă fostul secretar general al acestui guvern, *o orientare pacifică*, încă,—oricare ar fi fost rezultatele imediate,—aceasta ar fi putut îndruma altfel lucrurile în Rusia.

Și înainte de toate, chiar îndatoririle sale față de Aliați impuneau guvernului, ca la *primul pas după luarea frînelor statului*, să-i pună în cunoștința *situației reale* și *să le arăte imposibilitatea absolută pentru Rusia de a mai continua războiul*, cum s'a constatat încă din April la Pscov în consfătuirea comandanților de fronturi.

Atunci, oricare ar fi fost soluția dată, ea nu putea să nu țină samă de evidență.

La începutul lui August 1917, amiralul Colceac a avut prilejul, la Londra, să vorbească despre situația din Rusia cu șeful Statului Major general al marinei engleze, amiralul Hall. Și iată cum rezumă el concluziile la care a ajuns acest distins om de războiu:

„Ce să faci,—*revoluția și războiul sînt lucruri incompa-„tibile;* cred că Rusia va trece peste această criză, dar vă poate „salva numai o dictatură militară [fără armată?]; căci dacă lu-„crurile vor merge astfel mai departe, *va trebui să vă împăcați „cu Nemții*"...**

Ceiace a înțeles un amiral englez, puteau înțelege și bărbații de stat ai Antantei.

Dar în loc să arăte adevărul, guvernul provizoriu asigura pe Aliați, că revoluția a fost provocată de ardoarea războinică a poporului rus, și în consecință se declara mai hotărît pentru „războiul până la sfîrșit", decît chiar guvernele Țarului Nicolae II!

Trei zile după constituirea lui, la 19 Mart 1917, acest guvern publică o declarație, în care afirmă, că el își propune „ca *misiune principală* de a duce războiul *până la sfîrșitul lui victorios*".***

* Cf. *Pr. S. de Bourbon*, „L'Offre de Paix Séparée de l'Autriche"; Prof. *H. Delbrück*, „Ludendorff peint par lui même"; *Ph. Scheidemann*, „L'Effondrement" și *Walter Roch*, „Mr. Lloyd George and the war".
** „*Arhiva r. r.*", v. X, p. 243.
*** *P. Miliucov*, „Istoria revoluției ruse", partea I, pag. 61.

Iar la 1 Mai 1917, ministrul de afaceri străine face cunoscut tuturor Aliaților, printr'o notă comunicată reprezentanților lor din Petrograd:

„Revoluția nu poate micșora rolul Rusiei în lupta comună. „Dimpotrivă, *voința poporului întreg* de a duce războiul mon-„dial până la o *victorie decizivă încă s'a întărit* mulțumită con-„științei de răspundere a tuturor și a fiecăruia... Guvernul pro-„vizoriu, îngrădind drepturile țării, va păzi obligațiile luate „față de Aliați, continuînd a nutri *credința desăvîrșită în „sfîrșitul victorios al acestui războiu*, în deplin acord cu A-„liații", etc...*

D. Miliucov declară chiar că Rusia nu poate sfîrși războiul fără Constantinopol, Strîmtori, Tracia, Galiția, Bucovina, etc...**

E *corectă* această atitudine față de situația obiectivă arătată?

Guvernele ulterioare au rămas pe aceiași poziție. D. Miliucov însuși înregistrează cu satisfacție, că „politica d-lui M. Tereșcenco *(ministrul de externe în guvernul d-lui Kerenski)* a fost în fond *numai continuarea politicii d-lui P. N. Miliucov*...***

D. Tereșcenco proceda chiar cu mai puțină jenă decît d. *Miliucov, încît notele lui diplomatice* „trandafirii" indignau chiar pe un soldat „lipsit de meșteșugire", ca generalul Budberg, care nu putea înțelege atîta dezinvoltură, cînd totul crapă și se destramă.****

Tratatele încheiate subt guvernul Țarului n'ar putea deci justifica, singure, atitudinea guvernului provizoriu.

Existența acestor tratate n'a împiedicat în urmă schimbarea la față a d-lui Miliucov și consorții, și în condiții cînd ea, în adevăr ar putea îndreptăți reprobarea. Apoi guvernul provizoriu *n'a încercat măcar* de a găsi o soluție compatibilă și cu obligațiile lui internaționale și cu îndatoririle lui față de țara pe care o „conducea"; dimpotrivă, el își întemeia toată rațiunea de a fi tocmai pe... supralicitație,—pe întrecerea în asigurări de credință pentru politica „războiului până la sfîrșit"; toate tergiversările lui subt presiunea maselor populare, pentru care utiliza sprijinul Sovietelor, cîtă vreme acestea erau încă dominate de „*democrația revoluționară*", urmăreau neclintit aceiași țintă.

Mai mult. Dacă Rusia a fost silită, la urma urmelor, să încheie „pacea separată" în condiții atît de dezastroase, aceasta se datorește *în primul rînd* cum vom vedea, tocmai situației create de politica guvernului provizoriu în diferitele lui formații, în cursul celor opt luni, în care purta răspunderile de guvernămînt.

* *S. Pionteovski*, „Chrestomația istorică a revoluției", p. 89 și *S. Pionteovski*, „Chrestomația", p. 91.
** *M. Philips Price*, op. cit., p. 16; cf. *V. Nabocov*, „Arhiva r. r.", v. I, p. 61.
*** *P. Miliucov*, op. cit., p. 167.
**** „*Arhiva r. r.*", v. XII, p. 252.

Asemenea politică, în situația concretă în care se aflau armata și țara, s'ar părea, în adevăr, că nu poate izvorî decît din demență.

In realitate, ea poate fi explicată numai prin situația falșă în care se găsea dela început însuși guvernul provizoriu, și prin aceleași „considerații tactice", care explică și germanofilia ulterioară a inspiratorilor lui.

Asupra acțiunii politice a guvernelor care s'au perindat la cîrmă până la 7 Noembre 1917, a apăsat, în primul rînd, lipsa de orice bază legală sau morală pentru pretențiile lor la „plenitudinea puterii". Și situația din acest punct de vedere se tot agrava cu fiecare formație nouă.

In adevăr, în Rusia, în acest răstimp s'au schimbat în total patru guverne, cu o durată cam de două luni pentru fiecare.

Primul guvern a fost „constituit", cum am văzut, de către „Comitetul provizoriu al *membrilor* Dumei", cu consimțimîntul Sovietului din Petrograd, la 16 Mart 1917, subt președinția prințului Lvov, și era alcătuit exclusiv din *deputați ai blocului progresist*, cu excepția „*ostatecului democrației*", d. *Kerenski*, care aparținea grupului „*travaillist*" din *Dumă*.

Acest guvern, care a rămas în funcție până la 15 *Mai 1917*, putea fi oarecum considerat ca o emanație a Dumei imperiale, gonite la 11 Mart de către prințul Galițin.

Al doilea guvern, tot subt președinția prințului Lvov și cu d. Kerenski ca ministru de război și de marină, s'a format ca rezultat al unui compromis dintre guvernul precedent și „Sovietul deputaților soldați și muncitori", cu ignorarea hotărîtă a Dumei și a Comitetului prezidat de d. Rodzianco. In noul guvern intrînd patru socialiști moderați (d-nii V. M. Cernov, I. G. Țeretelli, M. I. Scobelev și A. V. Peșehonov),—el a fost constituit ca „al doilea guvern provizoriu" și „primul guvern de coaliție".

Acest guvern nu mai reprezenta, fie și indirect, nici Duma sau Comitetul ei, al căror titlu de „izvor legitim al autorității" a fost categoric tăgăduit,* dar nici Sovietul, ai cărui delegați formau abia o treime din membrii lui.

Totuși acest guvern de coaliție, care a funcționat dela 15 Mai până la 15 Iulie, se putea încă înfățișa ca o continuare a primului guvern, fiind dată persoana președintelui și a majorității miniștrilor, dintre care însă lipseau membrii cei mai marcanți din prima formație—d-nii Gucicov și Miliucov.

Dar și acest șubred fir de continuitate a fost în curînd rupt.

In urma prăbușirii ofensivei din Iunie și a tulburărilor din Petrograd, îndreptate atît împotriva guvernului cît și a Sovietului, la 15 Iulie s'a declarat o criză de guvern care s'a isprăvit,—în urma tratativelor laborioase și a consfătuirii *leaderilor*

* *P. Miliucov*, „Istoria revoluției ruse", partea I, p. 105 urm..

celor cinci partide (cadeții, blocul industrial, socialiștii populiști, social-revoluționarii și social-democrații-menșevici),—cu constituirea celui al doilea guvern de coaliție, subt președinția d-lui Kerenski (care și-a păstrat și portofoliile ministerului de război și de marină)*

„Față de preponderența numerică *nominală* a socialiștilor, „—scrie d. Miliucov,—*preponderența reală* în acest cabinet au „avut-o necontestat partizanii democrației *burgheze*".**

Ca simplă combinație de partide, acest guvern a pierdut orice caracter reprezentativ. Din miniștrii primei formații, afară de d. Kerenski (care însă dela rolul modest de „ostatec al democrației" ajunsese prim-ministru, ministru de război și de marină,—iar în curînd—dictator și *generalisim!*), au rămas numai d-nii Tereșcenco (tot ca ministru de externe) și Necrasov,—personalități politice de puțină greutate.

Acestei formații i-a pus capăt „aventura generalului Cornilov". La 8 Septembre toți miniștrii și-au înaintat demisiile d-lui Kerenski și i-au încredințat... „*plenitudinea puterii*" (ei singuri!) și dreptul de a forma cabinetul „*după aprecierea lui personală*"!...***

După lichidarea aventurii, d. Kerenski anevoe a reconstituit al treilea și ultimul guvern de coaliție, adresîndu-se direct diferitelor „*personalități politice*"—în cea mai mare parte oameni necunoscuți, care nu erau răspunzători decît „*față de conștiința proprie*"!...****

Acest guvern, evident, plutea în văzduhuri; el nu se mai rezima pe nimeni și pe nimic, și a fost menit numai, după cuvîntul d-lui Miliucov, să prezideze la... „agonia republicei burgheze": din „plenitudinea puterii" nu-i rămînea decît „gesticulația d-lui Kerenski"...*****

Cu atît mai mult, că acum și „democrația revoluționară", care sprijinea, cu prețul subterfugiilor și compromisurilor, politica tuturor guvernelor provizorii, pierduse orice înrîurire asupra maselor și era cu încetul eliminată și din Soviete.

Cu ce drept dar o combinație personală și fortuită, născută prin... *auto-generație*, ar fi putut pretinde la rolul de *guvern legitim* al unui popor de 180 milioane, zguduit de spasmul mortal al revoluției și al războiului?

Gesticulația unui orator talentat, oricît de „autoritară", nu putea doar înlătura lipsa totală de bază legală și de putere materială

* *P. Miliucov*, op. cit., partea II, p. 33 urm..

** *Ibid.*, p. 44.— In scrierile rusești, acest guvern este numit cînd *primul* guvern Kerenski, cînd *al doilea* guvern de coaliție, cînd chiar și *al treilea* guvern provizoriu.

*** *P. Miliucov*, op. cit., partea II, p. 219; cf. *M. Ph. Price*, op. cit., p. 76.

**** *M. Phillips Price*, op. cit., p. 158.

***** Prof. *B. E. Nolde*, „*Arhiva r. r.*", v. VII, p. 12.

In acest impas, Rusia a trebuit fatal să ajungă, mulţumită condiţiilor în care a fost constituit primul guvern provizoriu, fiind dată şi inexistenţa unei Adunări naţionale care să fi putut legitima transmisia necesară a puterii guvernamentale, — ca un adevărat „izvor legal de autoritate a statului".

Dela început, guvernul provizoriu putea alege între două căi: să reînvie adunarea, a cărei emanaţie se considera adică Duma Imperială închisă de ultimul guvern ţarist, sau să convoace de urgenţă Adunarea Constituantă.

Pe calea dintăiu el *nu a îndrăznit* să păşească din cauza rezistenţei maselor populare; iar pe cea de a doua, reclamată cu violenţă de acestea, el *nu a voit* să se rişte.

Pentruce, în adevăr, în cursul acestor opt luni de frămîntări sterile, nu a fost convocată Constituanta? (Vom vedea în ce condiţii ea a fost aleasă, *după* revoluţia bolşevică).

Adunarea naţională era necesară nu numai pentru legitimarea transmisiei puterilor statului şi pentru canalizarea în arena ei a luptelor politice; dar şi pentrucă numai ea putea constitui o bază solidă pentru întreaga acţiune a guvernului, *internă şi externă*; în faţa hotărîrilor unei Adunări, luate cu autoritate, în numele întregului popor rus,—în chestia războiului de pildă,— ar fi fost silite, evident, să se închine şi facţiunile politice şi guvernele străine.

Dar la toate injoncţiile din stînga, guvernul motiva amînarea convocării Adunării Constituante prin diferite consideraţii tehnice, ca pregătirea listelor electorale, organizarea biurourilor, elaborarea condiţiilor de votare pentru soldaţii de pe front, etc..

Dar în realitate guvernul avea groază de hotărîrile eventuale ale Constituantei, şi *în* chestia războiului, dar mai cu samă în chestiile interne.

D. V. Nabocov, care după retragerea primului guvern provizoriu îndeplinea funcţia de vice-preşedinte al Comisiei electorale centrale, după ce reproduce argumentele tehnice, e silit să mărturisească:

„Convocarea Adunării Constituante implica un *enorm* „*risc*. Oamenii naivi îşi puteau teoreticeşte închipui, că Aduna-„rea s'ar constitui, ar hotărî forma de guvernămînt, ar vota le-„gea fundamentală, ar numi un guvern şi *încredinţîndu-i pleni-„tudinea puterii pentru sfîrşitul războiului*, s'ar împrăştia... Dar „cine va crede că lucrurile se vor intîmpla astfel? Dacă pănăla „Adunarea Constituantei s'ar mai fi menţinut vre-o autoritate, „convocarea ei ar fi fost, fără îndoială, *începutul anarhiei (!)*...

„Dacă guvernul provizoriu ar fi avut *puterea reală*, el ar „fi putut dela început declara, că Adunarea Constituantă va fi „convocată numai *după sfîrşitul războiului*,—şi aceasta, desi-„gur, ar fi fost *singura dezlegare corectă a chestiei*. Însă gu-„vernul provizoriu nu simţea nici o putere reală după sine"...*

* „*Arhiva r. r.*", v. I, p. 72.

De aici tergiversările...

Dar pentru ce convocarea Constituantei ar fi putut duce la anarhie?

Faptele au dovedit, dimpotrivă,—şi aceasta este în logica lucrurilor, că faţă de lipsa recunoscută şi de d. Nabocov de *putere reală*, tergiversările guvernului de a convoca Adunarea naţională au contribuit grozav la adîncirea anarhiei.

Însă, e adevărat, pentru guvernul provizoriu, realizarea revendicărilor populare, care s'ar impune prin Constituantă, s'a părut mai dezastruoasă decît orice anarhie!

D. Stanchevici, care, ca intim colaborator al d-lui Kerenski, era în măsură să cunoască adevărul, scrie în această privinţă:

„Tulburările agrare... revendicările mereu sporite ale mun-„citorilor... au speriat cercurile moderate şi conservatoare. Spe-„ranţele puse pe Adunarea Constituantă, pe voinţa naţională, s'au „risipit: *alegerile municipale au dat în toată Rusia majorităţi „covîrşitoare socialiştilor*. Astfel a eşit la iveală formula: ale-„gerile în condiţiile actuale nu pot da expresia exactă a voinţii „*cuminte* a poporului" !...*

Un observator străin, întotdeauna bine informat mulţumită relaţiilor sale cu cercurile politice ruse din acest timp, confirmă în totul afirmările d-lui Stanchevici.

Cînd d. Rodzianco,—scrie el, ridicase în consfătuirea membrilor Dumei chestia Constituantei:

„Majoritatea membrilor Dumei nici n'au voit să audă des-„pre aceasta. *Cîtă vreme Rusia se află în stare de războiu*, „datoria cetăţenilor ar fi să se consacre *exclusiv războiului*, iar „nu să se certe pentru alegeri democratice. Acestea, spuneau ei, „ar da majoritatea în Adunare acelor elemente, al căror patrio-„tism n'ar corespunde cerinţelor momentului şi care, *în loc să „se gîndească la victorie*, în primul rînd ar năzui *la expropri-„erea moşierilor şi la supunerea fabricilor controlului munci-„toresc*.. In Iunie 1917 clasele mijlocii din Rusia nu vreau să „ştie despre Adunarea Constituantă, fiindcă îşi dădeau bine sama „că *nu vor putea exercita nici o putere asupra ei*...

„Cadeţii au adus în postul de ministru al agriculturii pe „un *moderat* menit să nu întreprindă *nici un pas hotărîtor pen-„tru rezolvirea chestiei agrare* până ce nu se va întruni Adu-„narea naţională.

„In acelaşi timp, cadeţii stăruiau *să împiedice convocarea Adunării naţionale până la sfîrşitul războiului*"...** (Incepem să întrezărim şi resortul tainic al entuziasmului războinic!..)

Acesta este adevărul: Adunarea Constituantă era considerată ca o mare primejdie—de teama realizării revendicărilor po-

* *V. B. Stanchevici*, „Amintiri", p. 217.
** *M. Philips Price*, op. cit., p. 75 şi 110.

pulare, iar războiul era bine venit pentru justificarea aminării la infinit a convocării ei.*

Dificultățile tehnice nu erau decit un pretext: experiența tuturor revoluțiilor din Apus ne dovedește că pentru organizarea unei adevărate reprezentanțe naționale nu e nevoe de o gestație de nouă luni (și dacă nu ar fi intervenit revoluția bolșevică, convocarea Adunării desigur ar mai fi fost iarăși aminată in ultimul moment)

Dar să admitem că intr'un termen mai scurt nu se putea ajunge la o organizare electorală ideală. Incă convocarea grabnică a Constituantei avea atita importanță pentru consolidarea noului regim și pentru mersul general al afacerilor publice, incit s'ar fi putut trece cu vederea micile lipsuri ale mecanismului alegerilor, dacă guvernul putea avea vre-o nădejde in sprijinul sufragiului popular.

Că și guvernul își dădea samă de acest adevăr, dovedesc acele surogate de Adunare națională, la care a incercat să recurgă.

După vestita „Conferință de Stat" din Moscova, al cărei final trist il cunoaștem, au mai fost adunate o „conferință democrată" la Petrograd și apoi un „pre-parlament"—combinații tot atit de artificiale și arbitrare, fără nici un caracter reprezentativ și care, evident, nu puteau aduce nici un sprijin real guvernului, intrucit ele insile nu aveau alt reazim decit bunăvoința guvernamentală. Evident, in aceste condiții nu putea fi vorbă despre responsabilitatea ministerială, — miniștrii continuau să nu aibă altă respundere decit „față de conștiința lor".

Ce mai reprezenta dar guvernul, cind a dispărut și echivocul din care se născuse primul guvern provizoriu,—„constituit" de către „Comitetul membrilor Dumei", cu decretul împăratului detronat și cu consimțimintul condiționat al Sovietului?

Sbuciumat din criză in criză; reconstituit mereu prin o nouă uzurpare, in condiții tot mai arbitrare de selecție; ne mai putind invoca nici ideia de legitimitate, nici dreptul de a se considera ca o emanație a revoluției; nerecunoscut de masele populare; lipsit de sprijinul forței armate: el a ajuns o tristă epavă purtată fără cirmă pe valurile stihiei revoluționare, scăpind trudnic dintr'un naufragiu numai pentru a cădea imediat intr'altul, ridicind in desperare steagul fals al lozincilor revoluționare, afirmate solemn intr'o zi, ca să fie fals dezmințite a douazi...

Popularitatea d-lui Kerenski?

Acest mult talentat orator parlamentar, a fost in adevăr foarte popular, cită vreme era considerat ca „ostatec al democrației" și a reprezentat pentru mulțime „idea de pace" și duhul revoluției".**

* *Piontcovski*, „Chrestomația istorică", p. 56.
** „*Arhiva r. r.*", v. I, p. 120 și *M. Philips Price*, op. cit., p. 55.

Dar cind el a fost erijat in demiurg, creator de guverne, organizator de ofensive și comandant suprem de armate,—din popularitatea lui nu a mai rămas *nimic*,—cași din autoritatea „democrației revoluționare", pe care a exploatat-o in zădar.

Și pe acest „nimic" a ajuns să fie răzimat intregul edificiu al „noului regim"!..

Din această situație a izvorit pentru cele patru guverne provizorii necesitatea *tragică* a politicii războinice dusă de ele.

Inainte de revoluție, „blocul progresist" era războinic din considerații tactice, urmărind pe această cale răsturnarea regimului țarist și nădăjduind să profite de victoria Aliaților venită la vreme.

După revoluție, din aceleași considerații, guvernul provizoriu deși *știa*' că pentru Rusia „continuarea războiului e imposibilă", totuși *nu putea* renunța la politica „războiului pănăla sfirșit"; nu numai pentrucă recunoașterea de către Aliați a rămas, la urma urmelor, singura lui armă in lupta pentru existență,—incit intr'un moment de criză un corifeu a putut spune d-lui Phil'ps Price: „In dosul nostru stau ambasadorii străini, care au hotărît *să ne recunoască ca singurul guvern legitim în Petrograd*"; * și nu numai pentrucă in numele cerințelor vremii de războiu se puteau justifica toate anomaliile construirii unui guvern prin uzurpație repetată sau prin „autogenerație", cași aminarea temutei Adunări Constituante; dar mai ales pentrucă prin stăruința in războiu, cu prețul oricăror sacrificii, mai putea fi păstrată nădejdea că, odată cu ceasul fericit al victoriei Aliaților, va putea veni incă *la timp* și răsplata,—*intervenția lor pentru „salvarea ordinei sociale"*.**

Insă ceasul victoriei a sunat prea tirziu pentru „salvarea ordinei sociale" de către Aliați;—atunci s'a părut tot așa de indreptățit și apelul la salvatorii... din celălalt lagăr,—un glas, care a fost menit și el, să răsune in pustiu...

Dar poporul rus a plătit prea scump pentru această politică a „conducătorilor" săi.

O masă de 180 milioane, prinsă de revoluție in virtejul unui războiu mondial,—in momentul cel mai critic din intreaga tragedie a omenirii,—a fost lăsată de fapt luni îndelungate pradă patimilor neinfrinate și suferințelor desnădăjduite, dusă de forțe elementare in afară de cadrul tradițiilor naționale, in afară de ordinea de stat, *in* afară de orice organizare a muncii obștești.

In adevăr, timp de opt luni guvernele provizorii și-au incordat toate sforțările numai in incercări desperate de a rezolvi „cadratura cercului"(—„războiul este imposibil, dar trebue dus cu orice preț până la sfirșitul victorios"!) și in exerciții echilibristice intre „partidele burgheze" și „democrația revoluționară",—mărginindu-se anevoe, in ce privește *guvernarea țării* la „sancți-

* *Op. cit.*, p. 185.
** *Ibid.*, p. 145.

onarea creațiilor revoluționare spontanee în sfera dreptului public"...

Dar și „democrația revoluționară", care juca rolul ingrat de intermediar între un guvern paralitic și masele răzvrătite, a fost fatal uzată până la istov de manipularea zădarnică a formulelor revoluționare,—încît și acest contact, indirect și atît de puțin sigur, între guvern și popor, la urma urmelor, a încetat cu desăvîrșire.

Atunci, aparatul factice de guvernămînt, ca o roată sărită din angrenaj, se învîrtea în deșert.

Dar o țară nu poate rămînea atîta vreme lipsită de guvern și conducere, numai subt stăpînirea stihiilor, fără cele mai grave urmări pentru toată structura ei politică, administrativă și economică, cași pentru toată viața ei socială.

„Sancționarea creațiilor revoluționare spontanee în sfera dreptului public" amenința dar să ducă Rusia până la o complectă dezagregare politică și la disoluție socială, să o macine în pulbere.

VII

Dezagregarea Statului și „anarhia spontanee"

Dacă guvernul provizoriu, lipsit de autoritate și de putere reală a fost silit, în genere, să recunoască toate „Comitetele" și „Sovietele", care se nășteau, pe toată întinderea Rusiei, „prin generație revoluționară spontanee" și care luau în mînile lor administrația țării, ignorînd guvernul central cu care,—cum spune d. Miliucov, „nu aveau nici o legătură ierarhică",* apoi în multe părți aceste Soviete locale, chiar dela începutul revoluției, au mers până la declararea formală a independenței lor.

Astfel încă din prima jumătate a lui Mai, Sovietul marinarilor, soldaților și muncitorilor din Cronstadt, chiar la porțile Petrogradului, a hotărît printr'un decret în regulă „a lua în mînile sale puterea guvernamentală, a înlocui pe toți agenții guvernului provizoriu cu cei numiți de el, și a nu mai intra în raporturi cu restul Rusiei și cu Petrogradul, decît prin intermediul Sovietului din Petrograd",—cu care urma să păstreze legături prietinești..**

Cînd guvernul a trimis la Cronstadt pe un „plenipotențiar" *(sic!)*, care să încerce aplanarea incidentului, Sovietul mai întâiu a oprit debarcarea lui, subt cuvînt, că „admisiunea lui ar însemna că Cronstadtul recunoaște autoritatea guvernului din Petrograd". Însfîrșit, după lungi discuții a fost hotărît că „plenipotențiarul va fi primit pe insulă numai în calitate de *musafir* al Sovietului!"...*

* *P. Miliucov*, op. cit., partea I, p. 66.
** *Ibid.*, p. 144.

Sovietul Cronstadtului, cași de altfel în urmă și Sovietele altor „republici" analoage, nu-și mărginea acțiunea numai la chestii „interne".

Cînd, depildă, în America un anarhist, irlandezul Tom Mooney, a fost condamnat la moarte pentru atentate cu dinamita, Sovietul din Cronstadt și-a îngăduit o „intervenție" în favoarea *lui, într'o formă foarte energică*: pe la sfîrșitul lui Mai, marinarii din Cronstadt au început să asedieze legația americană, reclamînd cu violență ca ambasadorul, d. Francis, să-i însoțească *în calitate de ostatec* la Cronstadt, până ce li se vor da garanțiile cuvenite pentru eliberarea imediată a condamnatului.

Cu mare greutate a reușit guvernul, cu ajutorul Sovietului din Petrograd, pe al cărui teritoriu a avut loc această acțiune diplomatică puțin protocolară, să convingă pe republicanii din Cronstadt că dreptul internațional nu permite violentarea persoanei unui ambasador...**

Ziaristului străin care, avînd să se informeze asupra *relațiilor dintre Cronstadt și Petrograd*, a vizitat „republica", *președintele Sovietului* i-a răspuns:

„Noi am transmis Sovietului din Cronstadt *autoritatea suprema* asupra insulei noastre. Noi recunoaștem faptul existenței „guvernului din Petrograd întocmai cum eu recunosc faptul că „d-ta șezi aici în fața mea pe scaun, dar aceasta nu înseamnă „că noi recunoaștem autoritatea d-tale asupra noastră"!...***

„Foarte lămurit...

Ziaristul englez a fost însă foarte mirat, aflînd că în Sovietul din Cronstadt bolșevicii formează totuși o prea neînsemnată *minoritate*.****

Acțiunea a pornit spontan și nemijlocit din masa răzvrătită a marinarilor și soldaților, și mai cu samă a *muncitorilor din docurile și fabricile locale*, organizați în sindicatele lor profesionale.

Exemplul din Cronstadt în curînd a fost urmat de Sovietul din Helsingfors, apoi de Sovietul din Schlüsselburg, (în apropierea imediată a Petrogradului), apoi cel din Țarițin, din Ecaterinburg, din Crasnoiarsc, din Cansc (tocmai în Siberia!), din Cazan, dintr'o serie întreagă de localități pe Volga, etc.*****

Dacă în Mai și în Iunie asemenea „republici bolșevice"—în care, de altfel, bolșevicii peste tot aveau încă puțină trecere,—apăreau ici și colo, la Cronstadt, Schlüsselburg sau Țarițin,—ca

* *M. Philips Price*, op. cit., p. 46.
** *M. Philips Price*, op. cit., p. 37.
*** *Ibid.*, p. 38.
**** *Ibid.*, p. 46.
***** *P. Miliucov*, op. cit., p. 146; *V. Stanchevici*, op. cit., p. 216. *M. Philips Price*, op. cit., pp. 36—37, 44—46 și 153.

mici insule izolate în oceanul rus, în August şi în Septembre ele formau „un imens arhipelag". *

Iar în Octombre, înainte de prăbuşirea ultimului guvern de coaliţie, ne spune publicistul englez citat:

„Rusia întreagă semăna cu Asia centrală din Evul mediu, „cum o descrie Marco Polo în călătoriile sale,— *fiecare oraş, „fiecare provincie trăia subt legea sa*, de sine stătătoare"...**

Guvernul provizor nu numai că asista neputincios la acest proces de destrămare a ţării, dar pasivitatea lui adesea nici nu lăsa populaţiei din provincie altă eşire, decît... proclamarea independenţii, cum scrie un literat, pe care revoluţia din Mart l-a apucat în provincie:

„De provincie nimeni nu-şi bătea capul. Toate tîrguşoarele, „toate aceste Pavlograde şi Bahmute nenumărate ale Rusiei, „erau silite să-şi ducă viaţa pe sama lor, izolate; ele prefăceau „cum le ajungea capul instituţiile locale după fasonul revoluţio- „nar; judeţele, uitate de centru, lipsite de orice autoritate şi „organizaţie lămurită, lunecau repede spre cea mai grozavă a- „narhie...

„Autorităţile guberniale, care nu mai ştiau încotro să apuce „cu grijile proprii, neprimind la rîndul lor nici o directivă din „Petrograd, abia dacă îşi puteau întinde acţiunea între zidurile „capitalei de gubernie,—totul, văzînd cu ochii, se rostogolea în prăpastie...

„Fiecare judeţ, fiecare voloste, fiecare sat *îşi făceau sin- „gure legile de care aveau nevoe*...

„Atunci ajunsese *o unitate pe deplin de sine stătătoare* şi „satul Gulai-Pole, în care s'a aşezat temeinic un tîlhar scăpat „din ocnă, Nestor Mahno, care s'a înconjurat de cîteva zeci de „alţi ocnaşi evadaţi ca el"..***

Acest fost ocnaş a evoluat în urmă în celebrul „general" Mahno, comandant de „armată anti-bolşevică", al cărui Stat Major era format din vechii lui tovarăşi din „republica independentă Gulai-Pole"...

In unele părţi, procesul acesta de dezagregare a Statului se săvîrşea ca în Cronstadt, subt îndemnul Sovietelor locale, care îşi arogau „plenitudinea puterii", în forme mai mult sau mai puţin regulate, şi care duceau stihia populară în făgaşul unei acţiuni politice oarecum organizate şi în direcţia generală a evoluţiei revoluţionare din această fază, făcînd „bolşevism", ca personajul lui Molière proză, fără să ştie.

Dar adesea asistăm, ca în Gulai-Pole, la mişcări anarhice, în senzul cel mai urît al cuvîntului, care tindeau să creeze „unităţi pe deplin de sine stătătoare" nu numai din fiecare oraş sau din fiecare sat, dar şi din fiecare cartier sau chiar din fiecare colţ de stradă.

* *M. Philips Price*, op. cit, p. 158.
** *Ibid.*, p. 197.
*** *„Arhiva r. r."*, v. XII, p. 84.

Aşa de pildă, încă în April, muncitorii cartierului Obuhov din Petrograd au căzut subt stăpînirea unui „cazac" vagabond, cu desăvîrşire necunoscut de nimeni, şi refuzau să se supună nu numai administraţiei, dar şi propriului lor Soviet local! Cu mari sforţări şi punîndu-şi chiar în primejdie viaţa, delegaţii Comitetului executiv din Petrograd abia au putut reuşi să înlăture pe misteriosul aventurier. *

Mai tîrziu, pe la începutul lui Iunie, un grup de „anarhişti-maximalişti", amestecaţi cu criminali de drept comun, au ocupat cu forţa vila Durnovo, cu imensul parc care o înconjoară, la marginile suburbiei Viborg, şi şi-au întemeiat acolo o „cetate", independentă şi de guvern şi de Soviet, şi care se ridica şi împotriva directivelor organizaţiei bolşevice. Din această „cetate" porneau adevărate expediţii militare. Aşa la 5 Iunie, ziua în amiaza mare, un „detaşament" de 80 indivizi, înarmaţi cu carabine, revolvere, granate de mînă şi bombe, a „cucerit" tipografia ziarului „Russcaia Volia" în scop de „propagandă",—iar *peste cîteva zile, o altă bandă înarmată a atacat puşcăria*.

Guvernul a fost silit să parlamenteze cu această „republică" din vila Durnovo, şi la urma urmelor, cu toate floriturile diplomatice, să facă concesii şi să se închine înaintea faptului..**

După aventura generalisimului Cornilov, cînd pe tot frontul dela coasta Estoniei pănă dincolo de Mohilev, soldaţii au refuzat să asculte de vechile Comitete şi nu mai vroiau să ştie de nici o disciplină,—disoluţia complectă a armatei nu numai că lua guvernului orice mijloc de luptă, dar favoriza direct asemenea „creaţii spontanee în sfera dreptului public".

In garnizoanele din dosul frontului, soldatesca turbulentă punea stăpînire pe oraşe şi le „guverna", fără să se sinchisească nici de organele administrative nici de Sovietele locale. Dacă încă în Iunie garnizoana din Charcov a putut să-şi aresteze pe toţi ofiţerii oprind orice trimitere de întăriri pe front, mai tîrziu asemenea fenomene făceau parte din „dreptul obişnuelnic".

Şi mai rău stăteau lucrurile în sate. O masă de cinci milioane de dezertori înarmaţi cutreera ţara, împărţită în bande „autonome", care prădau, dădeau foc, asasinau şi creau peste tot „unităţi pe deplin stătătoare de sine" în felul celei din Gulai-Pole a lui Mahno. Chiar fiecare automobil blindat sau aeroplan sustras depe front ajungea „autonom" şi-şi ducea „independent" politica lui de jaf şi omoruri...***

Dar anarhia „spontanee", care fărămiţa Rusia pornea acum şi din lagărul contra-revoluţionar.

De altfel, însăşi răzvrătirea generalisimului Cornilov îm-

* *V. B. Stanchievici*, „Amintiri", p. 78.
** *P. Miliucov*, op. cit., partea I, p. 211 urm.; *M. Philips Price*, op. cit., p. 61.
*** *M. Philips Price*, op. cit., pp. 37, 159 şi 197.

potriva guvernului, nu era şi ea un act de pură anarhie în numele... ordinei?

Cînd mai tîrziu d. Kerenski, prim-ministru şi *generalisim*, a transmis telegrafic atamanului cazacilor de Orenburg, generalul Dutov, ordinul să expedieze două divizii de cazaci pentru represiunea unor răscoale din Asia centrală, bravul ataman a adunat Sfatul cazacilor, căruia i-a adresat următorul cuvînt:

„Inainte ca noi, Cazacii de Orenburg, să ne hotărîm la un „pas atît de grav, ca represiunea răscoalei din Asia centrală, „trebue să ştim mai întâiu, *pentru cine luptăm noi?* S'a purtat „Kerenski în aşa fel, ca noi, Cazacii de Orenburg să putem avea „încredere în el? Nu s'a legat el la Petrograd, atunci cînd vroia „să răstoarne pe Cornilov, cu aceleaşi Soviete, împotriva cărora „se întoarce astăzi? Avem noi vre-o garanţie că el va crea în „Rusia o autoritate guvernamentală solidă, că se va lăsa de in„trigi cu socialiştii şi *va respecta drepturile Cazacilor?* Cîtă „vreme el nu ne va da garanţii în această privinţă, cred că şi „Cazacii de Orenburg *nu pot avea nici o obligaţie în afară de „teritoriul lor*"... *

Aşa dar „autonomia" Cazacilor de Orenburg!...

Aici vedem începutul acelei „evoluţii", care a dus treptat pe vechii generali ţarişti, aghiotanţi ai împăratului, să se pună în capul diferitelor teritorii independente, ca Scoropadski în Ucraina, Crasnov în Ţara Donului, Filimonov pe Cuban, Mehmandurov în Azerbaidjan, etc...

Pe de altă parte, separatismul naţional al teritoriilor mărginaşe, accentuat şi de interesul de conservaţie faţă de valul de anarhie,—ducea Rusia vertiginos spre o complectă dislocare.

Guvernul provizoriu a fost silit în parte să tolereze de fapt, iar în parte să recunoască chiar formal „autonomiile" naţionale. Dar diferitele grupări etnice nu se mai mulţumeau cu nici o concesie.

Finlanda, care încă din April şi-a formulat revendicările de independenţă, în Iunie îşi ducea de fapt o viaţă politică independentă şi a legat chiar tratative cu Germanii în vederea apărării eventuale împotriva Rusiei. **

La 2 Iunie „Dieta" Lituaniei a proclamat independenţa acestei ţări...

La 3 Iunie un congres al musulmanilor ruşi a hotărît crearea în Rusia a „unui *bloc* politic al alogenilor"...

La 27 Iunie, Ucraina, — unde deasemeni încă din April, se alesese „Rada centrală" şi se formase un guvern autonom,— a hotărît să convoace în Kiev un congres al tuturor naţionalităţilor din Rusia, care revendică autonomia şi federaţia liberă; au fost invitaţi, afară de Ucraineni: Finlandezii, Polonezii, Es-

* *Ibid.*, p. 144.

** *P. Miliucov*, op. cit., partea I, p. 141 urm. şi p. 229 urm..

tonii, Leţii, Lituanienii, Ruşii-albi, Georgienii, Evreii, Tătarii, Armenii, Calmucii, Baschirii, Sarţii, Muntenii din Caucazia, Turcii, Siberienii, „Donenii", etc. *

La începutul lui Iulie guvernul provizoriu face Ucrainenilor iarăşi toate concesiile, le recunoaşte şi „Rada centrală" şi „guvernul autonom", e gata să încheie şi un *tratat* cu Ucraina, pentru stabilirea legăturilor între cele două ţări,—dar Ucrainenii *tot nemulţumiţi*, continuă de fapt să ignoreze guvernul din Petrograd, care nici nu se resemnează cu totul, nici nu are puterea de a-i „aduce la ordine". **

Iar Caucazia, acest furnicar de popoare se preface din primele zile ale revoluţiei într'un cazan clocotitor. Peste tot se formează Soviete, „*Comitete de Salut public*", *(Sic!)* „Comitete ale organizaţiilor cetăţeneşti", etc.

Unele din aceste „creaţii spontanee" se substitue imediat tuturor organelor de guvernămînt, ca de pildă „Comitetul" din Bacu, acest centru atît de important pentru economia Rusiei, despre care un magistrat local („cadet", după coloraţia politică) scrie:

„Noi am rămas *fără niciun* aparat de guvernămînt,—sau „*mai bine zis*, la noi, în Bacu, s'a creat repede un aparat, care „contribuia numai la dezorganizarea sistematică a întregii vieţi. „Aparatul acesta se numea—*Comitetul executiv al organizaţiilor „publice*". ***

Bine înţeles, imediat au început şi manifestările diferitelor naţionalităţi.

Guvernul provizoriu, recunoscînd în principiu „dreptul de liberă autodeterminaţie",—spune acelaşi magistrat:

„Dela începutul revoluţiei, şi în măsura în care ea se a„dîncea şi scădea prestigiul autorităţii guvernamentale, s'a auzit „tot mai tare lozinca—„Caucazia pentru Caucazieni", şi cererea... „ca Ruşii să plece din Caucazia"...

„Reprezentanţii aventurismului politic al diferitelor naţio„nalităţi caucaziene (*sic!*), scontînd slăbiciunea guvernului provi„zoriu, au simţit terenul subt picioare, fiindcă crearea unor state „nouă prezenta pentru ei perspective largi pentru satisfacerea „ambiţiei şi a vanităţii lor *(sic!)*..

„A fost şi o altă cauză pentru separarea de Rusia (—care „credem că ajunge pentru explicarea faptului!). Cauza aceasta „era—năzuinţa *egoistă*, rupînd legătura de stat cu Rusia, *de a „se asigura împotriva consecinţelor naturale ale acelui proces „de descompunere politică*, care se manifestase atît de puternic

* *Ibid.*, p. 164. La acest congres au luat parte şi Romînii din Basarabia, despre care d. Miliucov nu aminteşte. Ei au fost reprezentaţi de d-nii *Ion Codreanu, Vlad Cazacliu, St. Holban, Gr. Dascăl, T. Ioncu şi V. Cijevski* cf. *Dr. P. Cazacu*,—„Moldova dintre Prut şi Nistru" p. 221.

** *Ibid.*, p. 233 urm.

*** „*Arhiva r. r.*", v. IX, p. 101.

„în Rusia,—de a se asigura şi împotriva bolşevismului amenin-„ţător şi a inevitabilei prăbuşiri economice, care l-ar urma"... *

Dar în Caucazia au eşit la iveală şi fenomene mai grave decît separatismul regional sau naţional.

Chiar în April 1917, abia vre-o lună după revoluţia din Petrograd, a avut loc în Bacu primul congres politic „pan-musulman".

Acolo s'a accentuat că în Rusia trăesc 35—40 milioane de musulmani (autorul citat susţine că ar fi în realitate numai 22—24 milioane); s'a vorbit despre *„Turcia frăţească"* (aceasta pe cînd Rusia era încă în războiu şi guvernul aştepta „sfîrşitul victorios"); se insistă asupra necesităţii fuziunii lor politice şi teritoriale, şi chiar despre deslipirea lor de Rusia şi *„Unirea cu musulmanii din Turcia,* Persia şi India"... **

Această mişcare a culminat, însfîrşit, în formarea celebrei republici efemere „Azerbaidjan", desfiinţată în urmă de bolşevici, care au recucerit pentru Rusia regiunea petroliferă din Bacu...

Subt un aspect şi mai îngrijitor se înfăţişa mişcarea din Georgia, care nu s'a mulţumit cu declaraţii de simpatie cu o ţară, cu care Rusia se afla încă în stare de războiu.

„Ideile separatiste,—cetim în memoriul aceluiaşi patriot rus „—au înflorit în sînul unei părţi din intelectualii georgieni şi „în cercurile politice conducătoare ale Georgiei încă *înainte* de „războiul din 1914... O parte din aceşti conducători duceau *tra-„tative secrete cu Turcia pentru încheerea unei alianţe dintre „Turcia şi Georgia împotriva Rusiei în timpul războiului,*—a-„cesta e un fapt necontestat, stabilit astăzi documental chiar în „presa georgiană...

„Cea mai serioasă însă din cauzele, care au determinat „proclamarea independenţei Georgiei şi separarea ei de Rusia, „era ideologia celui mai puternic partid politic din Georgia,—„al social-democraţilor *menşevici*; aceştia socoteau că prin pro-„clamarea independenţei şi instalarea la cîrmă a menşevicilor, *„Georgia va putea scăpa de soarta Rusiei"*... ***

E simbolic: d-nii Cheidze şi Ţeretelli,—amîndoi foşti preşedinţi ai Sovietului din Petrograd, iar d. Ţeretelli şi ministru în primul guvern de Coaliţie, delegat de acesta la Kiev ca să închee compromisul pentru autonomia Ucrainei,—*sînt Georgieni şi membri fruntaşi ai partidului care a proclamat independenţa Georgiei!*

Ţinînd sama totodată, că după disoluţia armatei, soldaţii de diferite naţionalităţi se grupează în „oştiri naţionale", care ascultă de ordinele guvernelor *lor* autonome sau independente ****

* *Ibid.,* p. 115 şi 191.
** *Ibid.,* p. 103.
*** *Ibid.,* p. 192.
**** Cf. *„Viaţa Romînească"*, 1924, No. 1 p. 113.

avem dreptul să încheem, că Rusia care îşi pierdea una după alta provinciile mărginaşe, iar înăuntru se desfăcea în pulberea de microscopice „republici de sine stătătoare" şi se îneca în haosul de anarhie,— a ajuns subt guvernul provizoriu, aproape numai o simplă „expresiune geografică"...

În acelaşi timp, şi viaţa economică se stingea.

Ce activitate productivă sau comercială putea, în adevăr, fi în haosul în care a dispărut orice ordine de stat?

În această stare de paralizie a puterii guvernamentale, în destrămarea aparatului administrativ şi ridicarea atîtor bariere în acest „imens arhipelag", în care s'a fragmentat teritoriul naţional şi în care fiecare „insulă" a fost silită să se zbată cu propriile-i puteri spre a-şi asigura o existenţă mizerabilă dintr'o zi într'alta,—evident, munca şi circulaţia normală a bunurilor nu mai erau cu putinţă.

D. P. Miliucov citează constatările oficiale:

„Ministerul Comerţului primea din toate oraşele Rusiei in-„formaţii, că peste tot Comitetele organizaţiilor revoluţionare lo-„cale *impun taxe asupra mărfurilor, prohibă exportul şi pro-„ducţia anumitelor fabricate, închid întreprinderile de comerţ, „confiscă mărfuri, înlătură pe stăpînii legiuiţi dela administraţia „întreprinderilor lor, etc."* *

Toate acestea subt presiunea mizeriei şi a nevoilor locale, fără ca nimeni să ţină sama de marea mizerie şi nevoile generale ale Statului.

Totuşi ţara trebuia să întreţină încă o enormă excrescenţă parazitară de aproape 15 milioane de soldaţi demoralizaţi şi trîndavi, din care o treime, împrăştiaţi în bande de dezertori, trăiau din jaful direct al populaţiei paşnice!...

În aceste condiţii, pe de altă parte, şi conflictele sociale trebuiau fatal să ajungă la o extremă acuitate.

Stagnaţia industriei şi a comerţului ducînd suferinţele şi iritaţia muncitorilor la paroxism, aceştia, faţă de lipsa de autoritate şi de inerţia guvernului, caşi faţă de neputinţa lui de a le veni în ajutor, au început peste tot să-şi reguleze samavolnic socotelile cu „capitaliştii",—cum se plînge într'un document oficial ministrul *socialist* al departamentului muncii din guvernul de coaliţie:

„Muncitorii nedîndu-şi sama de toată complexitatea şi răs-„punderile administraţiei tehnice şi economice a întreprinderilor „industriale şi de sărăcia Rusiei în ce priveşte personalul teh-„nic şi administrativ, comit violenţe asupra directorilor şi ce-„lorlalţi funcţionari ai fabricilor, îi îndepărtează după socotinţa „lor, se amestecă samavolnic în administraţia tehnică, şi chiar „încearcă să ia cu forţa întreprinderile industriale cu totul subt „stăpînirea lor". **

* *P. Miliucov,* op. cit., partea I, p. 198.
** *Ibid.,* p. 199.

Astfel, industria şi comerţul fatal au trebuit să ajungă la o dezorganizare, în toată puterea cuvîntului, catastrofală.

Dar mai cu samă la ţară violenţa conflictelor sociale a trecut peste orice măsură compatibilă cu viaţa de stat, şi a dus la un adevărat *războiu social.*

Voiu mai reveni asupra situaţiei agrare din Rusia înainte de războiu, mulţumită căreia istoria ei din ultimele decenii se înfăţişează ca o veşnică alternare între foamete şi rascoale ţărăneşti.

Acum voiu semnala numai consecinţele fatale ale beatitudinei guvernului provizoriu, care după ce a hotărît că problema agrară poate fi rezolvită numai de Adunarea Constituantă, credea că aceasta, şi prin urmare şi rezolvirea problemei agrare, pot fi aminate la infinit.

Războiul a surprins Rusia, cum ne-a arătat defunctul M. V. Rodzianco, în mijlocul unei violente agitaţii agrare. *

Bineînţeles, mobilizarea a milioane de ţărani din cei mai tineri şi voinici, caşi toate condiţiile vremii de războiu au amorţit satele.

Dar nu poate fi nimic mai greşit, decît credinţa că ţărănimea rusă a primit revoluţia cu pasivitate. Dimpotrivă, ţărănimea nu numai că a servit de razim puternic pentru acţiunea revoluţionară, dar a fost, putem spune, chiar factorul ei hotărîtor. **

Batalioanele de rezervă din Petrograd, care au hotărît soarta luptelor de stradă, au fost în adevăr alcătuite aproape exclusiv din ţăranii vrîstnici, *„abia luaţi dela plug"*, şi care nu se gîndeau decît *„la revendicările lor ţărăneşti"*, cum se exprimă fostul preşedinte al Dumei într'una din telegramele sale către generalul Ruzski. ***

Ţărănimea rusă, natural, era adînc nemulţumită de prelungirea războiului, al cărui scop nici nu-l putea înţelege. Fiindcă asupra ei cădea în primul rînd sarcina întreţinerii unei armate de 15 milioane, gospodăriile ei s'au resimţit mai cu samă de lipsa atîtor braţe vinjoase, ea a adus cele mai multe jertfe de vieţi omeneşti şi fiii ei au fost răniţi şi schilodiţi cu milioanele, şi asupra ei aproape exclusiv, apăsa povara enormă a rechiziţiilor.

Opoziţia împotriva războiului nu numai că a creat o *dispoziţie sufletească revoluţionară* la ţară, dar i-a dat şi un colorit specific ţărănesc.

Am văzut că încă din iarna anului 1915, cu mult deci înainte de revoluţie, s'au început dezertări în masă depe front, şi că, după constatările oficiale, în 1916 numărul dezertorilor trecea

* *„Arhiva r. r."*, v. VI, p. 16.
** *M. Philips Price*, op. cit., p. 118.
*** *„Arhiva r. r."* p. 26.

peste un milion şi jumătate. Aceştia de cele mai multe ori îşi aduceau cu ei în satul lor şi *puştile* *

Şi mai cu samă mulţumită acestor ţărani înarmaţi, în ruptură cu legea, tulburările agrare au şi reînceput îndată,—chiar *înainte* de revoluţie. Incă din 1916 în multe părţi ale Rusiei, ţăranii au şi gonit pe proprietari şi au pus mîna cu forţa pe moşiile lor, sau au refuzat să le plătească arenda **

Astfel se explică, pentru ce în străzile Petrogradului gospodarii maturi, în haine soldăţeşti, la strigătul sărăcimii orăşeneşti de „Pîne!", au răspuns îndată cu strigătul lor „Jos războiul", la care au alăturat şi străvechia lozincă a ţăranilor ruşi —„Pămînt şi Voe".

Iar cînd stihia revoluţionară s'a revărsat din Petrograd asupra ţării, Rusia rurală s'a prefăcut deodată într'un vulcan în erupţiune.

Chiar din primele zile ale revoluţiei, din Mart 1917, ţăranii au început să-şi alunge sau să aresteze pe vechii „nacealnici" şi să proclame „Mirul" lor ca singura autoritate pe care o recunosc. Indată au pornit ei să-şi „rezolve chestia agrară",— *fiecare sat cum putea, fără nici-un plan, fără să ţină samă de vecini, şi cu atît mai puţin* de proprietarii goniţi sau de interesele economiei naţionale. ***

După datele oficiale ale guvernului provizor, chiar *din Aprilie* tulburările agrare au cuprins deja *42 gubernii.* ****

Iar la 16 Mai 1917 (st. n.) delegaţii marilor proprietari din guberniile Simbirsc, Nijni-Novgorod, Samara, Saratov, Tver, Harcov, Pultava, Cursc, Herson şi Ecaterinoslav au înminat guvernului provizor şi Sovietului din Petrograd un memoriu, în care se pling, că diferitele „comitete" locale:

„Răpesc cu deasila dela proprietari moşiile şi le dau ţă„ranilor, calcă inviolabilitatea domiciliului, fac percheziţii; ex„propriază averea mobilă şi privează de libertate, fără judecată, „pe proprietarii şi pe administratorii lor, subt cuvînt că ei nu „se supun cererilor ilegale ale diferiţilor comisari sau ale comi„tetelor", etc.... *****

Această mişcare „de anarhie spontanee" se agravează cu fiecare zi:

„*Pornirea* aceasta,—spune d. Philips Price,—de a rezolvi „reforma agrară pe cale anarhică şi lipsită de orice normă, „s'a accentuat încă *în cursul verii din 1917*".

Şi publicistul englez adaogă aici şi o notă interesantă:

„Bolşevicii erau pe atunci absolut fără nici-o influenţă la „sate, chiar aproape necunoscuţi în afară de oraşe". ******

* *„Arhiva r. r."*, v. VI, p. 44, cf. *M. Philips Price*, op. cit., p. 108.
** *M. Philips Price*, Op. cit., p. 108 urm.
*** *Ibid.*, tot p. 108 urm.
**** *Piontcovski*, „Chrestomaţia istorică", p. 181.
***** *Ibid.*, p. 111.
****** *M. Ph. Price*, op. cit., p. 109.

Dar mai cu samă după zădărnicirea de către guvernul de coaliţie a încercărilor ministrului socialist de agricultură, spre toamna din 1917, ocuparea anarhică a moşiilor s'a generalizat peste tot.

In provinciile dealungul fluviului Volga, acapararea generală de către ţărani a latifundiilor private s'a început în Iulie: în August în provincia Samara *nu se mai găsea o singură moşie care să nu fi căzut în mînile „Mirului" din vecinătate.* *

In această provincie revoluţia agrară s'a săvîrşit fără vărsare de singe. In provinciile Pensa şi Tambov au avut loc însă devastări sălbatice şi tot felul de violenţe, ca răsbunare pentru întîrzierea reformei agrare. Cel mai groaznic din aceste pogromuri s'a produs în Septembre,—în judeţul Cozlov, unde au fost arse mai multe conacuri şi curţi şi omorîţi sau răniţi mai mulţi moşieri

Şi cronicarul nostru,—care cu tot dinadinsul cutreera în aceste vremuri provinciile depe Volga, iarăşi notează şi aici:

„Toată mişcarea aceasta a fost cu totul spontanee, fără „nicio legătură cu vre'un partid politic, şi mai puţin decît cu „toate cu bolşevicii, pe care marele mase ale ţărănimii încă îi „primeau cu multă neincredere, din cauza campaniei duse de „presa burgheză împotriva lor în tot cursul verii"... **

Mişcarea s'a întins vertiginos în provinciile de Est, de Sud-Est, şi apoi, în Septembre şi la începutul lui Octombre ea a trecut în provinciile centrale, şi mai departe,—încît *înainte* de prăbuşirea ultimului guvern de coaliţie exproprierea moşiilor şi a latifundiilor, din iniţiativa şi cu propriile mijloace ale ţăranilor, —cea mai grozavă revoluţie agrară din cîte cunoaşte istoria,— *a fost un fapt săvîrşit aproape în toată Rusia.* ***

Cît de irezistibilă a fost contagiunea acestei spontane revoluţii agrare se poate constata dintr'un fapt raportat de d. Philips Price.

Pe la începutul lui Septembre 1917, publicistul englez, în călătoria sa prin stepele de dincolo de Volga, s'a rătăcit şi la o mănăstire a „*Sf. Treimi*", al cărei nume din nenorocire nu ni-l dă mai precis.

Care fu mirarea englezului, cînd află că sfinţii părinţi au săvîrşit şi ei revoluţia, au „expropriat" şi au gonit pe Igumenul lor, şi au înfiinţat... un „Soviet călugăresc!"

Moşia mănăstirii fiind prea întinsă pentru forţele lor de muncă, ei au fost siliţi să cedeze prisosul „*Mirului*" vecin, iar restul îl cultivau în comun şi-şi împărţeau produsul. ****

Şi pe cînd pe toată întinderea Rusiei se desfăşoară această dramă, guvernul provizoriu nici nu ştia să găsească vre-o for-

* *Ibid.*, p. 111.
** *Ibid.*, p. 112.
*** *Ibid.*, p. 117—118.
**** *Ibid.*, p. 138—139.

mulă pentru *soluţia* problemei agrare, nici nu era în stare să apere pe *proprietari* şi să împiedice devastaţiile şi distrugerea inventarului *viu* al moşiilor, nici măcar să impună respectul „comisiunilor agrare", *înfiinţate de el* (de ministrul de Agricultură d. Cernov) şi care erau atacate şi din dreapta şi din stînga.

Adesea ţăranii porneau la exproprierea samavolnică numai dupăce vedeau că proprietarii „sabotează" comisiunile agrare, recurgînd chiar la violenţă.

„In diferite *părţi*,—povesteşte acelaşi martor—moşierii au „procedat, ajutaţi de nişte *formaţii* de *Cazaci şi ofiţeri*, la *a-„restarea membrilor comisiei agrare locale*... Rezultatul a fost „o întărire a tendinţelor anarhiste printre ţărani, care vedeau în „aceste încercări de a distruge cu forţa comisiile agrare, dovada „că guvernul de coaliţie se află subt influenţa nobilimii fun-„ciare".*

Aceste incidente dădeau cîteodată naştere la adevărate *războae private* (ca în cele mai întunecate vremuri ale evului mediu!), „*cînd formaţiile*" *în slujba unui moşier, alcătuite din Cazaci sau ofiţeri goniţi de pe front,—germenii „armatei voluntare" de mine,—se ciocneau cu bandele înarmate de ţărani sau soldaţi dezertori...***

Situaţia era şi mai gravă, cînd în lupta aceasta dezordonată şi neînfrînată veneau în conflict pentru împărţeala vreunui latifundiu, ţăranii înşişi din mai multe sate vecine, sau cînd ţăranii din regiunile sărace în moşii porneau în stepele care aveau întinse latifundii. Atunci—mai cu seamă în părţile unde populaţia e amestecată, şi se găsesc alături „staniţele" de Cazaci, satele de ţărani ruşi, cele de Tătari, de Kirghizi *sau de alţi nomazi*,—se puteau desfăşura războae în stil mare, urmate de grozave masacre.***

Şi în faţa acestui infern, la Petrograd se discuta cu pasiune pe tema—dacă problema agrară poate fi rezolvată legalmente fără Adunare Constituantă, şi dacă aceasta poate fi convocată înainte de sfîrşitul războiului, sau cel puţin înainte... de elaborarea conştiincioasă a unui ideal regulament electoral...

In realitate mulţi din scrupuloşii legitimişti căutau „rezolvirea" în altă parte, cum a declarat un moşier călătorului nostru englez:

„Rusia e pierdută, dacă străinii nu vor lua în mînile lor des-„tinele ei. De ar veni numai Francezii, Englezii *sau Nemţii*, „spre a pune capăt acestor neorîndueli, iar noi... să plecăm la „Paris şi Londra"—adaogă el rîzînd...****

Acest *cri de coeur* ne dă poate cea mai bună chee pentru

* *Ibid.*, p. 110—111.
** *Ibid.*, p. 121.
*** *Ibid.*, p. 116 şi 150.
**** *Ibid.*, p. 125.

înțelegerea și a politicei guvernului provizoriu însuși și pentru justa ei apreciere...

Dar ce mai era, sau ce mai rămînea din Rusia, subt acest regim?

M'am folosit în toată această lungă expunere exclusiv de documentele oficiale, de mărturiile contra-revoluționarilor sau ale moderaților (—fără a face apel mai la stinga de „cadeți!"),— sau, în sfirșit, de însemnările observatorilor străini, veniți din țările aliate, neamestecați în luptele politice din Rusia.

Ne putem dar reconstitui acum după aceste date și mărturii, o icoană dreaptă a Rusiei de subt oblăduirea celor patru guverne provizorii:

Erupțiunea forțelor elementare,—deslănțuite după doi ani și jumătate ai războiului care întrecea puterile Imperiului rus și pe care națiunea nu-l înțelegea și nu-l accepta,—punea Rusia în fața problemei de a găsi forțele materiale și morale necesare pentru a-l continua sau pentru a-l lichida cu cinste;

La Petrograd însă se zbătea în veșnică criză,—în mijlocul neîncetatelor demonstrații înarmate și răscoale *ale mulțimii*, sărite din făgaș,—un guvern lipsit de bază legală sau morală, cași de orice forță materială, și care nu trăia prin propriile puteri, ci numai mulțămită sprijinului ce-i acorda, prin echivoc, „democrația revoluționară";

Totuși acest guvern pretindea la „plenitudinea puterii", căuta să se razime pe niște efemere „conferințe" și „combinații" dar nu îndrăznea să facă apel la o adevărată Adunare Națională, care singură putea servi ca izvor legal al autorității de stat și asigura dezvoltarea morală a vieții naționale. Până ce,—subt ultimul guvern de coaliție,—„din plenitudinea puterii nu rămăsese decît gesticulația d-lui Kerenski"...

„Democrația revoluționară", la rîndul ei, se rătăcea în declarații pacifice platonice și în apeluri desperate la democrația europeană, și prin atitudinea ei echivocă, își înstrăina simpatiile maselor, perdea cu fiecare zi tot mai mult orice înrîurire și, la urma urmelor, cum vom mai vedea încă, a fost eliminată din singurele organizații care puteau canaliza și dirigui acțiunea revoluționară;

„Partidele burgheze" din parte-le, înspăimîntate de furiile revoluției, stăruiau pentru „războiul pănăla sfirșit", chemau un dictator, își puneau toată nădejea în sprijinul Aliaților, susțineau pe generalii răzvrătiți sau nesubtordonați, și își încordau puterile pentru a zădărnici și încercările cele mai modeste ale „democrației revoluționare"; Guvernul însă își întemeia tot rostul pe „coalizarea" acestor două democrații, care se paralizau reciproc..

Stihia revoluționară, fără lege și fără frîu, rămînea singură stăpînă a nenumăratelor mulțimi clocotitoare de la Baltică pănăla Pacific și dela Oceanul înghețat pănăla Marea Neagră...

Subt acest regim, armata de milioane de pe front a putrezit de istov, ajungînd „o gloată anarhică, care nu mai era primejdioasă pentru inamic, ci pentru țară", ea își maltrata sau masacra ofițerii, nu mai asculta de Sovietele sau comitetele ei alese, și se desfăcea în bande de dezertori înarmați, care duceau revolta și dezordinea în toate unghiurile țării; garnizoanele din toate orașele ajunsese niște focare de disoluție socială; generalii, care au perdut contactul cu trupele lor și orice autoritate, se răsculau împotriva guvernului sau îi refuzau supunerea; ofițerii, izgoniți de pe front, se adunau în „formații", care luptau în serviciul moșierilor, cu soldații lor dezertați;

Dar guvernul se îndărătnicea să asigure țara și străinătatea că va duce războiul cu orice preț pănăla sfirșitul lui victorios...

Rusia își înstrăina rînd pe rînd provinciile mărginașe; naționalitățile cele mai înrudite își afirmau tendințele separatiste; țara întreagă se rășluia în infinitesimale „republici" independente; muncitorimea orășenească ocupa cu forța fabricile, gonindu-și directorii și tecnicenii; fiecare sat își săvîrșea „reforma agrară" cu bîta și cu pușca; viața economică cădea în letargie; orice muncă ordonată și circulația bunurilor ajungeau cu neputință; un popor de 180 milioane era amenințat să se stingă într'un abis de mizerie și anarhie;

Iar guvernul, mărginit la „gesticulația d-lui Kerenski", aștepta cu candoare organizarea după toate regulele artei a alegerilor pentru Adunarea Constituantă...

D. P. Miliucov spune că ultimul guvern al d-lui Kerenski a putut numai prezida la agonia „republicei burgheze".

Nu s'ar putea, cu tot atita dreptate crede că guvernul provizoriu, în toate cele patru formațiuni, era menit să prezideze la agonia Rusiei însăși?...

De unde, în adevăr, s'ar mai fi putut nădăjdui mîntuirea? Care sînt *condițiile necesare* de mîntuire, pe care și le închipuiau înșiși patrioții și naționaliștii ruși din lagărul conservator, bărbații de stat și generalii, nebănuiți de simpatie pentru *revoluție*?...

Am putea rezuma manifestările lor în această privință, consemnate în cursul acestei expuneri, după cum urmează:

1. Un guvern tare, răzimat pe o Adunare recunoscută de masele populare, ca un izvor legal al autorității de stat și ca expresia revoluției săvîrșite de ele;

2. Reconstituirea armatei,—și în vederea aceasta: demobilizarea și concedierea în întregime a gloatelor demoralizate de pe front, pentruca, plecînd dela voluntari sau chiar dela tinerii recruți indemni de virusul anarhiei, să fie pusă o bază solidă pentru organizarea forțelor militare;

3. Aceasta însă, bine înțeles, presupune și prealabila lichidare a războiului;

4. Restabilirea ordinei, readucerea stihiei populare în albia

vieţii de stat şi a muncii naţionale, mai mult sau puţin ordonate;

5. Stăvilirea procesului de desagregare, şi reclădirea Statului rus din elementele risipite de revoluţie,—sau, după expresiunea plastică a patrioţilor ruşi,—„strîngerea tuturor Rusiilor";

6. Insfîrşit, şi ca singurul mijloc de realizare a acestor condiţii,—după părerea, cum am văzut, şi a şefului de Stat Major englez, amiralul Hall,—*dictatura militară...*

Dar... *n'est pas dictateur qui veut!*

La drept vorbind, dictatorii se găsesc întotdeauna şi de tot felul,—cu o condiţie: *să poată dispune de o armată*, şi în Rusia tocmai armată nu mai există,—şi mai cu seamă—armată pătrunsă de disciplină, de entuziasm şi de credinţă în misiunea ei, necesară ca o forţă publică sigură, pusă la dispoziţia unui adevărat dictator.

Astfel, înşişi patrioţii ruşi puneau, în realitate, întrebarea tragică: unde pot fi găsite, în această stare de ultimă degradare a unui uriaş organism naţional, acele energii, acea forţă morală şi materială, dela care să poată porni opera de regenerare naţională şi de reconstruire a templului risipit al Marii Rusii?

Faptul că aceste energii s'au găsit,—deşi poate nu acolo unde le-ar fi căutat patrioţii numiţi,—şi că, după *opt luni* de agonie subt guvernul provizoriu, Rusia a avut încă destulă vitalitate pentru a trece printr'o nouă revoluţie, şi a ieşi totuşi vie din infernul în care a fost aruncată,—constitue proba cea mai sigură a măreţelor destine istorice ale acestui mare popor, şi ne dă şi măsura pentru judecata dreaptă asupra... *purgatorului.*

(Va urma)

C. Stere

Document omenesc

VULCANUL

Abia venisem în Bender. Era toamnă şi praful străzilor nepavate se schimba încet-încet într'un noroiu din ce în ce mai subţire şi mai adînc. Umblatul pe străzi constituia un act de eroism pentru bieţii locuitori ai Benderului. Sara mai ales, îi vedeai cum îşi tîrau picioarele încălţate cu ciubote lungi ori cu un fel de galoşi mari ruseşti care apără piciorul până mai sus de glezne. Astfel pociţi, aveau aerul unor duhuri osîndite să străbată anume mocirlele Infernului, cu greutăţi legate de picioare.

Pretutindeni întîlneam chipuri străine pentru ochiul meu, nedeprins cu astfel de privelişte. Nu-mi era de loc îndămînă să cetesc zilnic pe feţele oamenilor numai duşmănie stăpînită şi ură mocnită. Cu toate silinţele mele de a mă apropia de această lume şi de a intra în legături de prietinie cu ea, n'am reuşit. În afară de înfăţişarea mea străină pentru ei, mai purtam în spate un dolman ofiţeresc, unica haină militară ce supravieţuise războiului, fiindcă rămăsese acasă, ca la un fel de „parte sedentară". Haina aceasta avea în sine ceva provocator şi mă izola şi mai mult de locuitorii Benderului.

Peste tot locul eram întîmpinat cu un respect exagerat, cu priviri bănuitoare, cu gesturi umilite, şi nu arare auzeam în jurul meu şoapte mînioase ca „spion", „provocator", „sîşcic" * şi alte epitete odioase pentru foştii supuşi ai imperiului ţarist.

Dela o vreme ghiaţa din jurul meu începu să se topească şi oamenii din Bender, unul cîte unul, înţeleseră rolul foarte natural şi inofensiv al „mondirului" meu călduros (haina cazonă din

* Agent de siguranţă.

spatele mele era doar mai mult o ironie a soartei...) Mult mi-au ajutat şi cunoştinţele mele de limba rusă. Limba aceasta dădea putinţă Benderenilor să fie mai fini, mai precauţi în răspunsurile lor şi să-şi ascundă cu uşurinţă adevăratele lor păreri şi sentimente. De altfel, ca în mai toate oraşele basarabene, populaţia in zdrobitoare majoritate nu se folosea de altă limbă de cit de cea rusă.

Cei intăiu oameni cu care am mai început să leg oarecare prietinie, a fost familia la care şedeam la gazdă. Simţeam că, pe fiecare zi care trecea, creştea tot mai mult şi increderea în bunele mele intenţii.

Intr'o sară, cind mă intorsei acasă, găsii familia întreagă a gazdei mele stind la masă. Samovarul, cu ceainicul deasupra, şuera aruncind un sul subţire de abur ferbinte. La sosirea mea paharele de ceaiu se mişcară în farfurioare ca după o comandă. Se vede că imi făceau loc la masă. Cind am dat să mă aşez, alături de mine s'a sculat in picioare un necunoscut. Nalt, smolit, frumos; n'avea nimic rusesc în înfăţişarea lui, afară doar de îmbrăcăminte, uniforma de ofiţer rus. Gazda mea, Nicolai Simionovici, mi-l recomandă:

— Andrei Vasilici Metregunov!

Mi-am spus şi eu numele, am dat mina cu el şi m'am aşezat la masă.

Se vede că gazda mea îi vorbise despre mine înainte de a sosi eu, căci d. Metregunov mi se adresă dela început pe un ton familiar şi ţinu să-mi spue că a făcut parte din armata rusă care a luptat în Moldova şi cunoaşte foarte bine Iaşii.

Vorbeam ruseşte ca să poată lua parte toţi la conversaţia noastră.

După cîteva banalităţi indispensabile oricărui început de vorbă, trecurăm la chestia cea mai delicată pentru toţi. Pe chipurile tuturor comesenilor mei vedeam dorinţa arzătoare de a spune ceva rău despre ţară şi despre poporul nostru şi, mai cu samă, despre administraţia nouă romînească din Basarabia. Şi, cu toate că eram convinşi că nu aveau de ce se teme din partea mea, ori cum nu vroiau să mă ofenseze, aşa că o luară mai pe departe. Cum eram foarte curios să cunosc părerile sincere ale cetăţenilor din Bender asupra ţării noastre, am reuşit să-l fac pe d. Metregunov să-mi spue gîndul său întreg şi fără rezerve. Şi d. Metregunov începu.

— Dumneavoastră staţi deasupra unui vulcan. Răbdarea poporului basarabean a ajuns la culme. Habar n'aveţi ce colcăe în sufletul ţăranului. Staţi pe un vulcan, vă spun drept ca la un frate,—zise el lipind palma dreaptă de partea stingă a pieptului.

— Vei fi avind şi dumneta dreptate—îi zic eu,—dar nu în totul. Romînul basarabean va crede şi el că în imprejurările de faţă de nicăeri nu poate aştepta o schimbare bruscă în mai bine. E rău la noi, dar la Ruşi, dincolo, e şi mai rău.

La vorbele mele d. Metregunov zîmbi cu oarecare răutate şi aruncă prietinilor săi o privire plină de înţeles. Aceştia zîmbiră la rîndul lor.

— Eu, domnule, sint Moldovan—îmi zise el pe neaşteptate în romîneşte. Numele nostru adevărat este Mătrăgună. Să mă crezi dumneta că mare bucurie am avut cind s'a făcut unirea cu Romînia. Chiar am şi umblat printre oameni şi i-am îndemnat să dee ajutor la unire. Dar acum, mi-i crede dumneta?—Mi-i frică să mă arăt intre oameni.

Domnul Metregunov mi-a povestit o mulţime de întîmplări petrecute prin sate şi în care „Romînii" jucau un rol trist şi urit. Mie unuia, vorbele lui îmi biciuiau inima ca un cnut duşmănos. Pe deoparte mă întristau faptele rele pe care pretindea că le săvîrşesc connaţionalii mei, pe dealtă parte mă întrista glasul străin şi duşmănos al Moldovanului, care cu atita poftă lăuntrică mi le povestea, şi cu atita bogăţie de amănunte. Dar ce putem face? El ştia multe, eu nu ştiam mai nimic.

Cind ne-am despărţit el n'a uitat să-mi repete: „Da, domnule. Staţi pe un vulcan, vă spun ca la un frate!"—Şi iarăşi duse mina dreaptă în dreptul inimii, făcînd o puternică impresie celor din jurul său.

In noaptea aceia am dormit foarte prost. Vulcanul lui Mătrăgună m'a făcut să am visuri urîte. La aceasta se mai adăoga şi faptul că în acea vreme Ruşii de peste Nistru pregăteau, şi la ei şi în Basarabia, războiu şi răscoale împotriva noastră. Pretutindeni intîlneai numai chipuri misterioase şi posomorite. Ceva se pregătea într'adevăr. Un ziar rusesc din Tiraspole, tipărise în prima coloană un manifest de o rară violenţă şi care începea astfel: „Tovarăşi! Basarabia geme!!". Asta era prin Noembre 1918. In primavara lui 1919, în Maiu, o încercare de ofensivă revoluţionară, pornită din Tiraspole asupra Benderului, dădu greş, cu care prilej se vărsă mult singe în valurile bătrînului Nistru.

In timpul verii am plecat la Iaşi, iar toamna m'am stabilit în Chişinău. Aici ocupaţiile grele şcolăreşti şi atmosfera liniştită a marelui oraş m'au făcut să uit repede şi pe Mătrăgună şi vulcanul de care îmi vorbise el. După un an de cînd îi făcusem cunoştinţă, într'o familie din Chişinău, dau iarăşi peste Mătrăgună. Se schimbase foarte mult. Nu mai purta uniformă militară rusească ca în anul trecut, ci avea un costum civil destul de bun. Se rotunjise la faţă şi era mai vioiu. De data asta am vorbit cu el numai romîneşte şi a tebuit să-i aduc laude pentru progresul uimitor ce făcuse el în întrebuinţarea limbii literare. Din vorbele unora şi altora am priceput că el nu mai locuia la ţară, ci se mutase în Bender, unde ocupa un post bine plătit la zemstva judeţeană de acolo.

Folosindu-mă de cel întăiu prilej, l-am întrebat ce mai ştie despre raporturile dintre stăpînirea romînească şi locuitorii Ben-

derului. De data asta Metregunov a răspuns cam în doi peri şi mi-a făcut semn să ne retragem undeva, ca să fim singuri. Subt pretextul de a răsfoi un album cu vederi din Crimeea ne-am izolat de ceilalţi şi Metregunov mi-a povestit cu mare bogăţie de amănunte despre purtarea proastă a unor fruntaşi politiciani basarabeni faţă de dînsul. Mi-a spus că face parte din partidul poporului şi a căutat să-mi explice amănunţit de ce nu face parte din alte partide. Argumentul principal era că partidul poporului dă o mai mare atenţie şi o mai mare libertate elementelor locale în conducerea şi administrarea provinciei. Tot ce îmi istorisea Metregunov mă interesa mult din două pricini: întâiu fiindcă şi eu fusesem cetăţean al Benderului un an de zile, şi al doilea fiindcă Metregunov avea darul de a povesti frumos. Totuşi pe mine mă interesa în primul loc să aflu ce mai e cu *vulcanul*.

Dupăce îl ascultai în tăcere vre-o douăzeci de minunte, îl întrerupsei şi îi întrebai:

— Dar vulcanul?

— Care vulcan?

— Vulcanul de care îmi spuneai odată în Bender. Ce ai uitat?

— Da, da! Vulcanul. N'am uitat. Bine zici. Şi Mătrăgună, fără a mai duce mîna dreaptă la inimă îmi spuse pe un ton falş:

— Da, da. Vulcanul este. Ministrul Basarabiei se joacă cu soarta oamenilor. Stă pe un vulcan cu tot partidul lui. El ne-a vîndut Bucureştilor.

— Vrasăzică ministrul stă pe vulcan.

— Da.

— Cu atît mai rău pentru dînsul. Dacă izbucneşte vulcanul ar să-l cuprindă lava şi ar să dea şi ministerul şi milioanele să scape şi n'ar să poată—zic eu cam în glumă.

Am rîs amîndoi şi ne-am despărţit ca doi vechi prietini.

Nu l-am mai văzut vre-o trei ani de-a rîndul. In provincia noastră multe s'au schimbat, dar mai mult decît toate ideile şi idealurile oamenilor. Dealtfel nimic nu era mai natural decît adaptarea la împrejurări, fără de care bogăţia pe nemuncite şi situaţia nemeritată, n'ar mai fi posibile.

Intr'o zi călduroasă dela începutul verii trecute zăresc la o masă a unei berării din mijlocul Chişinăului o figură care îmi părea foarte cunoscută şi nu-mi puteam aminti cine era anume, mai ales că şedeam în capătul opus al sălii. Am băgat de samă că şi acel om se uită la mine cu un deosebit interes. M'am uitat şi eu mai bine: era Mătrăgună, vechiul meu prietin. I-am zîmbit şi l-am salutat. Mi-a răpuns la fel şi mi-a făcut semn să vin la masa la care şedea el.

Era aproape de nerecunoscut. Se îngrăşase peste samă. Purta un costum de vară foarte elegant, în cap avea o pălărie mare de paie, nouă şi de modă, iar de spătarul scaunului liber de lîngă el atîrna un baston de trestie scumpă, pe mînerul căruia

luceau iniţialele de argint făurite cu multă artă: A. M.

Fără altă introducere îl întrebai.

— Ce mai este prin judeţul Tighina?

— Bine. Foarte bine. Pe la noi, slavă Domnului, e foarte bine.

Răspunsul lui m'a surprins. Nu-mi venea a crede că îmi vorbeşte Andrei Vasilici Metregunov de odinioară.

— Dar am auzit că în satul T*** au fost oarecare tulburări, ceiace ar dovedi că nu în tot judeţul e aşa de bine cum spui dumneta.

— In satul T***, zici? Apăi acolo a fost o provocaţie a bolşevicilor.

— Cum, a lui Troţchi?—făcui eu speriat.

— Hei! Nu te mai face că nu înţălegi—zise el rîzînd.

— Serios, nu înţeleg!

— Ţărăniştii, domnule, iaca ce. Ei sînt bolşevici. Ţăranii sînt oameni cuminţi, dar ţărăniştii îs nişte nebuni... îs nişte, asta, cum să spun...

— In cazul acesta şi eu sînt nebun, vrasăzică—îl întrerupsei eu rîzînd cu multă poftă.

Mătrăgună se uită la mine nedumerit.

— Fără şagă: sînt ţărănist.

Mătrăgună începu să devie serios.

— Da, da. Votez secerea şi mă proslăvesc în opoziţie din mila factorilor răspunzători, factorilor hotărîtori şi a altor factori.

Mătrăgună se posomorî de-al binelea. Faţa lui prietinoasă se schimbase în aceia a unui străin. Avea acum ceva dispreţuitor în privire. Şi uitîndu-se la mine, îmi zise clătinînd din cap cu o creştinească compătimire.

— Rău di tăt. Credeam că eşti liberal ca mine. Dacă eşti ţărănist, e rău di tăt. Staţi pe un vulcan. Da, da, anume pe un vulcan. Pre legea mè!

Simţeam în suflet o adîncă părere de rău că-i spusesem că sînt ţărănist, fiindcă vedeam că printr'o simplă imprudenţă pierdusem un prietin. Am cercat să schimb vorba şi să repar greşala pe care o făcusem. A fost în zadar.

M'am sculat şi am plecat, salutîndu-ne cu multă răceală.

In drumul meu spre casă, mă gîndii la vulcanul lui Mătrăgună şi înţelesei bine că, o furnică umană ce se oprise un moment, în nehotărîre, alerga acum cu vioiciune în căutarea merindelor pe povîrnişurile cele mai primejdioase ale unui vulcan, care nu-şi schimbase nici locul şi nici primejdia ameninţătoare din tainiţele lui adîncimi.

Chişinău, 15 Mart 1924. **Titus Hotnog**

Cronica științifică

Din mișcarea științifică

După sdruncinul provocat de marele războiu, cercetările științifice păreau adormite. Totul se concentrase mai ales în perfecționarea armelor de omucidere și de cîștig. Se îndreptățea acuzația unora, că știința e autoarea acestui materialism desgustător, care stăpînește întreaga noastră viață contemporană. N'a pățit numai știința blamul răutăților noastre...

Cercetarea științifică teoretică obiectivă actuală se rezumă, aparent, în verificarea teoriei relativității. Numele lui Einstein e pomenit aeccontenit și unde se cuvine și unde nu și doar reclama experiențelor lui Steinach și Voronof, răspunzînd aspirațiilor vremii, a mai înădușit ceva din faima noului Newton.

De fapt nu era o adormire. Laboratoriile, neîmbogățite și cu personal redus în toate țările, făceau sforțări uriașe pentru a deslega unele probleme lăsate în părăsire sau născute din cataclismul războiului.

Rezultatele nu sînt răsunătoare, după cum răsunătoare n'a fost nici concepția agitației veșnice a atomilor și moleculelor (*Maxwel*) baza fizicei de azi; nici demonstrarea existenții undelor mari, numite azi ale lui *Hertz*, după numele descoperitorului, nici lampa cu 3 electrozi a lui *Forest*, care îngădue telefonarea la mii de chilometri. Dar și crîmpeele de adevăr, adunate cu răbdare și sforțări nebănuite de apostolii științei, vor lămuri mîine unele probleme misterioase, vor putea revoluționa tehnica, cași știința teoretică și vor contribui la modificarea raporturilor sociale.

Fără să mă încumet a pune pe cetitori în curent cu marile probleme științifice de acum, voiu încerca să dau cîteva *știri* despre cuceririle mai nouă, și care, depe acum, lasă cîmp liber unor concepții ce pot avea o fecunditate neașteptată.

*

Ce înțelegem azi în chimie prin corpuri simple sau elemente? — Se știe că chimia elementară afirma, ca un adevăr nesdruncinat, că sînt vre-o 80 corpuri simple (*elemente*) prin combinarea cărora se nasc nenumărate *corpuri compuse*. Pe cînd în corpurile

compuse moleculele sînt formate din 2—3, 4 sute și mii de atomi diferiți (din cele 80 elemente, firește), în corpurile simple nu sînt decît atomi de același fel.

Atomii, cum arată și numele, sînt neîmpărțibili; nu se pot tăia, nu se pot sfărîma. O imagină grosolană i-ar înfățișa prin niște alice, dar așa de mici că trebue miliarde pentru a forma o greutate care să miște brațele unei balanțe foarte sensibile.

„Atomul“ așa înțăles nu mai există. După descoperirile lui Becquerel, soților Curie, Rutherford, ș. a. atomul e foarte complex. Imagina lui, după datele de azi ale științei, ar sămăna cu acea a sistemului solar: la mijloc un sîmbure, în jurul căruia se'nvîrtesc un număr oarecare de grăuncioare încărcate cu electricitate negativă. Aceste grăuncioare de electricitate, numite *electroni*, s'ar respinge și s'ar risipi, avînd același fel de electricitate. Pe toate le ține însă apropiete sîmburele central, care trebue să fie format din electricitate pozitivă sau din fărmături de materie încărcate pozitiv.

Dacă de structura sîmburelui pozitiv n'avem încă precise informații, de tovarășii lui, electronii, știm ceva mai mult.

Electronii sînt în număr diferit în jurul sîmburelui, după natura atomului. În atomul de hidrogen e un electron; cei de heliu are 2, alții zeci și zeci, (uraniul are 92). Niciodată ei nu sînt în repaus, ci se'nvîrt în jurul centrului pozitiv, sar din apropiere ceva mai înafară spre a fi aduși înapoi prin forța centrului; uneori sar dela un atom la altul vecin, amestecîndu-se cu electronii lui, sporindu-le numărul. De toate aceste noi nu știm nimic sigur și nici n'am fi bănuit ceva, în vecii-vecilor, dacă împrejurări abia cunoscute, nu ar fi silit uneori electronii să pornească în lume, părăsind definitiv atomii în jurul cărora să mișcau. Acești electroni, porniți în lume, dau fenomenele de radioactivitate, care au făcut atîta senzație în momentul descoperirii lor și care au dărîmat vechea concepție a conservării materiei, așa cum o formulase Lavoisier.

Cînd pornesc electronii dintr'un atom, obișnuit iau și părticele din sîmbure sau din suprafața sîmburelui, părticele ce constitue atomii de *heliu*, iar electronii se mișcă pe anumite direcțiuni sau *raze* — razele *beta*, cum se numesc în fizică. — Sguduirile lor electromagnetice dau undulațiuni neînchipuit de repezi și de mărunte, cunoscute sub numele de razele X (röntgiene).

Dacă un atom pierde mulți electroni și părticele de heliu, atomul rămas nu mai este identic cu acel dela început. Așa s'a cercetat ce devine *radiul, toriul, uraniul,* prin pierdere de părticele și s'au identificat mulțime de corpuri „simple“, din care unele necunoscute în natură, altele dintre metalele uzuale, cum e *plumbul*.

Până aici nimic cu totul nou. S'a dovedit doar că vechea năzuință a alchimiștilor, căutătorii pietrei filozofale și a aurului din lut și pucioasă, de pildă, ori din diferite alte materii, nu era așa de absurdă, cum se părea acum vre-o 30 de ani. Avea un grăunte de adevăr: corpurile simple se pot schimba în altele, cum schimbăm noi azi radiul în plumb, iar mîine, poate, vom preface arama sau fierul în aur, ca să venim în ajutorul lecuitorilor deprecierilor valutare, spre a justifica existența lor de exploatatori ai prostiei omenești.

Chimia nu poate deosebi plumbul rămas prin radioactivitatea radiului, de cel extras din mineralele de plumb.

Deasemeni din uraniu şi toriu s'au scos alte serii de elemente, din care unele, din neamul toriu, samănă perfect cu altele din neamul uraniu sau radiu, încît chimiceşte nu se pot deosebi. Totuşi o deosebire există: manifestările lor radioactive, care sînt deosebite, după natura... strămoşului.

Iată dar un nou mijloc de cercetare chimică şi biologică, cercetare aşa de precisă încît poate deosebi a suta milionime dintr'un miligram de radiu. Deci, cînd două substanţe, chimiceşte identice, diferă prin această neînsemnată cîtime de emanaţie, ştim că avem a face cu două corpuri ceva deosebite, doi *izotopi*, căci au aceleaşi însuşiri chimice şi cam acelaşi pondere atomică.

Pleclnd dela aceste descoperiri, un fizician englez, Aston, a reuşit să dovedească existenţa mai multor soiuri de cositor, zinc, etc. Acum se cunosc: opt feluri de cositor pur, patru feluri de zinc, trei de magneziu, şase de mercur etc. Ele diferă prin numărul ori poate numai prin aşezarea electronilor sau şi prin adaus ori diminuare de heliu, în aşa proporţie că e greu ale scoate dela locul lor, din tabela lui Mendeleief.

Deocamdată aceste cunoştinţe rămîn mai ales în domeniul chimiei corpurilor simpli. Nu este exclus să avem în curînd descoperiri şi în chimia corpurilor compuse şi în biologie. Dacă am putea cunoaşte emanaţiile radioactive ale corpului nostru ca pe ale unor dintre corpurile simple, atunci autorii de romane senzaţionale n'ar mai recurge la „vocea sîngelui" dovedită prin mişcările atavice ale urechilor, ori ale pielei depe cap, ci ar invoca identitatea de emanaţii *radioactive*, în faţa cărora nici justiţia divină n'ar mai avea ceva de obiectat.

*

Contribuţia „cerului" la îngroşarea scoarţei pămînteşti nu este neînsemnată. Ea compensează, în oarecare măsură, scăderea volumului planetei noastre, din pricina răcirii continui.

E cunoscut că deseori cad „pietre din cer"; unele cît nuca, altele cît pumnul, iar altele de zeci şi sute de kgr. Dar aceste, ori cît ne-ar impresiona, nu sînt aşa de multe încît să ţinem socoteală de dînsele la o suprafaţă de 510 milioane km. patraţi, cît e acea a globului terestru.

Dar, pe lîngă solii cereşti vizibili, ce ne vin rar, ne sosesc în fiecare clipă prafuri invizibile. Aceste mînjesc albul strălucitor al omătului în regiuni polare, pe unde vîntul cel mai năprasnic nu poate duce un fir de praf de pe uscat. Această pulbere cerească dă unele aspecte neobişnuite aurorelor obişnuite şi boreale şi crepusculelor.

Un cercetător, Hauptmann, evaluează la 500 tone pe zi, adică la 50 vagoane pulbere cosmică, adausul pe care-l capătă *pămîntul*. Adică, pe an, coaja pămîntului se sporeşte cu 182.500 *tone*, ceiace iarăşi nu e mare lucru. Decît ceiace se petrece azi, s'a petrecut de cînd s'a prins cea dintăiu coajă pe neînsemnatul astru destinat să poarte păcatele omenirii, adică de acum vre-o două miliarde de ani. Socoteala dă, pentru acest timp, un cîştig de 365.000 miliarde de tone. Ar părea enorm. Totuşi, în realitate vine cam 750 kgr. pe metru pătrat, deci cam vre-o 20—25 cm. adaus la raza pămîntului, dacă socotim în mediu densitatea 3 acestui praf cosmic. Urmează dar, că adausul de material cosmic nu compensează mai cu nimic reducerea volumului, care, în acelaşi timp de două miliarde de ani, a scăzut cu vre-o 55 km., după cum se constată din înălţimea tuturor sbîrciturilor ce au ridicat munţi grandioşi, ca lanţul himalaian de azi, în diferite ere ale istoriei pămînteşti.

Cetitorul se va întreba: Şi ce interes poate avea asemenea informaţiune? Practic, deocamdată, nici unul; dar tocmai în aceasta stă superioritatea ştiinţei adevărate: ea nu pierde nici un prilej pentru a culege orice fărîmă de adevăr, care cine ştie de ce mare folos va fi cîndva unei concepţii de mai *bună* înţălegere a fenomenelor cosmice.

Dacă Lavoisier s'ar fi întrebat la ce i-ar servi ştiind că nu flogisticul ipotetic şi mistic, ci un corp simplu, oxigenul, e acel care produce arderile, n'ar fi ajuns niciodată la acea teorie a oxidaţiilor, ce va rămîne nesdruncinată în ştiinţă, şi la legea conservării materiei, care un secol întreg a fecundat toate cercetările chimiştilor.

Cu alt prilej, poate, vom arăta ce rol au organismele în îngroşarea aceleiaşi coji a pămîntului şi vom trage oarecare urmări asupra evenimentelor de samă din istoria planetei noastre.

*

Este omul un radiator de energie, ce se poate înregistra? — Îndată după descoperirea fenomenelor radioactive, problema s'a pus. Un fizician francez a susţinut că vede un fel de aureolă la oamenii care fac sforţări cerebrale. S'a încercat, fireşte, fotografierea lor, prin mijloacele cunoscute. Rezultatele au fost negative, iar afirmările învăţatului francez socotite ca un caz de auto-sugestie.

În măsură ce fenomenele radio-active se constatau la mai multe corpuri, după celebrul radiu, şi se descopereau metode de punerea lor în evidenţă; şi mai ales după ce s'a verificat concepţia electronică a materiei, problema s'a reluat şi cercetările pare că au dat rezultate impresionante.

Această problemă nu e numai de interes fiziologic uman, ci una de fizică generală aplicată biologiei.

Fizica actuală reduce toate fenomenele la manifestări ale „energiei". Materia însăşi n'ar fi decît unul din aceste fenomene, caşi scînteia electrică sau raza de lumină. Vîrtejurile eterice iau consistenţă şi formează grăuncioril de electricitate negativă şi desigur şi sîmburele pozitiv. Electronii, granulii negativi, părăsesc uneori soarele lor pozitiv şi vagabondează ca cometele, producînd în drumul lor cîmpuri electro-magnetice. Atomii, complexe de sîmbure sau sîmburi pozitivi şi electroni negativi, precum şi moleculele, nu stau nici ele pe loc ci sînt în perpetuă mişcare vertiginoasă, influenţîndu-se, uneori, schimbîndu-şi electronii, deseori ciocnindu-se, alteori pornind în afară de complexul lor şi intrînd în danţ cu alţi atomi şi molecule. Nu există dar materie fără mişcare, fără viaţă. *Panta rhei.*

Se poate ca tocmai *viaţa, viaţa biologică*,—să mi se îngădue acest pleonasm aparent — forma cea mai impresionantă a acestei energii universale, să nu aibă manifestări fizice din grupul radio-activităţii? Energia, care ridică puişorul de stejar până la 15—20 m. înălţime şi poartă pe cărăbuş din copac în copac, iar gîndul omului îl înalţă pănă la cele mai neaşteptate abstracţii, se poate sustrage dela cercetări prin metode fizico-chimice, spre a se încredinţa în ce măsură infiniţii de mici, din care e închegat şi trupul şi creerul nostru, produc misterioasele manifestări, ce numim sufletul nostru?

Desigur că nu. Numai că îndrăzneala de a cerceta nu însamnă şi descoperire. Generaţii şi generaţii, secoli după secoli, s'au dat învinse în faţa acestei probleme complexe şi grandioase. Dar, după clipe de resemnare, lupta s'a reluat şi, cel puţin subt unele aspecte, viaţa fiinţelor se arată ca o simplă formă din complexul vieţii materiei.

Fără îndoială orice cucerire caută o aplicaţiune pentru a scoate noi mijloace de înlăturarea suferinţelor noastre.

Aşa se pare că fenomenele de radio-activitate constatate la om, vor servi pentru o nouă terapie, *Terepia electronică.*

Nu de mult medicul fizician *Abrams*, mort de curînd în America, pornind dela ideia că radioactivitatea e o proprietate generală a materiei, deci că trebue să se manifeste şi în vieţuitoare, a întreprins cercetări asupra sistemului nervos, călăuzit de aceste consideraţii. Abrams se ocupa de zeci de ani cu studiul reflexelor nervoase. Materia nervoasă străbătută necontenit de „fluidul nervos" e fără îndoială sediul celor mai însemnate mişcări electronice. Cînd ele sînt armonizate cu ritmul vital al organismului, starea acestuia e normală; cînd ritmul lor e diferit, se produc adevărate catastrofe vibratorii, care se manifestă ca îmbolnăviri.

Aceasta e concepţia. Până aici „ştiinţă pentru ştiinţă". Dovezi greu de făcut. Consecinţele sînt însă incalculabile, dar pentru a ajunge la deplina cunoaştere, era nevoe de pus în mişcare armata mondială a cercetătorilor de laborator şi iată de ce, mi se pare—căci n'am la îndămînă informaţii suficiente—că pornise Abrams din laboratorul lui spre Europa, într'o cruciadă ştiinţifică, cînd moartea l-a reţinut în pămîntul din care supsese seva pentru a ajunge la îndrăzneala de a smulge unul din cele mai mari secrete ale naturii.

Viaţă normală! Îmbolnăvire! Moarte! Tămăduire pe căi precise! Probleme în faţa cărora dezarmează şi cea mai neţărmurită îndrăzneală, cînd dă atacul de front. Dar omul de ştiinţă, modest, dispus să rămînă mucenic al cercetării, nu dă atac de front, ci cercetează cetatea cu amănuntul şi cu răbdare de fier şi caută să se folosească de cea mai mică spărtură pentru a pregăti altora cucerirea.

Abrams a căutat mai ales se explice rolul vindecător al medicamentelor, ca restabilizatori ai armonizării ritmului vital. Ce e ritmul vital?

Fiecare corp neorganic, organic sau organizat are mişcări şi deplasări electronice. Aceste provoacă undulaţii eteriene, un fel de spectru electronic vital, ca spectrul luminos, caloric, röntgenian etc. Acest spectru vital, acest ritm, e caracteristic fiecărei fiinţe şi dacă l-am putea identifica, vom ajunge să cunoaştem după un *globul de sînge*, nu numai cărui animal aparţine, dar şi sexul şi vrîsta şi posibilităţile patologice, după cum cu un minuscul radiofon, ce vibrează în ritmul unui colector de unde la opera din Paris, un paşnic burghez, dela Marsilia sau Amsterdam, poate asculta concerte.

Dacă se poate cunoaşte ritmul normal, se poate stabili şi modificarea patologică a ritmului; ba, mai mult, se poate chiar determina, prin experienţe de control, cărui agent patogen cunoscut i se atribue această modificare a fluxului electronic. Abrams găsise mijlocul de a face asemeni determinări, care însă nu atinsese precizia pretinsă de ştiinţă.

Puşi pe această cale, ce ne rămîne de aşteptat? Ca ştiinţa să ne determine cît mai lesnicios şi precis ritmul normal caracteristic persoanei, să se cunoască pentru cît mai multe boli în ce constă modificarea ritmului şi să se găsească energia chimică sau fizică în stare să neutralizeze vibraţiile ţăsuturilor bolnave, cum două raze de lumină se pot adăuga sporind lumina ori pot să interfereze, dînd obscuritate: atîrnă de condiţiile în care se întîlnesc.

Drumul e deschis. Dacă progresele vor egala şi'n acest domeniu uriaşele succese obţinute în aeronautică, telefonie fără fir ş. a. nu este exclusă posibilitatea ca această primă jumătate a secolului al XX-lea să înregistreze ca nouă metodă de vindecare: *terapeutica electronică*, pornind dela diagnoze precise a modificărilor vibratorii din sistemul nervos şi aplicînd medicamentul restabilizator al ritmului normal, înainte ca sdruncinul catastrofal al spectrului electronic să fi curmat viaţa fiinţei, prin trecerea ritmului vital, organizat, în ritmul lumii neorganizate.

Visuri? Poate?

In orice caz, visul terapeuticei sprijinită pe concepţiile energetice nu ne îngădue să mergem până la iluzia prelungirii fără sfîrşit a vieţii. Ba din contra. Ca şi la poarta Infernului, ştiinţa va săpa la intrarea templului adevărurilor ştiinţifice inscripţia: *lasciate ogni speranza...* în iluzii de viaţă eternă. Dacă nu există durată eternă în lumea aştrilor—infiniţii mari—, nici într'a atomilor — infiniţii mici — nu poate exista nici în complexul molecular al materiei vii, chiar cînd din interacţiunile energetice pot scînteia razele ce să lumineze misterele, nepătrunse încă, ale energiei şi materiei.

Impulsul iniţial care aruncă în lume un organism—un centru de anume forţe—se modifică necontenit. Mai întâiu acumulînd energie din afară, apoi căzînd victima acestei acumulări fatale şi potolindu-şi manifestările, până ce ritmul biologic revine la unul din ritmurile cosmice ale materiei neorganizate.

Până acum nu vedem altă cale a vieţii organizate. Nu s'a produs nici o excepţie, decînd mintea omului iscodeşte tainele universului.

După visuri, deziluzie! Descurajatoare? De ce? In orice caz visuri şi deziluzii mai puţin dureroase decît sdruncinările sufletelor, care cred că binele, adevărul şi frumosul sînt idealuri realizabile prin sforţări sentimentale şi care se încredinţează tot mai mult că răul, minciuna şi grotescul sînt elemente stăpînitoare în viaţa socială. Etern? Nu, ci numai atîta vreme cît ştiinţa nu va stăpîni felul nostru de a judeca şi acţiona. In ştiinţă nu există minciună, nici urît, nici grotesc, ci numai necunoscut şi adevăr, amîndouă stimulente pentru muncă încordată, pentru a ţărmuri domeniul necunoscutului şi a lărgi pe cel al adevărului. In aceasta constă şi frumuseţa victoriilor ştiinţifice şi mîngîierea celor care i s'au devotat, simţiminte care, de sigur, au alinat ultimele clipe ale lui Abrams, cînd pornise pe drumul organizării acelei campanii, de care pomenii mai sus.

T. A. Bădărău

Cronica economică

Reforma monetară în Germania.—Rentenmark.— Banca de scont aur.—Banca de emisiune aur.

Tendința ambițioasă a Reichului, în scopul de a se opune Tratatului din Versailles, de a duce o politică de „rezistență pasivă" în Ruhr, și de a ruina pe creditorii săi, a încercat în materie monetară, politica vertiginos inflaționistă. Incercind însă ruinarea creditorilor săi, a sfîrșit prin a-și ruina complect moneda, întrucit deprecierea din ultimul timp a ridicat mărcii germane orice valoare.

Emisiunea Reichsbankului se cifrează în cifre astronomice atingind trilioane, iar progresia emisiunilor dela o lună la cealaltă se cifrează în bilioane.

Industria germană e acea care a beneficiat mai mult de această politică, prin primele de exportație ce acompaniază inceputurile oricărei perioade de inflație.

Falimentul politicii monetare germane nu mai face îndoială pentru cele mai optimiste și mai bine intenționate spirite. Guvernele Reichului, pe marginea prăpastiei în care le aruncă această politică inflaționistă, s'au gîndit a interveni în ultimul timp. Fără a recunoaște în mod oficial bancruta monetară, guvernul german a început a se gîndi la abandonarea mărcii hirtie, pentru a se îndrepta către reintroducerea mărcii aur.

Regimul vertiginos inflaționist de hirtie monedă, a adus grave turburări, prin instabilitatea prețurilor și a valutei germane care ajunsese a prezenta variații foarte ample dela o oră la alta. In acest regim de dezordine, agricultura cea dintâiu, încercă să scape de regimul hirtiei monede, introducînd plata salariilor în

natură. Industria, la rîndul ei, adoptă acest sistem de liberație către lucrătorii săi, cu atît mai mult cu cît subt acest regim, patronii puteau mai ușor exercita o presiune asupra salariilor, îngreuind în același timp orice tentativă de grevă.

Acest sistem de plată în natură s'a extins și în materie de contracte, întrucît vînzările și arendările se efectuau contra obligații de rentă în produse agricole.

De aici origina *„monedei de secară"* ce a fost adoptată ca monedă de cont în cîteva districte producătoare de cereale, sau întrebuințarea *„quintalului de cărbuni"* ca unitate de măsură de valori în cîteva centre miniere. E de menționat că, fără ca secara sau cărbunii să fi devenit monedă efectivă, transacțiile în mărci nu se fixau după valoarea acestei monede, ci după prețul mărfei etalon din ziua liberației.

Această substituire a mărfurilor ca valorimetru pentru marca germană, a primit adeziunea oficială a statelor ce-au emis împrumuturi pe bază de mărfuri. Astfel la sfîrșitul lui 1922, Stabilimentul de credit al Oldenburgului (Statliche Kreditanstalt) precum și statul Mecklenburg-Schwerin, au emis obligații în secară, rambursabile, prin livrarea în această cereală, sau prin contravaloarea ei în mărci hirtie. E de notat înființarea chiar a unei bănci de rentă secară (Roggenrentenbank) destinată a face agriculturii avansuri rambursabile în secară, sau echivalentul în mărci-hirtie. Fondurile necesare acestei bănci erau procurate prin emisiunea de „rentă secară", cotate la Bursă și garantate printr'o hipotecă libelată în secară asupra proprietăților celor ce se împrumutau.

Tot astfel s'au emis „împrumuturi în cărbuni (Societatea uzinelor de gaz din Baden) în care subscrierea, interesele și amortismentul erau calculate în mărci-aur după cursul cărbunelui.

Aceste titluri libelate în mărfuri prezentau incontestabil un etalon de valori superior acelui pe care îl oferea marca hirtie, totuși, nu constituiau o bază de calcul cu adevărat stabilă, deoarece atît secara cît și cărbunii pot suferi variații ce nu au un raport direct cu fluctuațiile unei monede legale. Influențe economice și politice dau etalonului de valori-mărfuri o stabilitate foarte *relativă*, deoarece pot sensibil modifica condițiile de conversiune a unităților-mărfuri în mărci hirtie.

Titlurile libelate în secară sau cărbune se prezentau mai mult ca un instrument de speculație decît ca instrument monetar, întrucît subscriitorii scontau „haussa" acestor mărfuri și „baissa" mărcii. In plus aceste titluri neffind adevărate „warrante", adică neprezentînd facultatea de a fi preschimbate în orice moment, în marfă efectivă, nu prezintau frîna automată, ce împiedică o inflație de titluri și în consecință nu se opune la deprecierea ce o antrenează orice multiplicare nejustificată a sumelor monetare.

Lipsa deci a unei *acoperiri reale*, ridica acestor titluri ca-

racterul de stabilitate ce trebue să-l prezinte o monedă. Deaceia probabil s'a căutat în Germania a se reveni la etalonul aur prin efectuarea tranzacţiilor pe bază de dolar şi livră sterlingă. Variaţiile preţurilor se calculau după variaţiile schimbului dolarului, liberaţia rămînind totuşi în mărci-hîrtie.

Băncile, în urma inzistenţelor clientelei lor, au început a deschide conturi şi credite în mărci aur. Din cauza însă a diverselor feluri de a opera a băncilor, *Asociaţia centrală a comerţului en gros*, în scopul de a *regulariza şi de a unifica condiţiile de operaţie*, au adresat ministrului economiei naţionale a *Reichului*, un memoriu cerind sancţionarea introducerii mărcii-aur în operaţiile de cont curent (operaţii oficial interzise) precum şi autorizaţia de a crea efecte de comerţ libelate în mărci aur cu posibilitatea de a le putea sconta la Reichsbank.

In Ianuar 1923 fu prezentat un al doilea raport prin care se cerea instituirea unei bănci speciale cu concursul Reichului în scopul de a centraliza operaţiile în mărci-aur. Aceste propuneri au intîlnit însă o puternică rezistenţă, dat fiind dificultăţile ce prezentau pentru *anumite interese şi combinaţii economice* şi politice care trăgeau un *mare profit din deprecierea continuă a mărcii germane*. Totuşi Reichsbank *sfîrşi prin a adopta operaţiile* de cont curent şi de credit, în mărci aur. Statul însuşi s'a *raliat* la discreditul monedei legale instituind marca aur. ca bază a impozitelor, a taxelor vamale şi emiţînd un împrumut de bonuri de tezaur în mărci-aur.

Marca-hîrtie continuîndu-şi evoluţia ei de depreciere vertiginoasă, ajunse în Octombre 1923 aproape fără nici o valoare (5—6 miliarde de mărci pentru 1 dolar). Cancelarul Stresemann, cu toată puterea extraordinară cu care era învestit de Reichstag, ezită în faţa unei reforme radicale şi adoptă prin ordonanţa sa din 15 Octombre 1923, soluţia tranzitorie, după care se crea o nouă monedă *„Rentenmark"* cu forţă liberatorie obligatorie numai către casieriile publice.

Insărcinată cu emisiunea acestei monede, fu o nouă instituţie creată în acest scop: *Deutsche Rentenbank*, condusă de un consiliu de administraţie (14 membri) şi de un consiliu de supraveghere (36 membri).

Garanţia noii monede consta din o *garanţie funciară, hipotecară*, de 4 la sută asupra tuturor *proprietăţilor agricole şi a* tuturor întreprinderilor industriale şi comerciale. Printr'o adevărată ficţiune, o lege a Reichului, interveni pentru a declara Rentenbank proprietară pentru 4 la sută, asupra bunurilor mobiliare şi imobiliare ale întreprinderilor agricole, comerciale şi industriale. Capitalul băncii e furnizat pentru o jumătate de către o hipotecă-aur asupra întregii proprietăţi funciare germane şi pentru cealaltă jumătate prin obligaţiile-aur emise de comerţ, industrie şi bănci. Rentenmark a cărei valoare e echivalentă cu marca-aur, e convertibilă în orice moment în titluri de rentă (Rentenbrief)

purtînd o dobîndă de 5 la sută pe baza nominală a titlurilor. Deasemeni, titlurile de rentă sînt preschimbate în orice moment contra bilete Rentenmark.

Beneficiul băncii (Rentenbank) e asigurat prin diferenţa între dobînda de 5 la sută a rentelor (Rentenbrief) şi dobînda de 6 la sută pe care o plătesc proprietarii bunurilor hipotecate.

Capitalul băncii e fixat la 3.200 milioane Rentenmarks. După calculele administraţiei germane, hipoteca de 4 la sută asupra *proprietăţilor funciare agricole* ar reprezenta 1.830 milioane de mărci-aur (în afară de proprietăţile funciare din teritoriile ocupate); industria şi comerţul aducînd un aport egal cu acela oferit de proprietatea funciară agricolă, totalul ce ar putea servi de bază pentru Rentenbank ar fi de 3.760 milioane mărci aur. Cum capitalul băncii e fixat numai la 3.200 milioane Rentenmarks, o margine de 560 milioane rămîne disponibilă, în afară de capitalul ce l ar oferi aplicarea hipotecei în ţinuturile ocupate.

Din acest capital de 3.200 milioane Rentenmarks, 1.200 milioane trebuiau să fie avansate Reichului în două tranşe succesive, 1.200 milioane întrebuinţate pentru avansuri industriei şi *comerţului, iar 800 milioane destinate a rămîne blocate în Cassa băncii. Aceste 1.200 milioane Rentenmarks* avansate Reichului vor servi pentru o sumă de 900 milioane nevoilor sale (avans ce va purta o dobîndă de 6 la sută) iar restul de 300 milioane, avansate fără nici o dobîndă, vor servi la rambursarea bonurilor de tezaur scontate la Reichsbank. In cazul cînd aceste 300 milioane nu vor fi suficiente pentru operaţia rambursării, Rentenbank, va fi obligată a face un avans suplimentar de Rentenmarks, avans purtător însă de dobîndă.

Cele 1.200 milioane Rentenmarks destinate economiei private vor fi remise industriei şi comerţului prin intermediul Reichsbankului şi celorlalte bănci de emisiune ce vor primi avansuri dela Rentenbank contra cărora îi vor bonifica acestela din urmă 10 la sută din dobînda de scont a Reichsbankului.

Privilegiul de emisiune a Rentenbankului poate fi suprimat fără indemnitate din partea Reichului prin o lege care va trebui să prevadă şi condiţiile de lichidare.

Regulatorul automat al circulaţiei Rentenbankului ar consta în prohibiţia de a emite bilete în afară de capitalul garantat prin Rentenbrief ce reprezintă un plasament în valoare fixă aur; în cazul cînd Rentenmark s'ar deprecia, ele ar fi preschimbate în Rentenbrief, deci într'o valoare aur.

Acesta ar fi în rezumat sistemul de emisiune al Rentenbankului. Ordonanţa din 15 Octombre 1923 se mulţumeşte a schiţa numai în linii mari felul de organizare şi de emisiune al Rentenbankului fără a preciza oarecare detalii foarte importante. Astfel nu se indică, care va fi baza de conversiune între Rentenmark şi Reichsmark, fie că e vorba de raporturi dintre Reichsbank şi particulari, fie că e chestia de raporturile dintre Reichsbank şi Rentenbank.

Criticele pe care le ridică această reformă monetară se pot grupa pe deoparte, în jurul problemei circulației simultane a Rentenmărcii și a Reichsmărcii, și în al doilea rînd, în jurul garanției noii monede a Rentenbankului.

In adevăr, ordonanța din 15 Octombre 1923 prevede puterea de liberație obligatorie numai față de Casele publice ale Reichului, lăsînd în același timp și moneda Reichsbankului să circule alături de Rentenmark. Noul regim prevede deci, circulația a două instrumente de plată: *Reichsmark*, monedă principală cu curs legal, și *Rentenmark*, monedă auxiliară cu curs limitat la Casele publice. Coexistența în circulație a acestor două monede de o calitate diferită ar trebui să folosească Reichsmărcii, întrucît moneda slabă alungă pe cea tare. Rentenmark ar fi utilizată ca valoare de tezaurizare (epargne) și nu ar funcționa ca instrument curent de circulație. Trebue însă semnalat că pentruca acest proces de eliminare a monedei tari să aibă loc, e necesar ca moneda slabă să fi păstrat o valoare. Or, Reichsmark e foarte depreciat pentru a mai conserva altă funcție decît acea de bilion. In plus, moneda tare ar trebui să-și conserve în mod continuu valoarea ei pentru a se afirma în circulație. Or, sistemul de emisiune al Rentenbankului, pare a conține în germen pericolul inflației și pe acel al deprecierii.

Se naște deasemeni întrebarea cum va întrebuința Reichul cele 900 milioane Rentenmarks destinate a subveni deficitelor sale budgetare, deci plăților către particulari, atunci cînd Rentenmark are un curs liberatoriu limitat numai la Casele publice?

Intr'o a doua ordine de idei se ridică chestia garanției ce o prezintă noua monedă germană. Rentenmark e emisă cum am văzut mai sus, în baza unei hipoteci asupra proprietății funciare comerciale și industriale. Biletele Rentenmark nu sînt schimbate în aur ci în titluri de rentă hipotecare, Rentenbrief. Posesorul de Rentenmark obține astfel o parcelă din hipoteca legală ce servește ca acoperire. Atunci însă cînd voește a trece la executarea dreptului său, acest drept încetează, și cu dînsul și garanția biletului. Vedem deci care e amplitudinea garanției și limita la care se oprește. In momentul în care se încearcă a se sezisa garanția, ea dispare. Posesorul de Rentenmark este deci numai un creditor al Rentenbankului, sau mai exact, un creditor al Rentenmărcii sau un creditor de Rentenbrief în cazul cînd și-a convertit moneda în titluri de rentă. Garanția noului bilet e mai mult o garanție morală, garanție insuficientă pentru a stabiliza valoarea Rentenmărcii. Și în acest caz se naște întrebarea, care va fi rolul pe care îl va avea Rentenmark ca instrument de plată destinat a interveni în raporturile economice internaționale? Posesorii de Rentenmark vor trebui să se adreseze Bursei schimbului pentru a obține un instrument liberatoriu în străinătate și în consecință vor trebui să suporte aprecierea străinătății. Or, garanția pe care o prezintă emisiunea Rentenbankului

e destul de slabă, întrucît această garanție nu e realizabilă în folosul purtătorilor de monedă. In plus, în ceeace privește regularea automată a emisiunii, pentruca titlurile de rentă (Rentenbrief) să prezinte această funcție de regulare, ar trebui să fie exportabile, deci să prezinte un interes pentru posesorii străini. Or, garanția hipotecară pe care se razimă Rentenmark nu ar putea oferi prea multă securitate posesorilor acestei monede și în acest caz aprecierea străinătății e slabă.

Cu totul altfel funcționează garanția aur. In adevăr în acest caz, emisiunea de monedă, urmează în mod automat importanța schimbului; cînd circulația devine prea mare, valoarea biletului scade în raport cu mărfurile, fără a micșora însă stokul aur ce servește drept garanție. Excedentul de monedă se prezintă la rambursare aur până ce echilibrul între moneda circulantă și nevoile transacțiilor se stabilește. Aurul e sezisabil și servește drept instrument de circulație internațional, pe cînd garanția hipotecară a Rentenmărcii oferă numai un drept de creanță insezisabil.

E de semnalat iarăși că noua emisiune constitue o mărire a puterii de cumpărare fără a avea ca corespondent o nouă creație actuală sau anterioară de bogății; în acest caz în mod normal ar trebui ca puterea de cumpărare în surplus să intervină spre a-și exercita rolul ei în urcarea prețurilor și scăderea valutei naționale. Vom vedea mai jos cînd vom arăta efectele produse de Rentenmark cum această consecință a fost utilizată de politica economică a Reichului.

Trebue notat iarăși faptul că Rentenbank intervine cași Reichsbank pentru a subveni deficitelor budgetare ale Reichului. Am arătat că 1.200 milioane Rentenmarks vor fi puse la dispoziția guvernului. Deficitele Reichului prezentînd toate probabilitățile să persiste, se naște întrebarea dacă avansurile cerute de Reich se vor limita la aceste 1.200 milioane sau dacă vor continua a subveni mereu deficitelor budgetare. Tradiția monetară adoptată cu emisiunea Reichsmărcii, aruncă o lumină defavorabilă de suspiciune asupra noii monede germane. S'a pus chiar întrebarea dacă Rentenmark nu e o prelungire a politicii inflaționiste germane, pornită cu o altă monedă până cînd deprecierea ei va ajunge pe acea a Reichsmărcii.

Faptul că noua reformă germană nu trece direct la abolirea circulației mărcii hîrtie și la introducerea monedei aur, a făcut ca Rentenmark să fie considerată ca o reformă tranzitorie. E drept însă să recunoaștem că o asemenea etapă de tranziție e mai mult sau mai puțin cerută de adaptarea progresivă a economiei naționale, cu atît mai mult cu cît budgetul Reichului nu e încă echilibrat. O monedă sănătoasă e greu să se mențină fără condiția echilibrării încasărilor și cheltuelilor statului.

In cercurile financiare și industriale germane, impresia lasată de noua reformă monetară e diferită. Pentru financiari, re-

forma nu va evita inflația decit în cazul unui acord cu Franța. Industriașii deși împărtășesc acest mod de a gîndi văd cu oarecare satisfacție posibilitatea de noi beneficii fructuoase.

Bilanțul Rentenbankului la 31 Ianuar 1924 indica o circulație de 1 374 milioane Rentenmarks. In raport cu luna precedentă, mărirea circulației nota 132 milioane. Avansurile către Reich se urcau la 900 milioane Rentenmarks, iar avansurile acordate economiei private la 200 milioane. La 31 *Mart, circulația* Rentenmărcilor depășea *3 miliarde, sumă considerabilă dacă* se adaugă și *devizele străine care circulau în interiorul Germaniei.*

Necesitatea stabilirii unui raport de schimb între Rentenmark și Reichsmark a fost semnalată de ministrul de finanțe al Reichului cu ocazia discursului la budget. Deși o ordonanță oficială nu a intervenit pentru a stabili acest raport, totuși Reichsbank a fixat conversiunea pe bază de 1 Rentenmark contra 3 trilioane mărci hîrtie.

Care au fost efectele emisiunii Rentenmărcii?

E de semnalat mai întăiu influența exercitată de guvern asupra datoriei publice. Tresoreria germană văzînd deprecierea extraordinară a *mărcii hîrtie*, a *procedat prin interpuși* la cumpărarea datoriei consolidate cu *avansurile procurate* de Reichsbank. Apoi cu ajutorul a 200 milioane *Rentenmark (din cele* 300 consimțite de Rentenbank prin legea ei de *constituire) s'a* eliberat de aceste avansuri față de Reichsbank. Astfel se explică de ce la 20 Noembre 1923, Tresoreria germană se liberă de orice cheltueli pentru plata intereselor datoriei publice interne.

Pentru public, apariția Rentenmărcii aducea impresia unei liberații de consecințele funeste ale Reichsmărcii.

In viața economică a Reichului, noua monedă germană aduse o urcare considerabilă de prețuri, urcare datorită oricărei stabilizări de monedă.

Totuși această urcare dădea—grație Rentenmărcii, deci a fixărilor în prețuri aur—iluzia unei scoboriri de prețuri. In fața acestei stabilizări și diminuări iluzorii de preț, afacerile începură o activitate febrilă. Agricultura, industria, comerțul, care până acum preferau stocarea mărfurilor, începură a-și desface produsele în mod activ.

Trebue remarcat însă că această urcare considerabilă de prețuri oferea în afară de menținerea salariilor ridicate și urcarea prețurilor de fabricație; această urcare, împiedica exportația produselor germane devenite prea scumpe. Pentru a subveni acestui inconvenient, guvernul Reichului până atunci feroce protecționist, ridică barierile vamale. Profitînd pe de altă parte de scăderea francului francez pentru a face cumpărături avantajoase în Franța, exportînd aur în țările cu valută tare, Reichul se găsi în fața unei abundențe de produse. Consecința acestei abundențe nu întîrzie a se manifesta: prețurile încep curba descendentă. In fața acestui revirement, comercianții încep activarea

vînzărilor pentru a evita diferențe defavorabile de prețuri, industriașii scoboară salariile sau măresc numărul orelor de lucru pentru același salar. Reichul intervine de această dată spre a favoriza exportațiile nu numai suprimînd taxele de eșire, dar acordînd și reduceri de transport de 10—20 la sută, cu tot deficitul ce-i prezintă căile ferate germane. Prin aceste reduceri, produsele din Germania ocupată devin mai scumpe decît cele din teritoriul neocupat.

Prin abila intervenție a guvernului, introducerea *Rentenmărcii procură* deci Reichului stabilizarea monedei, eliberarea de datoria publică, diminuarea prețurilor, exportațiile avantajate, salariile micșorate (prin descreșterea efectivă a salariilor sau prin mărirea numărului orelor de lucru) industria germană aprovizionată.

In mod mai mult sau mai puțin indirect, politica germană pare a fi ajutat—concurent cu alte cauze—la scăderea francului francez cu toate declarațiile făcute de d. Luther, ministrul de finanțe al Reichului, că Germania e prea slabă pentru a exercita o influență asupra cursului schimbului. In adevăr, din *Mart* până în *Octombre 1923, Reichul* a exportat la Amsterdam, Berna, Londra și *New-York, aur pentru* 525 de milioane mărci. In *Noembre, Reichsbank* cumpără la Amsterdam livre sterlinge, *pentru* a le vinde contra dolari. In fața acestei situații, piața Londrei se liberă de francii ce-i poseda pentru a cumpara dolari disponibili. Prin acest mijloc deturnat, oferta francilor se mări și în consecință cursul francului nota scăderea extraordinară din Ianuar-Februar.

Consecințele continuării emisiunilor de Reichsmark pe de o parte, emisiunea de bonuri de tezaur libelate în Rentenmark, pe de alta, garanția mai mult nominală a Rentenmărcii, nu au întîrziat a apărea. Rentenmark și-a început curba descendentă acuzînd pierderi însemnate. Acest fapt nu pare însă a speria prea mult pe guvernanții Reichului, care probabil au considerat Rentenmark ca o măsură tranzitorie, și care se gîndesc acum a păși la o reformă monetară definitivă.

D. dr. Schacht, guvernatorul Reichsbankului, declara la *începutul lunii* April într'o reuniune a industriașilor la Dresda, că toate măsurile trebuesc luate pentru a împiedica o nouă scoborîre a Rentenmărcii. Aceste măsuri, spunea d. Schacht sînt următoarele:

„1. Creditele noastre nu trebuesc acordate decît pe o bază constantă pentru a descuraja pe acei ce speculează la scăderea Rentenmărcii.

2. Sumele de Rentenmark în circulație nu trebuesc să depășească o anumită limită."

D. dr. Schacht, adversar al introducerii Rentenmărcii, a elaborat chiar proectul înființării unei *bănci de scont aur* și a

creării unei noi monede aur. Noua bancă va trebui să fie independentă de Reich şi constituită cu capital privat, făcîndu-se apel şi la capitalul străin. Banca de scont aur va avea dreptul să emită bilete libelate în livre sterlinge pentru o sumă de 5 milioane livr. sterl.. Privilegiul de emisiune e acordat pe zece ani cu dreptul de a fi prelungit.

Noua monedă e garantată printr'o acoperire astfel constituită: 50°/₀ metal-aur şi devize străine (bilete de bancă, creanțe sau cekuri plătite la vedere în străinătate); restul de 50°/₀ constă din trate cu 3 sau 2 semnături şi scadență de 3 luni. *Biletele* noii bănci sînt rambursabile la vedere în cekuri asupra Londrei sau bilete ale băncii Angliei. Statutele de organizare prevăd interdicția de a acorda sau de a garanta direct sau indirect credite Reichului, Statelor particulare sau comunelor.

D. Schacht a reuşit a constitui pentru organizarea acestei bănci de emisiune, un consorțium de 120 bănci, precum şi a obține promisiunea din partea băncii Angliei de a deschide în favoarea băncii de scont aur un credit de reescompt de 10 milioane Livre Sterlinge. Capitalul pe baza căruia banca de emisiune ar putea începe operațiile se ridică deci la 15 milioane livr. sterl. sau 308 milioane mărci aur. Considerînd că efectele de comerț libelate în mărci aur şi escomptate la noua bancă nu vor fi rambursate decît în devize străine, banca de scont aur va fi mai mult o bancă de schimb sau mai exact o bancă de devize. Scopul ce pare a fi animat proectul d-lui dr. Schacht e mai mult ajutarea comerțului exterior.

Banca de scont aur e gata de a funcționa dela 7 April şi în curînd îşi va începe operațiile.

Un nou eveniment pare a interveni în ultimul timp la soluționarea problemei monetare germane. Raportul comitetului experților, prezidat de d. Charles Dawes, a fost remis de curînd Comisiei Reparațiilor. Ocupîndu-se de mijloacele de a stabiliza moneda Germaniei şi de a echilibra budgetul său, raportul experților propune instituirea unei bănci de emisiune aur, sau reorganizarea totală a Reichsbankului pe bază aur.

Stabilitatea Rentenmărcii—arată raportul experților—nu poate fi decît temporară, iar proectul d-lui dr. Schacht conține oarecare propuneri pe care Comitetul experților nu le-ar recomanda, şi omite altele, considerate ca esențiale. Deaceia Comitetul experților propune instituirea unei noi bănci de emisiune rămînînd ca banca de scont aur să fie organizată astfel ca să fi servit numai ca bancă intermediară ce va putea fi absorbită de noua bancă de emisiune. Autoritățile ce dirijează politica monetară a Germaniei par a fi dat consimțimîntul lor pentru organizarea în acest scop a băncii de scont aur.

Noua bancă de emisiune propusă de Comitetul experților va fi constituită în baza unui privilegiu de 50 ani, pentru a emite noi bilete de bancă, rămînînd ca celelalte bilete de hîrtie monedă să fie retrase din circulație.

Noile bilete vor avea o acoperire legală constituită prin o rezervă de 33¹/₃ °/₀ aur şi alte active lichide. Biletele vor fi deocamdată stabile în raport cu aurul, iar mai tîrziu, cînd convertibilitatea va fi propice, biletele vor fi rambursabile în aur. Noua bancă de emisiune va face operații pentru public, împrumuturi şi sconturi comerciale, virimente, va primi depozite; va asigura serviciul de tresorerie pentru stat şi va putea face mici împrumuturi guvernului, împrumuturi foarte limitate.

Capitalul băncii va fi de 400 milioane mărci aur, subscris atît în Germania cît şi în străinătate.

Banca va păstra toată independența față de guvern şi va fi condusă de un director şi un comitet de direcție german, secundat, în chestiile de organizație şi funcționare privitoare la interesele națiilor creditoare, de un „Consiliu general" compus din 7 membri germani şi 7 reprezentanți ai guvernelor străine.

Comitetul experților speră că echilibrîndu-se budgetul Reichului, politica monetară preconizată va asigura nu numai stabilizarea valutei germane, dar şi procurarea de credite în valoare stabilizată, credite atît de necesare economiei germane şi lichidării reparațiilor.

Din această scurtă expunere se degajează destul de clar intenția guvernelor germane de a se îndrepta către o nouă politică monetară.

Oarecare sinceritate pare a anima ultima reformă monetară. Degajată complect de datoriile interne prin bancruta Reichsmărcii, o înțelegere cu Franța în chestia lichidării reparațiilor ar asigura Germaniei drumul către o nouă viață economică.

Rezultatul însă al uzei reforme oricît de bine ar fi concepută, va depinde de buna credință şi sinceritatea cu care va fi aplicată, cu atît mai mult cu cît politica monetară a Germaniei a adus grave atingeri creditului german în străinătate.

April, 1924 **Savel Rădulescu**

Miscellanea

Alegerile din Franța

Sînt rătăciri colective care întunecă unui popor viziunea lucidă a destinului său. După 1918, încă tremurînd de indignare, de mizerie, de grijă atentă la suferințele mici, uitînd o clipă ideile mari, Franța a voit să-și organizeze victoria printr'o politică de represiune contra dușmanului de eri. Și se puteau găsi alegerilor înfrigurate din 1919 multe scuze scoase din psihologia momentului, din necesitatea securității viitoare, din contemplarea catedralelor ruinate, a cîmpiilor mute în dezolarea pustiului. Parlamentul blocului național exprima aceste îngrijorări. Cei trimiși în această misiune n'au voit sau n'au înțeles încă bine chemarea lor. E confirmată de toate răscrucile istoriei alianța între militarism și dictatură internă. Speculînd o temă ce producea teroare în inima burghezului francez, blocul național și-a însușit, încetul cu încetul, acapararea libertăților publice. Unii au exploatat după metoda financiară, desperarea teritoriilor distruse, a căror precară reconstrucție a costat de atîtea ori mai mult decît trebuia. Alții au sabotat alianțele comerciale cu străinătatea ca să poată impune, la adăpostul protecționismului din belșug acordat, un regim de monopol. In fine, unii au crezut momentul cel mai propice ca să distrugă din inima Franței, amintirea tradiției ei democratice. La umbra spectrului unui nou războiu, întreținut ca o legendă binefăcătoare, blocul național devenise, cași fascismul italian, blocul industrialismului reacționar.

Se încerca o uriașă amnezie colectivă, care trebuia să șteargă amintirea celor cinci revoluții săvîrșite în sec. XIX. Tre-

buia uitată figura iluminată a martirului A. Blanqui, care pierduse 40 ani din 70 în întunericul închisorilor, a unui Barbès condus de două ori la eșafod și de două ori grațiat, a neîmpăcatului Raspail, a arzătorului Gambetta și pe deasupra tuturor, ca o alinare, imaginea nesfîrșit de blîndă a iubitorului de oameni Jaurès. Alegerile actuale au arătat, că în anonimatul obscur al provinciei, departe de isteria pariziană, se găseau încă modești apostoli care vegheau măreața tradiție a democrației.

E. Renan povestește în amintirile sale, de un bătrîn revoluționar Jacobin, „le bonhomme Système", disprețuind în numele lui Rousseau secolul, izolat și dezactualizat în opinii, de reacțiunea lui Charles X. „Intr'o dimineață fu găsit mort, printre vrafuri de cărți brăcuite în săraca sa locuință. Clerul îi cumpără biblioteca pe nimic, și o distruse. In dulapul său nu se găsi nici un document care să poată ajuta la pătrunderea misterului ce-l încunjura. Intr'un colț numai, se găsi un buchet de flori uscate, învălite cu îngrijire, legate cu o panglică tricoloră. Mulți crezură că e vorba de o amintire de dragoste și cîțiva brodară pe această temă romanul necunoscutului".

După cîteva zile, la rubrica faptelor diverse, un jurnal dădea enigma buchetului: pe hîrtia care-l învălea era scris: *„Buchet pe care l-am purtat la sărbătoarea Ființei supreme, 20 prairial, an II"*.

După cum se vede, memoria democraților nu e scurtă în Franța și rasa lor n'a pierit cu desăvîrșire.

Pentru noi cei din orientul apropiat, Franța și-a reluat supremul loc de îndreptar al eticei politice și umane. Ea ne va servi și de aici înainte, într'o anticipație premergătoare, ca justificare a speranțelor noastre, dînd omenirii întregi lecția de umanitate, de spirit libertar, de rațiune înțeleaptă, de care are nevoe, după eclipsele pe care le-a produs războiul. Oameni ca E. Herriot, Renaudel, Paul Boncour sînt o chezășie pentru calmul și potolirea lumii. Și era de fericire pe care de zece ani o așteaptă însetată toată Europa, pare că se apropie. Astfel eterna Franță nu-și va fi mințit misiunea, ci ridicîndu-se deasupra ruinilor, a calomniilor și a suspiciunilor va arăta încă odată lumii, cum a făcut-o de-atîtea ori îndelungul istoriei, alături de măsura rațiunii și a gustului, pe aceia a fraternității.

Trăiască Franța !—*M. R.*

Centenarul lui Byron.

Sărbătorind centenarele eroilor, popoarele își lămuresc mai bine aspirațiile, își definesc pentru ele valorile pe care le respectă. Se desgroapă din trecut o mare personalitate care devine criteriu de comparație față de prezent. Unii eroi prezintă afinități cu momentul actual și acela sînt sărbătoriți, alții sînt abia pomeniți, în fine unii trimiși uitării cu o insultă în plus, pretexte pentru o mai bună definiție proprie. Cei o sută de ani dela moartea diabolicului cavaler al poeziei, Byron, au produs, de pildă, în Franța, indiferență și uneori dispreț. S'a spus că există două romantisme: unul serios, profund, mai ales interior, preocupat de misterele sufletului și ale existenței, altul zgomotos, exterior, făcut din gesturi excentrice, din poze bizare, dintr'o ciudată obsesie de revoltă permanentă, satisfăcută printr'o serie de conduite grandomane, emfatice, menite să indigneze și să mire. Din acest de al doilea tip face parte Byron. Afirmarea scandaloasă a unei personalități, maniacă în a contrazice veșnic ambianța, desvăluindu-și sufletul numai în sfidare ori contrazicere, constitue o specie de individualism familiară țărilor de rigidă morală socială. Comprimarea excesivă exasperează și derivează personalitatea în acte deșănțate. Puritanismul englez a produs pe Byron și pe ultimul romantic întîrziat din această familie: O. Wilde. Și unul și altul și-au petrecut viața scontînd reacțiile semenilor la gesturile lor teatrale, prețuind mai presus de orice galeria. La O. Wilde mai mult calm egoist, mai mult cinism politit.

La Byron, temperament excesiv, o furie neconținută de revoltă și destrucție, de oratorii și destul de rar de autentic lirism. Se amesteca în bună parte în această fire o ereditate dezechilibrată. Strămoșii săi ne apar maniaci ori excentrici. Bunicul său John Byron e un marinar plin de temeritate și de spirit aventuros, care caută inadins pericolele. Unchiul său W. Byron, asasinează noaptea într'o tavernă pe vărul său Chawort. Tatăl său e jucător de cărți, afemeiat, petrecîndu-și timpul în orgii, urmărit veșnic de creditori.

Mama sa e anormală, isterică; furiile delirante și melancolia se succed regulat în psihologia ei. Fiul ne apare încă din copilărie, ambițios, orgolios, violent, de o ardoare romanescă, care-l face să se îndrăgostească până aproape de sinucidere, încă dela 8 ani. Vanitatea, nevoia de a atrage atenția, curînd transformată în cabotinaj, îi dau de timpuriu un orgoliu al originei sale nobile, care i se pare că-i permite orice. Bravează orice autoritate, și își bate joc de orice disciplină. Incearcă toate călătoriile, toate viciile, intoxicațiile alcoolului, a opiumului care-i distrug creerul, aventurile politice și amoroase, toate acestea însă nu-i astîmpără demonul acela interior care-l roade. Romantismul, tip Byron, e bazat pe neregularitățile vieții, pe aventura voită, pe excentricități în care se amestecă deopotrivă dezechilibrul și cabotinajul. Opera sa oglindește perfect această fire. Improvizări de geniu alături de banalități oratorice și sforăitoare, menite să sparie, nu să impresioneze. Tipul lui Byron s'a identificat cu însuși tipul romanticului. Cînd ne gîndim la acest gen, ne vine în minte, fără voe, figura marelui poet englez. Azi cînd i s'a făcut bilanțul calităților și defectelor (între altele: John Charpentier: „Lord Byron ou le romantisme flamboyant", *Mercure de France*, 15 April 1924). Se remarcă cu drept cuvînt influența acestui „romantisme flamboyant" asupra celuilalt. Un Musset, V. Hugo, Gerard de Nerval au fost atinși și ei de poza gesturilor romanești, celace a stricat aprofundării sufletești interioare și sentimentului religios al universului, care constitue adevăratul romantism.

Abia cu simbolismul, care selectează din romantism partea aceasta, se înlătură vanitatea dezechilibrului ca o valoare literară. — *M. R.*

Munca obligatorie pentru funcționari în Bulgaria.

Munca obligatorie în Bulgaria nu se aplică numai muncitorilor manuali, ci și unor anumite categorii de muncitori intelectuali. Un al patrulea apel va avea loc în curînd. Jurnalul oficial al Bulgariei publică lista funcționarilor și muncitorilor întrebuințați în serviciile statului care cad subt prevederea legii.

Vor fi obligate să răspundă la apel toate persoanele care fac serviciu în ministere, în instituțiile publice, la Societatea de Cruce-Roșie, la Teatrul național, la Institutul de surdo-muți, în imprimeria și minele Statului, la consulate și legațiuni, la tribunale precum și cele dela sfîntul Sinod, și Oficiul central israelit și musulman.

Lucrările care vor fi încredințate prestatorilor variază după capacitățile lor și vor cuprinde între altele controlul și adminis-

traţia prestării temporare, a lucrărilor de bibliotecă, arhivă, inventariare şi clasificare, a lucrărilor agricole şi forestiere, a lucrărilor de artă (pictură, sculptură, fotografie) etc. In mod general, prestatorii temporari vor fi ocupaţi pe loc şi pentru lucrări care interesează instituţia căreia îi aparţin, după un plan raţional, întocmit de către direcţie.

Informaţii complimentare asupra chestiei muncii obligatoare în Bulgaria sînt date de *„Informations Sociales"* publicaţie săptămînală a Biuroului internaţional al Muncii dela Geneva.

Jubileul lui Anatole France

S'au sărbătorit luna trecută în Franţa, cu adeziuni din toată lumea, cei optzeci de ani ai lui Anatole France. Ce-am mai putea adăuga, cu modestele noastre resurse, la cunoaşterea ori lămurirea celui mai divin dintre geniile scrisului modern?

Despre nimic nu e mai greu de scris, decît despre înfricoşătorul talent al aceluia pe care toţi scriitorii francezi de azi în unanimitate, îl numesc „notre maître à tous". Ne mulţumim să alăturăm la corul admiraţiei universale umila noastră contribuţie.

John Galsworthy

E unul din cei mai mari romancieri englezi contemporani şi deşi tradus în franţuzeşte, aproape necunoscut la noi.

A început cariera ca magistrat, el însuşi fiu de magistrat, originar dintr'o familie de bună burghezie. Până la patruzeci de ani n'a scris aproape nimic, preocupat mai ales de probleme economice şi morale, de călătorii prin toată Europa. Cînd a debutat în literatură, Anglia tocmai lichida războiul anglo-bur care evidenţiase slăbiciunile guvernării conservatoare, lacunele structurii economice şi politice ale Angliei. Stinga liberală, radicală, socialistă capătă un ascendent din ce în ce mai mare. Momentul e revoluţionar pentru morala publică. In literatură deasemeni, cîţiva autori îndrăzneţi rup cu tradiţia, cu filistinismul ipocrit al mentalităţii anglo-saxone şi spun limpede o serie de adevăruri crude. Printre aceştia trebue numărat în primul rînd Samuel Butler cu romanul său „The way of all Flesh" şi discipolul său Bernard Shaw. Gustul pentru paradox şi ireverenţiozitatea iconoclastă e în atmosfera epocei. Se denunţă peste tot, cu o neobişnuită franchetă în Anglia, minciuna, convenţia, ipocrizia. In această ambianţă, apare John Galsworthy. Fondul său moral e relatarea veridică a psihologiei morale. Se expun toate plăgile şi toate rănile. Se analizează fără acea pudoare engleză clasică, ci din contra cu perfectă luciditate, toate conflictele sufleteşti. Aceasta e tendinţa romanelor „The Island Phariseus", „The man of property" (1906), „The country House" (1907). Se ironizează în ele spiritul retrograd incapabil de evoluţie al proprietarilor englezi. In „Fraternity" (1909) se denunţă imposibilitatea fraternizării, între oameni animaţi de instinctul de clasă.

Dacă poate privi lucid toate păcatele omeneşti, John Galsworthy ştie să le înţeleagă şi să le erte. Bunătatea şi spiritul său umanitar amintesc de paginile literaturii ruseşti, dar mai ales de sentimentalismul lui Rousseau. Autorul ştie să aştearnă un puternic suflu poetic. Totul e încadrat de o natură măreaţă şi senzuală. *Unele pasagii ating tonul poemului liric. Din această categorie fac parte romanele: „The dark Flower"* şi „Le saint" (traducere *franceză).*

Pe deasupra aşezărilor sociale a legilor sau convenţiilor, caşi înaintaşul „Rousseau", J. Galsworthy a arătat drepturile imprescriptibile ale pasiunii.—*N. Y.*

Recenzii

Lucian Blaga, *In marea trecere*, Cluj, 1924.

Caracterizarea operei d-lui L. Blaga e ușoară pentru critic. D-sa are o concepție estetică pe care și-a manifestat-o în diverse articole. Din aplicația ei consecventă rezultă poezia, la care nu se mai adaugă decît aceia ce aduce orice poet: imaginea și tehnica poetică. Se întîlnește rar în artă o așa de ajustată alianță între un poet și un teoretician estetic, o ființă dublă a căror ambe ipostaze concură să ilustreze aceiași convingere finală. Poezie eșită dintr'o atitudine filozofică asupra lumii, produs intelectualizat de concepții filozofice, iată ceva care se întîlnește rar de tot la noi. De aici lipsa de înțelegere, de afinitate reciprocă între poetul ardelean și mediul romînesc. Primit la început cu un entuziasm în care intrau mai mult motive naționale (primul poet al Ardealului realipit) decît comprehenziune artistică, d. L. Blaga a trebuit să sufere în urmă o campanie a cercurilor tradiționaliste, pe cît de neinteligentă, pe atît de nedreaptă. Concluzia care se impune ca bilanț obiectiv al acestui proces e că poezia d-lui L. Blaga e un produs exotic și ca atare izolat în mediul nostru artistic. Să vedem care sînt motivele.

Cu o *formulă pedantă*, pentru care ne cerem scuze, ne permitem să constatăm aici că începuturile noastre culturale sînt caracterizate de două tendințe: una *raționalistă, cealaltă națională*.

Explicarea celor *dintîiu* e în *influența pe deoparte bizantină*, pe de alta franceză — continuînd pe cea *greco-latină, în care s'a plămădit* mentalitatea noastră modernă. Fie prin canalul Greciei, *fie prin acela* al Franței, raționalismul antichității, acela care lua drept măsură a tuturor lucrurilor criteriul rațiunii și al logicei, ne-a servit drept universal model de gîndire. In al doilea rînd, odată cu trezirea conștiinței naționale din punct de vedere politic, sufletul romînesc a început să se caute, să-și găsească rădăcinile în masele adînci ale poporului și, — ca la toate popoarele îndelung aservite, — reacția naționalistă a luat de multe ori forma și excesele grandomaniei șovine. Din naționalism raționalist e formată toată mentalitatea noastră modernă.

Nimic din aceste două caractere la d. L. Blaga. Temperamentul d-sale e mistic. Se știe ce înseamnă aceasta: o mentalitate care exclude peste tot diferențierea și relativismul. Existența apare uniformă, înecată într'o lumină cenușie, în negura căreia nu e posibilă nici o distincție. Toate obiectele și fenomenele se aseamănă până la identificare. Nici opoziția cea mai elementară între conștiința noastră și lumea exterioară, între *eu* și *non-eu* cum zic filozofii, nu se poate stabili. Individualitatea dispare topită în haosul împrejmuitor, care o înghite în absolutul său. Absolutul, iată forma la care tind misticii. Fiindcă diferențierile ori individualizările nu sînt posibile, nimic nu e contingent ori relativ. Cum se spunea în evul mediu, totul e *implicit*, totul e dat, orice fenomen există de totdeauna. In asemenea *condiții*, individualismul e o ambiție stearpă. *Singura realitate e anonimatul*, contopirea în marele *tot*. *Dar dacă* e vorba de impersonalizare, cea care ni se prezintă mai repede în minte e acela socială: individul va dispărea înghițit de colectivitate.

Condițiile exterioare de distincție odată dispărute, e firesc ca facultatea mentală care le percepe, acela care stabilește comparații și diferențe între fenomene, rațiunea, să se atrofieze și ea. Rațiunea e relativistă: ea nu ne poate da informații decît despre întîmplări izolate. Comunicarea cu marele tot, cu absolutul nu ne poate veni decît prin intuiție ori instinct. E starea de extaz, de contemplație.

Se poate spune că orice poet, chiar acei care nu împărtășesc aceste concepții, sînt într'o anumită măsură mistici. Prin puterea imaginei, a metaforei care permite orice comparație, deci asimilare, poe-

tul topește diferențele pe care îndărătnicia naturii (așa de rebelă la identificări sumare!) i le pune în cale. In orice caz, orice poet mare are mai mult ori mai puțin sentimentul religios al unității cosmosului. Marele poet englez Keats avea obiceiul să spună: „Natura poetică n'are nimic specific. E pretutindeni și nicăeri, ea n'are caracter".

D. Lucian Blaga e mai mult decît atît. D-sa n'are numai instinctul universalist al poeziei, dar și o concepție clară, intelectuală, care-i justifică atitudinea mistică. Cum s'ar zice: o rațiune a iraționalului, ceiace dovedește că, chiar cînd profetizezi identitatea tuturor lucrurilor nu poți scăpa de contrazicere, sancțiune ultimă care dovedește ca ultim *argument, anarhia totală a acestui univers*.

D. L. Blaga întrevede abrogarea totală a oricărui relief care să ne permită distincția lucrurilor. „Psihologismul atît de iubit înainte e încetul pe încetul părăsit. In dramă, în roman, eroii sînt tot mai mult simple „idei înzestrate cu voință", idei ce mișcă din adîncimi nebănuite omenirea... In pictură și sculptură linia nu mai urmărește conturul accidental al naturii, ci creiază în simplificări viguroase și monumentale o viață substanțială pe un plan real. De-arîndul, în artă impresionismul relativist și nuanțat face loc tendinței hotărîte spre absolut... ...Individualismul l-au moștenit dela generația trecută și cu moștenirea aceasta blestemată vrem să creem o spiritualitate ce nu poate fi decît un produs colectiv... A crea întru absolut, înseamnă a creia anonim, a fi impersonal, colectiv" (L. Blaga: Stiluri fundamentale. Arhiva p. știința socială *No. 1—2, 1924, p. 127*). Sau mai departe: „Niciodată Europa n'a suferit pe urma individualismului ca astăzi. Individualismul *își face cele din urmă socoteli... organizarea sufletelor se face în semnul absolutului. Forțe* anonime vor creia noua împărăție a spiritului. In ea nu se va putea uita decît anonim..." (ibid. p. 130). Astfel idealul estetic e lipsa de personalitate, de diferență, de relief, înlunecarea originalității, a tehnicei specifice, contopirea în absolut, în colectiv, în anonim.

In noul volum de versuri „In marea trecere", aceiași atmosferă. Poetul se ridică contra evoluției, transformării, fiindcă aceasta individualizează, relativează. Numai imanența e absolută:

> Oprește trecerea
> Știu că unde nu e moarte, nu e nici iubire
> Și totuși te rog;
> Oprește, Doamne, ceasornicul cu care
> Ne măsuri destrămarea.

Panteismul se vede din versurile:

> Viața mea a fost tot ce vrei:
> Cîte-odată fiară,
> Cîte-odată floare
> Cîte-odată clopot ce se certa cu cerul.

Cuvintele ajută și ele la precizare, la individualizare. Pe cît se poate ar trebui evitate, așa precum o preconizează și alt mistic Maeterlink:

> Zic: „Iată, mersul sorilor e bun".
> El tace — pentrucă-i e frică de cuvinte
> El tace — fiindcă orice vorbă la el se schimbă 'n faptă.

Atmosfera aceasta e și mai bine redată în unele poezii în adevăr frumoase, pe care nu ne permite locul să le mai reproducem: „Sufletul satului", „Lucrătorul", „Un om s'apleacă peste margine".

*

Cu această mentalitate poetică, d. L. Blaga nu aduce nimic local, nimic care să poată fi gustat prin înțelegere, la noi. Poezia aceasta, „răsunet intelectual" al unor influențe moderne din Apus, nu va fi apreciată decît de o clasă de intelectuali.

Ea e foarte asemănătoare și ca doctrină și ca tehnică cu „unanimismul" lui Jules Romains, și adeseori cu Paul Claudel. Ni se pare însă că cultura franceză a avut o slabă influență asupra d-lui L. Blaga.

Misticismul modern german a avut o înrîurire mai decizivă asupra formației poetului ardelean. Mișcarea aceia, mai mult sau mai puțin unitară, care e reprezentată în filozofie de contele Hermann Kaiserling, în teatru de G. Kaiser, ale cărui personaje au nume generice (viața, ambiția, virtutea, etc.), în poezie Rainer Maria Rilke și cîteodată F. Werfel. La noi o asemenea filozofie, se pare, că e practicată de d. V. Pîrvan prin formulele sale: „dezindividualizare, destendenționalizare, desnaționalizare" (cerem scuze cetitorului...).

Fiindcă d. L. Blaga și-a justificat teoreticește crezul, avem dreptul să-l discutăm.

Afirmația d-sale că cultura modernă elimină individualismul ni se pare mai mult decît discutabilă. Valoarea unică aproape azi în artă — și în alte domenii, — e specificul, originalul. Se dau premii pentru tot ce e nou, invenție negăsită încă. Progresismul, conduită care vrea veșnic schimbare, adică veșnic noutate e tocmai caracteristica timpurilor moderne. Deasemeni relativismul evoluționist. Afară de unele cercuri germane, nicăeri nu vom găsi directiva indicată de d-sa. Din contra, colectivismul spiritual, conformismul, anonimatul e caracterul mentalității primitive dela aurora civilizației. Ideia că totul e amestecat în tot, că toate lucrurile participă între ele, constitue tocmai mentalitatea sălbatecilor descriși de Levy Brühl. Aceste societăți nu cunosc individul fiindcă nu pot face diferențieri ori distincții. Individul e o apariție tîrzie a civilizațiilor înaintate. De apariția lui se leagă progresul. Mai mult decît atît, de noțiunea de individualizare e legată și semnificația biologică a vieții. Trăim tocmai fiindcă ne deosebim, fiindcă ne desprindem de alții. Moartea e legată de încetarea unei cunoștințe specifice. Numai individul moare, speța e nemuritoare, dar aceasta nu importă. Contopirea în marele tot înseamnă înăbușirea vieții. Plecat să corecteze excesele raționalismului și a individualismului, pe care le recunoaștem în adevăr excesive în timpurile noastre, d. L. Blaga aduce un medicament așa de virulent, încît omoară întreg organismul. Intr'o privință și moartea e un remediu, mai ales pentru unii doctori. Doar un doctor englez citat de Villiers de l'Isle Adam spunea: „Entre mes mains les malades peuvent perdre la vie, jamais l'espoir". Să dai speranțe în locul vieții e cam puțin. Cîți bolnavi vor primi drastica doctorie a d-lui Blaga?

Noroc că viața e așa de îndărătnică, încît urmînd de aproape individualizarea, trece ușor peste speculațiile panteistice.

Insuși reacțiunea d-lui L. Blaga nu constitue de fapt decît un nou individualism: individualismul antiindividualist. Ori ce-ar face d-sa nu poate scăpa de caracterizare, de specificitate. Și caracteristica d-sale e ura în contra caracterizării. Dar e tot o particularitate. Cît trăim și ne mișcăm, ne opunem unii altora, ne definim în contra altora. Acesta e și senzul prezentei discuții.

Antrenat de problemele pe care le pune ca gînditor d. L. Blaga, am vorbit prea puțin de calitățile sale remarcabile de poet. Vom reveni poate cu altă ocazie.

Mihai D. Ralea

* * *

Octav Botez, *Pe marginea cărților* (scriitori romîni și străini), ed. „Viața Romînească", 1923.

Titlul acestui volum e o profesie de modestie ca toată activitatea literară și publicistică a d-lui O. Botez. „Pe marginea cărților" vrea să evidențieze un caracter impresionist, o critică făcută din note fugare, cînd paginile consacrate aici scriitorilor romîni și străini sînt din cele mai judicioase. Modestia d-lui O. Botez nu e pornită nici din cochetărie, nici din ipocrizie. Ea nu se afirmă, tocmai ca să aștepte o dezmințire. Ea înseamnă în primul rînd o reacțiune temperamentală. Dar mai înseamnă și înălțimea criteriului după care judecă oamenii și viața, autorul: pretențios cu alții, sever în aprecieri, el își extinde judecata și asupra sa, judecată aspră, fără indulgență și fără părtinire.

Scrupulozitatea, iată ceiace constitue „la qualité maîtresse" a d-lui O. Botez. Aceasta ne și explică pentru ce, deținător a uneia din cele mai întinse lecturi din țara noastră, d-sa s'a resemnat la articole mici, de publicistică anonimă, de ce a publicat până acum abia un singur volum, de ce în fine, nu a terminat încă opera de sinteză pe care știm că o pregătește, dar pe care nu ne-a dat-o încă.

Lipsa de orgoliu publicistic l-a făcut să scrie, ani dearîndul, în postura ingrată de membru al redacției „V. R.", atîtea note neiscălite, care au adus reputația revistei, dar nu au contribuit să o lărgească pe a sa. In țara noastră, unde, subt orice rînd scris în fugă, se așterne o iscălitură, care trebue întîlnită cît mai des, abnegația aceasta pentru bunul mers colectiv al unei grupări, nu va fi niciodată îndeajuns prețuită.

Preocupările d-lui O. Botez sînt din cele mai variate. Studiile d-sale din acest volum se întind dela C. Hogaș, L. Rebreanu ori H. Sanielevici la Faguet, Rabindranath Tagore, Ibsen ori Remy de Gourmont.

Aceasta dovedește elasticitatea cu care autorul se poate transpune în mentalitățile cele mai variate, comprehensiunea sa universală. Facultatea de largă înțelegere aduce cu ea și obiectivitatea în prețuirea scriitorilor. Doar obiectivitatea nu e altceva decît o medie în cumpănire, o răscruce în care se întîlnesc valori diferite.

Fără de complexitate, fără de multiplicitate, nu e posibilă nici obiectivitatea. De aceia nu sînt buni critici creatorii inconștienți, spirite eminamente subiective. Un exces de originalitate se limitează prin însuși la aceasta: el nu poate pricepe originalitatea altuia.

Gîndiți-vă o clipă la furia de singularizare „à bon marché", în formule sau expresii, pe care o caută orice publicist dela noi și comparați-o cu calmul înțelegător din aceste articole. Veți putea constata în ce constă adevărata critică. D. O. Botez se muncește să înțeleagă și să facă înțeles scriitorul de care vorbește, nu să se distingă personal, să atragă atenția asupra lui, în dauna și pe deasupra studiului pe care-l întreprinde. Nu există la d-sa nici dogmatism estetic, nici vre-un alt criteriu a priori. Libertate deplină care n'are decît un scop: înțelegere adequată, specifică și explicare cauzală. Nu face loc la intervenții senzaționale, nici la detalii de curioasă biografie. Plasează opera în cadrul pe care l-a ales însuși autorul și încearcă să o înțeleagă ca atare.

Nimic n'a produs mai excesiv începuturile noastre de cultură, decît maimuțărelile de ieftină personalitate, hipertrofia subiectivă care trăește din speculația unei triste galerii. Străbătînd cartierul latin ori Montparnasse, la Paris, zăreșți la terasele cafenelelor, printre bizare costume, subt măști stranii, rateții levantului, care-și oferă paradoxele „geniale" pentru un bock de bere. Toată această legiune de genii balcanice, dețin secretele universului în degetul lor cel mic și le oferă primului venit. Cu toții descind din Orientul nostru. Nu puțini din ei sînt și de ai noștri.

Ne-am săturat de astfel de originalitate. Spiritul european, occidental, pe care-l vrem și la noi, cunoaște o altă mentalitate. Aceia reese din cumpănire obiectivă, din decență, din tact și bun gust.

Subiectivitatea e pecetea barbarului. De dînsa n'am scăpat încă. Salutăm în d. O. Botez, unul din cele mai occidentale figuri ale intelectualității noastre. Așteptăm dela el și opera mai intinsă de sinteză—asupra lui A. D. Xenopol, ni se pare—și care-i va da toată măsura aptitudinilor.

M. Ralea

* * *

Dr. P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812—1918*, Iași, „Viața Romînească" (1924).

O concepție transmisă dela o generație la alta, aproape transformată în dogmă, apasă cu greutate asupra celor care se încumetă să scrie capitole de istorie, din timpurile mai apropiate. Potrivit unei anumite metode, odinioară căzută în desuetudine, astăzi însă renovată și la modă—că istoria trebue să aprecieze, să aprobe ori să condamne—s'a afirmat că numai pentru epoci îndepărtate se pot alcătui studii solide și obiective. Exemple pentru dovedirea acestei credințe s'au adus de la toate popoarele și din toate timpurile, de cînd o minte mai răsărită a crezut vrednice să fie însemnate pentru posteritate veșnicele zbuciumări ale ființei omenești.

Dar exemplele de scrieri „fără ură și părtinire", venite chiar de la martorii evenimentelor, sînt infinit mai numeroase decît acele care după expresia unui cronicar, au în vedere pe „frați, rude și părinți".—Contemporanii faptelor istorice sînt mai în măsură să le cunoască decît urmașii care se vor căzni să le reconstitue după o lapidară însemnare de pe o piatră roasă de vremi. Distanța în timp, necesară pentru judecarea evenimentelor,—dacă istoria trebue să fie un tribunal și nu un simplu aparat înregistrator—face să cadă în umbră anumite lucruri de mai puțin preț, care pot să arate însă adevărata față a oamenilor și vremii.

Cartea de care ne ocupăm este mai mult decît „mărturia unui contemporan".—Avînd mai ales în vedere evenimentele care au precedat și care au realizat unirea Basarabiei cu Romînia, d. Cazacu a făcut prealabil o largă și bine documentată expunere a întregii vieți basarabene, din secolul de stăpînire rusească.

In timp ce administrația, justiția, nobilimea, orașele, biserica și învățămîntul au fost rusificate—unele în cea mai mare parte, altele în întregime—datorită politicii de „tiranizare" a naționalităților pe care au exercitat-o guvernele rusești, satele au continuat viața lor națională. „Prin masa lor compactă—spune autorul—izolate de orașe, prin rezistența lor extrem de puternică, deși pasivă, satele din Basarabia pe lîngă că și-au păstrat viața lor națională moldovenească, neatinsă de imperialismul rusesc de o sută de ani, dar au absorbit elementele străine izolate și nerezistente, au silit elementele naționale din alte clase să păstreze măcar o parte din limba și sufletul național și, cu toate legile și ordinele dela Petrograd, și-au impus limba și obiceiurile lor ca limbă de fapt indispensabilă și obligatorie".

Războiul întreprins de oficialitate pentru *desființarea oricărei* culturi naționale în Basarabia, n'a fost o acțiune izolată. Aceiași atitudine de desființare au avut conducătorii marelui Imperiu și față de celelalte naționalități cucerite, mai ales față de popoarele baltice și Poloni.

Descompunerea Imperiului rus care a urmat actului de abdicare a lui Nicolae II (la 2 Mart 1917) nu a fost deloc surprinzătoare pentru acei care cunoșteau situația lui reală. D. dr. Cazacu dă un tablou al Rusiei dinainte de războiul mondial și arată evenimentele care au dus la prăbușirea ei. După mărturii certe și demne de toată încrederea, d-sa dovedește că strălucirea Rusiei înainte de războiul dela 1914, era numai o fațadă care ascundea putregaiul acelui colos și șubreda lui alcătuire.

Naționalitățile asuprite și „tiranizate" și-au reclamat drepturile

lor numai după ce s'au reculeș din haosul produs de revoluție. Astfel și Basarabia, a fost o simplă gubernie a Republicei rusești până la 2 Decembre 1917 cînd s'a proclamat „Respublica democratică moldovenească", considerîndu-se și după această dată ca unitate în imaginara „federație" a statelor rusești. Abia la 24 Ianuar 1918 s'a proclamat „Respublica democratică moldovenească independentă", până la 27 Mart din același an, cînd s'a votat unirea.

Toate celelalte popoare constituite în state separate, au fost recunoscute independente și de Republica rusă numai după ce aceasta a fost învinsă ori istovită în lupte grele (cu Finlanda, Letonia, Lituania, Polonia). Fiindcă împrejurările au îndreptat pe alte căi decît a războiului declararea independenței Basarabiei și unirea ei cu Romînia, vedem și astăzi—după recunoașterea prin tratatul dela Paris din 1920, ratificat la 1922—ivindu-se pretențiile sovietelor prin publicații, congrese și agitații, de care sînt dispensate aproape toate celelalte popoare dezrobite.

Lucrarea ar fi cîștigat dacă s'ar fi unificat terminologia *(Cioban— Ciobanu ; Cegorean - Ciugureanu)* ori s'ar fi tradus unele nume rusești *(Mordoa* [p. 8] pentru *Mordvini)*. De asemenea ar fi trebuit o ortografie unitară („*masse* mari orășănești" (p 184) ; „*masa* mare a oratorilor" (p. 188) ; *să* publicau ; *să* cere ; *se* zice, etc. etc.) și mai multă atenție în unele construcții.

Cartea d-lui dr. Cazacu este unica expunere complectă și obiectivă a acestor evenimente. In ea s'a adunat un bogat material din publicații rare și din arhivele rusești, făcîndu-l cunoscut și utilizabil tuturor celor care se vor ocupa cu chestiunea Basarabiei.

I. Șiadbei

* * *

Marin Simionescu-Rîmniceanu, *Istoria artelor*, ed. „Cultura Națională, 1924, 10? lei.

D. M. Simionescu-Rîmniceanu e printre rarii teoreticiani ai esteticei, care au avut ocazia să sancționeze practic cunoștințele și concepțiile lor. In fruntea editurii „Cultura Națională", d-sa a fost veșnic preocupat de a da cărții care îi era încredințată un aspect de o ținută occidentală.

De un gust cam nemțesc la început, tipăriturile supraveghiate de d-sa, au mers ameliorîndu-se. Unele, ca de pildă „Luchian" al d-lui V. Cioflec sau „Albumul comemorativ al băncii Blanck", au atins un nivel în adevăr artistic.

De astădată avem o contribuție pe tărîm teoretic. Ne lipsea un manual al istoriei stilurilor în romînește. Cel al d-lui O. Tafrali, publicat astă toamnă, e privit mai mult din punctul de vedere al arheologiei. Cel care ni se prezintă astăzi apasă din contra asupra aspectului estetic. Materia e împărțită clar, iar caracteristicile distinctive ale stilurilor bine prezentate, deși uneori cam sumar. Cadrul volumului, care vrea să fie un „Grundriss", o impunea însă. Cartea mai cuprinde o bibliografie destul de complectă și cîteva sute de ilustrații, prea mici ca să poată justifica elementul descriptiv al textului. Cineva care voește să se inițieze în artă din acest manual, nu va putea să-și facă din ilustrațiile alăturate nici măcar o slabă iluzie de frumusețile artei. Decît atîtea reproduceri mici, mai bine cîteva numai, dar mai mari și îngrijit făcute, așa cum face de pildă E. Faure în a sa „Histoire de l'art". Intr'un manual, istoricul nu e ținut să ilustreze tot ce descrie. Aceasta ar fi imposibil. E mai bine să aleagă cele mai reprezentative modele și să le prezinte cu toată atenția.

Poate ediția a II-a va ține samă de acest deziderat. Ceiace e principal e că această lucrare umple o lacună.

M. Ralea

* * *

G. I. Brătianu, *Concepţia actuală a istoriei medievale,* „Cultura Naţională", Bucureşti.

Criza socială, economică şi morală prin care Europa trece în urma marelui războiu, aminteşte în multe privinţi alte epoci ale istoriei ce beneficiază astfel, de un interes de actualitate. Evul mediu ce începe cu dizoluţia lumii antice şi în cursul căruia se plăzmueşte o societate nouă, e fără îndoială dintre acestea. In broşura ce cuprinde lecţia sa de deschidere, ca profesor suplinitor la Universitatea din Iaşi, d. G. Brătianu, după ce arată cum au evoluat cunoştinţele asupra evului mediu în timpul renaşterii, al secolului XVII şi XVIII, ne dă asupra lui o imagine totală, expunînd în linii mari mersul cercetărilor ultime.

Spre deosebire, ca să nu spunem în contrast, cu unii istorici de vechea şcoală care la noi cel puţin, sînt departe de a fi dispărut cu totul, d-sa dă o egală importanţă diverselor aspecte ce formează viaţa unei epoci, îmbrăţişînd deopotrivă cu laturea politică, pe acea socială, economică, religioasă, artistică sau literară.

Opera unui Fustel de Coulanges asupra instituţiilor merovingiene şi feodale, acea a lui Sombart asupra originelor capitalismului a lui Schmoller asupra economiei medievale a unui Gilson, asupra scolasticei, a unui Bedier asupra poeziei epice sau a unui Mâle asupra artei gotice sînt preţuite după adevărata lor valoare.

De un interes deosebit, mi se par însă paginile consacrate recentelor încercări de sinteză, asupra acestei epoci.

Ca şi d. Iorga, d-sa crede că ideile fundamentale, menite să servească ca temelie pentru istoria evului mediu, nu trebue să le căutăm în dezvoltarea naţiunilor moderne, ce se aflau atunci în germene, ci dimpotrivă în tendinţele de dominaţie universală, moştenite de Imperiu şi Papalitate, dela tradiţia romană.

Noţiunea unui veac de mijloc, scrie d-sa nu se mai poate menţinea azi, nu numai în înţelesul, dar nici măcar, în limitele consfinţite de tradiţie. Urmările imediate ale vechiului stat roman şi ale culturii sale mai dăinuesc încă veacuri întregi după ce Diocleţian transformase imperiul roman din haosul secolului III, într'o monarhie absolută. Vremea de tranziţie se isprăveşte numai atunci cînd în apus statele germane se întrunesc în monarhia carolingiană, pe cînd în răsărit se ridică domnia unitară a Islamului şi între ele două se menţine rămăşiţa vechiului imperiu roman, ca împărăţie bizantină". „Deabia atunci, după înflorirea timpurie a renaşterii carolingiene, prin călugării dela Cluny şi Citeaux şi prin papii reformatori, convinşi de puterea lor supremă, biserica latină dă lumii apusene un caracter unitar, care e acel al culturii medievale. Impăratul şi papa sînt cele două feţe ale aceleiaşi unităţi ale lumii feudale creştine, în care teologia, ştiinţa, arta şi chiar îmbrăcămintea sînt comune tuturor ţărilor Occidentului. Lumea bizantină, cu anexele ei slave şi lumea arabă a Islamului, trăesc în timpul acesta o viaţă deosebită care păstrează totuşi cu Occidentul, contactul negoţului şi al războiului de cruciată. Această perioadă a „Evului Mediu" tradiţional, înfăţişează singură, un tot organic, ale cărei manifestări politice, literare şi artistice sînt într'o atîrnare strînsă de inspiraţia religioasă a vremii. In secolul XIII, această unitate se desface. Scoarţa învechită a lui orbis latinus o sparg năzuinţele de neatîrnare ale naţiilor moderne. Economia naturală a schimbului cedează locul celei monetare. Capitalismul găseşte în bancherii florentini şi lombarzi, întemeetorii unei noi organizaţii a averilor. Legiştii lui Filip cel frumos susţin drepturile monarhiei moderne împotriva vechilor pretenţii feodale. Cu încetarea rolului universal al Imperiului şi al Papalităţii, istoria Europei apusene se desface în acea a marilor monarhii ce vor fi mai pe urmă naţiile moderne. Nici Renaşterea, nici reforma, nu vor aduce acestei evoluţii schimbări hotărîtoare. Dela sfîrşitul veacului XIII se întrezăreşte în lucrurile bisericeşti o nevoe de înoire, iar în acele ale artei, se arată zorile unei învieri a

clasicismului. Intre unitatea culturală a lumii catedralelor gotice şi acea a marilor monarhii centralizate din secolul XVII, sfîrşitul „veacului de mijloc" şi începutul vremilor „moderne" se confundă într'o singură epocă de tranziţie".

Scrisă într'un stil colorat şi viu, broşura d-lui Brătianu dovedeşte o întinsă şi variată erudiţie şi promite un istoric, nu numai bine înarmat în ceeace priveşte metoda ştiinţifică, dar care nu va dispreţui cu totul, nici vederile de ansamblu caşi ideile generale.

O. B.

* * *

P. Andrei, *Die soziologische Auffassung der Erkentniss* Leipzig, 1923.

Pe timpul lui Descartes toată ştiinţa îmbrăca forma matematică. Mai tîrziu, în sec. XIX ştiinţele naturale dădeau cheia tuturor misterelor. Odată cu preocupările de nivelare socială, cu problemele puse de doctrinele socialiste sau de politica socială filantropică, „la science maitresse" devine sociologia. Importanţa ei e covîrşitoare astăzi. Se simte necesitatea de a demonstra originea socială a oricărei conduite ori discipline sufleteşti. Prea multă vreme s'a considerat abstracţia individului izolat ca o realitate, pentruca reacţiunea să nu devie azi puternică. Aproape toate creaţiile omeneşti sînt opera colaborării, a tradiţiei, deci a societăţii. Pentru a da o bază şi mai generală acestor afirmaţii era nevoe ca însăşi teoria cunoaşterei, care e la baza oricărei ştiinţe, ca însăşi cunoştinţa ca fenomen de relaţie cu lumea exterioară, să fie dovedită ca socială. Problema a fost pusă clar întăia oară de şcoala sociologică franceză şi în special de Durkheim şi Levy-Brühl.

D. P. Andrei crede – ceiace găsesc îndoios, – că cel care a vorbit întăia oară de teoria cunoaşterii sociologice e H. Spencer.

Prezenţa unui element ereditar în cunoaştere, nu presupune numaidecît o cunoştinţă socială. El poate avea o semnificaţie pur individuală. De pildă instinctul de conservare proprie, instinctul sexual etc. Cunoştinţa sociologică începe numai odată cu stabilirea reprezentărilor colective alături de cele individuale. Acestea au fost filozofic analizate de Durkheim şi apoi controlate etnograficeşte printre clanurile australiene şi nord-americane. S'a arătat astfel că spaţiul, timpul, cauzalitatea, numărul, sînt categorii la formaţiunea cărora intervine în bună parte influenţa grupului.

Un alt domeniu de cercetări ducînd la aceleaşi concluzii a fost inaugurat de psihologie. D. P. Andrei analizează cu această ocazie studiile lui Baldwin, Roberty, Blondel etc.. Poate trebuiau analizate şi opiniile lui Jerusalem din a sa „Soziologie des Erkennens".

Autorul recunoaşte legitimitatea noilor cercetări. In concluzie arată că individul – din punct de vedere al cunoaşterii, – aduce în societate cel mult *potenţe,* care nu se *actualizează* însă, decît subt influenţa colectivităţii. *Societatea* oferă materialul de obiectivare al cunoaşterii individuale. Şi cea mai bună probă în ajutorul acestei afirmaţiuni e limbajul, instrument social fără de care conştiinţa nu e posibilă. In studiul acestor delicate probleme, d. P. Andrei aduce o informaţie completă, analiza clară şi cumpănită şi mai ales, acea curiozitate ştiinţifică cu care abordează variatele d-sale studii şi dela care aşteptăm o laborioasă şi solidă activitate ştiinţifică.

M. R.

* * *

Aristide Blank, *Problema monetară în raport cu creditul public şi privat*, „Cultura Naţională", 1924.

Broşura aceasta ne soseşte aproape simultan cu „Albumul comemorativ al băncii Blank". Dacă în cel din urmă se scrie istoria contribuţiilor pe care această instituţie financiară le-a adus la geneza capitalismului romînesc şi la formarea tehnică a Romîniei moderne, cealaltă ne aminteşte rolul remarcabil pe care-l joacă personalitatea d-lui Aristide Blank la consolidarea Romîniei întregite.

Ca om de afaceri, ca teoretician economist sau ca *protector al culturii şi al artelor, nici un nume din lumea banului şi a cifrelor n'a fost mai împletit la toate eforturile romîneşti de după războiu.*

Broşura aceasta conţine o conferinţă, pe care d. A. Blank, nu a putut-o ţine din o serie de motive triste dar inerente, pe care inteligenţa d-sale generoasă le înţelege şi le iartă. Lectura ei lasă o impresie curioasă şi oarecum contradictorie. Se evidenţiază deopotrivă în ea un spirit realist, care se mişcă cu supleţă şi adresă în lumea realităţilor de care se ciocneşte, pe care le minueşte ori le domină, dela zi la zi. Dar se mai invederează acolo nu ştiu ce spirit romanesc, utopic, plămădit de o imaginaţie arzătoare, de acel „mal des ardents", pe care obstacolele îl enervează până simte nevoe să le nege ori să le depăşească cu o plăzmuire ce nu ţine samă de ele. In epocile sale de formaţie, capitalismul, ca orice formă de tinereţe îşi are şi el romantismul său. Intr'atît e de adevărat că tinereţea e necesară în toate. Il găsim în *începuturile penibile ale economiei americane* de acum un secol, printre acei eroi, *jumătate spirite practice, jumătate* „conquistadores" halucinaţi de un ideal inaccesibil. *Motivul e că începuturile capitalismului sînt încoronate de succese inegale, dar rapide.* Psihologia speculatorului, ca şi a jucătorului de cărţi lucrează cu posibilul şi posibilul e infinit. Cînd succesul se repetă de cîteva ori, personalitatea creşte, se exaltează într'un optimism care atinge zările neguroase ale viitorului pe care-l vrea cu orice chip, la fel cu prezentul.

Din toată activitatea d-lui A. Blank se desprinde un neastîmpăr romanesc care face tot farmecul său portretistic. Cifrele nu-l îngrozesc, ci îl seduc. Subt bagheta sa magică, ele se grupează armonic într'un sistem coherent. Aceasta fiindcă d-sa nu e un biurocrat meticulos înecat de valurile contabilităţii.

Existenţa cere să fie considerată dublu: subt aspectul realului dar şi subt acela al posibilului. Complexitatea d-lui Blank nu face decît să-i dea mai multă autoritate.

In broşura de faţă în care tratează problema monetară, d. A. Blank dă dovadă bine înţeles, înainte de toate de o specială luciditate realistă. Se declară adversar egal al inflaţiei caşi al deflaţiei. Ceiace vrea e stabilizarea, devalorarea leului la valoarea lui actuală şi prin garantarea lui, revenirea la regimul aur. Pentru aceasta cere echilibrarea bugetului şi restituirea datoriilor statului. *Garantarea monedei s'ar face printr'un împrumut străin, care presupune desigur o politică de concesie, faţă de capitalul extern. O politică de concesii rezonabile* însă în care participaţia naţională ar fi cea mai însemnată. S'ar începe desigur cu colaborarea străinilor la exploatarea petrolului.

Adevăruri de bun simţ care sînt şi acelea ale opiniei publice luminate. Nu le dorim altceva decît să fie ascultate. La evidenţierea lor, d. A. Blank a adus exemple luminoase, argumente hotărîtoare şi un stil plin de culoare.

M. R.

Revista Revistelor

Revista de Filozofie, No. 3–4.

Incepe cu un studiu al d-lui P. Negulescu despre „Pico della Mirandola". Se reconstitue mai mult după surse de mîna a doua biografia *filozofului medieval. Conţinutul său de idei e acela al unui mistic de nuanţă panteistă. Plotin şi Philon evreul par să fi avut cea mai puternică influenţă asupra sa.* Articolul d-lui N. Petrescu: „Incercările de reformă a logicei tradiţionale" ar putea avea oarecare valoare dacă ar fi prezentat ca dizertaţie la capacitatea de clasa VIII-a secundară. Pare bizar că o revistă serioasă de filozofie poate publica astfel de compilaţii şcolăreşti ale unor teorii prea cunoscute; d. Mircea Florian continuă studiul său „Filozofia ca disciplină teoretică", mult mai interesant în această parte prin atitudinea autorului şi prin efortul său de a domina sintetic o materie aşa de amorfă.

D. St. Zeletin dovedeşte că traducerea Bezdechi din Platon e lu*ată după cea franceză a lui Victor Cousin. D-sa* se pronunţă pentru traducerea d-lui C. Papacostea, căreia îi aduce o mulţime de laude. Subt aspectul său de elenist ca şi subt acela de economist sociolog, d. Zeletin adînceşte serios materia tratată prin acea dialectică viguroasă care îi e de multe ori familiară.

Transilvania, No. 3–4, Mart—April.

Bătrîna revistă din Sibiu îşi completează sumarul cu colaborări din regat: I. A. Basarabescu, Volbură Poiană etc.. Odată cu unificarea Romîniei, am dori să vedem şi în coloanele revistelor din Ardeal, cel puţin în a celor de tradiţia „Transilvaniei" o limbă romînea că mai omogenă, şi în orice caz mai aproape de literatură.

Convorbiri Literare, Mart şi April.

Un articol competent în No pe Mart al d-lui Tzigara Samurcaş despre „Arta Romîniei Mari", o traducere corectă şi elegantă din Persius a d-lui I. M. Marinescu. In No. de April un articol curios şi interesant de D. Suchianu asupra: originilor magice ale vieţii economice. Şi o conferinţă ţinută la Iaşi de d. M. Manoilescu, tratînd despre: „Către un ideal naţional".

Junimea Literară, (Cernăuţi) No. 1–2, 1924.

Revista aceasta regională, care împlineşte 13 ani de existenţă deşi retrasă la Cernăuţi, e mai bună decît multe din regat. Sumarul e bogat şi variat. Ultimele numere au adus, în special, contribuţii importante la biografia lui Eminescu. Cronica cu diverse preocupări şi destul de vioae ca ton şi atitudine.

Klingsor, Mai 1924.

Revistă minoritară germană care apare la Braşov. Atitudinea ei pare a fi de avangardă. Conţine versuri, proză, sonete, articole critice şi filozofice. Contrar revistelor ungureşti, pare a nu se preocupa de mişcarea literară romînească, pe care o evită.

Politica lui Anatole France

Multe spirite mari s'au ținut în toate timpurile departe de politică, ale cărei detalii mediocre și insipide lupte cotidiane descurajează atenția. Altele totuși, nu s'au putut complect delașa de această realitate socială, atît de importantă. Și nu e de mirare că un artist atît de rafinat ca Anatole France, s'a amestecat de mai multe ori în politică și în ultimul timp, aproape în mod constant. Platon și Aristot, Montaigne, La Bruyère, Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Chateaubriand, Hugo, Lamartine și Renan i-au dat exemplul. Unul din locurile comune ale polemicei celor ce dezaprobă ideile lui Anatole France sînt variațiile și contradicțiile lui flagrante. Dar la ce ar servi studiul și meditația, dacă ele nu ne-ar învăța nimic și vederile noastre nu ar putea fi modificate ? Cași alții, France a evoluat și poate mai puțin decît Bourget sau Barrès.

Adversarii lui se amuzează, relevînd în primele lui opere unele declarații conservatoare sau cîteva sarcasme la adresa guvernelor republicane. Dar partizanii cuminți ai republicii, nu atribue acestei forme constituționale, o perfecție ce nu se poate întîlni în această lume; cît despre pretinsul lui conservatism sau reacționarism de odinioară, el nu e decît episodic, aparent și superficial. In chestiile ce servesc ca piatră de încercare și clasează în adevăr oamenii, el s'a orientat însă totdeauna, pe calea în care s'a angajat apoi, fără de rezervă.

In epoca în care scria articolele din „Vie littéraire" și faimosul său scepticism părea favorabil partidelor retrograde, Anatole France a susținut cu vigoare și violență, libertatea intelectuală împotriva lui Bourget și Brunetière ce voiau să subordoneze știința și filozofia unor pretinse necesități morale. In același timp, scria în cronica lui din „Le Temps" : „Am crezut că secolul al XVIII-lea deschidea o eră nouă, și o cred încă".

Deși abatele Coignard trăește subt Ludovic XV, în conversațiile lui, el face perpetuu aluzie la lucrurile de astăzi, iar în „L'Orme du Mail", subt o formă umoristică, d. Bergeret apără republica împotriva abatelui Lantaigne, revelînd în același timp înclinațiile lui antirăzboinice. In „Mannequin d'Osier" exaltă Franța filozofilor și a revoluției, arătînd simpatia lui pentru cei mizerabili și protestînd contra codurilor militare. *Dar afacerea Dreyfus* a izbucnit și în „Anneau d'Améthyste", avem un ecou al politicei militante. Se știe rolul pe care Anatole France l-a jucat în această dramă, ce a exercitat asupra lui o acțiune atît de profundă. O nouă perioadă din cariera lui începe. Celebra afacere i-a deschis ochii și în M. Bergeret à Paris și „l'Ile des pingouins", se întîlnesc pagini elocvente sau mușcătoare, asupra tulburărilor civile ca și a principalilor lor actori. Opera lui a urmat aceiași curbă cu acea a lui Voltaire și *afacerea Dreyfus* a fost pentru dînsul un *fel de afacere* Calas. Anatole France a *găsit* accente tot atît de virile și virulente ca și Voltaire pentru a vesteji urile de rasă și de religie, minciuna, nedreptatea și tirania. Combătînd alături de Jaurès în timpul afacerii, el a rămas însă și după deznodămîntul ei judiciar alături de dînsul, devenind socialist. Necredinciosul surîzător de odinioară s'a *transformat* într'un anticlerical combativ.

Celace Anatole France, care a scris într'un loc „nu sînt suportabile decît lucrurile extreme" așteaptă dela socialism sînt cele mai bune condiții de viață pentru omenire, dar mai ales garanții solide pentru știință și rațiune, totdeauna amenințate de *revenirile ofensive ale „trublionismului"*.

Celace el aprobă și preconizează din socialism e tendința emancipatoare și umanitară, pe cînd colectivismul nu reprezintă pentru Anatole France decît o ipoteză, un mit, un ideal din care putem spera că va eși ceva bun, nu însă desigur celace prevăd teoreticienii lui de astăzi.

(Paul Souday. *La Revue Mondiale*, Mai).

Alegerile germane

Ori la ce interpretare s'ar preta statisticele, lecția scrutinului e clară : o întărire a extremiștilor din dreapta și din stînga și o slăbire a partidelor de guvernămînt. Naționaliștii, care aveau 71 locuri în fostul Reichstag, vor dispune de 96 în noua adunare, împreună cu 32 *ultra reacționari* și 9 *disidenți din partidul populist*, ei vor forma un grup compact, cu care, orice guvern va trebui să compteze și care va fi cel mai numeros din parlament, dacă va reuși să absoarbă pe cei ce au părăsit stindardul lui Stresemann. La stînga, comuniștii, datorită vechilor alegători ai partidului socialist independent, vor fi 62 în loc de 4, pe cînd socialiștii nu vor depăși cifra de 103. Centrul și-a menținut ca în totdeauna pozițiile, democrații *slăbiți deja în 1920, văd rîndurile lor rărindu-se încă*, ei vor dispune de 28 de locuri, în loc de 39. Cu socialiștii, centrul și populiștii, prezidentul Ebert, va putea grupa după cît se spune, o majoritate de guvernămînt. Ea va fi însă precară și expusă în cazul celor mai neînsemnate defecții. Evoluția spre dreapta e incontestabilă, extrema stîngă rămîne desigur o forță impunătoare, dar masa intermediară nu are nici o omogeneitate. Ce politică se poate fonda pe colaborarea populiștilor, reprezentanții ai marelui patronat și a socialiștilor, apărători ai clasei muncitoare ? Dreaptă, centru catolic, socialiști, parlamentul actual nu diferă, ca *fizionomie* de cel dinainte de război. Comuniștii singuri aduc o *notă nouă*, dar nu se poate spune *același lucru* despre partidul democrat, al cărui *rol* va fi tot atît de șters, cași în timpul imperiului.

Un fapt rămîne neîndoelnic, chiar dacă un guvern de coaliție se va constitui și cu prețul unor lungi tratative de culoar în care excelează pseudo parlamentarismul german, legile necesare pentru aplicarea raportului experților, vor fi până la urmă votate de Reichstag, guvernul va rămînea la discreția dreptei. Populiștii deja diminuați, nu vor urma o politică, ce în ajunul unei noi și inevitabile disoluții, ar risca să delașeze de ei o parte din trupele rămase fidele și naționaliștii vor fi totdeauna în măsură să facă pe Cancelar, să simtă greutatea forței lor Amenințarea dreptei, mai mult ca acea a stîngei, va plana asupra tuturor deliberărilor viitorului minister.

De aici se poate ușor deduce tactica, pe care cabinetul o va adopta în raporturile lui cu aliații. „Menajați-mă, va spune el sau voiu fi răsturnat". Șantajului cu comuniștii din 1920, îi va urma, în 1924, acel cu naționaliștii. In ajunul unor decizii capitale, în celace privește reparațiile ca și controlul militar, acest fapt prezintă serioase inconveniente. Măsurînd însă primejdia, politica franceză nu trebue să o agraveze. Ea trebue să-și dea samă, că opinia germană e mobilă și după cum a fost deajuns un an, ca să inzecească forțele propagandei naționaliste, de asemeni o modificare a situației internaționale, ar lipsi pe extremiști de cele mai bune argumente. S'a văzut aceasta, cu ocazia publicării raportului experților, care a împiedicat o victorie complectă a dreptei.

Franța trebue să evite a lua lucrurile prea tragic, opunînd naționalismul său, acelui german. Moderația îi va permite, dimpotrivă, să reconstitue la nevoe, frontul unic al aliaților. Celace Ramsay Mac Donald, nu va conceda unei Franțe, formulînd împotriva Germaniei docile, cerinți pe care el le crede exagerate, el o va acorda fără greutate unei Franțe, denunțînd cu moderație, pretențiile unei Germanii ireconciliabile.

(L. Weiss, *L'Europe Nouvelle*, Mai).

Romînul în literatura franceză

Sînt o sută de ani decînd relații continui și un contact mai prelungit s'au stabilit între Francezi și Romîni. E interesant de văzut cum s'a oglindit în fantezia scriitorilor francezi trăsăturile caracterului Romînilor.

Primul tip îl găsim într'o melodramă a lui Cuvelier și Leopold, *L'armure ou le soldat moldave*, jucată în 1831 la Paris, în teatrul La Gaité. Dar nici eroul princi-

pal din piesă, Teodosie, fiul staretului și nepotul voevodului Ștefăniță, nici fratele său Fracolas, care joacă rolul comic, nici trădătorul Stavăr și nici bătrina Nicolesca n'au nimic specific moldovenesc. Sînt personajii eșite în întregime din imaginația autorului, care au romînesc numai numele. Tot un romîn de fantezie ne prezintă și Senancour în al său *Cîntec funebru al unui moldovean*, adăugat într'o notă la romanul său, în care se vede pentru prima oară „boala romantică".

Mai mult adevăr, deși e încă multă fantezie, găsim în silueta schițată de *Stanislas Bellanger* a Moldo-Valachului, apărută în 1844 subt titlul: *Les étrangers à Paris*. Bellanger a cunoscut Muntenia unde făcuse o călătorie, ale cărei peripeții le-a publicat în două volume de impresii: „Le Kéroutsa" — Căruța; corespondent al ziarului *Siècle*, doritor de obiceiuri curioase și anecdote vesele, el reliefează impresiile sale prin istorioare picante și povestiri imaginare, în care nu-i prudent să căutăm informații exacte relativ la viața și obiceiurile muntene pela 1840. La Paris Bellanger este în contact cu tineri moldoveni și munteni veniți pentru studii; aceștia în obiceiurile și sentimentele lor păstrează o savoare exotică. In 1844 erau la Paris peste cincizeci de studenți romîni; Bellanger ne dă despre ei o imagină superficială și vaporoasă. Nu trebue să uităm că acești tineri, pe care scriitorul ni-i prezintă cam leneși, preocupați de tăetura hainelor și de plăceri mai mult decît de studii, sînt acei care au făcut revoluția din 1848, sînt Ioan Ghica, V. Alecsandri, Brătenii etc., care au pus temelia Romîniei de astăzi. Această generație de patrioți înfocați ne-o descrie contesa Dash în romanul său *Michaël le Moldave*. Autoarea e cunoscută în parte din *Suveniri contemporane* a lui G. Sion; a locuit aici în Moldova la Perieni, unde a stat în relații cu elita societății moldovenești și muntene; aceasta i-a dat informații asupra trecutului acestui popor, obiceiurilor, limbii și poeziei sale. Romanul său, istoric în felul Cleopatrei sau a Marelui Cirus, transpune într'un cadru fictiv oamenii din epoca scriitoarei. Trăsătura principală a eroilor e dragostea pasională pentru țară, apoi simpatia pentru civilizația franceză, ospitalitatea largă unită cu o simplitate încîntătoare; în același timp un gust exagerat pentru fastul hainelor, bijuteriilor și covoarelor.

Michelet a cunoscut generația *de revoluționari proscriși după 1848*, care s'au făcut la Paris *apostolii* cauzei romîne, și a pus la dispoziția lor condeiul și marele său talent. In mica lucrare apărută la 1849 încearcă o caracterizare a neamului nostru. Celace l-a impresionat mai ales pe Michelet e duioșia poporului romîn; vorbește în cuvinte delicate de melancolia ușoară a doinelor sale, de blîndeța moravurilor, de dragostea Romînului pentru natură, de ospitalitatea lui. *In general însă portretul ce-l face marele scriitor, deși asemănător, e puternic idealizat*: Michelet i-a dat ceva *din natura sa proprie*.

Subt Napoleon, în vremea imperiului al doilea, Romînii vin tot mai numeroși în Franța, evenimentele din Orient atrag necontenit atenția asupra principatelor dunărene, astfel că Romînii sînt mai cunoscuți și în scrierile timpului Moldovenii și Muntenii își fac apariția, cel puțin ca personagii mute. Așa avem în *Nabab* al lui Alphonse Daudet, în *Oncle Scipion* al lui André Theurist, etc.. Portretul Romînilor nu e fixat cu precizie, dar se notează unele trăsături: bunăvoința pentru oaspeți, iubirea bogaților pentru fast și o viață somptuoasă, luxul uneori de un gust îndoelnic, vanitatea *femeilor pentru bijuterii și a bărbaților pentru decorații, pasiunea afectată pentru tot ce vine din străinătate și mai ales din Franța*. Așa-i înfățișază *Léo Claretie* în romanul *Une idylle dans les Carpathes* și d-na *Marie Nizet* în nuvela le *Capitaine Vampire*. Dar și d-na Marie Nizet și autorul anonim al scrierii la *Famille valaque* scot în relief patriotismul atît al clasei de sus cît și al țărănimii.

Romancierii, nuveliștii și dramaturgii notează deasemenea caracterul vesel al Romînului, nepăsarea și bunătatea lui, care la oamenii

de jos se ascunde adesea subt aparențe de asprime, apoi superstiția pe care o relevează și contesa Dash, Marie Nizet, Th. Gautier în *Yanko le bandit*, François Coppée în *Pour la Couronne*, Scribe în *Broscovano*.

Ușurința în moravuri e o altă trăsătură pe care o scot în relief scriitori ca Léo Joubert în *Morloulo*, o nuvelă și Louis de Chardonne în romanul *Miko, Moeurs valaques*.

In general, portretul pe care-l fac scriitorii ultimelor șapte decenii din veacul trecut despre Romîni e simpatic: ei sînt arătați ca buni patrioți, curagioși, resemnați în nenorocire, atașați de trecutul lor național, de credințele și superstițiile lor, cheltuitori și risipitori, căutînd plăcerile, și mai ales acele ale iubirii, buni, blînzi și ospitalieri.

Nu tot astfel ni-i înfățișază însă scriitorii din veacul al douăzecilea. Deja Marcel Prévost în *Demi-Vièrges* și *Dernières lettres de femmes* ne dăduse în contele Christeanu și Ildescu două tipuri de chefiii, vizitatori asidui ai micelor teatre și restaurante din Montmartre ce n'au altă grijă decît să-și toace averea. Asemenea tipuri sînt reluate în romanele lui Willy, *Jeux de Prince*, *Pimprenette*, *Un petit vieux bien propre*, unde autorul, fără prea multă grijă de adevăr, urmărește să ne provoace rîsul și veselia povestindu-ne aventurile comice și galante ale prințului Mihail, ale ducesei de Marnahisse și d-rei Calinca Ohresco-Referentz. Studenții romîni la Paris sînt și ei reprezentați cu o notă de răutate, cu excepția lui Maurice Barrès. Astfel Jules Huret spune: „Romînii aduc aici (la Goettingen) o notă de rastaquerà: îmbrăcați în flanea albă, cu pălării de panama turtite, cu monoclul înfipt în ochii lor negri, cu fața brună rasă, au un aer deplasat și anacronic printre aceste puternice capete patrate și blonde".

Artanezzo din *Scandalul* lui Henry Bataille are nu numai o eleganță rafinată dar și sufletul unui cavaler de industrie; el își are corespondentul în *Thyra*, eroina din *Phalène*, cosmopolită, cu nervii detracați, dîndu-și samă de ravagiile pe care ftizia le face în pieptul ei, în fața morții apropiate, vrea să guste toate plăcerile vieții, ale artei ca și ale iubirii. Dar ambele portrete au prea puțin specific romînesc; ele pot fi plasate, cu toate cele cîteva cuvinte romînești, în orice țară. De aceste personage se apropie Miliano și prințul Abracuzène din romanul *Nocturnes* al lui Georges Imann, apărut cam de vre-o doi ani: dînșii iesă în relief pe fondul cosmopolit și desfrînat al străinilor ce au petrecut în Geneva pe *timpul războiului mondial prin vițiile lor rafinate*, prin pretențiile lor de eleganță estetică. Se pare că se aclimatizează în romanul și drama contemporană o pictură convențională, o viziune deformată și caricaturală a Romînului, alături de alte tipuri literare, ce nu reproduc modele din realitate, originale vii, ci ființe imaginare care satisfac prejudecățile publicului.

Un cu totul alt tip ne dă Binet-Valmer prin Costake Batchano din *les Metèques*, *Lucien*, *la Créature* și *L'enfant qui meurt*. Batchano este reprezentantul metecilor în ce au mai nobil și mai bun, fără a scăpa de deformările morale pe care le prezintă metecii. Doctor și psichiatru, elev al lui François Vigier, e un aventurier al inteligenții, un ambițios, care se pleacă însă cu milă și dragoste la patul suferinzilor. Cam aceasta este galeria de portrete romînești în literatura franceză; cele mai multe nu se depărtează prea tare de realitate și e de sperat că în viitor, grație unei mai profunde cunoașteri a sufletului romînesc, ele vor fi redate cu mai mult adevăr și adîncime.

(Charles Drouhet. *Mercure de France*, No. 621).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Victor Giraud, *La vie héroïque de Blaise Pascal*, ed. Crès, Paris.

O carte asupra vieţii, filozofiei şi sentimentului religios al lui Pascal.

In prefaţă, d. Giraud scrie: „Pascal a fost în acelaşi timp un prodigios savant, un admirabil gînditor, un minunat artist, şi aproape un sfint; şi a murit la treizeci şi nouă de ani. Am vrea să încercăm să-l cuprindem aici în întregime: trup şi suflet, inimă şi spirit, opere şi comentarii, epoci şi medii succesive".

Autorul izbuteşte în mare măsură să îndeplinească acest vast program.

F. Doucet, *L'Esthétique de Zola et son application à la critique*, Paris.

Zola criticul are aceiaşi metodă ca Zola romancierul. „Sînt numai un curios care ar vrea să demonteze maşina omenească rotiţă cu rotiţă pentru a vedea puţin cum funcţionează mecanismul şi poate să producă efecte aşa de ciudate". Zola nu ţine samă însă numai de realitate; el vrea să ţie samă şi de „efortul omenesc", de ceiace omul adaugă naturii pentru a o crea din nou după legi de optică personală.

Zola credea în Adevăr şi Ştiinţă, de aceia critica sa se rezumă la un fel de dogmatism al metodei, mai nuanţate şi mai instinctive, a lui Sainte Beuve.

Georges Duhamel, *Deux hommes*, Mercure de France, Paris.

Romanul cuprinde o dramă interioară, descrierea sentimentului prieteniei, mai bine zis patologia prieteniei dintre doi oameni. Eroii romanului sînt Edouard şi Salavin. Edouard, de îndată ce intilneşte pe Salavin se simte atras de acesta, e timid, are atenţii pentru el făcînd totul ca să-i intre în voe, întocmai ca într'un început de amor. Salavin vrea să scape de acest sentiment pe care îl socoate prea înalt pentru el, dar nu poate. Epoca celei mai dulci prietenii, luna de miere a prieteniei e atunci cînd familia lui Edouard vizitează pe aceia a lui Salavin. Femeile se adună în jurul copilului, iar bărbaţii, prietenii împrejurul cărţilor. Deja cele două caractere se influenţează reciproc şi se egalează.

Cei doi prieteni ajung la intimităţi, apoi aproape la o viaţă în comun, datorită binefacerilor lui Edouard.

Dar ajunsă în acest punct, prietenia îmbătrîneşte şi se strică. Salavin care are un caracter mai indecis şi mai acru, a influenţat şi pe Edouard întrucîtva, şi acesta nu mai poate suporta situaţia.

Şi atunci rancuna celui slab strivit de binefaceri, nemulţumit de ceilalţi care l-a silit să se ridice, izbucneşte, într'o ceartă. Edouard regretă, Salavin are remuşcări şi soţiile sufăr din cauza certei bărbaţilor lor. Prietenia se strică.

Henri Béraud, *Lazare*, Albin Michel, Paris.

Jean Mourin se trezeşte în sara de 13 Decembre 1922 în camera No. 67 dintr'un spital de nebuni. Deodată rămîne foarte mirat. Află pe urmă, şi izbuteşte să-şi amintească că cu 16 ani înainte a suferit un accident de automobil. Comoţia l-a transformat şi de atunci, din 14 Iunie 1906—un altul anume Gervais s'a deşteptat în el şi a trăit; un om cam sucit, croitor de meserie.

Jean Mourin vindecat esă din spital; e singur, fără soţie, fără copii, n'are pe nimeni din generaţia lui.

Lectura psihologilor nu-l mulţumeşte. Se decide să se intereseze de celălalt care-l dedublează şi chiar îl vede, crede că-l intilneşte într'un music-hall. Dar cum acest Gervais îl urmăreşte şi îl chinueşte, Mourin se hotărăşte să-l gitue. Nu-l poate opri nimeni. Fuge pe un vapor. Cum vine sara, se coboară în cabina lui. Dar cabina samănă cu o odae de spital şi are No. 67 şi se află la 13 Decembre 1922. Totul s'a sfîrşit şi Jean Mourin, pentru a nu fi singur devine iarăşi Gervais.

Acesta e subiectul romanului, în care autorul înfăţişază, două paradoxe psihologice: repeziciunea gîndului şi pluralitatea personalităţilor.

A. Remisow, *Rusische Frauen*, München, 1923.

Portrete de femei reproduse după tradiţia populară rusă de unul din cei mai importanţi nuvelişti ruşi contemporani.

H. Eulenberg, *Erscheinungen*, Stuttgart, 1923.

Colecţie de portrete literare şi biografii fanteziste în genul celor din „Siluete literare" traduse în romîneşte.

Iacob Wassermann, *Ulriche Woytich*, roman, Berlin, 1923.

Ultimul roman al romancierului münchenez. Caşi în celelalte, aceiaşi analiză psihologică profundă a senzaţiilor, dar şi aceiaşi lipsă de compoziţie.

CRITICĂ LITERARĂ

F. Gundolf, *H. von Kleist*, Berlin, 1922.

Biografie şi studiu critic asupra marelui dramaturg german.

O. Brüll, *Thomas Mann*, Leipzig, 1923.

Se schiţează caracterul şi opera lui Thomas Mann, în trăsături şi note impresioniste.

SOCIOLOGIE

K. Vorländer, *Geschichte der sozialisteschen Ideen*. Breslau 1924.

Cea mai recentă istorie germană a ideilor socialiste, din antichitate şi până în prezent, scrisă pentru marele public.

E. Drahn, *K. Liebknecht*, Eine, Bio-bibliografie in „Die Action", Berlin, 1924.

Biografie, făcută de secretarul partidului social-democrat, al leaderului comunist K. Liebknecht.

FILOZOFIE

James Ward, *A Study of Kant*, University Press, Cambridge.

Chestiunea fundamentală în filozofia lui Kant este, după J. Ward, deducţia transcendentală. Unitatea sintetică a apercepţiei este un principiu fecund şi adevărat. Kant nu i-a prins înţelesul decît foarte imperfect; el n'a văzut că „activitatea subiectului nu-l limitată la sinteza datelor sensibile, nu-i niciodată simplu cognitivă, ci e totdeauna şi dela început conaţiune şi reacţiune".

Adevărul kantismului stă în „antropomorfismul" său. Sursa categoriilor este în subiectul real al experienţei, nu într'un eu pur logic, incapabil de această „activitate selectivă" care face fondul fiinţei noastre. In cele trei critici, regăseşte acelaşi adevăr. Intelligendo se intelligit omnia alia se zice despre Dumnezeu; James Ward spune că trebue să se spună acelaşi lucru şi despre om.

Kant n'a ştiut să vadă întreaga semnificaţie a principiului pe care îl stabilise. Formalismul lui logic, interpretarea lui inexactă a fizicei newtoniene, dar mai ales psihologia lui rudimentară explică pentruce „punctul de vedere copernician n'a fost menţinut".

Autorul examinează minuţios teoria „simţului intern" în diversele părţi ale criticei, semnalînd dificultăţile. Insfîrşit, viciul capital al kantismului este „că separă aparenţele pe care le declară cognoscibile, de realităţi pe care nu le-a pus niciodată în chestiune, dar despre care el afirmă totuşi că sînt necunoscute şi de necunoscut".

Paul Masson Oursel, *La Philosophie comparée*, Alcan, Paris.

Filozofia comparată are ca obiect de a degaja din comparaţia desvoltării cercetărilor filozofice la diferite popoare, legile generale ale activităţii speculative a spiritului omenesc. Sînt legi după care se dezvoltă, în diferitele civilizaţii, organizaţiile şi instituţiile sociale cere par, luate în liniile lor mari, a se naşte şi varia uniform astfel în aceiaşi ordine se pun de; la un popor la altul problemele filozofice, fie că s'ar succeda metodele, fie că s'ar transforma doctrinele. Filozofia comparată trebue să examineze până la ce punct natura intelectuală a omului este asemănătoare în toate locurile şi în toate timpurile.

A. Drews, *Psychologie des Unbewussten*, Berlin, 1924.

Cea mai nouă şi mai completă

expunere asupra inconștientului.

A. Messe, *Komentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft*; Stuttgart, 1924.

Introducere istorică și comentar la opera marelui filozof german. Adnotările sînt făcute cînd după metoda logică, cînd după acela istorică.

S. Kawerau, *Soziologische Pädagogik*, Leipzig, 1922.

Se tratează despre răsunetul pedagogic al marilor probleme sociale actuale: marxismul, capitalismul, etc.

Emil Utitz, *Grundlegung der allgemeinen Kunsturssenschaft*, 2 vol., Stuttgart, 1921.

Incercare de sistematizare a problemelor estetice într'o disciplină științifică coherentă.

Giacomo Perticone, *La filosofia di Giorgio*, Simmel, Paravia, 1923.

Analiza filozofiei relativiste cu toate aspectele sale sociologic, etic, estetic a marelui filozof german.

CHESTII SOCIALE

Guglielmo Ferrero, *Discours aux sourds*, Aux éditions du Sagittaire, Paris.

Ferrero încearcă să explice opoziția așa de marcată între secolul al XIX-lea, secolul ordinei și al prosperității relative, și epoca ce s'a deschis dela 1914. Limitele distruse, binele și răul, adevărul și eroarea, frumosul și urîtul se confundă. Aici e izvorul adînc al boalei de care civilizația occidentală riscă să piară, spune istoricul italian. Nu mai știm unde vrem să mergem, nici ce dorim. Pretutindeni găsim anarhie, estetică, politică, economie, pentrucă nu știm să „renunțăm", pentrucă ordinea a dispărut.

Werner Sombart, *Les Juifs et la Vie économique*, traduit de l'allemand par le dr. Jankélévitch, Payot, Paris.

D. Werner Sombart, aplicînd metoda psihologiei istorice, arată că influența exercitată de Evrei asupra evoluției economice se datorește faptului că un popor de sînge cald, popor de deșert, popor nomad, a intrat în contact cu popoare cu o constituție deosebită și s'a văzut condamnat să lucreze în condiții care nu semănau deloc cu acele din țara lui de origine. Dacă ar fi rămas în țara lor, Evreii ar fi jucat un rol infinit mai redus. Acțiunea lor n'ar fi căpătat caracterul dinamic sub care se manifestă acum și noi n'am fi cunoscut niciodată „acest produs extraordinar al civilizației omenești care se numește capitalismul modern".

DREPT

Léon Duguit, *Traité de droit constitutionel* (La Théorie générale de l'Etat) tome deuxième, Fontemoing, Paris.

In al doilea volum al lucrării sale, cunoscutul constituționalist francez studiază *elementele, funcțiile și organele statului.*

Elementul esențial *al statului* este puterea de constrîngere a guvernului. Națiunea nu este decît un mediu în care se produce fenomenul stat. Teritoriul este limita puterii statului. Organizarea serviciilor publice este obligația fundamentală care se impune guvernelor: mediu național, diferențiere între guvernanți și guvernați, servicii publice și teritoriu, iată, în diferite înțelesuri, elementele statului.

Negarea posibilității statului, sau a națiunii, critica ideii de suveranitate, negația puterii publice, supunerea statului către dreptul fondat pe solidaritate sînt din nou exprimate cu putere și apărate contra criticelor vechi și nouă.

Studiind organele *statului*, autorul opune teoriei franceze a reprezentării — mandat și teoriei germane a organului juridic, o teorie originală a reprezentării bazată pe solidaritatea între reprezentanți și reprezentați. Ajunge aici, respingînd ideia mandatului, care presupune o legătură subiectivă între două persoane, și arătînd că teoria juridico-organică este închisă într'un cerc vițios. COMPILATOR

Din lipsă de spațiu, Bibliografia cărților și revistelor ce ne-au sosit în cursul lunei Maiu le vom publica în No. 6 împreună cu cele ce ne vor sosi în cursul lunei Iunie.

„MICA"

Societate Anonimă Romînă Minieră

– BUCUREŞTI –

Str. Romînă 24 Telefon 24 | 92

Capital Social: Lei 50.000.000

Rezerve : Lei 2.351.439

Exploatarea Minelor de Aur „RUDA 12 APOSTOLI" din Brad ; Baița și Stănija-Albini și Exploatarea Minei de Cărbuni „TEBEA"

Exploatarea Carierelor de Piatră din Albești (Cîmpulung)

Piatră de construcție, decorațiuni și monumente cioplită și brută.

Carierele de piatră de var din Mateiași (Muscel)

VINDE VAR GRAS DE MATEIAȘI

VINDE PIATRĂ DE CONSTRUCȚIE DELA ALBEȘTI

Exploatările de „mica" din Voineasa (Vîlcea)

Instalațiune proprie pentru afinat și prelucrat aur și argint.

CUMPARA ȘI VINDE METALE PREȚIOASE

Execută orice studii, expertise și analize de minereuri în laboratoriile sale.

FACE ORI-CE AFACERI MINIERE

M. I. R. T. & Italo-Română Unite

Societate Anonimă

Capital Social Lei 12.000.000

Sediul București, Calea Victoriei No. 60. :: Telefon 52/44

AUTOMOBILE :: ACCESORII :: CAUCIUCURI
MOTOARE :: MAȘINI INDUSTRIALE :: UNELTE
:: :: :: :: INSTALATIUNI SANITARE :: :: :: ::
INCALZIRI CENTRALE :: ASCENSOARE ETC.

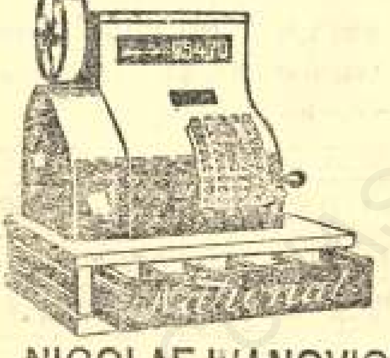
Ateliere, Garaje, Benzine, Uleiuri

Șoseaua Kiseleff, No. 53 — Telefon 42/71

„NAȚIONAL" MODEL 1923

CASE DE CONTROL
ȘI INREGIS RAT
PENTRU ORI CE MAGAZIN

—o—

INLĂTURĂ PAGUBELE
ȘI MĂRESC CÂȘTIGUL

Reprezentanta generală:
„NAȚIONAL" CASH REGISTER Co.
„REMINGTON" TYPEWRITER Co.

NICOLAE IVANOVICI & Co. **Calea Victoriei No. 29**

Telef. 25 | 12 **București** **(Pasagiul Villacros)**

„BANCA MOLDOVA"

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital și rezerve Lei 70.000.000

CENTRALA IAȘI:

SUCURSALE: **București, Galați, Khișinău, Bălți, Cetatea Albă, (Akermann) Orheiu, Leova, Reni, Tighina.**

AGENȚIE: **Tarutino**

AFILIAȚIUNI: **Banca de Credit din Piatra N. S. A. Piatra N. Banca Soroca S. A. Soroca.**

Antrepozite—Iași, Roman, Bălți, Reni. Face ori ce operațiuni de bancă. Primește bani spre fructificare contra scrisori de depunere și carnete de economie.—Emite cecuri și face plăți in toate orașele mari din România Mare, America și Europa

Secțiuni speciale pentru mărfuri și cereale

„PETROȘANI"

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ

PENTRU

Exploatarea Minelor de Cărbuni

Capital social Lei 280.000.000

BUCUREȘTI

Strada Aurel Vlaicu 22

Adr. Telegr.: PETROȘANI

Telefon 39 | 77.

1924 ANUL XVI. IUNIE. No. 6

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacția şi Administrația: Strada Alecsandri No. 3

1924

VIAȚA ROMINEASCA apare lunar cu cel puțin 160 pagini. — Abonamentul în țară un an 300 lei. — jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei. — Pentru străinătate: un an 500 lei; jumătate de an 250 lei, Numărul 50 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Ceasul greu

Mi-era pustiu în suflet. Plin de trudă
Mergeam pe malul unei ape,
Și blestemam în gîndul meu cu ciudă,
Că Dumnezeu de-ar fi, și-ar fi pe-aproape,
M'ar izbăvi — sau n'ar vrea să m'audă...

Blestem era nu de năcaz ori ură;
De nici-un om n'aveam ca să mă plîng;
Dar îmi mușcam din suflet, să nu plîng;
— Și parc'ași fi mușcat din zgură...

Și doar pornisem blînd de dimineață,
Cu ochii mari și gîndurile 'n vînt!
Mă bucuram de flori, de vînt, de viață,
Și mă simțeam la mine-acasă
Oriunde pe pămînt...

In urma mea oraşul ca o fiară
Cu solzi de smoală şi aripi de fum
Işi clocotea urgia seculară...

Dar eu pornisem singur, din *zori, blajin, la drum*...

Nu mă aveam decît pe mine 'n minte..
Mă bucuram de mine ca de-o plantă
Pe care-o creşti cu grijă, zi cu zi...
Şi-un singur gînd aveam : tot inainte..

Mai mult decît oricînd eram departe
De orice gînd nemernic, de orice dor milog...
De unde-atunci venise ca un fior de moarte
Dorinţa asta crudă : *să mă rog ?*

Lăsasem in oraşul de piatră şi metal
Biserici proaspete de cărămidă
Cu 'nfăţişare roşă de spital
Şi clopote ce sună cu scirbă şi obidă...

Dar gîndul nu-mi fusese niciodată
Să 'ngenunchez pe lespedea lor tristă,
Iar Dumnezeul lor, dacă există,
Mă îndoiam în ele să fi intrat vreodată...

Cu pumnu 'n inimă-mi dădeam, spunînd :
„Dorinţa mi-i nevolnică şi mică.
Cui, să mă rog ? De ce ? Te rogi de frică :
Nu tremură în mine nici-un gînd ;
Şi sufletul mi-l simt ca 'ntotdeauna
Pe-atît de mîndru pe cît e de blînd...

„Cît despre Dumnezeul cel de-acum :
In faţa lui dorinţa mi-o măsur prea adîncă...
E drept că 'n el se scaldă atîţia oameni încă,
Dar eu sînt singur, nimeni nu m'a 'nsoţit la drum !"...

Cum aş fi avut un fir de adevăr !
Un adevăr — o, fie cît de mic —
Să mi-l culeg şi să mi-l prind în suflet...
Să mi-l culeg... Dar nu găseam nimic...

Mai ieri aveam atîtea adevăruri...
Savante mingi cu care mă jucam !
Pe unul singur le-aş fi dat pe toate !
Pe-acela singur care nu-l aveam...
Pe-acela numai aş fi vrut să-l am...

O ceasul greu — o ceasul rău — o ceasul
Pe care-ai vrea să-l sari în timp, să-l treci,
— Cînd nu e clopot să-i rostească glasul
Şi să vestească clipele lui reci...

... Fusese drumul lung şi obosisem —
Mi-am aşternut truditul trup
Pe-o pajişte la care poposisem...

Spre-un fir de iarbă m'am plecat, să-l rup...

Dar mina-mi şovăi o clipă, oarbă —
Şi făr 'a-l rupe 'l mingiia uşor
— Cînd gîndul meu deodată frînt din sbor
Se agăţă de firul svelt de iarbă...

Nu ştiu... dar nu mai cugetam acum
La firul meu de adevăr fără prihană...
Trecuse ceasul greu ?
Pornii la drum,
Cu firul meu de iarbă pe suflet, ca pe-o rană...

Mergeam din nou pe mai ca dimineaţă
Cu ochii mari şi gîndurile 'n vînt...
Mă bucuram de flori, de vînt, de viaţă...

Şi 'n loc ca să mă rog — am început să cînt...

Al. A. Philippide

Viaţa psihică şi glandele cu secreţie internă

Fenomenele vieţii terestre * pot fi considerate ca reacţiuni ale scoarţei globului pămîntesc subt influenţa razelor solare.

Aceasta înseamnă că fenomenele vieţii sînt de natură fizică sau, dacă luăm acest din urmă cuvînt într'un înţeles mai restrîns, de natură fizico-chimică. Or, funcţiile psihice sînt manifestaţii ale unora din organismele vieţuitoare.

Implicit raţiunea lor, cu alte cuvinte, condiţiile ce le determină trebuesc de asemeni căutate în domeniul fenomenelor fizico-chimice.

Dacă este aşa, atunci nimeni nu va fi surprins de titlul acestei conferinţe, titlu care la început ar putea să pară curios celpuţin acelor deprinşi să privească psihologia prin prizma unei anumite idei de ordine religioasă, sau prin acela a filozofiei spiritualiste.

Ceiace caracterizează viaţa este procesul asimilaţiei, graţie căruia materia şi energia din mediul ambiant sînt transformate în materie şi energie asemănătoare cu aceia a organismului. Toate celulele vieţuitoare posedă această însuşire asimilatoare; cu toate acestea, pentruca organismul să-şi facă proprie materia şi energia din mediul înconjurător, e necesar să o elaboreze mai întîiu şi această funcţie este exercitată de anumite organe pe care le numim *glande*.

Glandele tubului digestiv (glandele salivare, stomacale, intestinale, pancreas, ficat) transformă alimentele, le digeră, adică le desfac în molecule mai simple, mai apte a fi încorporate în urmă în diferitele substanţe ale celulelor organismului. Această activitate, glandele o exercită graţie producerii unor sucuri ce conţin substanţe capabile să producă transformările fizico-chimice

* Nimic nu exclude prezenţa fenomenelor biologice şi în alte planete.

ale alimentelor, grație cărora procesul asimilator poate avea loc.

Aceste sucuri sînt vărsate în cavitățile digestive prin niște conducte zise excretorii; pentru aceasta, glandele menționate sînt numite încă glande cu conduct excretor sau *cu secreție externă*. Alături de acestea, există însă alte organe al căror rost în organism a rămas multă vreme nepătruns și care s'au dovedit a fi tot niște organe însărcinate cu transformarea, cu modelarea mai departe a materiei și energiei, sînt deci tot niște glande. Ele n'au însă canale excretorii și produsele fabricate de ele pătrund direct în sînge. De aici și numele de *glande fără conduct* excretor sau: *cu secreție internă*. Astfel de glande sînt, *tiroida*, paratiroidele, ipofiza, epifiza, suprarenalele, timusul, splina. De asemeni un număr de glande ca pancreasul și ficatul, cărora le putem adăuga glandele genitale (ovarul, testiculele) și poate rinichii, au pe lîngă o secreție externă și una internă.

Importanța acestor glande pentru organism e considerabilă din punct de vedere somatic sau corporal în senzul îngust al cuvîntului, cît și din punct de vedere psihic. Aceste organe întrețin dezvoltarea embrionului și a fătului, creșterea copiilor, apariția caracterelor sexuale, cu forma proprie celor două sexe. Ele influențează principalele funcții ale organismului ca digestia, circulația, respirația etc.

Ele au deasemeni un răsunet important asupra *vieții psihice*, fapt asupra căruia tocmai îmi propun să inzist în această conferință.

Inainte de a demonstra acest rol, trebue să spun cîteva cuvinte asupra mecanismului general al vieții psihice.

Acest mecanism e rezultatul mai multor funcții ce rămîn încă de studiat din multe puncte de vedere și pe care le numim senzație, percepție, memorie, afectivitate, ideație, voință.

Somnul e legat deasemeni de viața psihică, cel puțin prin unele din manifestările lui, cum sînt visurile.

In studiul funcțiilor psihice e în fine necesar să ținem samă de iuțeala (sau vitesa) cu care ele se desfășoară.

Funcția psihică cea mai elementară este senzația, care reprezintă o excitație ce devine conștientă, cu alte cuvinte simțită.

Senzațiile în stare pură nu se pot întîlni decît la noul născut sau chiar în cursul vieții foetale.

E foarte probabil că fătul, în pîntecele mamei sale, are o sumă de senzații determinate de contracțiile uterului, de mișcările sale proprii și poate de alte împrejurări. E chiar posibil ca fătul să prezinte în ultima fază a dezvoltării, fenomene psihice ceva mai superioare (percepții).

Primele sunete ce le aude un nou născut, primele impresii luminoase, determină senzații acustice sau optice.

Aceste senzații modifică însă aparatul cerebral al noului născut, lasă în scoarța creerului său anumite urme pe care le-am putea compara (fără să voim a le identifica) cu acelea lăsate de

acul inscriptor pe placa unui fonograf. Cași acestea din urmă, urmele lăsate de senzații în celulele creerului, urme pe care psihologii le numesc imagini (sau *engrame*) sînt capabile să vibreze din nou, să determine noi stări de conștiință.

Această redeșteptare a imaginilor constitue fenomenul de memorie numit evocațiune (amintire).

Impresiile conștiente ale copilului de oarecare vrîstă, cași ale omului matur, sînt de fapt produse de sinteză (de unire, de contopire) a impresiilor actuale (senzații) cu cele ce rezultă din trezirea imaginilor.

Aceste produse de contopire poartă numele de percepții.

Percepțiile pot să fie de altfel foarte complexe, rezultînd din unirea de senzații și imagini de natură diferită (auditivă, vizuală, tactilă etc.).

Ideile sînt sinteze de imagini. Printre acestea din urmă imaginile în raport cu limbajul vorbit, scris, cetit, auzit, au un rol de căpetenie în mecanismul gîndirii, dar nu e locul să inzist asupra lui.

Intipărirea imaginilor în creer este o primă manifestare a unei alte *funcții psihice fundamentale*, *memoria*.

Păstrarea și trezirea acestora sînt alte manifestări ale aceleiași funcții.

Pentruca întipărirea imaginilor să se poată face bine, e nevoe de o altă funcție cu scop de adaptare, de punere la punct, analoagă cu punerea la punct a imaginilor pe o placă fotografică atunci cînd dorim să obținem fotografii bine reușite.

Această funcție se numește *atenția*.

Ea intervine nu numai pentru percepții ci și în mecanismul gîndirii, intensificînd unele din imaginile trezite și întunecînd sau făcînd să dispară un alt număr.

Legăturile dintre idei constitue judecățile, raționamentele.

O altă funcție psihică de o importanță primordială e *afectivitatea*, funcția ce dă coloritul senzațiilor, percepțiilor, ideilor, judecăților noastre.

Psihologii obișnuesc să spună că în orice senzație distingem trei însușiri și anume: calitatea senzației, intensitatea ei, în fine *tonalitatea* afectivă a senzației.

O impresie din afară, cași o amintire, deșteaptă în noi o stare de nemulțumire sau de neplăcere, de durere, de frică, de neliniște. Aceste stări reprezintă funcția afectivității.

Tot domeniul emoțiilor și sentimentelor aparține acestei funcții importante.

De fapt, tonalitatea afectivă a senzațiilor sau imaginilor nu pare să facă parte integrantă din ele, ci e ceva supra-adăugat. Impresiile din afară modifică jocul organelor noastre interne: circulație, respirație etc..

Aceste modificări la rîndul lor dau naștere la senzații interne, ce la rîndul lor lasă în creer imagini corespunzătoare. Ori,

aceste senzaţii interne şi imaginile lor constituesc afectivitatea.

Putem avea astfel senzaţii, imagini, percepţii afective care însoţesc pe cele zise tactile, vizuale, auditive, etc., le colorează şi le fac să se însoţească de o emoţie; un sentiment variat de mulţumire, de iubire, ură, spaimă, mînie etc..

In fine, putem vorbi de o altă funcţie importantă: acela a voinţei, funcţie complexă în care analiza arată o succesiune de judecăţi şi raţionamente conduse şi legate între ele de o stare afectivă, de un sentiment, succesiune ce reprezintă aşa numita deliberaţie, şi care se termină printr'o hotărîre ce conduce la rîndul ei la o acţiune sau la oprirea unei acţiuni, la o atitudine.

Să ne întoarcem acum la glande şi la rolul lor în viaţa psihică.

Cum aceasta din urmă e strîns legată de acea fizică, cu alte cuvinte de starea corpului, nu vom putea să nu spunem cîteva cuvinte şi despre aceasta din urmă.

Glanda tiroidă situată la om înaintea şi în laturile tracheei (beregată) are forma unei potcoave şi cîntăreşte la omul adult 20—25—30 grame (în mijlociu).

Dacă această glandă nu se dezvoltă la un copil, acesta nu mai creşte, figura sa nu se dezvoltă, rămîne rotunjită, nasul turtit şi înfundat, dinţii apar tîrziu şi dinţii de lapte perzistă pănă la vîrste înaintate, pe cîtă vreme copilul normal începe a-i schimba la 6—7 ani.

Acelaşi oprire în dezvoltare o găsim şi la alte specii animale, dacă li se scoate glanda tiroidă.

Această operaţie a fost făcută şi la om (de mai multe ori) în cazuri de guşă, notîndu-se acelaşi oprire în dezvoltare caşi la animale.

Pentru cei care doresc să cunoască mai amănunţit urmările lipsei de funcţie a glandei tiroide, recomand cartea ce am publicat de curînd împreună cu Dr. Goldştein în editura „Viaţa Romînească".*

Ne vom ocupa aici mai cu samă de turburările psihice determinate de absenţa funcţiei tiroidiene.

Vom spune mai întâiu că absenţa glandei tiroide dela început, nu e compatibilă cu o dezvoltare psihică normală. Copiii lipsiţi de acest organ, rămîn nişte idioţi în strictul înţeles al cuvîntului.

Cîteva cazuri publicate de Lancereaux, Grundler şi Syck, Man, au valoarea unor adevărate experienţe pe om.

Vom da ca exemplu primul din aceste cazuri. Un copil de 11 ani, printre primii din clasa lui, prezenta un kist al glandei tiroide. Pentru motive de estetică, glanda este extirpată de un chirurg.

După trei ani dela operaţie, copilul nu mai putea să scrie, nici să citească şi abia de-şi mai recunoştea părinţii. Nu răspundea deloc sau răspundea cu întîrziere la întrebările ce i se puneau. Răspunsurile erau de altfel rare ori potrivite cu întrebarea.

Timp de doi ani fusese liniştit, dar în urmă deveni iritabil. Lovea persoanele din jurul lui şi scotea ţipete ascuţite şi sălbatece.

După un tratament cu glandă tiroidă, starea s'a ameliorat în mod simţitor. Dar tratamentul fiind în urmă neglijat, copilul a recăzut în starea deja menţionată.

Lipsa de funcţie sau chiar şi simpla scădere a funcţiei glandei tiroide la omul complect dezvoltat aduce deasemeni turburări psihice. Memoria scade şi în special impresiile cele mai nouă sînt cele care sînt mai repede uitate; atenţia deasemenea scade sau nu poate funcţiona în mod normal. Dacă ea se poate fixa asupra unui punct, ea nu se poate desprinde cu uşurinţă cînd e necesar, aşa încît bolnavii aceştia nu pot urmări decît cu greu o conversaţie.

Dispoziţia sufletească (afectivitatea) a acestor bolnavi e în genere scoborîtă.

Ei sînt lipsiţi de vlagă, trişti, fricoşi, plictisiţi, încăpăţinaţi. Le place să stea la un loc. Mişcarea îi înspăimîntă. Gîndirea lor se face încet. Somnul lor e turburat în timpul nopţii. In schimb ei sînt somnolenţi şi în cursul zilei. Auzul e adeseori scăzut. Nu rare ori au halucinaţii. Ei văd, spre exemplu, figuri rău precizate, asemănătoare cu nişte şoareci sau şobolani care străbat camera repede, sau li se pare că văd lumini, că aud sunete de clopote etc.

Nu rare ori turburările psihice, de obiceiu cu caracter trist, sînt aşa de pronunţate încît necesită internarea bolnavilor într'un spital de alienaţi.

E ştiut de altfel că în regiunile de munte, la noi caşi în alte ţări, se găsesc un mare număr de guşaţi.

Guşa e o mărire de volum însoţită de alterarea funcţiei glandei tiroide.

Cei mai mulţi din aceşti guşaţi prezintă şi turburări psihice iar copiii lor sînt în genere foarte mărginiţi la minte, proşti, imbecili sau idioţi adevăraţi.

Această stare de oprire în dezvoltarea inteligenţei, cretinismul endemic, este datorită lipsei funcţiei tiroidei în raport cu anumite condiţii ale acelor regiuni şi pe cît se pare, mai cu samă cu lipsa iodului din apă şi din alimentaţie.

Turburări psihice însemnate se pot vedea şi la bolnavi a căror glandă tiroidă funcţionează prea mult.

Aceşti bolnavi vorbesc prea mult, trec uşor dela o idee la alta, sînt prea veseli sau trişti fără motiv, se supără pentru lucruri de nimica, sînt neliniştiţi, dorm rău şi puţin etc.

In unele cazuri ajung de asemeni la spitalul de nebuni.

* Traité d'Endocrinologie, vol. I, Le corps thyroïde, Jassy, 1925.

In fine şi cazurile acestea au deasemeni, valoarea unor experienţe; turburări psihice au putut fi observate la bolnavii ce au luat cantităţi relativ mari de glandă tiroidă un timp relativ prelungit, ca tratament pentru alte boale (epilepsie, obezitate, boale de piele).

Aşa, Lévi şi Rothschild, Krokiewiz au observat în urma acestui tratament insomnie, veselie exagerată şi ris nestăpînit sau crize de plîns sau de mînie—tendinţa, la copii—de a se bate cu ceilalţi.

O bolnavă observată de mine şi căreia un coleg îi administrase glandă tiroidă pentru a slăbi, era foarte neliniştită, îi venea să plece, se temea să nu-şi piardă minţile.

O altă bolnavă ce am observat împreună cu Dr. Goldstein, după cîteva luni de tratament cu glandă tiroidă deveni tristă, nu-i mai plăcea să iasă, refuza mîncarea de teamă să nu fie otrăvită, avea o idee de care nu putea scăpa (obsesia) şi anume că e murdară. De aceia îşi spăla mînile până la 40 ori pe zi.

Deasemenea era frămîntată de unele chestii curioase. Se întreba cu nelinişte dacă cutare sau cutare din cunoştinţele ei are sau nu o inimă în piept.

Avea impresia că nu-şi mai iubeşte mama şi în acelaşi timp simţea necesitatea, pentru a scăpa de această stare chinuitoare, să spună lucrul acesta mamei sale.

Odată cu suprimarea tratamentului, aceste turburări au dispărut, pentru a reapare din nou cînd tratamentul a fost reluat.

Un bolnav al lui Boinet, tratat cu glandă tiroidă pentru o boală de piele, şi care a luat doze mai mari decît cele prescrise, a fost apucat de delir, cu idei de persecuţie şi alte turburări paralele, care au dispărut după încetarea tratamentului şi au reapărut cînd bolnavul, fără prescripţie medicală, a reluat acest tratament.

In fine, în cazurile lui Ferranini şi Roque s'au observat turburări mentale şi mai însemnate cu halucinaţii intense şi dezorientaţie complectă la două femei ce luaseră pastile de glandă tiroidă pentru a slăbi.

Turburări psihice constind mai ales într'o însemnată irascibilitate au putut fi observate de altfel şi la animale (cîne, oae, păsări) în urma tratamentului cu glandă tiroidă în scop experimental. In fine, e dovedit că somnul de iarnă al unor animale (ariciul, liliacul. ursul, etc.) e în raport cu scăderea funcţiei glandei tiroide.

Condus de faptele precedente, am emis ideia împărtăşită astăzi de numeroşi autori, că unele forme de alienaţie mintală sînt datorite unei otrăviri cu un exces de secreţie tiroidiană şi am putut observa vindecarea unor astfel de cazuri prin extirparea unei părţi din glanda tiroidă.

Studiul turburărilor psihice în urma absenţei sau excesului

de funcţie a glandei tiroide, sau în urma administraţiei prelungite sau a unei cantităţi prea mari de substanţă tiroidiană ne duce la concluzia că o anumită cantitate de această substanţă e strict necesară funcţionării psihice normale.

Glanda tiroidă e necesară şi dezvoltării funcţiilor psihice (psihogenezei).

Fără această glandă, admiţînd că specia umană ar putea să-şi continue existenţa (în realitate specia s'ar stinge) omenirea ar fi constituită numai din cretini.

Intreaga civilizaţie ar fi absentă. Rolul glandei tiroide, din punct de vedere psihic, este deci considerabil.

Glandele paratiroidiene par deasemeni să intervină în funcţiile psihice.

Ele sînt 4 mici organe, avînd fiecare mărimea unei boabe de linte.

Absenţa lor nu e compatibilă cu o supravieţuire prelungită. In unele cazuri în care anumite simptome (spasme musculare) indicau turburări în funcţia acestor glande, s'au notat şi alteraţii psihice însemnate.

O stare de iritabilitate psihică pare a însoţi în genere funcţionarea defecţioasă a numitelor glande, pe cîtă vreme funcţionarea lor regulată ar aduce cu sine calmul psihic.

Dar în definitiv, importanţa acestor glande din punct de vedere psihic e încă prea puţin cunoscută.

Acelaşi lucru se poate spune despre *timus*, o glandă ce are o importanţă deosebită la copii, din punct de vedere al creşterii şi al dezvoltării oaselor.

La cîni tineri extirparea timusului e urmată nu numai de turburări de creştere ci şi de o stare psihică comparabilă cu idioţia.

In interiorul capului şi dedesuptul creerului există o glandă cam de volumul unei alune, şi care are de asemeni un rol important în organism.

Cînd glanda unui copil nu funcţionează destul fiind alterată din cauza unei boale, copilul acela nu mai creşte şi din punctul de vedere psihic de asemeni pare a se dezvolta în mod incomplect. Primul lucru se observă şi la animale după scoaterea acestei glande.

Alteori glanda creşte peste măsură de mare, putînd să ajungă spre exemplu cît o nucă. Atunci, dacă şi funcţionarea ei merge paralel, adică dacă produsele fabricate de glandă intră în sînge în cantitate prea mare, se observă o creştere exagerată în înălţime (dacă e vorba de un copil sau un adolescent) sau în lărgime, dacă e vorba de un om matur (gigantism şi acromegalie).

Giganţii au şi o stare psihică specială. Ei sînt instabili, emotivi, uşuratici, incapabili de o muncă serioasă, de o atenţie încordată, de o voinţă susţinută. Starea lor psihică rămîne asemănătoare cu aceia a copiilor.

Acromegalii de asemeni sînt de regulă neliniștiți, triști și uneori cu turburări psihice și mai însemnate, putînd ajunge în spitalele de alienați.

Influența ipofizei, adică a glandei despre care am vorbit, asupra vieții psihice în stare normală e în tot cazul încă prea puțin studiată, de aceia trecem mai departe.

Cam același lucru se poate spune despre *epifiză*, o altă glandă ceva mai mică decît ipofiza, așezată cași aceasta din urmă în interiorul craniului deasupra unei porțiuni de substanță nervoasă ce se găsește intrînsul.

Un fapt curios și foarte interesant merită cu toate acestea să fie reținut: anumite alterări ale acestui organ la copiii mici sînt însoțite de anumite modificări ce amintesc pe acelea ale vrîstei pubertății. Copiii cresc repede, la băeți vocea se îngroașă, se dezvoltă barba etc.

Paralel cu aceste modificări, se dezvoltă în mod precoce și inteligența, copiii se ocupă de chestii abstracte, înfine apar inclinații către sexul opus, stare caracteristică psihologiei vrîstei pubertății.

Mai bine studiate din punctul de vedere al importanței lor în viața psihică sînt capsulele suprarenale și glandele genitale.

Primele sînt două organe cîntărind *împreună 14—15 grame* și sînt situate deasupra celor doi rinichi.

In cursul unei anumite boli care distruge aceste organe aproape în totalitate, se observă pe lîngă o înegrire a pielei așa de însemnată încît un individ cît de alb mai înainte poate fi luat drept un țigan și pe lîngă alte turburări, asupra cărora nu vom insista, se observă și o stare de tristeță, o lipsă complectă de energie. Bolnavilor acestora le e silă de orice mișcare, de orice sforțare. Activitatea psihică se reduce deci în mod considerabil din punctul de vedere al cantității și intensității sale.

Fenomene asemănătoare se pot observa și la animale după distrugerea aproape complectă a acestor organe, a căror lipsă totală nu este de altfel compatibilă cu viața.

Mai importante sînt încă unele stări în care aceste glande funcționează în mod exagerat.

Fiecare capsulă suprarenală e în realitate un organ dublu.

Porțiunea centrală sau medulară a glandei produce o substanță cu o acțiune specială asupra *inimii* și a *circulației în* genere, pe cîtă vreme porțiunea *periferică sau scoarța organică* (corticala) produce substanțe de *natură diferită* și vecine în compoziția lor cu grăsimile.

In unele cazuri, această din urmă parte se dezvoltă și funcționează în mod exagerat și atunci, dacă e vorba de un bărbat, mușchii se dezvoltă în chip neobișnuit, dacă e vorba de o femee, aceasta la caractere masculine, îi crește barbă și mustăți și de foarte multe ori starea ei psihică se modifică deasemeni, mergînd pănăla nebunie.

Se pare că în mod normal, acest organ mărește energia psihică, dîndu-i o notă masculină.

Efectele substanței produse de porțiunea centrală a organului sînt mai bine studiate.

Dacă se injectează adrenalină mai multe zile dearîndul unui individ, acesta devine foarte iritabil, neliniștit, fricos, tremură ușor etc.

Chiar și o singură injecție poate determina o stare asemănătoare, dacă se face unui individ a cărui glandă tiroidă funcționa în mod exagerat sau care a fost tratat cîtva timp cu această glandă.

Glanda tiroidă și porțiunea medulară a capsulelor suprarenale măresc emotivitatea și cu ajutorul lor putem provoca adevărate emoții experimentale.

Este sigur că glanda tiroidă sensibilizează sufletul nostru, ne face mai impresionabili, mai emotivi. Lévi și Rothschild au și numit-o „glanda emoției".

In ce privește adrenalina, cînd organismul e deja preparat, ea pare a dezlănțui procesul emotiv.

Un fiziologist de valoare, Canon, a făcut de curînd o constatare interesantă de psiho-fiziologie experimentală.

Punînd pisicile în prezența cînilor, primele animale încearcă o stare emotivă de mînie și frică, amestecate.

Ori, dozînd adrenalina din venele ce es din capsulele suprarenale a găsit-o mărită subt influența acestei emoții.

De altfel injecția de adrenalină determină la om și semnele fizice ale unei emoții ca paliditatea feței, zburlirea părului, tremurături, dilatația pupilei etc.

In fine e de notat că lipsa de dezvoltare a creerului merge mînă'n mînă cu aceia a capsulelor suprarenale și invers.

Se pare că ultimele au un rol important în dezvoltarea creerului.

Ori cum funcțiile psihice sînt condiționate de buna dezvoltare a creerului, sîntem conduși la concluzia că dezvoltarea psihică—condiționată de dezvoltarea creerului—presupune funcționarea prealabilă a capsulelor suprarenale în cursul epocei foetale.

Extrem de interesant apare rolul glandelor genitale în viața psihică.

Acest rol îl putem urmări chiar la animalele inferioare, cum sînt insectele.

Genialul fiziologist Jacques Loeb, mort de curînd, a demonstrat importanța chimismului organismelor în determinismul tropismelor. Subt acest nume se înțelege faptul că o ființă viețuitoare, animal sau plantă se îndreaptă spre lumină, căldură etc. (tropisme pozitive) sau se depărtează de ele mergînd în direcție opusă (tropisme negative).

O modificare chimică voită a mediului poate răsturna direcția tropismului.

Ori, în timpul cînd insectele ajung la maturitate sexuală, se dezvoltă la ele o puternică atracție spre lumină (heliotropism pozitiv). Barbații și femei zboară împreună în aerul plin de soare.

Acest fenomen psihologic e în acelaşi timp expresia unui mecanism, dela care animalele în chestie (furnici, albine etc.) nu se pot sustrage.

Dacă într'un stup se astupă eşirea superioară cu un capac de sticlă, lăsîndu-se o eşire laterală, albinele noastre puternic atrase spre lumină se îngrămădesc la partea superioară a stupului, pe unde nu pot să iasă ca să-şi realizeze zborul de nuntă, deşi aveau eşirea laterală la dispoziție.

Aceasta arată cît de puternic este acest heliotropism (atracție către soare) la aceste insecte.

El se petrece subt influența modificărilor chimice produse în organism de aparatul sexualității.

Această influență este mai bine studiată la animalele mai superioare.

La broaşte spre exemplu, diferențele de formă între cele două sexe, diferențe asupra cărora nu vom insista şi care merg paralel cu cele psihice sînt condiționate (caşi acestea din urmă) de produsele chimice ce es din glandele *sexuale ale celor două* sexe şi care intră în sînge. Sîngele circulînd le duce *la centrii* nervoşi pe care se fixează. Atunci apare instinctul sexual. Cele două sexe se caută şi se unesc.

Orăcăitul broaştelor primăvara pare o manifestare a instinctului sexual, care e în definitiv sîmburele sentimentului iubirii sexuale, iar orăcăitul de care vorbim, începutul muzicii lirice.

Dacă un broscoiu se castrează, instinctul lui sexual dispare. El va rămîne indiferent față de grațiile „sexului frumos".

Dacă însă i se va injecta un extras de testicul, el va deveni din nou senzibil față de aceste grații.

Mai mult încă, această sensibilitate îi poate fi redată şi injectîndu-i creerul unui animal normal în epoca activității sexuale.

Creerul unui animal castrat sau scos în afară de epoca citată este lipsit de acțiune.

Experiențele de mai sus, datorite lui Harms, arată foarte limpede determinismul chimic şi glandular al instinctului sexual la broaşte.

Lucrurile se petrec la fel şi la paseri.

Toată lumea ştie ce se petrece cînd castrăm un cocoşel tînăr.

Creasta se îngălbeneşte şi se veştejeşte.

Ea nu mai creşte ca la un animal normal. Animalul nu se mai bate cu rivalii săi de acelaşi sex şi nu mai strigă mîndru „cucurigu".

In fine, farmecele găinilor îl lasă rece.

Dacă însă îi transplantăm un fragment de testicul, creasta

se înroşeşte şi începe din nou să crească, animalul devine din nou bătăios față de indivizii din acelaşi sex şi galant cu cei din sexul opus (evident în interiorul speciei sale).

Mai mult încă: aceste însuşiri apar strîns legate de anumite celule şi de anumite substanțe din aceste celule, şi nu apar la animalul întreg decît odată cu dezvoltarea şi apariția acestor celule şi acestor substanțe.

Cîntecul cocoşului e condiționat de secreția internă a testiculului. Tot aşa e cu acela al masculilor celorlalte păsărele.

Nişte versuri ce se cîntau mult acum cîțiva ani (datorite dacă nu mă înşel d-lui A. C. Cuza) sunau astfel, vorbind de iubire:

„Căci ea e în mirosul florii
Şi în raza stelei de sus
Şi ea dă glas privighetorii
Şi nopților farmec nespus"

Intr'adevăr, glasul divei păsărelelor este dat de sentimentul sau instinctul *iubirii* sexuale şi, strict vorbind, de secreția internă a testiculului.

In cîntecul privighetoarei găsim o nouă fază şi un progres însemnat al muzicei lirice şi legătura acestei interesante manifestații psihice cu secrețiile interne.

La mamifere, lucrurile se petrec caşi la păsări şi la batraciene.

Castrația masculilor sau a femelelor, odată cu modificarea unor caractere fizice îi face indiferenți față de sexul opus şi transplantarea glandelor respective le redau caracterele dispărute, atît pe cele fizice cît şi pe cele psihice.

Mai mult încă, după cum ne-au arătat-o mai cu samă experiențele lui Steinach: castrînd un animal mascul şi transplantîndu-i ovare, el va lua însuşirile fizice ale unei femele (în ce priveşte părul de exemplu), va deveni indiferent față de femele şi senzibil față de masculi.

S'a putut crea cu drept cuvînt, un verb nou „a erotiza" a inspira instinctul sau sentimentul amorului sexual, şi putem erotiza după voe în direcția masculină sau feminină, după cum transplantăm unui animal castrat glandele unuia sau a celuilalt sex.

Masculul castrat şi cu transplantare de ovare va prezenta şi o dezvoltare a mamelelor care vor secreta lapte şi animalul devenit o bună mamă, va alăpta pui ce vor fi puşi să sugă (şi claponii pot face serviciul de cloşcă).

Transplantînd testicule la o femelă castrată, părul acesteia va lua caracterele masculilor, animalul va creşte mai mare, va deveni mai osos şi mai musculos, în fine va fi indiferent față de masculi şi va urmări cu asiduitate femelele.

Ce se petrece la cobaii lui Steinach, se petrece desigur la oricare altă specie de mamifere.

Impetuozitatea ce merge mînă în mînă cu instinctul sexual la taur, armăsar sau vier e bine cunoscută, caşi efectul potolitor al castrației asupra aces'or stări psihice.

In fine, specia umană nu face cituşi de puțin excepție.

Sentimentul amorului, adevărat ginecotropism sau androtropism (atracție către sexul masculin sau femenin) pozitiv sau negativ, după cum e vorba de un sex sau de celălalt e şi în specia umană condiționat de secreția internă a glandelor sexuale.

Eminescu şi-a dat samă de *caracterul* acesta al unui mecanism intrinsec al sentimentului *amorului*.

La ace:t caracter de mecanism predeterminat face aluzie cînd spune:

„Te îmbeți de feeria unui mîndru vis de vară,
Care'n *fine* se petrece"...

şi mai cu samă în versurile:

„Să slinjeşti cu mii de lacrimi un instinct atît de van
Ce le-abale şi la păsări de vre-o două ori pe an?"

Nu voiu căuta să discut dacă acest *instinct* sau *sentiment* este într'adevăr aşa de deşert. E sigur că fără el specia *omenească* ar dispărea. El are deci oarecare utilitate, pentru această specie cel puțin.

Insist însă asupra acestui caracter de mecanism prestabilit, reliefat de poet, caracter ce concordă atît de bine cu celace studiul secrețiilor interne ne-a demonstrat.

Şi la om sentimentul amorului se dezvoltă, dela o anumită vrîstă, în legătură cu intrarea în funcție a testiculelor sau ovarelor.

Şi la om aceste glande erotizează organismul în mod specific. Şi la el castrația aduce scăderea sau, dacă e timpurie, perderea instinctului sexual, iar transplantările de glande pot face din nou să apară sentimentul amorului.

Mai mult încă, se pot întîlni bărbați care nu simt atracție decît față de indivizi de acelaşi sex şi o anomalie analoagă se poate observa şi la femei.

In cazuri de acestea, în care se poate acuza *un viciu* de funcție în glandele sexuale ale acestor indivizi, *transplantările* de glande dela indivizi normali au putut corija inversiunea psihosexuală, erotizînd organismul în mod normal.

Glandele sexuale au un rol important în activitatea psihică a speciei omeneşti.

Toată poezia şi muzica lirică ar lipsi fără existența acestor glande.

Intre cele mai bune versuri ale poeților noştri, între cele mai sentimentale bucăți muzicale, cîntecul privighetorii şi orăcăitul broaştelor nu există decît o deosebire de scară zoologică, nu şi o deosebire de natură.

Şi față de poezia epică, glandele sexuale nu par străine. In fine chiar producția intelectuală, în senzul cel mai abstract al cuvîntului, pare influențată de activitatea acestor organe.

Glandele sexuale întrețin buna dispoziție sufletească.

Faptul este evident mai cu samă pentru ovare.

Castrația sau lipsa de funcție a ovarelor la o femee tînără aduce o sumă de turburări, ca o senzație de valuri de căldură ce se urcă în față, care de fapt se congestionează; palpitații, transudații exagerate etc.

Din punct de vedere psihic se notează insomnii, nelinişte, temeri nemotivate şi mai cu samă o stare de iritabilitate foarte însemnată.

Femeile ale căror ovare funcționează prea puțin au adevărate crize de mînie pentru orice nimic. Această stare se observă des la femeile mai în vrîstă cîtva timp după (şi chiar ceva înainte) încetarea menstruației.

Această irascibilitate însemnată, datorită insuficienții ovariene se întîlneşte deseori la soacre, a căror dispoziție psihică contrastează cu aceia a nurorilor tinere şi cu ovare în plină funcție. Grație tocmai acestui fapt ele sînt vesele, senine şi optimiste.

Poporul a caracterizat dispoziția psihică a soacrelor în versurile bine cunoscute:

„Soacră, soacră
Poamă acră
De te-ai coace cît te-ai coace
Dulce tot nu te-ai mai face"

Profeția aceasta a fost totuşi dezmințită de medicina de azi. Tratamentul „soacrelor" (şi a femeilor cu insuficiență ovariană în general) cu extracte de ovar reuşeşte a le „îndulci" caracterul, confirmînd odată mai mult importanța secrețiilor glandulare, din punctul de vedere psihologic.

Raporturile secrețiilor interne ale ficatului, pancreasului, splinei etc. cu psihologia sînt pentru moment prea puțin cunoscute.

Deaceia vom trece asupra lor în studiul acesta.

* * *

Cele spuse până acum arată cît de important e rolul glandelor cu secreție internă pentru funcțiile psihice în genere.

Rămîne să ne ocupăm acum de studiul mecanismului prin care aceste organe lucrează asupra „sufletului" nostru.

Subtstanțele produse de aceste organe se pot fixa direct asupra celulelor creerului, influențîndu-le activitatea. E ştiut că

viața psihică e în funcție de unele din celulele creerului nostru. Aceste subtstanțe pot lucra deasemeni asupra altor porțiuni din sistemul nervos, și anume asupra acelora care conduc activitatea organelor de circulație, respirație etc..

Funcționarea aceasta bună sau rea prin senzațiile interne ce le determină, influențează afectivitatea noastră, ne face veseli sau triști etc..

Secrețiile interne lucrează și direct asupra celulelor organelor noastre, asupra sîngelui, a lichidelor dintre celule și influențează și pe calea aceasta terminațiile nervoase, *determinînd curente* nervoase ce se urcă spre celulele creerului, influențînd dispoziția noastră sufletească și activitatea psihică în general.

Precum se vede, subtstanțele produse de glande au un rol capital în viața noastră psihică.

Ce știm noi despre natura acestor subtstanțe?

Unele din aceste subtstanțe ne sînt destul de bine cunoscute. Astfel este aceia secretată de glanda tiroidă și care se pare a putea fi identificată cu tiroxina izolată de curînd de Kendal din acestă glandă. E o substanță relativ simplă, conținînd carbon, oxigen, hidrogen, azot și iod.

Tot așa adrenalina din porțiunea *medulară a capsulelor* suprarenale și care conține elementele precedente *în alte raporturi* și proporții, mai puțin iodul.

Adrenalina a putut fi preparată și direct din elementele sale constitutive.

Din scoarța suprarenalei și din glandele genitale s'au izolat mai cu samă subtstanțe grăsoase (lipoizi) dintre care unele au ca bază colesterina, o substanță constituită din cărbune, hidrogen și oxigen.

Din pancreas s'a putut izola de curînd o substanță foarte activă, din unele puncte de vedere, dar care n'a fost încă cercetată din acela ce ne-a preocupat în această conferință.

Oricum ar fi, și cu privire la studiul substanțelor secretate de glandele cu secreție internă s'au făcut însemnate progrese.

Rezultatele aduse de cercetarea raporturilor dintre funcțiile psihice și acelea ale glandelor cu secreție internă, reprzeintă un progres însemnat pentru psihologie.

Aceste rezultate contribuesc a scoate această ramură a biologiei din faza pur descriptivă a funcțiilor ce *studiază, făcînd-o* să intre în acela a precizării determinismului *acestor funcții*.

Ori, determinarea condițiilor de producere a fenomenelor este țelul ultim al științei.

Dr. C. I. Parhon

Roș, galben și albastru

— Roman —

V.—Hotarul celor două țări

Sînt la Iași de patru zile. Deși mă interesează orașul, nu *mă arăt pe stradă* decît foarte rar. La cafenea am fost o singură dată. Dacă ași fi fost de două ori, ar fi însemnat că nu mai sînt la Iași!... Fugarii din București sosesc în grupuri organizate ca trupele de actori. Mi-am regăsit la Iași atîtea cunoștințe, că aproape am început să mă cred tot la București.

Cînd pleci de-acasă hotărît să descoperi o lume nouă, nu înțelegi desigur să te întîlnești tot cu cei lăsați acasă. Încep să cred că nu mai e chip să descoperi nimic nou pe pămînt. În cea mai pustie insulă din oceanul Pacific o să te împiedici de un funcționar englez, care o să te întrebe de pașaport. În cea mai ascunsă și misterioasă stradelă a Iașilor, un cunoscut bucureștean o să te întîmpine cu aceiași veșnică întrebare:

„De cînd pe-aici?..." Nimeni nu vrea să admită că ideia lui, au mai putut-o avea și alții. Toți te măsoară cu ochii nedumeriți, cași cum ai fi un animal antideluvian. Fiecare se crede *în dreptul* primului ocupant și enervarea celor sosiți crește pe măsură ce noile figuri bucureștene își fac apariția pe strada Lăpușneanu, la Trajan, la Tufli sau chiar prin cartierele mărginașe ale Iașilor.

Capitala Moldovei a devenit mai sufocantă decît capitala țării. La restaurant nu mai poți găsi un loc liber. Aștepți să se facă loc și nu mai găsești mîncare. La bărbier trebue să te înscrii din vreme, ca pentru audiențele dela Palat. Ca să poți ceti un jurnal, trebue să-l cumperi dela gară cînd sosește trenul și ca să poți vorbi cu o femee pe stradă, trebue să-i pui în cap tichia fermecată, fiindcă altfel ți-o suflă altul imediat.

Dela București, sosesc numai știri proaste. Fugarii le po-

vestesc după fantezia lor proprie. Unele pot fi chiar inventate pe de-a 'ntregul. Nu le poți controla însă, fiindcă cei care le aduc, le dovedesc cu prezența lor la Iași. Comunicatele oficiale păstrează situația neschimbată. Numărul fugarilor însă, chiar dacă le-ai fi tăiat limba, tot ar fi fost mai elocvent decît rîndurile măsurate ale comunicatelor. Or, dacă în fundul Moldovei situația se schimbă din zi în zi, de ce oare pe front, ea ar fi rămas aceiași ?...

Eu de altfel mă așteptam la orice. Toto mă pusese în curent cu toate eventualitățile. *Bucureștii trebuiau să cadă.* Armata noastră avea să mai încerce o rezistență pe Ialomița și apoi ultima speranță era linia întărită, Galați—Nămoloasa—Focșani. Ce știam dar, mi-era de ajuns. Informațiile străzii și cafenelei erau chestii de amănunt.

M'am hotărît să nu mai es din casă, întîmple-se orice s'ar fi întîmplat... La biroul cenzurei nu se simte încă nevoe de prezența mea. Ieșenii de altfel, nu m'ar fi văzut cu ochi buni. Pentru ei, publiciștii din București nu sînt destul de serioși. Fac glume de prost gust, nu pun destul preț pe critica literară, nu respectă tradiția *limbii romînești*, *reneagă* pe Eminescu și pe Creangă și nu știu să tragă *chefuri până la ziuă, ca la „Bolta rece"*.

Domnul Aivazian care m'a și ghicit cam ce fel de om sînt, mă întreabă dacă n'aș vrea să cunosc un băiat „pe cinste", dela spitalul militar rusesc.

— E doctor ? îl întreb eu.

— Mi se pare că e și doctor... dar e mai mult unul d'ăștia ca dumneata... cetește... Aoleo!... Să-l vezi ce mai cetește... Și vorbește!... Ăsta e ăl mai deștept rus dela noi din țară... Să știi!...

— Dar în ce limbă vorbește ?

— In ce limbă vrei... Pe toate le știe... Vorbește și limba noastră. E rus din Basarabia.

Și domnul Aivazian insistă, cași cum ar fi pus la cale o afacere rentabilă. Proprietarul meu are perseverențe diabolice. Parcă toată viața n'a vîndut decît năut și stafide la Trebizonda. Imi spune cum îl cheamă, cu numele de botez și de familie, cum îi zic prietinii, cum e la trup, ce suflet are, cît alcool bea zilnic și unde îl poți găsi dimineața *cînd nu se mai poate duce* acasă noaptea.

La început credeam—mărturisesc—la bordel. Domnul Aivazian însă, mă privește cu niște ochi de Gorgoria și protestează cu vehemență :

— Cum ?... Nicolașa, la bordel ?.. Imi pare rău cucoane!... Se vede că nu-l cunoști... Un băiat subțire ca ăsta, nu-și murdărește tinerețea prin localuri de-astea...

Apoi începe să-mi povestească pe larg, cele petrecute acum două săptămîni :

— Adusesem tocmai tămîiosul care l-ai gustat și dumneata. Sara am mîncat cu Nicolașa. Era cam plictisit că nu primea vești de-acasă. Nu știu de unde făcuse rost de un buchet de trandafiri... Il ținea la piept și îl mirosea mereu, ca să-i treacă de urît. Așa sînt Rușii. Cînd cu vutca, cînd cu florile!... Imbuca de două, trei ori din cîrnații de porc, și... iar cu trandafirii la nas!... Cu tămîiosul însă, l-am dat gata. Am băut vre-o șeapte *măsuri numai noi amîndoi*... Pe la două după miezul nopții, *a început să plîngă*. Până atunci cîntase și-l înjurase pe Țar... Bine că nu l-a auzit cineva, că-mi găseam beleaua cu el. De cum a început să plîngă însă, nu l-am mai putut cădea în voe. S'a sculat, și-a luat șapca și buchetul de trandafiri și a plecat. Nu mi-a dat nici „bună seara". Eu credeam că s'a dus acasă, adică la spital, la antrepozitele dela gară. Dar de unde!... Să mă fi bătut cineva și tot n'aș fi ghicit!... A douazi dimineața m'am dus și eu ca omul... știi... Și cînd colo, ce să vezi ?... Nicolașa al meu dormea pe scăunelul din closet cu buchetul de trandafiri în brațe...

Sar din scaun ca un *Arhimede din bae* și abia mă rețin *să nu-mi sărut de bucurie proprietarul. Insfîrșit !... Găsisem și eu ceva nou la Iași!...*

— Adu-mi-l nene Aivaziane... Adu-mi-l chiar astăseară... să mîncăm împreună cîte-și trei.

Și domnul Aivazian surîde mulțumit ca după sfîrșitul cu bine al unei afaceri grase.

— Dacă nu ți-o plăcea, mă jur să te țin gratis la mine în casă, până ce s'o încheia pacea...

*

Toto îmi scrisese tocmai, *rugîndu-mă* să-i dau vești despre nevasta colonelului care probabil, odată ajunsă la Iași, rupsese orice legături sentimentale cu Bucureștii. Cum n'o mai văzusem nici eu până atunci, mă gîndii s'o găsesc, nu atît pentru mine, cît pentru împlinirea comisionului... Dacă nu mai mult, cel puțin *atît*, merita și prietinul meu.

Ca să *mergi* din strada Lozonski în strada *Muzelor*, trebue să *treci prin* fața statuei lui Cuza-Vodă. Consiliul miniștrilor de *bronz*, de pe soclul Domnitorului subt care se făcuse unirea principatelor, era turburat de discuția diferitelor grupe care se învîrteau în cercul vițios al aceleași idei:

„Hai să dăm mînă cu mînă
„Cei cu inima romînă..."

Cași la București, Blebea era nelipsit oricînd și oriunde se discuta dezrobirea fraților din Ardeal. De data asta era vorba de o nouă manifestație de solidaritate a tuturor Romînilor din

ţările subjugate. Ţarul Nicolae promisese liberarea prizonierilor austro-ungari de origină romînă. O comisiune mixtă, formată din civili şi militari romîni şi ruşi, avea să plece în lagărele de prizonieri din Rusia pentru a alege pe Ardeleni şi Bucovineni. Din această comisie urma să facă parte, natural, şi cîţiva Romîni de peste Carpaţi şi printre ei, cel mai indicat era Laurenţiu Blebea—penajul Regelui Enric în lupta dela Ivry. Blebea demonstra că dacă Ţarul vrea, afacerea se poate face, că „dreptul ginţilor" nu se opune fiindcă origina rasei primează uniforma soldatului şi că el dacă s'ar duce la Petrograd, *într'o săptămînă* cel mult, chestia ar fi tranşată în mod definitiv.

Ne stringem mîna în treacăt. Decînd s'a 'nceput războiul nu mai îmi place să m'amestec în discuţii, unde e nevoe să-ţi cîntăreşti vorbele. Iau notă însă, de noua latură a activităţii lui patriotice. Pentru mine situaţia lui era mai clară ca lumina zilei. Laurenţiu Blebea nu mai atingea acum nici măcar tangenţial sfera bănuelilor Siguranţei cum că ar fi spion neamţ.

Dela statuia lui Cuza până în strada Muzelor sînt doi paşi. In curtea Consulatului rusesc, trei camioane militare descarcă diferite lăzi şi pachete pe care stă scris în două limbi: *„Legation Impériale de Russie"* şi *„Rùsscöie Imperàtorscoie Posòlstvo"*. Asta înseamnă că la Bucureşti s'a început evacuarea şi a legaţiilor aliate.

Odaia doamnei Jenny Colonel Vasilescu e la parterre. Din trotuar pot privi pe fereastră, înăuntru. De data asta însă, perdeaua e dată în lături şi din odae, priveşte în stradă un chipiu romînesc cu cocarda tricoloră şi cifra Regelui Ferdinand. Mă opresc în loc, nehotărît pentru un moment, ce trebue să fac... S'o iau înainte sau înapoi?... Probabil că amanta prietinului meu s'a mutat din odaia dată provizoriu de comenduire. Sau poate, o fi chiar chipiul bărbatului care şi-a luat concediu anume pentru ea... Dar şi într'un caz şi în altul, eu nu aveam ce căuta acolo. Cel mai bun lucru de făcut dar era să-mi amîn vizita pentru altădată.

In momentul acela însă, o mînă se întinse spre fereastră şi chipiul dispăru ca să apară din nou, peste cîteva clipe, în capul unui căpitan de jandarmi, care eşi din odaia cu bucluc, unde cît p'aci, era să intru eu. Căpitanul era vesel şi *rumen* la figură. Se vedea că nici nu vine de pe *front, nici n'are* de gînd să se ducă vre-odată. Nu ştiu dar, de ce purta uniformă, cînd la Iaşi, hainele civile l-ar fi prins mult mai bine. Dar cine putea fi căpitanul ăsta?... Noul chiriaş al odăii sau poate chiar noul amant al doamnei Jenny Colonel Vasilescu?...

Intru în gangul casei şi bat la uşă:

— A!... Tu erai?...

— Da, eu...

— Şi până azi ce-ai făcut de nu te-ai mai văzut?

— Am aşteptat în stradă până s'a 'ndurat să plece căpitanul de jandarmi.

Amanta prietinului meu, a mea şi a căpitanului, se făcuse galbenă ca mijlocul drapelului naţional. Celelalte două culori, ni le rezervase probabil, una mie şi alta lui Toto.

— A, da... Tocmai venise de pe front. Mi-a adus o scrisoare dela Jorj...

— Şi ăsta vine de pe front?... O fi tot frontul din strada Nisipari... Ştii... Zepelinul... Bomba...

Nevasta colonelului mă privi calmă ca o regină detronată ce-şi măsoară cu ochii propriul eşafod.

— Te rog să mă laşi în pace... De azi înainte nu mai vreau să ştiu că te-am cunoscut. De altfel, mîne plec la Huşi... Sper că n'ai să te ţii după mine şi-acolo...

— Eu nu, m'a ferit Dumnezeu!... Dar poate o să vină Toto... Mă roagă tocmai să-i dau veşti despre dumneata...

— A, nu, nu, nu... Vă rog să mă lăsaţi în pace. M'am săturat de copii rău crescuţi... Să vă faceţi ucenicia cu modistele şi cu fetele din conservator, nu cu femeile din lumea bună...

Morala deci: Nu te amesteca în tărîţe că te mănîncă porcii!...

Toate aceste istorioare cu tîlc sînt foarte interesante, dar au un mare inconvenient. Ţi se spune totdeauna ce nu trebue să faci, dar nu ţi se dă niciodată garanţia că n'ai să mai faci.

*

Pentru seara, domnul Aivazian a pregătit o masă în trei. In materie de mîncare şi băutură însă, calculele proprietarului meu sînt de o aproximaţie interplanetară. Bucatele pregătite pentru astăseară, pot sătura o companie de soldaţi pe front, iar vinaţul ar putea răpune întregul reghiment Preobrajenski.

Eram aşteptat. Domnul Aivazian mă prezintă cu modulări de voce, admirative.

— Domnul dela Bucureşti, despre care ţi-am vorbit... Oaspetele meu.

Rusul se scoală şi-mi întinde mîna:

— Eu sînt Nicolai Damianovici Gorski.

— Şi eu Mircea Băleanu.

— Şi tatăl dumitale?

— Tata a murit.

— Dumnezeu să-l erte, dar cum îl chema?

— Teodor.

— Atunci Mircea Fedorovici Băleanu.

— Cum zici dumneata... Mie mi-e egal, că eu tot ăla sînt!...

Rusul rîde zgomotos, mă bate pe umăr, mă mîngîie pe subt guşă şi-mi trage în glumă, o palmă care plesneşte ca o şindrilă ruptă şi-mi roşeşte obrazul. Se propteşte apoi cu amîndouă mînile, în umerii mei şi mă întreabă:

— Intelectual?
— Mai mult jurnalist.
— Scriitor?
— Şi scriitor, dacă vrei...
— Poet?
— Aşa şi aşa...
— Dostoewski, mare... Nu?
— Mare... mare de tot... Cum dracu să nu fie mare?
— Şi Andreev bun... Nu?
— Bun şi ăsta... grozav de bun...
— *Haraşò...*

Şi mă pupă în gură ca pe o femee cu care s'ar fi găsit singur în odae. Apoi se linişteşte, mormăe ceva în limba lui Dostoewski şi aprinde o ţigară cu carton, lungă cît un creion Hardtmuth.

Nicolae Damianovici e înalt şi spătos ca un chioşc de ziare, are ochii galbeni verzui ca absintul după ce l-ai amestecat cu apă, nasul turtit, urechile blegi, părul cenuşiu şi faţa vînătă ca un apus de soare în largul mării. Nu poartă nici barbă, nici mustăţi. Trebue să se radă însă foarte rar, fiindcă buzele lui inţeapă ca o floare de scaete. Cînd umblă prin odae parcă se cutremură pămîntul. E îmbrăcat jumătate civil, jumătate militar. Are haină de piele neagră, pantaloni de călărie albaştri cu vipuşcă roşie, jambiere şi bocanci englezeşti, galbeni, cămaşă cu guler răsfrînt şi cravată tricotată şi şapcă la fel cu toţi Ruşii pe care îi intîlnisem până atunci.

Masa e lipită de părete. Intr'un cap al mesei stă domnul Aivazian, intr'altul eu şi pe latura liberă, el. Îi place să aibă în jurul lui, spaţiu mult. Are gesturile largi ca nişte unde herziene şi vorbeşte parcă tot prin telegrafia fără fir.

După primele pahare golite, încep să-l întreb şi eu.

— Dumneavoastră sînteţi doctor?
— Doctor artist în litere, filozofie, chimie, medicină şi ştiinţele oculte...
— Scriitor, nu sînteţi?
— *Niet.*
— Dar literatura vă place?...
— Mult.
— Pe Ruşi trebue să-i fi cetit pe toţi.
— Pe toţi.
— Dar pe Francezi?
— Pe toţi.
— Şi pe Germani...
— Pe toţi.
— Scandinavii?...
— Toţi, toţi, toţi...

Nu mai era nevoe deci să-l întreb de Englezi, Italieni, Spanioli...

Riscai totuşi o întrebare dictată de amorul meu propriu de romîn.

— Dar din scriitorii romîni?...
— *Nicievò.*

Nu ştiam dacă răspunsul lui era o provocare la duel. Pe vreme de războiu însă, mănuşile trebuesc ridicate la timp.

— Ştiţi că vorbiţi bine romîneşte!... Unde-aţi învăţat?
— La Mukden.
— In Manciuria?
— In războiul cu Japonezii... dela Romînii din Basarabia.

Oftaiu fără să vreau. Exagerasem poate. Accentele mele sentimentale de mobilizat la cenzură, nu trebuiau să încalce terenul rezervat numai combatanţilor pe front.

Nicolae Damianovici rămase cu paharul la gură, întoarse capul spre mine şi mă privi încruntat, caşi cum în cele două păhărele cu absint, aş fi turnat cerneală neagră. Bătu apoi cu pumnul în masă şi după ce oftă şi el la fel cu mine, şopti printre dinţi ca o răşchietură de ferestrău.

— *Boje, ţaria hrani* până ce l-o lua dracul şi pe el.

Tonul cu care pronunţase fraza asta ca o sentinţă de Curte de casaţie, îmi dădu curajul să-l întreb din nou.

— De ce nu vor Ruşii să se bată şi ei pentru noi?
— Fiindcă nu e încă timpul.
— Cînd o să fie atunci? După ce or cădea Bucureştii?...
— După... Cînd or ajunge pe Milcov...

Şi eu care parcă tot mai speram că Bucureştii n'au să cadă niciodată!...

Răspunsul Rusului îmi încordase muşchii ca o injecţie de stricnină. De unde ştia el că până la Milcov, armata Ţarului Nicolae n'are să lupte deloc?... Şi de ce tocmai pe Milcov şi nu pe Ialomiţa sau pe Buzău?...

— De unde ştiţi lucrul ăsta?
— Din hartă... Acolo o să fie hotarul celor două ţări.

Simţeam că-mi plesnesc tîmplele de ciudă. Laşitatea mea îmbrăcase armura medievală a unui strămoş necunoscut şi problematic pe care Mircea cel bătrîn îl avusese alături de el, şi la Nicopole şi la Rovine. In carapacele ei de oţel însă, în clipa aceia, nu mai sălăşluia decît sufletul unui manechin mîncat de molii într'un muzeu militar.

Nu ştiu dacă înţelegeam bine, tot ce trebuia să înţeleg. Vechiul hotar dintre cele două ţări surori dispăruse de mai bine de o jumătate de veac. Cine-ar fi încercat dar să ne despartă din nou, cînd noi porniserăm să ne unim şi cu ceilalţi?... Care erau cele două ţări pe care Milcovul avea să le despartă iar?...

Surîsul diabolic al lui Nicolae Damianovici, parcă îmi silabiza pe alfabetul zilei de mîine: Ru-si-a şi A-us-tro-un-ga-ri-a...

Băusem poate prea mult. Nu mai auzeam bine şi 'n jurul meu nu mai vedeam decît o apă mare, o băltoacă imensă, cu nuferi, cu papură, cu orăcăit de broaşte, cu sbor de libelule şi cu soarele prăbuşit ca un bivol în fundul ei...

In timpul ăsta, Rusul continua să bea şi să propovăduiască iubirea pentru aproapele:

— Hai să nu mai vorbim de lucrurile astea, Mircea Fedorovici... Noi nu pricepem politica dela Petrograd. Politica Rusiei, n'o cunoaşte nici Nicolae Alexandrovici... Rusia e mare, dar n'are încă oameni destui. Şi mine o să aibă şi mai puţini... Atît cît îi trebue unui mort să fie dus la groapă..

Şi Rusul se ridică de pe scaun, se închină şi apoi întinzînd braţele caşi cum ar fi binecuvîntat Cina cea de taină, continuă:

— Mircea Fedorovici, fratele meu întru Cristos şi aproapele meu întru Apollo, să ne iubim fără gînduri ascunse şi fără priviri pieziṣe... Să ne iubim ca să putem muri liniştiţi şi asiguraţi că cel care va rămîne în urmă, va duce la groapă cu toată cinstea cuvenită, pe cel care va pleca înainte...

Domnul Aivazian tăcea ca un motan de porţelan. Işi plimba numai ochii dela unul la altul şi răsufla greu ca o geamandură pe vreme de ceaţă.

Două vapoare căutau intrarea portului unde fiecare avea să-şi descarce cuprinsul pîntecelor de fontă neagră. Dar ce-aducea unul şi ce-aducea altul?.. N'avea nici o importanţă... de cînd se 'ncepuse războiul, grîul şi dinamita erau păstrate la un loc, în aceleaşi hambare... Care din ele însă, avea să schimbe primul salut cu semaforul portului?..

— Nicolae Damianovici, îi răspunsei eu, fraţii buni nu se iubesc numai la băutură. Sîngele Domnului înfrăţeşte până şi pe străinii care nu s'au cunoscut încă. Adevărata iubire însă trebue să pornească dela cei mari către cei mici, fiindcă pericolul totdeauna, dela cei mari vine, şi apropierea celor mici de cei mari, trebue să se facă fără teamă, ca să fie iubire adevărată...

— Toţi sîntem deopotrivă, Mircea Fedorovici... Toţi sîntem mari, toţi sîntem trup din trupul primului om şi suflet din sufletul Domnului Sabaoth..

— Ce faceţi atunci, voi Ruşii pentru Romîni?

— Ii facem la fel cu noi!... Ii facem unul şi acelaşi popor dela Marea Albă până la Marea Roşie!... Lasă politica de-oparte Mircea Fedorovici că nici Domnul nostru Isus Cristos, n'a propovăduit numai pentru Ovrei... Războiul ăsta, ascultă-mă pe mine, o să ne strîngă pe toţi laolaltă şi o să ne înfrăţească pe pămînt la fel caşi subt pămînt...

— Şi cine o să ne adune iar la un loc?

— Tot ăl care ne-a şi despărţit...

— Dumnezeu?

— Păcatul.

— Şearpele?...

— Femeia.

— Vrei să zici dragostea?

— Frumosul, adevărul, lumina, viaţa!...

Şi Nicolae Damianovici îşi umplu din nou paharul, îl asvîrli apoi vinul pe pările şi răstignindu-se pe speteaza scaunului începu să cînte. Nu înţelegeam cuvintele, dar trebue să fi fost un cîntec de despărţire, un cîntec de renunţare, un cîntec de sinucidere.

Cînd sfîrşi, ne privi pe amîndoi cu nişte ochi de antilopă rănită, îşi făcu braţele colac pe marginea mesei, îşi propti fruntea pe ele şi începu să plîngă...

Domnul Aivazian îmi făcu semn să nu-l deranjez.

Tăceam amîndoi. El continua să plîngă. Şi plînsul lui Nicolaşa mărea parcă tăcerea din odae, în timp ce orologiul dela Seminar, se săruta sonor de douăsprezece ori cu miezul nopţii.

Din fiecare capăt al mesei, eu şi domnul Aivazian, păream îngerii Domnului care veghează deşteptarea celui ce fusese îngropat în Vinerea sfîntă.

O bătae repede în uşă, ne trezi pe citeşi trei.

Era învierea poate.

O fată tînără dela „Crucea roşie" se opri în prag, măsurînd cu ochii severi, odaia cu resturi de mîncare pe scînduri şi pete de vin roş pe păreţi.

Nicolaşa sări de pe scaun cu repeziciunea unei aruncături de praştie.

— Tatiuşca... Tatiuşca!...

Şi după ce mai adăugă şi alte cuvinte în limba rusească, aşteptă răspunsul. Dar femeia care intrase în odaia noastră odată cu miezul nopţii, continua să tacă. Degetele lui se agitară atunci spre tavan ca lănciile soldaţilor lui Makduf, plesniră apoi ca un sfîrc de bici pentru patru cai înaintaşi şi se lăsară pe umărul meu drept cu repeziciunea unui herete în mijlocul unui stol de vrăbii. Prezentarea se făcu în limba franceză:

— Fratele meu, Mircea Fedorovici, scriitor romîn... Domnişoara Tatiana Grigoriewna, studentă la medicină...

Inaintai doi paşi; dar numai doi, nu fură de ajuns. Tatiana continua să stea nemişcată în pragul uşii. Mă apropiai de ea şi îi sărutai mîna. Mîna ei era albă şi rece ca o porţie de îngheţată de lămîe. Apoi în acelaşi inflăcărare spontană cu care fusesem prezentat, mă adresai studentei în medicină, arătînd pe Nicolaşa.

— Dacă fratele meu, Nicolae Damianovici v'a supărat cu ceva astăseară, eu sînt vinovatul, domnişoară. Vă cer ertare...

Tatiana continua să privească cu desgust interiorul odăii. Desgustul ei însă, cădea parcă asupra noastră numai. Şi cădea greoiu şi indiferent ca un capac de cosciug pe trei stîrvuri omeneşti deodată. După cîteva clipe de atitudine minerală, Tatiana vorbi:

— Nicolae Damianovici, ai să mori de paralizie...

Apoi adresîndu-se mie:

— Regret că te-am cunoscut chiar astăseară Mircea Fedorovici. Dar dacă vrei să-i fii cu adevărat frate lui Nicolașa, trebue să-mi fii mai întâiu prietin mie. Și mie nu-mi plac oamenii care se îmbată... Să ții minte lucrul ăsta..

Pentru domnul Aivazian nu avu nici un cuvînt, nici de bine, nici de rău. Pe semne că-l cunoștea mai dinainte sau ghicise că nu are nici un interes să-l cunoască.

Nicolae Damianovici și Tatiana Grigoriewna plecară, schimbind cu noi simple saluturi convenționale, ca niște trecători pe trotuare deosebite.

După ce rămăsăi singur cu proprietarul, îl întrebai.

— Cine mai e și trăsnita asta?

Domnul Aivazian dădu din umeri.

— Crezi oare c'ai să găsești un Rus în toate mințile?...

— Dar și Rusoaicele sînt așa?

— Ba bine că nu... La Ruși, bărbații și femeile, tot una sînt.

— Tatiana, e amanta lui Nicolașa?

— Dracu știe, că la ei, nu e ca la noi... Ei trăesc amestecați ca orătăniile în ogradă. Oameni nebuni, cucoane... N'auziși ce spuse Nicolașa, că până la *Milcov n'au de gînd să se bată!...* Cînd le intră lor o idee în cap, *nu le-o mai poți scoate* nici cu toporul. Curat, candidați la paralizie... Bine parcă-i spuse dama dela crucea roșie.

Aprecierile proprietarului meu din noaptea asta, nu se mai potriveau cu cele din ziua debarcării mele la Iași. Se schimbaseră Rușii sau se înșelase domnul Aivazian?...

Vina era a mea, care înțelesesem greșit. Acum însă cînd îl aud pe domnul Aivazian perorînd, îmi dau seama și eu, pentru ce Nicolașa era un băiat „pe cinste".

— Eu înțeleg să stau de vorbă cu Rușii cînd e rost de cîștigat ceva parale!... Dar așa pe degeaba... Mîncarea și vinul costă bani, nu glumă... Eu credeam că o s'aducem vorba de niște medicamente, că Rușii ăștia au de toate la spitalul lor... Mă luarăți însă răpede cu războiul, cu hotarele, cu Marea Roșie, cu tot felul de bazaconii... Parcă vorbeați chinezește... Nu pricepeam nimic. Aoleo!... D'ăștia mi-ești dumneata?... Așa sînteți toți bucureștenii?.. Ia te uită, nene, pe cine băgaiu eu în casă!...

VI.—Bucureștii, pictură cubistă.

„Grupul de armată al Mareșalului Mackensen.— *Mari succese au încununat eri oboselile și luptele în care trupele armatei a IX-a și armatei de Dunăre, conduse în mod excelent subt comanda Mareșalului Mackensen, au aruncat la pămînt cu lovituri repezi, pe adversarul romîn și întăririle rusești aduse în grabă. Comandanții și trupa și-au primit răsplata victoriei. Bucureștii, capitala ultimei victime a Antantei, Ploeștii, Cîmpina și Sinaia sînt în stăpînirea noastră. Inamicul*

bătut se retrage pe tot frontul spre Est. Curajul și voința dîrză de a învinge, au permis trupelor care înaintau furtunos, să corespundă sforțărilor nouă ce li se cereau. Pe lîngă forțele principale germane, bravele trupe austro-ungare, bulgare și otomane s'au purtat strălucit . . . .

. . . .

. . . ."

Nu pot sfîrși textul comunicatului german.

Comunicatul romîn, continuă să prezinte situația frontului, neschimbată.

S'a sfîrșit...

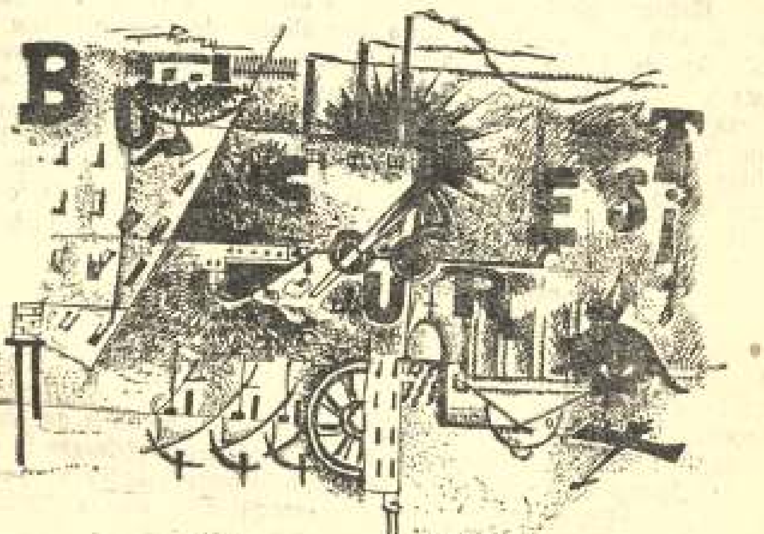
Firul de mătase albastră de care se mai ținea legată prelungirea desnodămîntului fatal, s'a rupt.

Imi sînt ochii umezi.

In sufletul meu, Bucureștii s'au prăbușit cu zgomotul surd și elocvența plastică a unui amestec de colori, linii, planuri și intenții dintr'o pictură cubistă.

Incerc să-l reconstitui, măcar în amintire, și nu mai pot.

Din orașul meu natal, n'a mai rămas decît:

VII.—Iașii, capitala Romîniei

Căderea Bucureștilor nu impresionase pe nimeni peste măsura tensiunii lui sufletești. Ea fusese așteptată cu enervarea firească a părintelui prevenit că o să-i rămînă copilul repetent. Dar, atîta tot... A repeta o clasă nu înseamnă numaidecît a te sinucide. Ba de cele mai multe ori, un an pierdut în școală, înseamnă un an mai mult cîștigat în viață.

Căderea Turtucaei bunăoară, fusese cu adevărat o surpriză nebănuită. Dezolarea opiniei publice împrumutase pe alocuri chiar aspecte și accente de tragedie antică. Dar cum *„Il n'y a que le premier pas qui compte"* amorul nostru propriu se șlefuise cu timpul în așa fel, că mărinimia neputinții noastre de rezistență acordase aproape în mod gratuit dușmanului, mai bine de jumătate din pămîntul patriei. Eroismul celor de pe front devenise chiar o problemă de inconștiență mecanică...

Trenul însă pornise din gară și nu mai avea cine să-l oprească.

Mecanicul și fochiștii săriseră de pe locomotivă, în plină viteză. Unii din ei e drept că-și frînsese gîtul. Dar ei erau numai cîțiva. Pasagerii însă, care aveau să *se prăpădească* poate până la cel din urmă, se găseau închiși hermetic *în vagoane* și numărul lor era de mii, de sute de mii, de milioane poate...

Așa e cînd pleci la drum. Călătoriile, e drept că-ți complectează cunoștințele. De cele mai multe ori însă, îți descomplectează bagajele și chiar trupul!..

Capitala țării era acum la Iași.

Bahluiul se umfla în... ape, de bucurie că Dîmbovița „apă dulce" și-a pierdut președinția consiliului de administrație al societății de H^2O națională. Ce apă parvenită și Dîmbovița asta!... Intîmplătoarea ei rudenie prin alianță cu capitala, îi asigurase în geografia țării o situație superioară tuturor celorlalte ape curgătoare din Romînia. Siretul, Prutul, Argeșul, Oltul și chiar Dunărea, trebuiau să i se ploconească până la pămînt și să-i recunoască celebritatea din Enciclopedia Larousse. De data asta însă, importanța Dîmboviței fusese redusă la aprecierea justă a dușmanului care o judecase probabil, după insuficiența debitului de apă și dezgustătorul ei hal de murdărie.

Iașii se răzbunau de vitregia vremurilor și *evenimentelor* istorice care îi răpiseră hlamida și coroana domnească, dăruite de Vodă Lăpușneanu. E drept că bisericele Trei-Erarhi și Sfîntul Nicolae, cu zidurile lor încondeiate ca o colivă, nu-și puteau ascunde păcatul de-a fi cunoscut și ele pe Leconte de Nouy. In schimb, biserica sfîntul Sava părea că propovăduește în deșert: „Lăsați arhitecții romîni să vină la mine" iar turnul Goliei, mustra cu blîndețe pe bucureștenii rătăciți prin curtea bisericii: „Unde vă este turnul Colței, risipitorilor de neprețuite moșteniri strămoșești?..."

Guvernul, parlamentul, ministerele, biuroul cenzurii, legațiile străine, cafeneaua Capșa, bodega Mircea și calea Victoriei dela Hotel Bulevard până la Ateneu, s'au instalat la Iași. In București n'au mai rămas probabil decît provincialii surprinși de evenimente.

Cînd te muți dintr'un apartament într'altul, iei cu tine și mobilele și telefonul și lămpile electrice, dacă le-ai instalat tu. Nimic mai natural dar, ca Bucureștii să se mute la Iași cu tot ce-i aparținea. Noul apartament era mai strîmt, dar mai sigur. *Era plin* de igrasie și de ploșnițe, dar nu avea nici un fel de „Herr" doctor dela Heidelberg și nici un strateg bulgar. Fiecare se aranja după putință sau mai bine zis, după noroc. Intervenția autorităților nu putea mări cu nimic bunăvoința localnicilor. Saloanele, birourile și sufrageriile, fuseseră desființate. Toate încăperile unui apartament trebuiau de-acum înainte să servească numai de odăi de dormit. Iașii fusese transformat într'un vast dormitor de seminar, fiindcă dintre toți bursierii statului, seminariștii singuri obișnuesc să se închine sara la culcare și dimineața la sculat. Seminariștii Iașilor, erau bucureștenii, care neputîndu-se domestici încă de emoția primelor zile, continuau să invoace pe Dumnezeu și pe Maica Domnului, la fiecare pas, măsurat în ritmul unei procesiuni religioase de-alungul străzilor supraîncărcate de atîtea ornamente inutile. Era caşi cum s'ar fi căutat mijlocul să transporți cu o singură roabă, dintr'o singură dată, o întreagă claie de fîn.

Alimentele începuseră să se împuțineze. Aprovizionarea devenea tot mai anevoioasă. Speculatorii își frecau mîinile de bucurie și domnul Aivazian pleda pentru valorificarea momentului oportun.

— Acu'-i acu'!... îmi explica dînsul cu voluptatea pisicei care a descoperit ascunzătoarea șoarecelui flămînd. Cine nu știe să profite la timp, s'a curățat. Așa ocazie, mai rar... Dumneata știi cum a făcut milioanele Rothschildt?

Eu îl ascultam fără să-l pot pricepe. Lașitatea mea se generalizase până și asupra perspectivelor îmbunătățirii sigure a stării mele materiale. Deși banale și lipsite de orice spirit inventiv, planurile domnului Aivazian, erau totuși, grandioase. Cîteva zile oscilase între o „Casă de schimb" și un restaurant popular. La început aureola zarafului, întunecase tichia albă a birtașului. Intr'o seară însă, mă anunță triumfător:

— Știi, că m'am hotărît... Tot mai bine e un restaurant. Am și aranjat. O să fie o bodegă de lux, dar cu prețuri rezonabile, numai pentru persoane de samă... așa intelectuali ca dumneata... Vin și secărică o să fie din belșug. D'astea nu duc grijă. In privința mîncării însă, clienții o să se cam mulțumească cu ce s'o găsi... O să am iahnie de cartofi, de fasole, de linte și tot felul de zarzavaturi. M'am aprovizionat pentru toată iarna. Din cînd în cînd o să fie și carne... fripturi reci mai ales... As-

tea au mare cătare la băutură. Pentru cunoscuţi însă, ca dumneata, ca altul, o să se găsească din cînd în cînd şi cîte o pasere, epure, peşte dela Galaţi... Am eu grijă de oamenii mei!... N'o să duceţi nici o lipsă... O să vedeţi... O să coc dovleac în fiecare zi... Asta e bun pentru stomac. Apoi Joia şi Duminica o să fac iaurt... şi dacă văd că are cătare, introduc şi orezul cu lapte... Ce zici?... Aşa e că am nemerit-o?...

— Excelentă afacere!..

— Duminică îi facem inaugurarea.

— Şi unde ai găsit localul?

— In strada Brătianu... Era dugheana unui ramagiu, unul d'ăla care încadrează fotografii... Cine dracu o să-i mai comande lui fleacuri de-astea pe vreme de războiu!.. I-am dat trei mii de lei şi l-am scos şi din prăvălie şi din odaia din fund. Bucătărie am găsit în curte. Mă mai costă şi aia cinci mii de lei pe an. Am luat-o însă cu pivniţa de lemne a proprietarului. Mucigăia degeaba. Ţinea pirostiile şi cazanul de rufe în ea. Lemnele o să şi le pună în curte sau pe sală că are destul loc... slavă domnului... E casă veche, spaţioasă, zidită din belşug, nu glumă...

— Bravo nene *Aivaziane*... să fie *într'un* ceas bun!...

— Să dea Dumnezeu!... Dar, vorba e... *Vreau să-i* pun şi o firmă... Ştii, aşa ca pentru bucureşteni... pentru *lume subţire*... Ce zici dumneata?... La „mielul alb" sau la „mielul de aur"?

Strîmbaiu din nas.

— „Mielul alb" prea e banal... Şi la urma urmelor, de ce să-ţi minţi clienţii?... Parcă ai să poţi să le dai vreodată miei?...

Domnul Aivazian căzu pe gînduri.

— De!... Asta cam aşa e...

— Parcă „mielul de aur" ar fi mai potrivit... Dacă n'o fi mielul tocmai miel, dar ceva aur poate să iasă din afacerea asta!...

— Ai dreptate... „mielul de aur" e mai nemerit...

— Dar dacă vrei ceva cu adevărat simbolic, ceva cum zici dumneata pentru lumea subţire, eu ţi-aşi propune să-i zici: la „Cocostîrcul de aur"... Ştii că rîndunelele, berzele şi cocostîrcii, sînt simbolul căldurii, luminii, tinereţii, fericirii... tot ce vrei... adică simbolul unor vremuri mai bune...

Domnul Aivazian mă fură şiret pe sub gene, de teamă să nu-mi bat joc de el.

— Crezi c'ar merge la „rîndunica de aur"?

— N'ar fi rău... Dar rîndunica prea e mică. Cît aur poate să intre într'o rîndunică?... Nimica tot... Pe cîtă vreme, cocostîrcul... e alt ceva... la gîndeşte-te dumneata... Un cocostîrc de aur, înseamnă cîteva milioane!..

— Bun. Să fie atunci cum zici dumneata. Ii pun firma la „Cocostîrcul de aur".

— Şi Dumnezeu, nene Aivaziane, fii sigur că o să-ţi poarte de grijă, caşi cocostîrcilor pe care îi goneşte toamna şi-i aduce înapoi primăvara...

Iată-mă şi naşul bodegei domnului Aivazian. Situaţia mea la Iaşi este de-acum consolidată. Mi-am asigurat casă, masă şi concursul nelimitat al unui viitor erou al zilei.

Paralel cu marele războiu european, domnul Aivazian, este hotărît să intre şi el în războiu cu înfometaţii dela Iaşi. Aviz clienţilor de mîne ai bodegei la „Cocostîrcul de aur".

*

In stradă primul cunoscut de care dau cu ochii, e Nicolaşa. Nu l-am mai văzut de cîteva zile. Pare aşi fi uitat toate jurămintele de dragoste din noaptea cînd ne-a găsit Tatiana, beţi morţi.

Imbrăcat în manta, pare şi mai înalt. Vine spre mine încruntat. Parcă e un semnalizator de gară, uitat noaptea neaprins. Calcă greoiu şi îşi mişcă mînile ca două pendule de părete.

— *Zdràvstruite* Mircea Fedorovici, pe tine te căutam...

— Şi eu vream să te văd, Nicolae Damianovici. Mi-era dor de tine, ca de cei lăsaţi la Bucureşti... N'ai idee ce amărît sînt Nicolaşa dragă!...

— Şi eu sînt amărît, dar mie nu mi-e dor de nimeni.

— De cînd au căzut Bucureştii, nu ştiu cum... dar parcă mi s'a rupt ceva din inimă...

— Şi mie mi s'a rupt ceva din inimă, dar nu decînd au căzut Bucureştii.

— Ce vrei să spui Nicolae Damianovici?

— Că eşti un dobitoc!...

Violenţa tonului şi greutatea epitetului, mă puseră pe gînduri. Bănuii la început o intrigă a domnului Aivazian. Proprietarul meu era capabil să ne joace pe amîndoi, numai să-şi poată face afacerile lui.

— De ce sînt dobitoc, dragă Nicolaşa?... Fiindcă sînt trist ca boul cînd îl duci la abator?...

— Eşti dobitoc fiindcă nu trebue să fii trist.

— Ar însemna să nu fiu Romîn adevărat!.. Ne-am perdut şi capitala şi jumătate din ţară.

Rusul azvîrli în mine cu ochii lui mari şi rotunzi ca două dubloane de aur. Mă apucă apoi de bărbie, mă zgîlţîi puternic de-mi strivii limba între dinţi şi frîngîndu-mi grumazul gîtului ca să mă poată privi drept în ochi, îmi spuse:

— Uită-te bine în ochii mei, Mircea Fedorovici... Aşa.. Uită-te bine şi ascultă ce-am să-ţi spun. Tu eşti trist că ai pierdut Bucureştii, eu sînt trist că am pierdut o femee... Ce?... Bucureştii erau ai tăi?... Ce-ţi pasă ţie de Bucureşti?... Ce o să-mi pese mie dacă s'o duce dracului Varşovia şi Moscova şi

Petrogradul ?... Ducă-se... Mai sint orașe în Rusia... și dacă s'or sfirși cele din Rusia, până la Vladivostok, găsești destule altele, cite vrei.. Dar femeia pe care am pierdut-o, era... Nu, nu... Mircea Fedorovici... iartă-mă... Era să-ți spun o minciună... Dar eu nu mint niciodată... să știi... nici cind sint beat... Ți-o jur... Nu era a mea, dar speram că odată are să fie... De astăzi înainte însă, s'a sfirșit... Am pierdut-o pe Tatiana pentru totdeauna!...

Spovedania lui Nicolașa mă schimbase ca pe nevasta lui Loth într'o stană de sare. *Imi plecai capul* spre umăr și abia putui îngina.

— Ai dreptate Nicolae Damianovici... *o femee iubită face* mai mult ca toate orașele din lume!.. Acum înțeleg și eu de ce ești trist...

— Tu însă n'ai de ce să fii trist.. dă-l dracului de București că ăla nu era oraș... Fii cel puțin tu vesel, Mircea Fedorovici... Auzi tu ce-ți spun eu?... Fii vesel Mircea Fedorovici... Fii vesel că Tatiana te iubește pe tine!...

Sfirșitul frazei mă asasinase ca o pastilă de acid prusic. Gura mi se încleștase pe prima vocală a alfabetului și brațele mi se răciseră cași *cum le-aș fi virît* in apele Bahluiului în ziua Bobotezei.

Abia tirziu putui să-l intreb *cu vocea umedă cași* colțul pleoapelor ce mi se topeau parcă de-alungul *obrajilor:*

— De unde știi lucrul ăsta, Nicolae Damianovici?

— Mi-a spus-o ea, și Tatiana nu minte. Mi-a spus-o ca s'o știu și eu... Noi așa facem cind avem ceva de spus... Nu ne ascundem nimic. Sintem ca frații buni, adevărați...

— Dar eu nu știu nimic... Ți-o jur!...

— Știu că nu știi încă... D'aia ți-am spus-o... S'o știi dela mine, nu dela ea... O femee nu trebue să se injosească niciodată până acolo.

— Dar Nicolae Damianovici, eu nu vreau să-ți *fac nici* un rău... Eu nu vreau să te fac să suferi. Nu vreau să-i fiu Tatianei decit prietin... sau mai bine, nici nu vreau s'o mai văd... Iți jur că de azi înainte...

— Să nu juri fiindcă n'ai să-ți poți ținea jurămîntul. Și e păcat. E păcat să nu juri adevărat... Ascultă Mircea Fedorovici... Vei face așa cum iți spun eu, fiindcă numai așa Tatiana o să fie fericită... Și pentru fericirea Tatianei, eu mă *sacrific* oricind... Ai să-i spui Tatianei că o iubești... *Și-ai s'o iubești!...* Dar s'o iubești cu adevărat... Auzi tu *Mircea Fedorovici?...* Ai s'o iubești cu adevărat și *n'ai s'o faci* să sufere niciodată, fiindcă, altfel...

Și pumnul lui Nicolae Damianovici se ridică în aer ca un ciocan de uzină, gata să cadă pe fierul înroșit în foc de pe nicovală...

— ...capul tău Mircea Fedorovici n'o să reziste nici măcar cit Bucureștii... Și-acum, să vorbim de alte lucruri...

*

Iată ce inseamnă a fi erou!... O scrisoare cu adresa greșită, o pălărie schimbată fără voe, o confuzie de persoane sau un glonț scăpat dintr'un revolver pe care îl credeai gol, te pot pune alături de Valter Mărăcineanu la Grivița sau de Napoleon Bonaparte la Arcola. Docil și lipsit de orice inițiativă, eroismul se ține după tine ca umbra după un cîne cu ciolanul în gură. *Meșteșugul cel mare* e numai să știi cum și cind trebue să pui *stăpînire* pe el. Ferește-te de umbra de pe luciul apei, fiindcă apele pot fi adînci și în cazul acesta eroismul devine inutil. Oprește-te însă în fața umbrei de pe un soclu de marmoră sau chiar de granit ordinar. Pietrele acceptă și conservă tot felul de sgirieturi, chiar cind nu sînt tocmai inscripții comemorative. Cu alte cuvinte, nu face ca Valter Mărăcineanu și încearcă să faci ca Napoleon Bonaparte. De pe urma celui dintăiu, rămîne numele unui scuar în fața ministerului de războiu din București, de pe urma celui de-al doilea, o coloană de bronz în *Place Vendôme* din Paris.

Mi-e teamă însă că balastul lașității mele cotidiane o să *mă împiedice să m'agăț* de nacela balonului care m'ar putea ridica până în al șeaptelea cer. In materie de dragoste, nu m'am ridicat niciodată așa de sus. Peste înălțimea unui pat, a unei sofale turcești, sau chiar a unui fotoliu englezesc, n'am trecut niciodată. Am renunțat la recordul înălțimii în favoarea eroilor, care in caz de accident, au cel puțin scuza că se pot prăbuși cu cinste. Și-afară de asta, nu înțeleg dragostea cu epitropie. Pumnul lui Nicolașa nu este un lucru de neglijat. Misticismul sufletului slav ia cîteodată forme de corpuri contondente. Il *voiu evita* dar, pe *cit îmi* va sta cu putință. Atitudinea discretă formează primul capitol din catehismul lașității. Dacă Tatiana m'a făcut cu adevărat stăpînul inimii sale, voiu lăsa-o să mă iubească „în pace și onor", așa cum pretinde suveranitatea unui Rege. Dar atita tot. N'am să-i spun niciodată că o iubesc și dacă, intimplător, va căuta să-mi dea de înțeles, ea, *lucrul* acesta, voiu căuta să mă spăl pe mini ca Pilat din *Pont.* E singurul act de eroism cu care îmi pot răscumpăra lașitatea de a nu putea iubi o femee decit în termenele prescrise de *legea chiriilor...*

*

Un automobil se oprește lîngă mine. Toto îmi face semn să mă urc lîngă el. Mă despart de Nicolașa, după ce-i prezint șefului de cabinet cu indicația specială: „un mare prietin al Rominilor". Lui Toto însă, prietinia Rușilor dela Iași, îi era indiferentă. Ar fi preferat poate și el, cași mine, prietinia Rușilor de pe front...

Atitudinea aliaților noștri dela nord il exaspera mai rău ca perspectiva unei noi remanieri a guvernului. Prima se făcuse din fericire fără prea multe emoții. Ministrul de interne se schimbase. Toto însă rămăsese. Războiul putea dar, să continue. Probabil că printre ofițerii de rezervă de pe front, foarte mulți erau gata să facă, nu importă ce sacrificiu, pentru a-și putea îmbrăca din nou hainele civile. Lașitatea lor însă, nu era mărturisită și în afară de sfîntul Augustin, nimeni nu i-ar fi putut pedepsi. Superb însă era eroismul șefilor de cabinet, care îmbrăcaseră uniforma ofițerilor de rezervă chiar *din prima zi a mobilizării*. Prietinul meu Toto fusese chiar înaintat la gradul de căpitan. Nu-i mai lipsea decît o decorație cu spade pentru fapte vitejești și o misiune oficială la Londra sau Paris.

Jenat probabil și el de anemia erarhică a celor trei trese de aur, Toto mă întrerupse brusc, tocmai cind felicitările mele păreau mai sincere.

— Ai văzut cum a fugit ?... Asta e cea mai mare porcărie pe care am văzut-o.

Credeam că vorbește de nevasta colonelului care nu-i acordase nici măcar grația să-l aștepte la Iași. Incercai dar să-l mingii :

— Ei, și ?.. Să-i fie de bine !... Doar n'ai vrea să *te sinucizi* pentru o femee ?...

Toto holbă ochii la mine.

— Care femee ?

— Cum, care femee ? Jenny !... Nu vorbești de Jenny ?... Știam mai dinainte, dar nu vream să-ți spun ca să nu-ți faci singe rău... A plecat la Huși.

— Jenny e la Huși ?

— Sigur. Cum ? Tu nu știai încă unde e ?...

— Eu am fost chiar aseară la ea !...

De data asta era rîndul meu să holbez ochii la el.

— Nu vorbeai de Jenny ?

— Nu.

— De cine, atunci ?

— De Biebea !...

— Dar Biebea trebue să fi plecat la Botoșani, la școala militară. Iar îți faci spaimă de geaba ca la București, cînd credeai că s'a strecurat printre rîndurile dușmane...

— Ba e chiar la București. S'a întors dela Iași în ajunul intrării Nemților și a rămas acolo. De data asta nu mă mai înșel. Era omul lui Von den Busche și acum o să fie directorul ziarului oficios al comandaturii lui Makensen.

Nu știam ce să-i mai răspund. Graba cu care amestecasem numele celor două persoane deopotrivă de periculoese relațiilor mele personale cu Toto, mă pusese într'o vădită inferioritate. Tăceam din gură, exersîndu-mi elocvența numai cu limbajul sprincenelor și umerilor.

Bănuitor însă, Toto reluă discuția :

— Dar cu Jenny ce este ? Cind a fost la Huși ? Știi ceva precis ?...

Căzusem singur în căpcană. Prietinul meu avea toate calitățile de pe lume, afară de una singură: Era mai prost ca mine. Răspunsei dar aproape fără să mă gîndesc :

— Știu ce mi-a spus ea. Dacă avea de gînd să stea la Iași, de ce m'a mințit că pleacă la Huși ?

Toto se jena parcă să-mi răspundă imediat. Dar odată și odată, tot trebuia să aranjeze cu mine și afacerea asta. Făcu deci o supremă sforțare și cu vocea lui confuză de cobză, începu să mă mustre :

— Fiindcă a vrut să se scape de tine. P.ea o plictiseai cu curtea... Să-ți fie rușine. Ce ?... Credeai că n'o să-mi spue ?...

Pericolul trecuse. Toto Rudeanu trebuia să-mi rămînă același prietin bun de mai nainte. Pentru aceasta însă, era nevoe să încep eu ofensiva și încă repede de tot.

— Ești un caraghios dacă îți închipui că era lucru serios... Ce ? Altă treabă n'am acum decît să mă leg de amanta ta ?... Jenny însă este o femee imposibilă... Să știi. E plină de fumuri. Dacă nu-i faci curte, se supără că nu-i dai atenție și te face rău crescut... Dacă îi faci, se supără că n'o respecți și te face obraznic... Nu-i poți fi pe plac niciodată... Pe semne că decînd te iubește pe tine, s'a zăpăcit așa !...

Toto surîde șiret.. Amanții și struții înghit tot felul de lucruri imposibile. Eu însă, continuai ofensiva printr'o mișcare de învăluire :

— Și dacă e vorba de supărare, mi se pare că eu am dreptul să mă supăr, nu ea... Iată pentruce a făcut Dumnezeu femeia... Să bage dihonie între prietini.

Toto caută să mă liniștească. A fost o simplă glumă. Jenny nu s'a plîns de purtarea mea. A încercat să-l facă însă gelos... Dar nu s'a prins... Toto cunoaște sufletul femeilor cum își cunoaște Franz Iosef, popoarele monarhiei !... Pronosticheazâ imediat unde e dragoste adevărată și unde nu e decît interes. Dar în dragoste așa este—cei care se iubesc caută să se singularizeze chiar cu rizicul sacrificării vechilor prietinii. Și Jenny care știe să facă deosebirea între bărbați după rezultatele obținute în propriul ei laborator, tratează anemia cerebrală cu stricnină și hipertrofia nervoasă cu bromură...

Cînd voiu vedea-o, am s'o felicit. Era cea mai potrivită alegere ce-ar fi putut-o face. Recunosc că Toto îmi este superior din toate punctele de vedere. Nu știu dacă războiul a inversat nomenclatura valorilor. Constat însă că șeful de cabinet al ministrului de interne, ne bate cu cîte zece lungimi de cai și pe mine și pe căpitanul de jandarmi, proprietarul chipiului din fereastra odăii doamnei Jenny Colonel Vasilescu. Noi sîntem două lașități anonime – unul mobilizat la cenzură și altul

detașat pe lingă lagărul internaților civili dela Huși. Toto însă, e lașitatea oficială, care veghează la... îndestularea eroilor de pe front!...

De data asta bunăoară, se duce la gară să se intereseze dacă nu cumva a sosit dela Odesa, vagonul special cu smochine, ciocolată, rahat și biscuiți. E darul pe care generalul-șef al aprovizionării rusești, l-a făcut aprovizionării romînești pentru nevoile frontului nostru. Cozonacii Mariei Antoaneta își pierduseră ultima lor rațiune istorică. Regina Franței formulase un simplu deziderat. Generalul rus, îl tradusese în fapt...

Istoria se repetă însă, cu precizia reapariției unei comete, cu sau fără coadă. Astronomii naivi își închipue că vizitele acestor musafiri cerești, se datoresc calculelor lor. E una din puținele mîngieri ale specialiștilor. Cei care vor avea însă norocul să se înfrupte din ciocolata, rahatul, smochinele și biscuiții mărinimiei rusești, se vor întreba nedumeriți cum au putut ajunge până pe front aceste comete alimentare, neprevăzute până atunci în calculele privației lor cotidiane. Și poate că cel mai vechiu contingent de pe front își va aduce aminte că la el în sat, apariția unei comete însemna sfîrșitul lumii și strîngînd în jurul lui pe cei mai tineri, le va șopti în taină, de frică să nu-l audă Don' Căpitan:

— Ascultați-mă pe mine, măi fraților, că eu sînt mai bătrîn ca voi.. Asta e grijania itindenței ca să murim barim împărtășiți!...

VIII.—Cocostîrcul de aur și porumbița de porțelan

Bodega domnului Aivazian nu are în aspectul ei, nimic din grația pasării călătoare care i-a dat numele firmei. Din stradă, prin geamul vitrinei pătrate și al ușii dreptunghiulare, nu se văd decît perdelele galbene-limonii, pe fondul cărora, literile albe ale celor două inscripții „*Cocostîrcul de aur*" și „*Intrare*" par niște fărămituri de brînză de oae, presărate neregulat în două ceaune de mămăligă.

Pasărea călătoare însă, nu există decît în cele șapte vocale și nouă consoane ale alfabetului. Cocostîrcii, probabil din cauza sezonului înaintat, plecaseră din Iași spre Constantinopol și în lipsa modelului autentic, zugravul n'avusese după ce să-i facă portretul.

Fațada localului era dar severă și discretă, așa cum se cuvenea să fie o bodegă născută din nevoile războiului.

Interiorul însă, dovedea oarecare preocupare de confort din partea patronului, care cumpărase de ocazie, zece mese și treizeci și două de scaune, de forme și stiluri diferite. Pereții erau albi și se terminau în tavan printr'un chenar cu așa zise motive romînești, vopsit bine înțeles cu roșu, galben și albastru.

Tariful consumațiilor, o ordonanță a prefecturii de poliție și două cromolitografii—una cu „Maurul din Veneția" și alta cu „Bărbierul din Sevila" formau podoabele artistice ale acestui interior de strict interes practic. Ca să facă mai mult efect, domnul Aivazian spînzurase în părete o piele de leopard, pe care până atunci o avusese în odaia sa de culcare. Tejgheaua era un fel de pupitru de școală, iar în dosul ei, un dulap cu geamuri, adăpostea garnitura sticlelor cu băuturi spirtoase. Conținutul lor însă, nu corespundea etichetelor. El era unul și același, deși domnul Aivazian marcase pe sticle prețuri diferite, precum ca să se știe că romul e mai eftin decît coniacul, coniacul mai eftin decît vișinata și vișinata mai eftină decît benedictina.

Ziua inaugurării ne adunase ca în corabia lui Noe, toate vietățile pămîntului, care în momentul acela se reduceau la diferitele categorii de mobilizați pe loc sau detașați la serviciile de specialitate. Catalogarea lașității după specialitățile vieții, era singurul lucru pe care îl imitaserăm cu succes dela Nemți. Erau de față reprezentanții autorităților civile și militare, reprezentanții presei, ai „Crucii roșii" și ai cenzurii. Erau de față chiar, un căpitan dela comenduire, doi comisari dela prefectura poliției, un ofițer aviator francez, un inginer american dela căile ferate, trei ofițeri ruși și un popă romîn-ortodox. Domnul Aivazian nu uitase pe nimeni dintre cei care ar fi putut să-i fie vreodată de folos. Mai eram apoi, eu cu Toto și bine înțeles, Nicolașa cu Tatiana...

Ne înghesuiam unii într'alții fără să ne mai cerem „pardon", ne vorbeam fără să ne cunoaștem și ciocneam paharele fără nici un entuziasm, fără nici o legătură sufletească, fără nici o speranță de mai bine, cași cum fantezia mediocră a unui mare agricultor, ar fi amestecat în aceiași baniță și grîu și porumb și orz și secară.

Nicolașa bea și servea de interpret. Traducerea fiecărui compliment la adresa patronului, era apreciat după felul băuturii care se schimbă în pahar. Nicolașa bea de toate și făcea la toți declarații de dragoste și cursuri de umanitarism.

Tatiana ne măsura cu ochii pe fiecare și în gînd, ne punea parcă, note de sîrguință și bună purtare.

De data asta o pot vedea mai de-aproape. O pot judeca la lumina zilei și-i pot aprecia podoabele luminoase cu care ființa ei orbise pe Nicolae Damianovici, care o iubea până la sacrificiul de-a o respecta toată viața.

Nicolașa avea poate dreptate. Tatiana e o porumbiță de porțelan străveziu. Bețivii din bodegă o murdăresc cu ochii și cu gîndurile ascunse. Privirea mea de colecționar însă, întîrzie pe luciul obrajilor ei de caolin, cași cum aș vrea să-i descifrez marca fabricei. E un *Sèvre*, un *Meissen*, un *Nynphenburg*, un *alt Wien* sau un *Kutany*?... E o piesă rară, o piesă unică poate, modelată într'un acces de nebunie și arsă într'un cuptor supra-

încălzit, care a dat pămîntului strălucirea unui spectru solar, simplificat la roz, albastru şi argint. N'aşi putea spune pentru ce e frumoasă, fiindcă pentru religia frumosului nu s'a întocmit încă un catechism. Nu seamănă însă nici cu Jenny, nici cu Lotty şi nici chiar cu Viki. Nu seamănă cu nici una din femeile cu care mi-am familiarizat ochii şi mi-am domesticit amintirea. E un amestec ciudat din tot ceiace aria a putut realiza mai sintetic şi mai înrudit cu intenţia premergătoare creaţiei: O icoană de Panselinos şi o Infantă de Velasquez, o estampă japoneză şi „Olympia" lui Manet. E parcă duhul sfînt coborît în formă de porumbiţă în mijlocul acestei mlaştini omeneşti, în care orăcăitul batracian din jurul Cocostîrcului de aur, salută în acelaşi timp, şi reînvierea şi apropierea morţii...

Femeia asta a venit aici pentru mine. Prezenţa ei îmi sugrumă până şi iniţiativa unui eroism problematic. Laşitatea mea se coboară de data asta până subt temelia edificiului meu sentimental. Altădată mi s'ar fi dat cel puţin mîngîerea unui simulacru de luptă. De data asta însă, nu voiu putea avea nici măcar curajul unei rezistenţe convenţionale. Luarea în stăpînire a trofeului profan se va face după protocolul impus de cel mai tare. Şi cel mai tare dintre noi doi, este ea. Simt că n'aşi putea-o violenta nici măcar cu complecta mea resemnare. Nicolaşa avea dreptate. Tatiana trebue iubită. Dar pe Tatiana n'o poţi iubi decît făcîndu-te tu, mai întâiu, iubit de ea. Şi Nicolaşa n'a minţit. Tatiana mă iubeşte. Tatiana mă urmăreşte cu ochii, discret, ca fumul ţigării ce mîngîe portretele din pârete, în drumul lui spre tavan. Insistenţa ei mă face să roşesc. Din bucuria clipei, se desprinde însă, regretul eternităţii. E caşi cum s'ar împlini ultima dorinţă a unui condamnat la moarte. Şi cel care n'a preţuit până acum viaţa altora, începe să se tocmească cu propria lui viaţă...

Cu cît mă uit mai mult la Tatiana, cu atît îmi dau sama că până azi n'am cunoscut încă femeia. De-acum pot să-mi înstrăinez întreaga mea colecţie de bibelouri. Oricît le-am crezut de felurite, toate la un loc nu fac nici cît fotografia unei femei adevărate. Dar Tatiana este oare cu adevărat o femee?... Pentruce femeia pe care o iubeşte Nicolaşa, mă iubeşte pe mine?... Nu cumva Mircea Fedorovici nu-i decît umbra lui Nicolae Damianovici prelungită pe luciul unui lac, de răsăritul lunii pline?... Dacă Nicolaşa n'a înţeles gîndul adevărat al Tatianei, cînd i-a spus că mă iubeşte pe mine?...

Incep să tremur. Imi sînt tîmplele reci şi sloiul de ghiaţă începe să coboare din creer prin toate arterele şi vinele mele, în a căror plasă de mătase roşie, închisesem porumbiţa de porţelan ca într'o colivie agăţată de vîrful ventricolului stîng.

Pentru prima oară, o femee îmi dă vertigiul prăpastiei sufleteşti. Incepe să-mi fie frică s'o mai privesc. Aşi vrea să-mi închid ochii, să nu mai văd nimic. Dar dacă în timpul ăsta, Tatiana priveşte pe altul?...

Tatiana, Tatiana!... Simţi tu cum, *EU* am început să te iubesc, nu *TU*?...

Incerc să m'apropii de ea. Picioarele însă, îmi sînt greie ca roţile unui obuzier, împotmolit în mlaştinele Neajlovului... Dacă Tatiana îmi va întoarce spatele?... Dacă Tatiana nu mă iubeşte pe mine? Dacă Nicolaşa s'a înşelat?...

Imi tremură trupul ca o piele tăbăcită de bivol, pe care un toboşar înebunit subit, ar bate şarja unei divizii de cavalerie destinată sacrificiului pânăla ultimul cal şi călăreţ... Ce-mi trebue, să pornesc şi eu în fruntea ei?... Care e băutura cu care îşi potolesc setea morţii imediate, eroii de mine?

Domnule Aivazian, domnule Aivazian!... destupă sticla din care n'ai dat nimănui să bea... Umple-mi din ea, cel mai mare pahar din bodega dumitale şi dă-mi-l să-l sorb până la fund ca să pot striga imbecililor îmbuibaţi de alcool şi prostituţie:

— „In lături laşilor, faceţi loc eroului, gata să moară pentru dragostea Tatianei, fiindcă pe Tatiana n'o poate iubi decît un erou... Şi dintre voi toţi, eu singur pot iubi pe Tatiana... Eu singur iubesc pe Tatiana... iubesc pe Tatiana, iubesc pe Tatiana!...

*

— Nu te-am văzut de mult, Tatiana Grigoriewna.

— Eu te-am văzut mereu, Mircea Fedorovici.

— Unde?

— Peste tot...

Tăcui o clipă caşi cum aşi fi căutat să ghicesc unde m'ar fi putut vedea Tatiana. Ea zîmbea şi mă privea drept în ochi.

— Dece nu m'ai oprit, să-mi vorbeşti?

— Dar eu ţi-am vorbit tot timpul.

De data asta Tatiana, nu mai zîmbea. Işi ridicase mîna dreaptă până aproape de gură şi privea încruntată cornalina inelului din degetul arătător.

— E o glumă ce-mi spui... Nu?

— Eu nu glumesc niciodată... N'am timp de glume...

— Dacă este aşa, spune-mi ce ţi-am răspuns cînd mi-ai vorbit. Eu nu mai mi-aduc aminte.

— Ai tăcut din gură... N'ai vrut să-mi răspunzi niciodată.

— Poate că mi-ai vorbit ruseşte.

Tatiana ridică din umeri şi o strîmbătură vulgară îi răsuci buzele ca două foi de porumb, fragede...

— Inima nu vorbeşte decît o singură limbă!...

Incercai să-i apuc mîna. Fiindcă nu i-o puteam muşca de bucurie, vream să i-o sărut măcar. Tatiana se feri însă şi-mi zise:

— Hai să plecăm de-aici. Beţivii ăştia mă desgustă.

— Luăm cu noi şi pe Nicolaşa?...

— A, nu... Eu nu umblu pe stradă cu doi bărbați de-odată.

Probabil că plecarea noastră fusese observată și chiar comentată. Dacă Nicolașa n'ar fi fost de față, faptul acesta m'ar fi încîntat. Gîndul însă că l-aşi fi putut face pe el să sufere, mă întristă și pe mine.

In stradă mînile noastre se întîlniră ca doi soboli ce s'ar fi căutat pe subt pămînt. Ce-i puteam spune mai mult decît:

— Te iubesc Tatiana.

— Exact același lucru vream să ți-l spun eu.

— Te iubesc Tatiana... M'auzi tu?... Te iubesc!...

— N'aud nimic... Nu vreau s'aud nimic... Nu face zgomot pe stradă că se uită oamenii la noi.

— Unde vrei să mergem atunci?

— La tine acasă.

In colțul străzei Brătianu cu strada Muzelor, doamna Jenny colonel Vasilescu se despărțea tocmai de căpitanul de jandarmi. Căutai un pretext să-i atrag atenția. Voiam cu tot dinadinsul să fiu văzut în intimitatea unei femei frumoase. Oprii pe Tatiana și-i spusei:

— Vezi pe doamna de-alături? *E amanta lui Toto pe care-l înșeală cu căpitanul de care s'a despărțit adineaori.*

Tatiana întoarse capul cu desgust.

— Femeile voastre nu știu să respecte bărbații dela care își împrumută propriul lor prestigiu. Noi nu ne înșalăm niciodată bărbații cu care trăim. Ii schimbăm cu alții care ne plac mai mult, dar nu-i înjugăm niciodată ca pe boi, cîte doi, la plug...

Morala porumbiței de porțelan ar fi înviorat poate tristețea lui Nicolașa, care continua să bea la „Cocostîrcul de aur" în sănătatea ei și în ciuda problematicului său număr de ordine.

De cînd au căzut Bucureștii, mi-am dat seama că șederea mea la Iași depinde de victoria finală. Nu știam care anume din beligeranți, va aduce ca Salomea, pe tipsia de argint, capul lui Ion Botezătorul. Oricare ar fi fost rezultatul războiului însă, știam că Bucureștii vor rămînea mai departe capitala Romîniei de mine. Până atunci dar, Iașii trebuiau să mă adăpostească cu toată cinstea cuvenită unui evacuat oficial. Cu învoirea *domnului* Aivazian deci, îmi *transformasem* odaia după *chipul și asemănarea* Zeului vagabond care poposise în ea fără termen și fără obligații legale. Starea de asediu mă punea la adăpostul oricărei neplăceri de ordin material, vis-a-vis de proprietarul meu. Mi-am reconstituit în parte dar, odaia mea din strada Carol, cu personalitatea rafinamentului primitiv, potrivit vremurilor excepționale prin care trecea toată lumea. Tîrgul Cucului îmi furnizase cîteva lucruri de preț pe care nu le-aşi fi putut găsi nici în Calea Văcărești a Bucureștilor. Inădisem firul celor aduse cu mine, de firul celor găsite la Iași și făcusem din odaia domnului Aivazian, un labirint minuscul pe pereții căruia, ochii unui nou venit s'ar fi putut pierde cași Teseu prin coridoarele lui Minos.

Tatiana privește uimită în jurul ei. Lăcomia slavă începe totdeauna cu unul din cele cinci simțuri. Individual se continuă cu pofta de mîncare, băutură și dragoste, iar colectiv, se încheie cu mirajul stăpînirii Constantinopolului. Lăcomia Tatianei a început cu ochii și are să se sfîrșească probabil cu gura.

— *Unde te-ai născut tu, Mircea Fedorovici?*

— La Bucureşti.

— Ce anume rasă romînească, reprezintă Bucureștii?

— Propriu zis, nici una... E un amestec savant din sîngele diferiților clienți ai unui laborator de analize medicale. Negustorii sînt ovrei, birjarii sînt muscali, scriitorii sînt unguri, croitorii sînt nemți, lăutarii sînt țigani, bîrtașii sînt francezi și oamenii politici sînt, parte greci, parte armeni, parte albanezi. Romînî adevărați nu sînt probabil decît funcționarii inferiori— singurii cărora li se cer actele stării civile, la intrarea lor în slujbă.

Tatiana crede că glumesc. Numără pe degete toate categoriile *de bucureșteni și* după ce sfîrșesc, mă întreabă din nou:

— *Dar tu nu ești romîn?*

— Ba da... Eu sînt oltean.

— Ce înseamnează asta?

— Un fel de romîn cu douăzeci și patru de măsele, cu cămașa lungă până la glesne, cu cuțit la brîu, cu o garoafă roșie după urechea dreaptă, și cu toți sfinții din calendar pe buze.

— Ce cauți atunci la Bucureşti?

— Fiindcă Oltenii cutreeră toată țara. Vînd zarzavaturi și fructe, fură găinile din curțile boerilor, înmulțesc populația cu copiii din flori ai bucătăreselor, și învață pe candidații la cetățenia romînă să cînte „Doina".

Tatiana și-a aruncat haina de blană pe pat și a rămas în șorțul alb de infirmieră la „Crucea roșie". Aiurările mele încep s'o intereseze. O consultație medicală, se impune. Pentru diagnostic însă, medicul are nevoe să mai cunoască și alte simptome.

— Cum se face atunci că te-ai născut la București.

— *Fiindcă* a fost o naștere incidentală, dacă nu chiar accidentală...

Tatiana s'a lungit pe pat ca un Harun-al-Rașid, acordindu-mi și cinstea sexului și întietatea cuvîntului de aur Seherazadei.

— Povestește-mi viața ta Mircea Fedorovici... Vreau să știu mai întâiu dacă meriți să te iubesc.

Mă apropii de dînsa cu ochii fragmentați de elipsa primei rugăciuni din erarhia dragostei. Tatiana s'a ghemuit însă lîngă părete și cu vocea ei severă, mă țintuește locului:

— Stăi pe scaun dacă nu te mai țin picioarele și povestește-mi mai întâiu viața ta, Mircea Fedorovici. Altminteri plec și nu mă mai vezi niciodată.

Mă supun ca un copil, sau mai bine zis, anticipez supunerea octogenarului căzut în vrîsta copilăriei.

— M'am născut la Bucureşti fiindcă preludiul naşterii mele, a fost moartea tatei. Sînt un copil postum, Tatiana. Noroc însă că n'am întîrziat decît şapte zile după moartea tatei. Altminteri nu ţi-aşi fi putut spune astăzi exact, al cui sînt. Aşi fi preferat de sigur să mă nasc şi eu, acolo unde îmi este obîrşia strămoşilor. Graba tatei însă, a făcut să văd lumina zilei în oraşul unde el închisese ochii pe veci. Poate vrei să ştii cine a fost tata?... N'a fost nici boer nici mojic. Era exact celace unii ar putea să fie dacă ar voi, iar alţii vor să fie fără să poată. Era negustor de pietre şi metale preţioase. Era un suflet de artist vagabond înfrăţit cu clipa vieţii trăită integral. Vîntura ţara în lung şi în lat. Cumpăra unde găsea, vindea unde putea şi la nevoe schimba o piatră de topaz pe o damigeană de Drăgăşani vechiu, şi două pietre de smarald sau safir, pe doi ochi de fată mare. Iartă-mă dacă eu nu-i pot sămăna întru toate. Dar de cînd s'a început războiul, nimic din ce este, nu se mai aseamănă cu ce-a fost. Aurul şi pietrele preţioase le-am trimis la voi, la *Moscova*, Drăgăşanii au fost distruşi de filoxeră şi fetele mari s'au făcut *surori de caritate*...

Tatiana bate din palme şi-mi dă să înţeleg că *nu mai* este nici ea fată mare.

Eu încep să simt greutatea răspunderii mele de istoric fără pergamente domneşti şi galerii de portrete strămoşeşti. Ce mult aşi fi dat să-l fi putut avea pe tata cu mine, măcar într'o simplă fotografie!... L'aşi fi păstrat în carnetul meu de identitate fiindcă sufletele copiilor, de cele mai multe ori, se tocesc mai repede ca actele stării civile. L-aşi fi consultat în momentele mele de grea cumpănă, şi l-aşi fi impus controlului Tatianei să-mi spună dacă seamăn cu el, sau dacă nu cumva păstrez din greşeală o altă fotografie decît a tatei.

Îmi dau seamă că toate bănuelile mele din clipa aceia, sînt abjecte. Aşi prefera să renunţ chiar, la despuiarea scrutinului meu de familie. Tatiana însă mă terorizează. S'a întins în pat ca o strună de argint pe pîntecele unei viori şi se uită ţintă în ochii mei ca un „Aeternum vale" de pe poarta unui cimitir! Şi mă gîndesc că o strună de vioară poate plesni, iar pe poarta unui cimitir, poţi intra cîteodată, fără să mai eşi afară.

Îi încep dar povestea vieţii mele cu *sfîrşitul* vieţii tatălui meu, săvîrşit în noaptea revelionului din 1881. Amănuntele complecte nu le cunosc nici eu. Prietinii tatii cu care petrecuse, n'au vrut să spună nimic mai mult decît să blesteme „ceasul rău", ceasul cu care se începea un an nou în clocnet de cupe şi poate chiar în atingeri de buze. O iarnă grea, împiedică transportul cadavrului la Tîrgu-Jiu şi înmormîntarea se făcu la Bucureşti, unde familia fuse nevoită să aştepte reluarea circulaţiei pe căile ferate. Graţie acestui caz de forţă majoră, văzui pentru prima dată lumina unei.. lămpi de gaz, în noaptea sfîntului Ion Botezătorul...

Dacă evenimentele profane nu sînt decît reflexul voinţelor divine, aşi putea spune că naşterea mea n'a fost decît o pastişare a naşterei lui Isus Cristos. Amîndoi ne-am născut la drum, cu singura deosebire a decorului în care se săvîrşea misterul apariţiei noastre pe lume. El se născuse pe paele unor iesle de grajd, eu pe cearşaful de Olandă al unui pat de bronz. Amîndoi apoi, ne legasem naşterea de numele primului sfînt al Bisericei creştine. Dar naşterea lui fusese anunţată numai, de Ion Botezătorul pe cîtă vreme naşterea mea, fusese chiar patronată de el. Ca recunoştinţă pentru deosebita cinste ce-mi făcuse, familia hotărî să mă numesc Ion. Dorinţa tatei însă, care purta numele lui Tudor Vladimirescu, spaima fanarioţilor, fusese ca fiu-său să poarte numele lui Mircea Basarab, învingătorul Turcilor la Rovine. Şi iată pentruce, în cazanul cu apă sfinţită, mă botezară Ion iar în registrele stării civile dela Primărie, fusei înscris Mircea-Ion Băleanu... Altă deosebire, nu mai văd. Bethleemul şi Bucureştii, încep cu aceiaşi literă!...

Somiera patului scîrţie ca schela unui edificiu în construcţie. *Tatiana se ridică în picioare ca un obelisc alb, crescut din mijlocul cuvertorei* cenuşii de pe pat şi-mi strigă:

— Vania, Vaniuşca... Vino încoa să te sărut!...

Eu mă înalţ în vîrful degetelor spre ea, ea îşi frînge mijlocul în două aplecîndu-se spre mine şi buzele noastre fierbinţi se lipesc întregîndu-se ca cerul şi marea la orizont.

Tatiana nu mai vrea să audă nimic. Restul vieţii mele n'o mai interesează. Nu-i cunosc încă părerea asupra primului meu foileton. Îi ghicesc însă intenţia fermă de a colabora cu mine la cele nescrise încă. De altfel e tot ce-aşi fi putut visa să găsesc la Iaşi!...

Războiul nu mai îmi procura nici o senzaţie nouă. Eram condamnat să-mi îmbrac până şi sufletul în uniforma verzue a celor ce trebuiau să se mulţumească cu simple roluri de figuranţi. Până atunci, e drept că mobilizaţilor dela cenzură li se respectase haina civilă. Pe scenă însă, importanţa rolului nu se judecă după costum, ci după text. Oare la Iaşi nu se reprezenta aceiaşi piesă ca la Bucureşti? Nu erau aceiaşi actori şi publicul nu era aproape acelaşi?... Pentru ce dar, s'ar fi schimbat numai rolurile?...

Tatiana îmi adusese aminte de celace nu trebuia să uit niciodată. Războiul nu este decît o simplă problemă de perspectivă şi atîta tot. E acelaşi peisaj văzut numai prin diferite ochiane de panoramă. Aceiaşi arie exasperantă de flaşnetă, anunţă oraşului sosirea panoramei şi aceiaşi baborniţă, soră cu moartea, îţi întinde biletul de intrare în schimbul banilor cu care ţi-ai putea cumpăra o pîine...

Deşi despărţiţi prin frontul de luptă, Bucureştii şi Iaşii se

ţin încă de mînă. Sînt fraţii care au pornit vara în escursii prin munţi. Primul a alunecat în prăpastie, al doilea mai rezistă încă agăţat de trunchiul unui brad. Care va fi sfîrşitul, nu ştiu. Poate se vor prăvăli amîndoi, poate vor scăpa amîndoi. Depinde de prezenţa de spirit a escursioniştilor şi de calitatea frînghiei cu care sînt legaţi.

Deocamdată însă, în vîrful bradului, a poposit o porumbiţă albă de porţelan. Se uită nedumerită în jurul ei şi nu pricepe nimic din cele ce se frămîntă subt umbrela bradului. Pentru ea, prăpastia caşi muntele, *sînt mai netede ca o potecă pe* Bărăgan. Adîncimile nu-i dau vertigiul prăbuşirii şi înălţimile nu-i grăbesc sborul spre mezalianţe astrale. Vine însă de departe şi este obosită. Ar vrea să-şi înmoaie ciocul în apa unui izvor ascuns, din care razele soarelui n'au sorbit încă nici un strop. Războiul s'a întins însă ca o pecingine peste tot, a otrăvit toate izvoarele munţilor şi a îndoliat până şi razele soarelui...

Nu ştiu dacă războiul respectă măcar simbolul biblic al porumbiţelor. Dar pe umărul meu, caşi pe o cracă verde de brad, Tatiana şi-a resfirat degetele ca nişte ghiare fine de pasăre obosită. A simţit *poate* că eu sînt singurul izvor de apă vie din care *s'ar putea* adăpa *în trecerea ei prin* această lume moartă. Şi cînd glasul ei se agită în *coprinsul odăii mele* ca zig-zagul unei ramuri de maslin la poalele muntelui Ararat, ecoul fericirii biblice îi răspunde frîngîndu-se parcă în cele şapte colori ale curcubeului.

— Vaniuşca, Vaniuşca, *abajáin tiebià !...*

— Tatiuşca, Tatiuşca... porumbiţa mea de porţelan!...

I. Minulescu

(Va urma)

Cîntec acru

Cad raze lungi de aur în lada cu gunoi,
Şi primăvara albă cu cerul alb te'ndeamnă
Să vezi schelete negre—copaci fără de foi—
Rămaşi aşa, tăcuţi, din nu ştiu care toamnă.

Pe străzile umile, bătrîne şi sărace,
Pe străzile umile, din tîrgul care tace,
Trec oameni la plimbare în haine demodate,
Cu visele sbîrcite, cu frunţile plecate...

Pe străzile umile din tîrgul care tace...

Azi sărbătoarea lumii luceşte parcă 'n van:
Pustiul din grădină s'ascultă-adînc pe sine
Ca Aşteptarea mută cînd fata nu mai vine,
Ca Vîntul ce tuşeşte prin frunzele de an...

Azi sărbătoarea lumii luceşte parcă 'n van...

E o primăvară acră ca 'n preajmă de spital;
De lîngă casa veche şi proaspăt văruită
Tăcerea ca o babă cu fața încrețită,
Inspre ograda goală, subt cerul de cristal,
Priveşte lung, tăcută, o cioară putrezită...

E-o primăvară acră ca 'n preajmă de spital...

Alexandru N. Nanu

In jurul filozofului romîn din secolul XVIII

In comunicarea interesantă a d-lui Grigoraş se aminteşte şi de un alt filozof romîn contemporan cu cel descoperit de d-sa, Zanetti Clucerul. Deşi îl consideră, şi pe drept cuvînt, mai puțin însemnat decît Stamatiadi, atît prin cunoştințele sale cît şi prin faptul că întrebuințează limbi străine, pentru cultura generală a timpului, Zanetti rămîne o figură reprezentativă.

„Pentru țara noastră şi opera Clucerului Zanetti este o revelație"—afirmă d. Grigoraş. Pentrucă tot întîmplarea mi-a adus la îndemînă în bibliotecă un exemplar din opera lui Zanetti, care a prilejit demonstrația lui Stamatiad— deci şi pentru aceasta,— credem că aducem un serviciu specialiştilor, bibliofililor şi tuturora prin cîteva date asupra lucrării lui Zanetti.

Forma. Lucrarea poartă titlul „Réfutations du traité d'Ocellus de la Nature de l'Univers" par Jean Zanetti Cluciar; revăzută şi 'ndreptată de George Vindoti, tipărită la „Viena Austriei" în 1787, la Joseph de Baumeister. E scrisă paralel în greceşte şi franțuzeşte; închinată lui Nicolai Mavrogheni, domnul Munteniei din epoca tipăririi, căruia îi consacră şi cîteva pagini de introducere. Din ele aflăm greutățile pe care le-a întîmpinat Clucerul Zanetti de cînd i-a închinat lucrarea, cu mult înaintea „fericitului eveniment" ca Mavrogheni să ajungă domn, deci cu posibilități de a-i înlesni tipărirea. In această poveste a dedicării facem cunoştință—căci bănuim sinceritatea filozofului autor—cu unul din moravurile frequente societății fanariote, fie ea din protipendada culturii. Autorul, „unul din cei mai credincioşi servitori" din cîți au existat („de tout temps"), de multe ori concepea scrisoarea dedicativă, dar mereu era împiedicat de „o forță superioară", până cînd grația lui Dumnezeu aduse la cîrma Munteniei pe Mavrogheni şi cînd încă, „printr'un eveniment miraculos şi neexplicabil" cartea fu deantregul terminată! Se vede că

cele cîteva pagini de interminabile laude şi merite puţin existente—după cîte ştim din istorie asupra domniei lui Mavrogheni—l-au convins să scoată din visteria ţării banii de cheltuială pentru tipărire.

Arată şi unul din scopurile lucrării: ortodocşii să fie întăriţi în credinţa lor văzîndu-se susţinuţi prin argumente filozofice. Caracterul tiparului, hirtia şi unele litere caracteristice latinei medievale sînt obişnuite vremii, asemănîndu-se cu numeroase tipărituri dela Buda şi Veneţia, aflătoare în bibliotecile romîneşti.

Un amănunt: exemplarul ce-l posed a trecut prin mîna unui perfect cunoscător al limbilor greacă şi franceză—dacă n'o fi chiar scrierea autorului—judecînd după adaosul de vre o 50 cuvinte la erata tipărită necomplect, scrise citeţ şi exact. Are 302 pagini.

Cuprinsul. In „avantpropos" explică metoda întrebuinţată—după sistemul dialectic al lui Aristotel,—expunerea părerilor lui Ocellus şi imediat refutarea, arătînd mai întîiu falşitatea lor şi apoi construcţia pozitivă a autorului. Zanetti este un profund teist. Invocarea lui Dumnezeu pentru a putea termina opera, bucuria pe care o suscită coreligionarilor ortodocşi şi cererea către lectori de a se ruga pentru ertarea păcatelor sale egalează doar dedicaţia apologetică. Sînt trei secţii, după diviziunile lui *Ocellus*, cu 10, 9 şi 17 capitole, după împărţirea lui Zanetti.

Ocellus din Lucania a scris un tratat „Natura Universului", considerat de evanghelie a materialiştilor veacului al XVIII-lea, mai ales dela traducerea ei de marchizul d'Argens, cel mai înfocat antiteist şi părinte al materialiştilor vremii. Lui i-au răspuns mulţi învăţaţi teişti, atacînd în special tratatul lui Ocellus; cel dintâiu romîn care luă parte la această luptă europeană fu Clucerul Ioan Zanetti din Muntenia, după care abia răspunse şi Stamatiadi. Deşi Ocellus fu identificat cu unul din discipolii lui Pythagora, Zanetti se'ndoeşte prin faptul că autorul refutat nu crede în metempsichoza sufletului uman, una din marile învăţături ale lui Pythagora. Il crede a fi un alt Ocellus, asemănător numai după nume cu anonimul din secta pitagoriciană, deşi face parte din şcoala materialistă (pag. 113). Bănuiala lui reesă şi din faptul că se serveşte pe alocuri de mărturia lui Pythagora împotriva afirmaţiilor lui Ocellus. Incă o notă pentru *istoria* filozofiei antice.

Ocellus afirmă că lumea n'a fost creiată, cum susţine Geneza, bazîndu-se fie pe indicii naturale, fie pe raţionări şi conjecturi. Zanetti răspunde: nu există nici un indiciu în natură, ba din contra sînt legi ale mişcării care arată un început; iar părerile filozofilor nu sînt în stare să ne dea noţiuni exacte asupra naturii universului. Lumea se'mparte în două elemente: corpurile cereşti care se află deasupra lunii şi substanţele sublunare, pămînteşti. Ele se deosebesc prin tăria existenţei: substanţele pămînteşti cunosc viaţa cu fazele dintre naştere şi moarte; universul, necompunîndu-se din elemente contrarii, e ferit de distrugere.

Dacă universul a fost creiat din neant, cine a creiat neantul? Producerea neantului este opera atotputerniciei lui Dumnezeu, fiinţă supremă care a existat înaintea oricărei materii şi din care decurge viaţa tuturor fiinţelor menite pieirii. Numai ceiace nu poate fi produs, n'are început, dar tot ce e produs are un creator. Tot astfel universul nu poate fi desfăcut în ceiace nu există nicăeri.

La argumentul tenace al materialiştilor, că dacă lumea ar fi creiată, ar trebui să se observe legea creşterii dela mic la mare, dela rău la bun şi a descreşterii, dela mare la mic şi dela bun la rău—schema teoriei ondulaţiei universale a filozofului Conta—teistul romîn răspunde cu refrenul deosebirii lumii supra şi sublunare, legea aplicîndu-se numai acesteia din urmă. In lumea universului, lupta între elemente a încetat. Mai exact, acolo nu mai există focul, aerul, apa şi pămîntul, fundamentale elemente ale lumii pămînteşti. Atomii sînt de-o singură formă, de o a cincea esenţă, pe care a numit-o însuşi Aristot. In lumea celestă există doi termeni: creiarea şi mişcarea progresivă, datorită unui motor imobil—*fiinţa supremă a tuturor lucrurilor*.

Corpurile cereşti sînt imuabile, nu pentrucă există din veşnicie, ci pentrucă nefiind alcătuite din elemente contrarii, nu pot fi supuse distrugerii; mişcarea lor egală anunţă un prim motor—l-am văzut care—şi numai cît va exista acesta, va dura esenţa şi mişcarea lumii. Dacă Ocellus admite că lumea este o adunare perfectă a tuturor substanţelor, trebue ca ea să fi avut un autor; dar nu e nevoe de acest argument, adaugă Zanetti, de oarece universul este atribuit unei singure substanţe.

Lumea nu este absolută, fără nici un raport cu vre-o fiinţă *străină*; altfel ar fi să negăm pe Dumnezeu şi suverana cauză a tuturor lucrurilor, o impietate. Nimic nu poate avea principiul mişcării în sine însuşi; numai prima cauză motrice a totului este fără cauză, după cum au susţinut Pythagora, Platon, Aristot şi alţi iluştri filozofi. Urmărind lanţul cauzal, ajungem la primul principiu al mişcării, Dumnezeu, care este neclintit, „pentrucă e absurd a prelungi la infinit acest lanţ al cauzelor şi efectelor" *(pag. 71)*. Lumea nu s'a desăvîrşit prin sine, deci nu va fi veşnică prin propria sa energie, cum susţine Ocellus. Ea a primit perfecţia dela altul, singurul desăvîrşit, conform legii: cauza este superioară efectului.

Inlănţuirea cauzală în domeniul lumii pămînteşti, în istoria omenirii, serveşte, pentru o filozofie a istoriei, unui alt filozof romîn, A. D. Xenopol, c'un veac mai tîrziu.* Iată-l pe Zanetti precursor local.

Ocellus: universul este indestructibil şi nepieritor, căci se

* „Principiile fundamentele ale istoriei", Iaşi, 1900, pp. 346—400.

desface sau în ceiace există, devenind astfel o parte oarecare a universului, sau în ceiace nu există, care e o imposibilitate. Refutarea: e drept că ceiace nu-i produs, nu poate fi distrus; dar ceiace nu-i supus distrugerii nu poate fi numaidecît nenăscut. Pentru a fi neprodus se cere a fi fără cauză, îndeplinit prin sine, aşa cum numai înaltul creator al lumii este; toate celelalte substanțe, fiind create de el, sînt pieritoare. Dumnezeu poate să distrugă ceiace a creat, dar bunătatea sa suverană nu-l lasă să facă aceasta.

Ocellus: lumea nu poate fi distrusă, căci ar trebui să admitem o forță mai puternică, exterioară totului; *toate lucrurile şi* ființele fac parte însă din tot. Uşor de 'nchipuit argumentarea lui Zanetti: există o forță exterioară, Dumnezeu. In adevăr, veşnicia există. Ea are două nume; prima cauză: starea neîncepută, ultima cauză: starea fără sfîrşit.

La constatarea materialiştilor asupra veşnicei deveniri, părțile se schimbă, dar totul rămîne, Zanetti răspunde: mai curînd putem admite că dispariția părților aduce şi pe a totului, dar în nici un caz nu poate fi un argument pentru conservarea totului.

Forma lumii este rotundă ca un cerc asemenea din toate părțile, deci e fără început şi sfîrşit, după Ocellus. Dacă admitem comparația, nu-i mai puțin adevărat că un corp, avînd o revoluție circulară, trebue să fi avut un început de mişcare, căci cercul nu este anterior corpului, ci mişcarea acestuia constitue cercul. Generația lumii se găseşte în univers, acolo unde-i schimbare; dar care-i cauza acestei generații? Ocellus o găseşte în „concursul fortuit al atomilor"; teistul, la primul motor, până la care Ocellus nu s'a putut înălța. Necunoaşterea acestui prim motor a făcut pe cei vechi politeişti sau fatalişti, ceiace'n fond se reduce tot la ateism. Din cei ignoranți (sic) face parte şi Ocellus, care pune în sama destinului deosebirea dintre corpurile cereşti şi cele sublunare.

Detaliile fizice ale genezei şi distrugerii sînt: corpurile să fie susceptibile de-a primi orice modificare, să aibă calități contrarii (căldura şi frigul, uscăciunea şi umezeala), care corespund celor patru elemente (focul, aerul, apa şi pămîntul). Din amestecul corpurilor prime rezultă corpurile mixte, ale căror calități sînt: greutatea şi uşurința, densitatea şi porozitatea, ascuțimea şi obtuzitatea, mărimea şi micimea. Calitățile mai sînt comune— de pildă pămîntul şi focul sînt uscate, aerul şi focul calde etc.— şi particulare—focul este cald, pămîntul uscat, aerul umed şi apa rece. Elementele se pot transmuta unele în altele: dela pămînt la foc, dela foc în aer, din aer în apă, din apă în pămînt, atunci cînd contrarul ce se găseşte în fiecare element este distrus. Asupra acestor aserțiuni, Zanetti se mulțumeşte să le reproducă cu amplificații şi sumare observații proprii, fie că se 'mpacă cu părerile lui Ocellus, fie că pregătirea sa ştiințifică nu era suficientă.

După ce-a expus doctrina elementelor, Ocellus cată să explice natura oamenilor, animalelor şi plantelor, părți ale lumii, care, caşi cerul şi „regiunea mijlocie" (spațiul interplanetar), au coexistat totdeauna cu totul ce e veşnic. Dacă am pus la îndoială eternitatea totului, pentru părțile lui argumentarea e de prisos. Şi-apoi ar fi să atribuim animalelor o origină eternă! Nu putem împinge lanțul naşterii ființelor până la infinit; trebue să ne oprim la un om care-şi datoreşte origina nu unui tată, ci *pămîntului*. Tradiția biblică a naşterii lui Adam din pămîntul Asiei punea în încurcătură pe teişti față de origina Americanilor, cunoscuți fără legătură cu lumea veche. Zanetti ştie cum să răspundă. Făcînd aluzie la Atlantida lui Platon, susține că Americanii, mai barbari, se trag din Europeni, mai civilizați, trecînd peste mare sau pe coastele răsăritene ale Asiei, după cum bănuesc geografii moderni.

Zanetti pune la contribuție şi cunoştinți de astronomie în cîteva pagini, cele mai proprii şi frumoase ale lucrării sale (pag. 217—251)—de nu cumva tocmai aceste or fi inspirate dela profesorul său necunoscut, ceiace a prilejit dojana lui Stamatiadi *. *Răspunzînd ateiştilor şi'n special* polemizînd cu marchizul d'Argens, care, vrînd să dovedească coexistența veşnică a materiei cu Dumnezeu, aduce în sprijin coexistența soarelui şi a razei sale de lumină existente în acelaşi timp, filozoful romîn arată că soarele şi raza sa sînt unul şi acelaşi corp, luminos prin esența sa. Dar universul nu emană continuu din substanța divină, ca lumina din discul soarelui; fiind de esență materială, se deosebeşte vădit de substanța incomprehensibilă a inteligenței supreme, spiritul creator şi preexistent universului.

Existența inteligențelor simple dărîmă eternitatea lumii; căci aceste inteligențe, deosebindu-se de corpurile materiale, spiritul preexistă materiei, dar este următor primului motor. Deci dacă spiritele sînt de o existență posterioară ființei supreme, cu atît mai mult totul, format şi din materie, este posterior creatorului. A admite coexistența substanțelor imateriale cu primul motor însamnă a cădea în absurditatea de a crede cauza şi efectul existînd odată. Pythagora, Platon şi Aristot admiteau distincția substanțelor imateriale sau nemuritoare, în fruntea cărora era inteligența suverană ce a creat universul, apoi demonii, numiți de creştini îngeri şi spirite necurate şi'n al treilea rînd sufletul omenesc. Ele nu pot fi văzute; căci, fiind despărțite de lumea materială, nu cad subt nici un simț, sînt afară de corp. Nu tot ce există trebue să fie numaidecît un corp. Filozofia şi teologia resping noțiunea de „corpuri subtile" pentru ființele imateriale, creată de cei a căror slăbiciune de spirit (sic) îi împiedică să-şi facă o idee despre existența ființelor imateriale.

Zanetti atacă şi pe teologii creştini care, tot dintr'o slabă

* *Cf. articolul d-lui Grigoraş, „Viața Romînească" 2, 1924, pag. 229.*

pricepere, au atribuit corpuri fiinţelor imateriale, înşelaţi de men-
ţionarea în Sf. Scriptură a apariţiei unor îngeri subt forma cor-
pului omenesc—celace nu era decît un împrumut trecător, nu
un corp real.

Mintea omenească nu trebue să se oprească la lumea vizi-
bilă—ca materialiştii—ci să se înalţe „prin judecăţi sănătoase"
la celace este invizibil. Deci: „existenţa fiinţelor imateriale nu
numai este necesară, ci contribue mult la cunoaşterea universu-
lui" (pag. 251).

Faptul că unele părţi ale apei şi pămîntului se schimbă, duce
mai curînd la credinţa distructibilităţii întregului, în nici un caz
la contrarul, cum afirmă Ocellus. Este o imposibilitate ca un în-
treg să fie ferit de distrugere, cînd părţile sale sînt menite pei-
rii. Indistructibilitatea este în funcţie de timp, în durată, nu în
esenţă. Gînditorii vechi, caşi unii savanţi moderni, ferindu-se
de a admite naşterea tuturor lucrurilor din neant, au căzut în
absurditatea de a crede că speciile umane şi animale sînt veş-
nice, necreate. Universul este supus însă compunerii şi mişcă-
rii; compunerea indică un timp, mişcarea un început: două lu-
cruri contrare veşniciei. Deci universul nu este etern.

Urmează explicaţii asupra cutremurelor de pămînt, mişcări-
lor apei şi altor ciocniri dintre elementele naturii. Face apel
la Anaxagoras, Democrit, Aristot şi alţi savanţi moderni pentru a
dovedi că toate mişcările se datoresc naturii elementelor. Marele
cataclism, potopul, după biblie pe timpul lui Noe, a fost cunos-
cut vechilor tradiţii ale Grecilor şi barbarilor, iar ştiinţa mo-
dernă i-a dovedit existenţa prin date sigure, ca de pildă urmele
marine pe vîrfurile munţilor. În sfîrşit, pentru a dovedi neveşni-
cia lumii, pe care Ocellus o reafirmă în ultimul capitol în legă-
tură cu istoria Greciei, se foloseşte şi de cunoştinţi istorice. Dacă
lumea ar fi eternă, datele cronologice şi analele tuturor popoa-
relor ar fi mai vechi decît era biblică; or, nici un indiciu arheo-
logic nu depăşeşte spaţiul îngust al celor 7000 de ani, transmişi
de Sf. Scriptură. Dacă era la curent cu filozofia vremii, Zanetti
era în urmă cu progresele ştiinţei preistorice, ce-şi fixase în vea-
cul al XVIII-lea cîteva jaloane sigure.

Clucerul Ioan Zanetti, a cărui viaţă şi activitate rămîne ca
un atrăgător subiect cercetătorului viitor, ia parte cu bună pre-
gătire filozofică, cu frumoase cunoştinţi de astronomie, geogra-
fie şi istorie, la concertul gîndirii europene.

„Rog pe toţi cetitorii de a-şi aminti de mine" şi „de a crede
că n'am avut alt scop decît folosul public"—închee patetic Za-
netti. Am crezut că după curgerea a 137 ani, încă merită a-
ceastă amintire.

P. Constantinescu-Iaşi

Oblomov

IV

*Deşi era tîrziu, apucară totuşi să meargă nu ştiu unde, după
nişte afaceri, apoi Stolz mai luă cu el la masă pe un explorator
de mine de aur*, apoi plecară la vila acestuia; la ceaiu au dat de
o societate mare, şi Oblomov din izolarea lui se pomeni deodată
într'o mulţime întreagă; se întoarseră acasă noaptea tîrziu.

A doua, a treia zi din nou, şi o întreagă săptămînă trecu
neobservată. Oblomov protesta, se plîngea, discuta, dar era
tîrît de prietinul său şi dus pretutindeni.

Odată, întorcîndu-se de undeva tîrziu, Oblomov protestă mai
ales în contra acestei sîcieli.

— Zile întregi,—bombănea Oblomov, îmbrăcînd halatul,—
să nu scoţi ghetele: o mîncărime la picioare—te prăpădeşti!
Nu-mi place viaţa asta a voastră de Petersburg,—urmă el, lun-
gindu-se pe divan.

— Dar ce fel de viaţă îţi place?

— Nu ca cea de aici.

— Dar ce anume ţi-a displăcut aşa de mult?

— Totul; veşnica alergătură cu limba scoasă, veşnicul joc
al micilor şi celor mai urîte patimi, mai ales lăcomia, felul cum
îşi pun beţe în roate, cancanurile, bobîrnacele, această examinare
din cap până în picioare. Cînd asculţi despre ce vorbesc—ţi se
învîrteşte capul, înebuneşti. S'ar părea, nişte oameni aşa de
deştepţi, cu atîta demnitate în figură... Atîta auzi: „ăstuia i-au
dat cutare lucru, cutare a primit o arendă". „Cum se poate,
pentruce"?—strigă vre-unul. „Asta a pierdut eri totul la club;
celălalt primeşte trei sute de mii". E plicticos, plicticos, plicticos.
Unde-i omul? Unde-i curăţenia lui? Unde a dispărut omul? Cum
s'a prefăcut aşa, în monedă măruntă?

— Lumea, societatea trebue să se intereseze de ceva,—zise
Stolz: fiecare cu interesele lui. Aşa-i viaţa...

— Lumea, societatea! Andrei, tu mi se pare, mă trimiţi intr'adins în această lume şi societate, ca să-mi tai orice poftă de a mai da pe acolo. Viaţa: frumoasă viaţă! Ce să caut eu acolo? Interesele minţii, inimii? Uită-te numai unde-i centrul, în jurul căruia se învîrtesc toate astea: un centru nu există, nu există nimic adînc, care să te atingă... Nişte morţi, nişte oameni care dorm,—mai ticăloşi decît mine!—aceşti oameni de lume, de societate! Ce-i conduce în viaţă? Nu stau tologiţi; aleargă încoace şi încolo în fiecare zi,—ca muştele încoace şi în colo, dar ce folos? Intri într'un salon, te miri cît de simetric s'au aşezat musafirii, cît stau de liniştiţi şi gravi la... cărţi! N'am ce zice, grozavă problemă a vieţii! Straşnică pildă pentru mintea care caută mişcare! Nu-s nişte morţi? Nu dorm ei toată viaţa stînd? Intrucît sînt mai vinovat eu decît dînşii, stînd lungit acasă, fără să-mi încarc capul cu trei de pică şi cu valeţi?

— Toate astea-s vechi, despre astea s'a vorbit de o mie de ori,—observă Stolz.— N'ai ceva mai nou?

— Dar tineretul nostru cel mai bun, ce face? Parcă doarme umblînd, zburînd dealungul Prospectului Nevschi, dansînd? Un stupid şi zilnic amestec de cărţi. *Dar ia priveşte ce trufie* şi aere de demnitate. Cu ce priviri nimicitoare se uită la *cel care* nu-i îmbrăcat ca ei, nu poartă nume şi titluri ca ale lor! Şi-şi închipue, nenorociţii, că stau mai sus decît mulţimea. Mă rog, „servim, stăm în cel dintâiu şir de fotolii, noi sîntem la balul prinţului N.—unde numai noi sîntem primiţi"... Iar cînd se adună—se îmbată şi se bat ca sălbaticii! Oameni sînt ăştia? Nu-s nişte oameni adormiţi? Şi nu numai tineretul. Uită-te la cei mari. Se hrănesc unii pe alţii, dar—nici suflet, nici bunătate, nici simpatie reciprocă! La o masă, la o serată se adună ca la slujbă, fără plăcere, reci—ca să se laude cu bucătarul, cu salonul; apoi să-şi bată joc pe la spate unul de altul, să-şi puie piedici... Mai alaltăeri, la masă, nu ştiam încotro să mă uit,—îmi venea să mă bag subt masă,—cînd a început sfăşierea celor absenţi: cutare e un prost, cutare un mişel, altul un hoţ, al treilea—un caraghios: adevărată vînătoare de fiare! Cînd vorbesc, se uită unul la altul cu aceiaşi privire: „pleacă numai, şi cu tine o să facem la fel"... Atunci la ce se mai adună? La ce-şi mai string mînile aşa de tare? Nici rîs sincer, nici rază de simpatie. Caută *numai* să prindă vre-un titlu mai mare, vre-un nume... Se laudă: „la mine a fost cutare, iar eu am fost la cutare"... Viaţă-i asta? Nu-mi trebue. Ce să învăţ acolo, cu ce am să mă folosesc?

— Ştii ce, Ilia Ilici?—zise Stolz.—Tu judeci ca în vechime: iaca aşa se scria în cărţile vechi. Pe de altă parte, e bine şi aşa: cel puţin nu taci, nu dormi. Mai departe? Urmează...

— Ce să urmez? Uită-te: nu vezi la unul o faţă vioaie, sănătoasă...

— Aşa-i clima,—îl întrerupse Stolz.—Şi tu ai faţa obosită, şi doar n'alergi, stai mereu tologit...

— Nu vezi o privire senină, liniştită,—continuă Oblomov:—toţi se contagiază unul pe altul cu griji mistuitoare, cu suferinţi sufleteşti, sînt într'o bolnăvicioasă căutare de ceva... Şi dacă ar umbla cel puţin după adevăr, pentru binele lor şi al altora—nu, oamenii aceştia se îngălbenesc la succesul unui tovarăş. Unul cu grija lui: să vie mîine la tribunal—e o afacere care ţine de cinci ani,—e pe cale să învingă partea protivnică, şi nenorocitul de cinci ani umblă cu o singură idee în cap, cu o singură dorinţă: să trîntească pe adversar, şi pe ruina lui să-şi clădească propria-i procopseală. De cinci ani stă şi oftează în antecameră,—iată idealul vieţii lui! Altul se simte nenorocit că trebue să vie în fiecare zi la slujbă şi să stea până la cinci ceasuri; altul oftează din adînc că n'a dat şi peste el asemenea noroc...

— Eşti filozof, Ilia,—zise Stolz.—Toţi se agită, numai ţie nu-ţi trebue nimic!

— Iaca domnul ăsta galbăn, cu cotlete,—urmă Oblomov,—se legă de mine: că cetit-am eu discursul cutărui deputat? Şi holbă ochii, cînd îi spusei că nu cetesc gazete. Şi unde începu despre Ludovic Filip... parcă ar fi fost tată-său. Apoi iar se legă: că ce cred eu, dece a plecat ambasadorul francez dela Roma?... Cum să te condamni la zilnicul chin de a te încărca cu tot felul de noutăţi şi de a zbiera cîte o săptămînă întreagă, până la răguşeală? Azi Mehmet-Ali a trimis o corabie la Constantinopol: îşi bat capul, cu ce scop? Nu i-a mers lui Don-Carlos—nu mai pot de griji. Colo se sapă un canal, ici nişte trupe au fost trimise în Orient,—nenorocire, s'a prăpădit lumea: nu-l mai cunoşti, aleargă, strigă,—parcă armata ar veni peste dînsul. Discută, chibzuesc şi aşa, şi aşa, şi—tot li-i urît: fiindcă nu-i interesează; prin criticile astea străbate acelaşi somn, acelaşi moarte... Toate astea le sînt străine. Nu se gîndesc cu capul lor. N'au nici-o treabă, şi iată-i aruncaţi în toate părţile, fără să se oprească la una: subt această covîrşitoare agitaţie se aude numai goliciune, lipsă de simpatie pentru tot! Iar să aleagă o cărare modestă, s'o urmeze cu străduinţă, ca să tragă o brazdă adîncă—li se pare plicticos, lipsit de strălucire, aici atotştiinţa n'ajută, şi n'au cui să arunce praf în ochi...

— Bine, Ilia, dar noi cu tine nu ne-am aruncat în toate părţile. Cu toate astea, unde-i cărarea modestă, plină de străduinţi?—întrebă Stolz.

Oblomov tăcu deodată.

— Iaca să sfîrşesc numai... planul...—zise Oblomov.—De altfel ce am eu cu ei?—adăugă apoi necăjit.—Eu de ei nu mă leg, eu nu umblu după nimic; numai că nu văd în toate astea nici-o viaţă. Nu, asta nu-i viaţă, ci o scrintire a normei, a idealului vieţii,—ideal, pe care natura l-a ales drept scop al omului.

— Ce ideal e ăsta—norma vieţii?

Oblomov nu răspunse.

— Ia spune-mi, ce viață ți-ai ales tu?—continua să-l întrebe Stolz.

— Mi-am și ales-o.

— Ei, și cum e? Explică-mi, te rog, ce fel de viață?

— Ce fel!—zise Oblomov, întorcîndu-se pe spate și privind în tavan,—ce fel! Aș pleca la țară.

— Ce te împiedică?

— Nu-i gata planul. Afară de asta, n'aș pleca singur, ci cu nevasta..

— A a! Bravo. Atunci ce mai aștepți? Incă *trei-patru ani*, și nu te mai ia nimeni...

— Ce să fac? Dacă așa-i soarta,—zise Oblomov, oftînd.—Nu-mi permite starea materială.

— Cum? Dar Oblomovca? Trei sute de suflete!

— Ei, și? Și cum să trăești cu femeia?

— Cu ce să trăești? Doi oameni?

— Dar copiii?

— Copiii, dacă le dai educație, singuri își fac drum; să știi să-i conduci așa, ca să..

— Nu. Ce, să-i fac meseriași din niște nobili!—întîmpină Oblomov cu răceală.—Dar, și afară de copii, de unde „doi"? Vorbă să fie: numai cu nevasta; în realitate, abia te-ai însurat, năvălesc muieri... nici nu prinzi de veste... Uite la orice familiile: rude-s, sau ce? Și nici econoame; dacă nu stau, vin în fiecare zi: să bea cafea, să stea la masă... Cum ai să hrănești cu trei sute de suflete asemenea pension?...

— Bine, să zicem că ți-a dăruit cineva trei sute de mii; ce ai face cu ele?—întrebă Stolz cu o vie curiozitate.

— Indată—la lombard,—zise Oblomov:—aș trăi din procente.

— Acolo—slabe procente. Dece nu mai bine în vre-o companie,—iaca, chiar a noastră?

— Nu, Andrei, eu nu mă las înșelat.

— Cum? N'ai avea încredere nici în mine?

— Pentru nimic în lume! Nu că nu m'aș încrede în tine, dar.. cîte nu se pot întîmpla? Dă faliment: am rămas fără un ban. Altceva e la bancă.

— Bine, și ce ai face?

— Ei, aș veni la noua locuință, aranjată frumos și comod... In apropiere niște vecini buni, tu, de pildă. Dar nu, nu poți tu sta într'un loc..

— Și tu ai sta într'una? Nu te-ai duce nicăeri?

— Pentru nimic în lume!

— Atunci la ce-și mai bate capul lumea să facă drumuri de fier, vapoare, dacă idealul vieții e să stai locului? Ilia, să propunem un proiect, să înceteze: noi doar nu mergem!

— Sînt mulți și fără noi: puțini administratori, funcționari comerciali, negustori, cinovnici, călători fără treabă care n'au un colț? Lasă-i să călătorească!

— Dar tu ce ești?

Oblomov tăcea.

— Cărei clase sociale aparții tu?

— Intreabă pe Zachar.

Stolz îndeplini dorința lui Oblomov întocmai.

— Zachar!—strigă el.

Veni Zachar, cu ochii somnoroși.

— Cine stă tologit acolo?—întrebă Stolz.

Zachar se trezi deodată și se uită pieziș, bănuitor, întâiu la Stolz, apoi la Oblomov.

— Cum cine? Parcă nu vedeți?

— Nu văd

— Ce comedie? Boerul Ilia Ilici!

Și zîmbi.

— Bine, du-te.

— Boerul!—repetă Stolz și începu să rîdă cu hohot.

— Bine, un gentelmen...—zise Oblomov înțepat.

— Nu, nu! Tu ești boer!—continuă Stolz cu hohot.

— Și care-i deosebirea?—zise Oblomov.—Un gentelmen e acelaș boer.

— Gentelmenul e un boer,—răspunse Stolz, care singur își pune ciorapii și singur își descalță ghetele.

— Da, un Englez—singur, pentrucă la ei nu se prea găsesc slugi, dar un Rus...

— Zugrăvește-mi mai departe idealul vieții tale... Jur-împrejur niște buni prietini; mai încolo? Cum ți-ai petrece zilele?

— Cum să le petrec? M'aș scula dimineață,—începu Oblomov, punîndu-și mînile subt ceafă, și pe fața-i se răspîndi o expresie de tihnă; în gînd se vedea chiar la țară.—Timp minunat, cerul albstru-albastru, nici un nouraș.. La mine, în plan o parte a casei e întoarsă cu balconul către răsărit, către grădină, către cîmpii; alta—spre sat. In așteptare, pănă se trezește nevasta, aș îmbrăca halatul și aș face o plimbare prin grădină, să respir aerul de dimineață; acolo aș găsi grădinarul, am uda împreună florile, am tunde tufe, arbori. Fac un buchet pentru nevastă. Apoi merg în odaia de bae, sau mă scald în rîu, mă întorc—balconul e acuma deschis; nevasta în bluză, într'o bonetă ușoară, care abia se ține, gata să zboare din cap... Mă așteaptă. „Gata ceaiul",—zise. Ce sărutare! Ce ceaiu! Ce fotoliu comod! Mă așez la masă: pezmeți, cremă, unt proaspăt...

— Apoi?

— Apoi, îmbrăcînd un surtuc comod, sau vre-o bluză, luînd nevasta de mijloc, să te înfunzi cu ea într'o alee nesfîrșită, întunecoasă, să mergi încet, îngîndurat, să visezi în tăcere, sau să te gîndești în auz, să numeri clipe de fericire, ca niște bătăi ale pulsului, să asculți cum inima sa bate și se oprește de fericire,

să cauți simpatia naturii... și cu încetul să eși la rîuleț, în cîmp... Rîulețul abia plescăește ; spicele ondulează de vîntul ușor... E cald, te așezi în luntre, nevasta conduce barca, deabia mișcînd vîslele.

— Dar tu ești poet Ilia ! — îl întrerupse Stolz.

— Da, poet în viață, căci viața e poezie. Dar oamenii o schilodesc... Apoi putem merge la seră, — urmă Oblomov, îmbătîndu-se singur de idealul fericirii zugrăvite.

Scotea din închipuire tabloul gata, demult zugrăvit, de aceia vorbea cu însuflețire, fără să se oprească.

— Ca să vedem persicii, strugurii, — zicea el ; — să spui apoi ce să se servească la masă, apoi să te întorci, să mănînci puțin și să aștepți musafirii... Aci—ba un bilețel către nevastă din partea vre-unei Maria Petrovna, cu o carte, cu note, ba iți trimit, ca dar, un ananas ; sau la tine s'a copt în seră un pepene verde de o mărime extraordinară — îl trimiți unui bun prieten pentru prînzul de a douazi, și mergi acolo și singur... Iar la bucătărie în timpul ăsta — o fierbere întreagă ; bucătarul, în șorț și cu bonetă albă ca zăpada, se agită : așează un castron, ridică un altul, ici mestecă, colo începe să tăvălească aluatul, colo stropește cu puțină apă... Cuțitele bocănesc... hăcue verdeața... colo învîrtesc înghețata... Până la masă — o plăcere să arunci o privire în bucătărie, să descoperi un castron, să miroși, să te uiți cum se strînge plăcinta, cum se bate crema. Apoi te întinzi pe o canapeluță ; nevasta cetește în auz ceva nou ; ne oprim, discutăm... Dar musafirii sosesc, de pildă, tu cu nevasta...

— Oho ! M'ai însurat și pe mine !

— Nici vorbă. Incă doi-trei prieteni — tot aceleași persoane. Incepem conversația neisprăvită din ajun, încep glume, sau o tăcere elocventă, o îngîndurare, — nu din pierderea unui post, sau unei afaceri la senat, ci din mulțumirea dorințelor împlinite, — îngîndurarea plăcerii... N'auzi filipici cu spumă la gură pe seama celor absenți, nu vezi priviri îndreptate spre tine cu făgăduința de a-ți face și ție tot așa, de îndată ce vei eși pe ușă. Cine nu-ți place, cine nu-i cum se cade — cu acela nu moi pînea în aceiași solniță. In ochii convorbitorilor vezi simpatie, în glumă — un rîs sincer, fără răutăți... Totul cu inima deschisă. Ce e în ochi, în cuvinte — aceiași și în inimă ! După masă — o *Moca*, o *havană* la terasă...

— Imi zugrăvești una și aceiași — ce a fost la bunici și la părinți.

— Nu, nu-i același lucru, — răspunse Oblomov, aproape jignit. — De unde ? Parcă nevasta mea s'ar ține de dulcețuri și de bureți ? Parcă ar număra jurubițe, și-ar bate capul cu pînză de țară ? Ar bate fetele peste obraz ? N'auzi : note, cărți, pian, un mobilier elegant ?

— Ei, dar tu ce ai face ?

— Nici eu n'aș ceti gazete din anul trecut, n'aș umbla în harabae, aș mînca nu tăeții cu giscă, ci mi-aș învăța bucătarul la clubul englezesc, sau la ambasadă.

— Ei, apoi ?

— Apoi, după ce ar mai slăbi căldura, am trimite o căruță cu samovarul, cu desertul în mestecăniș, dacă nu — chiar în cîmp, pe iarba cosită, am așterne printre girezi niște covoare, și am petrece tot așa până la ocroșcă * și la biftec. Țăranii trec dela cîmp cu coasele pe umeri ; colo un car cu fîn se tîrăște, acoperind toată teleaga și calul ; de sus, din grămadă se vede șapca mujicului, împodobită cu flori, și un cap de copil ; colo un stol de *țărance* cu picioarele goale, cu seceri, cîntă de răsună împrejurimea... Dar iată că au zărit pe boeri, au încetat, se închină până în pămînt... Una cu gîtul ars de soare, cu coatele goale, cu ochii timizi, dar șireți, se apără numai de formă — de giugiulelile boerești, dar e fericită... Tst !... să nu vadă nevasta. Ferească Dumnezeu !...

Și însuși Oblomov și Stolz începură să se țină de coaste, de *rîs*.

— In cîmp e umed, — închee Oblomov, — întuneric ; ceața atîrnă ca o mare răsturnată deasupra lanurilor ; caii tresar și bat din copită : e timpul să mergem acasă. Acasă luminile s'au aprins demult ; la bucătărie se aude o ploaie de cuțite : o tavă întreagă de bureți... pîrjoale.. fructe.. apoi muzică... *Casta diva...* *Casta diva !* — începu să cînte Oblomov. — Nu-mi pot aduce aminte cu sînge rece de Casta diva, — adăugă el, după ce cîntă începutul cavatinei : — cum își varsă lacrămile inimii această femee ! Cîtă tristeță e închisă în aceste sunete ! Și nimeni nu știe jurîmprejuru-i. E singură... O taină o apasă ; o încredințează lunii...

— Iți place aria asta ? întrebă Stolz. — Imi pare bine. O cînta admirabil Olga Ilîinscaia. Am să te prezint : să vezi voce, să vezi cîntec ! Ce față, ce copil fermecător ! De altfel eu judec poate cu părtinire : am pentru ea slăbiciune... Dar nu pierde șirul, urmează !

— Ei, ce să mai adaog ? Asta-i totul ! Musafirii se împrăștie prin alenanse, prin pavilioane, iar a douazi au plecat care încotro : care cu undița, care cu pușca, care așa, stă liniștit fără treabă.

— Fără treabă, n'are nimic în mînă ? — întrebă Stolz.

— Ce mai vrei ? Ei, are în mînă, să zicem, o batistă. Ce, nu ți-ar plăcea să trăești așa ? Asta nu-i viață ?

— Și veșnic așa ? — întrebă Stolz.

— Până la încărunțirea părului, până la scîndura sicriului. Asta-i viață !

— Nu, asta nu-i viață !

— Cum nu-i viață ? Ce-ți lipsește ? Gîndește-te nu-

---

* Ocroșca : amestec inimaginabil de cărnuri, pește, icre, verdețuri, raci... răciți în ghiață. N. trad.

mai că n'ai vedea o singură faţă palidă, suferindă; nici o grijă, nici o chestie despre senat, despre bursă, despre acţiuni, rapoarte, audienţe la ministru, decoraţii, despre adaos la pensia alimentară, ci numai conversaţii sincere. N'ai avea nevoe niciodată să schimbi locuinţa: numai asta cît face! Şi asta nu-i viaţă!

— Asta nu-i viaţă!—repetă Stolz încăpăţinat.

— Dar ce-i după tine?

— După mine (Stolz se opri, gîndindu-se cum să numească asemenea viaţă).—E un fel de... oblomovşcina *—*zise* **însfîrşit.**

— Ob-lo-mov-şcina!—rosti rar Ilia Iliici, mirîndu-se de acest cuvînt ciudat şi silabisindu-l.—*Ob-lo-mov-şci-na!...*

Se uită straniu şi fix la Stolz.

— Atunci—unde-i idealul vieţii după tine? Ce nu e „oblomovşcina?—întrebă Ilia Iliici cu ton scăzut, timid.—Parcă nu toţi umblă după ceiace visez eu? Ce-mi baţi capul?—adăugă el mai îndrăzneţ? Dar care-i scopul alergării voastre, patimilor voastre, războaelor, negoţului şi politicii, dacă nu dobîndirea unei linişti, dacă nu acelaşi năzuinţă după acest ideal al raiului pierdut?

— La tine şi utopiile sînt oblomeşti.

— Toţi caută odihnă şi linişte—se *apără Oblomov.*

— Nu toţi, şi chiar tu acum vre-o zece ani căutai *altceva* în viaţă.

— Dar ce căutam?—întrebă Oblomov, nedumerit, cufundîndu-se cu gîndul în trecut.

— Adu-ţi aminte, gîndeşte-te. Unde ţi-s cărţile, traducerile?

— Le-a rătăcit undeva Zachar, aici undeva, în colţ...

— In colţ!—zise Stolz cu mustrare.—Tot în colţul ăsta zac şi planurile tale de a „servi cît te-or ţine puterile, căci Rusiei îi trebue braţe şi capete pentru deschiderea nesfîrşitelor izvoare (vorbele tale); a servi, ca să fie mai dulce odihna; iar a te odihni—înseamnă a trăi altă viaţă: frumoasă, o viaţă de artist, de poet". Toate planurile astea—tot Zachar le-a aruncat în colţ? Ţii minte? Vroiai să cutreeri ţări străine, ca s'o cunoşti, s'o iubeşti şi mai mult pe a ta. „Toată viaţa e gîndire şi muncă,"—repetai tu pe atunci: „o muncă, fie şi necunoscută, obscură, dar necurmată, şi să mori cu conştiinţa că ţi-ai făcut datoria". In care colţ zac toate astea?

— Da... da..—zicea Oblomov, urmărind cu *nelinişte* fiecare vorbă a lui Stolz:—mi-aduc aminte că... înadevăr... mi se pare... Cum nu? adăugă Ilia Iliici, aducîndu-şi aminte deodată trecutul: dar noi, Andrei, ne pregăteam să cutreerăm în lung şi în lat Europa, să cutreerăm pe jos toată Elveţia, să ne frigem tălpile pe Vezuviu, să ne coborîm la Herculanum. Eram să înebunim! Cîte prostii!...

* Oblomism. N. trad.

— Prostii!—repetă Stolz cu mustrare.—Nu tu ziceai cu lacrămi în ochi, privind gravurile madonelor lui Rafael, „Noaptea" lui Correggio, pe Apolo de Belvedere: „Dumnezeule! Oare nici odată n'am să pot arunca o privire asupra originalelor, să amuţesc de groază, să stau în faţa operei lui Michel-Angel, Tiţian, să calc pămîntul Romei? Să-ţi trăeşti viaţa şi să vezi aceşti mirţi, chiparoşi şi portocali în sere, iar nu în ţara lor? Să nu respir aerul Italiei, să nu mă îmbăt de albastrul cerului! Şi cîte rachete splendide nu aruncai tu din cap! Prostii?

— Da, da, mi-aduc aminte,—zicea Oblomov, gîndindu-se la trecut.—Incă mă luaseşi de mînă şi-mi ziseşi: „să ne dăm jurămînt că nu vom muri înainte de a le vedea"...

— Mi-aduc aminte cum mi-ai adus tu odată o traducere din Say, cu o dedicaţie pentru ziua mea; o am şi acuma. Dar cînd te închideai cu profesorul de matematici, cînd vroiai să înţelegi numaidecît de ce trebue să ştii cercurile şi pătratele, dar le-ai părăsit la jumătate de drum, fără a afla?... Incepuseşi să înveţi englezeşte... şi te-ai lăsat. Dar cînd făcui eu planul unei plecări în străinătate, te chemam să arunci o privire prin universităţile din Germania? Ai sărit, m'ai îmbrăţişat şi mi-ai dat mîna solemn: sînt al tău, Andrei, cu tine—pretutindeni".—sînt vorbele tale. Tu întotdeauna ai fost cam actor. Ce zici? Eu am fost în străinătate de două ori; după procopseala noastră de învăţătură am stat smerit pe banca de student din Bon, din Iena, Erlangen, apoi am învăţat Europa ca pe o moşie a mea. Dar admitem: un voiaj e un lux, şi nu toţi sînt datori sau sînt în stare să se folosească de acest mijloc; dar Rusia? Am învăţat-o în lung şi în lat. Muncesc...

— Dar cîndva ai să încetezi de a munci,—observă Oblomov.

— Niciodată n'am să încetez! De ce?

— Cînd îţi vei îndoi capitalurile.

— Nu încetez nici cînd le voi împătri.

— Atunci la ce te mai zbuciumi,—începu Oblomov după o tăcere,—dacă scopul nu-i pentru a te asigura şi a te retrage apoi la odihnă?...

— Oblomovşcină sătească!—zise Stolz.

— Sau să ajungi la un rang în slujbă şi la situaţie în societate, apoi într'o onorabilă inactivitate să guşti odihna meritată...

— Oblomovşcină Petersburgiană,—răspunse Stolz.

— Atunci cînd să trăeşti?—obiectă Oblomov cu necaz la observaţia lui Stolz:—pentruce să te chinueşti o viaţă întreagă?

— Pentru muncă, pentru nimic mai mult. Munca e imaginea, conţinutul, stihia şi scopul vieţii,—ale mele cel puţin. Iaca, tu ai gonit munca din viaţă: a ce seamănă viaţa ta? Am să încerc să te ridic, poate pentru cea din urmă dată. Dacă-i sta şi după asta tot aici, cu Tarantievii şi cu Alexeevii, ai să te prăpădeşti, ai să ajungi o povară pentru tine însuţi.

Oblomov îl asculta, privindu-l cu ochi neliniștiți. Prietinul parcă-i punea dinainte-i o oglindă, și Oblomov se îngrozi, recunoscîndu-se.

— Nu mă certa, Andrei, și mai bine ajută-mă de bună seamă!..—începu Oblomov, oftînd. Sînt nenorocit și singur din pricina asta; și dacă mă vedeai și mă auzeai, iaca chiar azi, cum îmi sap mormîntul, mustrarea nu ți-ar fi scăpat depe limbă... Știu totul, înțeleg totul, dar îmi lipsește puterea și voința. Dă-mi o parte din voința și mintea ta, și du-mă unde vrei. Cu tine voiu merge poate, dar singur nu mă mișc. *Ai dreptate, acuma sau niciodată.* Incă un an, și e tîrziu.

— Tu ești, Ilia? Te țin minte doar băețandru subțirel și vioiu, care zilnic umblai din Precistenca până în Cudrino; acolo, în grădinuță... n'ai uitat pe cele două surori. N'ai uitat pe Rousseau, Schiller, Goethe, Byron, pe care li-i duceai și le luai din mînă romanele lui Cottel, Janlis... făceai pe grozavul în fața lor, vroiai să le „purifici" gustul?...

Oblomov sări din așternut.

— Cum? Și astea le ții minte, Andrei? Cum nu! Visam împreună cu ele, le șopteam speranțe în viitor, desfășuram planuri, idei și... sentimente, dar pe ascuns de tine, ca să nu mă iai în rîs. Acolo a murit totul, *mai mult nu s'a repetat! Și unde s'a* dus totul—de ce s'a stins?... De neînțeles? N'am avut *doar nici* furtuni, nici zguduiri, n'am pierdut nimic; nici un jug nu-mi apasă pe conștiință; e curată ca sticla; nici o lovitură nu mi-a omorît ambiția. Așa, Dumnezeu știe de ce, se pierde totul!

Oftă.

— Știi, Andrei, în viața mea doar niciodată nu s'a aprins un foc, nici mîntuitor, nici distrugător. Viața mea nu seamănă cu o dimineață, peste care cad treptat culori, foc,—care pe urmă se preface în zi—ca la alții—și arde fierbinte, și mereu fierbe, se mișcă în amiaza orbitoare de lumină, apoi tot mai încet și mai încet, mai potolit,—totul în chip firesc și treptat,—se stinge spre seară. Nu, viața mea a început cu stingerea. Ciudat, dar așa-i! Din cea dintâiu clipă, din care îmi dau samă, am simțit că mă sting! Am început să mă sting cu scrisul hîrtiilor, în cancelarie, mă stingeam apoi cetind cărți despre adevăruri, cu care nu știam ce să fac în viață, mă stingeam între prietini, ascultînd zvonuri, cancanuri, schimonosiri, vorbe răutăcioase și reci, fleacuri, asistînd la prietinii întreținute prin întruniri, fără scop, *fără simpatie*; mă stingeam și-mi pierdeam forțele cu *Mina*: îi plăteam mai mult de jumătate din venitul meu, și-mi închipuiam că o iubesc; mă stingeam în ceasuri plictisite și lenevoase, plimbîndu-mă fără rost pe Nevschii Prospect,—printre gulere de șoricei și de castor, la serate, în zilele de primire, unde mi se arăta cordialitate ca unui ginere potrivit, de mijloc; mă stingeam și-mi cheltuiam viața și mintea pe mărunțișuri, trecînd din oraș la vilă, dela vilă—în strada Horochovaia, apreciind primăvara după apariția stridiilor și omarilor, toamna și iarna — după zilele de petrecere, vara după plimbări, și întreaga viață—după amorțeala leneșă și tihnită,—ca toți. Chiar ambiția, pe ce se cheltuia? Ca să-mi comand haine la croitorul cel mai cunoscut, ca să pătrund în familia cea mai cunoscută, ca să-mi strîngă mîna prințul P.! Și doar ambiția e fermentul vieții! Unde s'a perdut? Sau eu n'am înțeles această viață, sau ea nu-i bună de nimic; iar ceva mai bun n'am cunoscut, n'am văzut, nimeni nu mi-a *arătat*. Tu te arătai și piereai, ca o cometă, — luminai, iute, și eu uitam și mă stingeam...

Stolz nu mai răspundea cu ironie ușoară la vorbele lui Oblomov. Asculta și tăcea posomorît.

— Ziceai mai adineaori că mi-i fața nu tocmai proaspătă, că−mototolită,—urma Oblomov,—da, sînt un ponosit, învechit și zdrențuit antereu! Dar nu din pricina climei, nu de muncă, ci fiindcă timp de douăzeci de ani în mine a fost închisă lumina care căuta eșire; dar numai îmi ardeam temnița, nu m'am zmuls la aerul liber și... m'am stins. Și așa au trecut dragul meu Andrei, doisprezece ani. După asta nu-mi mai venea să mă trezesc.

— *Dar de ce nu te-ai zmuls*, n'ai fugit undeva, ci continuai *să te mistui* în tăcere?—întrebă Stolz cu nerăbdare.

— Unde?

— Unde? Cel puțin la Volga, cu mujicii tăi: și acolo e mai multă mișcare, scop, muncă. Eu aș fi plecat în Siberia, la Sitha.

— Așa recomanzi tu: tot mijloace tari,—observă Oblomov abătut. — Dar parcă-s numai eu? Nu-i vezi? Mihailov, Petrov, Semenov, Alexeev, Stepanov... nu le mai dai de număr: numele nostru e legiune.

Subt apăsarea acestei mărturisiri, Stolz tăcea; apoi oftă.

— Da, multă apă a curs, — zise în sfîrșit. — Eu nu te las așa, te duc de aici undeva, mai întâiu în străinătate, apoi la țară: mai slăbești, iți mai trece hipochondria, apoi găsim noi treabă...

— Da, să plecăm undeva de aici!—îi scăpă lui Oblomov.

— Mîne începem să stăruim pentru pasport, apoi ne pregătim de plecare... Eu nu mă las—auzi, Ilia?

— Tu vecinic mîne!—întîmpină Oblomov, parcă ar fi căzut din nouri.

— Și tu ai fi vrut să nu se amîne pe mine ceiace se poate azi! Grozav te-ai iuțit. Azi e tîrziu, dar peste două săptămîni o să fim departe,—adaugă Stolz.

— Ce vorbești, dragă? Peste două săptămîni... Așa, deodată!.. Te rog, îngînă Oblomov; — lasă-mă să mă gîndesc, să mă pregătesc... Trebuie vre-un tarantas... * Doar peste vre-o trei luni...

* Tarantas: trăsură obișnuită în călătorii mai îndelungate.

— Ai născocit: tarantas! Până la graniţă ajungem cu o trăsură de poştă, sau cu vaporul—până la Lübec: cum ni s'o părea mai comod: încolo prin multe locuri sînt căi ferate.

— Dar locuinţa, dar Zachar, dar Oblomovca? Trebue luate măsuri,—se apăra Oblomov.

— Oblomovşcina, oblomovşcina!—zise Stolz rîzînd, apoi luă o luminare, zise bună seara şi se duse să doarmă.—Acuma, sau niciodată: nu uita!—adăugă el, întorcîndu-se spre Oblomov, şi închise uşa.

(Traducere din ruseşte de A. Frunză) (Va urma)

I. Gonciarov

Clasele sociale la Romînii ardeleni

I

Structura socială a unui popor prezintă analogii biologice. Intre diversele organe animalice există o proporţionalitate de funcţionare. Dezvoltarea ori funcţionarea anormală a unui organ îşi repercutează influenţele asupra întregului organism, ori prin atrofiere, ori prin încetarea funcţiei vitale, prin moarte. Viaţa socială a unui popor e asemănătoare acestui proces biologic. Intre diversele straturi sociale există o conexiune organică. Existenţa şi dezvoltarea unora, condiţionează existenţa şi dezvoltarea celorlalte. Există o proporţionalitate fiziologiceşte indispensabilă.

Viaţa economică şi culturală a unui popor e în funcţie de clasele sociale. Clasele de sus sînt produse, susţinute şi întărite de clasa de jos. Se întîmplă aceasta în virtutea unei legi imanente, aşa numita lege a capilarităţii sociale.

Clasa de jos, ţărănimea e la un popor agricol, în ordine economică, factorul prim de producţie, iar în domeniul etnic, e însăşi existenţa marelui popor. Felul de a fi al acestei clase, e felul de a fi al respectivului popor.

Situaţia unui popor, în erarhia culturală, e condiţionată de starea lui materială şi de sufletul etnic. La o ţărănime cu pronunţate semne de progres, stăpînă pe cît mai multe din achiziţiile civilizaţiei moderne găsim realizate amîndouă aceste condiţii. Există între aceşti doi factori o interdependenţă organică. Absenţa acestora, a situaţiei materiale mai ales, are ca urmare starea de incultură, de semibarbarie. Pauperismul e promovatorul acestei inculturi. Numai bunăstarea materială produce şi depozitează energiile creatoare.

Cultura unui popor e rezultanta colaborării împrumutate și proporționale a diverselor clase sociale. Din cunoașterea claselor sociale, a raportului dintre ele, a reciprocității lor de acțiune și de influențare, se pot lămuri cauzele de progres sau de regres al unei societăți. In economia națională își are bine determinat fiecare clasă cercul său de funcționare. Absența ori slăbiciunea vre-unei clase sociale are ca urmare regres ori stagnare culturală. O stare de civilizație infloritoare ne dă totdeauna dovada unui corp social viguros, conștient și normal dezvoltat.

II

Care e situația din acest punct de vedere la Romînii ardeleni? Ce aspecte prezintă viața noastră socială? Cum e corpul nostru social? Păturile noastre sociale prezintă aspectul unei structuri anormale, hibride. Pe masa mare a țărănimii noastre, omogenă prin incultură și pauperism, se ridică ca două creații de o artificialitate efemeră, clasa de mijloc și cea intelectuală.

Imprejurările de viață politică și economică dau explicarea acestui fenomen anormal.

Clasele vechi au fost produsul unei diferențieri privilegiate, cele nouă produsul unei diferențieri economice. In societatea feudală clasele privilegiate trăiau, prin inerția tradițională a privilegiilor, din munca clasei iobagilor.

Veacul al 19-lea, prin desființarea iobăgiei și a privilegiilor feudale, pune temelie unei noui orînduelì sociale. Libertatea de concurență produce prin forța dinamică a împrejurărilor, ramuri nouă și clase nouă în viața economică a popoarelor.

In viața economică apare un nou factor, fără importanță până acum: orașul. Din el pleacă, în el se dezvoltă și în el se concentrează întreaga viață nouă culturală și economică. O clasă nouă, aproape inexistentă până în veacul al 19-lea, își dispută dominația în viața economică: clasa de mijloc.

Mașinile și capitalul financiar creiază o hegemonie pe sama industriei mari. Alături de acestea se dezvoltă, din propriile puteri, industria mică.

Necesitățile interne, administrative și culturale ale statelor nouă creiază o altă clasă: clasa intelectuală, funcționărească.

Acest proces de diferențiere socială s'a produs la fel în toate statele și la toate popoarele europene. Aceleași necesități au creat aceleași clase sociale. Deosebirile provin din diversitățile de condiții economice, culturale, politice, ori chiar și etnice.

La popoarele occidentale, cu largi libertăți politice și economice, diferențierea s'a produs repede și în proporții normale.

Nu tot așa în țările Europei orientale – și mai ales la noi, la Romînii ardeleni. Noi am avut o situație specifică: politicește oprimați, economicește dominați de marea proprietate, fără orașe și fără capital financiar.

Diferențierea se începe la noi tîrziu, abia după 1848. Până atunci am avut clase diferențiate prin privilegii: iobagi și puțini nobili. Cei mai mulți dintre privilegiații nobilitari romîni s'au contopit prin absorbțiune, în masa dominantă.

Imprejurările politice și economice absolut defavorabile ne-au dat structura socială hibridă pe care o avem. Mărturia ce ne-o dau cifrele statistice în privința aceasta, sînt de o elocvență spăimîntătoare.

Să luăm pe rînd clasele noastre sociale.

III

Clasa țărănească, după 1848, s'a bucurat până prin anii 1900 de o învederată bunăstare economică. Aveam sate înfloritoare cu gospodării bine întreținute. Criza de numerar și un șir de ani răi după 1900 au ca urmare, înrăutățirea situației economice a țăranului nostru. Imprumuturile ușuratice pe la bănci și împuținarea stocului de vite au o altă urmare și mai dezastruoasă: vînzarea de moșii. De aici pulverizarea moșiilor țărănești și creșterea în proporții îngrijorătoare a moșiilor mari. Acestea își înfigeau ghiara ucigătoare tot mai adînc în hotarele moșiilor țărănești. Multe gospodării bine închegate au dispărut pe urma celor două păcate mai ales: băutura și risipa nesocotită. Acestea și alte multe păcate, dar mai ales lipsa unei economii raționale, săpau adînc și fără cruțare la temelia gospodăriilor noastre țărănești.

In această criză economică le vine într'ajutor politica financiară a băncilor noastre. Prin împrumuturi ipotecare și prin parcelare de moșii, se diminuează întrucîtva situația precară economică.

Cu toate acestea satele noastre prezentau un aspect dureros, plin de sinistre perspective. Pămîntul foarte împuținat, stocul de vite foarte redus.

Guvernul unguresc începuse, în vremea din urmă, o aprigă luptă economică împotriva noastră. Subt noul regim de teroare economică, care izbea și în băncile noastre, țăranul nostru stătea dezarmat. In primitivitatea lui rustică, subt opresiunea unui regim de distrugere, îi rămînea o singură armă de apărare: izolarea tradițională în mediul vieții inculturale a satelor noastre. Alt razim nu avea. Eram un popor de țărani care subt izbiturile unui dușman necruțător, ne căutăm în zadar echilibrul economic.

Tabloul statistic de jos acopere în întregime cele spuse mai sus.

	AGRICULTURĂ	Capi de familie	Intreținuți	%
1	Proprietari mari	26	44	
2	Proprietari mijlocii dela 100—1000 jugh.	1.435	2.041	0.11
3	Proprietari mici dela 20—100 jugh.	69.062	91.204	5.40
4	Proprietari mici dela 5—20 jugh.	393.643	540.982	31.76
5	Proprietari mici subt 5 jugh.	274.244	400.322	22.90
6	Servitori, muncitori agricoli fără loc	337.905	382.311	24.40
7	Diverse ocupații în agricultură	14.104	24.238	1.30
	Total:	1.090.414	1.441.142	85.89

Ce constatări putem scoate din acest tablou?

Intre diversele categorii de proprietăți găsim o disproporție foarte mare. Proprietatea mare și mijlocie e aproape inexistentă. Proprietatea mică, mai ales cea minusculă subt 5 jugh., anormal de mare. Anormal de mare e și numărul servitorilor și al celor fără de loc.

Proprietatea noastră țărănească are precum se vede din tabloul de sus, o structură nesănătoasă, antieconomică și aproape anticulturală.

Intre diversele proprietăți trebue să existe o anumită proporționalitate. E de prisos în țările cu agricultură intensivă. Acolo proprietatea mică e mai viabilă și mai productivă ca cea mare. In țările cu agricultură extensivă, lipsa proprietății mari și a celei mijlocii produc perturbații cu adînci răsfrîngeri asupra întregii vieți economice.

Prea marele număr de proprietăți minuscule și mai ales lipsa unei economii raționale a proletarizat o parte mare din țărănimea noastră. Moșioarele mici, subt 5 jugh. lucrate irațional, sînt insuficiente pentru susținerea unei familii. Cele mai multe familii au fost forțate să lucreze ca părtași, ca muncitori agricoli moșiile mari, ori ca zilași moșiile mijlocii țărănești. Era, în cele mai multe sate, în plină dezvoltare o iobăgie modernă, o neoiobăgie.

In lipsa unei proprietăți mari, lupta noastră politică a fost lipsită de aportul pe care-l dă politicianilor independența materială. In Ungaria feudală nu putea să fie ascultat glasul, oricît de curajos ar fi fost, al celor ce—în afară de titlurile lor academice—nu puteau prezenta nici titluri nobilitare, nici întinse latifundii familiare. Structura proprietății noastre funciare ne-a dat o țărănime incapabilă politicește de vre-o reacțiune mai viguroasă. De aici epoca de somnolență și de acalmie politică, ce a urmat după 1848. De aici o tînjire generală în viața noastră publică. In viața economică a satelor nici o mișcare, nici o pulzație, nici o instituție de protecție. Multe încercări inimoase s'au sfărmat de zidul de fier al inconștienții țăranilor noștri. Inițiativa particulară se izbea de două greutăți: de indiferența noastră și de opresiunea politică a guvernanților, care ne dușmăneau fățiș orice încercare de emancipare. Satele unguerești și săsești se împărtășeau de toate favorurile. Aveau un aspect occidental. Ale noastre, medievale și ca construcție și ca confort de viață. Excepție fac cele mărginașe, mulțămită influenții contactului cu Sașii.

Băncile noastre se păreau chemate să schimbe lucrurile. Dar modesta finanță romînească putea să țină cu greu piept finanței evreomaghiare, puternică și protecționată. Totuși pe urma lor a început să se arate o învederată mișcare economică. O întărire a elementului romînesc la orașe. O reculegere a țărănimii prin credite ipotecare și prin parcelare de moșii.

IV

Clasa de mijloc (meseriași, comercianți) nu putem spune că avem. E embrionară, în formație. Ne-o dovedește aceasta tabloul de mai jos.

	MĂESTRII	Capi de familie	Intreținuți
1	Tîmplari,	2926	6277
2	Frizeri,	345	493
3	Papucari, cizmari	2367	4269
4	Crîșmari, hotelieri	1662	3652
5	Fauri, mecanici	2978	7316
6	Zidari	829	2095
7	Librari, tipografi	11	15
8	Măcelari, morari, brutari	2568	6367
9	Croitori, cojocari	2799	4016
10	Alții cu diverse măestrii	9891	7339
	Total:	26376	51839
		2.63 %	

La 3 milioane locuitori, abia 26,376 maiștri de sine stătători, adică *0.89 %*, vasezică nici cel puțin un procent. O proporție anormală.

Industria noastră mică e tînără, abia de 40 de ani. Până prin 1880 împedecată prin sistemul de bresle. După desființarea breslelor încep să răsară meseriașii romîni. Mai numeroși în orășelele cu populație în majoritate romînească, puțini chiar și în orașele cu majorități străine aveau să se lupte cu două greutăți: indiferența publicului romînesc și lipsa de capital. Cu toate acestea în multe orașe—și mai peste tot în Ardeal—se observară semnele îmbucurătoare ale unei modeste vieți industriale romînești.

Intărirea acestei pături nu putea să vină de nicăeri, decît

dela ea însăși și dela inimoasa inițiativă particulară a cîtorva intelectuali.

Meseriașii romîni, recrutați din păturile cele mai sărace ale poporației noastre rurale, nu puteau ținea piept concurenții străine, mai ales la orașe. Deaceia la orașe găsim un număr disparent de meseriași romîni. Cu atît mai mulți găsim la sate, mai ales în meseriile, de care are imediată trebuință țăranul. Cea mai mare cifră ne-o dau: timplarii, cismarii, papucarii, faurii, morarii, măcelarii, cojocarii și croitorii.

Ceiace inseamnă, că industria noastră a *trebuit să* se conformeze necesităților poporației noastre rurale.

Pentru necesitățile păturii noastre intelectuale găsim un număr disparent de meseriași, așa bunăoară librari și frizeri. Librari romîni erau numai *11*, la o poporație de 3 milioane. In aceiași vreme la Nemți, care erau numai 2 milioane, erau *382 librari*. O cifră foarte elocventă. Necesitatea creiază industria. La noi c'o poporație cărturărească neînsemnată, care avea foarte reduse pretenții literare, n'a existat nici cind o industrie a cărții. Eram, aproape în întregime, intreținuții pieții literare din București.

Așa se prezintă industria noastră mică: embrionară și fragilă, neavind alt suport decit energia vitală a unui popor tinăr, dar sărac și dezorientat.

In situația în care ne-am găsit, cu greu se putea mai mult. Orice pătură socială e efloresceņța, biologic dezvoltată, a situației politice și economice a unui popor. Organismul nostru social hibrid numai cu mari sforțări, cu nespusă propagandă, a putut ajunge, pe terenul industriei, și la cit am ajuns.

*

In *comerț* stăm și mai rău. Abia 8210 comersanți romini, adecă 0.27 %. Comerțul e strîns legat de orașe. Neavind orașe, n'am putut avea nici comerț rominesc. La sate comerțul purtat de Evrei, la orașe tot de Evrei și de puțini Unguri și Nemți.

Noi, popor agricol cu orizontul cultural foarte redus, am avut totdeauna oroare de oraș. Abia valul mai impetuos al timpurilor nouă, rupînd cercul de fier al cvietismului tradițional al satelor noastre, a ridicat la suprafață firi mai îndrăznețe care s'au înfipt cu mult curaj la orașe. Și așa am văzut răsărind, rind pe rind, în orașele ardelene puținii comersanți romîni, pe care îi avem astăzi. O foarte prețioasă contribuție ne-au adus, în privința aceasta, mărginenii, dotați cu remarcabile aptitudini comerciale.

Clasa intelectuală deasemenea foarte slabă ca număr. O arată aceasta tabloul ce urmează.

Legislație	2	
Administrație	1394	secretari: 561
Justiție	1270	juzi: 41 avocați: 678
Biserică	3979	
Instrucție	3470	
Oficiul sanitar	1268	medici: 143 farmaciști: 80 moașe: 1019
Societăți culturale	38	
Literatură și artă	45	
Alte funcții intelectuale	72	
Total:	11538	
	0,59 %	

La 3 milioane locuitori 11 538 funcționari de stat, comunali și bisericești, adică 0.39 % din intreagă populația romînească. Ungaria, în 1910 avea 181 788 funcționari, dintre care Romînii formau abia 6.35 la sută, deși din întreagă poporația Ungariei formau 20 la sută.

Procentul acesta redus își află explicarea în regimul politic dominant care față de naționalități aplică mai ales în timpul din urmă, cu multă rigoare principiul impenetrabilității cind era vorbă de funcțiile de stat.

Romînii erau, mai ales, în funcțiile mai puțin importante. In funcții înalte erau foarte puțini, ajunși prin renegare, iar cei mai mulți prin înalte, indiscutabile calități personale. Sistemul de terorizare și de șicanare, care se practică față de funcționarii romîni, a avut ca urmare îmbrățișarea carierelor libere, mai ales a preoției și a dăscăliei, care ne dau cel mai mare procent de intelectuali romîni. Dintre celelalte cariere libere mai mult a fost îmbrățișată advocatura.

In statistică nu găsim un indiciu mai lămurit cu privire la o altă clasă, așa de ponderabilă în viața industrială a altor popoare: *muncitorimea industrială*. La rubrica „zileri cu lucru ori fără lucru" găsim pentru noi cifra: 54,496. Cu toate acestea, această clasă pentru noi era cel puțin în 1910 aproape inexistentă.

V

Așa se prezintă clasele noastre sociale.

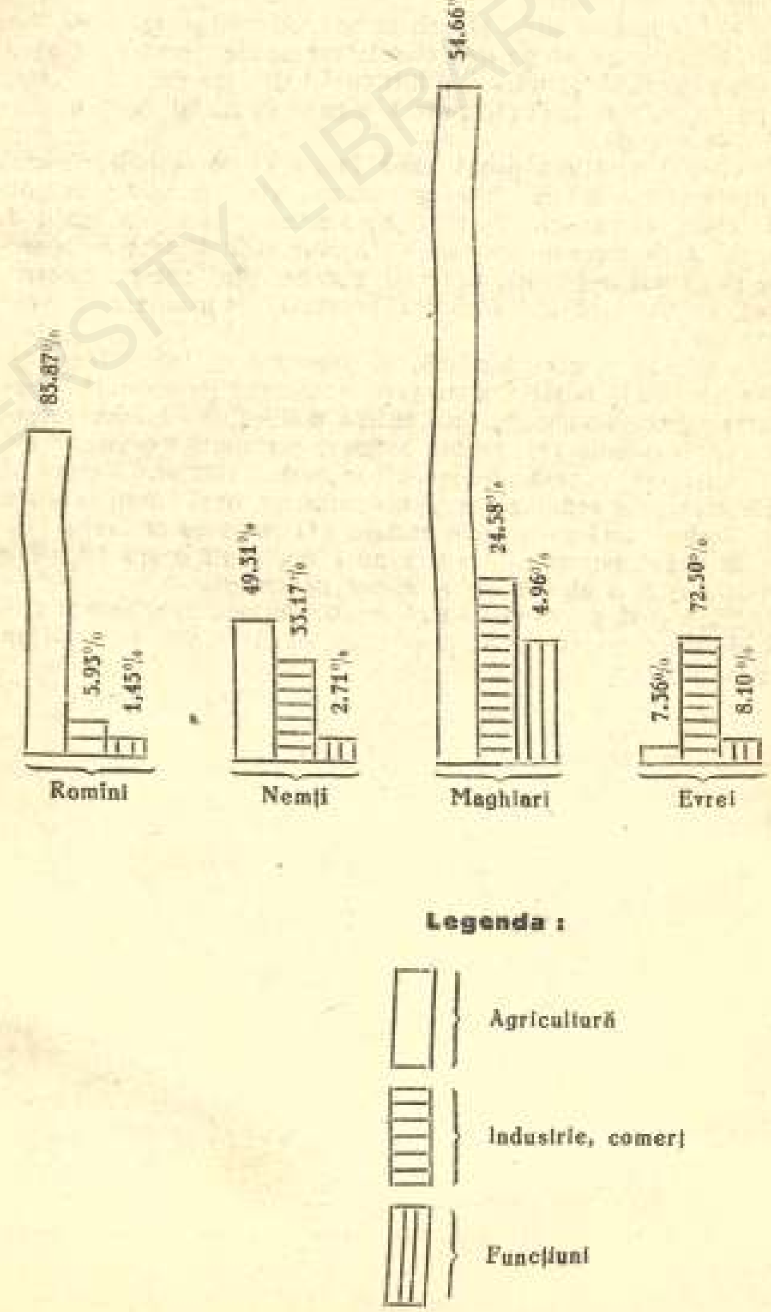
Spre a ne putea face o idee și mai lămurită despre structura noastră socială, dau într'un tablou comparativ situația altor popoare conlocuitoare din fosta Ungarie, iar mai în urmă un tablou grafic.

TABLOU COMPARATIV :

	Categoria de profesie *	Romîni		Nemți		Maghiari		Evrei	
		cifre	%	cifre	%	cifre	%	cifre	%
1	Agricultură	2.531.567	85.87	938.455	49.31	5.436.313	54.66	67.064	7.36
2	Industrie	155.137	5.32	517.993	27.22	967.075	19.78	314.526	34.52
3	Comerț	17.933	0.61	113.192	5.95	478.067	4.80	346.067	37.98
4	Exploatări miniere	33.460	1.13	29.969	1.57	96.073	0.98	971	0.10
5	Comunicație	24.384	0.83	41.564	2.18	457.357	4.59	35.529	3.90
6	Funcții civile și eclesiastice	42.621	1.45	51.585	2.71	492.900	4.96	73.849	8.10
7	Armată	15.940	0.54	21.797	1.14	85.822	0.86	4.657	0.51
8	Diverse profesii	127.144	4.31	188.802	9.92	931.824	9.34	68.664	7.53
	Total :	2.948.186	100%	1.903.357	100%	9.945.627	100%	911.327	100%

* La fiecare categorie sînt puși și membri de familie. La industrie e pus și personalul auxiliar cu capi de familie și întreținuți (76.925) ; prin aceasta se ridică așa de mult cifra.

TABLOU GRAFIC

Tabloul grafic de sus arată, suggestiv și pregnant, structura anormală a claselor noastre sociale. Intre clase nu găsim nici o proporționalitate de dezvoltare. Anormale în structură, anormale în funcționare.

Cei aproape 90°/₀ țărani, în pauperismul și incultura lor, n'au fost în stare să ne dea clasele suprapuse necesare. Clasele de sus se creiază și trăesc, printr'un fel de infuzie, din clasa de jos. Clasa noastră țărănească a avut ea însăși lipsă de infuzie, de energie.

Corpul nostru național bolea de un *fel de rachitism social*, pe urma căruia suferea întreaga noastră viața publică. In politică eram romantici. In viața economică și culturală lipsiți de energie și de vigoare conștientă. Semnele de deșteptare, observate în timpul din urmă, nu erau izvorîte din energia noastră etnică, ci mai mult din biciuirea presantă, usturătoare a vremilor nouă.

Continuarea unei dominații de oprimare străină ar fi însemnat poate totala noastră distrugere economică și culturală. Inlăturarea acestei dominații, prin unirea politică, ne-a adus salvarea dintr'o situație rea, cu îngrozitoare perspective pentru viitor.

Inlăturat trecutul, trebue să ne creăm *viitorul*. Acesta se poate crea prin echilibrarea și normalizarea vieții noastre sociale.

Trebue întărite clasele sociale. O cer aceasta înalte interese de stat și naționale. Aceasta nu e mai mult opera inițiativei particulare, ci o chestie de existență pentru stat.

Până cînd nu vom avea clase sociale tari, conștiente și stăpîne pe toate resorturile vieții publice, până atunci Ardealul nu va fi al nostru *

Turda **Petru Suciu**

---

* Toate datele sînt luate din statistica demografică a Ungariei pe 1910.

Cauzele și perspectivele revoluției ruse

VIII *

Forțele sociale și revoluția din 7 Noembre 1917

„Agonia republicii burgheze",—ca să întrebuințăm cuvîntul *d-lui* P. Miliucov,—nu se putea prelungi până la infinit.

Guvernul provizoriu, prezidat de d. Kerenski, a fost răsturnat la 7 Noembre 1917.

Cu privire la revoluția bolșevică, constatăm același fenomen, cași în revoluția din Mart 1917, cași în revoluția franceză din 1789, cași în orice revoluție:

Guvernul de coaliție n'a pierit, fiindcă au venit bolșevicii, ci bolșevicii au putut veni, fiindcă acel guvern *era mort*.

Dacă pentru prăbușirea guvernului țarist a fost nevoe numai de șapte zile de demonstrații și lupte de stradă, pentru răsturnarea guvernului d-lui Kerenski a fost de ajuns numai o singură zi, și aproape *fără nici-o luptă*—fiindcă acest regim nu se mai răzima pe nimic.

Miniștrii asediați în Palatul de iarnă, nu au putut strînge împotriva bolșevicilor, decît cîteva sute de elevi ai școalelor militare și o companie a „batalionului femeesc"—n'au găsit dar alți apărători decît *copii și femei!* **

Primul Ministru, *generalisimul* d. Kerenski,—care singur a reușit în ultimul moment să scape de arestare, grație vitezii automobilului său, a încercat să recucerească Petrogradul, punîndu-se în fruntea armatei depe front.

---

* v. *Viața Romînească*", 1923, Numerile 10—11 și 12, și 1924, Numerile 1, 4 și 5.

** *V. Stanchevici*, „Amintiri", p. 261 urm.; *A. Sinegub*, „*Arhiva revoluției ruse*", v. IV, p. 171 urm. și *B. Socolov*, „Arhiva r. r.", v. XIII-p. 38.

Dar şi această campanie s'a isprăvit prin aceiaşi „jalnică tragodie", caşi cruciada dictatorului Ivanov şi aventura generalului Cornilov.

A treia oară în cursul acestei revoluţii, o armată pornită împotriva capitalei revoluţionare s'a topit în drum, şi la sfîrşit însăşi bietul „generalisim" a trebuit să fugă din nou, pentru ca ultima „sotnie" de Cazaci, care-i rămăsese, să nu-l predea „inamicului" !... *

Singur acest fapt ajunge pentru a ne dovedi, cît de sleit de orice viaţă a fost regimul de coaliţie.

Dar dacă guvernul d-lui Kerenski era mort, pentru ce a trebuit să-i urmeze regimul bolşevic? Cum şi pentru ce într'o ţară atît de covîrşitor *ţărănească* cum e Rusia, a putut veni la cîrmă un partid extremist, care, în primul rînd vorbea în numele *proletariatului industrial?*

Şi pentru ce regimul bolşevic nu numai că a putut să dăinuiască atîta vreme, dar să-şi permită şi experimentele cele mai îndrăzneţe, să creeze un guvern de o tărie nediscutabilă şi să reconstitue forţele militare ale ţării, încît să fie în măsură nu numai să reziste tuturor atacurilor „contra-revoluţionare", dar să ducă şi războae victorioase pe patru sau cinci fronturi în acelaşi timp?

Explicaţia curentă, în mare favoare încă în discursuri de ocazie şi în scrieri polemice, este de un excesiv simplism: o mînă de utopişti fanatici, de oameni fără căpătîiu şi chiar criminali ordinari, folosindu-se de slăbiciunea guvernului Kerenski, a pus mîna pe cîrma statului, printr'o demagogie deşanţată şi meşteşugiri vinovate, şi se menţine prin teroare.

Demagogie şi manopere vinovate?

Dar orice regim care se prăbuşeşte aduce aceiaşi învinuire adversarilor săi mai fericiţi. Pentru guvernul ţarist şi pentru ohrana lui, d-nii Rodzianco, Gucicov sau P. Miliucov n'au fost decît nişte demagogi lipsiţi de scrupule, caşi pentru aceştia din urmă d. Kerenski şi „democraţia revoluţionară".

Teroarea?

Dar aveau ceva de invidiat în această privinţă guvernele Ţarului sau cele înfiinţate în diferitele părţi ale Rusiei de „generalii albi", în lupta împotriva bolşevismului? Chiar guvernelor provizorii nu le-a lipsit dorinţa de a recurge la „maniera forte" şi dacă ele au fost reduse numai la „gesticulaţie", aceasta nu se datoreşte unui exces de scrupule.

Pentru ce dar celace nu a putut face guvernul Ţarului, sau guvernul prinţului Lvov şi guvernul d-lui Kerenski, a reuşit guvernului d-lui Lenin?

Să luăm un caz concret:

Nici Ţarul, nici Cornilov, nici Kerenski n'au găsit o armată, pe care să o poată îndruma împotriva Petrogradului (Kerenski n'a găsit o armată să o opună nici lui Kornilov, care a fost înfrînt numai prin faptul că trupele lui s'au măcinat dela sine). Pentru ce însă bolşevicii au găsit imediat trupe, gata să cucerească Petrogradul, să aresteze guvernul şi să pornească îndată împotriva lui Kerenski?

In „bătălia subt Pulcovo" aceste trupe s'au ciocnit cu Cazacii, al căror comandant, generalul Crasnov, a fost silit să recunoască că ele *„s'au ţinut ferm"*. *

Iar cînd oştirea lui Kerenski s'a retras la Gatcina, trupele bolşevice au urmărit-o într'o impozantă desfăşurare de forţă, cum mărturiseşte acelaşi general:

„Spre palatul din Gatcina se apropia o coloană deasă de „soldaţi, într'o *ordine perfectă*, scînteind din baionete... Oamenii „erau bine îmbrăcaţi, cu ofiţerii la locul lor, în capul fiecărui „pluton. Era regimentul de Finlanda, din fosta gardă imperială. „El a luat poziţia, în coloana de rezervă, în faţa palatului. Ca„zacii m'au părăsit şi au fugit care încotro... După acest regiment „veneau marinarii, după marinari—garda roşie (a muncitorilor). „Din fereastră *cît vedeai cu ochiul, totul era negru de manta„lele marinarilor şi de paltoanele gărzii roşii*. O mulţime de vre-o „*20.000* de oameni a umplut astfel Gatcina, şi în masa lor întunecată s'au dizolvat cu totul Cazacii mei"... **

Generalul, comandantul Cazacilor, a fost făcut prizonier, iar generalisimului Kerenski nu i-a rămas decît să fugă.

Cînd însfîrşit, după această fugă, generalul Duhonin, căruia i-a revenit de drept comanda supremă, a şovăit să execute ordinele din Petrograd, el a fost destituit telegrafic şi o mînă de marinari şi muncitori, subt comanda „generalisimului" bolşevic, sub-locotenentul Crîlenco, a putut să treacă triumfal într'un tren special, pe toată linia frontului, să aducă la supunere, una după alta, toate trupele, şi să cucerească Marele cartier general, punînd pe goană pe toţi generalii recalcitranţi (afară de sărmanul Duhonin, care nevoind să-şi părăsească postul, a fost ucis)... ***

Intîmplare? „Noroc"?

Dar pentru ce „norocul" a fost peste tot atît de credincios bolşevicilor? Pentru ce toate „accidentele", toate „întîmplările neprevăzute" serveau cauza lor?

Cum spune d. Stanchevici, care a luat parte directă la luptă:

„Atunci în momentul acţiunii, toate evenimentele păreau ca „un lanţ neîntrerupt de întîmplări mărunte, adesea nenorocite... „Acum însă este clar că problema e mult mai complicată... Pen-

* General *Crasnov*, „Arhiva r. r.", v. I, p. 145 urm.

* „*Arhiva r. r.*", v. I, p. 167—168.

** *Ibid.*, p. 174.

*** *M. Philips Price*, „Die russische Revolution" p. 223—225; *V. Stanchevici*, Op. cit., p. 285 urm.; gen. *Budberg*, „Arhiva r. r.", v. XII, p. 233 urm.

„tru ce Kişkin şi Palcinski la Petrograd, Kerenski şi Crasnov „în Gatcina, Voitinski şi Savițki în Pscov, Boldarev în Dvinsc, „Parski şi Cucin în armata a XII-a, Duhonin şi Diderihs în Car-„tierul general,—pentru ce cu toții deodată, s'au arătat atît de „neputincioşi, lipsiți de energie şi nenorociți în toate sforțările „lor? Oare peste tot numai întîmplări sau greşeli?"...*

E admisibil ca un eveniment epocal, nu numai în viața politică şi socială a Rusiei, dar şi în istoria mondială, să fie redus la un joc de întîmplări sau greşeli *mărunte*, ori la proporțiile unei maşinații îndrăznețe, datorite *numai unei bande* de fanatici sau aventurieri?

Ce istoric s'ar mulțumi cu o astfel de „explicare" a oricărui eveniment hotărîtor în istoria Revoluției franceze, a Reformației sau a căderii Imperiului roman?

Poate rezulta dar şi în istoria celei mai groaznice comoții sociale din cîte cunoaşte omenirea, numai din întîmplare sau din demagogia şi uneltiri vinovate ale unui neînsemnat grup de politiciani desperați un regim stabil, subt care de şapte ani trăeşte o mare nație, şi care sfîrşeşte de a-şi impune recunoaşterea marilor puteri străine?

Dar prin aceasta adversarii bolşevicilor le aduc, fără voe, supremul omagiu, la care pot rîvni în istorie *numai* adevărații *supra-oameni*...

Nu e de mirare că în lagărul detractorilor de altădată începe să răsune nota de admirație.

Cronicarul unei răspîndite reviste elvețiane, foaste burgheză, consacră memoriei lui Lenin următoarele rînduri:

„Lenin a murit. *Cugetătorul prodigios* şi omul de acțiune „care, *prin propriile lui forțe* (!), a ajuns să se substitue Ța-„rului şi să întemeieze o autocrație, *cum lumea n'a mai cunos-„cut dela cuceritorii mongoli*, a dispărut"...

Iar despre opera lui, acelaşi cronicar scrie:

„Guvernul acesta e necontestabil *național prin originile „lui şi prin spiritul lui*,—el are puterea de fapt, şi prezintă ga-„ranții de durată. Niciodată nu s'a cerut altceva dela Statele, „care sînt recunoscute"... **

In realitate,—în deosebire de revoluția din Mart, care se prezintă ca o deslănțuire năprasnică a stihiilor populare, fără nici-o organizare şi conducere,—revoluția din 7 Noembre *1917* a fost săvîrşită de *forțele sociale organizate, subt o conducere fermă şi bine chibzuită*.

Nesocotirea acestui fapt poate duce numai la o apreciare cu desăvîrşire falşă a acestor mari evenimente istorice, care nu pot rămînea fără o adîncă înrîurire asupra destinelor omenirii.

---

* *Op. cit.*, p. 283.

** *Un Européen*, „La Cronique Internationale", *La Revue de Genève*, 1924, Février, p. 233.

Să cercetăm dar forțele sociale care s'au afirmat în revoluția rusă, să studiem aspirațiile lor, caşi procesul lor de organizare, în cursul celor opt luni premergătoare, care au dus Rusia subt steagul bolşevismului.

Numele Rusiei evoacă îndată icoana „Mujicului". Țărănimea, în adevăr formează 82% din populația Rusiei.

Un publicist rus cunoscut îşi începe astfel, la sfîrşitul veacului trecut, lucrarea lui, consacrată țărănimii ruse:

„*Rusia este un stat țărănesc*, în toată puterea cuvîntului, „şi desigur va rămînea astfel încă multă vreme. Pentru noi dar „chestia agrară este o *chestie națională*, şi interesele agrare sînt „*interese naționale*, dela care atîrnă toate celelalte, cărora toate „celelalte sînt subordonate. Cultivatorii pămîntului—*mujicii* noş-„tri—trebue să joace fatal în viața noastră politică şi socială „rolul principal. Pe *mujicul* nostru se reazimă puterea financiară „militară şi politică a Statului. Pornirile, idealurile şi speranțele „mujicilor sînt hotărîtoare pentru tot viitorul Rusiei". *

Acest adevăr niciodată nu a răsărit cu mai multă putere ca *în cursul revoluției*.

Dacă la 1905 prima revoluție rusă a fost înfrîntă, aceasta *se datoreşte* mai cu deosebire faptului că atunci țărănimea n'a dat tot sprijinul ei mişcării proletariatului orăşenesc, pe cînd pentru revoluția din 1917, d. *M. Philips Price* cu drept cuvînt a putut spune:

„Setea de pămînt a țăranilor din Rusia europeană... a fost „*unul din factorii cei mai însemnați* al mişcării revoluționare, a „cărei conducere a căzut asupra proletariatului orăşenesc din „Rusia de Nord".**

Dacă însă țăranul rus a acceptat de astădată directivele muncitorimii orăşeneşti, aceasta se explică prin condițiile speciale în care s'a manifestat „setea" lui de pămînt, în urma evoluției economice din ultimele decenii.

Desigur, reforma din 1861, care a emancipat țărănimea rusă de iobăgie, sau mai bine zis de *robie* (fiindcă în Rusia țăranul a fost supus personal şi direct stăpînului), a jignit adînc simțul ei de dreptate.

Cu toată robia, țăranul rus a conservat formele comunismului primitiv în ce priveşte pămîntul muncit de el, care constituia,

---

* *Stepniak*, „Der russische Bauer", p. 1—2. Datele, al căror izvor nu va fi indicat ulterior în note deosebite, sînt luate din scrierea citată şi din *Nicolas-on*,—„Histoire du Développement economique de la Russie".

Nu este nicăeri o literatură mai bogată asupra țărănimii, ca în Rusia. Insă am preferat lucrărilor mai recente scrierile vitale pentru că, fiind traduse, sînt mai accesibile cetitorilor străini. Cartea lui Stepniak a apărut şi în limba engleză subt titlul: „*The Russian Peasantry*".

** *Op. cit.*, p. 118.

după concepţiile lui proprietatea *obştiei lui săteşti* („Mir"). E cunoscută formula în care el îşi condensa ideile asupra raporturilor lui juridice cu stăpînul şi pămîntul: *„Noi sîntem ai d-voastră, dar pămîntul este al nostru"*,—adică dacă ţăranul e proprietatea stăpînului, pămîntul rămîne tot aşa o *proprietate ţărănească*.

In aceste împrejurări, ţărănimea a fost exasperată că a pierdut aproape două treimi din întinderea pămîntului cultivabil, drept preţ al emancipării, pe lîngă că i s'a impus şi o sarcină, pentru „răscumpărarea" treimei rămasă lui, de peste *două miliarde de ruble* (5, 4 miliarde fr. *în aur*). *

Ca rezultat, la începutul secolului XX, din întreaga suprafaţă cultivabilă, nu se găsea în mînile ţărănimii decît 36,9%, iar restul de 63,1%, era stăpînit de marii proprietari, constituia domeniile coroanei, ale familiei imperiale şi ale diferitelor instituţii publice. E adevărat că din aceste 63,1% ale marii proprietăţi, o jumătate era arendată tot ţaranilor, dar în schimbul unei plăţi, care nu le lăsa decît o răsplată mizerabilă pentru munca lor.

Cu creşterea repede a populaţiei,—care dela emancipare a devenit mai mult decît *dublă*, gospodăriile ţărăneşti erau condamnate să se pulverizeze din ce în ce mai mult.

In adevăr, din constatările oficiale rezultă că în 1917—anul revoluţiei—din fiecare 10.000 gospodării ţărăneşti din Rusia europeană, se repartizau, după întinderea lor, cum urmează: **

4019	gospodării	în întindere de	0—2	desiatine
4357	"	"	2—6	"
1384	"	"	6—13	"
227	"	"	13—30	"
13	"	"	30—50	"

Dacă ţinem samă, că faţă de sarcinile care apasă asupra ţărănimii (şi mai cu samă în provinciile centrale şi nordice, unde solul e prea puţin fertil, şi în stepele de dincolo de Volga, unde cultura e extrem de extensivă)—rezultă că, din 10.000 de gospodării ţărăneşti, 8376 nu ajungeau la 6 desiatine şi nu puteau întreţine familiile care le muncesc (şi deci acestea trebuiau să caute cîştiguri suplimentare); 1384 gospodării (cu 6—13 desiatine) pot fi singure considerate de sine stătătoare (gospodăriile cu 13—30 şi 30—50 desiatine, cad aproape exclusiv în regiunea de stepe, în care cultura are un caracter special); iar 4019 (peste 40%!), faţă de întinderea lor până la două desiatine, nu puteau avea în economia ţării vre-o însemnătate pozitivă,—ele nu mai adăposteau un adevărat *proletariat agricol*.

Această fărâmiţare a gospodăriilor ţărăneşti, pe deoparte ducea la scăderea productivităţii,—în perioada dela 1865 până la

* *„The Statesman's Yearbook"*, 1906, p. 1341.

** *Jeahrbuch* für Politic-Wirtschaft-Arbeiterbewegung", 1922—23, p. 367.

1891 productivitatea pe desiatină, în toată Rusia europeană a scăzut cu 12% în mijlociu,—iar pe de altă parte, un număr tot mai mare de ţărani nu-şi mai puteau întrebuinţa braţele la munca cîmpului: în acelaşi perioadă, după datele oficiale relative la 50 *gubernii* din Rusia europeană, din 35 milioane de ţărani în putere de muncă, numai 30 milioane îşi puteau găsi vr'o ocupaţie utilă la ţară,—iar 5 milioane,—celace cu familiile lor reprezintă o populaţie enormă de cel puţin 15 milioane de suflete (numai în *50 gubernii!*),—constituiau o sarcină zadarnică pentru economia *naţională*...

Acest proces se accentua cu fiecare deceniu, mai cu samă faţă de creşterea vertiginoasă a populaţiei, care cum rezultă din datele următoare, a ajuns la un număr mai mult decît împătrit în curs de un veac: *

In anii:	Populaţia:
1815	45.000.000
1835	60 000.000
1859	74.000.000
1897	*129.200.297*
1914	178.378.800
1915	182.182.600

Prin urmare, în ajunul războiului mondial, 53 ani după emancipare, cu toate că productivitatea pămîntului a scăzut, urma să trăiască din produsele lui o populaţie mai mult decît dublă!

Creşterea populaţiei nu a putut fi compensată, nici prin întinderea terenurilor arendate de ţărani, nici prin cumpărările cu ajutorul băncii ţărăneşti,—de aci rezultatul fatal: *scăderea consumaţiei*.

In adevăr numai în perioada de 15 ani, dela 1876 până la 1891, *consumaţia ţărănească a scăzut cu 14%*,—încît d. Stepniak e putut afirma că pentru ţăranii ruşi *„foametea este starea normală"*...

Totuşi, după calculul d-lui Nicolas-on, scăderea consumaţiei în această perioadă nu este datorită creşterii populaţiei decît pentru 5%, iar restul de 9% e rezultatul unui proces de natură pur economică: ţăranul mănîncă *mai puţin* (şi *mai prost*,—carnea, ouăle, laptele, untul, etc. au dispărut din hrana lui) *pentrucă e silit să înstrăineze o parte tot mai mare din produsul muncii sale*.

Şi acest proces se agravează cu fiecare an. Cu cît ţărănimea rusă e mai flămîndă, cu atît mai multă pîne vinde altora.

Datele relative la exportul cerealelor, care creşte fantastic în ciuda scăderii productivităţii pămîntului, ilustrează de minune această lugubră ironie economică.

Rusia exporta cereale, înainte de războiu, în cifre rotunde, cum arată tabela de mai jos: **

* *„The Statesman's-Yearbook*, 1919, p. 1185.

** *„Cf. The Statesman's-Yearbook"* din anii respectivi.

In anii 1864 . . . . . . 200.000 vagoane
» 1890 . . . . . . 800.000 »
» 1902 . . . . . . 1.000.000 »
» 1913 . . . . . . 1.600.000 »

Cu alte cuvinte, într'o jumătate de veac exportul de cereale *a crescut de opt ori.*

La acest export Rusia a putut ajunge, cum dovedesc cercetările d-lui *Nicolas-on*, numai mulțumită faptului că din 100 de kilograme produse de țăran, 63,5 kilograme,—adică *aproape două treimi,—îi sînt luate cu deasila :*

„Traducînd acest fenomen în vremea de muncă,—urmează „economistul rus,—rezultă că producătorul muncește două zile pe „săptămînă pentru sine, și *patru zile pentru alții.* Iar dacă ținem „samă și de acele condiții, în care are loc vînzarea pînii de către „țărani, arendarea pămîntului, etc.,—ceiace încă urcă măsura de „exploatație a muncii sale,—atunci se explică foarte bine feno„menul, care la prima vedere uimește prin paradoxalitatea lui: „țăranii își vînd pînea toamna (cînd ea este eftină), iar în pri„măvară (cînd este cu mult mai scumpă !) și-o *cumpără îndărăt*, „adică cumpără pînea produsă de ei înșiși !"... *

D. M. Philips Price e impresionat și el de acest „paradoxal fenomen".

„Țăranii,—cetim în cartea lui—erau siliți să vîndă o parte „însemnată din produsul pămîntului lor, care la drept vorbind „ar fi fost necesar pentru hrana familiilor lor. Adesea se întîmpla „că, pe cînd țăranii dintr'o regiune mureau de foamete, se ex„portau totuși de acolo milioane de *puduri* de pîne. E foarte dis„cutabil, dacă Rusia, ținîndu-se în samă starea ei dinainte de răz„boiu, era în genere în măsură de a exporta cereale. In orice „caz e sigur că exportul de cele mai multe ori nu era posibil, „decît mulțămită *vînzărilor silite*, iar acestea erau urmarea ine„vitabilă a unei exploatații nemiloase. Așa era situația atunci „în mare parte a Rusiei, încît se găseau sate, în care se spunea, „că gradul de prosperitate a unui țăran poate fi măsurat după „grosimea ploșnițelor depe păreții casei lui!!! (Cele trei semne „de exclamație sînt ale autorului)"... **

Evident, din trupul unui țăran flămînd, ploșnițele nu se pot îngrășa...

Iar țăranul rus, acest mare exportator de cereale, flămînzea „normal", chiar și în afară de acele epoci, care emoționau periodic lumea prin grozăviile descrise de ziare și de rapoarte oficiale.

Dar regimul latifundiar nu a fost singur responsabil de această stare de lucruri.

* *Nicolas-on.*
** *Op. cit.*, p. 100.

Desigur latifundiul, cu ajutorul prețurilor exorbitante de arendă și al sistemului meșteșugit de tocmeli agricole, e un aparat minunat pentru exploatarea muncii țărănești.

Insă dacă Rusia nu ar fi fost prinsă în angrenajul economiei mondiale, țărănimea, răzimată pe „Mirul" ei, ar fi putut opune mai multă rezistență acestei exploatații.

Dar în fața capitalului străin—a „capitalului vagabond", cum l-am numit altădată, care a invadat Rusia după emanciparea din 1861, „mirul" s'a dovedit cu desăvîrșire neputincios de a apăra munca țăranului.

Creșterea datoriei statului dă numai o slabă idee despre importanța acestei invazii.

Voiu cita însă cîteva cifre suggestive.

La 1852 datoria publică a Rusiei se urca numai la 539.585 621 *ruble* (în cifre rotunde: *1½ miliarde franci în aur*,—cît datoria „micii" Romînii înainte de războiu).

Peste zece ani, în 1862 anul care a urmat emancipării, ea ajunge la 1.376.420.117 *ruble* (—peste 3½ miliarde franci în aur); încă peste 20 ani, la 1882, ea este de 4.356 638.149 *ruble* (—aproape *12 miliarde* franci în aur).

Dar în August 1914—Statul rus intră în războiu deja cu o *datorie formidabilă* de 10.330.000.000 ruble,—*28 miliarde franci în aur !* *

(Vom vedea îndată la ce cifre „astronomice" au ajuns datoriile Rusiei din cauza războiului).

Dacă ținem sama, că cea „mai mare parte din imprumuturile astfel contractate în străinătate au fost întrebuințate în scopuri *neproductive* (mai cu deosebire pentru cheltueli militare), ușor putem deduce ce sarcină grozavă reprezintă această datorie pentru economia Rusiei.

Dar „capitalul vagabond" nu venea numai în forma imprumuturilor de Stat,—el intervenea direct în viața economică.

In Octombre 1913, diferite mari bănci franceze, engleze și chiar germane aveau în 11 din sucursalele lor din Rusia un capital fantastic de 8.200 milioane de franci în aur.

Pentru a ne da sama de importanța acestei sume, e destul să spunem, că cele 19 bănci mai importante rusești nu dispuneau împreună la aceiași dată decît de 2,400 milioane de franci,—adică din totalul de peste 10 miliarde de franci al capitalului bancar din Rusia,—*aproape 80% aparținea băncilor străine.* **

Nu mai puțin energic participau capitalurile străine și la industria rusă,—care subt influența lor a ajuns repede la o mare concentrație.

Din 2163 intreprinderi industriale, care înainte de războiu aparțineau în Rusia diferitelor societăți pe acțiuni, cu un total

* *„The Statesman's Yearbook"*, din 1906 și 1919.
** *E. Agadh*, „Grossbanken und Weltmarkt", Berlin. 114, p. 499.

de vre-o 10 miliarde de franci în aur al capitalului de fundaţie, 327 întreprinderi aparţineau capitalului străin, care reprezenta peste 3.600 milioane de franci în aur—adică această *şeptime* din întreprinderi străine stăpînea *o treime* din întregul capital de fondaţie al tuturor societăţilor pe acţiuni din Rusia.

In special în industria minieră şi metalurgică, capitalul străin stăpînea *peste o jumătate* de acţiuni, deşi era concentrat numai într'o *pătrime* din întreprinderi; în industria electrotecnică—*trei pătrimi* din acţiuni în mai puţin de *o jumătate* din întreprinderi; în industria chimică—*peste o treime* din acţiuni *într'o pătrime* de întreprinderi, în diferitele întreprinderi municipale—*o jumătate* din acţiuni plasate în o *treime* de întreprinderi, etc.

In vestitul bazin al Doneţului toate minele de cărbuni, industria metalurgică şi chimică erau *în întregime* stăpînite de capitalul străin (95°/₀ din capitalul investit acolo în minele de cărbuni aparţinea Francezilor şi Belgienilor),—caşi minele de platină şi de aramă din Ural şi Caucazia (care pentru 90°/₀ erau monopolizate de sindicatele engleze şi americane). *

Dacă mai adăogim scrisurile funciare plasate în străinătate (datoria ipotecară întreagă se ridica la 10 miliarde de franci, din care numai „Creditul nobilimii" a plasat *până la 1906* în Franţa 874 milioane!), ** datoriile contractate acolo de „zemstve" şi oraşe etc., trebue să socotim întreaga datorie a Rusiei în străinătate, *înainte de războiu*, la cel puţin 50 miliarde de franci în aur.

Dar dobînzile cuvenite pentru datoria ei, Rusia nu le putea acoperi decît prin export şi mai cu samă prin exportul cerealelor.

Pentru a extorca dar „profitul" acestui imens capital, administraţia era silită în fiecare toamnă să despădurească Rusia, tăind vergi... împotriva platnicului recalcitrant!

Dar în zadar! „Rămăşiţele" dărilor neplătite se acumulau din an în an, ajungînd adesea să egaleze sau chiar să întreacă impozitul datorit anual! ***

In provinciile centrale din Rusia dările au ajuns să întreacă chiar şi produsul pămîntului, şi nenorocitul „proprietar" adesea şi-ar fi luat lumea în cap, dacă nu l-ar fi ţinut lipit de pămînt ingeniosul sistem de paşpoarte. (In aceste părţi, pentru ca ţăranul să poată obţine paşportul, fără de care nu putea părăsi satul, era ţinut să-şi lase pe pămîntul său un „locţiitor", căruia în loc să-i ceară vre-o arendă era dator *să-i plătească încă*, pentru ca acesta să poată face faţă impozitelor!)

Numai acest „mecanism" asigura exportul milioanelor de vagoane de cereale din „Rusia flămîndă"...

Dar invazia „capitalului vagabond" a avut şi alte urmări în viaţa socială a Rusiei

* „*Jahrbuch* für Politik-Wirtschaft etc., 1922-23" p. 374; cf. şi *M. Philips Price*, op. cit, p. 161.

** *Lysis*, „Contre l'oligarchie financière, p. 59.

*** *Dr. C. Lehman und Parvus*, „Das hungernde Russland", p. 461.

Ajutată şi de exodul „prisosului" de braţe dela ţară, care cum am văzut, nu-şi mai puteau găsi întrebuinţare în agricultură, această invazie a dus la o mare concentraţie în industrie.

Deşi în economia rusă industria ocupă relativ un loc modest în comparaţie cu agricultura, ea totuşi era, considerată în sine, *cea mai concentrată industrie din lume*,—cum se poate vedea din comparaţia cu Germania, în care înainte de războiu organizarea industrială ajunsese la o perfecţie necunoscută în restul Europei.

In adevăr, în 1913 din 100 de muncitori industriali erau ocupaţi: *

	In Rusia	In Germania
In mica industrie (întreprinderi cu mai puţin de 20 muncitori)	38	43
In marea industrie	62	57
Din care:		
In întreprinderi cu 21—100 muncitori . .	10	22
In întreprinderi cu 101—500 muncitori . .	17	21
In întreprinderi cu 501—1000 muncitori .	*11*	*6*
In întreprinderi uriaşe (cu peste 1000 muncitori)	24	8

Cu alte cuvinte: în întreprinderile uriaşe, cu peste 1000 de muncitori, a fost ocupată o *pătrime* din numărul total al muncitorimii industriale din Rusia, (aproape *un milion* de muncitori), şi relativ *de trei ori mai mult ca în Germania*. Şi chiar *numărul absolut* al muncitorilor ocupaţi în aceste întreprinderi (920.000) a fost mai mare ca în Germania (880.000).

Dacă ne referim şi la celelalte întreprinderi mari cu peste 500 până la 1000 muncitori, vedem că în Rusia ele ocupau 35°/₀ din numărul total al muncitorilor, pe cînd în Germania numai 14°/₀. Iar întreprinderile mijlocii şi cele mai mici, dimpotrivă ocupau mai mulţi muncitori în Germania (43°/₀ fiecare,—împreună 86°/₀) ca în Rusia (respectiv 27°/₀ şi 38°/₀,—împreună 65°/₀).

La acelaşi rezultat ne duce şi comparaţia cu Statele-Unite.

Mai mult ca oricare altă industrie din lume, industria rusească înainte de războiu ne dădea icoana uriaşelor concentrări de mase muncitoreşti subt o singură conducere, în fabrici şi uzine cu zeci de mii de muncitori. Numai 900 de întreprinderi uriaşe, care ocupau o pătrime din muncitorimea rusă, dădeau de lucru la un număr egal de muncitori caşi *200.000 de întreprinderi, cu 21—100 de muncitori*.

Mai cu deosebire mare a fost concentrarea în Petrograd,

* „*Jahrbuch* für Politik", etc., 1922—23, p. 373.

unde în momentul izbucnirii revoluției s'au aglomerat 400 000 de muncitori de fabrică, din care 88°/₀ (355.000) erau ocupați numai *în 140 de întreprinderi uriaşe,*—adică, în mijlociu, *peste 2500 muncitori de fabrică.* *

Intr'o industrie astfel de concentrată, în care muncitorimea, chiar prin condițiile ei de muncă, se găsea organizată şi disciplinată pentru lupta intensă,—a fost creat în Rusia Țarilor un puternic focar al *revoluției sociale,*—care chiar înainte de războiu prevestea cataclismul,—fiind date şi celelalte condiții ale vieții de stat.

Astfel invazia „capitalului vagabond" nu numai că a ruinat țărănimea şi a gonit milioane de țărani din sate, pentru ca să caute lucru în oraşe, dar i-a şi făcut o educație revoluționară, şi i-a dat cadrele de conducători, în muncitorimea industrială.

De altfel, şi la țară, o mare parte din țărani a fost *proletarizată* de fapt. După Nicolas-on, cu mult înainte de războiu nici 60°/₀ din țărani nu-şi puteau duce gospodăria lor independent—restul mai mult *se zbătea* decît muncea pe pămînturile lor, sau chiar, ne avînd vite şi unelte, *le părăsea.*

De aici succesul propagandei revoluționare nu numai în fabrici, dar şi la sate.

Am văzut, că în ajunul războiului Preşedintele *Republicei* Franceze a fost silit să se primble în străzile Petrogradului printre baricade şi că în acelaşi timp în toată Rusia bîntuiau tulburările agrare.

Războiul, pe lingă că a destrămat toată viața economică a Rusiei, a dus conflictele sociale la o acuitate necunoscută înainte.

Producția, bine înțeles, a scăzut enorm, cum se poate vedea din scăderea exportului: în 1913, în ultimul an înainte de războiu, exportul Rusiei se ridica în valoare la peste 1½ miliarde *ruble* (peste 4 miliarde franci în aur), iar în 1916, ultimul an înainte de revoluție el a ajuns numai la 400 milioane *ruble* (cu puțin peste un miliard de franci),—adică a scăzut *de patru ori.* **

Această scădere a exportului nu a putut fi compensată prin urcarea consumației interne, datorită furniturilor de războiu, cum dovedeşte scăderea extracției de combustibil,—factorul esențial în producție:

Au fost extrase *puduri* de: ***

Produse	în 1913	în 1917
Cărbuni	2.200.052.000	174 692 700
Păcură	563.400.000	422.600

* *Ibid.*, p. 375.
** *„The Statesman's Yearbook"*, 1919, p. 1202.
*** *„Almanahul Statistic"* (rus), 1913—1917, p. 80.

Cu alte cuvinte extracția cărbunilor a scăzut peste 13 ori, iar a păcurii *peste 1300 ori!*

Cum s'a răsfrînt această scădere asupra gospodăriilor țărăneşti, este uşor de înțeles, pentrucă exportul rusesc întotdeauna se răzima mai cu deosebire pe producția agricolă. Ruina gospodăriilor țărăneşti se învederează direct şi din scăderea enormă a fabricației de maşini şi unelte agricole, care serveau mai ales aceste gospodării.

In adevăr, în 1915 producția maşinilor şi uneltelor agricole a *scăzut cu jumătate* față de timpul dinainte de războiu, în 1916 ea a ajuns numai la 20°/₀, iar în 1917 numai la 15°/₀. *

Iar față de procentul enorm de mobilizați,—care în mijlociu se urca şi pentru muncitorii industriali la 40°/₀ din populația validă, iar pentru țărani în unele regiuni ajungea chiar la 53°/₀ (sic!),**— şi față de rechiziția de cai şi vite cornute pentru armată —din care cauză în chiar primul an al războiului, 1914, 31,7°/₀ din gospodăriile țărăneşti *au rămas cu totul fără vite de muncă,**** țărănimea ajunsese literalmente *„la sapa de lemn".*

Nu mai puțin suferea din cauza destrămării economice şi muncitorimea orăşenească. Pe lîngă rigorile vremii de războiu, care îngreuiau natural condițiile de muncă, *salariul real*, în comparație cu prețurile mijloacelor de existență a scăzut din 1915 cu 40°/₀ şi în alte ramuri chiar cu 50°/₀ **** şi situația se agrava cu fiecare zi.

Dacă însă producția scădea, economia națională se ruina şi masele populare sufereau grozav, „afacerile", mai mult sau mai puțin scandaloase, au luat în acelaşi timp un avînt, neînchipuit chiar în Rusia țaristă, şi „profiturile" creşteau vertiginos.

Chiar în agricultură, marii proprietari puteau compensa cu prisosință scăderea producției prin „conjunctura fericită", izvorîtă din munca ieftină a prizonierilor de războiu şi din prețurile exorbitante obținute pentru furniturile armatei.

Iar în industrie, consacrată aproape exclusiv scopurilor de războiu, creşterea profiturilor poate fi măsurată de dividendele împărțite de diferitele societăți pe acțiuni.

Aşa de pildă, în 142 mari întreprinderi în industria textilă şi metalurgică din regiunea Moscovei profitul mijlociu reprezenta în 1914 numai 16 5°/₀ asupra capitalului investit, dar în 1915, primul an de războiu, acest profit s'a urcat la 39,7°/₀, în 1916—la 53, 1°/₀, iar în prima jumătate a anului 1917 la 75, 2°/₀, adică

* *Izmailovski*, „Fabricația de maşini şi unelte agricole în Rusia (în ruseşte), p. 47.
** *„Jahrbuch* für Politic" etc., 1922—23, p. 375 şi *Calpovici*, „Gospodăria sătească" (în ruseşte), 1916, fascic. 5—6.
*** *Kreaşcev*, „Țărănimea în războiu", p. 25.
**** *„Ancheta* despre scumpete" (în ruseşte), v. III, p. 167; şi *M. Philips Price*, op. cit., p. 159.

a crescut *aproape de cinci ori* relativ cu situația dela începutul războiului! *

Asistăm astfel la fenomenul clasic: concentrarea avuțiilor pe baza ruinii obștești și a mizeriei maselor populare.

Și acest fenomen e încă accentuat prin acaparările tot mai intense ale „capitalului vagabond".

In adevăr, cheltuelile de războiu ale Rusiei s'au urcat la *130 miliarde franci în aur.* **

In cea mai mare parte aceste cheltueli au fost acoperite prin credite din străinătate.

„In 1916,—scrie d. M. Philips Price,—datoria publică rusă „a ajuns la 30 miliarde *ruble*, a cărei dobîndă se urca la mai „mult de jumătate a veniturilor statului depe atunci. Cu cît răz„boiul se prelungea și materialul de războiu trebuia importat în „Rusia în cantități tot mai mari, cu atît creștea tot mai sus flu„xul banilor de hîrtie. In Septembre 1917, datoria totală a ajuns „la 70 miliarde *ruble*, din care—15,7 miliarde ruble împrumuturi „interne cu termen lung, *26 miliarde* ruble *împrumuturi externe* „cu termen lung (—adică peste *70 miliarde franci în aur!*) și „28,3 miliarde ruble în bani de hîrtie și împrumuturi cu termen „scurt. (Din acestea din urmă 5 miliarde ruble,—adică peste *13* „*miliarde* franci în aur, de asemeni plasate în cea mai mare parte „în străinătate,—celace ridica datoria externă la peste *83 mili*„*arde franci în aur!*) Dobînzile și amortizarea pentru această „datorie s'au urcat la 4½ miliarde de ruble, adică *la mai mult* „*decît întreg venitul Statului din 1916.* Din aceste, peste *două* „*miliarde* de ruble (—adică vre-o 5½ *miliarde* franci în aur) tre„buiau să fie plătite direct băncilor și guvernelor străine,—și pă„rea apropiat timpul cînd întreaga datorie publică rusă urma să „treacă ca gaj la băncile străine spre asigurarea ajutorului fi„nanciar pentru continuarea războiului... De fapt procesul de pre„dare a industriei naționale băncilor din străinătate a fost foarte „înaintat în toamna din 1917, iar burghezia rusă înceta treptat „să existe ca o clasă independentă și apărea tot mai fățiș ca o „simplă reprezentantă în Rusia a capitalului financiar al A„liaților"... ***

Această situație ne dă ultima lămurire în ce privește politica războinică a guvernului provizor.

Cum am văzut, numai datoria externă a *Statului*, în cei trei ani dela începutul războiului până în ajunul revoluției din Noembre, s'a *triplat*, ajungînd dela 28 miliarde franci în aur la peste 83 miliarde. Dar, față de necesitățile războiului și paralizia producției chiar și obligațiile statului contractate, în aparență pe

* *M. Philips Price*, op. cit., p. 160.
** *„The Statesman's Yearbook"*, 1919, p. 1194.
*** *M. Philips Price*, op. cit., p. 170—171; cf. și *„The Statesman's Yearbook"*, 1919, p. 1194.

piața *internă*, emigrau și ele peste graniță. Cît de mult datoria reală întrecea cifra de mai sus se poate vedea din evaluarea datoriei publice ruse, publicată de *„National City Bank"* din New-York, pentru *anul 1921*, și care se urcă la suma formidabilă de *peste 143 miliarde* de franci în aur (exact: 5.693.500.000 livre sterlinge). Deși aci nu se face distincție între datoria externă și cea internă, însă la data citată Rusia nu mai putea avea vre-o datorie *internă*, și finanța internațională vădit era interesată numai în fixarea datoriilor ei externe. De altfel cifra aceasta se *potrivește* cu suma cheltuelilor de războiu ale Rusiei, după evaluarea din „The Statesman's Yearbook", și pe care Rusia, în situația ei financiară nici nu le putea acoperi, cum arată și d. Miliucov, decît prin credite în străinătate. Prin urmare, sîntem în drept să concludem,—fiind dat că după revoluție creditele străine au încetat,—că, dacă Rusia ar fi dus războiul „pănăla sfîrșitul lui victorios", datoria externă a Statului singură s'ar fi cifrat cu mult *peste 150 miliarde* franci în aur! (Datoriile contractate pentru războiu de către Franța și Anglia întrec această sumă,—dacă Rusia e mai săracă, ea însă nu putea fi mai economă în ce privește cheltuelile de războiu).

In același timp, războiul a favorizat enorm, cum am arătat *și acaparările* directe de către capitalul străin, în toate ramurile activității economice și financiare. Este cu neputință însă de stabilit cu precizie la ce sumă s'au urcat angajamentele față de străinătate din această cauză. Dar nu ar fi exagerat să afirmăm, că, în această situație, economia națională a Rusiei nu putea ieși din războiu fără o sarcină externă totală de vr'o *200—250 miliarde* franci în aur...

Inainte chiar de războiu însă budgetul statului se cifra cu vre-o 10 miliarde franci în aur, iar venitul național nu depășea 30 miliarde anual. Putem înțelege dar ce soartă aștepta în aceste condiții poporul rus după încetarea războiului: un războiu atît de destructiv desigur nu putea reduce nevoile statului, dar în acelaș timp venitul național fatal a trebuit să sufere o enormă scădere,—încît întreg venitul național abia dacă ar mai fi putut face față cerințiilor statului și plăților în străinătate...

De unde, în adevăr, putea găsi Rusia cele cel puțin cinci miliarde franci în aur necesare pentru budgetul Statului și vre-o cincisprezece sau chiar numai zece miliarde pentru dobînzile și amortizările creanțelor externe?

Aceste creanțe reprezentau doar numai *avuțiile distruse în războiu*, fără să fi dat în schimb nicio contra-valoare reală gospodăriei naționale!

Profiturile cele mari, realizate de diferitele întreprinderi, despre care am amintit mai sus, nu constituiau și ele decît o avuție fictivă, care atribuia posesorilor numai un drept de a preleva în viitor o parte din produsul muncii naționale.

Burghezia rusă, punîndu-se în serviciul capitalului străin,

işi putea asigura o parte din profituri, şi, subt ameninţarea revoluţiei, ea *conştient* servea cauza „capitalului vagabond", cum ne arată acelaşi autor englez:

„Aceste enorme profituri în hîrtie,—scrie el,—se realizau mai „cu deosebire prin îngrămădirea de materii prime, cu preţuri de „monopol, şi *prin restrîngerea producţiei.* A'unci profiturile e„migrau în străinătate în formă de credite. Băncile engleze şi „franceze au fost astfel tot mai mult interesate în întreprinderile „din Rusia şi, cu apropierea crahului financiar, apăreau în mă„sură tot mai mare ca *administratori* ai clienţilor lor ruşi, ale „căror depozite şi acţiuni le aveau în păstrare. Cu cît creştea „ameninţarea unei revoluţii sociale în cursul anului 1917, se sim„ţise tot mai mult şi tendinţa industriaşilor, proprietarilor de mine „şi a financiarilor ruşi de a se pune subt ocrotirea băncilor din „ţările aliate". *

Dacă astfel burghezia rusă îşi găsea socoteala în această situaţie, importul capitalurilor străine şi acapararea de către acestea a tuturor ramurilor de activitate economică pregăteau Rusiei soarta coloniilor africane. Proletariatul orăşenesc şi ţărănimea, cu prelungirea războiului, erau tot mai mult dar ameninţate să cadă într'o adevărată robie faţă de „*capitalul vagabond*", care mulţumită războiului acumula titluri asupra produsului *integral* al muncii lor viitoare.

Acest fapt pune în adevărata ei lumină revoluţia rusă. Ea se prezintă, în fond, caşi revoluţiile altor ţări înapoiate, căzute subt puterea capitalului financiar străin,—de pildă revoluţiile recente din Turcia, Persia sau China, caşi mişcările naţionale din Egipt san din India,—ca *o răzvrătire naţională împotriva dominaţiei şi a împilării străine, în formele şi în condiţiile dictate de momentul istoric.*

Toate aceste revoluţii *naţionale* iau însă în cadrul de astăzi al economiei mondiale, un caracter *social* pronunţat,—şi în Rusia mai mult ca oriunde.

Războiul, izbucnit el însuşi ca o criză violentă în economia mondială, a dus peste tot la o acuitate ameninţătoare nu numai conflictul dintre capital şi muncă în ţările industriale, dar şi conflictul dintre imperialismul capitalist al Marilor Puteri dominătoare şi ţările înapoiate economiceşte, căzute subt jugul capitalului lor financiar. **

Pentru Rusia în special,—înfrîntă de fapt încă subt regimul ţarist, ruinată, înglodată în datorii, cu avuţiile naţionale ipotecate sau stăpînite direct de „capitalul vagabond",—prelungirea războiului lăsa deschisă numai întrebarea: subt care imperialism îi este sortit să robească,—subt cel german sau cel aliat?

Bine înţeles, masele populare nu-şi puteau da sama atît de lămurit de situaţia lor, faţă de imperialismul capitalist.

* *M. Philips Price*, op. cit., p. 160.

** Cf. *C. Stere*, „Criza mondială", în „*Viaţa Romînească*", 1923. No. 5.

Dar revoluţia rusă,—această mină inepuizabilă pentru studii sociologice—ne arată odată mai mult, cum o *situaţie obiectivă impune* popoarelor sau claselor sociale, subt imboldul instinctului de conservare, anumite atitudini şi creiază anumite stări sufleteşti, care duc mulţimile, chiar inconştiente de substratul adînc al motivelor lor, la hotărîri şi acte conforme cu interesele lor reale.

Ca într'o experienţă de laborator, cînd temperatura apei poate fi coborîtă mai jos de zero, fără ca aspectul exterior al lichidului limpede să nu fie deloc schimbat, dar ajunge un *grăunte de nisip*, cea mai uşoară agitaţie la suprafaţă, pentru ca întreaga cantitate de apă să se transforme deodată într'un bloc de ghiaţă şi să crape vasul—tot aşa în vremuri de criză socială, subt presiunea necesităţilor istorice în adîncimile sufletului popular se produce un proces tainic, o prefacere—să-mi fie iertat cuvîntul,—în structura lui moleculară care, la cea dintăiu adiere a vîntului de revoluţie face caşi cel mai blajin şi supus popor să pară transformat într'o clipă într'o „fiară apocaliptică".

Vechile clase conducătoare din Rusia, reduse la rolul de „simplă agenţie a capitalului financiar din Apus", ameninţate direct de revoluţie *în situaţia lor privilegiată*, erau gata să accepte *imperialismul aliat*, cum apoi,—după expresia publicistului francez,—„erau gata să dea Nemţilor o jumătate din ce mai rămînea din Rusia, numai să-i vadă restabilind ordinea". * Ele, evident, nu mai puteau îndeplini misiunea pe care o impunea Rusiei momentul istoric.

Acestă sarcină a căzut asupra altor clase sociale, care au ocupat astfel avanscena istoriei şi, luptînd pentru interesele lor, întrupau în acest moment totodată şi *interesul de conservare naţională*. Aceste clase sînt proletariatul orăşănesc şi ţărănimea.

Muncitorimea orăşenească, deşi organizată prin înseşi condiţiile ei de muncă, conştientă de interesul ei de clasă şi pătrunsă de ideile socialismului european, formează însă o fracţie atît de neînsemnată din populaţia totală a Rusiei, încît ea ar fi fost neputincioasă fără sprijinul activ din partea ţărănimii.

Dar evoluţia economică din ultimele decenii ca şi rezultatele războiului, i-au asigurat, cum am arătat mai sus, pe deplin acest concurs.

Ca şi proletariatul în lupta lui pentru condiţiile superioare de muncă, tot aşa şi ţărănimea în lupta ei pentru pămînt şi pentru produsul integral al muncii ei, a fost pusă faţă în faţă cu „capitalul vagabond", al cărui jug putea numai fi îngreuiat în urma răsboiului.

Astfel aceste clase sociale au fost solidarizate chiar prin interesele şi lupta lor, împotriva „inamicului comun" şi au fost aduse se vadă în războiu numai o piedică pentru emanciparea lor,—precum şi în toate clasele privilegiate, ca şi în înseşi vechile forme de guvernămînt,—numai instrumente de opresiune şi exploataţie.

* *E. Antonelli*, „La Russie Bolchevisle", p. 159.

in strigătul dar de „Jos războiul",—chiar dela inceput nu se manifesta numai oboseala după doi ani și jumătate de vărsare de singe, dar isbucnea și revolta impotriva temeliilor inseși ale vechii orinduiri.

Astfel duhul de răsvrătire s'a infiltrat pe nesimțite in sufletul maselor populare.

Cit de adincă a fost această infiltrație, și cit de străină de orice „propagandă" din afară, inainte de izbucnirea fățișă a revoluției, se poate vedea din faptele povestite de un ofițer superior, monarhist neclintit și „contra-revoluționar", fost comandant al garnizoanei din Eupatoria.

Acest orășel cu o populație de vre-o 12 mii de locuitori, pierdut intr'un colț de pe litoralul Mării Negre, vegeta in somnolență, departe și de front și de agitațiile politice. Garnizoana lui era alcătuită din rezerviști bătrini, care, cum se exprimă colonelul Crișevski, nici „nu erau soldați, ci *numai* niște țărani inarmați, care n'au avut vreme să ajungă soldați". (Acest „numai" e foarte suggestiv !).

Despre revoluția săvirșită la Petrograd, Eupatoria a aflat la 14 Mart din telegrama oficială, care anunță abdicarea Țarului Nicolae II.

„Telegrama primită de noi,—scrie in memoriile sale bravul colonel,—vestea că pe tron s'a urcat Marele Duce *Mihail*, „și ordona ca să aducem faptul la cunoștința soldaților, cu lămuririle necesare.

„Am plecat la cazarmă. Batalionul a fost strins in rinduri „in curte, și i-am expus evenimentele. Am povestit cum muncea „Impăratul, ce neinchipuită incordare de puteri i s'a cerut pentru a cirmui țara, care a trecut prin atitea evenimente grele in „cursul domniei sale, și că acum el e obosit, nu-și mai poate „duce crucea și își trece povoara cirmuirii fratelui său.

„Am făcut apel la soldați, să țină minte pe Impăratul lor, „ca pe un om de o inaltă bunătate, *care cel dintăiu s'a ridicat „impotriva războiului* (!) și să ureze cu toții puteri și sănătate „noului Țar,— să trăiască !...

„Un «ura» prea slab a răspuns la acest apel, in care am „pus toată puterea mea de convingere. Fețele «slugilor Țarului „și ale Patriei» au fost indiferente și liniștite,—se vedea că pentru ei—«ori Nicolae ori Mihail—e tot una»...

„Iar a douazi dimineață am primit o nouă veste : *Mihail* a „abdicat și el, și la cirma Rusiei e un guvern provizoriu, și se „pare—un fel de republică, cu un guvern revoluționar tainic, dar „teribil,—sovietul deputaților, muncitorilor și soldaților.

„Iar au fost strinse batalioanele in rinduri și iar a trebuit „să le vorbesc, dar alte lucruri decit cele despre care le vorbeam ieri... Dar acum *ochii ardeau de interesul cel mai viu*, „mulți chiar ieșiau din rinduri, silindu-se a nu produce nici un „zgomot, cu aviditate prinzind fiecare cuvint, — mai cu seamă

„cind au auzit că acum poporul insuși, prin guvernul provizoriu, „a luat *cirma* in mină pănă la convocarea Constituantei, care va „hotărî, cu dreptate, orinduiala Rusiei. Și cind acum eu am propus un «ura» pentru guvernul provizor, s'a auzit *un muget așa „de zguduitor, cu atita putere a pornit strigătul lor*, incit un „astfel de «ura» ar fi fost singur indeajuns pentru luarea unei „poziții inamice... *Soldații in entuziasmul lor s'au repezit să mă „ridice pe sus, pe urmă pe alți ofițeri, - a fost ca o turbare de „bucurie,-mulți se îmbrățișau și se sărutau, mulți plingeau.*

„*Iar in urmă* au inceput să iasă din mulțime unii soldați și „să pună intrebări. Și intrebările acestea, tonul lor, și interesul „viu pe care il manifesta pentru ele masa soldățească, lămurit „arătau nu știu ce lucrare perseverentă și indelungată pe care „*cineva* cu stăruință a săvirșit-o asupra acestor capete intunecate și nedeprinse să cugete"... *

Dar *cine* putea face această „lucrare stăruitoare și indelungată" in oropsita Eupatorie, subt regimul țarist, cași in toate nenumăratele Eupatorii ale Rusiei, in toate satele și cotunele ei, din care veneau acești „țărani inarmați, care n'au avut măcar vreme să ajungă soldați" ?

Căci peste tot a fost săvirșită această „lucrare stăruitoare și indelungată", peste tot milioanele de „capete intunecate și nedeprinse să cugete", au ajuns să simtă, că „pentru ei ori Nicolae ori Mihail tot una este", și au primit cu „turbare de bucurie" vestea despre prăbușirea regimului țarist,—și peste tot această prăbușire a deșteptat aceleași nădejdi, cum mărturisește mai departe insuși acest militar credincios.

„O singură chestie, constată el, a dominat revoluția, năzuințile și dobindirile ei, a dominat chiar și revendicarea pămintului,—și aceasta era—*pacea*, pacea imediată, pacea cu orice „preț... Acest cuvint era mereu in gura tuturor, el se auzea in „străzi, in medeane, in cazărmi, in cafenele, pe bulevard, până „și in băi...

„Această pornire elementară spre pace, cu orice preț, era „foarte semnificativă și arăta lămurit că cel ce va da această „pace, va ajunge idolul mulțimii și *va căpăta o stăpînire nemărginită asupra ei*"... **

O asemenea „lucrare stăruitoare și indelungată asupra capetelor intunecate, nedeprinse să cugete", evident, n'a putut rezulta decit din presiunea formidabilă a necesităților istorice, care a produs pe nesimțite acea schimbare in structura *moleculară* a psihicei populare, care a fost năprasnic desvălită, din primele clipe ale revoluției, și pentru cel mai umil comandant de garnizoană provincială.

Dacă războiul, ca rezultat fatal al contrazicerilor ireductibile

* „*Arhiva r. r.*", v. XIII, p. 77.
** *Ibid.*, p. 100.

ale civilizaţiei noastre, a zguduit din temelie intreaga ordine mondială, structura arhaică a Rusiei ţariste,—minată de decenii prin însăşi dezvoltarea forţelor ei interne, dezagregată prin contactul cu economia mondială, clătinată prin revoluţia din 1905,—n'a mai putut rezista acestei zguduiri.

Astfel, natural, războiul, atitudinea faţă de el, a ajuns un factor de diferenţiare intre clasele sociale, şi lupta pentru o nouă ordine socială a fost îmbinată indisolubil cu negaţia războiului: de o parte s'au adunat toate elementele „conducătoare", întreaga „societate", iar de altă parte—întreg „poporul", muncitorimea orăşenească şi ţărănimea.

In Mart 1917 aceste forţe sociale, proletariatul industrial şi ţărănimea,—in revolta lor împotriva vechii ordini şi a războiului, s'au manifestat numai ca o „stihie".

Dar după opt luni de frămîntări sterile,—cînd vechile clase conducătoare n'au ştiut să le aducă nici pacea, nici emanciparea de subt dominaţia „capitalului vagabond", şi, prin urmare, nici ordinea socială visată,—ele s'au organizat şi s'au pus subt conducerea singurului partid care *a acceptat integral toate revendicările lor*, transformîndu-le în lozinci de luptă politică.

Pe această cale masele populare nu au fost aruncate fără rezistenţă din partea-le,—ele, putem chiar spune, *au fost bolşevizate cu deasila*, mulţumită politicei înseşi a vechilor clase conducătoare.

Dar acestui proces de „bolşevizare" a Rusiei, urmează să-i consacrăm capitolul următor al studiului nostru.

C. Stere

Iubire

Te-aştept. E pretutindeni Primăvară,
Iubirea creşte 'n noi ca o povară.
Vagi nostalgii ne mînă înapoi
Să ne găsim iar singuri numai noi.
Cu pasul tău mărunt şi cunoscut
De ce nu vii şi-acuma ca 'n trecut.
Mi-i dor de vorba şi de risul tău.
De nu ştiu unde-mi vin păreri de rău
De nu ştiu ce perdut pentru vecie
Şi care nu se poate să mai fie.

Să vii în odăiţa noastră iar,
Să rupem filele la calendar
Care-au rămas aşa de an şi-acum.
In ele să privim ca 'ntr'un album,
Ca 'n amintiri să trecem pe derost
Iubirea noastră care n'a mai fost.

Să vii din nou cu rîsul blînd și viu
Să stringem amintiri pe mai tîrziu;
Că va veni cîndva o toamnă iară
O toamnă fără altă Primăvară.
Din noi atuncea va fi dăinuit
Doar amintirea că am mai trăit,
Că simt cum ne pîndește cu răbdare
Sfîrșitul care vine ca o mare.

Ne-așteaptă cineva în orice ceas,
Ne urmărește-o umbră pas cu pas
Cu fîlfîiri ciudate de aripă,
Și-i un sfîrșit în fiecare clipă.

*

Mi-i dor de vorba dulce ca un cînt.
Să vii, că-i ceasul nostru pe pămînt.
La geam cireșul mic și alb de floare
Ca un copil ce stă de-abia 'n picioare
Ne 'ntinde parcă sufletu-i aici
Cu amîndouă mînile lui mici.
Afară cerul ca un evantai
Aduce pe ferești parfum de Mai.
Pe sus trec noaptea păsări mari, albastre,
Și noaptea stă de-asupra casei noastre
Ca un hamac din care stinjinei
Cad peste tot înrourați și grei.

*

Nici gîndul fericirii nu-l mai port.
Atîtea flori sînt parcă pentr'un mort.
Să vii aicea ca'ntr'un țintirim
C'un mort pe care noi îl mai iubim.

Să-așezi în mîna mea o mînă mică,
De amîndoi să nu-mi mai fie frică.
Să așteptăm tăcuți cu-același gînd
Acela ce-o să vie nu știu cînd...

Demostene Botez

Cronica filozofică

Aplicaţiile sociologice ale psihanalizei *

Deşi este o apariţie relativ recentă, Psihanaliza, „această choe a inconştientului" cum o numeşte cel mai de samă reprezentant—S. Freud,—a provocat în jurul ei discuţii neobişnuit de bogate şi pasionate.

Se publică studii prin reviste, se tipăresc volume, se ţin conferinţe sau se întrunesc congrese pentru a se discuta ideile emise subt eticheta de „psihanaliză" sau „freudism".

Iniţiatorul psihanalizei, profesorul S. Freud dela facultatea de medicină din Viena, împreună cu adepţii săi, încearcă, în revistele şi cărţile lor, să extindă metoda psihanalitică dela psihologie şi psihiatrie în cele mai variate domenii: estetică, mituri, morală sau istorie naturală a religiilor. Discuţiile sînt extrem de pasionate şi adesea nu se mărginesc la examinarea rece a ideilor, Freud fiind declarat sofist sau isteric. Unii adversari au căutat să explice „îndrăzneaţa teorie libido" prin pansexualismul caracteristic neamului evreesc. In schimb Freud nu se sfieşte să se compare pe sine însuşi cu Darwin, „libido" fiind acel „Zauberwort", cum a spus Haeckel despre evoluţionism, care trebue să aducă deslegare multor probleme ştiinţifice. Psihanaliza nu înseamnă nimic mai mult decît vechea analiză psihică. Freud a ţinut să îmbrace în haină nouă, o veche idee uscată şi neproductivă,—dîndu-i o viaţă nouă prin ingenioase aplicări. Germenele psihanalizei este o teorie etiologică a nevrozelor, urmată de o terapeutică (ceiace se înţelege prin „metoda psihanalitică") şi a căreia eflorescenţă naturală este o concepţie de ansamblu a vieţii psihice. Pe baza acestei concepţii despre viaţa sufletească s'au întreprins apoi explicări ale lapsus-urilor, acele mici scăpări, care ni se par nouă neînsemnate,

* Dr. Sigmund Freud: Massenpsychologie und Ich-analyse, pg. 140, Internationaler psychoanalitischer Verlag. 1921.

dar care n'au scăpat riguros ului său determinism, explicări ale visurilor, pentru a ajunge apoi la încercări de explicare genetică a produselor spirituale ale umanităţii.

Stilul captivant, descrierile abundente, predilecţia lui Freud pentru subtilităţi şi apropierile ingenioase între cele mai disparate fapte, explică răspîndirea ideilor freudiene; lipsa de precizie, lipsa definiţiilor sau exagerarea nepermisă a unuia dintre elemente,—ducîndu-l, cum se exprimă categoric Georges Dubujadoux, la interpretări „exclusives et têtues",—avem explicaţie şi pentru neînţelegerile ivite în interpretarea psihanalizei. Ideia centrală freudiană este, cum spune Ch. Blondel, opoziţia stabilită între conştient şi inconştient. „Psihicul se revarsă peste marginile conştiinţei". Psihicul şi conştientul nu se suprapun: Conştiinţa este roata de lumină ce-o aruncă un izvor luminos, iar inconştientul penumbra şi umbra din ce în ce mai întunecoasă ce-o înconjoară, ambele formînd psihicul omenesc.

Conştient şi inconştient ajung în raport de opoziţie prin intervenţia vieţii sociale cu toate rigorile ei. Viaţa individului este dominată de principiul plăcerii. Toată activitatea noastră psihică este minată de această tendinţă: căutarea necondiţionată a plăcerii şi evitarea durerii: „activitatea noastră psihică este condusă în chip automat de principiul plăcerii".

Al doilea *principiu, care orientează pe individ este impus de viaţa exterioară: principiul realităţii.*

Primul este impulsia naturală a individului, foamea şi iubirea, al doilea este îngrădirea, prudenţa pe care-o impune atingerea cu exteriorul. Orice abatere dela realitate, orice nerespectare a legilor naturale sau sociale, produce un neajuns fiinţei umane. Viaţa în societate impune subt presiunea constringerilor de tot felul, anume norme. Nici-o manifestare naturală nu este însă, spune Freud, mai stînjenită de către societate decît instinctul sexual.

Să facem aici o paranteză pentru a observa că Freud nu înţelege prin sexualitate numai ceiace se referă la funcţiile genitale. Sfera noţiunii acesteia, în urma unor cercetări pe drept suspectate de adversari, întrucît confundă sexual cu sensual, este întinsă de către Freud la cele mai nevinovate manifestări ale micuţului din leagăn („sugerea degetului") cît şi la cele mai obscene perversiri sexuale. Această dispoziţie către „plăcerile cărnii", cum în chip just le-a numit capriciul linguistic al poporului, o numeşte libido. Sau cu altă definiţie „Energie solcher Triebe, welche mit alldem zu tun haben, was man als Liebe zusammenfassen kann".

Am observat însă mai sus că libido este condamnată fără ertare de moravurile şi legile sociale.

Principiul realităţii, grija de a nu veni în conflict cu realitatea, determină instituirea unei cenzuri raţionale, care va permite manifestarea numai acelor gîndiri şi dorinţe în armonie cu interesele individuale.

Libido va fi dar reprimată şi încarcerată dincolo de marginile conştiinţei, în inconştient. Această înlănţuire silită a unor tendinţe aşa fireşti nu rămîne nepedepsită. In clipele cînd cerberul din pragul conştiinţei aţipeşte, acele tendinţe forţează uşa şi apar vrînd nevrînd în conştiinţă aşa de schimonosite şi dramatizate încît nu le mai recunoaştem: lapsus-uri, vise, nevroze sau sublimări.

Cu volumul „Psihologia maselor şi analiza eului", Freud încearcă

to emerară aplicare a conceptului „libido" la explicarea psihologiei maselor. Anterior, in „Totem und Tabu" Freud incepuse incursiunile in aceste domenii, intemeiat pe credinţa că se poate explica sufletul colectiv prin sufletul individual. Aceiaşi credinţă prezidează şi in cercetarea de faţă. Antiteza intre social şi individual nu este chiar aşa de grozavă cum se pare la prima vedere. Privită mai de aproape, psihologia individuală ne apare ca un produs social. Psihologia individuală cercetind „căile pe care individualitatea ajunge să-şi satisfacă pornirile instinctive" nu trebue să neglijeze influenţele suferite de individ in cercul restrins al rudelor sau prietinilor.—*Cind psihologia* nu-şi mărgineşte cercetările la aceste raporturi ce se stabilesc intre individ şi acest restrins număr de persoane, ci-l studiază in raporturile lui cu un număr mult mai mare, atunci devine psihologie colectivă, „Die Massenpsychologie".

Psihologia maselor se va ocupa deci cu individul privit ca membru al unei rase, al unui popor, al unei caste, sau al unui grup".

Cercetările lui Sighele, Tarde sau mai nouă ale lui G. Le Bon sint de acord in constatarea că un individ, indată ce este incorporat intr'o masă, sufere schimbări in manifestările sale psihice: simte, gindeşte şi acţionează cu totul altfel decit in stare izolată. Intrebările iscate in mod firesc de acest fenomen sint trei: Ce este o masă? Cum poate masa să influenţeze aşa de straniu pe indivizii componenţi? Şi in ce constă schimbarea ce-o sufere individul?

S'au oferit răspunsuri tuturor acestor intrebări. Freud le analizează pornind dela ultima problemă şi vrea să arăte că dacă diferiţii sociologi care s'au ocupat de psihologia maselor au izbutit să ne ofere o descriere exactă a individului membru al masei, explicările lor relative la primele două probleme nu sint de loc mulţumitoare.

G. Le Bon in „Psychologie des foules" observă că individul sufere o scădere evidentă a puterii de gindire, atitudinea critică in faţa adevărului sau minciunii dispărind, concomitentă cu o neobişnuită creştere a afectivităţii, celace il predispune chiar la acţiuni care-i pot primejdui fiinţa. Explicarea emisă de G. Le Bon este următoarea: Cazul superior al sufletului individual, care este aşa de deosebit la indivizi, de oarece in ei rezidă diferenţierile, este anihilat pentru a eşi la iveală fundamentul psihic comun tuturor indivizilor. Acest fundament psihic, comun tuturora şi producător al uniformităţii ce se stabileşte intre indivizii componenţi ai unei mase, il numeşte Le Bon inconştient.

Prin această supoziţie a inconştientului, Le Bon explică dece in masă orice acţiune devine molipsitoare şi dece masele sint de o negrăită suggestibilitate. Caracterele maselor: faptul că sint capabile de entuziasm, de mari sacrificii sau de crime abominabile, sau că suportă coexistenţa celor mai contradictorii idei şi că trăesc o bogată viaţă imaginativă,—indrituesc pe Le Bon să compare sufletul colectiv cu sufletul copilului sau salbatecului. In schimb rolul conducătorului este foarte redus, pentrucă se pare că in mod instinctiv indată ce se găsesc laolaltă un număr oarecare de fiinţe vii, fie o turmă de vite, fie un grup de oameni, ei se supun autorităţii unui conducător. „Masa intocmai ca o turmă nu poate trăi fără stăpinitor".

Sint deosebit de interesante glosele lui Freud pe marginea acestei descrieri a sufletului maselor.

Concepţia inconştientului, de pildă, nu-i impacă: este incom-

plectă. Complectarea o face in sensul psihanalitic văzut mai sus, adaugă adică definiţiei după care inconştientul este suma celor mai adinci caractere ale sufletului individual, comune tuturora prin comunitatea de rasă, şi acelace ştim că inţelege el prin „inconştient oprimat" (unbewusste Verdrängte).

Regresul intelectual al masei admis de Le Bon, de Mc. Dougal nu este confirmat de fapte. „Sufletul colectiv este capabil de geniale creaţii sufleteşti, de pildă limba, cintecele populare şi folklorul. La acestea se mai adaugă şi faptul că cugetătorul sau poetul datoreşte mult masei in care trăeşte, el nefiind decit cel ce desăvirşeşte o *operă la care au contribuit toţi*". Se vede dar că Freud nu se mărgineşte la masele de scurtă durată, ocazionate de un efemer interes comun, studiate de Sighele şi Le Bon, pentrucă pentru el există mase in care omul işi incepe şi trăeşte viaţa „Masele de primul fel sint faţă de cele din urmă, cum sint valurile mici, dar inalte, faţă de talazurile mării".

G. Le Bon găseşte prin urmare explicarea influenţei ce-o au masele asupra individului in suggestionarea reciprocă a indivizilor şi in prestigiul conducătorului.

G. Tarde găseşte explicarea in imitaţie, Mc. Dougall in acea „primäre Affektinduktion" celace se reduce la contaminare. Este evident insă că ori imitaţie, ori inducţie afectivă sint unul şi acelaşi „Zauberwort": suggestia.

Toţi cercetătorii se ostenesc să dea o bună definiţie suggestiei, fără să incerce să vadă care este esenţa suggestiei, adică condiţiile in care se produc infuenţele cunoscute fără o intemeere logică. Ori tocmai acest lucru vrea să-l afle Freud aplicind conceptul „libido".

Pentru a se forma şi pentru a dura este nevoe de o putere care să menţie la un loc pe indivizii ce compun masa. Şi care poate fi acea putere „als des Eros, der alles in der Welt zusammenhält?"

Şi dacă individul işi pierde personalitatea şi se lasă suggestionat, o face „weil ein Bedürfniss beim ihm besteht, eher im Einvernehmen mit ihnen als im Gegensatz zu ihnen zu sein, also vielleicht doch «ihnen zuliebe»".

Freud nu se opreşte la nici-una din clasificările făcute, ci imparte masele in organizate şi conduse de cineva şi mase lipsite de conducător. Pentru moment studiază masele organizate: biserica şi armata, mase artificial organizate şi care au nevoe in constituirea lor de o constringere exterioară.

In biserică caşi in armată există iluzia că comandantul (Christ sau generalul) iubeşte pe toţi deopotrivă. Pe această iluzie se bazează totul. Christ iubeşte pe toţi creştinii deopotrivă: „tot ce-aţi făcut unora din aceşti fraţi mai mici ai mei, mie mi-aţi făcut", iar creştinii sint intre ei „fraţi intru Christos".

Acelaşi lucru se petrece in armată, unde fiecare comandant de unitate joacă acest rol. Ideia de patrie, de renume sau mindrie naţională nu sint indispensabile pentru constituirea armatei şi nici suficiente. Dovadă sint atit armatele lui Caesar, Wallenstein sau Napoleon iar in timpul din urmă cazul militarismului prusac. „Militarismul prusac, care era tot aşa de nepsihologic caşi ştiinţa germană, a experimentat acest lucru chiar in ultimul mare războiu. După E. Simmel un motiv al contagierii, al nevrozelor a fost şi tratamentul lipsit de iubire („lieblose") faţă de soldaţi. Poate că altfel cele 14 puncte

ale preşedintelui american n'ar fi găsit aşa de uşor crezare şi acest minunat instrument—armata germană—n'ar fi fost distrus".

In masă fiecare individ este legat afectiv pe deoparte de conducător, pe de alta de indivizii masei. Fiecare individ fiind legat aşa de puternic prin această dublă legătură, este uşor să ne explicăm schimbările ce le sufere individul şi mai ales acel „fenomen central al psihologiei maselor: lipsa de libertate a individului". O pildă edificatoare pentru afirmaţia că intr'adevăr o masă e caracterizată prin legături sexuale(„libidobindungen") este comparaţia lui Schopenhauer cu aricii, care intr'o zi de iarnă au trebuit de voe de nevoe să se grămădească unii in alţii ca să se incălzească. La fel se petrec lucrurile in formarea maselor. Indivizii sint părăsiţi de intoleranţa firească a tendinţelor narcisice sau cu alt nume autistice (acelea pentru a căror satisfacere individul se dispensează de ceilalţi semeni) şi sint cuprinşi de indulgenţă din ce in ce mai mare şi cu timpul uniformitatea se stabileşte „Die Selbstliebe findet nur an der Fremdliebe, Liebe zu objekten, eine Schranke" (iubirea de sine găseşte o limită numai in iubirea sexuală).

Obiecţia că nu iubirea ci interesul comun provoacă indulgenţa, răbdarea, nu e intemeiată pentrucă „experienţa a arătat, că in cazurile de muncă comună, se stabilesc condiţii libidinoase („libidinöse Bedingungen") intre camarazi, legături care se prelungesc mult peste clipa intereselor. „Intocmai cum „libido", care este *legată de satisfacerea* marilor nevoi vitale alegind persoanele impărtăşitoare, *la fel in evoluţia* omenirii singură iubirea acţionează ca factor cultural in senzul trecerii dela *egoism* la altruism".

Psychanaliza a relevat că in afară de impulsiile sexuale stricto sensu („Geschiechtsleben") există altele care fără să aibă o influenţă mai puţin energică, sint totuşi abătute dela ţelul lor originar: *identificarea*.

Identificarea este forma cea mai originară a legăturii afective. Iată procesul genetic: Micuţul dă la iveală un deosebit interes faţă de tatăl său, ar vrea să fie ca el: tatăl devine idealul lui. In acelaşi timp apare şi o tendinţă de posedare a mamei sale. Prin procesul de unificare continuă a vieţii sufleteşti, aceste două legături psihologice aşa de diferite, se găsesc faţă in faţă şi atunci apare complexul lui Oedip. „Micuţul observă că tatăl său e o piedică; identificarea sa cu tatăl capătă o nuanţă duşmănoasă şi ajunge să fie dorinţa de a inlocui pe tatăl său pe lingă mamă-sa". Acest proces de *identificare* descoperit de psihanaliză in viaţa individului, proces ce ia naştere prin traiul in comun,—i se pare lui Freud a-l fi găsit şi intre indivizii unei mase. Urmărind mai departe „minunata evoluţie a iubirii omeneşti, deosebim o a doua fază: iubirea in senzul ei platonic. Micuţul este abătut dela satisfacerea tendinţelor sale, care se purifică şi devin „sentimente delicate".

Caracteristica acestei iubiri este idealizarea. Obiectul iubit este nepreţuit, calităţile sint exagerate, orice atitudine critică dispărută.

Dacă *identificarea* inseamnă o imbogăţire prin atragerea asupra propriei persoane a calităţilor aceluia cu care te identifici, iubirea aceasta inseamnă o proectare a calităţilor proprii in afară. Aplicind identificarea şi iubirea aceasta la formarea maselor, Freud dă următoarea definiţie:

„O astfel de masă primară este un număr de indivizi, care şi-au ales acelaşi obiect ca ideal in locul idealului propriu şi sint prin urmare identificaţi unii cu alţii".

Legătura ce se stabileşte prin acest mecanism intre indivizii dintr'o masă prin intermediul conducătorului nu este suficientă pentru cimentarea ei. Trotter vorbeşte de un instinct gregar, care ar lega pe indivizi intre ei. Freud insă numeşte pe om un animal de *hoardă* („Hordentier") şi ajunge să stabilească că masa nu e decit o reinviere a vechii *hoarde*, cind strămoşul hoardei juca acelaşi rol caşi Christos faţă de masa de credincioşi sau comandantul faţă de armata sa.

„Intocmai cum omul primitiv este conţinut virtual in fiecare individ, la fel se poate să restabilim caracterele hoardei primitive observind o masă de oameni legaţi prin iubire".

Sorin Pavel

Scrisori din Paris

Jacques Bainville, publicist și istoriograf

> Libertatea sau puterea sufletească e virtutea particularilor; virtutea Statului e siguranța.
>
> *Spinoza*

Politica de execuție leală a tratatului de Francfurt, reprezentată prin Thiers și întemeiată pe acceptarea stării de lucruri create prin înfrîngerea din 1870, a avut, asupra mișcării intelectuale din Franța, consecințe care au depășit domeniul pur politic și ale căror repercusiuni s'au resimțit până'n preajma războiului mondial. Această politică a întărit, dacă nu l-a creat, curentul de apropiere, de înțelegere cu Germania. In materie politică, această înțelegere însemna resemnarea Franței la un rol de mîna a doua, resemnare care trebuia să găsească în expansiunea colonială o compensație, de amor propriu mai mult decît de forță reală. In domeniul cultural, apropierea de Germania implica abdicarea la aspirația primatului intelectual care a fost gloria cea mai necontestată a poporului francez. O admirație fără rezerve pentru filozofia și erudiția germană răspîndise despre Germania o icoană care făcea din ea „a doua patrie a oricărui om care cugetă". Prestigiul intelectual al lui Renan și Taine a întreținut această atmosferă chiar cînd cei doi maeștri, admiratori ai culturii de peste Rin, au revenit asupra entuziasmului lor din tinerețe.

Acest curent a întîmpinat o puternică rezistență în radicalii de tradiție jacobină, reprezentați prin Clemenceau, care n'au renunțat la nădejdea de-a șterge urmele războiului din 1870. Coaliției organizate de Bismarck (Tripla alianță) ei au căutat să-i opună un sistem de alianță echivalent. Prin crearea *înțelegerii cordiale* cu Anglia (1903) emanciparea politică a Franței a fost asigurată. Emanciparea culturală a fost mai grea și mai tîrzie. Creditul culturii, considerate ca apanaj exclusiv al rasei germane, n'a fost zdruncinat definitiv decît de războiu și'n timpul războiului.

Unul din campionii cei mai însuflețiți și mai inteligenți ai acestei lupte de restabilire a valorilor adevărate a fost Jacques Bainville. Cunoscător temeinic al lucrurilor și stărilor din Germania, unde și-a făcut o parte din studii și unde și-a cules elementele cărții sale asupra lui: *Louis II de Bavière*, a putut să reclame „primatul intelectual" pentru Franța, „nu atît considerînd drepturile ei sacre asupra fiilor ei, cît scrutînd-o în istoria, în influența, în acțiunea sa"*

Bainville a atras atenția publicului asupra sa prin articolele de politică externă pe care le-a publicat în „Action française". *Incă din 1913* a presimțit și a denunțat primejdia războiului mondial. El a văzut că dezvoltarea industrială și comercială a Germaniei, creșterea populației ei în măsură disproporționată cu întinderea și fertilitatea teritoriului ei, o duce fatal la o politică de expansiune și de cuceriri.

Războiul avea să-i confirme prevederile și să-i mărească prestigiul. Azi, deși încă tînăr (abia are 40 de ani) Bainville e considerat printre cei mai perspicaci politicieni ai Franței. Nimeni n'a prins și n'a exprimat într'o formulă mai lapidară defectul esențial al tratatului de Versailles: „Il est trop faible pour ce qu'il a de dur". Toate greutățile de execuție sînt prevăzute și explicate prin această formulă.

Ideile lui Bainville, în germene în broșura sa din 1913 *Le coup d'Agadir*, n'au încetat să se dezvolte și să se precizeze. Ceiace în 1913 nu era decît presentiment, a devenit încetul cu încetul o doctrină.

Elementele acestei doctrine, Bainville le-a găsit studiind istoria Franței. Preocupări pur politice l-au dus la studii istorice.** Unghiul subt care a privit evenimentele istorice a rămas acela al politicei.

Istoria, care i s'a predat în liceu și care n'a fost decît o

---

* Charles Maurras, Allée des philosophes. Lettre à Bainville.

** Principalele opere ale d-lui Bainville sînt, în ordine cronologică: Louis II de Bavière; Bismarck et la France, 1907; Le coup d'Agadir, 1913; Histoire de deux peuples, 1915; Italie et la guerre, 1915; Histoire de trois générations, 1917; Comment est née la Révolution russe, 1917; Les consequences politiques de la paix, 1920; Histoire de France 1924.

simplă şi seacă înşirare de evenimente, fără altă ordine decît cea cronologică, l-a plictisit şi l-a desgustat. „Nimeni nu i-a arătat cauza pentru care popoarele au făcut războae şi revoluţii, pentru care oamenii s'au bătut, s'au omorît, s'au împăcat". A încercat deci singur să-şi explice aceste lucruri. Atunci şi-a dat sama că „oamenii de altă dată semănau cu cei de azi şi că acţiunile lor aveau aceleaşi motive ca ale noastre". Istoria e deci psichologie. Istoria e în acelaşi timp politică, fiindcă psichologie şi politică sînt acelaşi lucru.

Prin felul acesta de-a concepe istoria, d. Bainville se ataşază marilor publicişti ai Renaşterii, Machiavelli şi Guicciardini pentru care istoria nu e decît un izvor de exemple şi de maxime de guvernămînt, un tratat de conduită politică. Scopul pe care-l urmăreşte autorul nu e de a cerceta cauzele secrete ale evenimentelor—*wie es eigentlich gescheu ist*—ci de a-şi proba maximele politice. In loc de ideile generale care să rezume condiţiile de viaţă şi de dezvoltare ale poporului francez, o serie de teze care s'ar putea cuprinde într'un manifest electoral sau în moţiunea unui congres.

Bainville, aplicînd această *teorie*, va reduce istoria la jocul de forţă a cîtorva persoane conducătoare şi, *deci, determinate*, care au avut să găsească soluţia problemelor pe care condiţiile naturale le-au impus poporului francez. Bainville respinge fatalismul evoluţionist. „Hazardul şi forţa lucrurilor nu explică integral viaţa şi soarta naţiilor". Marile curente intelectuale, voinţa şi acţiunea oamenilor intervin într'o măsură largă în afacerile omeneşti.—In istoria Franţei, spune Bainville, sînt greşeli comise de factorii răspunzători, care sar în ochi. „Oamenii se determină după felul lor de-a gîndi... Greşelile guvernelor şi ale popoarelor sînt greşeli ale spiritului lor".

Istoria astfel concepută devine un rechizitor şi o armă politică: „Urmînd firul timpului, istoricul urmează firul răspunderilor şi ale cauzelor". Ea va fi în acelaşi timp apologia raţiunii de Stat, care justifică orice acţiune care a servit interesele naţiunii.

Bainville atribue statului două scopuri: ordine înlăuntru, siguranţă în afară. Cine va reuşi să explice cum au fost realizate aceste scopuri, a făcut istoria Franţei. Intr'un volum publicat decurînd* Bainville a încercat-o el însuşi.

Trebuinţa instinctivă a poporului francez de ordine şi de autoritate e legea care domină, după Bainville, istoria Franţei. Instituţiile şi oamenii care au creat şi au menţinut ordinea înlăuntru luptînd contra germenilor de discompunere: anarhia şi spiritul de revoltă contra sarcinilor publice, s'au bucurat de încrederea poporului şi l-au guvernat. Minoritatea romană a supus şi asimilat triburile gale şi germanice fiindcă reprezenta

* *Jacques Bainville, Histoire de France*, Paris, 1924, p. 572.

ordinea şi autoritatea romană. Diferitele dinastii care au prezidat, în cursul veacurilor, destinele Franţei, au fost acceptate şi respectate din ziua cînd s'au dovedit capabile de-a îndeplini această funcţie. Revoluţia franceză a izbucnit în urma unei defecţii a autorităţii. „Monarhia a sucombat fiindcă s'a inclinat puterilor pe care trebuia să le domine" (Parlamentele şi Statele generale). A treia Republică s'a impus din momentul în care s'a dovedit un regim de ordine, din momentul în care a încetat să inspire teamă elementelor conservatoare ale naţiunii. Represiunea sîngeroasă a Comunei (1871) a fost botezul de sînge *al Republicei*. Thiers n'a făcut decît să traducă sentimentul public cînd a declarat în 1871 că „Republica va fi conservatoare sau nu va fi". Intemeiată în numele ordinei, Republica avea să beneficieze de respectul ordinei stabilite, de care a beneficiat şi Imperiul lui Napoleon III. Pentru a se menţine, n'avea decît să menajeze instinctele conservatoare ale naţiei.

Voinţa de-a duce războiul pănăla capăt, slăbită un moment în urma unei întinse propagande defetiste, a fost restabilită prin politica energică a lui Clemenceau. Pentru trecerea oricărei perioade de criză a fost nevoe de-o mînă de fier. In fruntea oricărei mişcări de restaurare găsim o autoritate respectată şi centralizatoare. Teoria aceasta, seducătoare prin probele pe care se sprijină şi prin avantagiile pe care le promite, nu e în fond decît *teoria cnutului* înfăţişată în o strălucitoare aureolă de glorie naţională. Cu toţi aderenţii grupului dela „Action française", d. Bainville crede că ordinea, disciplina, autoritatea sînt apanaje exclusive ale naţiei şi că toate celelalte partide se confundă cu anarhia.

Poporul francez însuşi apare d-lui Bainville un produs al voinţii şi al inteligenţei. Format pe un teritoriu care a fost de mai bine de două mii de ani răscrucea căilor de comunicaţie care leagă nordul cu sudul Europei, poporul francez e plămădit din elemente aparţinînd raselor celor mai diferite. „Poporul francez e un composit. E mai mult decît o rasă: e o naţie.. Amestecul s'a format încetul cu încetul nelăsînd decît o fericită diversitate. De aici vin bogăţia intelectuală şi morală a Franţei, echilibrul şi geniul ei".

Poziţia geografică a Franţei, avantajoasă pentru îmbogăţirea poporului în sînge şi în idei, a fost defectuoasă din punctul de vedere al siguranţei fiindcă a lăsat-o descoperită invazilor dela Est şi dela Nord. „Dacă Franţa posedă avantajul unic de-a comunica cu toate mările Europei, are în schimb frontiere naturale prea întinse, greu de apărat şi care cer un efort considerabil, sau o alegere penibilă, oceanul voind o flotă, Mediterana alta. Dacă Franţa nu e guvernată de oameni de mare bun simţ, riscă să neglijeze marea din cauza uscatului şi invers, sau să se lase tîrîtă prea departe, celace i s'a întîmplat adeseori. Dacă nu e destul de tare pe mare, e la discreţia unei puteri mariti-

me, care-i pune piedici celorlalte planuri ale sale. O flotă puternică deşteaptă bănuiala aceleiaşi puteri maritime şi dă naştere la un nou motiv de conflict. Aproape o mie de ani ai unei istorii care nu e încă terminată, vor fi împărţiţi între mare şi uscat, între Anglia şi Germania".

A constitui o ţară puternică, în aceste condiţii, n'a fost lucru uşor. Statul acesta care apare lumii ca un produs natural al solului nu s'a format singur, nici fără trudă. El s'a prăbuşit de mai multe ori, dar a fost clădit din nou prin munca şi priceperea conducătorilor.

Rostul istoriei e să cimenteze unitatea *sufletească a naţiei*, să-i arate condiţiile în care-şi poate salvgarda independenţa, să-i descopere primejdiile pe care trebue să le evite, să expună, pe 'nţelesul tuturor directivele generale ale unei politici naţionale. Pentru Franţa, politica externă se reduce la găsirea unei soluţii de echilibru şi de siguranţă între Germania şi Anglia. In lunga-i periodă de formaţie, timp de zece secole, Franţa n'a avut să se ocupe decît de straja Rinului. Sarcina în urma superiorităţii pe care i-o dădea moştenirea romană, i-a fost relativ uşoară. Problema se complică, începînd cu sec. XI-a, cînd Wilhelm Cuceritorul întemeiază Anglia modernă şi-o introduce în politica continentală. Din momentul *acesta, istoria Franţei* devine o luptă necontenită pentru a rupe cercul care o învăluia. Sully, Richelieu, Ludovic al XIV-a, Revoluţia cea mare au crezut să găsească soluţia acestei probleme în extenziunea teritorului Franţei pănăla limitele vechii Galii, în crearea unui stat puternic, capabil să reziste oricărei coaliţii. Dar cucerirea Flandrei şi a malului stîng al Rinului implică distrugerea flotei engleze şi împiedecarea formării Imperiului german. Străduinţi zadarnice deaproape trei secole au arătat imposibilitatea de-a atinge aceste obiective. Louis-Philippe a înţeles că Anglia nu va permite niciodată unei puteri mari să se instăpînească de gurile Escaut-ului. Soluţia care s'a dat atunci acestei probleme a fost salutară pentru Franţa. „Numai Belgia, devenită o naţie, a fost în marele războiu de partea noastră, dar a atras cu ea Imperiul britanic întreg, şi cînd Anglia se angajează într'un conflict european, istoria e dovadă, nu se retrage decît dupăce a învins".

Formarea Imperiului german ar fi putut fi împiedecată, crede d. Bainville, dacă popoarele Europei n'ar fi fost trădate de ideile lor preferite. Franţa a continuat în sec. al XVIII-lea din spirit de rutină, să combată Austria care a încetat să mai fie pentru ea o primejdie şi să ajute la întărirea Prusiei. In sec. al XIX Europa a avut două ocazii unice de-a înăbuşi în germene militarismul prusac: în 1850 cînd statele de sud ale Germaniei nu cereau decît să fie lăsate libere de-a se răfui cu Prusia şi în 1866 la Sadova. Prusia a fost salvată în primul caz de intervenţia Rusiei care i-a înlesnit convenţia dela Olmütz, al doilea de nehotărîrea lui Napoleon III care i-a permis să zdrobească forţa militară a Austriei şi s'o excludă din confederaţia germană.

Aplicaţia riguroasă a principiilor lui politice duce pe d. Bainville la condamnarea curentelor de idei—principiul naţionalităţilor şi regimul democratic—care au contribuit în o măsură aşa de largă la răspîndirea prestigiului Franţei. Sacrificiile pe care aplicarea acestor idei le-a impus poporului francez au fost cu prisos răsplătite prin concursul pe care l-a găsit în faţa agresiunii germane, prin poziţia eminentă pe care i-a creat-o victoria.

D. Bainville—fireşte— nu e încîntat de rezultatele păcii dela Versailles. Germania a fost învinsă, teritoriul ei a rămas însă intact. Necesitatea în care se găseşte Franţa de-a pretinde reparaţia daunelor suferite şi garanţii contra unui atac viitor, prelungeşte ostilitatea Germaniei şi deşteaptă gelozia Angliei. „Cele două forţe exterioare împotriva cărora Franţa, în cursul veacurilor, a trebuit de-atîtea ori să-şi apere independenţa sau între care a trebuit să-şi tae un drum, se găsesc, într'o măsură oarecare, reunite contra ei".

D. Bainville aprobă ocuparea *Ruhrului*; e pentru mijloacele *de constrîngere; are puţină încredere în rolul Societăţii Naţiunilor. Împotriva optimiştilor* care cred că au ucis definitiv războiul, el susţine că pacea dela Versailles n'a modificat termenii esenţiali ai politicei franceze: „într'o lume transformată, în care din învinsă a devenit învingătoare, Franţa regăseşte legile permanente ale istoriei sale: între Anglia şi Germania, ea are încă să-şi caute cărarea".

Totuşi istoria Franţei a d-lui Bainville nu se termină prin o concluzie pesimistă. El are încredere în structura solidă şi echilibrată a naţiunii, în facultatea prodigioasă a clasei mijlocii de-a se reconstrui, în bunul simţ şi în sentimentul de ordine al poporului, înfine, în puterea militară a Franţei, „întâia din Europa".

In intenţia de-a degaja evoluţia politică a Statului francez, d. Bainville a trebuit să simplifice considerabil şi să procedeze prin „raccourcis" îndrăsneţe. A trebuit să omită întreaga istorie a moravurilor, a artelor, întreaga dezvoltare economică a *ţării*. Ceiace istoria aceasta pierde în valoare documentară şi în precizie, cîştigă în relief. Pe planul întîi găsim totdeauna un personagiu care încarnează un regim sau rezumă o epocă. Defilarea înaintea cetitorului a acestor personagii care-şi trec rînd pe rînd cîrma formidabilei construcţii a statului francez e de o putere dramatică sezisantă. Istoria Franţei de Bainville prezintă unitatea vie şi mişcarea unei epopei. E ascensiunea lentă, dar necontenită a unui popor căruia ursitoarele i-au hărăzit toate darurile şi toate posibilităţile, care a trecut prin toate experienţele, a alergat după toate idealurile. Cît eroism în curs de

douăzeci de secole! Cîte avînturi generoase, cîte fapte mărețe și cîte dezastre reparate pentru a începe din nou, incorigibilă, goana după glorie și mărire! In cîte împrejurări critice n'a dat dovadă de încordări supraumane, de „revirements" care au părut miracole: gîndiți-vă la apariția Jeanei d'Arc, la bătălia dela Marna.

Credința aceasta in „miracolul național", care în fond nu e decît credința în resursele infinite ale nației e și concluzia operei istorice a d-lui Bainville. Ea reamintește cuvintele cancelarului Pasquier către fiul său: „*Chiar cînd îți vei fi văzut părinții morți pe eșafod, țara de trei ori invadată, mai multe revoluții succesive, surghiunuri, prăbușiri de regimuri, cînd vei fi văzut toate acestea, să nu disperezi încă de viitorul Franței*".

Andrei Oțetea

Miscellanea

Epoca senzației

Pe vremea cînd eram adolescent, sentimentalismul trecuse dela modă. *Nu se mai purta părul lung și cîrlionțat așa cum îl arăta o ilustrație răspîndită din „Suferințele tînărului Werther"*. Nopțile cu lună, castelele oglindite în apa lacurilor, melancolia vagă și ipohondrică, toate acestea erau mediocru gustate. Totuși, sentimentul, dacă nu sentimentalismul, nu era complect detronat. In dragoste cași în literatură, doza mai mare ori mai mică de senzibilitate care se complică în sentiment, era, încă prețuită, în orice caz nu avea accepția peiorativă, pe care a luat-o mai tîrziu. Unul din criteriile de a judeca o poezie, era să știi dacă conține deajuns sentimente nobile, (d. M. Dragomirescu, distingea, mi se pare, treizeci și patru ori patruzeci și două), afectivitate senzibilă ori profundă.

De atunci însă, lucrurile s'au schimbat mult. Stau de vorbă, adeseori, din interese profesionale, cu adolescenți care au acum optsprezece ani. Imi place să-i întreb asupra concepțiilor lor de viață, asupra acelei metafizici juvenile care le va forma programul existenței. O trăsătură comună apare la toți. Se feresc ca de un teribil ridicol să mărturisească vre-o slăbiciune sentimentală. Toți sînt cinici, senzuali, materialiști, detestă moliciunea afectivă și pe deasupra le place să fie luați drept canalii abile cu care nu e de glumit. Nu mai iubesc acele vaporoase Gretchen de altădată, ci numai femei pierdute. Nu mai au entuziasm social, ci arivism practic. Nu le displace să-i crezi ușori,

necinstiţi, diabolici, extrem de lucizi într'un fel de realism pragmatist. Toţi vor să devie ingineri ori financiari şi toţi rîd de poeţi şi poezie.

Şi dacă le urmăreşti în intimitate minuscula lor biografie, poţi surprinde pe toţi aceşti eroi cu inima de piatră, în repetate flagrante delicte de omenească slăbiciune. Iubesc, urăsc, se iluzionează sau se deprimă şi ei tot după legi omeneşti ceva mai generale şi mai inexorabile decît efemera lor revoltă. Ceiace vor, e să-şi grăbească vrîsta, să pară mai bătrîni cu zece ani de cum sînt, să joace prematur roluri mature, ca să poată fi luaţi în serios. Şi mai tîrziu cînd bătrîneţea adevărată se va anunţa în adevăr vor, întrebuinţa procedura exact contrară, reducînd anii înapoi spre tinereţă. Incălcarea vrîstelor e doar mirajul care ne face suportabilă viaţa. „Si jeunesse savait, si vieillesse pouvait", e un adagiu de perpetuă actualitate.

In afară de această psihologie a vrîstei, tineretul actual exprimă însă, ca un fel de avant-gardă morală, un crez al timpului. Nu numai în mentalitatea adolescenţei se substitue senzorialismul, încetul cu încetul, sentimentalismului. *E o directivă ceva mai generală.*

Priviţi în pictură. Tabloul „cu subiect" dispare încetul cu încetul. In locul compoziţiei cu temă literară, asistăm la subiecte simple, umile, din ce în ce mai *deliteraturizate*. Subiectul, adică tema imaginaţiei nu mai importă. Şi în portret, nici măcar elementul sufletesc, moral, înscris în fizionomie. Ceiace se urmăreşte e aspectul pur vizual de pete şi linii a unei porţiuni de realitate. Un critic spunea că un tablou e bun atunci cînd întors invers, de jos în sus, place încă, adică cînd masa amorfă de pete şi culori mai prezintă un agrement pentru ochi. Cezanne a întărit mai mult decît oricine acest mod de a vedea. El vrea să redea senzaţia optică pură, dezbrăcată de adausul imaginativ ori sentimental care se adaugă în orice percepţie. El vrea o vizualitate virgină, neinfluenţată de nici un element interior. Ceiace impresionează direct, senzorial retina şi *atîta tot*: aceasta trebue să fie pictura. Şi trebue să *recunoaştem* că directiva lui Cezanne domină eforturile *plasticei* moderne.

In literatură acelaşi lucru. Elementul imaginativ a dispărut. A dispărut şi cel descriptiv prin tonuri afective. Sentimentalismul e degradat şi condamnat. Nici un scriitor serios nu se mai înduioşează azi în marginea sentimentului matern dezolat

sau al celui erotic înşelat. Relaţiile cu lumea exterioară, teoria cunoştinţei moderne, ia în primă consideraţie senzaţia. Din punct de vedere intelectual întâiu. Ceiace raportează direct, intuitiv ochiul ori urechea pare singurul material serios. Lumini repezi, instantanee asupra realităţii e tot ce ne trebue. Dela M. Proust la Paul Morand, J. Giraudoux sau H. Montherlant, directiva e unitară: literatură de senzaţii, exemplificate de imagini şi acelea tot senzoriale.

Din punct de vedere moral în al doilea rînd. Nimic nu e mai rar azi în literatură decît dulcegăria, lamartinismul, mioriătuira mocnită ori siropoasă. Se cultivă din contra plăcerea fizică, sportul, afacerile. Sentimentalismul nu e condamnat numai esteticeşte, dar şi moral: e considerat ca o lacună, ca o slăbiciune.

Exemplele nu lipsesc până şi în literatura noastră. Talentele care s'au afirmat după războiu, un Al. A. Philippide, Ionel Teodoreanu, Lucia Mantu, procedă consecvent şi lucid tot dela senzaţie. Dacă influenţa lui Rousseau, favorizată de structura socială şi morală a timpului a făcut posibilă o eră în care „les dechirements du coeur" erau suprema voluptate, în care femeile fine şi complexe cîntau plăcerea suferinţei şi îşi complicau viaţa cu sentimente mari, sublime, imposibile, astăzi asistăm desigur la o epocă a senzaţiei. Nu vom aprecia dacă în bună logică sentimentul e superior senzaţiei. Pe calea aceasta ar trebui să cerem poate cultivarea armonică a tuturor elementelor sufleteşti: senzaţii, sentimente, idei.

Din contra, plecînd dela principiul că tot ce trebue să se întimple se întîmplă, că nimic nu e gratuit din apariţiile lumii acestia, că „tot ce e real e raţional" cum zicea Hegel, nu vom încerca să formulăm judecăţi de valoare, care să ne spue dacă senzaţia ori sentimentul prezintă vre-o superioritate unul asupra celuilalt.

E mai interesant să ne întrebăm *de ce* senzaţia are mare trecere azi.

Inchipuiţi-vă un turist care ar vrea să fotografieze un ţinut din fuga automobilului ori a trenului. Evident că n'ar putea fixa decît instantanee. Individul modern e în continuă febrilitate. Viaţa contemporană se caracterizează prin *vitesă*. Alergăm într'una dela un obiectiv la altul fiindcă factorii care compun peisajul existenţei moderne sînt prea *complecşi* ca să ne reţie prea mult.

Trăim în durată, fiindcă trebue să satisfacem o cantitate enormă de cerințe. Industrialismul, americanismul, tehnicianismul, diviziunea și diferențierea veșnică, complică, diversifică, variază mereu. Ne trebuesc adaptări scurte, de o clipă, iluminări subite și efemere în noaptea plină de surprize a călătoriei noastre pe această încărcată planetă. Senzația satisface de minune cunoștința rapidă. Ea ar putea fi definită un sentiment scurt. Din contra, fără nici-o tautologie, *sentimentul poate fi considerat* ca o senzație lungă. O senzație prelungită se apropie de contemplație și aceasta din urmă e foarte înrudită cu sentimentul, cel puțin din punctul de vedere din care il considerăm aici.

Nu e numai atît însă. Sentimentul decade fiindcă decade, cum vom arăta cu altă ocazie, însăși noțiunea de „individ". De la Dostoevski la M. Proust sau A. Gide, caracterul unitar ca expresie a unei personalități bine consolidate, geometric construite se modifică încetul cu încetul. Individualitatea specifică e în criză. Personajul modern, *cel puțin acela analizat* de literați, ne apare ca o colecție variabilă de stări sufletești *adesea destul* de vag legate între ele de cele mai multe ori contradictorii ori absurde. Dar ceiace caracterizează o personalitate e tocmai modul constant de a se determina al sentimentelor. Un om bun, rău, invidior, aprig, melancolic, e tocmai o obișnuință, o afectivitate de a urma veșnic aceiași cale. La un erou cornelian nu e posibilă nici o surpriză. Sentimentul e expresia individualității. Dar cind unitatea caracterului dispare? Atunci și constanța afectivității e ruinată. În fața reacțiunilor diverse vom avea atitudini bazate pe sentimente scurte, apropiate din ce în ce mai mult de senzație. Trebue să mai adăugăm și criza morală a timpului. Hecatomba de sentimente și valori pe care a adus-o războiul a îndepărtat dela fidelitatea în ideal. Omul s'a refugiat în viața imediată pe care i-o raportă senzația, fiindcă se îndoește de toate.

Iată cîteva ipoteze. Numărul lor s'ar putea *spori* des'gur pentru un cercetător sistematic. Noi nu căutăm însă soluții. Ne mulțumim, aici, să punem probleme.—*M. R.*.

Panait Istrati

In primele zile ale lui Ianuar 1921, Romain Rolland primește o scrisoare care-i era adresată și care fusese găsită la un individ rănit de o tentativă de sinucidere. Citva timp după

aceia, în urma unei corespondențe, Romain Rolland face cunoștința dezesperatului său corespondent.

Prima descoperire e că tînărul are talent. A doua e relativă la originea lui. E născut la Brăila în 1884, dintr'un tată grec și o țărancă romîncă. Mijloacele copilăriei sale sînt mai mult decît modeste. Un demon robinsonian îl face să plece de acasă încă dela vrista de 12 ani. Urmează pe urmă viața de aventură și vagabondaj, peregrinînd continentul, urcînd înălțimile, dar *mai ales*, scoborînd toate abisurile. Cunoaște amărăciunea vieții în caleidoscopice profesii: chelner, cofetar, lăcătuș, mecanic, hamal în port, servitor, zugrav de firme etc. Străbate Egiptul, Siria, Iaffa, Beyruth, Grecia, Italia. În Ianuar 1921 ajunge la Nisa, unde obosit și deprimat își pune capăt zilelor, dar fără succes.

Acolo îl descopere Romain Rolland care-l consacră un articol în revista „Europe" și în care-l definește: „Un Gorki balcanic". Primul său volum, „*Kyra Kyralina*" dovedește în adevăr afinități cu *marele scriitor* rus. Acelaș suflu uman fratern, care trece peste decăderea omenească. Acelaș simpatie pentru dezmoșteniții soartei cași pentru vițiile oamenilor, care sînt mai puțin ale lor ca ale societății. Diferența e însă în sentimentul naturii așa de sublim la Gorki, rudimentar la Istrati. Și pe urmă perfecția artei celui dintăiu, superioară stîngăciilor celui de al doilea. Nu e mai puțin adevărat însă că compatriotul nostru P. Istrati e un mare talent. Și lumea sa, cu tot exotismul său, e lumea noastră romînească.—*X. Y.*

Un reportaj francez din București

D. L. Fabre care a fost premiat cu premiul Goncourt pentru un roman senzațional din viața bancherilor, a făcut, din agrement sau din intîmplare, o călătorie la București. Acolo, vre-un atașat al ministerului de externe i-a recomandat cîțiva literați plăcuți regimului, cu care d. L. Fabre s'a întreținut cîteva minute. Rezultatul fericit al acestei interesante conversații a fost un articol despre literatura romînă, pe care premiatul Goncourt l-a publicat în revista pariziană „Nouvelles littéraires". Mărturisim că, pentru noi Romînii, care, probabil ne cunoaștem imperfect literatura, acest articol e instructiv, vreau să zic plin de noutăți. Aflăm, de pildă, de acolo, că talentatul poet I. Minulescu e dintre cei mai mari poeți ai Europei. Incîntați că o spune un francez. Dar oare

compatrioții d-lui L. Fabre nu vor protesta? Și nici poeții englezi, germani, spanioli etc.? Dar aceasta ne e perfect indiferent. Să se descurce d. L. Fabre cum va ști. Ceiace ne interesează e că un călător străin venit aici să se informeze despre literatura noastră, se mărginește la două nume (e vorba și de d. I. Pillat ni se pare). M. Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Goga, Jean Bart nu există? Sau cei mai tineri I. Teodoreanu, A. Philippide, L. Mantu? Cu cine a vorbit d. L. Fabre despre literile romîne?

Despre exactitatea informației romancierului francez sîntem edificați cîteva rînduri mai jos. Printre altele mai aflăm că Paul Valery e poetul străin cel mai gustat în Romînia. Intreaga opinie publică îl cunoaște. Are dreptate d. L. Fabre. Intr'o zi, trecînd pe ulița unui sat, pe lîngă o școală rurală am auzit,—fereastra era deschisă—cum învățătorul, intre o lecție de aritmetică și una de intuiție, comenta pentru uzul copiilor un vers superb din Paul Valery. In altă zi, doi negustori evrei, in plină discuție de afaceri, printre socoteli meschine, se opreau o clipă, zîmbeau și-și spuneau versuri de Paul Valery. Acelaşi poet l-am auzit citat in tren, la cameră, în Cișmigiu, îl recită poeții, amorezații, țăranii, îl știu pe dinafară dr. Lupu, Marghiloman, Zelea Codreanu și d. A. C. Cuza. Paul Valery e poetul nostru național.

In altă zi... Dar să trecem.

După reportajul d-lui L. Fabre, discipolul lui Mallarmé nu mai are altceva de făcut decît să ceară cetățenia romînească și să fie ales membru al Academiei regale romîne.—*M. R.*

O lacună

S'au intimplat în Franța o serie de evenimente, care ne apar nouă celor de aici ca desfășurate în altă planetă și descrise de romanele fanteziste ale lui Jules Verne ori H. Wells. Anume s'au făcut alegeri libere. Nu numai că nu s'au furat urne, dar nu s'au dat afară funcționari, nu s'au corupt alegători, prefecții inamovibili nu s'au amestecat în luptele politice. Și au reușit alte partide decît cele care erau la putere. Un guvern plin de succese până eri s'a demis demn și liniștit. Pe urmă șeful statului care, trecînd peste îngrădirile constituționale s'a amestecat în luptele politice, a trebuit să plece, fiindcă opoziția de eri, triumfătoare azi, i-a refuzat orice concurs. Iată evenimente decisive care au schimbat busola politică a unei țări și care s'au îndeplinit cu maximum de calm, de loialitate, de politeță. Nimeni n'a stricat ordinea dreptății sau a voinții populare.

Să ne întoarcem acum acasă la noi. Seamănă ceva din tot ce se petrece în dulcea noastră țară cu întîmplările în adevăr minunate de mai sus? Nu va susține-o nimeni; nici cel mai îmbrobodit dintre idealiști, nici cel mai cinic dintre interesați. Ne permitem atunci să indicăm o lacună. De o sută de ani ne luăm toate criteriile din civilizația surorei noastre latine. Nu se uită nici un detaliu în această furie de import. Ne-am luat de acolo până și naționalismul sau tradiționalismul, adică tocmai acea doctrină care cere specificitate națională, culoare locală, revenire la trecut sau mai știu eu ce asemănător. Fiindcă știm că încrederea în Franța e oarbă, sîntem convinși că de data aceasta ne aflăm în fața unei scăpări din vedere. De aceia cerem o rectificare. Nu s'ar putea introduce și la noi odată tocmai celace e mare în Franța, adică entuziasmul democratic, constituționalismul sincer, loialitatea moravurilor politice? Dece se aduce tot de acolo și de ce se uită tocmai ce e mai important? Fiindcă nu poate fi vorba decît de o lacună, o denunțăm prietinilor Franței dela noi din țară.—*X. Y.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

D. D. Pătrășcanu, *Trei comedii*, ed. *Steinberg*, București 1924.

Ne gîndeam încă demult la aptitudinile d-lui D. D. Pătrășcanu pentru teatru. Multe din nuvelele d-sale sînt scene dialogate. Comicul lor reesă din conversația personajelor, din ceiace vorbesc, ca reflex exterior al structurii lor sufletești. Astfel, cele trei comedii prezentate acum nu mai sînt o surpriză.

S'a scris de mai multe ori că d. Pătrășcanu e singurul discipol al lui Caragiale și împreună cu marele maestru, singurii autori comici romîni. Trebue să recunoaștem în adevăr că genul acesta nu e foarte frecvent la noi. Romînul nu e, desigur, trist din fire. Ca orice meridional, fruntea lui nu e încrețită de griji adînci, iar sufletul său știe să se destindă cu o glumă din cele mai sumbre situații. Țăranul moldovean are chiar o ironie adîncă și fină. Veselia burgheziei romînești e însă de multe ori primitivă și grosieră. Tipul lui Mitică, inventator de calambururi eftine și nesărate, face ravagii în lumea noastră mijlocie. O dovedește tirajul uriaș al ziarelor de felul „Tiribombei". Aceasta fiindcă rîsul, subt forma spiritului, e poate cea mai înaintată formă de civilizație. El e un derivativ ingenios pentru impulziune sau violență. E în acelaș timp cea mai inocentă sancțiune socială. Rîsul și inchiziția nu trăesc împreună. Numai în țările cu adevărat superioare cineva poate fi omorît de ridicol.

Comicul național romînesc e cel popular. În afară de acela, restul e confuz, încă în stare de formație, de cele mai multe ori împrumutat după răsuflate clișee care, după ce cutreeră toată Europa, ajung în declinul lor și la noi. Iată de ce literatura romînească nu numără decît doi umoriști. Băgați amîndoi subt aceiași etichetă, ei sînt veșnic supuși la asimilări sumare și pripite. Cu toate acestea esența comicului la d. Pătrășcanu e alta decît la marele Caragiale.

Acesta din urmă găsea ridicolul într'un contrast de natură socială. Se știe că el biciuia maimuțăreala liberală și constituțională. El combătea o clasă și o atitudine politică.

La d. D. D. Pătrășcanu comicul e individual. El nu e al unei clase, ci e legat de psihologia personajului, de structura lui sufletească particulară. Eroii lui Caragiale se aseamănă, formează un grup

atins de aceleași lacune. Cei ai d-lui Pătrășcanu sînt diferiți, fiindcă lipsurile lor sînt specifice fiecăruia. Într'o parte comic sociologic, dincolo comic psihologic. Această stare psihologică, care determină ridicolul la eroii d-lui Pătrășcanu, nu e însă legată permanent de caracterul personajelor. Ea nu ese din predispoziții adînci de educație ori de ereditate. Din contra e trecătoare, e determinată doar de o situație efemeră, care odată dispărută, permite eroului să intre în normal. Eroii aceștia *nu sînt* ridicoli prin firea lor, prin caracterul lor. Ei *devin* în urma unei împrejurări. Sînt oarecum la bariera între comic și normal, într'un fel de echilibru instabil. E de ajuns ca să intervină o întîmplare *neașteptată* ca să deplaseze balanța către partea *ridicolă*. Mai înainte însă de această împrejurare, ei sînt oameni simpli, corecți, normali. Comicul e al *situației*, nu al lor. Ei îl *suportă* oarecum, fără să fie în totul responsabili. Caracterul acesta mixt de comic și normal ese din natura sentimentală a d-lui Pătrășcanu. D-sa nu e mizantrop așa cum sînt marii satirici. E mai degrabă înduioșat lăsînd responsabilitatea anecdotei pe sama hazardului.

Dar dacă nu e mizantrop e de multe ori *misogin*. Din cele trei comedii, două — cele mai reușite — au ca temă răutatea, ușurătatea, absurditatea femeiască. Bărbatul apare o victimă blîndă, resemnată în fața exploatării femeii prin arma căsătoriei. Ori se arată direct, ca în piesa „Cine răspunde" toate meschinăriile, inconvenientele, mizeriile pe care le impune viața conjugală bărbatului, ori se evidențiază ca în „Actul VI", prozaismul inevitabil la care duc cele mai romantice îndrăgostiri. Și e luată ca model cea mai tipică dintre toate, aceia a lui Romeo cu Julietta. Prin fantezia d-lui Pătrășcanu, dragostea amanților dela Verona se sfîrșește burghez, uman, printr'o sănătoasă căsătorie, așa cum o cere codul și societatea. Dar a doua zi încep acretile, suspectările, egoismul. Julietta își găsește un amant, pentru ca să rămîie în linia vieții așa cum se întîmplă de obiceiu, nu în aceia a idealului cum vrea Shakespeare. E în această piesă un fel de ranchună contra vieții, un fel de amară dezamăgire care se răzbună.

Pictura femeii după d. D. D. Pătrășcanu, care o începuse încă din schița „Telegramă", e foarte înrudită cu aceia a nordicului A. Strindberg. Bine înțeles mai puțină tragedie și mai ales mai puțină metafizică. Dacă autorul își arată înduioșarea față de comicul masculin, e inexorabil în amărăciune cu cel femenin. Umor tolerant pentru bărbați, ironie incizivă pentru femei, iată formula dublă, diferențiată pe sexe, a comicului d-lui Pătrășcanu.

Nu mai amintim de calitățile literare ale acestor piese; experiența și autoritatea autorului e demult consacrată.

M. Ralea

* * *

I. Petrovici, *Probleme de logică*, Ediția II adăugită. Din publicațiile Casei Școalelor, Biblioteca pedagogică.

O părere destul de răspîndită, încă acum un sfert de secol, datorită în mare parte influenței lui Kant, era acela că logica formală reprezintă un sistem de principii fundamentale închis și cristalizat, în care străvechiul edificiu aristotelic nu poate încerca nici una din acele modificări, corecturi sau adăugiri, ce în alte domenii, coincid uneori cu însuși progresul științific. Metodologia nu se îndepărta, deasemeni prea mult, de calea trasă de Mill.

Numeroasele și importantele lucrări de logică, apărute în ultimii ani, cu deosebire în Germania și Anglia, desmint cu totul această părere, iar o vie mișcare de reformă a metodelor se desemnează, în rîndurile chiar ale oamenilor de știință. Literatura noastră filozofică

nu a rămas cu totul străină de acest curent, reprezentat de studiile d-lui Petrovici, care dela dispariția lui Maiorescu (d-nii Rădulescu-Motru și Negulescu nu au publicat încă cursurile lor de logică) e fără îndoială, reprezentantul poate cel mai autorizat și desigur cel mai activ, al acestei discipline.

Gînditor viotu și clar, ce reușește să facă accesibile publicului speculațiile cele mai abstracte ale metafizicei, în studii de o lectură plăcută și cu deosebire în numeroasele și gustatele lui conferinți, d. Petrovici e în același timp un logician care posedă darul de a interesa într'o materie, prin natura ei destul de aridă, insuflețind prin aplicații concrete și exemple *familiare*, unele probleme vechi sau aducînd chiar, în unele privinți în această *știință*, *contribuții nouă*.

„Teoria noțiunilor", apărută în 1910, cuprinde de pildă, în ceia ce privește tradiționalul raport invers dintre întinderea sferei și bogăția conținutului, cîteva vederi ingenioase, ce și-au primit cîțiva ani mai tîrziu confirmarea în importantul „Traité de Logique" al profesorului din Lyon Edmond Goblot, operă ce e pe cale de a deveni, în țările latine cel puțin, un tratat clasic.

In „Probleme de logică", apărută în 1911 și republicată acum în a doua ediție adăogită, remarcăm afară de cîteva judicioase considerații asupra judecăților problematice și singulare, studiul intitulat „O nouă metodă inductivă". Reluînd distincția făcută de Lotze în „Grundzüge der Logik", între cauza producătoare (Eustehungsursache) și cea menținătoare (Erhaltungsursache), între efecte ce subsistă și altele ce nu subsistă cauzelor, d. Petrovici susține „că e necesar în practică să cunoaștem, dacă celace a dat nașterea unui *fenomen*, e necesar și menținerii lui sau odată născut fenomenul subsistă, *cîtă vreme, firește* nu au să vină, împrejurări contrariante". Cercetînd cu ce procedură inteligența noastră operează în această situație, d-sa stabilește că aici una din cele patru metode indicate de Mill nu-și găsesc aici aplicația, ci dimpotrivă, intervine o a cincea metodă, deosebită la înfățișare și mai complicată în structură, ce poate fi numită metoda distincției speciilor cauzale.

Ocupîndu-se cu „Metoda indicativă a rămășițelor", d. Petrovici face deasemeni aplicații interesante în domeniul metafizicei, arătînd rolul pe care l-a jucat această metodă în înlăturarea ideii de miraculos.

Cel mai important din studiile sale, mi se pare însă „Logica și Auguste Comte", ce atinge un întreg complex de probleme, privitoare la metodologie și clasificarea științelor. Analizînd cu pătrundere aspectele esențiale ale doctrinei filozofului pozitivist, d. Petrovici scoate în lumină contrazicerile ce derivă din atitudinea lui empiristă și dovedește cu argumente hotărîtoare că ele sînt datorite unei analize logice, cu totul superficiale, a originei cunoașterii. Păcatul originar al acestui neajuns, trebue căutat, după d-sa în faptul că Auguste Comte, atît de cunoscător în mai toate ramurile științifice, nu s'a ocupat cu știința Logicei, singura în măsură de a da filozofului un puternic și sigur instrument de analiză. „Omițînd această disciplină din fruntea ierarhiei științelor pozitive, Comte a retezat însuși vîrful piramidei științifice".

Deși răspund unei nevoi reale și îndeplinesc un gol în mișcarea noastră filozofică, prin caracterul lor special „Problemele de logică" ale d-lui Petrovici, se adresează cu deosebire tineretului intelectual.

Așteptăm însă publicarea demult anunțată a „Introducerii la metafizică", ce prin subiectul său va interesa fără îndoială un cerc mai larg, pe acei ce în asprele vremi de azi nu au perdut cu totul gustul speculațiilor înalte și a cugetării desinteresate.

Octav Botez

* * *

Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, I, București, 1922.

Cu drept cuvînt publicul nostru aștepta istoria războiului, de pe urma căruia s'au întregit hotarele noastre politice. Exista într'adevăr o literatură istorică, fără ca însă să avem opera cu priviri generale. Această lipsă simțită, cu multă sîrguință și un talent neanunțat prin opere anterioare, a înlăturat-o d. Const. Kirițescu prin cartea sa, al cărei prim volum îl semnalăm acum. Autorul tratează în primul volum evenimentele și atitudinea noastră dela începutul răsboiului mondial până în iarna anului 1917. Timpul acesta prezintă aspecte așa de deosebite: cîtă distanță dela discuțiile vremii de neutralitate până la atitudinea înfrigurată din iarna 1916—17, dela avîntul intrării în Ardeal la sgribureala din Decembre 1916 etc.. Autorul găsește atitudinea justă și judecata dreaptă pentru toată diversitatea de situații. A studiat în amănunțime planurile militare, între cîtva oscilațiile opiniei publice, luptele, care au fost atît de multe și pe un teatru atît de întins.

Dupăce ne dă situația militară în momentul intrării noastre în războiul mondial, precedînd-o de tot ce putea să explice motivele eșirii noastre din neutralitate, ne prezintă întâiu trecerea armatelor romîne în Ardeal, apoi campania din Dobrogea. Însfîrșit reculul față de atacul îndreptat împotriva noastră din două părți și insistă cu foarte mult bun simț la luptele pentru apărarea Carpaților. Urmează apoi luptele pentru păstrarea teritoriului în contra invaziei dușmane și așezînd ca în oglindă înaintea noastră speranțele înșelate de Ruși, asistăm parcă, la intrarea dușmanului în Capitală. Cu aceasta se termină primul volum. Povestirea este vioae și chiar pentru cei ce au participat la *războiul nostru* și-l cunosc ca martori oculari, are farmecul interesantului, care atrage.

Această lucrare mai are încă un alt mare merit. Străinii au publicat cărți despre războiul nostru, cărți tendențioase, a căror povestire plină de amărăciune dușmană trebuia înlăturată, și pentru noi, dar și pentru publicul dinafară de granițile țării. Am fi dorit însă ca autorul să insiste și asupra aspectului care a fost în diversele faze ale războiului nostru de multe ori hotărîtor. Este vorba de frămîntările opiniei publice, bine cunoscute generației noastre, care însă nu trebuesc neglijate pentru cei ce vor veni după noi. Cartea fiind scrisă de un contimporan al evenimentelor se impunea să aibă în vedere că în ultimele vremuri opinia publică a reprezentat și este unul dintre principalii factori care urnesc sufletele masselor.

Printr'un fel de intuiție, autorul a înțeles acest lucru cînd a scris volumul II, despre care vom vorbi altădată.

I. Minea

* * *

Sandu Teleajăn, *Au înflorit castanii*, Iași, 1924.

Culegere de cîntece și balade fără pretenție, insuflețite de sinceritate și simplitate. Nimic complicat sau căutat decît atît cît cere tehnica versului. Mai toate iau forma populară și multe amintesc de metrul introdus de d. Topîrceanu în literatura cultă. Autorul pare că a rămas în afară de toate influențele care au bîntuit în ultimul timp poezia romînească. Îi lipsesc în primul rînd imaginile, haina răsfățată a poeziei actuale. Emoția, forma exterioară, rămîn spontane, simple și se întorc cu două decenii în urmă la inspirația bucolică a lui St. Iosif. Lectura acestui volumaș e reconfortantă ca o vacanță la țară.

M. R.

* * *

Mihail Moldovan, *Doctorul Freud și psihologia inconștientului,* București, 1924.

Această broșură reprezintă conținutul unei conferințe făcută în luna Mai la Ateneul romîn din București. Ca atare, caracterul ei e cel de vulgarizare științifică. Cu toate acestea, expunerea e clară și pentru cadrul unei conferințe, completă. Se face întâiu un rezumat al doctrinei generale a lui Freud, pe urmă se indică în mod rapid aplicațiile acestei doctrine la psihologia maselor, la visuri, la spirit (Witze) etc. Ar fi trebuit însă schițată și starea cercetărilor anterioare asupra inconștientului pentru ca să se vadă mai bine de unde pornește contribuția în adevăr originală a psihiatrului vienez. Deasemeni autorul pare a nu cunoaște influențele care au determinat psihanaliza: aceia a lui Pierre Janet în primul rînd.

M. R.

* * *

Arhimandritul Iuliu Scriban, *Studiul pastoralei în biserica romînească,* Edit. Arhidiecezană, Sibiu, pag. 243.

Eruditul arhimandrit dă la iveală cu lucrarea de față prima încercare serioasă de acest soiu, în literatura bisericească romînească.

Autorul introduce în cercetarea materiei, metoda paralelismului între teologie și cultura laică „...teologia nu e un studiu mort, nu e numai disecțiunea unui corp în care a fost odată viață, ci e un curent de cunoaștere și de adîncire, care e neîncetat nou. Adevărurile eterne se coboară asupra noastră totdeauna cu documentări înnoite și cu înțelesuri pline de adîncime".

Fiecare curent nou ivit în cercetările științifice, orice formulări nouă ale cugetării umane, prilejuesc străduinți și interpretări teologiei, spre a-i hotărî atitudinea potrivită în fața temeiurilor nouă stabilite în celelalte discipline ale gîndirii.

Evidențiază deopotrivă nevoia adaptării *pastoralei* noilor moravuri, noiii mentalități instăpînită în societatea modernă: „Nu numai cugetarea oamenilor e alta decît în trecut, ci și felul vieții lor și organizarea socială. În alcătuirea societății omenești sînt acum atîtea prefaceri, cu atîtea principii nouă, că nici vorbă nu mai este cu putință, ca preotul să facă față împrejurărilor numai cu cît a învățat în cunoscutele capitole ale pastoralei" (pag. 8).

Și țara romînească e supusă aceluiași proces de prefacere. Viața patriarhală a țărănimii noastre e pe cale de transformare: industrialismul, îngrămădirile de populație în centrele orășănești, etc., înriuresc adînc forma de viețuire teoială existentă, îmboldind către noi luminișuri năzuințile societății romînești.

Astfel, noua orientare a *pastoralei* se înfățișează în chipul cel mai firesc.

Autorul pune la îndămînă întreg materialul informativ necesar, spre a îndruma pe o altă cale activitatea pastorală în Romînia, arătînd tot ce s'a lucrat și se lucrează în Germania, Franța și Anglia în această direcție; adaugă acestui bogat material de informații, învățămintele personale, scoase din opera de adaptare și experiență proprie.

Cartea aceasta trece — prin puterea de înțelegere a stării de fapt și limpezimea cu care este scrisă — în fruntea lucrărilor produse în domeniul religios la noi în țară.

Petre I. Ghiață

* * *

A. Aftalion, *La circulation, les changes et les prix. Les experiences de 1922 - 1925 et leur enseignement,* Extrait de la Revue Economique Internationale, Fevrier, 1924.

Dificultățile oricărei experiențe în materie economică au permis a circula, fără posibilitatea unui control, diferitele teorii ce s'au emis asupra valutei, prețurilor și circulației monetare.

Ceiace caracterizează *„experiența"* e posibilitatea experimentatorului de a determina și fixa condițiile în care ea se va desfășura; în plus, acțiunea unui factor se poate *izola* așa fel, încît efectul produs, să poată fi atribuit unei singure influențe. Or, dela 1914—1922, acțiunea de izolare a influențelor ce intervin în materie de monedă și de prețuri a fost imposibilă. Evenimentele economice din 1922 - 1923 par însă a da posibilitatea unei astfel de operații de discriminare; forța probantă a cîtorva „experiențe" ar permite astfel a întări sau a amenda teoriile emise.

Concepțiile doctrinale asupra valutei s'ar putea diviza în două grupe: O primă grupare compusă din teoriile ce se prevalează de legea cantitativă a monedei, după care ascensiunea sau scoborîrea prețurilor e datorită variațiilor de circulație (inflație sau deflație). Această teorie cantitativă e transformată, în materie de valută, în teoria parității puterii de cumpărare, după care, valuta traduce denivelarea dintre prețurile interne și cele străine, sau mai exact, puterea de cumpărare a monedei dintr'o țară e echivalentă cu puterea de cumpărare a unei monede străine cînd e transformată la cursul schimbului. Influența circulației s'ar exercita asupra schimbului prin intermediul prețurilor, care ar comanda cursului valutei astfel ca prețurile din două țări să fie aproape egale atunci cînd se transformă o monedă în cealaltă.

O a doua grupare ar cuprinde teoriile, care fără a contesta cu totul influența circulației, consideră valuta ca reflectul întregii situații economice, financiare, politice și sociale a unei țări. Mecanismul valutar, hipersensibilizat după războiu, a ajuns a fi impresionat de orice eveniment a cărui raport direct cu schimbul nu pare prea vizibil la prima vedere. Acești factori (economici, financiari, politici și sociali) acționează asupra valutei cu coeficienți variabili, a căror importanță e grea de apreciat, și în plus, aceste influențe se pot uni între ele pentru a da naștere la noi forțe ce impresionează mecanismul valutar; de unde, dificultatea de a izola fiecare factor și de a aprecia amplitudinea influenței lui.

D. Aftalion reduce problema, la chestia dacă legea cantitativă a monedei exercită o influență asupra prețurilor și dacă paritatea puterii de cumpărare influențează valuta; sau, mai bine zis, dacă variațiile circulației au vre-o influență asupra prețurilor și a valutei.

Dacă impulsiunea e datorită circulației, creșterea sau diminuarea volumului ei antrenează urcarea sau scăderea prețurilor și prin repercusiune, scăderea sau creșterea valutei naționale; din contra, dacă impulsiunea e datorită valutei naționale, urcarea sau scoborîrea ei aduce scăderea sau urcarea prețurilor și în consecință micșorarea sau mărirea mijloacelor de plată, adică a circulației.

Evenimentele economice din 1922 - 1923 permit a izola influența valutei și a circulației asupra prețurilor, întrucît valuta și circulația au încetat în această perioadă de a avea același senz de mișcare ascendentă sau descendentă. Valuta unor țări a rămas staționare deși circulația a fost în creștere; alte ori circulația rămînînd staționară a suferit variații numai valuta. Fiind dat, că în aceste hipoteze, numai unul din factorii ce influențează prețurile rămîne staționar pe cînd cellalt e în mișcare, condiția *izolării,* cerută de orice experiență, e oarecum realizată.

Condus de această metodă a izolării factorilor ce influenţează preţurile, d. Aftalion clasează diversele ţări în care studiază mişcarea preţurilor, în două mari grupe: ţări în care inflaţia a continuat cu pas repede şi ţări în care circulaţia a rămas aproape staţionară. Studiind aceste mişcări ale circulaţiei, cu acele ale valutei, d. Aftalion distinge trei cazuri de variaţii de circulaţie, preţ şi valută:

In primul rînd, cazul în care se constată *imobilitatea valutei şi a preţurilor cu toată creşterea inflaţiei.* Autorul citează cu cifre foarte suggestive, exemplul Germaniei, Austriei şi Poloniei din care se observă uşor că atît timp cît valuta naţională a putut fi stabilizată prin mijloace diferite, inflaţia a rămas *fără* nici o influenţă asupra preţurilor. Cînd însă valuta a început *scăderea ei vertiginoasă, preţurile* au încercat o ascensiune foarte rapidă. In *consecinţă cu toată inflaţia crescîndă,* preţurile au variat în mod solidar cu valuta.

Al doilea caz, din care se observă că *urcarea valutelor străine şi a preţurilor nu e acompaniată de o adevărată inflaţie.* Exemplul Franţei, Belgiei şi Danemarcei e concludent pentru a arăta că ascensiunea valutelor străine a avut ca rezultat urcarea preţurilor cu toată quasi-stabilitatea circulaţiei monetare. Deasemenei exemplul Franţei pare a se opune la aplicaţia teoriei parităţii puterii de cumpărare, întrucît, cu toate că valoarea dolarului creştea, *preţurile-aur* au urmat o curbă descendentă.

In sfîrşit al treilea caz, în care se constată *scăderea valutelor străine şi a preţurilor, fără o serioasă deflaţie.* Sînt citate în acest scop exemplele Angliei, Cehoslovaciei şi a Finlandei prin care se evidenţiază că mişcarea preţurilor se apropie mai mult de acela a valutei, decît de acela a circulaţiei.

Din toate aceste trei quasi-experienţe pe care d. Aftalion le analizează cu multă abilitate, d-sa observă că preţurile nu s'au supus variaţiilor circulaţiei ci variaţiilor valutei; consecinţa ce se degajă, e deci că *preţurile au fost dominate de valută şi nu de circulaţie.*

Totuşi, influenţa circulaţiei nu trebue cu totul exclusă. Deasemeni teoria parităţii puterii de cumpărare s'ar putea susţine nu subt forma ei strictă şi strîmtă, ci în sensul larg de *tendinţă* către starea de echilibru în care paritatea este regulă. Şi atunci, tendinţa către paritatea puterii de cumpărare s'ar manifesta nu prin mişcarea valutei, ci prin acea a preţurilor, care ar traduce astfel denivelarea valutei.

O a doua remarcă pe care d. Aftalion o degajează din analiza exemplelor de mai sus, e că echilibrul valutelor odată rupt, factorii *psichologici* au o influenţă preponderentă asupra valutei. Capriciul opiniei publice internaţionale poate imprima valutei mişcări destul de ample fără nici o justificare pur economică.

Insfîrşit, d. Aftalion termină studiul d-sale cu o remarcă de ordin practic a cărei concluzie e că prin influenţa exercitată asupra schimbului se pot dirija preţurile. In acest scop, în afară de remedierea cauzelor fundamentale ale deprecierii monedei naţionale, e necesar a crea împrejurul valutei o atmosferă de confienţă, prin echilibrul bugetului, prin economii severe, şi la nevoe, prin impozite ridicate.

Cu multă dreptate d. Aftalion închee rîndurile d-sale, amintind că concluziile la care ne-a condus nu trebuesc considerate decît ca provizorii.

Chestiunea valutei pentru noi, ne pare ca un reflect complex de forţe a căror influenţă e greu de apreciat, aceste forţe fiind în continuă mişcare, intervenind cu coeficienţi deosebiţi, contrazicîndu-se uneori între ele pentru a da naştere la noi influenţe. Pentru a analiza în complexul ei chestia valutei, credem că ar trebui, după studierea *izolată* a fiecărei forţe, imaginate toate aceste forţe în plină acţiune, la un moment dat şi deodată, cu influenţele lor, rolurile lor şi coeficienţii lor. Or, problema până acum ne pare încă deschisă pentru multe discuţii. Ar trebui să ne aflăm în faţa unor experienţe mai numeroase de un caracter mai puţin excepţional, mai puţin tranzitoriu şi de mai lungă durată.

Inclinăm a crede că în evoluţia funcţionării mecanismului valutar, trebuesc distinse mai multe *momente* în care forţele ce intervin asupra valutei au un rol variabil şi consecinţe variabile.

Metoda şi analiza strînsă întreprinsă de d. Aftalion sînt conduse cu o remarcabilă măestrie şi abilitate. Studiul d-lui Aftalion constitue o lucrare ştiinţifică de prim ordin, şi un pas înainte către descifrarea voalului de mister ce înconjoară chestia valutei, şi după care se pot încă adăposti discuţii controversate.

Savel Rădulescu

* * *

Bureau International du travail, *L'inspection du travail* „Le développement et le régime actuel de l'organisation dans différents pays". Un vol. de 338 pagini, Geneva, 1923, Preţul 12 fr.

A cincea sesiune a Conferinţei Internaţionale a Muncii, care a avut loc la Geneva în Octomvrie 1923, s'a ocupat de problema aplicării legislaţiei muncii în diferitele ţări; cu acest prilej a fost adoptată o recomandaţie care stabileşte principiile generale ale organizaţiei inspecţiei muncii. In vederea acestei conferinţe, Biroul internaţional al Muncii din Geneva a pregătit un raport amănunţit indicînd dezvoltarea istorică şi starea actuală a inspecţiei muncii în 23 de ţări. De curînd acest raport a fost publicat în volum, subt titlul de mai sus.

Lucrarea studiază, subt formă de monografie, fiecare ţară în parte, urmînd pentru fiecare caz, în limitele posibilului, o împărţire sistematică în 6 capitole:

Primul capitol tratează organizaţia inspecţiei, examinînd situaţia pe care o ocupă în administraţia publică, diviziunea ei teritorială, gradele de ierarhie şi împărţirea interioară a activităţii sale.

Al doilea capitol se ocupă de puterile funcţionarilor inspecţiei şi de condiţiile în care îşi exercită funcţiile lor. Aci sînt examinate dreptul de acces în întreprinderi, dreptul de a publica instrucţii sau ordonanţe şi de a acorda derogaţii precum şi procedura judiciară în materie de contravenţii la legile care reglementează condiţiile muncii.

Al treilea capitol este consacrat chestiei recrutării funcţionarilor inspecţiei. In al patrulea este vorba de datoriile inspectorilor iar al cincilea se ocupă de raporturile dintre funcţionarii inspecţiei muncii şi ceilalţi funcţionari cu care sînt chemaţi să colaboreze în activitatea lor. Insfîrşit, capitolul al şaselea, care nu există pentru toate ţările, descrie serviciile facultative de inspecţie care-şi iau asupra lor fie supravegherea aplicării măsurilor de protecţie, fie alte însărcinări care intră în acelaşi domeniu.

Raportul Biroului internaţional al Muncii pune în evidenţă progresele mari pe care le-a realizat inspecţia muncii în decursul ultimelor decenii. „Pornită dintr'o umilă activitate de supraveghere exercitată cu puteri aproape nule, inspecţia muncii s'a dezvoltat grabnic. Prin importanţa crescîndă a problemelor de igienă şi de siguranţă, prin latitudinea de adaptare creatoare pe care le comportă în aplicarea legii, prin cercetările pe care le impun, însfîrşit prin încrederea şi concursul patronilor şi muncitorilor, care sînt, în acest domeniu mai mult decît în altă parte, de dorit şi necesare, inspecţia muncii se întinde, se înbogăţeşte şi se înviorează pe zi ce merge. Comparînd ceiace este astăzi, cu primele comisiuni însărcinate să controleze, fără nici o remuneraţie, aplicarea unor măsuri rudimentare, se constată o evoluţie viguroasă atît în privinţa locului pe care l-a cîştigat, cît şi a modului în care face parte integrantă din edificiul industrial".

C. R.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare (Mai).

Se publică șapte scrisori ale lui V. Alecsandri către M. Obedenaru. Subiectele tratate în ele se referă la premierea „Gintei latine" și la tribulațiile lui V. Alecsandri ca agricultor. D. Gh. Ademescu le însoțește cu un scurt comentariu. Versuri de Barbu Solacolu și M. Romanescu. Articole de dr. Z. Petrescu și P. N. Panaitescu.

Societatea de mîne (Iunie).

E o revistă destinată studiului științelor sociale și economice, dar care publică și critică literară, chestii de învățămînt etc.. Apare săptămînal, la Cluj, subt direcția unui comitet în care figurează d-nii V. Goldiș, M. Popovici, Bogdan-Duică, D. Gusti. Colaboratorii primelor numere sînt d-nii St. Zeletin, Dașcovici, Ghibu. Articolele, de multe ori interesante sînt, totuși, puțin cam disparate, fiindcă nu le leagă o doctrină unitară. In materie politică, care înseamnă organizație și disciplină, trebue un criteriu fix de apreciere. Altfel vom întîlni cele mai contradictorii soluții în paginile aceleiași reviste. In știință discuția e necesară. Cînd începe însă aplicarea practică, fecunditatea e condiționată numai de unitatea vederilor.

Ideia Europeană No. 146.

D. C. Rădulescu-Motru își publică o parte din discursul său de recepție la academie, tratînd despre „Romînism și Europeism". D-sa se ridică contra naționalismului vechiu, *făcut din ură, grandomanie, egoism și imperialism, naționalism* care a inspirat popoarele europene până azi. In locul acestuia trebue pus un naționalism constructiv, fără sentimentalism sterp și fără retorică, un naționalism bazat pe muncă științifică, pe pregătirea pozitivă a viitorului.

Impresii din Romînia

Cunoscutul bizantinolog Ch. Diehl a vizitat Romînia cu ocazia congresului de studii bizantine ce s'a ținut în Mart trecut la București.

Cu această ocazie d-sa a scris o serie de impresii asupra artei mănăstirilor noastre. După o dare de samă a organizării congresului, în care se face mai ales elogiul d-lui N. Iorga, d. Ch. Diehl descrie escursia pe care a făcut-o în diferitele ținuturi romînești. Și ca arheolog îl interesează, *desigur*, în primul rînd *monumentele* arhitectonice, în *special* mănăstirile noastre. *Bucovina* e lăudată, mai *ales pentru* comorile sale de artă bizantină: Voroneț, Moldovița, Sucevița etc. Se descriu picturile murale pe care d. Diehl le compară cu cele dela San Marco din Veneția ori cu cele dela domul din Orvieto.

Iașul capătă și el o descriere entuziastă. Poziția sa pitorească între coline, bisericile vechi, mahalalele liniștite sînt redate cu o vădită emoție admirativă. Pe urmă vine rîndul mănăstirilor dela Curtea de Argeș, Horez, Cozia etc.. Ca apreciere generală, autorul se ridică, cu drept cuvînt contra restaurărilor cam indiscrete ale lui Lecomte de Nouy, în care modernismul sau nepriceperea stilului autohton au deviat linia pură a *stilului arhaic*.

(Ch. Diehl. *Revue des Deux* Mondes, 15 Iunie).

Politica externă a Franței

Preocupările materiale ale vieții cotidiane au jucat desigur un rol preponderent în votul dela 11 Mai. Ar însemna totuși, să scoborîm nivelul chestiunii și să nu ținem samă de bunul simț și de spiritul de moderație al Franței, dacă am refuza să admitem, că *alegerile au fost în același timp* un plebiscit pentru pace. In momentul în care Germania caută într'o întărire a partidelor din dreapta, un remediu la suferințele ei și un mijloc mai sigur de a eluda obligațiile, burghezii, țăranii și muncitorii francezi au afirmat, odată cu voința lor de pace, convingerea că reglementarea problemelor vitale ale țării lor nu poate fi procurată decît prin cooperația internațională. Legenda imperialismului francez e moartă, e de mirare numai, cum ea a putut să nască. Cu atît mai mult, cu cît schimbării ce se va produce în compoziția guvernului, nu-i va corespunde, în cursul lunii viitoare, nici o schimbare în politica externă. Orice ar spune cîțiva exaltați, politica națională nu a fost niciodată în Franța, apanajul unui partid. Dezacordul între echipele ce s'au succedat, nu a fost decît în privința metodei. Herriot nu privește problema reparațiilor altfel decît Poincaré. Șefii partidelor ce au triumfat la 11 Mai au proclamat în termeni clari, voința lor, de a nu părăsi, fără de compensație, gajurile pe care le deține azi Franța; după ce experții și-au depus raportul, calea de urmat e indicată. Poincaré s'a angajat pe ea, cu oarecare ezitări, succesorul său va trebui să persevereze. Cași cabinetul de eri însă, cel de azi, nu se va putea dispensa de a obține garanții. Numai, cînd el va reclama, nimeni nu va putea să-i atribue intenții imperialiste. Discuțiile asupra siguranței, vor fi urmărite deasemeni, într'o atmosferă reînoită. Franța a afirmat încrederea sa în Societatea Națiunilor și nu e vina ei, dacă aceasta nu e încă în măsură de a-și îndeplini sarcina. Datoria ei însă e de a fortifica această instituție și cum a spus Painlevé, de a o înalța la înălțimea rolului visat pentru dînsa, fără a neglija, în același timp, și unele garanții împotriva surprizelor, ce ar putea ruina opera începută.

E evident de altfel, că o adevărată Societate a Națiunilor nu va exista, cît timp Germania și Rusia nu vor face parte din ea. In ceia ce privește Germania, aceasta nu depinde decît de dînsa și de chipul cum ea va accepta aplicarea raportului experților, cît despre Rusia lucrul atîrnă în parte de Franța și e probabil că noul guvern, luînd toate precauțiile necesare, va stabili contactul cu Sovietele.

Ceasul în care Franța ar putea să urmărească himere, nesocotind realitățile, nu a sosit. Ceiace i se cere numai, e să-și amintească că sînt unele realități spirituale, a căror putere nu e de neglijat în balanța ce cîntărește puterea națiunilor. Epoca heghemoniilor a trecut, pentru dînsa ca și pentru ori care alt popor și dacă Franța vrea să conserve în lume locul la care eroismul a înălțat-o, ea trebue să compteze pe autoritatea morală, mai mult decît pe cea materială.

(L. Weiss. *L'Europe Nouvelle*, Mai).

Anatole France în Anglia

Octogenarul scriitor francez e azi, din toți contimporanii, cel mai european, cel mai universal, cel mai gustat, subt toate latitudinile, de francmazoneria culturii. Rațiunea e simplă. Pentru a iubi pe

Anatole France nu e atît nevoe de o educație franceză particulară, cît de o educație clasică generală. Profesorii de greacă și latină, sînt acei ce în Europa și în America, îi formează indirect cetitorii. Odată cu apariția romantismului și cu triumful romanului, marile valori europene au încetat de a fi clasice, deși educația elitei, în fiecare țară, a rămas strict clasică. Anatole France a redat puțin clasicismului, pentru gustul european, ceva din frescheța și universalitatea pierdută, odată cu secolul XVIII. Nicăeri însă, el nu e mai gustat ca în Anglia. Vorbind despre dînsul, criticul Edmund Gosse, scrie că dintre toți scriitorii francezi, France pare a fi cel care samănă mai bine cu un Englez. E drept că semnul unei adevărate naturi clasice, e că fiecare crede că se vede în ea. Anglia s'a recunoscut deasemeni, odinioară, în Montaigne. Cauza succesului lui France e însă mai degrabă faptul, că e poate singurul umorist din literatura franceză.

Pe cînd tradiția literară franceză, tinde să distingă și să opună ironia și mila, (spiritul francez e agresiv, coroziv și Macaulay spunea despre rîsul lui Voltaire că e arma cea mai teribilă de care au dispus oamenii), umorul, dimpotrivă, așa cum îl găsim la un Swift, Sterne, Dickens, caută să contopească într'un tot original ironia și mila, și tocmai acestea sînt cele două muze ce la Anatole France reprezintă destinul omenesc. Umorul său e o ironie tandră, constructivă, ce departe de a distruge, cruță și sporește viața, dîndu-i culori mișcătoare și amestecînd cu surîsul lui batjocoritor, ceva din acea simpatie ce palpită în surîsul mamei față de copii.

Dar opera lui France nu poate fi limitată numai la umor. Acea Loiră care e umorul său, revarsă în „Sylvestre Bonnard" și „La Rôtisserie", frumoasele ei ape de primăvară, se reduce însă la nisip în L'Ile des pingouins". Discernăm aici un fond rău, aproape infernal, visul de a arunca în aer întreg globul, un suflu mușcător și iritant, față de care Micromégas al lui Voltaire și chiar Candide, ne apar o binefacere și un reconfortant. Acesta, nu mai e desigur, umor.

Anatole France consideră și nu fără de motive „La révolte des Anges", ca cea mai bună din operele sale. Acolo, trebue să căutăm, poate, amplitudinea cea mai puternică și mai suplă, un fel de a trata poezia milioniană, în felul în care Boileau a tratat în „Le Lutrin" pe acea a lui Virgil, o *miraculoasă medie clasică, între* Homer, Flaubert și Voltaire, testamentul clar și profund al unei gîndiri și al unei arte.

(Albert Thibaudet. *La Nouvelle Revue Française*, Iunie).

Compoziția în opera lui Marcel Proust

Admiratorii cași adversarii lui Proust sînt de acord în a constata lipsa de compoziție a operei sale. *Adversarii găsesc*, în aceasta, un pretext nou *pentru a-i reproșa* incapacitatea de a se domina, eliminînd detaliile inutile, pe cînd admiratorii îl laudă, de a fi adoptat forma suplă a memoriilor, în care povestirea, meditația, eseul pot găsi loc și de a fi sacrificat ordonanța riguroasă cași progresiunea neîncetată a romanului balzacian. Proust, scrie unul din ei, „compune rău sau nu compune de loc.. Nu există pentru el digresii, totul e pe același plan și cartea lui e exact contrarul unei panorame". Nimic nu e mai puțin adevărat. „A la recherche du temps perdu" e o operă compusă în sensul cel mai clasic al cuvîntului, în care toate părțile sînt subordonate unui plan preconceput, pentru a contribui la un efect de ansamblu și unde cel mai mic detaliu, își are în tot, importanța lui. Numai materia e atît de amplă, compasul atît de mare, încît cetitorii cași criticii, din lipsă de atenție, nu și-au dat samă de aceasta. După publicarea integrală a operei, armonia părților, corespondența cași proporțiile lor, vor apărea pentru toți ochii.

„A la recherche du temps perdu" a transportat în literatură, tipul

însuși al compoziției clasice „în piramidă", al marilor pictori ai Renașterii. Personajele cele mai diverse, venite din punctele cele mai depărtate, convergează și sfîrșesc, prin a se întîlni. Gen de compoziție, cu deosebire greu de realizat, într'o operă atît de întinsă și pe care nu-l întîlnim în Eneida sau Divina Comedie, compuse mai simplu și „à tiroirs".

Pentru Proust, această compoziție oferea cu deosebire dificultăți, *prin* aceia că în opera *lui*, nu e o acțiune centrală, nici subiect principal. Unitatea pe care nu i-o procura un personaj central (ca în „le rouge et le noir" sau „Madame Bovary") sau o acțiune principală, Proust a găsit-o într'o localitate: Combray. Dacă luăm bine sama, totul pornește de aici, vine și se sfîrșește aici. Combray e locul geometric al operei: familiile Proust, Swann, Guermantes, Vinteuil, Legrandin, Françoise sînt din Combray.

Proust are dela început vederile lui asupra fiecărui din personaje și asupra rolului pe care el îl va juca în roman; numai acest rol, Proust nu îl desfășoară cronologic, ci îl subordonează ordinei, în care memoria lui recucerește timpul perdut.

Primul volum al lui Swann, departe de a fi o nebuloasă confuză și incoerentă, rivalizează în precizie, cu un prim act de vodevil. Nu e o linie, un detaliu, un nume, care să nu-și găsească mai tîrziu utilizarea. Tot romanul e în germene, în acest prim volum. Dacă principiile clasice ale compoziției sînt riguros respectate de Proust, nu e mai puțin adevărat că el a inovat și în această materie. Cași aceia a lui Wagner, metoda lui de compoziție, e o metodă de orchestrație, cu bază de leit motive. Wagnerismul apare clar în maniera lui de a introduce personajele. Înainte ca leit motivul unui personaj să strălucească în toată precizia, pur de orice aliaj și înainte ca el să apară, e muzical introdus și contopit în alte leit motive. Personajul Albertinei de exemplu: numele ei apare pronunțat pentru întâia oară de Gilberte, urmează apoi alte două aluzii și Albertina apare însfîrșit, în persoană, în al doilea volum din „Les jeunes filles en fleur". Dar leitmotivul ei nu se degajează încă complect, căci eroul îi ignorează identitatea. Proust punea o grijă meticuloasă în aceste preparații.

Legenda unui Proust inspirat, dar „dispersé", scriind după hazardul inspirației, admirabile pagini „detachées", sau chiar ascultînd de un ritm sau o unitate interioară, insezisabilă pentru cetitor, trebue părăsită. Proust a compus în sensul cel mai strict al cuvîntului și nici un moment, el nu a încetat să domine o enormă materie până în cel mai infim detaliu.

(Benjamin Crémieux. *Nouvelles littéraires*, Mai).

Romanul urban

Nu cunoaștem un singur romancier care să fi exprimat vre-odată în opera lui totalitatea unei rase sau a unei națiuni. Am văzut cum s'a dezvoltat romanul de familie. Există însă o serie de romane în care se redă viața unui oraș mare sau mic în celace are el mai caracteristic. Se poate vorbi deci cu interes despre romanul urban.

Romanul urban apare în secolul XIX. Se pare că chiar Victor Hugo e creatorul lui. Pentru prima oară în literatură a apărut ideia de a scrie romanul unui oraș. Victor Hugo privind Parisul din turnurile bisericii *Notre Dame de Paris*, a scris romanul cu acelaș nume, în care redă pitorescul acestui oraș, pe la 1830, pe cînd la modă era romanul istoric. Romanul sus pomenit e opera unui parizian îndrăgostit de orașul lui. Mai tîrziu a apărut *Salambo* în care Flaubert a scris romanul orașului Cartagina.

De 50 de ani în urmă au apărut două tipuri de romane urbane: romanul marilor capitale și romanul unui orășel de arie mai mult ori mai puțin celebru. Din cea dintâiu categorie face parte *Cosmopolis* al lui Bourget în care autorul descrie orașul Romei; din a doua, putem cita *Bruges-la Morte*

de Rodenbach în care se vorbește despre orășelul Bruges.

Romanul urban, mai ales acela care tinde să redea fizionomia și caracterele unui mare oraș, riscă să cadă în amănunte inutile. S'a întîmplat acest lucru cu Zola. In romanul urban personajele formează cadrul în care apare orașul sau ținutul descris, cu alte cuvinte oamenii există în funcție de locul care trebue descris sau cîntat.

Se poate ca această speță de roman să ia o mare dezvoltare în viitor. Deocamdată d. Paul Morand ne-a adus nuvela urbană și d. Louis Hémon romanul *Colin Maillard*, un roman foarte reușit asupra Londrei. Elanul cărții se acomodează cu natura britanică, compoziția e suplă și savantă. Putem cita și pe Frații Tharaud a căror romane se apropie de clasificația noastră.

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*, Mai, 1924).

Asupra lui Rémy de Gourmont

Rémy de Gourmont, căruia i s'a ridicat de curînd un monument la Coutances, orașul lui natal din Normandia și i s'au consacrat numeroase studii, ce nu cuprind decît omagii, avea desigur cultură și talent, dar nimic revelator, transcendent sau sublim și nici unul din caracterele geniului. In primul rînd, el nu a fost un creator. Poeziile, romanele, povestirile lui, nu trăesc și desigur, nu vor rezista vremii. Ingeniozitate, pătrundere, finețe, mînuire abilă a ideilor, subtilitate, oarecare senzualitate, iată prin ce se distinge partea imaginativă a operei lui.

Partea critică e de sigur mai remarcabilă. Gourmont nu poate fi, fără îndoială comparat, cu un spirit critic și enciclopedic de vastă envergură ca Taine sau Renan și nici cu un mare diletant de idei în genul lui Anatole France sau Lemaitre. Dar un amestec, desigur rar, în epoca noastră, atît de lipsită de cultură generală, de instrucție științifică și de cunoștinți literare și mai ales o curiozitate neobosită, i-au permis să atingă oarecare adîncime și o relativă originalitate.

Culare din studiile lui, cum e acel intitulat „Une loi de constance intellectuelle" foarte ingenios și just poate ca punct de plecare, parțial însă, rău dezvoltat și schiopătînd, arată activitatea ca și apetitul său de a aplica o rară ingeniozitate de spirit, asupra oricărei materii, dar și dificultatea de a se mișca cu ușurință, în domeniul ideilor generale. Gourmont e în definitiv un mic enciclopedist. Ceia ce-i lipsește e greutatea, orizonul, suflul său e scurt. Voind să exploreze o regiune imensă, avea nevoe de geniu, pentru a se afirma. Acesta îi lipsea însă. Trebue să recunoaștem totuși în el un mare muncitor, un mare curios, un excelent guid și interpret al tuturor noutăților științifice și literare și în oarecare măsură, un gînditor original.

Fiindcă însă, e pe cale de a fi deificat și considerat pe firmamentul literar, ca un astru de primă mărime, e just să facem unele restricții. Exagerațiile acestea zadarnice, nu vor rezista aprecierii reci și măsurate a timpului și ele nu pot decît vătăma reputației lui finale.

(Nicolas Ségur. *La Revue Mondiale*, Iunie).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Paul Laumonier, *Ronsard poète lyrique*, Hachette, Paris.

Cu adăugiri și complectări s'a reeditat studiul d-lui Laumonier, profesor de literatură franceză la Universitatea din Bordeaux, care este unul din neobosiții cercetători ai vieții și operei lui Ronsard. D-sa se ocupă cu multă grijă de *darul liric* al poetului în legătură cu viața lui și cu influențele pe care fatal le-a primit. Natura l-a înrîurit întîiu. Mai tîrziu a suferit influențe din frequentarea curții, a femeilor, a poeților, în special a lui Marot. Printre savanți, el însuși însetat de știință, a cunoscut literaturile greacă și latină; s'a inspirat chiar din scriitorii neolatini; dar izvoarele principale de inspirație au fost Pindar, Horațiu și Anacreon dela care a suferit influențe într'o măsură exagerată chiar. Autorul nu trece cu vederea, ca alți cercetători, poetul erotico-bachic din Ronsard, ci îi găsește o scuză în tradiție, epocă, temperament.

Ca meșteșugar al versului, Ronsard a dat poeziei franceze ordinea și măsura într'o vreme cînd poezia oscila între tiranie și anarhie. D. Laumonier spune că Ronsard e succesorul evident al poeților din evul-mediu, adevăratul continuator al tradiției literaturii franceze.

Selma Lagerlöf, *Le monde des Trolles*, Perrin, Paris.

O nouă carte de povestiri a celebrei scriitoare scandinave. Utilizînd mitologia populară ea exprimă adevăruri generale și învățăminte.

Cităm din acest volum, *L'eau de la baie de l'église* și *Le petit Troll*. Aceasta din urmă e o poveste admirabilă, în care iubirea maternă e arătată în ceiace are ea mai adînc și mai instinctiv.

René Bazin, *Le conte du triolet*, Calman Lévy, Paris.

Povestiri cîmpenești. Cea mai mare parte se petrec în vremea războiului. Autorul are sentimentul naturii și se ocupă de moravurile rustice. Uneori are și poezie, cînd spune despre o femee bătrînă: „Vorbind ea își privea mînile de spălătoreasă, diformate de apă, și care luase tremurul izvorului".

André Beaunier, *Une âme de femme*, Flammarion, Paris.

Denise Albot, femee măritată, cu copii, iubește pe Thierry Dancy. Barbatul ei e un om simplu și aspru; nu-și înțelege și nici nu se ostenește să-și înțeleagă soția, care e o femee duioasă, delicată și gospodină. Ea nu răspunde iubirii lui Dancy căci respectă datoriile conjugale. Barbatul moare în războiu. Eroina, văduvă acum, se hotărăște să primească dragostea aceluia pe care-l iubea de ani de zile. Dar Thierry Dancy o primește cu o profundă indiferență. Timpul, dușmanul a toate, omorîse sentimentul de iubire în inima lui. Denise nu vrea s'o miluiască; ea îl alungă și moare subit.

ŞTIINŢĂ MEDICALĂ

Dr. Laignel Lavaştine, *Pathologie du sympathique*, Alcan Paris.

Marele simpatic este sistemul nervos al vieţii nutritive a corpului. El comandă funcţia organelor interne şi a glandelor; în emoţiile noastre are rolul principal, are mare acţiune în patologia digestivă, respiratorie, neurologică şi psihiatrică. De el depinde starea sufletească şi dispoziţia. Autorul după cercetări şi experienţe timp de 25 ani, dă un studiu complect—făcînd întăiu anatomia marelui simpatic, fiziologia lui apoi, şi în urmă patologia cu referinţe bibliografice intinse şi variate.

Dr. H. Feuillade, *Conseils aux nerveux et à leur entourage*, Flammarion, Paris.

Studiază diversele forme de nervosism şi dă directive pentru a le îndrepta. Arată că defectele mintale pot fi inlăturate cu succes dacă se combat din copilărie. Se ocupă şi de educaţia care trebue dată copiilor în general şi mai ales acelor cu temperament nervos.

ESSAIURI

Lafcadio Hearn, *Les martiniquaises*, Mercure de France.

E vorba de insula Martinica. Autorul iubeşte mult populaţia fantastică ca din O mie şi una de nopţi, care are farmecul copilăriei şi a bunătăţii. Arată munca ei, bucuriile ei, năcazurile ei în mijlocul unei naturi unde soarele pare mai mare şi culorile mai frumoase decît oriunde. Se opreşte asupra legendelor, a superstiţiilor şi vorbeşte mult de fete şi de femeile frumoase cu nume de vis: *Coraline, Azaline, Florine, Cendrine, Luluzine.*

E multă bunătate nativă la Martiniquezii lui Hearn.

DREPT

Daniel Massé, *L'initiation juridique.*

Autorul – prezidentul Tribunalului de poliţie din Paris—face în acest volum de 200 pag. o sinteză şi o analiză în acelaşi timp a dreptului: definiţie, istorie, filozofie, principii şi noţiuni fundamentale, împăcînd teoria cu practica. Dreptul este greu de învăţat. Cartea d-lui Massé arată cum se studiază, cum se poate învăţa şi cum se lucrează în materie de drept.

COMPILATOR

Bibliografie

Sandu Teleajăn, *Au înflorit castanii*, Iaşi, „Viaţa Romînească", 1924, Pr. 15 lei.

Marin Simionescu-Rîmniceanu, *Istoria Artelor*, cu 325 ilustraţii în text, „Cultura Naţională", 100 lei.

Mihail Eminescu, *Poezii*, „Cultura Naţională", 60 lei.

Octavian Goga, *Poezii*, „Cultura Naţională" 150 lei.

Din ţara Pieilor Roşii, povestiie în romîneşte de Lia Hirsu, „Cultura Naţională, 35 lei.

Homer, *Odiseea*, în romîneşte de George Murnu, „Cultura Naţională", 300 lei.

Ion Pas, *Lumea celor necăjiţi*, Socec, 15 lei.

Emil Dorian, *In preajma serii*, „Ancora".

P. Poenaru şi **I. E. Rădulescu,** *George Lazăr*, „Cultura Naţională".

Horia Furtună, *Făt-Frumos*, „Cultura Naţională".

I. Minulescu, *De vorbă cu mine însumi*, „Cultura Naţională".

C. Rădulescu-Motru, *Ţărănismul, un suflet şi o politică*, „Cultura Naţională".

Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*, „Cultura Naţională".

D. Anghel, *Proză* (opere complecte), Edit. „Cartea Romînească", Bucureşti, Preţul 25 lei.

Ion Agîrbiceanu, *In clasa cultă* (Povestiri), Edit. „Cartea Romînească". Bucureşti, Preţul 30 lei.

Petrescu Lucreţia, *Păcatul* (Prefaţă de Brătescu-Voineşti), Edit. „Cartea Romînească, Bucureşti, Preţul 15 lei.

I. L. Caragiale, *Momente, Schițe, Amintiri* (Opere complecte, vol. I), Edit. „Cartea Romînească", Prețul 25 lei.

Harta generală a Romîniei, format mare pentru folosința institutiilor publice și caselor comerciale, Edit. „Cartea Romînească, București, Pr. 60 lei.

Reli Simeon, Profesor, *Amintiri dintr'un castel la Nistru*, Ed. „Cartea Romînească", București, Pr. 25 lei.

Dr. Gh. Gîrdea, *Bănațu-i frumos!* – Versuri în graiu bănățănesc, Ed. „Cartea Romînească", București, Pr. 18 lei.

C. Șăineanu, *Mic dicționar portativ: romîn-francez și francez-romîn*, Ed. „Cartea Romînească", București, Pr. 75 lei.

Gr. Tăușan, *Opiniile unui om singuratic* (Cugetări asupra lumii), Ed. „Cartea Romînească", București, Pr. 15 lei.

E. Juvara, *Manual de anatomie chirurgicală*. Vol. I, Ed. „Cartea Romînească, 1924, Pr. 250 lei.

V. Eftimiu, *Poemele singurătății*, Ed. „Cartea Romînească", 1924, Pr. 35 lei.

M. Sadoveanu, *Oameni din lună*, Ed. „Cartea Romînească", 1924, Pr. 28 lei.

Dr. Ion Bordea, *Indrumări spre sănătate*, Cunoștințe folositoare, ed. „Cartea Romînească", Pr. 3 lei.

Dr. Ion Bordea, *Cum să ne îngrijim*, Cunoștințe folositoare, „Cartea Romînească", Pr. 3 lei.

Dr. I. Glăvan, *Cum vedem*, Cunoștințe folositoare, Edit. „Cartea Romînească", București, Prețul 3 lei.

I. Simionescu, Profesor universitar, *Folosințe nesocotite în gospodărie*, Cunoștințe folositoare, Edit. „Cartea Romînească", București, Pețul 3 lei.

Dr. M. Manicatide, *Mama și copilul*, Cunoștințe folositoare' Edit. „Cartea Romînească", București, Prețul 3 lei.

Alex. Cișman, *Razele X*, Cunoștințe folositoare, Edit. „Cartea Romînească", București, Prețul 3 lei.

C. Negruzzi, *Din păcatele tinereților*, Pagini Alese, Edit. „Cartea Romînească", București, Prețul lei 2.50.

Eminescu, Coșbuc, Caragiale, Mitropolitul Varlaam, etc., *Invierea Mintuitorului*, Pagini Alese, Edit. „Cartea Romînească". București, Prețul 4 lei.

I. A. Basarabescu, *Spre Slatina și alte nuvele*, Pagini Alese, Edit. „Cartea Romînească", București, Prețul lei 2.50.

Dim. Bolintineanu, *Călătorii la Romînii macedoneni*, Pagini Alese, Edit. „Cartea Romînească", București, Prețul lei 2.50.

Maxim Gorki, *Mizeria unei copile*, Bibl. „Minerva", „Cartea Romînească", Pr. 4 lei.

Dr. Azigos, *Surmenajul modern și neurastenia*, Bibl. „Minerva", „Cartea Romînească", Pr. 4 lei.

Villiers de Lisle Adam, *Vestitorul*, Bibl. „Minerva". „Cartea Romînească", Pr. 4 lei.

Sacher Masoch, *Creditorii*, „Bibl. „Minerva". „Cartea Romînească", Pr. 4 lei.

G. T. Niculescu-Varone, *Povestea unui orfan*, Bibl. „Minerva", Pr. 6 lei.

Căpitan Cerbulescu, *Picuri de adevăr și înțelepciune*, Tip. „Principele Carol", Sibiu, 1923.

Platon, *Symposion*, traducere de Vasile Grecu, „Viața Romînească", Bibl. p. Toți, Prețul 9 lei.

N. Iorga, *Roumains et Tchécoslovaques*, Praga, 1924, 3 kc.

Dr. Alexandru Borza, *Protecțiunea naturii în Romînia*, Librăria „Ardealul", Cluj, Prețul 15 lei.

G. Rotică, *Paharul blestemat*, Poezii, București, Editura Casei Școalelor, Prețul 25 lei.

Dr. M. Hacman, *Dreptul internațional public și privat*, Cernăuți, 1924.

Lazăr Popescu, *Fiul naturei*, 1924, R. Vîlcea.

G. Pallady, *Simboluri*, „Ramuri", 1924.

Iosif Westfried, *Perversiuni sexuale*, 1924, Pr. 20 lei.

O. Wilde, *Crima lordului A. Savile*, Bibl. „Dimineața", 6 lei.

Gerard de Nerval, *Mina vrăjită*, Bibl. „Dimineața", 6 lei.

Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj, Vol. I 1922, Cluj, 1924.

H. Stahl, *Covasna*, 1924, Pr. 15 lei

Barbu Lăzăreanu, *Anton Bacalbașa*, București, 1924.

A. Popescu Telega, *M. Unamuno*, „Scrisul romînesc", Craiova, 1924.

Col. Manolache, *Puiul vulturului* (L'aiglon), Iași, 1924, Prețul 50 lei.

Le Monde Nouveau, 1—15 Avril 1924 și No. 4; *Nouvelle Revue Française*, Mai și Iunie, 1924; *Mercure de France*, 1—15 Mai, 1924; *Revue Internationale du travail*, No. 4; *La Revue Mondiale*, 1 Mai—1 Iunie 1924; *Slovo*, No. 3—4; *Rev. Soc. Tinerimea romînă*, No. 7—8; *Klingsor*, No. 2 și No. de Iunie 1924; *Convorbiri Literare*, Mart—Mai 1924; *Revista generală a învățămîntului*, No. 5—6; *Arhiva*, No 2; *Viața agricolă*, No. 7—10; *Societatea de mîine*, No. 4—7; *Țara noastră*,

No 14—19; *Ideia*, No. 9—10; *Solidaritatea*, No. 7—9; *Săptămîna politică*, No. 9—14; *Ideia europeană*, No. 143—144; *Buletinul cărții*, No. 1; *Revista Moldovei*, No. 11—12; *Revista științelor veterinare*, No. 11—12 1923 și No. 1 1924; *Flamura*, No. 4; *Roma* No. 4; *Foaia plugarilor*, 3—4; *Școala noastră*, 1—3; *Revista teologică*, No. 5; *Pagini agrare și sociale*, No. 1; *Ramuri*, No. 8—11; *Furnica*, No. 9—10; *Îndemnul*, No. 2; *Tribuna Romînilor de peste hotare*, No. 4; *Tudor Pamfile*, No. 1—3; *Democrația*, No. 4; *Biserica ortodoxă romînă*, No. 4; *Arhivele Olteniei*, No. 12; *Transilvania*, No. 3—5; *Lamura* No. 3—4; *Revista de filozofie*, No. 3—4; *Gîndul Nostru*, No. 2; *Junimea Literară*, No. 8—12 și 1—2; *Luminătorul*, No. 16; *Arhiva C. F. R.*, 20—22; *Șezătoarea*, No. 1—3; *Daco-Romînia*, 1924, Cluj; *Năzuința*, No. 11.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LVIII

(Anul XVI, Numerele 4, 5 și 6)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate.

III.—Documente omeneşti

IV. Cronici

V. Miscellanea.

VI. Recenzii

VII. Revista Revistelor